

ВОЖДЫЙ КИТАБЫ

ВОЖАТЫЙ КИТАБЫ

КАЗАН
ТАТАРСТАН
КИТАП
НӘШРИЯТЫ
1985

РЕДКОЛЛЕГИЯ

Председатель

ВЛКСМ Үзәк Комитеты секретаре, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы
Үзәк Советы председатели А. В. ФЕДУЛОВА.

Редколлегия членнары:

психология фәннәре докторы, КПСС Үзәк Комитеты каршындагы Ижтимагый фәннәр академиясе Фәнни-тикшеренү институтының өлкән фәнни хезмәткәре А. А. ДЕРКАЧ;
ВЛКСМ Үзәк Комитетының «Молодая гвардия» нәшрияты баш редакторы урынбасары С. С. ЗАЙЦЕВА; «Мурзилка» журналының баш редакторы В. Ф. МАТВЕЕВ; педагогия фәннәре кандидаты, ВЛКСМ Үзәк Комитеты каршындагы Югары комсомол мәктәбенең педагогика һәм пионер эше кафедрасы доценты З. А. ХОДОРОВСКАЯ; «Вожатый» журналының баш редакторы А. П. ЯКОВЛЕВА; педагогия фәннәре докторы, профессор, СССР Педагогия фәннәре академиясенең Гомуми тәрбия проблемалары фәнни-тикшеренү институтында комсомол һәм пионер эшләре педагогикасы бүлегенә мөдире Б. Е. ШИРВИНДТ.

Книга вожатого / Сост.: А. Деркач, Г. Чубарова, Л. Яшунина. — М.: Мол. гвардия, 1985.

Вожатый китабы / Русчадан Ф. А. Родионова, С. С. Гайфуллина.
В64 Е. Г. Абдульманова, Ю. З. Әминов тәржемәсе. — Казан: Татар. кит. нәшр., 1985. — 263 бит.

Бу китап — өлкән пионервожатыйның юлдашы. Вожатый монда пионер оешмасының эше турында мөһим документлар, октябрлар, кече яшьтәге һәм өлкән пионерлар белән эшләү өчен методик киңәшләр һәм практик материал табар. Китап пионерларга политик, хезмәт, хәрби-патриотик, эстетик тәрбия бирү турында, дружинада спорт эшен ничек алып бару турында сөйли.

В $\frac{4306040000-263}{M132(03)-85}$ БЗ—51—72—84.

ББК 74.22.

© Издательство «Молодая гвардия», 1985.

© Татарчага тәржемә, Татарстан китап нәшрияты, 1985.

Хөрмәтле дус! Син кызыл йолдызлы алмаш тәрбияләүдә данлы эстафетаны дәвам иттерәсең, син отрядлар һәм дружиналарны юлга алып чыгасың. Партия бүгенге пионер оешмалары һәм аның житәкчеләре алдына катлаулы һәм җаваплы бурычлар куя. Мәктәп реформасы һәм КПСС Үзәк Комитеты Политбюросының «Комсомоллар белән эшләүдә партия житәкчелеген яхшырту һәм яшьләрне коммунистик рухта тәрбияләүдә аның ролен күтәрү турында»гы карары илебездәге бөтен мәгариф һәм тәрбия эшен кешене гомеренең беренче елларыннан ук социалистик җәмгыять гражданы, коммунизмны актив төзүче итеп үстерүгә, аңа хас булган идея карашлары, мораль һәм интереслар, хезмәттә һәм үз-үзен тотышында югары культура тәрбияләүгә юнәлдерә.

Бу бурычны үтәүдә граждан буларак житлегү һәм идея-эхлакый чыныгыда тәүге мәктәп булып хезмәт иткән пионер оешмасы мөһим роль уйный.

Хәзерге заман балаларының шәхесе ижади хезмәт атмосферасы шартларында ныгый һәм үсә. Фән-техника революциясенең замандашлары булган бүгенге малайлар һәм кызлар үзләренең элекке яшәтешләреннән белемлерәк тә, эрудициялерәк тә. Аларның хис итүләре, тәэсирләнүләре, фикер йөртүләре ачык-якты, тиз үзгәрә һәм хәрәкәтчән. Мәнә шуңа күрә дә дружина башында торган кеше барыннан да элек партия һәм комсомолның идеология, мәктәп һәм пионер оешмасы эшчәнлегенә мәсьәләләренә караган программ документларын ныклап өйрәнгән булырга тиеш.

Син, пионер вожатые булып басканчы, яшь ленинчыларны коммунистик тәрбияләү өлкәсендә партия политикасының асылын тәшкит иткән катлаулы бурычларны үтәүгә эзәрме дигән сорауга үз-үзең алдында җавап бирергә тиешсең. Син пионер комиссарлары эстафетасын дәвам иттерү кебек мактаулы миссияне үз өстенә алырга эзәрме?

Шуңа эзер булсаң, синең алда эзлекле һәм туктаусыз рәвештә гаять зур белем, осталыклар комплексына ия булу, пионер дружинасын житәкләүнең юлларын һәм методларын үзләштерү бурычы тора.

Барыннан да бигрәк сиңа пионер оешмасының төп асылын, аның максатларын, бурычларын, коммунистик тәрбия системасында тоткан урынын, эшчәнлек принципларын төшенергә кирәк.

Син әле тагын үзеңнең идея, рухи, культура үсешен, холкың һәм шулай ук кайгыртучанлык һәм кешелеклелек, игелеклелек һәм дисциплиналык, дисциплиналык һәм үз-үзеңне оештыра белү, эшлеклелек һәм компетентлык кебек сыйфатлар булдыру өстендә гаять күп эшләргә тиеш буласың.

Бу китап сиңа бары тик бүгенге көндә вожатыйга аңлы, грамоталы һәм заманча эшләү өчен шунсыз мөмкин булмаган идея-политик, оештыручылык, педагогик һәм методик багажның башлангыч нигезен генә бирер. Ул синең үзгәчлеккә белешмә китабың, ләкин энциклопедия дә, дәреслек тә түгел. Шуңа күрә бу китап белән эш иткәндә үзеңнең белемнәреңне тулыландырырга һәм киңәйтергә, үз тәҗрибәңне системалаштырырга, үз методларыңны шомартырга тырыш.

Уңышлар сиңа, вожатый!

ПИОНЕР КОМИССАРЛАРЫНЫҢ ЭСТАФЕТАСЫ ДӘВАМ ИТӘ

Безнең илебездә балалар һәм балачак турында кайгырту — бөтен халык эше. СССР Конституциясендә шулай дип язылган. Илебез балаларны укуга, тәрбияли, чыныктыра, аларны сәламәт итеп саклап үстерә һәм рухи яктан баета. Ләкин нык үскән социализм жәмгыятендә һәр звеноның, мәктәпме яки гаиләме ул, сәламәтлек саклау яки культура учреждениесеме, балаларга карата үз роле, үз урыны бар.

Партия һәм комсомол пионер вожатыена идеологик работник миссиясен ышанып тапшыра. Вожатый пионер комиссары дигән бөөк һәм горур исемгә лаек булганга кадәр, ничәмә-ничә буын коммунистик балалар оешмасы аша үткән, Ватанга һәм партиягә турылыклы күпме батыр йөрәк чыныккан. Ул исем безгә ерактагы легендар заманнан килә. Комиссарлар революция давылларында чыныкканнар, гражданныр сугышын кичкәннәр, атакаларда һәм дошман жәзалаганда чыдамлыкка имтихан тотканнар. Бу исем символ шикелле, ул безне партия рухын, аның алга куелган максатны тормышка ашырудагы ныклыгын буыннардан буыннарга дөвам иттерергә чакыра.

Кемнәр соң алар, пионер комиссарлары? Дәүләтебез тарихынын төрле этапларында партия һәм комсомол аларга нинди таләпләр куйган һәм куеп килә? Яшь алмаш тигезләнә торган кешеләрнең әхлакый йөзе нинди? Бездә вожатыйларны профессиональ яктан эзерләү проблемасы ничек хәл ителә? Ленин комсомолының бу данлы отрядынын биографиясе нәрсәсә белән кызыклы?

Хәзерге вожатыйлар пионер хәрәкәтенә нигез салган беренче комсомолларга: яңа совет мәктәбен төзүдә укучыларга актив булышучыларга, Бөөк Ватан сугышы солдатларына һәм партизаннына, укучыларга, эшчеләргә, игенчеләргә, төзүчеләргә кан кардәшләр.

Үткән буын вожатыйларын аерып торган иң яхшы сыйфатларга: коммунистик инанганлык, балаларга мэхәббәт, киләчәк алмашны тәрбияләүдә партия, комсомол һәм совет халкы алдында югары жаваплылык хисенә ия булу өстенә, хәзерге вожатый профессиональ белемле һәм киң эрудицияле дә.

Пионер оешмасы — партия кайгыртуы нәтижәсендә туган оешма. В. И. Ленинның «балалар оешмасы — коммунарлар тәрбияләүнең иң яхшы юлы» дигән программ положениесенә таянып, партия коммунистик балалар хәрәкәтенә максатын, бурычларын һәм принциптарын, коммунистик тәрбия системасында аның ролен һәм тоткан урынын билгеләде.

Педагогика фәнненең яңа тармагы булган пионер эше педагогикасының формалашуын Коммунистлар партиясенә күренекле эшлекле-

ләрә С. М. Киров, Ф. Э. Дзержинский, М. И. Калинин, Г. М. Кржижановский, В. В. Куйбышев, А. В. Луначарский, Н. А. Семашко, М. В. Фрунзе кебек иптәшләрдән башка күз алдына китерү мөмкин түгел.

Бу данлы исемнәр рәтендә күренекле партия һәм дәүләт эшлеклесе, марксист-педагог Н. К. Крупская үзенә аерым бер урын алып тора. Н. К. Крупская пионер хәрәкәтенең теоретик нигезләрен һәм пионерлар белән эшләү өчен кыйммәтле оештыру-методик рекомендацияләр эшкәртте. Аның коммунистик балалар оешмасын житәкләү мәсьәләләренә багышланган һәм турыдан-туры вожатыйларга мөрәжәгать иткән күп кенә мәкалә һәм речьләре бүген дә үзенең актуальлеген югалтмаган.

Партия һәм комсомол документлары, комсомол һәм пионер оешмасының данлы елъязмасы сәхифәләре партиянең пионер оешмасы туган көннән алып бүгенгә көнгә кадәр яңа тип пионер вожатыйларын зур кайгыртучанлык һәм игътибар белән үстерүен һәм формалаштыруын күрсәтәләр.

РКП(б) Үзәк Комитеты Оргбюросының 1924 елдагы карарында болай диелә: «Коммунистик балалар хәрәкәтен житәкләү үзенең рухы, психологиясе һәм кичерешләре белән балаларга якынарак торган эшчел-крестьян яшьләре оешмасы РЛКСМ аша тормышка ашырылырга тиеш».

РКП(б) Үзәк Комитетының «Пионер хәрәкәте турында» 1925 ел 24 июль карарында: «Кыска вакыт эчендә балалар хәрәкәте работникларын сайлау һәм хәзерләү үзәктә дә, урыннарда да комсомол һәм партиянең төп игътибарын яуларга тиеш»,— дип әйтәләр.

Берничә айдан соң, 1925 елның декабрендә, ВКП(б)ның XIV съезды «Комсомол эше турында» резолюциясендә «квалификацияле вожатый хәзерләү проблемасы пионер хәрәкәтендә иң кискен проблема» булуын тагын бер кат билгеләп үтә.

Партия бу «иң кискен проблема»ны хәл итү эшен пионер оешмасын турыдан-туры житәкләүче комсомолга тапшырырга кирәклеген күрсәтә.

Партия күрсәтмәсен үтәп, Ленин комсомолы халык мәгарифе органнары белән бергәләп пионер работниклары кадрларын сайлау, хәзерләү һәм тәрбияләү мәсьәләсенә даими рәвештә игътибар бирә.

1928 елның февраленнән пионер вожатыйларының читтән торып уку Үзәк курслары эшли башлый. Шушы ук елны Н. К. Крупская исемендәге Коммунистик тәрбия академиясе каршында пионер работникларының фәнни һәм практик кадрларын хәзерләүгә зур өлеш керткән мәктәптән тыш эшләр бүлегә ачыла.

Ул еллардагы вожатыйлар үзләреннән соң эшләячәк йөзләргә һәм меңнәргә кызыл галстуклы яшь энтузиастларга юл күрсәттеләр. Менә аларның исемнәре: Валериан Зорин, Михаил Стремяков, Иван Рогов (Мәскәүдә), Сергей Марго (Ленинградта), Александр Волков (Кировта), Георгий Гаспаров (Бакуда), Наруир Арутюнян (Ереванда), Леся Радянська, Виталий Ханчин (Украинада), Елена Пикулик (Белорусиядә) һәм башка бик күпләр.

1929 елда, партия Үзәк Комитетының «Пионер слеты нәтижәләре

турында» дигән карары белән, 50 мең комсомолец пионер отрядлары вожатыйлары итеп җибәрелә.

1931 елда пионер хәрәкәте җитәкчеләрен хәзерләү буенча Бөтен-союз мәктәбе эшли башлый. Моңа параллель рәвештә урыннарда производстводан аермыйча работникларны әзерләү һәм укуы курсылары һәм мәктәпләре төзелә.

1935 елда ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы карары буенча мәктәпләрдә өлкән пионервожатый вазифасы билгеләнә.

Комсомол башкарган бөтен бөек эшләр — Урал һәм Ерак Көнчыгыштагы яңа төзелешләр, Алексей Стаханов, Паша Ангелина, Дуся Виноградоваларның хезмәт рекордлары, Чкалов һәм Гризодубованың героик очышлары, Төнъяк полюсны яулау, яңаны төзү һәм иҗат романтикасы вожатыйны хезмәт кешесе һәм романтик, төзүче һәм көрәшче, социалистик Ватанның ышанычлы патриоты итеп тәрбияләде.

«Хыялланучылар иле, геройлар иле» дип җырлана торган танылган җырның сүзләре сугышка кадәрге вожатыйларга да турыдан-туры кагыла, чөнки кызыл галстуклы романтиклар Бөек Ватан сугышында үзләренң кызыл галстукларына, һәм Кызыл байракка турылыклы икәнлекләрен исбатладылар.

Туган илебезнең азатлыгы һәм бәйсезлеге өчен гомерләрен биргән вожатыйлар — Советлар Союзы Геройларының исемнәре комсомол һәм пионер оешмаларының героик елъязмасына мәңгегә кертелгән.

Вожатыйларның изге традицияләреннән берсе — сугышчан барлау, анда вожатый-сугышчыларның исеме атала.

Мәскәү. Өлкән вожатый Елена Стемповская. Кече сержант радистка Елена Стемповская сугышчан постында һәлак була.

Ленинград. Өлкән вожатый Леля Колесова. Пулеметчы Леля Колесова дошман атакасын кире кайтарганда һәлак була.

Украина. Отряд вожатые Иван Земнухов. «Яшь гвардия» штабы члены Иван Земнухов фашистлар тарафыннан тереләтә шахта коесына ташлана.

Белоруссия. Отряд вожатые Иван Чуклай дошман ныгытмасын штурмлаганда батырларча һәлак була.

Һәм Советлар Союзы Герое исеме бирелгән вожатыйлар Клава Назарова, Лиза Чайкина, Иван Земнухов, Наташа Ковшова, Николай Гастелло, Татьяна Мариненко...

Якты һәм гүзәл исемнәр! Героик елъязма һаман тулылана бара.

Аларның гражданлык батырлыгы, әхлакий матурлыгы, ихтыяр көче һәм бетмәс-төкәнмәс оптимизмы киләчәк буын вожатыйларына васыять һәм наказ кебек тоела. Хәзерге вожатыйлар үз сафларындагы сугыш ветераннары, Советлар Союзы Геройлары разведчица-партизанка Мария Осипова, кыю очучылар Марина Чечнева һәм Алексей Маресьев белән горурланалар. Алар хәзер дә яшь ленинчыларның дуслары, вожатыйларның остазлары.

Сугыштан соңгы елларда вожатыйлар балаларны халык белән бергә сугыш китергән яраларны төзәтү, илнең бишьеллыкларына пионер өлешен кертү өчен хезмәткә күтәрделәр.

Балалар йортларындагы вожатыйларның тәрбиячеләр белән бер-

гә сугышта ятим калган балаларны юатырга, жылытырга тырышуу, чын гуманизмы безгә һәрвакыт үрнәк булып хезмәт итәчәк.

Пионер вожатыена коммунистик тәрбия эшендә нинди зур урын бирелгәнлеген аңлау өчен, иң авыр елларда да вожатыйлар эзерләү мәсьәләсе дәүләт күләмендә хәл ителүен белергә кирәк. Илдә сугыш бара. Шулай да пионер оешмасының иртәгәсе турында кайгыртыла: өлкәара вожатыйлар мәктәпләрен төзү турында карар кабул ителә.

Сугыштан соңгы елларда вожатыйларны эзерләү базасы булып педагогик училищелар санала. Тора-бара бу база үстерелә һәм камилләштерелә.

1966 елдан башлап, ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм СССР Мәгариф министрлыгы карары буенча, пионер эшен җитәкләүче укытучы-методистлар, укытучы һәм пионервожатыйлар эзерләү өчен берничә педагогик институт каршында тарих-педагогика факультетлары һәм педучилищеларда аерым бүлекләр ачыла. 24 вуз һәм 157 педучилище коммунистик тәрбия өлкәсендә квалификацияле белгечләр чыгара.

1972 елның мае — пионерия һәм Ленин комсомолы тарихында истәлекле вакыйга.

Март аенда КПСС Үзәк Комитеты «В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының 50 еллыгы турында» карар кабул итә. Пионериянең алтын юбилее — бөтен ил үткәрә. Яшь ленинчыларның Кремльдә узган тантаналы сборына Политбюро членнары, КПСС Үзәк Комитеты секретарьлары килә. Сборда пионериягә икенче Ленин ордены тапшырыла.

1976 елның язында Ленин комсомолы һәм пионер оешмасы елъязмаларының «Вожатый» бүлегенә тагын бер истәлекле сәхифә өстәлә. 17—18 майда пионер вожатыйларының Бөтенсоюз слеты үткәрелә. Слетка укуда, җәмәгать эшләрендә дружиналары һәм отрядлары иң югары уңышка ирешкән вожатыйлар килә. Барысы 1200 делегат була.

Слетның программасы кызыклы һәм бай эчтәлекле була. Слетның секция утырышларында идея-политик, хезмәт һәм эхлак, физик һәм эстетик тәрбия; танып-белү активлыгын үстерү; дружина, отрядларның эш системалары; өлкән вожатыйның хезмәтен оештыру, октябриялар белән эш; пионер һәм производство коллективларының үзара бәйләнеше, торыш урыннарында пионер дружиналары һәм отрядларының эш үзенчәлекләре кебек пионер оешмасы эшчәнлегенең дулкынландыргыч мәсьәләләре буенча тәҗрибә уртаклашалар.

Менә шуңа күрә дә син, вожатый, Бөтенсоюз слеты материалларына һәм документларына эледән-эле мөрәҗғәгать итәргә, аларның эчтәлеген белән укытучыларны, отряд вожатыйларын һәм пионер активын таныштырырга, аларның күрсәтмәләрен үз эшендә файдаланырга тиешсең.

ВЛКСМның XIX съезды күпмеңле вожатыйлар отряды биографиясендә мөһим этап булды. Съездда пионер оешмасы эшчәнлегенә төп мәсьәләләрнең берсе итеп каралды, якин елларда вожатый кадрлары белән эшләүне камилләштерү бурычы куелды.

Вожатыйларның идея ягыннан өлгергәнлеген, иҗтимагый активлыктары елдан-ел үсә бара. Алар Ленин зачетларында, Бөтенсоюз Ленин дәресләрендә, иҗтимагый-политик укуларда катнашалар. Иң лаеклы

пионер вожатыйларын комсомол комитетлары партия сафларына тәкъдим итә. Иң лаеклы пионер комиссарлары комсомол съездларында, укытучыларның Бөтенсоюз съездында делегат булып катнашалар.

Комсомол, халык мәгарифе органнары вожатыйларга идея-политик яктан үсәргә, профессиональ осталыкларын күтәрергә киң мөмкинлекләр ачалар. Бу — вузлар һәм педучилищелар, комсомол мәктәпләре, укытучыларның белемен күтәрү институтлары каршындагы курслар, Пионер йортлары һәм сарайлары каршында даими эшләп килә торган вожатый мәктәпләре, август киңәшмәләре һәм лагерь сборлары.

19 май — Бөтенсоюз пионер оешмасы туган көн килеп житкәч, илебез бөтен яшъ пионерияне һәм аның житәкчеләрен — пионер комиссарларын котлый. Вожатыйларның жыелма отрядлары парадларны һәм бәйрәмнәрне ачып жибәрә, комсомол комитетлары вожатыйларны тәбриклиләр һәм бүләклиләр.

Советлар Союзы вожатыйлары белән социалистик бердәмлек илләре вожатыйлары арасында дуслык елдан-ел үсә һәм ныгый. Вожатыйлар махсус поездларда һәм Ленин комсомолы, совет яшьләре делегациясе составында чит илләргә чыгалар.

Пионер вожатыйларының эшчәнлегә, алдынгы тәжрибәсә матбугат битләрендә, радио, телевидение аша яктыртыла. Йөзләгән пионер вожатые Советлар Союзы орденнары һәм медальләре белән бүләкләнгән. Вожатыйларның зур группасына һәр елны Ленин комсомолының, В. И. Ленин исемендәге БПОның, СССР һәм союздаш республикалар мәгариф министрлыкларының бүләкләре тапшырыла.

Аерым энтузиастлардан — яшъ ленинчыларны тәрбияләүче, аларга житәкчелек итүче, аларны оештыручыларның тулы бер институтына. Мәктәп һәм пионер оешмасында Ленин комсомолының ышанычлы вәкиле булган вожатый профессиясенә эволюциясә әнә шундый.

СИН ЭШЛИ ТОРГАН ОЕШМА

Совет пионериясе үткән данлы юл партиябез һәм комсомолның героик тарихы белән тыгыз бәйләнгән һәм Ленинның «балалар оешмасы — коммунарлар тәрбияләүнең иң яхшы юлы ул» дигән фикерен бик ачык раслап тора.

Пионер оешмасы елъязмасын күзәтеп чык, вожатый, һәм син анда зур сынаулар үткән вожатые — Ленин комсомолы житәкчелегендә яшъ ленинчылар күрсәткән патриотизм, чын батырлык һәм фидакарлыкнең гүзәл үрнәкләрен табарсың.

Башлап төзелгән отрядларның пионерлары балаларның караучысыз булмавы өчен тырыштылар, нәни батраклар хокукын яклап чыктылар, элеккеге чиновник, фабрикант, сатучы уллары — бойскаутлар белән бәрелешүдән дә куркып калмадылар. Германия эшчеләренең ачыгучы балаларына средство жыючылар да әлеге 20 нче еллар пионерлары булды.

30 нчы еллар пионерлары бөтен халык белән бергә авылда яңа тормыш төзеделәр, Днепрогэс төзелешендә удар хезмәт батальоннары оештырдылар, авылларны радиолаштырдылар, анда уку өйләрен жиһазладылар. Шушы елларда Павлик Морозов, Коля Мяготин, Кычан Джакыпов кулакларга каршы көрәштә зур батырлык күрсәттеләр. Коммунистик балалар оешмасының Почет китабында аларның исемнәре беренчеләрдән тора. 30 нчы еллар пионерлары планетадагы хезмәт ияләре балалары белән дуслыкны ныгытуны давам иттерделәр, республика Испаниясе балаларын үз туганнарыдай каршы алдылар.

Советлар Союзы геройлары — пионер Леня Голиков, Валя Котик, Марат Казей, Зина Портноваларның исемнәре пионерия елъязмасына мәңгегә теркәлгән. Ә фронт һәм тылның батыр Тимурлары, яшъ разведчиклар һәм партизаннар, полк уллары! Аларның батырлыгы үлемсез!

Яшъ ленинчыларның сугыштан соңгы буының девизы: «Ватаныбызны гөлбакча итәрбез!». «Чирәм жирләрдә яшәүче балаларга — бүләкләр төялгән эшелон!» — 50 нче еллар пионерлары сүзе бу. 60 нчы еллар пионерлары: «Чукоткада Пионерлар сарае төзик!» — дип мөрәжәгать иттеләр. «БАМга — пионер рельслары, поездлары, күперләре!» — 70 нче еллар пионерлары мөрәжәгате.

ЛЕНИН ОРДЕНЛЫ,
В. И. ЛЕНИН ИСЕМЕНДӘГЕ БӨТЕНСОЮЗ
ПИОНЕР ОЕШМАСЫ ТУРЫНДА ПОЛОЖЕНИЕ

ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы тарафынан 1967 елның 17 мартында расланган

В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы — Советлар Союзы балалары һәм яшүсмерләренең массовый үзешчән коммунистик оешмасы, ВЛКСМның алмашчысы һәм резервы.

Безнең илебездә кызыл галстук — өч буынның: коммунистлар, комсомоллар һәм пионерларның революцион бердәмлеге символы. Партия һәрвакытта да: пионер оешмасы — киләчәк буыннарның идея ягыннан чыныгуының башлангыч мәктәбе, бары тик шундый оешма, сугышчан, тупланган, бердәм оешма

гына, балаларда коммунистик идеаллар тәрбияли, аларны Ватан файдасына зур эшләр-гә тарта ала, дип санады. Менә шуңа күрә иң яшъ гражданнарның үз коммунистик оеш-масы бар. Бу — партиянең үсеп килүче буын-га, пионер оешмасында эшләүче вожатыйлар-га зур ышаныч белдерүе.

Бөтенсоюз — бөтен илебез оешмасы дигән сүз, аңа барлык союздаш республикаларның пионер оешмалары керә. Пионер оешмасы СССР төзелгән көннән башлап Бөтенсоюз дип атала. Хәзер ул йөздән артык милләт балаларын берләштерә.

В. И. Ленин исемдәге оешма — башта балалар группаларының «Яшъ пионерлар» оешмасы Спартак исемемен йөртте. 1924 елның январенда пионер оешмасына Октябрьнең юлбашчысы бөек Ленин исеме бирелде. Бу исем бирелү белән һәр яңа буынның Ленин юлыннан барачагы, аның васыйтьләрен изге итеп үтәячәге, Ильичның тормышы һәм эш-чәнлеген иң яшъ гражданнар өчен үрнәк бу-лып торачагы тагын бер тапкыр расланды. Ленин кебек укырга, Ленин кебек эшләр-гә, Совет Ватанын Владимир Ильич яраткан ке-бек яратырга — яшъ ленинчыларның иң зур бурычы энә шул икәнән вожатый белергә һәм һәркөн балаларны шуңа өйрәтергә тиеш.

Коммунистик — димәк, кызыл галстуклы яшъ буын партия һәм халык белән бергә ком-мунизм идеаллары өчен көрәшә, жир йөзен-дә иң гадел жәмгыять — коммунизм төзү эше-нә хәленнән килгәнчә өлеш кертә, Ленин эше өчен ныклы көрәшчеләр тәрбияли дигән сүз.

Массовый — бу күпсанлы гына түгел, ә эш-че, колхозчы, интеллигенция балаларын бер-ләштерә торган оешма дигән сүз. Пионер оеш-масы төзелүнең беренче елларында аңа кү-бесенчә эшче балалары керә иде. Акрынлап пионер оешмасы илебезнең барлык балала-рын, алар кайда яшәүгә, нинди милләттән булуга карамастан, үз йогынтысына тарта башлады. Һәм бүген гомумхалык дәүләтенә балалары хаклы рәвештә пионерия дип ата-ла.

Үзешчән — сугышчан, оешкан, актив дигән сүз. Пионерлар — үз оешмаларының хужала-ры, алар инициатива күрсәтәләр һәм башлап йөриләр; аларның пионер үзидарәләре бар, үз эшләрен бергәләп хәл итәләр. Үзешчән оешма олыларның — коммунистлар һәм ком-сомолларның оста житәкчелеген инкаръ ит-ми, киресенчә, шундый житәкчелек булуын күздә тоталар.

Комсомолның алмашчысы һәм резервы. Пионер оешмасының иң мөһим бурычларын-нан берсе — булачак яшъ ленинчыларны эзер-ләү. Пионер оешмасы һәр елны үзәндә тәр-биялән-гән миллионнарча пионерны комсомол

сафларына тапшыра, моның белән өч буын-ның давамчанлыгы тормышка ашырыла. Күп кенә пионер активисты комсомол житәкчеләре-нә әверелә, пионер сафларында башланган данлы эшләрне давам иттерә.

Пионер оешмасының абруе зур. Вожатый олылар — укытучылар, ата-аналар, пионер отрядларының дуслары алдында аны даими ныгытырга тиеш.

Пионер оешмасының көндәлек эшчәнлегенә КПССның йөкләве буенча ВЛКСМ житәкче-лек итә.

В. И. ЛЕНИН ИСЕМЕНДӘГЕ БӨТЕНСОЮЗ ПИОНЕР ОЕШМАСЫНА ЖИТӘКЧЕЛЕК

Бөтенсоюз пионер оешмасының эшчәнлеген тормышка ашыру өчен ВЛКСМ Үзәк Коми-теты В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пио-нер оешмасының Үзәк Советын төзи.

Союздаш республикаларның ЛКСМ Үзәк Комитеты, край, өлкә, шәһәр, район комсомол комитетлары пионер оешмасының республи-ка, край, өлкә, шәһәр, район советларын төзи.

Пионер оешмасы советы халык мәгарифе ор-ганнары, профсоюз, иҗат, оборона, спорт, хужалык, фәнни һәм башка оешмалар һәм учреждениеләр белән тыгыз элемтәдә тора.

Пионер оешмасы советы составына комсо-мол һәм пионер работниклары, халык мәга-рифте органнары һәм башка дәүләт, жәмәгәт оешмалары вәкилләре керә ала.

ВЛКСМ комитеты һәм пионер оешмасы со-веты пионерлар белән эшләүче кадрларны һәм активны сайлай, билгели һәм эзерли ала, шәһәр һәм район пионер штабларын төзи, пионер эшенең алдынгы тәҗрибәсен өйрәнә, аны башкаларга тарата, балаларның мәктәп-тән тыш учреждениеләре эшенә юнәлеш би-рә, смотрлар, конкурслар, слетлар үткәрә, материалъ база: клуб, спорт корылмалары, кызыл почмаклар, парклар, китапханәләр тө-зү турында кайгырта.

Башлангыч комсомол оешмасы пионер дру-жиналары һәм отрядларының көндәлек эш-чәнлегенә белән кызыксына, пионер вожатый-лары, түгәрәк һәм берләшмә житәкчеләре эшенә юнәлеш бирә.

Өлкән һәм отряд вожатыйларының эшчән-леген өлкән һәм отряд вожатыйлары туры-дагы Положение билгели.

ВЛКСМ комитетлары пионер һәм мәктәп балаларын тәрбияләү эшендә, дәүләт бюдже-тын һәм жирле органнар средствосын кул-ланган хәлдә, дәүләт һәм жәмәгәт оешмала-ры ярдәменә таяналар.

Комсомол оешмасы пионер слетларын, мәк-тәп һәм пионер активы лагерьларын, сборла-рын, конкурсларын, туристик походларын оеш-

тыру, делегацияларның башка өлкә, край һәм республикага барып кайтуы, культура һәм спорт инвентарлары алу, спорт мәйданчыгын төзү һәм жиһазлау, пионер звенолары, отрядлары, дружиналары эшен оештыру өчен район, шәһәр, округ, өлкә, край ВЛКСМ комитетларының һәм союздаш республикаларының ЛКСМ Үзәк Комитетлары бюросы карары белән билгеләнгән средстволарны тоту.

Пионер сарайлары һәм йортлары, яшь натуралистлар, туристлар, техниклар станцияләре пионерлар арасында эшне оештыру һәм методик күрсәтмәләр бирү үзәге булып тора.

ВЛКСМ Үзәк Комитеты, пионер оешмасының Үзәк Советы Бөтенсоюз «Артек» пионер лагерена һәм Бөтенроссия «Бөркет» пионер лагерена житәкчелек итә.

Бөтенсоюз пионер оешмасына көндәлек житәкчелек итү, пионерлар һәм мәктәп балаларын тәрбияләүгә киң җәмәгатьчелеккә тарту һәм берләштерү Бөтенсоюз Ленинчыл Коммунистик Яшлар Союзының җаваплы һәм мактаулы бурычы.

Комсомол пионерларны коммунистик рухта тәрбияләүне мәктәп, гаилә белән, профсоюз, иҗат, спорт, оборона һәм башка җәмәгать оешмалары һәм дәүләт учреждениеләре белән бердәм эшләгәндә генә тормышка ашыра ала.

Советлар Союзы Коммунистлар партиясе коммунистик балалар хәрәкәтенә максатын һәм бурычларын, яшь буынны тәрбияләүдә пионер оешмасының тоткан урынын һәм аның мәктәп белән үзара бәйләнешен асылын

билгели. Һәр дружинаның эшенә мәктәп партия оешмасы юнәлеш бирә.

Комсомолның пионер оешмасы эшчәнлегенә житәкчелек итү системасы ВЛКСМ Уставында билгеләнгән. Комсомолның район һәм шәһәр комитетлары пионер оешмасы советын житәкли, мәктәпләргә һәм пионер лагерларына өлкән вожатый кадрларын сайлый һәм раслый. Дружина советы һәм пионер штаблары составларына комсомоллар да кертелә. Промышленность предприятиеләренә, колхоз, совхоз һәм учреждениеләренә башлангыч комсомол оешмалары дружиналарга һәм отрядларга тиешле ярдәм күрсәтә, вожатыйлар җибәрә.

Пионер оешмасы советлары тиешле комсомол комитетлары тарафыннан төзелә һәм алар житәкчелегендә эшли. Мәсәлән, район пионер оешмасы советы комсомолның район комитеты бюросында раслана, бюро советның эш планын да раслый, аның үтәлешен тикшерә.

Совет составына партия, комсомол работниклары, вожатыйлар һәм укытучылар, Пионер сарайлары һәм йортлары работниклары, пионер эше белән бәйләнешле профсоюз, сәламәтлек саклау һәм культура учреждениеләре вәкилләре керә.

Советларның бурычы — партия һәм комсомолның пионерлар белән эшләү турындагы карарларын үтәүдә дружина һәм пионер штабларына юнәлеш бирү, вожатыйларга методик ярдәм күрсәтү, алдыңгы тәҗрибәне пропагандалау, өлкән вожатыйның квалификациясен

ПИОНЕР СИМВОЛЛАРЫ ҺӘМ РИТУАЛЛАРЫ

Илдә яңа тормыш төзүдә актив катнашкан беренче пионер отрядлары яңгыравык жырлары, кызыл байраklары һәм күкрәкләрендәге ал галстуклары белән 1922 елда барлыкка килделәр.

Пионер оешмасы төзелүнең беренче көннәреннән үк отрядлар һәм дружиналарның эшчәнлеген, аның тулы эчтәлеген символларда, ритуалларда, стройда чагылыш тапты.

Пионерның символларын кадерләп саклау, ритуалларын төгәл үтәү — һәр пионерның бурычы. Пионер байрагының пакьлеген өчен көрәш, кызыл галстукны кадерләп саклау — бөтен көчне В. И. Ленин, Советлар Союзы Коммунистлар партиясене эшенә багышлау ул.

Пионер ритуаллары — югары патриотик хисләр, коллективизм, үзенең дружинаның, пионерия өчен горурлык тәрбияләү буенча әһәмиятле чаралар. Вожатый бу чаралардан тиешенчә файдалана белергә, һәр ритуалның төгәл үтәлешенә генә түгел, ә аның тәэсир, эхлак тәрбиясене көчәңә игътибар итәргә бурычлы. Ә моның өчен балаларның ритуалларның мәгънәсен аңлаулары, һәр тантананы эзерләүдә үзләре катнашулары шарт.

Пионер линейкалары, СССРның һәм союздаш республикаларның дәүләт флагларын күтәрү, яңа оештырыл-

ган дружинага пионерның Кызыл байрагын тапшыру, Кызыл байракны чыгару, байрак янындагы почетлы каравылның алмашынуы, яңа пионер отряды төзелү, отряд флагы тапшыру, Дан гирляндасы кую төп пионер ритуаллары булып тора.

Һәр вожатый пионер ритуаллары үткәрүнең тәртибен белергә тиеш.

В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советы «В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасының символлары, атрибутлары, ритуаллары» дигән махсус положение раслады. Бу документта символлар белән ничек эш итү, ритуал элементларының тәртибен күрсәтелгән. Аларны пионер тантаналары үткәргән вакытта төгәл үтәргә кирәк. Сүзнене пионер дружинасы байрагынан башлыйк.

Пионер байрагы

Пионер байрагы — пионерларның намуслылык һәм тупланганлык, революция, Коммунистлар партиясене, социалистик Ватанга тугрылык билгесе.

Пионерларның Кызыл байраklары пионер дружинасында, район, шәһәр, республика оешмаларында, В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасында була.

Бу байраklар турында төп положениеләр ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы 1967 елның 22 августында кабул иткән «Пионер дружинасының район, шәһәр,

камилләштерү. Пионер оешмасы советлары халык мәгарифе органнары катнашында, профсоюз, дәүләт һәм жәмәгать оешмалары белән берлектә дружиналарының, шәһәр һәм шәһәр яны лагерларының, мәктәптән тыш учреждениеларнең эшләренә смотрлар үткәрә, пионерлар һәм мәктәп балаларының ярышларын, слетларын һәм дуслык фестивалләрен оештыра.

Пионер оешмасы советларында торы урынарында эшләү, пионер лагерлары, октябрлар белән эшләү, мәктәптән тыш эшләр буенча һәм башка шундый секцияләр төзелә.

Советлар үзләре генә түгел, ә халык мәгарифе органнары, профсоюз, культура учреждениеләре, халык депутатлары Советларының яшьләр комиссиясе, жәмәгатьчелек советлары ярдәменә таянып эшлиләр. Вожатый нәкъ менә шул оешмаларда һәм учреждениеләрдә яклау таба. Әйтик, мәктәптә «Ажаган» уены оештырылса, ул оештыручы сорап военкоматка яки Кызыл Хач жәмгыятенә мөрәжәгать итә ала. Яшь хәбәрчеләр түгәрәге житәкчесе юк икән — район һәм шәһәр газета редакциясенә барырга мөмкин. Дружинада бер вожатый гына бөтенесен эшли алмый. Шуңа һәр жирдә үзгә чын дуслар һәм ярдәмчеләр эзләргә кирәк.

Мәктәп комсомол оешмасы өлкән вожатый белән берлектә дружина һәм отрядларга житәкчелек итә.

Комсомолецлар үз дружиналарында жәмәгать эше мәктәбен үтәләр, күп нәрсәгә өйрәнәләр, житәкчелек итү тәжрибәсен үзләштерә.

өлкә, край, республика һәм Бөтенсоюз пионер оешмасының Кызыл байрагы турындагы карарында әйтелгән.

Пионер дружинасы байрагы 100×80 см зурлыгындагы кызыл тукумадан гыйбарәт. Байракның алгы ягына пионер значогы төшерелгән һәм «Советлар Союзы Коммунистлар партиясе эше өчен көрәшкә эзәр бул!» дигән девиз язылган.

Байракка 180×8 см зурлыктагы кызыл тасма тагыла, аңа дружинаның номеры һәм, әгәр мактаулы исем бирелгән булса, исеме языла.

Байракның сабы тимер очы белән 2 м 20 см була.

Кызыл байрак мәктәпнең, мәктәп-интернат, балалар йорты, пионер лагерының яңа оештырылган пионер дружинасына ВЛКСМның шәһәр, район, шефлык итүче предприятие комитетлары вәкиле тарафыннан тантаналы дружина сборында пионер активы сайланганнан һәм символлар бирелгәннән соң тапшырыла. Шуннан соң өлкән пионервожатый байрак йөртүчеләргә һәм ассистентларга кызыл пилоткалар тапшыра, уң иңбашы аша кызыл тасмалар бәйли. Дружина советы председателе һәм байрак группасы байрак тапшыру ритуалында катнашу өчен тизләнәләр. Комсомоллар пионерлар строе алдына байракны алып чыгалар. Комсомол комитеты вәкиле чыгышыннан соң, байрак йөртүче ант итә: «Мин (исеме, фамилиясе), ...исемдәге дружинаның байрак йөртүчесе, пионер дружинасы байрагын кадерләп сакларга, байрак белән эш итү кагыды-

рәләр. Алар комсомолга да дружина тәкъдире белән керәләр.

Мәктәпнең комсомол комитеты дружина советы эшен жайга сала, аның эш планын тикшерә, өлкән вожатыйга мәктәп пионер активын оештыруда һәм вожатыйларны өйрәтүдә булыша. Комитетның һәр секторы өлкән вожатыйга конкрет ярдәм күрсәтә.

Мәктәпнең комсомол оешмасы пионерлар белән эшләүгә күбрәк комсомолларны тартырга тырыша. Бу алар өчен оештыру эшчәнлегенә өйрәнүдә, яхшы мәктәп, ә пионерлар өчен комсомолецларның эшене шулай оештырып йөрүләре үрнәк булып тора, өлкәннәрдән кечеләр тәжрибә туплый, уртаклашып эшләү традициясе жайга салына.

Дружина белән эшли башлаганда вожатый иң элек нәрсә турында кайгыртырга тиеш соң? Беренче чиратта өлкән класс укучылары, производства эшләүче комсомоллар, хәрби кешеләр, студентлар арасыннан һәр отрядның вожатын булдырырга кирәк. Аннан соң шефлык итүче предприятие, колхоз, совхоз, учреждение вәкилләре, шефлык итүче комсомоллар, партия һәм комсомол ветераннары керткән дружина дуслары советы төзелә. Дружина дуслары советы сборлар, фестивалләр, кичәләр, спорт ярышлары кебек чаралар үткәргәндә вожатыйга булышалар.

Һәр шәһәрдә һәм районда педагогик комсомол отрядлары бар. Шулар белән дуслыкны ныгытырга, үз дружинаның эшенә тартырга кирәк.

Педагогик отряд — мәктәпләр белән комсо-

ләрненең барысын да төгәл үтәргә, миңа күрсәтелгән ышанычны аklarга бөтен иптәшләрем алдында ант итәм». Шуннан байрак йөртүче бер тезенә чүгә, байракның бер читеннән үбә һәм аны кабул итеп ала.

Байрак йөртүче байрак сабын уң аягына бастыра. Дружина советы председателе «Байрак янында смирно! Байракка карап тигезләнәргә!» дигән команда бирә.

Шушы командадан соң байрак йөртүче байракны «смирно» торышыннан «хәрәкәт итү өчен» торышына күчәрә һәм, ассистентларга тыныч кына «Шагом марш!» дигән команда биреп, байракны сул флангтан уң флангга алып килә. Стройда басып торучы барлык пионерлар һәм вожатыйлар, шулай ук ассистентлар салют бирәләр.

Пионер дружинасының отчет-сайлау сборында байракны бер байрак группасыннан икенчесенә тапшырганда да шушы ук ритуал кабатлана.

Байрак йөртүче «смирно» басып торганда байракны вертикаль рәвештә уң иңбашы ягында тота, байрак сабының түбәнге очы уң аяк табаны янында торырга тиеш.

Тантаналы марш вакытында һәм дружина строе алдынан үткәндә байрак йөртүче һәм ассистентлар строй адымы белән баралар. Байрак йөртүче байракны алгарак һәм сулгарак авыштыра. Байрак йөртүченең уң һәм сул ягыннан (яки аннан бер адым артта) килүче ассистентлар салют биреп баралар.

мол оешмалары бердәмлегенен яңа формасы. Ул күп эшләр башкара ала. Педагогик отряд членнары политик клублар, төрле берләшмәләренә житәклиләр. Алар сиңа заводка экскурсияләр ясарга, совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннарына походлар оештырырга һ. б. булышырлар.

Пионер оешмасының төп бурычлары — пионерларны Коммунистлар партиясе эшенә чын күңелдән бирелгәнлек, совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләренә тугрылык, социалистик Ватанга мәхәббәт, аның дошманнарына нәфрәт рухында тәрбияләү, Ватанны саклауга эзерләү. Бөтенсоюз пионер оешмасы үзенә эшчәнлеген совет халкының коммунизм төзү өчен көрәше белән тыгыз бәйли, балаларны жәмгыятькә файдалы эшләргә тарта.

Пионер оешмасы балаларда белемгә омтылыш һәм аңа җаваплы караш тәрбияли, фән һәм техника, культура һәм сәнгать белән кызыксыну уята, аларның һәрьяклап үсешенә ярдәм итә.

Бу очракта Н. К. Крупскаяның, В. И. Ленин совет балаларының чын коммунистлар булып үсүе турында хыяллана иде, дип әйткән сүзләрен искә төшермәскә мөмкин түгел. Вожатыйның эшләре бик күп — сборлар үткәрәсе, кичәләр оештырасы, походларга барасы, фестиваль үткәрәсе бар. Ләкин вожатый пионер оешмасының күңел ачу оешмасы, ә пионер дружинасының төрле кызыклы клублар

берләшмәсе түгел икәнлеген оңытмаса тиеш. Дружинаның барлык эшен пионер оешмасы Положениесендәге төп бурычларга туры китереп оештырырга кирәк.

ПИОНЕР ОЕШМАСЫНЫҢ ЭШЧӘНЛЕК ПРИНЦИПЛАРЫ

Пионер оешмасының эшчәнлегенә түбәндәге төп принциплардан чыгып билгеләнә:

- ижтимагый-политик юнәлеш;
- оешмага үз теләген белән керү һәм аның эшендә актив катнашу;
- пионерларның үзешчәнлегенә белән педагогик житәкчелекнең тыгыз бәйләнеше;
- яшь үзәнчәлекләрен һәм шәхси мөмкинлекләренә исәпкә алу;
- пионер тормышында романтика, кызыксынулар һәм уеннар;
- пионер оешмасы эшчәнлегенә давамлылыгы һәм системалылыгы.

Принцип (principium — латин сүзе, татарча башлангыч, нигез дигән мәгънәгә аңлата) — берәр төрле теориянең, тәгълиматның, политик оешма эшчәнлегенә башлангыч, төп положениесе. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының — балаларның һәм яшүсмерләрнең массовый үзешчән коммунист оешмасының — эшчәнлек принциплары оешма төзелгән һәм ныгыган чорда КПСС тарафыннан эшкәртелгән һәм нигезләнгән. Пионер оешмасы үсешенә төрле этапларында аның бурычлары катлаулана, пионер коллективы эшенә яңа формасы һәм методлары

Ерак сәяхәтләрдә байрак чехолга салынган хәлдә җилкәгә салып алып барыла.

Һәлак булган геройлар истәлегенә үткәрелгән тантаналар вакытында тынлык минутлары игълан ителгәч, байрак йөртүче «Байракны иелдерергә!» дигән команда астында яки командасыз гына байракны вертикаль хәлдән иелгән хәлгә күчәрә.

Район, шәһәр, өлкә, республика слетлары, парадлары, бәйрәмнәре, тантаналы линейкалар үткәргән чакта шул пионер оешмалары советлары карары буенча район, шәһәр, республика оешмалары пионер дружиналары байрак йөртүчеләре һәм ассистентлары составында байрак группалары төзелә.

Пионер дружинасы байрагы сборлар, слетлар, бәйрәмнәр, демонстрацияләр, парадлар, тантаналы линейкалар һәм төрле тантаналар вакытында чыгарыла.

Пионер байрагы пионер бүлмәсендә махсус җайланмалы чехол яки үтә күрәнмәле япма эчендә саклана.

Пионер бүлмәсеннән чыгарылган байрак һәрвакыт ассистентлар күзәтүе астында саклана.

Аерым очракларда дружина советы карары белән пионер дружинасы байрагына почетлы каравыл билгеләнергә мөмкин. Каравыл алмашу һәр 10—15 минут саен үткәрелә. Почетлы каравыл алмашкан вакытта ассистентлар салют биреп торалар.

Күчмә байракларның байрак йөртүчесе һәм ассистентлары байрак йөртүчеләр составына кертеләләр.

Отряд флагы

Отряд флагы — пионерларның намуслылыгы һәм тупланганлыгы, аларның конкрет пионер отрядларында булуларының билгесе ул.

Отряд флагы 45×60 см зурлыгындагы дүртпочмаклы кызыл тукумадан гыйбарәт. Алгы ягына пионер значогы рәсеме төшерелгән. Флаг сабы очы белән бергә 1 м 50 см.

Флаг сабына отрядның номеры һәм исеме язылган, истәлекле медальләр, бүләк тасмалары тагылган тасма беркетелә.

Пионерлар отряд флагын отряд һәм дружина сборларына, линейкаларга, парадларга, бәйрәмнәргә, походларга, экскурсияләргә һәм хезмәт урыннарына алып чыгалар. Өмәләр, туристик ял, уеннар вакытында отряд флагы күренә торган урынга эленә.

Отряд флагы яңа оештырылган пионер отрядына мәктәп яки шефлык итүче предприятие комсомол комитеты члены тарафыннан отряд линейкасында пионер активына аеру билгеләре бирелгәннән соң тапшырыла.

Флагны отрядның флагчысы кабул итә. Ул «Тигезләнергә!», «Смирно!», «Вольно!», «Шагом марш!» дигән командаларны үти белергә тиеш.

Отряд тезелгән вакытта флагчы стройның уң флангысында урын ала, маршта быргычы һәм барзбанчы алдыннан, вожатый һәм отряд советы председателе артынан бара. Отряд флагы пионер бүлмәсендә дружина байрагы белән бергә саклана.

барлыкка килә, ләкин балаларның коммунистик оешмасы эшчәнлегенә төп принциплары үзгәрешсез кала, алар практикада бердәм рәвештә тормышка ашырылалар. Пионер оешмасы эшчәнлегенә принципларын бозу житди ялгышларга китерә, пионер активының, вожатыйның, педагогларның дружинада тәрбия эше алып бару буенча тырышлыкларын юкка чыгара.

Ижтимагый-политик юнәлеш принцибы

Бу принцип мәктәп белән берлектә яшә гражданин тәрбияләү, аны ВЛКСМ сафларына керүгә, илнең ижтимагый тормышында актив катнашуга әзерләү кебек пионер оешмасы алдында торган максатлар һәм бурычлардан барлыкка килә.

Гражданлык һәм югары идея инанганлыгы тәрбияләүдә оешма эшчәнлеген бүлгәләргә ярамы: мәсәлән, политик вакыйгаларга багышланган өмәләр, митинглар, политинформацияләр, газета чыгару кебек ижтимагый эшләр; концертка әзерләнү, походлар һәм башка күп төрле гадәти пионер эшләре. Шөһернең жәмәгәтчел һәм чын гражданин булып өлгерү процессы күпкырлы, бик күп факторларны берләштергән, тирән әчтәлекке булырга тиеш. Сүз эшенең формасы турында түгел, ә аның ижтимагый-политик асылы турында бара. Ә форма нәкъ менә кызыклы, чын балаларча, уеннарга бай булырга тиеш.

Дружиналар һәм отрядлар эшендә ижтима-

гый-политик юнәлеш принцибын уңышлы тормышка ашыру өчен пионер оешмасының бөтен кирәкле шартлары һәм мөмкинлекләре бар.

Тантаналы вәгъдәне, яшә пионерларның Законнарын, девизын, оешма эшчәнлегенә программасын (пионер отрядларының Бөтенсоюз маршын) гына алыг. Болар барысы да балаларның һәм яшүсмерләрнең Советлар Союзы Коммунистлар партиясе эше өчен көрәшкә әзер булуларын даими рәвештә расларга тиешлекләрен күрсәтә.

Пионер дружинасының, барлык отряд һәм звеноларның һәр адымы ижтимагый-политик юнәлешле булырга тиеш. Төрле пионер эшендә катнашу балаларга ни бирә? Алар көчләрәк рухлы, чыныкканрак, кыюрак булырлармы? Аларда иптәшләре, пионер оешмасы һәм совет халкы, Туган ил, партия алдында бурычлылык хисе тәрбияләнәме? Аларда чын гражданин аңлылыгы ничегрәк ныгыт?

Тагын шунысын да әйтергә кирәк: пионерның төп ижтимагый-политик бурычы яхшы уку, мөстәкыйль рәвештә белем алуга омтылудан гыйбарәт.

Ижтимагый-политик юнәлеш принцибын тормышка ашырганда балаларның эмоцияләре һәм хисләре турында һич тә онытырга ярамы. Алар жәмгыятьтә формалашалар һәм жәмгыятьне баetalар. Югары кешелекле хисләрен дөрес юнәлештә кузгата һәм аларга таяна белү нәтижәле политик тәрбия эшенең иң кирәкле шарты.

Яшүсмер тормышны аеруча сизгер кабул

Пионер галстугы

Кызыл галстук — революцион Кызыл байракның аерылмас бер өлеше.

Ул — пионер оешмасында тору билгесе.

Галстукның өч очы өч буынның: коммунистның, комсомолның һәм пионерның какшамас бердәмлеген чагылдыра.

Пионер галстугы махсус төенләп бәйләнә. Галстукны бәйрәм һәм көндәлек пионер һәм укучы формасы белән тагып йөртәләр.

Пионер значогы

Пионер значогы пионерга кызыл галстук белән бергә тапшырыла.

Значокка В. И. Ленин барельефы төшерелгән. Өч ялкын теле өч буынның: коммунист, комсомол һәм пионерлар буынының какшамас бердәмлеген чагылдыра.

Значокның лентасындагы «Һәрвакыт әзер!» дигән язу пионерларның девизга жавабы.

Пионер значогы күкрәкнең сул ягына тагыла.

Пионер салюты

Пионер салюты — пионерларның сәламләшүе һәм коммунизм, пролетар интернационализм идеяләренә тугрылыкларын чагылдырган традицион билгесе. Пионер

салют биргәндә уң кулын башы өстенә күтәрә. Салют биргәндә аның бармаклары бер-берсенә нык кысылган була, бу биш континент хезмәт ияләре балаларының пролетар бердәмлеген символлаштыра.

Пионер түбәндәге очракларда, стройда торса да, тормаса да, салют бирә:

— Коммунистлар партиясе гимны «Интернационал», Советлар Союзы һәм союздаш республикалар Дәүләт гимннары башкарылганда;

— пионер девизына җавап биргәндә;

— «Байракка тигезләнәргә!» дигән команда бирелгәч;

— «Флагка тигезләнәргә!» дигән команда бирелгәч;

— В. И. Ленин Мавзолее һәм һәйкәлләре янында;

— һәлак булган геройлар һәйкәлләре һәмobelisk-лары янында;

— парадта, линейкада, трибуна яныннан үткәндә, пионерлар, уңга һәм сулга тигезләнеп, «Смирно!» командасын үтилә; салютны колонналарны алып баручылар — өлкән вожатый, дружина советы председателе, отряд вожатые, отряд советы председателләре, байрак янындагы ассистентлар гына бирә;

— рапорт тапшырганда;

— байрак янында каравыл алмашынганда;

— строй алдында рәхмәт белдергәндә һәм бүләкләгәндә;

— Кызыл байрак, отряд флагы, пионер атрибутлары һәм аеру билгеләре кабул иткәндә;

иткәндә, югары идея салынган сүз, образ-музыка аны тагын да әйбәтрәк, сафрак булырга этәрә. В. А. Сухомлинскийча әйтсәк, кичерешләр — идея инанганлыгының икенче ягы ул.

Дружина эшендә тирән ижтимагый-политик әчтәлек булдыру турында даими рәвештә кайгырту — пионер оешмасы эшчәнлегенен беренче принцибын тормышка ашыру дигән сүз.

Оешмага үз теләген белән керү һәм аның эшендә актив катнашу принцибы

Бу принцип совет жәмгыятенен демократик характерына нигезләнә. СССРның һәр гражданының хокуклары яңа Конституция белән гарантияләнә. Пионер оешмасы сафларына үз теләген белән керү — коммунистик балалар оешмасының демократик башлангычлары билгесе.

Безнең көннәрдә пионер оешмасы балалар арасында шулкадәр зур абруй казанды ки, аның сафларына үз теләге белән керү һәр баланың табигый теләгенә әверелде. Ләкин әле шундый дружина һәм отрядлар да очрый, бала зур теләк белән пионер оешмасы сафына керә, ләкин тора-бара, коллектив тормышының зур шатлыкларын тоймау сәбәпле, оешма эшенә күнелә сүрелә. Нәкъ менә шундый дружина һәм отрядларда икенче принципның бөтенлегә, ягъни пионерга ирекле керү хокукы белән оешма эшләрәненә актив катнашудың бозылуы күзәтелә. Мондый житешсезлекнең төп сәбәбе шунда: отряд вожатые да, өлкән

вожатый да оешмага яңа кабул ителгән пионерларга кызыклы, әһәмиятле, үз көчен кулланырлык эш бирә алмыйлар. Активлык үзеннән-үзе барлыкка килми. Балаларга, аеруча өченче, дүртенче класс укучыларына, бу юнәлештә ярдәм итәргә, кайчакта аларны югары класслар башлаган берәр популяр эшкә кушып җибәрергә кирәк була.

Пионерларның үзешчәнлегә белән педагогик җитәкчелекнең тыгыз бәйләнеше принцибы

Бу принципның атамасына игътибар итегез. Пионерларның мөстәкыйльлегә, инициативалылыгы, пионер үзидарәсе. Һәм шул ук вакытта педагогик җитәкчелек. Болар бер-берсен кире какмыйлар, ә үзара тыгыз мөнәсәбәткә керәләр. Мондый мөнәсәбәтне ничек тормышка ашырырга мөмкин соң? Балаларны һиндидер хокуклар даирәсе белән чикләп куеп, аларга: менә бу эшләрне сез мөстәкыйль рәвештә хәл итәсез, ә менә боларын вожатый, класс җитәкчесе, ата-аналар, пионер дуслары белән генә эшлисез дип әйтеп буламы? Яки киресенчә: бер төр эшләрдә олылар пионерларга ярдәм итәргә тиеш, ә кайбер эшләрдә аларның ярдәме кирәкми дип әйтеп буламы?

Сүз регламент турында түгел, ә принцип турында бара. Әлеге принцип пионер оешмасы эшчәнлегенә җитәкчелек итүдә иң дөрес педагогик алым булып тора. Җитәкчелек иткәндә балалар оешмасына ышанырга, аның

- хәрби һәм пионер строен тәбрикләгәндә;
- пионер оешмасы җитәкчеләрен, почетлы пионерларны тәбрикләгәндә.

Быргы

Пионер быргысы (фанфара) пионер отряды атрибуты булып санала һәм пионерларны сборга чакыру, төрле сигналлар бирү өчен һәм ритуаллар вакытында файдаланыла.

Быргыга чук белән каймаланган һәм пионер значогы төшерелгән кызыл флагчык беркетелә.

Быргы пионер бүлмәсендә отряд флаглары янында саклана.

Быргычы пионер отряды советы тарафыннан билгеләнә, ул быргы белән строй алымнарын башкара, «Барыгыз да тыңлагыз!», «Сбор!», «Тантаналы очрашу (байрак чыгару)», «Пионер маршы!», «Тревога!», «Отбой!», «Линейкага!», «Подъем һәм флажны күтәргә!», «Төшкә ашка!», «Йокыдан торырга!», «Йокларга ятарга!» дигән сигналларны да бирә белергә тиеш.

Тантаналар үткәрү өчен быргычы һәм барабанчылардан торган җыелма группа төзәлгә мөмкин.

Пионер линейкасында быргычының урыны — стройның уң флангында, барабанчы янәшәсендә; лагерь мачтасы янында — йөзә белән стройга карап тора; отряд колоннасында — флаглар артында; дружина колоннасында — байракчы артында була.

Барабан

Барабан пионер атрибуты булып тора һәм походлар, тантаналар, парадлар вакытында стройны алып бару өчен кулланыла.

Барабан пионер бүлмәсендә отряд флаглары янында саклана.

Отряд советы тарафыннан билгеләнә торган барабанчы строй алымнарын башкарырга һәм «Марш», «Дробь» уйный белергә тиеш.

Стройда барабанчы быргычының сул ягында була

Пионер формасы

Пионерларның парад формасы комплекты малайлар өчен билгеләнгән үрнәктәге ак күлмәктән, соргылт-зәңгәр шорттан (яки чалбар), кызлар өчен ак кофта һәм соргылт-зәңгәр юбкадан тора. Соргылт-зәңгәр пилотка һәм махсус металл прэшкәле сары каеш та пионер формасы комплектына керә. Сул җиңгә пионер значогы рәсеме төшерелгән шеврон һәм пионер активының аеру билгеләре беркетелә.

Байрак йөртүчеләр һәм ассистентларның парад формаларында аермалыклар бар: ак баулы кызыл пилотка, металл прэшкәле ак каеш, ак перчаткалар һәм уң пи баш аркылы килә торган сары каймалы кызыл тасма.

Ак каеш һәм ак перчаткалар быргычы һәм барабанчылар формаларында да була.

белән кинәшләшергә, аны хөрмәт итәргә һәм танырга кирәк. Әгәр дә педагогик житекчелек пионерларның үз оешмаларында тулы хужалар булырга өйрәнүенә бөтен яктан ярдәм итсә, әлеге принцип дәрәҗәсә аңланган, дәрәҗәсә тормышка ашырыла дигән сүз.

А. С. Макаренко эшчәнлегә балаларны үз коллективларында чын хужалар булырга, аларны уйланырга, оештырырга, хәл итәргә өйрәтүдәге иң күркәм педагогик үрнәк булып тора.

Педагогик житекчелек белән тыгыз мөнәсәбәттәге пионер үзешчәнлегә педагогларның эшен катлауландырмый, киресенчә, җиңеләйтә генә, чөнки ул бик күп тәрбия эшләрен шул ук пионерлар ярдәмендә хәл итә. Вожатыйның төп бурычлары түбәндәгеләрдән гыйбарәт: пионер үзидарә органнары эшчәнлеген оештырырга ярдәм итү, бөтен педагогларга, балалар белән эшләүче өлкәннәргә әлеге принципны аңлатып бирү, пионер үзешчәнлегә һәм пионер эшенә педагогик житекчелек мәсьәләләре буенча класс житекчеләре һәм укытучылар арасында тәҗрибә уртаклашуны оештыру, бу катлаулы, ләкин күп мәртәбәләр үзен аклаган принципны һәрьяклап камилләштерү.

Яшь үзенчәлекләрен һәм шәхси мөмкинлекләренә исәпкә алу принцибы

Аңлашыла ки, 700—800 пионердан торган дружинада бер өлкән вожатый гына һәр баланың шәхси үзенчәлекләрен белеп бетерә алмый. Ләкин мәсьәләнең асылы шунда: ул

отряд вожатыйларына һәм класс житекчеләренә, педагогик отряд членнарына эшнә шундый итеп оештырырга ярдәм итәргә тиеш ки, нәтиҗәдә балаларның төрле үзенчәлекләре һәм шәхси сәләте һәрьяклап үсеш алырлык булсын. Пионер эшенә төрле белгечлектәге кызыклы кешеләргә тартырга кирәк. Кызыксынулар буенча оешкан берләшмәләргә йөрүче балалар саны артынан куарга ярамай, дружинада алар берничә генә булырга мөмкин. Иң мөһиме — пионерларның һәркайсы (700 кешемә ул яки меңгә якынмы) үзен шәхси үзенчәлегенә туры килгән шөгыль тапсын.

Һәр дружинаның мөмкинлекләре төрлечә була: берәүләрнең күршесендә генә фәнни-тикшеренү институты бар, икенче берәүләр колхозның тәҗрибә участогы белән янәшә. Отрядта балаларны активларга һәм пассивларга бүлөп йөртмәс һәм һәркем үзенә мавықтыргыч эш тапсын өчен, һәрвакытта да диярлек балаларның күпкырлы кызыксынуларын канәгатьләндерерлек шартлар булдырырга һәм кешеләр табарга мөмкин.

Балалар психологиясе турында сөйләшкәндә, әлбәттә, кызлар һәм малайларның таләпләрендәге үзенчәлекне, аларның мавыгуларын да искә алмыйча булмый. Боларны искә алмау аркасында еш кына безнең малайларыбыз күп кенә кызлар кебек активлар рәтендә түгел, ә пассивлар рәтендә йөриләр.

Әгәр дә пионер дружинасы «Ажаган» уены, яшь балта осталары, слесарьлар конкурслары, судо- һәм авиамодельчеләр ярышлары,

Аеру билгеләре

Пионер активы сул җиндә шеврон өстенә тегелгән аеру билгеләре йөртә.

Махсус тасмага беркетелә торган йолдызчыклар аеру билгеләре дип аталалар.

Дружина советы председателе (район, шәһәр штабы члены) — өч йолдызчык; дружина советы члены, отряд советы председателе — ике йолдызчык; звено башлыгы, отряд советы члены бер йолдызчык тагалар. Байрак йөртүчеләр һәм ассистентлар сул җиндәге шевронга пионер байрагы эмблемасын; флагчы, ыргычы һәм барабанчылар үз эмблемаларын беркетәләр.

Шәһәр, район пионер штабы председателе дүрт йолдызчык тага.

Пионерга кабул итү

Пионерга 9 яшьлек балалар кабул ителә һәм алар оешмада 15 яшькә кадәр торырга мөмкиннәр.

Пионерга кабул итү мәсьәләсе отряд сборында индивидуаль тәртиптә ачык тавыш бирү юлы белән хәл ителә. Пионерга керүче Кызыл байрак янында тантаналы вәгъдә бирә, өлкән пионервожатый, комсомол яки коммунист аңа кызыл галстук тага.

Пионерга кабул итү — пионер оешмасының тантаналы актларының берсе.

Класста пионер отряды булган очракта пионерга керүче шушы отрядка кабул ителә.

Әгәр инде класста пионер отряды төзелмәгән булса, пионерга кабул итүне пионер отряды — октябрятлар группасының коллектив вожатые эзәрли.

Пионерга кабул итү, кагыйдә буларак, ике этапта үтә.

Беренче этап. Чираттагы сборда отряд советы председателе теге яки бу баланың пионерга керергә теләге барлыгын белдерә. Ул пионерлардан теләгә булган баланың В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы члены булырга лаеклымы икәнлегенә турында сөйләүләрен сорый. Һәм, кандидатура турында фикер алышканнан соң, пионерга кабул итү мәсьәләсе ачык тавыш бирү юлы белән хәл ителә.

Икенче этап. Пионерга кабул ителгән балалар тантаналы пионер линейкасында Тантаналы вәгъдә бирәләр.

Бу ритуал менә болай үткәрелә.

Дружина советы председателе өлкән пионервожатыйга дружинаның (яки дружина вәкилләренен) һәм пионерга кабул ителгән балаларның тезелүе турында рапорт бирә.

Зур булмаган паузадан соң дружина советы председателе «Байрак астында смирно! Байракка карап тигезләнәргә!» дигән команда бирә. Байрак йөртүче һәм ассистентлар строй алдына байракны алып чыгалар һәм уң флангга барып басалар.

«Вольно!» дигән командадан соң, алып баручы отряд сборында бер төркем октябрятның пионерга

ремонт бригадасы эшләренен көзгә күргәзмәләре, фәнни-популяр һәм мажаралы әдәбият буенча викториналар, футбол, хоккей һәм велосипедта узышу ярышлары кебек «ирләр» эшләре оештырса, тимурчылар, ЮДМ, ЮДСА һәм башка күп кенә отрядлар активрак эшләсә, малайларның пассивлар рәтендә йөрүнә чик куелыр иде.

Романтика, кызыксынулар һәм уеннар принцибы

Бу принцип алдагысы белән тыгыз бәйләнгән. Чөнки, балаларның һәм үсмерләрнен кызыксынулары никадәр генә төрле булмасын, аларның холыклары бер-берсеннән никадәр генә аерылмасын, кече яшьтәгеләр урта һәм өлкән яшьтәгеләргә, ә кызлар малайларга никадәр генә охшамасын, бөтен балаларны да берләштерүче гомуми факторлар бар, ул — мавыктыргыч һәм күптөрле матурлыкка, кызыктыргыч эшләргә, батырлыкка һәм рухи югарылыкка омтылу.

Болар — балачак өчен хас булган гомуми кызыксынулар.

Балаларның, үзләре дә аңлап бетермичә, хәвефле, ә кайчакта хәтта социаль яктан куркыныч эшләр белән мавыккан очраклары була. Алар әле үзләре башлаган эшнең нинди нәтижеләргә китерәчеген аңлап бетерә алмыйлар, әмма теләсә нинди характердагы мажараларга кушылып китәргә эзерләр, билгесезлектән һәм тәвәккәлләктән, ялган ба-

тырлык һәм романтикадан күңелләрен ашынулы дәрт кенә биләп алсын.

Балалар һәм үсмерләр өчен романтикага һәм уенга тартылу табигый күренеш булганга күрә дә, ул хаклы рәвештә пионер оешмасы эшенең бер принцибы булып тора. Очрактан очракка гына кабызылган учак, өч елга бер генә оештырыла торган поход, балаларның дикъкатен вакытлыча гына ни беләндер жәлеп итү бу принципны тормышка ашыруга ярдәм итми, монда пионер дружинасының бөтен эшчәнлегә тирән уйланылган, күңелне ашкындырып торучы революцион романтика, фантазия һәм кыюлык, даими рәвештә дәвам итә торган яңалык һәм эшлекле азарт белән сугарылган уеннан гыйбарәт булырга тиеш.

Безнең илебездә романтиканы жиде дингез артыннан эзлисә юк. Әнә ул янәшәдә генә — Октябрь һәм Беренче май бәйрәмнәре колонналарында, яңа төзелешләрдә, сугыш ветераннары чыгышларында, этиләрнең һәм өлкән туганнарның хезмәт жимешләрендә, кичәге һәм бүгенге геройларның легендар исемнәрендә, бишьеллыкларның биниһая зур планнарында. Бүгенге шатлыклы тормыш пафосын кирәгеннән артык гадиләштерү, бертөрлелек, коры сөйләү, буш үгет-нәсихәт белән балаларның хисләрен тоныкландыру, кирәк урында әйбәт жыр, тәсирле сүз таба белмәү, оештырыла торган чараның эчтәлегенә туры килми торган атмосфера романтика, уеннар һәм кызыксынулар принцибын турыдан-туры бозу булып санала.

алынуын, бүген аларның Тантаналы вәгъдә бирергә килүләрен игълан итә.

Аннары «Тантаналы вәгъдәгә смирно!» дигән команда бирелә һәм вожатый балаларның фамилияләрен әйтә башлый. Пионерга яңа кабул ителгәннәр уртага чыгып басалар һәм Тантаналы вәгъдә бирәләр.

Вожатый кызыл галстукларны кем бәйләячеген хәбәр итә. Пионерларга галстуклар тагыла. Вожатый яңа кабул ителгәннәргә девиз белән мөрәжәгать итә. Пионерлар аңа беренче салют биреп җавап кайтаралар һәм гомуми стройга барып басалар.

Тантаналы вәгъдә тантанасы үткәч, пионерларны бәйрәмгә килгән кунаклар котлый, бүләкләр тапшырыла. Аннан соң дружина байрагы чыгарыла.

Вожатый линейканы тәмамлаганда «Смирно!» командасы бирә һәм бөтен пионерга: «Яшь ленинчылар! Советлар Союзы Коммунистлар партиясе эше өчен көрәшкә эзер булыгыз!» — дип мөрәжәгать итә. Пионерлар: «Һәрвакыт эзер!» — дип җавап бирәләр.

Отрядның тууы

Яңа отряд дружина строе каршына тезелә.

Репорт бирелгәннән һәм байрак кертелгәннән соң, дружина советының отрядны дружина составына кабул итү турындагы карары укыла. Өлкән вожатый дружинаны яңа отряд вожаты белән таныштыра. Дружина советы председателе бу отрядка сайланган

пионер активын тәкъдим итә, аңа аеру билгеләре, ә отрядка флаг, ыргы һәм барабан тапшыра.

Пионерның аеру билгеләрен һәм атрибутларын алган балалар уртага чыгып басалар, аннан салют бирәләр, кире стройга тезеләләр. Шуннан соң котлаулар, бүләкләүләр, яңа отряд советы председателенең җавап сүзе була. Иң соңыннан өлкән вожатый яки дружина советы председателе командасы белән яңа отряд дружинаның сул флангында урын ала.

ПИОНЕР СТРОЕ ҺӘМ СТРОЙ АЛЫМНАРЫ

Строй — пионер ритуаллары һәм тантаналарның аерылмас өлеше булып тора. Строй алымнары пионер линейкаларында, пионер парадларында һәм бәйрәмнәрендә, спорт ярышларында һәм төрле хәрәкәтле уеннарда кулланыла.

Пионер вожатые, пионер строй алымнарына өйрәткәндә, балаларның яшь аермаларын һәм организм үзенчәлекләрен искә алырга тиеш. Шуннан соң отрядлар белән үткәрелгән строй күнекмәләрендә сезгә физкультура укытучысы ярдәм итсә, тагын да яхшы.

Мәктәп программасына кергән һәм физкультура дәрестәрендә өйрәнелә торган алымнарны эшкәртү максатка ярашлы.

Пионер түбәндәге командаларны һичшиксез үти белергә тиеш: «Тезелергә!», «Тигезләнەرгә!», «Смирно!», «Вольно!», «Тәртип белән санарга!», «Беренче-икенче

Н. К. Крупскаяның уеннар турындагы фикерләре гаять әһәмиятле. «Балаларда оештыру күнекмәләре үстерүнең иң төп чыганаclarының берсе — уен», — дип басым ясап әйтә иде ул.

Романтика, кызыксынулар һәм уеннар принцибы һәркемнән чын күнелдән мавыгу, үз эшене ярату, даими рәвештә кызыклы, тәэсирле формалар эзләү, фантазия таләп итә.

Дәвамлылык һәм системалылык принцибы

Пионер эшендәге дәвамлылык һәм системалылык принцибы пионер оешмасының мәктәптә генә түгел, ә аннан читтә дә, бигрәк тә балалар үзләренең буш вакытларын уздыра торган ишегалларында, бакчаларда, паркларда даими рәвештә яшәве һәм актив хәрәкәт итүе турында сөйли. Нәкъ менә шуның өчен дә пионер оешмасының ял көннәре дә, каникуллары да юк. Вожатыйның педагогик отрядлар, ата-аналар жәмәгәтьчеләге белән бергә дружинаның эшен дәресләрдән соң ничек итеп кызыклырак оештырырга икәнлеге турында даими рәвештә кайгыртуы бик тә әһәмиятле. Ул тәрбияли торган балалар дәрестән соң кайда һәм нәрсә белән шөгыльләнәләр, жәйге чорда авыл жирләрендә төрле яшәтәге балалардан нинди отрядлар оештырырга һәм аларга нинди заданиеләр бирергә була? Каникул көннәрендә тору урыннарында төрле профильдәге отрядлар дружинада башланган эшләргә дәвам итәләр.

дип санарга!», «Ике шеренгага тезелергә!», «Бер шеренгага тезелергә!», «Уң-га!», «Сул-га!», «Арт-ка», «Шагом марш!», «Уң (сул) жылкәне алга марш!», «Турьга!», «Туктарга!», «Уңга (сулга) карап тигезләнәргә!», «Рапорт бирергә хәзерләнәргә һәм рапорт бирергә!», «Байрак астына смирно!», «Байракка тигезләнәргә!», «Флагка тигезләнәргә!», «Совет Социалистик Республикалар Союзы Дәүләт флагы күтәрергә!» (Союздаш республикалар флагы турында да шулай әйтәләр).

Пионер дружинасы колоннага тезелгәндә иң алга өлкән вожатый һәм дружина советы председателе чыгып баса, алар артыннан ассистент белән байрак йөртүчеләр, ыргычы һәм барабанчылар тезелә. Отряд колоннасында исә шулай ук отряд вожатые һәм отряд советы председателе, алар артында флагы, ыргычы һәм барабанчы була.

Пионер дружинасының тантаналы линейкасы

Пионер линейкасы — пионерларның отряд колонналарына бүленеп бер (ике, өч, дүрт) шеренгага тезелүләре. Бу тезелү каре рәвешендә дә булырга мөмкин.

Традицион ритуал буларак, гадәти пионер линейкасы сбор, экскурсия, поход, эстафета һәм хезмәт десанты башлап жибәргәндә я төмамлаганда үткәрелә.

Тантаналы пионер линейкалары исә дәүләт бәйрәмнәре, Бөтенсоюз, республика, край, өлкә, шәһәр,

Бу принципның тагын бер таләбе бар: синен бөтен эшен һәм кайгыртучанлыгын аеруча уйлап оештырылырга тиеш, алар барысы да акыллы һәм даими тәрбия системасына, гадәт эшләрдән катлаулы эшләргә күтәрелә бару системасына буйсындырылсын.

Бер отрядның пионерлары һәр гаиләнен хезмәт батырлыгы, Совет власте өчен көрәшләрдә катнашуы турында сөйләүче гаилә реликвияләрен эзли башлый. Бу пионер эше ата-аналар белән очрашулардан соң башлана. Әңгәмәләр һәм сборлар кызыклы булып уза. Отрядның башлангычын вожатый һәм дружина советы яклап чыга. Шуннан соң мәктәптә «Ил язмышында — гаилә язмышы» дигән музей оештырырга карар кылына. Озакламый китапханәләрдә, завод музейларында, архивларда мавыктыргыч эзләнүләр башлана. Нәтижәдә аерым стенд жиһазландырыла, аннары яңа күргәзмәгә экспозицияләр сайлана, шулай итеп яңа музейга ныклы нигез салына. Аны төзүдә һәр пионер көченнән килгәнчә өлеш кертә. Вожатый, тәжрибәле дирижер сыман, активистларга яңа адреслар, яңа исемнәр әйтеп тора, башка дружиналар белән хат язышуны оештыра. Яңа экспозицияләргә ачу тантанасы пионерларның бәйрәменә әверелә.

Вожатый, дружина эшендәге системалылык принцибын тормышка ашырганда, пионер коллективының иң якын, уртача ераклыктагы һәм ерактагы перспективаларын күрөп торырга тиеш.

Оешманың төп максатлары, аның һәр пио-

район пионер оешмалары бәйрәмнәрендә, шулай ук дружина тормышындагы тантаналы вакыйгалар хөрмәтенә үткәрелә, һәм ул гадәти линейкалардан бәйрәмчә, тантаналы булуы белән аерылып тора. Пионерлар тантаналы линейкага бары тик пионерларның парад формасында гына тезеләләр. Бу очракта пионер дружинасы байрагын чыгару мәжбүри.

Тантаналы линейка ритуалы

Быргы «Жыелырга!» дигән сигнал биргәннән соң, дружина пионерлары, отряд-отряд булып, алдан билгеләнгән урыннарына тезеләләр.

Быргы «Барыгыз да тыңлагыз!» дигән сигнал биргәч, «Отрядлар! Тантаналы линейкага шагом марш!» дигән команда яңгырый.

Искәрмәләр:

а) отрядларга бирелә торган команданы «Жыелырга!» дигән сигнал буенча төрле урыннарда жыелуы отрядлар өчен мәктәпләрдә файдаланырга була. «Жыелырга!» дигән сигнал белән дружинаның барлык отрядларын бер колоннага жыйрга мөмкин булган пионер лагере шартларында «Дружина! Тантаналы линейкага шагом марш!» дигән команда бирелә;

б) тантаналы линейка эчтәлегенә бәйле рәвештә лагерьдагы барлык пионерларны «Жыелырга!» дигән сигнал белән генә тезү варианты да булырга мөмкин. Мондый очракта дружина тезеләсе урынга алдан жыелып торунуң кирәге юк;

нерга карата булган таләпләре пионер девизында, Тантаналы вәгъдәдә, Советлар Союзы пионерларының законнарында чагыла.

**ПИОНЕР ОЕШМАСЫНЫҢ ДЕВИЗЫ.
СОВЕТЛАР СОЮЗЫ ПИОНЕРЛАРЫНЫҢ
ТАНТАНАЛЫ ВӘГЪДӘСЕ, ЗАКОННАРЫ**

**В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз
пионер оешмасының девизы**

«Пионер, Советлар Союзы Коммунистлар партиясе эше өчен көрәшкә эзер бул!» — дигән чакыруга пионер: «Һәрвакыт эзер!» — дип җавап бирә.

Пионер коллективына мөрәжәгать иткәндә девиз болай яңгырый: «Яшь пионерлар! Советлар Союзы Коммунистлар партиясе эше өчен көрәшкә эзер булыгыз!»

Пионерлар: «Һәрвакыт эзер!» — дип, салют биреп җавап кайтаралар.

Пионер девизы белән пионерларга пионер линейкаларында, сборларда, бәйрәмнәрдә, комсомол һәм партия конференцияләрендә, съездларда һәм тантаналы җыелышларда коммунистлар һәм комсомоллар мөрәжәгать итә.

**Советлар Союзы пионерының
Тантаналы вәгъдәсе**

«Мин (фамилиясе, исеме), Владимир Ильич Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасы сафларына басканда, иптәшләрем алдында

тантаналы вәгъдә бирәм: Ватанымны чын күңелдән яратырым, бөек Ленин васыять иткәнчә, Коммунистлар партиясе өйрәткәнчә яшәрмен, укырым һәм көрәшермен, Советлар Союзы пионерларының Законнарын һәрвакыт үтәрмен».

Советлар Союзы пионерларының Законнары

Пионер Туган илгә, партиягә, коммунизмга турылыклы.

Пионер комсомол булырга эзерләнә.

Пионер көрәш каһарманнына һәм хезмәт батырларына тигезләнә.

Пионер һәлак булган көрәшчеләрнең истәлеген хөрмәт итә һәм Туган илне саклаучылар сафына басарга эзерләнә.

Пионер укуда, хезмәттә, спортта нык тырыша.

Пионер — намуслы һәм турылыклы иптәш, ул дәрәжәләргә һәрвакыт кыю яклы.

Пионер — октябрларның иптәше һәм әйдәүчесе.

Пионер — дөньядагы барлык пионерларның һәм хезмәт ияләре балаларының дусты.

Яшь пионерларның Законнары — пионер оешмасының яшәү һәм эшчәнлек кагыйдәләре җыелмасы ул. Аларның нигезенә яшь ленинчыларның мораль кодексы салынган.

Балалар, оешмага кергәндә, яшь ленинчыларның Тантаналы вәгъдәсен һәм Законнарын үтәргә сүз бирәләр.

в) дружинага «Тезеләргә!» дигән команданы дружина советы председателе бирә. Моңы мәктәп шартларында радио аша бирү әйбәтрәк;

г) пионер лагеря шартларында дружинаның линейкага хәрәкәт итүе трибуна ягына таба булырга тиеш. Колоннаның алдында баручы дружина советы председателе трибунадан 10 м кала «Дружина! Смирно! Уңга (сулга) тигезләнәргә!» дигән команда бирә. Бу командадан соң кул селтәүләр туктала, бөтен пионерлар да, башларын тигезләү ягына борып, «смирно» басалар. Колонна алдында баручылар салют бирә. Уң флангтагылар (сул флангтагылар) башларын туры тоталар.

Пионерлар үз урыннарын алып бетергәч, дружина тезелеп беткән дип исәпләнә. Отрядлар сан исәбе белән (уң флангтан) колонна яки параллель рәтләр белән тезеләләр. Барлык отрядның ыргычы һәм барабанчылары группага берләшеп уң флангга, байрак йөртүчеләр ассистентлар белән сул флангга басалар. Барлык балаларга күренеп тора торган уңайлы урынга, линейка уртасына яки уң фланг ягынарак кунаклар, мәктәп директоры (лагерь начальнигы), педагоглар, тәрбиячеләр, вожатыйлар һәм башкалар урын алалар.

Дружина советы председателе: «Дружина, тигезлән! Смирно! Рапорт бирергә эзерләнәргә, рапорт бирергә, вольно!» — дип команда бирә.

Беренче отряд советы председателе, артка (яки сулга) таба әйләнеп, отрядка йөзгә белән баса һәм

«Беренче отряд, смирно!» дип команда бирә, аннары яңадан артка (яки уңга) борыла да иң кыска юл белән дружина советы председателенә таба юнәлә, килеп җиткәч, туктый, салют бирә, кулын төшермичә, тәэсирләнә һәм көрәшкә белән якынча болай дип рапорт бирә: «Иптәш дружина советы председателе! Муса Жәлил исемдәге пионер отряды тантаналы линейкага тезелде, ул бәйрәмгә катнашырга эзер. Отряд советы председателе...».

Рапортны салют биреп кабул иткәч, дружина советы председателе кулын төшерә һәм «Вольно!» дип команда бирә. Отряд советы председателе дә кулын төшерә, кирегә борыла, үз отряды янына әйләнеп кайта, туктый, «Вольно!» дип команда бирә һәм яңадан кирегә борыла.

Бер отрядның рапорты бетүгә, икенче председатель үзенең отрядына «Смирно!» дип команда бирә һәм дружина советы председателе янына юнәлә.

И с к ər м ə л ə р:

а) отряд советы председателәренә рапорт бирү вакыты ягыннан кыскартылган вариантта да булырга мөмкин. Мондый очракта, «Рапортлар бирергә!» дигән команда булгач, барлык отряд советы председателәре берьюлы дружина советы председателе янына йөгереп киләләр һәм бер-бер артлы рапорт тапшыралар. Әгәр дә отряд советлары председателәренә берсе генә барысы өчен дә дружина советы председателенә рапорт бирсә, вакыт тагын да азрак сарыф ителә;

Законнары тормышка ашырганда педагогик яктан дәрәс булмаган фактлар белән дә очрашырга туры килә: пионер законнарының башта — берсе, аннан икенчесе үтәлә. Күпкырлы пионер тормышы барлык сигез Закон нигезендә корылырга тиеш. Вожатыйның бурычы — пионерларны даими рәвештә үз тормышларын пионер Законнары белән чагыштырырга өйрәтү. «Без үз Законнарыбызны ничек үтибез», «Яшь ленинчыларның Законнары» дигән темаларга сборлар һәм әңгәмәләр үткәрү моңа ярдәм итәчәк. Иптәшләре алдында пионерларның шундый отчет ясаулары аларның көндәлек тормышта бу законнарыны ничек куллануларын күрсәтәчәк.

«Пионер Туган илгә, партиягә, коммунизмга турылыклы». Безнең көннәрдә яшь ленинчыларның турылыклылыгы нәрсәдә чагыла? Беренче чиратта балалар зурларның эшләрендә, бишьеллык планнары үтәүдә актив катнашырга тиешләр. Сезнең мәктәпнең бакчасы бармы? Булмаса, балаларны менә бу мөһим эшкә тартырга кирәк. Дружинагызының барлык балалары да (авылда яшәүчеләр) мәктәпнең кролик фермасында һәм үз өйләрендә кролик үрчетәләрме? Пионерларга менә мондый конкрет эшләрдә аларның гражданлык йөзә чагылганын аңлатып бирергә кирәк. Балаларга яшәтешләренең үз вакытында «Дуслык» нефть үткәргече өчен, йөз меңле трактор колоннасы өчен, Себер электр линияләре өчен металл ватыклары жыюын искә төшереп китү файдалы. Илебегә металл бүген дә бик кирәк.

«Пионер һәлак булган көрәшчеләрнең истадлеген хөрмәт итә һәм Туган илне саклаучылар сафына басарга эзәрләнә». Бу законны үтәп, пионерлар кызыл эзтабарлар эшендә, тимурчылар командасында, «Ажаган» уенында актив катнашалар, илебегә Кораллы Көчләре тарихын өйрәнәләр, билгесез геройларның исемнәрен эзлиләр.

Бу эшләренң барысы турында да вожатый кайгырта.

Тантаналы вәгъдә һәм яшь пионерларның Законнары — һәр пионер бүлмәсендә булырга тиешле атрибут.

В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының, республика, край, өлкә, шәһәр, район оешмаларының, пионер дружиналарының кызыл пионер байрагы, һәр отрядның кызыл пионер флагы була. Ул — пионерларның революция эшенә, Коммунистлар партиясенә, Туган илгә тугрылык, намуслылык һәм бердәмлек символы.

Һәр пионер кызыл галстук һәм пионер значогы тага.

Октябрат флажогы

Октябрат группасының үз октябрат флажогы була. Аны группага пионер отряды советы — октябратларның коллектив вожатые гапшыра.

Кызыл флажок — 45×60 см зурлыгындагы турыпочмаклы тукума. Аның уң ягында октябрат значогы рәсеме төшерелгән. Октябрат

б) отряд советы председателенең отрядның барлык пионерлары катнашында рапорт бирүе киң таралган. Мондый очракта рапорт бирүче «Безнең девиз...» диюгә, отрядның девизы күмәк әйтәләр.

Дружина советы председателе, барлык рапортларны да кабул итеп бетергәч: «Дружина, смирно!» — дип команда бирә, йөзә белән өлкән вожатыйга таба борыла, салют бирә һәм түбәндәге рапортны тапшыра: «Иптәш өлкән пионервожатый! Пионер дружинасы В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының алтмыш еллыгына багышланган тантаналы линейкага тезелде, дружина бәйрәмгә катнашырга эзәр. Муса Жәлил исемендәге дружина советы председателе...».

Өлкән пионервожатый «Вольно!» дип команда бирә һәм кулын төшәрә. Дружина советы председателе дә кулын төшәрә, дружинага «Вольно!» дип команда бирә.

Дружина советы председателе яңадан: «Муса Жәлил исемендәге пионер дружинасы, байрак астында смирно! Байракка карап тигезләнәргә!» — дип команда бирә. Ул салют бирә. Бу командадан соң дружина пионерлары «смирно» басалар, башларын байракка таба боралар һәм салют бирәләр.

Байрак йөртүче, команданы ишеткәч, байракны «смирно» торышынан «тантаналы йөрү» (алга сузылган уң кул байрак сабының түбәнге очын, сул кул байрак сабын иңбашы биеклегендә тотып, бу вакытта байрак сулга һәм берәз гына алга иелгән булырга

тиеш) торышына күчәрә һәм ассистентларга акрынгына «Шагом марш!» командасын бирә, алар белән бергә быргы һәм барабаннар тавышы астында Кызыл байракны алып чыгу ритуалы ясый.

Искәрмәләр:

а) яңа оештырылган пионер дружинасының (мәсәлән, яңа мәктәптә) тантаналы линейкасында яки вакытлыча оештырылган пионер дружинасы линейкасында, лагерь сменасы ачылгандагы линейкада байрак группасы тантаналы маршка чыгар алдыннан Кызыл байрак тапшыру һәм байрак йөртүчеләргә билгеләү ритуаллары үткәрелә;

б) пионер лагерьда смена ачылган көнне вакытлыча оештырылган пионер дружинасының тантаналы линейкасын үткәргән очракта Кызыл байрак тапшыру һәм байрак йөртүчегә билгеләү, дружина строе алдыннан тантаналы йөрү ритуалы үткәрелгәннән соң, СССР дәүләт флагын тапшыру һәм күтәрү ритуалы үткәрелә.

СССР дәүләт флагы тапшыру ритуалы өлкән пионервожатыйның: «Дружина, тигезләнәргә! Смирно!» дигән командасы һәм лагерь начальнигына биргән рапорты белән башланып китә. Рапорт тексты түбәндәгечә була: «Иптәш лагерь начальнигы! Муса Жәлил исемендәге лагерь дружинасының пионер отрядлары лагерьдагы яңа смена ачылуга эзәр. СССР дәүләт флагын кабул итәргә һәм күтәрергә рөхсәт итегез. Өлкән пионервожатый...».

Лагерь начальнигы: «СССР дәүләт флагын кабул итәргә һәм күтәрергә рөхсәт итәм», — дип җавап кай-

флажогы пионер бүлмәсендә саклана. Флажокны сборларга, бәйрәмнәргә, парадларга йолдызчыкларның флаг йөртүчеләре алып чыгалар. Пионерга кәргәндә, октябриялар флажогы дружина советына тапшырыла.

Октябрия йолдызчыгы

Октябрия йолдызчыгы октябрия икәнлекне белдерә. Йолдызчык 1 нче классның һәр укучысына тантаналы шартларда тапшырыла. Ул күкрәкнең сул ягына тагып йөртелә.

ПИОНЕР ОЕШМАСЫНЫҢ СТРУКТУРАСЫ

В. И. Ленин исемәндәге Бөтенсоюз пионер оешмасы республика, край, өлкә, округ, шәһәр һәм район пионер оешмаларын берләштерә.

Шәһәр һәм район пионер оешмалары составына пионер дружиналары керә.

Пионер дружинасы Бөтенсоюз пионер оешмасының нигезе булып тора.

Дружина — отрядлардан, отряд звенолардан тора.

Оешмада пионерлар белән күпкырлы эшләр алып бару өчен дружина төрле берләшмәләр: клублар, пионер штаблары, постлар, командалар, заставалар, дозорлар һәм түгәрәкләр төзи.

Дружина һәм отряд тормышын баерак, кызыктырак итү өчен, пионерларның торы урыннарында эшләүче төрле берләшмәләр төзелә. Эмма һәрберсендә оста житекче булганда

гына бу берләшмәләр эшли һәм яши алалар. Пионер хәрәкәте зонасында коллекция жыю белән бик нык мавыккан пионер барын сизү белән, вожатый аңа марка һәм значоклар жыйрга яратучы барлык балаларны берләштерә торган яшь коллекционерлар түгәрәге оештырырга тәкъдим итсен. Түгәрәк эшенең нәтижәсе итеп мәктәп күләмендә филателистлар күргәзмәсе оештырырга, балалар газеталары һәм журналлары уздыра торган викториналарга катнашырга була. Пионер хәрәкәтенең шушы ук зонасында сугыш елы тимурчысы яши. Ни өчен соң әле аңа, Тимур штабына житекчелек итеп, сугыш һәм хезмәт ветераннарын шефка алмаса?

Пионерларның ата-аналары арасында инженерлар һәм техниклар, фән кандидатлары һәм докторлары, рационализаторлар һәм уйлап табучылар булырга мөмкин. Мәнә шуларны фән һәм техника буенча түгәрәкләр һәм клублар оештыру эшенә тартыгыз. Якин тирәгездә хәрби часть, чик сакчылары заставасы, паромчылык булса, аларга ЮДСА, ЮДП, ЮДМ отрядлары төзәргә булышуларын үтенеп мөрәжәгать итегез.

Клублар, штаблар, постлар, командалар, заставалар һәм түгәрәкләр оештыруда вожатыйга педагогик отрядлар ярдәм итә.

Пионер вакытлы берләшмәдә член була алса да, аның төп пионер коллективы булып класс отряды санала. Төрле яштыгә коллективта яки мавыгулар буенча отрядта катнашу пионерны үз мәктәбендәге отряд һәм дружина карарларын һәм йөкләмәләрен үтәүдән

тара һәм: «Завод парткомы секретаре иптәш ... ка сүз бирелә» — дип белдерә.

Завод парткомы секретаре, кулында төрелгән дәүләт флагын тоткан хәлдә, лагерь пионерларына кыскача котлау сүзе әйтә һәм уңышлар тели, аннары лагерьга дәүләт флагын тапшыра.

Өлкән пионервожатый: «Дәүләт флагын кабул итү һәм күтәрү хокукы дружина советы членнарына (исемнәре атала) тапшырыла, байракны алырга!» — дигән команда бирә. Исемнәре аталган дружина советы членнары, дружина строеннан чыгып, завод парткомы секретаре янына киләләр, аның кулыннан флагны кабул итеп алалар, аны таратып тоталар һәм мачта янына барып басалар.

Өлкән пионервожатый: «Флагка карап тигезләнәргә!» — дип команда бирә. Барлык пионерлар салют бирәләр. Оркестр яки быргычы һәм барабанчы группасы марш уйный. Дружина советы членнары флагның почмакларынан тотып мачтага таба юнәләләр.

Флагны тотып күтәрүчеләр мачта янында туктыйлар. Флаг мачта бавына беркетелә. Өлкән пионервожатый: «СССР дәүләт флагын күтәргә!» — дип команда бирә. Советлар Союзы Гимны яңгырый һәм СССР дәүләт флагы экран генә мачтага күтәрелә.

Вожатый: «Вольно!» — дип команда бирә.

Искәрмәләр:

а) байрак талшыру бары тик яңа оештырылган пионер лагеренң беренче сменасында гына үткәрелә. Башка очракларда лагерьга кабул ителгән һәм һәр

смена арасында саклауга тапшырылган флаг линейкага лагерь комсомоллары тарафыннан алып чыгыла, пионерларга тапшырыла һәм мачтага күтәрелә. Тантаналы линейкалар үткәрелгәндә флагны пионерлар бүлмәсеннән пионерлар стройны узып яки узмыйча гына алып чыгалар, аны күтәрү өчен мачтага беркетәләр (иртәнге линейкада) яки төшерелгән флагны (кичке линейкада) баудан ычкындыралар;

б) Кызыл байракны алып чыгу, кызыл галстук бәйләү кебек бары тик тантаналы линейкада гына үткәрелә торган тантаналы ритуаллардан аермалы буларак, пионер лагеренда дәүләт флагын күтәрү һәм төшерү ритуаллары дружинаның иртәнге һәм кичке линейкаларында көн саен үткәрелә.

Югарыдагы ритуаллар башкарылгач, тантаналы линейкада аның эчтәлегә белән бәйләнешле тематик чаралар үткәрелә башлый.

Бәйрәмне үткәрү тәртібе турында белдерү игълан ителә.

Пионерларга девиз белән мөрәжәгать ителә.

Тантаналы линейка тәмамланганда, өлкән пионервожатыйның түбәндәге командасы яңгырый: «Дружина, тигезләнәргә! Смирно! Байрак группасы һәм отряд флагчылары — колоннаның башына! Тантаналы марш өчен һәр отряд уңга карап тигезләнсен, дистанция биш метр, уңга! (Бу команда белән дружина, колоннага әверелеп, маршқа эзер була.) Шагом марш!» (Быргычы һәм барабанчылар марш уйный).

Тантаналы линейка шулай тәмамлана.

азат итми. Һәм, әлбәттә, класс отряды үз пионерларының башка коллективта яки мавыгулар буенча отрядта башкарган эшләренә җитараф була алмый. Пионерларның анда үзләштерә торган белем һәм күнекмәләрен мәктәп дружинасы һәм класс отрядында тулысынча файдаланырга омтылырга кирәк.

Болар турында вожатыйлар һәм мәктәпнең пионер активы кайгыртырга тиеш.

Пионер дружинасы

Дружиналар башлангыч, сигезьеллык һәм урта мәктәпләрдә, балалар йортларында, махсус училище һәм мәктәпләрдә, мәктәп-интернатларда төзелә.

Шәһәр яны, шәһәр, колхоз, ишегалды пионер лагерларында ВЛКСМның район һәм шәһәр комитетлары, пионер оешмасының район һәм шәһәр советлары вакытлы пионер дружиналары һәм отрядлары төзи.

Дружинаның иң югары органы — пионер сборы. Ул пионерларның мәһим эшләрен хәл итә һәм оештыра.

Пионерларның гомуми сборында ачык табыш бирү юлы белән пионер үзидарәсенең коллектив органы — председатель җитәкчелегендә өч кешедән дә ким булмаган дружина советы сайлана. Дружина советына комсомоллар да сайлана ала.

Дан гирляндасы

Дан гирляндасы — өлкән буынның сугышчан һәм революцион батырлыкларына, Туган илебез азатлыгы өчен һәлак булган геройларга пионерның тугрылык символы ул. Дан гирляндасы тере чәчәкләрдән, яшел имән, нарат, чыршы, лавр ботакларынан ясала һәм тасма белән урап куела. Гирлянданы революция һәйкәлләренә куйганда ул кызыл тасма, э гвардия — Совет Армиясе сугышчылары һәйкәлләренә куйганда гвардия тасмасы белән урала.

Гирлянда совет халкының сугышчан батырлыкларына багышланган сборлар, слетлар, учаклар, линейкалар вакытында куела.

Пионер дружинасы һәм пионер отрядына мактаулы исемнәр бирү тәртибе

Пионер отряды һәм дружиналары балалар өчен үрнәк булган атаклы герой, революционер, хезмәт кеше исемен алу хокукы өчен көрәшәләр. Пионер отрядына исемне — дружина советы, э дружинага район, шәһәр пионер оешмасы советы (һәм комсомол комитетлары) бирә.

Пионер дружинасына, яки отрядына атаклы революционер, сугыш һәм хезмәт герое исемнәре бирелгә мөмкин. Исем сайлау мәсьәләсе дружина, отряд сборында хәл ителә. Хәзерге көндә дә исән булган кешеләрнең исемнәрен алу максатка ярашлы түгел, бары тик беренче совет космонавтлары исемнәре генә чыгарма була ала.

Дружина советы пионер отрядлары, октябрят группалары, даими һәм вакытлы пионер берләшмәләре, тору урыннарында эшләүче пионер постлары, секция һәм клублар эшенә җитәкчелек итә; пионер хәрәкәте зоналары эшен оештыра, пионер активын сайлый һәм өйрәтә, пионерларга ВЛКСМ сафларына керү өчен рекомендация бирә; смотрлар һәм ярышлар, гомуми сборлар һәм линейкалар, конкурслар һәм рейдлар, слетлар һәм бәйрәмнәр, митинглар, өмәләр, походлар һәм экскурсияләр хәзерли һәм оештыра.

Дружина — пионер оешмасының нигезе. «Дружина» сүзе пионер тормышына Бөек Ватан сугышы елларында үз Ватаннарын чит ил басып алучыларынан саклаган сугышчыларның түземлелек һәм батырлык символы, 1905 елгы Беренче рус революциясе һәм Бөек Октябрь сугышчан дружиналарының революцион ныклык һәм тәвәккәллек символы буларак керде. СССР пионер оешмасының 100 меңнән артык пионер дружинасы бар, аларның күбесе геройлар исемен йөртә, партия ветераннарының, әшче коллективларының һәм хәрби частыларның истәлекле Кызыл байраklары белән бүләкләнгән.

Вакытлы пионер дружиналары үз сафларына пионерлар кабул итә һәм геройлар исемен йөртә алмый.

Дружинага мактаулы исем пионер оешмасының шәһәр, район советы карары белән бирелә.

Геройның туган көненә яки аның тормышында булган башка истәлекле датага багышлап үткәрелгән тантаналы линейкада дружинага мактаулы исем бирү турында таныклык тапшырыла һәм байрак сабына геройның исеме язылган тасма беркетелә.

Пионер отрядына мактаулы исемне пионер дружинасы советы бирә. Мондый исем бирү отрядның герой тормышын һәм батырлыгын өйрәнүдәге зур эшләре, яңа традицияләргә тормышка ашырганы өчен, отряд эшчәнлеген югары баяләү максатыннан чыгып эшләнә. Пионер отрядында геройның туган көне даими рәвештә үткәрелә.

Отрядка почетлы исем бирелгәннән соң, отряд флагында, документларда һәм рапортларда отряд герой исеме белән билгеләнә (мәсәлән, Муса Жәлил исемдәге пионер отряды). Отряд ел саен дружина советы каршында үзенә герой исемен йөртүгә лаеклы икәнлеген раслый.

Өлкән пионерлар отряды үзләре йөрткән герой исемне кече яшьтәге пионерлар отрядына тапшырырга мөмкин. Мондый очракта түбәндәге гомуми тәртип саклана: кече яшьтәге пионерлар отряды үзләренә теләкләрен дружина советына белдерәләр, үзләренә герой исемен йөрткәргә лаеклы булуларын раслыйлар һәм дружина сборында өлкән яшьтәгеләр отрядынан исемне кабул итеп алалар.

7—8 класслардагы җыелма пионер отрядына, пионер лагерендагы вакытлы пионер отрядына почетлы исемнәр бирелми. Бу отрядларны тәртип саны белән сачап йөртәләр яки «Ракета», «Космос», «Кыюлар», «Йол-

Пионер отряды

Пионер отрядлары пионерлар саны 20 дән дә ким булмаган дружинада төзелә. Отряд, кагыйдә буларак, бер класста укучы пионерларны берләштерә.

Дружина советы карары буенча отрядлар пионерларның торы урыннарына карап та төзелергә мөмкин. Бу отрядлар мәктәп пионер дружинасы составына керә һәм дружина советы җитәкчелегендә эшли.

Отряд һәр пионерның һәрвакыт һәм һәр кайда пионер девизына турылыклы булуына, СССР пионерларының Тантаналы вәгъдәсен һәм Законны үтәвенә, намус белән укуына, отряд торышында актив катнашуына, дружина һәм мавыгулар буенча клуб яки берләшмә йөкләмәсен үтәвенә ирешә.

Отрядның иң югары органы — пионер сборы. Пионерлар сборда бергәләп отряд һәм звено эшләрен тикшерәләр, отряд советын сайлыйлар, пионер оешмасына кабул ителәр, лаеклыларны ВЛКСМ сафларына тәкъдим ителәр.

Отряд советы һәм аның председателе отряд сборында ачык тавыш бирү юлы белән сайлана.

Отряд советы отрядның бөтен эшенә җитәкчелек итә. Ул пионер звеноларын оештыра, отряд эшен планлаштыра, отряд газетасы редколлегиясен төзи, пионерларга йөкләмәләр бирә һәм аларның үтәлешен тикшерә.

Вожатыйның аерымы иҗтимагый — өлкән пионер отрядлары. 7—8 нче класс пио-

нерларының кайберләре, дружина советы тәкъдиме белән, комсомол сафына алына. Шуңа күрә 8 нче класста пионерлар да, комсомоллар да була. Җиденче класс пионерлары уку елы башында ук коммунистлар, комсомоллар һәм хөрмәтле кунаклар чакырылган тантаналы линейкада яңа баскычка — өлкән пионерлар баскычына күчәләр. Ә өлкәннәрдән эш тә күбрәк сорала. Алар — дружинаның бөтен кызыклы эшләрен алып баручылар, вожатыйның, укытучыларның, дружина советы һәм мәктәп комсомол комитетының беренче ярдәмчеләре.

7 нче класста уку елының икенче ярты елыгы азагындагы яки 8 нче класста уку елы башындагы сборларның берсендә пионер отряды үз эшенә йомгак ясый. Бу көнгә алар яшь ленинчыларның укудагы, хезмәттә, спортта, җәмәгать эшендәге уңышларын чагылдырган күргәзмә әзерлиләр. Шушы сборда дружина байрагы янында отряд фотога төшә. Бу хушлашу сборында иң лаеклы пионерларга бүләкләр тапшырыла. Әгәр пионерларның яртысыннан азы гына ВЛКСМ сафына кабул ителгән булса, отряд гамәлдә кала. Ә яртысыннан күбрәге комсомолга алынса, ул чагында нишләргә? Илебезнең күп кенә мәктәпләрендә җыелма отрядлар эшли. Алар параллель 8 нче класслардан төзелә.

Җыелма отрядка бер класста укучы өлкән пионер звенолары керә. Җыелма отрядның үз отряд флажогы була, ләкин андый отрядларга геройлар исеме бирелми. Җыелма отрядның үз вожатые: я өлкән комсомол, яки

дыз» һәм башка исемнәр бирәләр. Отряд исемнәре лагеренң дружина советында раслана.

Лагерьда оештырылган пионер дружинасына исем кушылмый. Пионер оешмасының район советы (профсоюз һәм халык мәгарифе органнары ризалыгы белән) лагерьга исем бирә яки алар биргән исемне раслый.

Лагерьдагы пионер дружинасы лагерь исеме белән аталып йөртелә. Мәселән: «Александр Матросов исемдәге лагерь пионер дружинасы», «Космос» лагеренң пионер дружинасы (эмма «Очкын» лагеренң Павлик Морозов исемдәге пионер дружинасы дип нич атап булмый).

Совет Социалистик Республикалар Союзының дүләт флагына пионер хөрмәте

СССР дүләт флагына пионер хөрмәте күрсәтү — пионерларда совет патриотизмы, гражданлык хисләре, совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләренә тугрылык тәрбияләүнең аерылмас өлеше ул.

Совет Социалистик Республикалар Союзы дүләт флагы — СССРның дүләт бәйсезлеге, коммунистик җәмгыять төзү өчен көрәштә эшчеләр һәм крестьяннарның какшама бердәмлеге символы булып тора.

Совет Социалистик Республикалар Союзы дүләт флагы түбәндәге очракларда күтәрелә:

— пионер слетларында, пионер спартакиадасында, бәйрәмнәрдә, олимпиадаларда, фестивальләрдә һәм пионерлар үткәрә торган башка чараларда;

— көн саен пионер лагере мачталарында;

— Совет пионер делегацияләре халыкара пионер лагеренда булганда;

— совет пионерлары урнашкан халыкара пионер лагерьлары биналарында һәм туристик палаткаларда.

СССР дүләт флагы күтәрелгән вакытта Совет Социалистик Республикалар Союзы Гимны башкарыла.

Илдә траур игълан ителгән очракларда СССР дүләт флагы мачтаның өчтән бер өлешенә кадәр төшерелә.

Союздаш республика дүләт флагына пионер хөрмәте

Союздаш республика дүләт флагы СССР дүләт флагынан соң күтәрелә:

— пионерларның республика, край, өлкә, шәһәр, район слетларында, бәйрәмнәрендә һәм союздаш республикаларда үткәрелә торган башка пионер чараларында;

— рәсми делегация сыйфатында союздаш республика пионерлары булган пионер лагерьларында һәм пионер коллективларында;

Союздаш республика дүләт флагы күтәрелгәндә союздаш республиканың гимны башкарыла.

Траур игълан ителгән очракларда союздаш республика флагы мачтаның өчтән бер өлешенә кадәр төшерелә.

комсомол укытучы, яисә производстводан килгән ВЛКСМ члены. Мондый отрядларда коллектив вожатыйлар да булырга мөмкин.

Өлкән пионерларның жыелма отряды (яки отрядлары) — дружина советының терәге.

Жыелма отряд мәктәпнең комсомол оешмасы белән кулга-кул тотынып эшли.

Звенолар, балаларның дуслык һәм иптәшлек принципларына, уртақ интересларына карап, 5—8 кешедән төзелә.

Пионерлар звенода төрле һөнәрләргә, пионер эшен мөстәкыйль үтәргә, коллектив белән эшләргә һәм күнелле ял итәргә өйрәнәләр.

Звено вожатыен звено сайлый.

Звено составы ел давамында үзгәрергә мөмкин, ләкин бу үзгәрешләрнең һәммәсе дә отряд советында тикшерелергә тиеш.

Звено вожатые пионерларның звено сборында бер елга, кайбер дружиналарда ярты елга сайлана. Бу — барлык пионерлар да җитәкче ролендә булып карасын өчен эшләнә. Звеноның төп эш формасы — сбор. Сборда пионерлар алда торган эшләр турында фикер алышалар, эш бүлешәләр, отряд үткәрәсе чараларга эзерләнәләр, бергә яңа җырлар һәм уеннар өйрәнәләр. Һәр пионер звенодагы иптәшләре алдында отчет ясый. Болай эшләү аларны коллективта яшәргә һәм эшләргә, аның таләпләренә буйсынырга өйрәтә.

Октябратлар

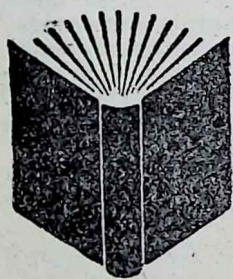
Октябратларны тәрбияләү комсомолның пионер оешмасына тапшырган мөһим йөкләмәсе булып тора.

Пионер отряды — октябратларның коллектив вожатые, ул октябратларга вожатыйлар һәм мавыгулар буенча эшләр оештыручы җитәкчеләр җибәрә.

Дружина советы октябратлар белән эшләү өчен штаб төзи.

Пионер дружиналары һәм отрядлары, кече яшьтәге мәктәп балаларын пионер оешмасына эзерләү өчен, 1—3 нче классларда октябрат группалары төзиләр. Пионерлар октябратларга яхшы укырга, коллективта дус яшәргә һәм эшләргә булышалар, аларны октябрат кагыйдәләрен үтәргә өйрәтәләр.

Вожатый, сиңа коммунистик балалар оешмасы турындагы төп документка күп тапкырлар мөрәҗҗәгать итәргә туры килер. Тормыш гел алга бара. В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Положениеләрен кат-кат укып, син үз эшендә андагы таләпләр белән чагыштырысың. Аларны тормышка ашыруга иҗади якын кил, алдынгы тәҗрибәләренә өйрән, эшендә барлык яңалыкларыңны кертергә тырыш.

Синен китап киштәңә

Ленин В. И. Яшьләр Союзларының бурычлары. Россия Коммунистик Яшьләр Союзының III Бөтенроссия съездында 1920 елның 2 октябрендә сөйләгән реченнән. — М.: Мол. гвардия, 1980.

Ленин В. И. О молодежи. 2 нче басма. — М.: Мол. гвардия, 1974.

Великий друг молодежи. В. И. Ленин турында истәлекләр. Төзүчеләре С. Сулемов, А. Холодков. — М.: Мол. гвардия, 1973.

Всесоюзная пионерская организация имени В. И. Ленина. Документлар һәм материаллар (1920—1980).

Төзүчеләре В. Д. Шмитков һ. б. — М.: Мол. гвардия, 1981. (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.)

Крупская Н. К. О вожатом и его работе с пионерами. — М.: Мол. гвардия, 1981. (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.)

Десятерик В. И. Ленин. Октябрь. Молодежь. Документаль хроника. — М.: Дет. лит., 1978.

Будь готов! Жыентык. — М.: Мол. гвардия, 1982.

Будь готов! Памятка о Всесоюзной пионерской организации имени В. И. Ленина. — М.: Мол. гвардия, 1982.

Иванова Л. П. Пионерский вожатый в школе. — М.: Просвещение, 1981.

Пионерские комиссары. Төзүчеләре А. Яковлева, Т. Кунгурова. — М.: Мол. гвардия, 1977. (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.)

Рядом и чуть впереди. Жыентык. Төзүчеләре А. Панов, Г. Чубарова. — М.: Мол. гвардия, 1980. (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.)

Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива. — М.: Мол. гвардия, 1975.

Сухомлинский В. А. Рождение гражданина. — М.: Политиздат, 1972.

Чужих детей не бывает. Жыентык. — М.: Мол. гвардия, 1978. (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.)

ПИОНЕР ОЕШМАСЫ ТАРИХЫ СӘХИФӘЛӘРЕ

1917 ел

25 октябрь (7 ноябрь). Бөек Октябрь социалистик революциясе җиңеп чыга. Пролетариатның октябрь сугышларында Петроград, Мәскәү, Урал һәм башка районнарның алдынгы карашлы яшүсмер эшчеләре актив катнаша. Кышкы сарайны штурмлауда катнашкан Володя Карасевның, 1917 елның октябрендә Мәскәү баррикадаларында һәлак булган Павлик Андреевның (яшерен большевистик оешманың яшь элемтәчесе) һәм башка яшь геройларның исемнәре тарихта сакланып кала.

1918—1919 еллар

Дәүләт учреждениеләре һәм җәмәгать оешмалары каршындагы партия ячейкалары җитәкчелегендә балаларның беренче коммунистик берләшмәләре барлыкка килә: Петроградта «Бөтендөнья революциясе исемендәге балалар клубы», Пермьда «Муравейник», Оренбург губернасының Мостафа авылында «Кызыл чәчәкләр», Тулада «Балалар пролетар культурасы» клубы, Полтавада «Яшьләрнең хезмәт армиясе», Әрмәнстанда «Яшь коммунарлар», Оренбургта «Балаларның пролетар клуб-театры», Черемховода «Кызыл йолдызчык» һәм тагын дистәләрчә башка клублар энә шундыйлар.

1918—1919 елларда Наркомпрос, Наркомздрав һәм Всеобуч яшь коммунистларның бердәм коммунистик балалар оешмасын төзү эшен башлап карыйлар. Илебезнең күп кенә

шәһәрләрендә Яшь коммунистлар отрядлары төзелә. Ләкин, тәҗрибә һәм кадрлар житешмәү сәбәпле, бердәм оешма төзү омтылышы уңышсызлыкка очрый. Яшь коммунистлар отрядлары таркала.

1918 елның 29 октябре. Бу көнне эшче һәм крестьян яшьләренең I Бөтенроссия съезды ачыла. Съездда Россия Коммунистик яшьләр Союзын төзү турында карар кабул ителә. Союзның Программасы һәм Уставы нигезендә, аңа 14 яштан алып үсмерләр һәм яшьләр кабул ителә, ләкин күп кенә комсомол оешмаларында балалар секцияләре һәм ячейкалары барлыкка килә башлый.

1919 елның 25 мае. Мәскәүнең Кызыл майданында Всеобуч парады үткәрелә. Бәйрәмгә яшь коммунистлар отряды членнары булган балалар да килә. В. И. Ленин бәйрәмдә катнашучылар алдында чыгыш ясый. Ул балалар оешмасын төзүнең коммунарлар тәрбияләүдә иң яхшы юл икәнлеген әйтә.

1920 ел

2—10 октябрь. Мәскәүдә Россия Коммунистик Яшьләр союзының III съезды эшли. 2 октябрдә делегатлар алдында В. И. Ленин «Яшьләр союзларының бурычлары» дигән рәсми белән чыга. Съезд «РКСМның балалар арасындагы эше турында» резолюция кабул итә.

РКСМның III съездыннан соң комсомол илебездәге балаларның бердәм коммунистик оешмасын төзү эшенә ныклап тотына. Бу эштә Н. К. Крупская якыннан катнаша.

1921 ел

1—6 июль. РКСМның I Бөтенроссия конференциясендә балалар һәм үсмерләр белән эшләү буенча комсомоллар алдында торган конкрет бурычлар билгеләнә.

РКСМ Үзәк Комитетында балаларның бердәм коммунистик оешмасын төзү мәсьәләләре буенча киңәшмәләр үткәрелә.

1922 ел

Январь. РКСМ Үзәк Комитетында яшъ пионерларның коммунистик группаларын төзү буенча Мәскәүдә һәм башка промышленность районнарында тәҗрибәләр үткәру турында карар кабул ителә.

Февраль. РКСМның Мәскәү шәһәр комитетында махсус төзелгән яшъ пионерлар бюросы Мәскәү шәһәре районнарында тәҗрибә рәвешендә яшъ пионерларның коммунистик балалар группаларын оештыру эшенә керешә башлый.

12 февраль. Мәскәүдә, Замоскворечье-ның 1 нче Коммунистик интернатында, тарихта беренче буларак, балаларның коммунистик группасы сборы үткәрелә. Аңа Валериан Зорин җитәкчелек итә.

13 февраль. Мәскәүдә Борщевский исемендәге фабзавуч каршында Красная Пресня пионер отряды төзелә. Аңа 52 кеше языла. Отрядның оештыручысы һәм җитәкчесе Михаил Стремяков була. (Соңыннан бу отрядны 16 нчы типография эшчеләре шефка ала.)

7 апрель. Сокольникидагы Октябрь тимер юлы вагоннар ремонтлау мастерское каршында пионер отряды төзелә. Аны коммунистлар Владимир һәм Иван Роговлар оештыра.

Апрель. «Яшъ пионерлар»ның Спартак исемендәге коммунистик балалар группаларының вакытлы уставы» хәзерләнәп бетә. Анда группаларның структурасы, пионерларның символикасы белән киёмнәре ачыклана, Тантаналы вәгъдә һәм Законнарының текстлары китерелә.

7 май. Мәскәүдә Сокольникида Беренче пионер учагы бәйрәме үткәрелә. Анда 500 гә якын яшъ пионер һәм учакны карарга килгән балалар катнаша.

16—19 май. Мәскәүдә РКСМның II Бөтенроссия конференциясе үтә. Ул яшъ пионерларның коммунистик балалар группаларын оештыруда Мәскәү комсомолларының эш тәҗрибәсен тикшерә һәм хуплый, соңыннан түбәндәге резолюцияне кабул итә: «Бөтенроссия конференциясе, пролетариат балаларының үз оешмасын булдыруның зарурлыгын истә тотып, балалар хәрәкәте турындагы

мәсьәләне хәл итүне Үзәк Комитетка тапшыра... Конференция, Мәскәү оешмасының тәҗрибәсен исәпкә алып, бу тәҗрибәне шул ук нигезләрдә Үзәк Комитет җитәкчелегендә РКСМның башка оешмаларында да киңәйтергә карар бирә».

РКСМның II Бөтенроссия конференциясе карары илебезнең барлык почмакларында пионер отрядлары төзүгә нигез сала.

Илдә интенсив рәвештә пионер хәрәкәте җәелә башлый. Аңа җитәкчелек итү өчен РКСМ Үзәк Комитетында яшъ пионерларның Үзәк бюросы төзелә. Отрядларның күбесе фабрика, завод, учреждение комсомол ячейкалары каршында төзелә.

Июль — август. Беренче шәһәр яны пионер лагерьлары барлыкка килә. Балалар, лагерь тормышын үзләре оештырып, шалашларда һәм палаткаларда яшиләр.

11—17 октябрь. Мәскәүдә РКСМның V съезды була. Бу съездда илебездә коммунистик балалар оешмасы төзелүне күрсәткән мөһим документлар — «Балалар хәрәкәте» тезислары, яшъ пионерларның Законнары һәм Тантаналы вәгъдәсе раслана.

Яшъ пионерларның Тантаналы вәгъдәсе

«Эшчеләр сыйныфына турылыклы булырга, үземнең хезмәтчел туганнарыма һәрвакыт ярдәм итәргә чын күңелдән вәгъдә бирәм. Пионер Законнарын беләм, аларга тулысынча буйсынымын».

Яшъ пионерларның Законнары

1. Пионер эшчеләр сыйныфына һәм коммунизмга турылыклы.
2. Пионер — барлык пионер һәм комсомоллар белән дус һәм туган.
3. Пионер намуслы һәм турылыклы. Анын сүзе граниттай нык.
4. Пионер тәртипле.
5. Пионер һәрвакыт коммунистик җәмгыять төзүче хезмәт иясә тугандашларына ярдәм итә.
6. Пионер эш ярата һәм файдалы хезмәтне ихтирам итә.
7. Пионер уенда, сүзендә һәм бөтен кылган эшендә саф кеше.

Яшъ пионерларның тимер законы

«Һәрвакыт һәм мөмкин булган һәр урында хезмәт иясә халыкка файда китерерлек беләм алуға омтылырмын».

15 декабрь. Харьковта «Юный Спартак» исемле беренче пионер газетасының беренче саны чыга (1924 елдан ул «Юный ленинец» исеме белән чыга башлый).

1923 ел

Апрель. Мәскәүдә «Барабан» исемендәге беренче пионер журналының беренче саны чыга.

Мәскәүнең Хамовнический районында илебездә беренче Пионерлар йорты ачыла.

Замоскворечье районында тәҗрибә тәртибедә 8—12 яшьлек балалардан пионер отряды төзелә. Шул ук елны төрле пионер отрядлары каршында шундый ук октябрат группалары барлыкка килә.

СССРдагы барлык коммунистик балалар группаларының бердәм значогы булдырыла: кызыл флаг өстендә урак белән чүкеч сурәтләнгән. Уракның эчендә — яна торган учак. Урак йөзенә «Эзер бул!» дип язылган.

Июль — август. Ике кешелек совет пионер делегациясе беренче тапкыр чит илгә, Германиягә бара. Делегация житәкчесе Валериан Зорин белән Сокольникидан пионер Петр Лукин Бөтенгермания коммунистик балалар группасы слетында һәм группа житәкчеләре конгрессында катнашалар.

28 август. РКСМ Үзәк Комитеты беренче «Яшь пионерларның Спартак исемендәге коммунистик балалар группаларын оештыру положениесен» раслый. Положениедә оешманың структурасы, бердәм тышкы атрибутлары, символикасы, девизы, Тантаналы вәгъдәсе, Законнары һәм бәйрәм йолалары күрсәтелә.

1924 ел

23 январь. РКСМ Үзәк Комитетының гадәттән тыш пленумы «Спартак исемендәге коммунистик балалар группаларын В. И. Ленин исемендәге коммунистик балалар группалары дип үзгәртү турында» карар кабул итә һәм «Иптәш Ленинның вафат булуы сәбәпле, РКСМ Үзәк Комитетының һәм коммунистик балалар группалары Үзәк Бюросының СССР балаларына өндәмәсе»н раслый.

Совет иленең барлык пролетар балаларын яшь ленинчылар оешмасына тупланьрга чакырган мөрәҗғәгәткә җавап итеп, йөз мең нәрчә бала пионер сафына баса. 1924 елда, ягъни большевиклар партиясе һәм комсомолның ленинчыл чакыруы елында, пионер оешмасының саны алты тапкырга диярлек арта.

Март. РКСМ Үзәк Комитеты каршындагы В. И. Ленин исемендәге коммунистик балалар группалары Үзәк Бюросы органы булган «Пионер» журналының беренче саны басылып чыга. Журналның беренче битләре Владимир Ильич Ленинга багышлана.

16—19 апрель. РКСМ Үзәк Комитеты

Мәскәүдә коммунистик балалар хәрәкәте бунча I Бөтенсоюз кинәшмәсен үткәрә.

23 май. Пионер оешмасына Владимир Ильич Ленин исеме бирелү уңае белән Мәскәүнең Кызыл майданында пионерларның тантаналы митингысы һәм парады үткәрелә.

Шушы көнне партиянең XIII съезды ачыла. Съезд делегатлары Мавзолейга килергә дип Кызыл майданга чыкканда, анда Мәскәү шәһәре һәм Мәскәү губернасының ун мең пионеры сафларга тезелгән була. Тантаналы митингны РКСМ Үзәк Комитеты секретаре Василий Васютин ача:

— Яшь пионер иптәшләр! — ди ул. — Коммунистик яшьләр союзы Үзәк Комитеты исеменнән яшь пионерларның бүгенге көннән башлап В. И. Ленин исемендәге коммунистик балалар группалары дип аталачакларын белдерәм. Бу горур исеменә йөртү сезгә эшчеләр сыйныфы эше өчен Владимир Ильич шикелле көрәшчеләр булып тәрбияләнү бурычын да йөкли...

Яшь пионерларны съезд делегатлары һәм чит ил кунаклары да котлый. Карт большевик Феликс Яковлевич Кон Тантаналы вәгъдә сүзләрен игълан итә: «Мин, СССРның яшь пионеры, бөтендөнья эшчеләрен һәм крестьяннарын азат итү көрәшендә эшчеләр сыйныфы эше өчен нык торырга, яшь пионерларның Законнарын һәм йолаларын, Ильич васыятьләрен намуслы һәм тайпылусыз үтәргә иптәшләрәм алдында тантаналы вәгъдә бирәм».

В. И. Ленин эшенә турылыклы булу турында 10 мең кешелек хор белән әйтелгән антын соңгы сүзеннән соң, көчле алкышлар астында, Феликс Кон партиянең XIII съезды президиумына Тантаналы вәгъдә текстын тапшыра.

Митинг һәм Тантаналы вәгъдәдән соң Кызыл майданда парад үткәрелә.

10 июнь. Коммунистик балалар группалары житәкчеләре өчен оештырылган «Вожатый» журналының беренче саны басылып чыга. Журналның редакция мәкаләсендә аның максатлары һәм бурычлары билгеләнә: яшь пионерларның житәкче кадрлары эшенә ачык һәм төгәл юл күрсәтергә; илебездән төрле почмакларындагы пионер отрядларының эш тәҗрибәсен бөртекләп җыюны һәм үзара тәҗрибә уртаклашуны булдырырга; журнал битләрендә халыкара балалар хәрәкәте мәсьәләләрен яктыртырга.

12—18 июль. РКСМның комсомол оешмасына В. И. Ленин исемен бирү турында РКСМ Үзәк Комитеты пленумы карарын (1 февраль, 1924 ел) бертәвештән раслаган VI Бөтенроссия съезды була. Съезд «Коммунистик балалар хәрәкәтенен чираттагы бу-

рычлары турында» резолюция һәм «СССР-ның барлык яшь пионерларына, барлык эшче һәм крестьян балаларына өндәмә» кабул итә. Съездда Н. К. Крупская «Ленинчыларның әзерләү» дигән речь белән чыга.

4 август. РКП(б) Үзәк Комитетының оештыру бюросы «Пионер хәрәкәте турында» карар кабул итә. Анда пионер оешмасының ике еллык эш тәҗрибәсе тирән һәм күпьяклы итеп анализлана, коммунистик балалар хәрәкәтенен төп бурычы — коммунистик тәрбия бирү, дип билгеләнә. Комсомолның пионер оешмасына җитәкчелек итәргә тиешлегә карарда аеруча басым ясап әйтелә, чөнки комсомол «үзенен эчке халәте, психологиясе, кичерешләре белән» пионерларга якын тора.

25 август. РКП(б) Үзәк Комитеты «Барлык Үзәк Комитетларның өлкә бюроларына, милли компартияләренен Үзәк Комитетларына, РКП(б)ның край, өлкә һәм губерна комитетларына» яшь пионерларның коммунистик балалар хәрәкәтен жәеп жибәрүдә партия оешмаларының роле һәм бурычлары турында хат жибәрә.

11 декабрь. Мәскәүдә СССР коммунистик балалар хәрәкәтенен өлкә һәм губерна хезмәткәрләрен әзерләү буенча Үзәк курсларның беренче чакырылышы эшли башлый.

1925 ел

6 март. 50 мең данә тираж белән «Пионерская правда» газетасының беренче саны басылып чыга.

16 июнь. «Артек» пионер лагеренен туган көне. Линейкага беренче артекчылар: 6 Кырым пионеры һәм 18 хезмәткәр тезелә. Аю-Даг янында дингез өстендә кызыл флаг җилферди башлый. «Артекта» 8 брезент палатка, спорт майданчыгы һәм ике кечкенә йорт, анда клуб, китапханә, кухня, врач бүлмәсе урнашкан була.

1925 елның жәендә лагерьда Мәскәүдән, Самар, Иваново, Ленинград һәм Кырымнан 320 пионер ял итә.

24 июль. РКП(б) Үзәк Комитеты «Пионер хәрәкәте турында» карар кабул итә. Бу карарда авылларда пионер сафларының үсеше, пионер оешмасы белән мәктәпнән үзара бәйләнеше мәсьәләләре карала, пионерлар белән җитәкчелек итүче кадрларны хәзерләү һәм башка шундый мөһим проблемалар күтәрелә.

Август. РЛКСМ Үзәк Комитеты пионер җитәкчеләренен 2 нче Бөтенсоюз киңәшмәсен үткәрә. Киңәшмәдә Н. К. Крупскаяның «Пионер хәрәкәтенен чираттагы бурычлары» дигән доклады тыңлана, фикер алышулар үткәрелә.

1926 ел

Январь. Илебез пионерлары тәрбиячесез калган урам балалары өчен балалар йорты төзәргә акча җыю кампаниясен оештыралар.

11—22 март. РЛКСМның VII съезды үткәрелә. Анда Н. К. Крупская «Пионер эшенен дүрт линиясе» дигән доклад белән чыга.

10 ноябрь. Мәскәүдә Үзәк балалар техник станциясе ачыла.

1927 ел

24—31 март. ВЛКСМның V Бөтенсоюз конференциясендә «Яшь пионерлар эшен җанландыру һәм үзешчәнлек хәрәкәтен үстерү турында» карар кабул ителә. Конференциядә Н. К. Крупская «Матурлык һәм бердәмлек өчен» дигән речь белән чыга.

Апрель. Яшь пионерларның Үзәк бюросы хәрби-оборона эшен яхшыртырга дигән наказ кабул итә.

8—22 май. Мәскәүдә пионер работникларының Бөтенсоюз экскурсия-конференциясе үткәрелә. Конференциягә катнашучылар алдында Н. К. Крупская «Пионер хәрәкәте һәм мәктәп» дигән доклад белән чыга.

Август. Мәскәүнән Ленин тауларында Красная Пресняның 10 мең пионеры гражданныр сугышының легендар герое С. М. Буденный командалыгында хәрби уеннар үткәрә. Пионерларның мондый масштабтагы хәрби уеннары беренче мәртәбә була.

1928 ел

23—24 январь. ВКП(б) Үзәк Комитетының агитация һәм пропаганда бүлегә каршында пионер хәрәкәте буенча партия киңәшмәсе була. Киңәшмәдә Н. К. Крупская «Пионер эшенен эчтәлеген тирәнәйтү өчен» дигән доклад сөйли.

Беренче бишьеллык планга ярдәм йөзәннән пионерлар культура-көнкүреш походы оештыралар: укымый торган балаларны мәктәпкә тарталар, нәниләрне балалар бакчасына урнаштыралар, мәктәпләргә уку бүлмәләрен җиһазлауда ярдәм ителәр, торак пунктларны төзекләндерүдә катнашалар.

5—16 май. Мәскәүдә ВЛКСМның VIII съезды үтә. Съездда комсомолга Кызыл Байрак ордены тапшырыла. Н. К. Крупская «ВЛКСМның балалар арасындагы эше турында» дигән доклад белән чыга.

25 июнь. ВКП(б) Үзәк Комитеты «Пионер хәрәкәтенен торышы һәм якындагы бурычлары турында» карар кабул итә. Карарда пионер оешмасында очрый торган кыенлыklar анализлана, пионер хәрәкәтендәге

төп проблемаларны теоретик яктан эшкөртүп, тормышка ашыруу, Коммунисттик тәрбия академиясендә балалар белән мәктәптән тыш эшләр бүлгә ачу, педагогик вузлар һәм техникумнарның программаларына пионер хәрәкәтенң теориясе һәм практикасы мәсьәләләрен көртү турында тәкъдимнәр була.

5 октябрь. Советлар Союзы пионерлары һава флотына үзләре эшләп алган акчага төзелгән «Пионер» самолетын бүлөк итәләр. Бу самолетка акча җыю кампаниясендә Ленинград пионерлары башлап йөри.

1929 ел

18—25 август. Мәскәүдә пионерларның I Бөтенсоюз слеты үтә. Слетта илебезнең барлык республикаларыннан 6738, делегат һәм чит илдән 70 пионер катнаша. Пионерларның комсомол дусларыннан 200 кеше слет кунагы итеп чакырыла. Делегатлар Мәскәү эшчеләре гаиләләрендә яшиләр.

18 август. Слет тантаналы рәвештә «Динамо» стадионында ачыла. Монда 50 мең делегат һәм кунак катнаша. Бу көнне «Правда» газетасы: «Мәскәү пионерлар кулында!» — дип яза.

19 август. Слет спартакиадасы старт ала, делегатлар ижатына смотр үткәрелә — бу ярышларда пионерлар үз көчләрен сыныйлар, житезлекләрен, тапкырлыкларын һәм зирәклекләрен күрсәтәләр.

20 август. Кремльнең Андреевский залында Бөтенсоюз пионер конференциясе эшен башлап җибәрә. Бер үк вакытта дәүләт һәм җәмәгать учреждениеләрендә һәм оешмаларында социализм төзүдә пионерларның өлкән буынга ярдәм итү мәсьәләләренә кагылышлы 50 ләп киңәшмә уздырыла.

21 август. Бөтенсоюз пионер конференциясе үз эшен дәвам итә. Балалар үз тәкъдимнәре белән чыгышлар ясыйлар. Теньяк краеннан килгән делегатлар 10 колхозны оештыруда ярдәм итәчәкләрен, 15 мең кешене укырга-язарга өйрәтәчәкләрен, 200 авылга электр көртүдә булышачакларын белдерәләр. Башка делегация вәкилләре дә шундыйрак бурычлар алалар.

22 август. Бөтенсоюз пионер конференциясенең соңгы көне. Бишьеллык турында доклад белән Г. М. Кржижановский чыга. Яшь пионерларның Үзәк бюросы председателе А. А. Северьянова: «Монда алган күтәркенә рухны кайткач иптәшләрәгезгә дә җиткерергә кирәк икәнлеген онытмагыз, балалар!» — ди.

Кич белән культура һәм ял паркында пролетариат балаларының I Халыкара конференциясе ачыла. Анда Е. Ярославский, слет

делегатлары, Америка, Германия, Англия һәм Кытайдан килгән кунаклар чыгыш ясый.

23 август. Хезмәт сараенда пионерларның I Халыкара конференциясе эшен дәвам итә. Монда өч төрле секция эшли: халыкара элементләр, СССРны яклау һәм сугышка каршы көрәшүчеләр секцияләре. Секцияләрдә сүз чит илләрдә Советлар Союзы турында дөрес информация таратуның зарурилыгы, башка илләрдә пролетариат балаларының хәрәкәтен яклау һәм скаутизмга каршы көрәшне көчәйтү, чит илләрдә пролетариат балаларының совет пионерлары белән дуслыгын ныгыту турында бара. Йомгаклау утырышында кабул ителгән документлар Халыкара балалар бюросы вәкилләренә тапшырыла.

Кич белән делегатлар Кызыл Армиянең Октябрь лагерена баралар. Учасканында делегатларның кызылармеецлар белән очрашулары үткәрелә.

24 август. Октябрь лагеренда кызылармеецлар командалыгында хәрбиләштерелгән уен оештырыла. Кич белән зур митинг була. Пионерлар Кызыл Армиягә үз средстволарына ясалган «Пионерская правда» самолетын бүлөк итәләр.

Мәскәүдә спартакиада һәм балалар ижады смотры тәмамлана.

25 август. «Динамо» стадионында слетны ябу тантанасы үткәрелә. Меңнәрсә бала стадион кырындагы парадта һәм театрлаштырылган тамашада катнаша. Монда Владимир Маяковский үзенең слетка багышланган «Жыр-яшен» шигырен беренче тапкыр укый. Шигырь һәр кешенең күңеленә хуш килә. Конкурста һәм ярышта җиңүчеләргә бүлөкләр тапшырыла.

Слетта кабул ителгән «наказ» беренче бишьеллык елларындагы пионер эшенең сугышчан программасына әверелә.

2 сентябрь. ВКП(б) Үзәк Комитеты «Пионер слеты нәтиҗәләре турында» карар кабул итә. Карарда түбәндәгеләр билгеләп үтелә: «Пионерларның беренче Бөтенсоюз слеты социалистик элементларның капиталистик элементларга көчле һөҗүме һәм үсеп килүче яңа буын кадрлары өчен сыйныфый көрәшнең кискенләшкән шартларында үтте. Ул пионер оешмасының гаять зур политик активлыгын һәм аңлылыгын, балаларның социалистик төзелештә һәм СССРны үстерүнең бишьеллык планы үтәлешендә актив катнашуын күрсәтте.

Беренче Бөтенсоюз слеты гаять зур политик роль уйнады, ул пионер оешмасы эшеннән барлык эшчеләр сыйныфы эше дәрәҗәсенә кадр үстә».

1930 ел

26 июнь — 13 июль. Мәскәүдә ВКП(б)-ның XVI съезды була. Советлар Союзы пионерлары үзләренң уңышлары турында съездыга рапорт бирәләр. Менә рапорттан берничә юл:

«Без 1 миллионнан артык кешене укыргазарга өйрәттек, шефлыктагы авылларга 20 мең радиоалгыч озаттык, авыл пионерларына 50 меңнән артык китап җибәрдек, индустрияләштерү замына 15 мең сум акча керттек, без җыеп тапшырган утиль акчасына колхозлар өчен 45 мең трактор сатып алды».

15 сентябрь. Бу көнне Бөтенсоюз балалар хәбәрчеләре слеты ачыла. Котлау сүзе белән делегатлар алдына А. М. Горький чыга.

16—20 ноябрь. Мәскәүдә пионер оешмасы эше буенча партия-комсомол конференциясе үткәрелә.

31 декабрь. РСФСРның хезмәт буенча халык комиссариаты «Коммунистик балалар хәрәкәте хезмәткәрләренң эш шартларын яхшырту турында» карар кабул итә.

1931 ел

Январь. Мәскәү, Ленинград, Иваново-Вознесенск, Украина, Урал һәм Төньяк Кавказ пионер оешмаларынан килгән делегатлар Харьков шәһәрәндә «Пионерларның I Бөтенсоюз слеты наказын» үтәү буенча ярыш оештыру турында килешү төзиләр.

Март. Яшь пионерларның Үзәк Бюросы Советларның VI Бөтенсоюз съездына пионер оешмасы эше турында рапорт тапшыра.

1932 ел

20 март. «Комсомольская правда» газетасы СССР Госпланы председателе В. В. Куйбышевның «Үз илебезне өйрәник» дигән хатын бастырып чыгара. Бу хатка җавап итеп җәен ике Бөтенсоюз пионер экспедициясе оештырыла. Беренче экспедиция дөяләр белән Казахстан далаларына юнәлә. Балалар селекция эшләре өчен корылыкка чыдам кыргый үсәмлек гербарийлары һәм орлыклары җыялар. Икенче Бөтенсоюз пионер экспедициясе тачанкаларда һәм атка атланып Төньяк Кавказ буйлап сәяхәт итә. Монда пионерлар дару үләннәре җыялар һәм аларны өйрәнәләр.

21 апрель. ВКП(б) Үзәк Комитеты пионер оешмасының 10 еллыгы уңае белән «Пио-

нер оешмасы эше турында» карар кабул итә. Карар пионер оешмасының игътибар үзәгенә «укуга, хезмәткә, җәмгыятькә файдалы эшкә...» социалистик караш тәрбияләү бурычын куя.

Июнь. ВЛКСМ Үзәк Комитеты каршында авыл балалары өчен китап җыю штабы төзелә. Аңа А. М. Горький җитәкчелек итә.

Мәскәүдә яшь техникларның I Бөтенсоюз слеты үтә.

Пионер оешмасы эшен массовый төстә үзгәртеп кору башлана. Пионер отрядлары һәм дружиналары предприятие һәм учреждение комсомол ячейкаларынан мәктәпләргә күчрелә.

3 сентябрь. Урал ягындагы Герасимовка авылы пионеры Павлик Морозов кулаклар тарафыннан ерткычларча үтерелә.

Бөтен ил буйлап Павликның меңнәрчә яшьтәшләре, үз гомерләрен куркыныч астына куеп, авыл хужалыгын коллективлаштыруда коммунистларга һәм комсомолларга актив булышалар: ашлык сакларга пионер дозорлары оештыралар, колхоз фермаларында эшлиләр, авылдашларына күмәк хезмәтнең өстәнген аңлаталар, социалистик строй дошманнарын кыю фаш итәләр.

1933 ел

12 июль. М. Горький исемәндәге агитэскадрильяга «Пионерская правда» самолетын тантаналы тапшыру үткәрелә. Бу самолет бөтен ил пионерлары җыйган средствого төзелгән була.

Июль. Пионерларның өченче Бөтенсоюз экспедициясе Идел буйлап Костромадан Ярославльгә кадәр көймәдә йөзеп бара. Экспедициядә катнашучылар яр буендагы көтүлекләргә тикшерәләр, кыргый азык үләннәре турында белешмәләр җыялар.

Илебезнең яшь хәбәрчеләре укучыларның мәктәпне ташлавына каршы көрәш рейдлары үткәрәләр. Рейдка бик актив катнашкан пионерлар яшь пионерларның Үзәк бюросы, РСФСР Мәгариф халык комиссариаты һәм «Пионерская правда» газеталары бүләкләренә лаек булалар.

17 ноябрь. Пионер отрядларына җитәкчелек иткән һәм ярдәм күрсәткән иң яхшы комсомол ячейкаларының һәм иң яхшы отряд вожатыйларының Бөтенсоюз конкурсы уңае белән вожатыйларның гомуммәскәү слеты үткәрелә (конкурсны 1933 елның 15 ноябреннән 1934 елның 15 маена кадәр ВЛКСМ Үзәк Комитеты уздыра). Слетта Н. К. Крупская «Вожатый нинди булырга тиеш» дигән речь белән чыга.

1934 ел

Январь — февраль. ВКП(б)ның XVII съездын каршылап, «Пионерская правда» газетасы үзенең битләрендә «Мактау китабы» ача, анда социалистик ярышта жиңеп чыккан иң яхшы отрядлар кертелә.

6 июнь. Һәр отрядта пионер оешмасына В. И. Ленин исеме бирелүнең 10 еллыгына багышланган бердәм пионер сборы үткәрелә. Сборларда карт большевиклар, партия һәм комсомол оешмалары пропагандистлары, 20 нче еллар пионерлары катнаша. Сборларда пионерлар үзләренең техника өлкәсендәге, үзешчән сәнгать һәм физкультурадагы казанышларын күрсәтәләр, жәмгыятькә файдалы эшләре турында сөйләләр.

Июнь. Мәскәүдә илебездә беренче балалар стадионы — Яшь пионерлар стадионы ачыла. Аның ачылуы уңае белән спорт бәйрәме һәм яшь физкультурачылар парады уздырыла.

Июль — август. Алтайда И. В. Мичурин күрсәтмәсе буенча пионерларның дүртенче Бөтенсоюз экспедициясе эшли. Анда пионерлар селекция эше өчен салкынга чыдам 13 төр суган, 20 төр крыжовник, 27 төр кызыл һәм 20 төр кара карлыган, 9 төр куражиләге, фәнгә һәм авыл хужалыгына кирәкле башка кыйммәтле үсемлекләр җыялар.

1935 ел

28 март. Жир эшләре халык комиссары илебезнең иң яхшы терлекчеләренең Бөтенсоюз киңәшмәсендә катнашкан яшь терлекче пионерлар белән очраша. Балалар халык комиссарына үзләренең яшь терлекләренә карау тәҗрибәләре турында сөйләләр.

31 март. Пионер отрядларының Бөтенсоюз ярышында жинеп чыккан Киев шәһәре П. П. Постышев исемендәге отрядка һәм Шуя шәһәренең ҚИМ исемендәге отрядына тантаналы төстә карт большевикларның Бөтенсоюз жәмгыяте Үзәк советы Байраклары тапшырыла. Жиде пионер отрядына кыйммәтле бүләк бирелә.

Июнь. ВЛКСМ Үзәк Комитеты укучылар арасынан иң яхшы 1000 комсомолны пионер вожатыйлары эшенә күчерү турында карар кабул итә.

Тбилисида СССРда беренче балалар тимер юлы эшли башлый.

Декабрь. Туган илебезнең иң югары бүләге булган Ленин ордены беренче тапкыр пионерка кызга тапшырыла. Бу бүләккә мамык жыюда зур күрсәткечләргә ирешкән тажик кызы Мәмләкәт Нахангова лаек була.

1936 ел

24 февраль. Колхоз һәм совхозларга яшь терлекләренә үстерүдә булышканнары өчен, бер төркем яшь пионер хөкүмәтебезнен югары бүләкләренә лаек була.

Мәскәү пионерлары АКШның яшь снайперлары (Уйнатчи) белән читтән торып ярышларда жинүгә ирешәләр.

11—21 апрель. ВЛКСМның X съезды була. Съездда «Башлангыч, тулы булмаган урта һәм урта мәктәпләрдә комсомол эше турында» резолюция кабул ителә. Анда пионер оешмасын ныгыту, аның эшен камилләштерү, пионервожатый кадрларны өйрәтү һәм беркетү буенча конкрет тәкдирнәр тупланган. Бу резолюциянең положениеләре ВЛКСМ Үзәк Комитетының II пленумында (1936 ел, 29 сентябрь) кабул ителгән «Пионерлар арасындагы эшне яхшырту буенча ВЛКСМның X съезды резолюциясенә үтәлеш турында» дигән карарда тагын да ныграк үстерелә.

17 сентябрь. «Артекта» илебезнең иң яхшы пионерлары — яшь хезмәт геройлары партия һәм хөкүмәтебез житәкчеләре белән очрашалар.

1937 ел

Январь. 203 нче Мәскәү мәктәбенең С. Орджоникидзе исемендәге пионер отряды инициативасы белән оборона белемнәрен үзләштерү буенча пионер отрядлары арасында ярышлар башлана. Һәр пионер кимендә өч оборона значогына норма тапшырырга тиеш («Хезмәткә һәм оборонага эзер бул!», «Санитар оборонага эзер бул!», «Яшь ворошиловчы укчы», «Яшь ворошиловчы жайдак», «Һава һөҗүмәннән һәм химик һөҗүмнән саклануга эзер» һәм башкалар). Ярыш Бөек Октябрь социалистик революциясенә 20 еллыгына багышлана.

Ноябрь аенда ярыш нәтиҗәләре буенча Агаси Ханджян исемендәге (Ереван шәһәре, М. Горький исемендәге 4 нче номерлы мәктәп) һәм Мәскәүнең 325 нче мәктәбәннән Ф. Э. Дзержинский исемендәге отрядлар жинүче булып чыга.

Батумида илебездә беренче балалар диңгез порты ачыла.

1938 ел

Май. Грузиянең Уруп елгасындагы балалар электростанциясе ток бирә башлый. Аны Клухори пионерлары үз куллары белән төзиләр. Мәктәптә һәм пионер клубында электр уты кабына.

Август. Крымда ВЛКСМның 20 еллыгы хөрмәтенә яшъ авиамоделъчеләрнең XII Бөтенсоюз слеты үткәрелә. Анда унбер Бөтенсоюз һәм дүрт дөнья рекорды яулана.

1939 ел

Январь. Үзәк балалар техник станциясе «Яшъ техниклар — мәктәпкә ярдәмгә» дигән Бөтенсоюз конкурсы игълан итә.

Февраль. Пионерлар һәм мәктәп балаларының оборона эше буенча Бөтенсоюз ярышы тимер юл мәктәпләре командасының жиңүе белән тәмамлана. Жиңүчеләргә СССР Оборона халык комиссариаты байрагы, хрусталь кубок һәм акчалата премия тапшырыла.

16 февраль. «Пионерская правда» газетасында Н. К. Крупскаяның «Үзеңнең дә, башкаларның да вакытын саклай белергә кирәк» дигән соңгы 26 нчы хаты басыла.

Июнь. Ростов-Дон пионерлары үз көчләре белән жи́л электростанциясе төзиләр һәм аны туган колхозларына бүләк итәләр.

1 август. Бөтенсоюз авыл хужалыгы күргәзмәсе ачыла. «Яшъ натуралистлар һәм техниклар» павильонында бөтен союздаш республикалардан 3808 яшъ натуралист үзләренең экспонатларын күрсәтәләр.

1940 ел

А. П. Гайдарның «Тимур һәм аның командасы» исемле повесте басылып чыга. Бу китаптан башлап пионер оешмаларында беренче тимур командалары барлыкка килә.

Август. Авыл хужалыгында яшъ терлекләргә пионер шефлыгының Бөтенсоюз смотрына нәтижә ясала. Новосибирск, Воронеж, Калинин, Куйбышев, Ростов, Смоленск өлкәләреннән, Украинадан, Белоруссиядән, Казахстаннан, Кабардино-Балкариядән һәм Тажикстаннан иң яхшы шефлар һәм уку алдынгылары Мәскәүгә Авыл хужалыгы академиясенә очрашуга чакырыла.

Октябрь. 13 мең яшъ натуралист Бөтенсоюз авыл хужалыгы күргәзмәсенә үзләренең экспонатларын жи́бәрәләр. Шуларның 29 ы хөкүмәт бүләгенә лаек була.

1941 ел

22 июнь. Бөек Ватан сугышы башлана. Сугышның беренче көненнән үк Туган илбезне якларга өлкәннәр белән бергә балалар да күтәрелә. Алар яралыларны карыйлар, сугышчыларга су һәм сугыш кирәк-яраклары ташыйлар.

30 август. Фронтка китәр алдыннан

А. П. Гайдар Советлар иле пионерларына, яшъ гражданнырга болай дип мөрәҗәгать итә:

«Бу кырыс һәм рәхимсез ел сезнең кайсыгыз чыннан да эшчән, түзем һәм батыр булуын күрсәтер. Быел сезгә яхшы укырга, тәртипне ныгытырга гына түгел, — болар тыл өчен дә, фронт өчен дә бик тә кирәк, — ә тагын да күбрәген эшләргә туры киләчәк... Жиңү өчен күп көч түгелер. Илебез сезне һәрвакытта да кайгыртып, тәрбияләп, иркәләп торды... Менә хәзер инде сезгә аны хөрмәтләвегезне, саклавыгызны һәм яратуыгызны сүз белән түгел, ә эш белән күрсәтер вакыт килеп житте».

Бөтен ил буйлап тимурчылар хәрәкәте жәелә. РСФСРда гына да ике миллионнан артык бала тимурчы була. Алар ярдәмгә мохтаж фронтовик семьяларын, госпиталь һәм балалар учреждениеләрен контрольгә алалар.

1942 ел

28 январь. ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы «Комсомол оешмасының пионер вожатыларына житәкчелеге турында» карар кабул итә. Бу карар комсомолның район, шәһәр һәм өлкә комитетларына пионер оешмасы эше мәсьәләләрен һәрвакыт үз утырышларында тикшереп торуны, пионер вожатыларына эштә конкрет ярдәм итүне йөкли.

Мәскәү һәм Горький пионерлары чакыруы буенча, пионерлар бөтен ил буйлап Кызыл Армия өчен жылы киёмнәр жыя башыйлар. Бөтен жирдә мастерскойлар һәм бригадалар төзелә, анда пионерлар фронтка жи́бәрү өчен әйберләр тегәләр һәм жыялар.

29 май. ВЛКСМ Үзәк Комитеты пионерларны һәм мәктәп балаларын дару үләннәре һәм башка файдалы үләннәр жыярга чакыра. Сугышның беренче өч елы эчендә пионерлар 240 мең 784 тонна кыргый үлән жыялар.

Сентябрь. ВЛКСМ Үзәк Комитеты хәрби шартларда пионер оешмасы эше турында берничә документ кабул итә. Пионерларның аеру билгеләре, отряд һәм дружинаның яна байрагы, значок кертелә. «Тантаналы вәгъдә»нең яңа тексты кабул ителә.

8 ноябрь. Илебезнең яшъ гражданны, «Пионерлар — фронтка» дигән Бөтенсоюз өмәсенә катнашып, мәктәпләргә һәм фронтовик семьяларына 74 мең 943,3 кубометр утын, 297 тонна күмер һәм 63 тонна торф эзерлиләр; 4268,1 тонна тимер-томыр, 355,4 тонна дару үләнә, 2719 пот башак жыялар, 2388,5 тонна яшелчә чүплиләр, 565 мәктәпне һәм 172 терлек абзарын жылытала, 29 мең квадрат метр тимер юлны кардан чистартала...

Пионерлар жыйган средстволарга танклар төзөлә, фронтка хэтта «Башкортстан пионеры», «Горький пионеры», «Мәскәү пионеры», «Куйбышев пионеры», «Ташкент пионеры», «Ростов пионеры» һәм башка шундый танк колонналары озатыла.

Күгебезне «Карелия пионеры», «Себер пионеры», «Коми АССР пионеры», «Үзбәкстан пионеры», «Ярославль пионеры», «Дагстан пионеры», «Татарстан пионеры», «Яшь истребитель» исемнәрендәге эскадрильялар саклый...

Пионерлар средствосына корабльлар, бронепоездлар һәм башка кораллар ясала.

1943 ел

Июнь. М. И. Калинин чакыруы буенча бөтен илебез пионерлары кырга чүп утауга һәм башка төрле авыл хужалыгы эшләренә чыгалар.

Новосибирск өлкәсе пионерлары һәм мәктәп балалары жәен 4 миллионга якин хезмәт көне эшлиләр. Калинин өлкәсендәге һәр пионер үзенә йөкләнгән 75 хезмәт көне урынына жәй көне 100 һәм 150 хезмәт көне эшли.

Челно-Вершинский балалар йорты пионерлары Кызыл Армия фондына үз куллары белән 195 пот икмәк һәм 400 килограмм бәрәңге үстөрөп тапшыралар.

1944 ел

«Яшь техниклар — фронтка ярдәмгә!» дигән Бөтенсоюз техник ижат смотры оештырыла. Смотрга 600 меңнән артык бала катнашып (шуларның 240 меңе пионерлар), фронтка, мәктәпләргә һәм фронтовик семьяларына кирәкле миллионнан артык әйбер эшләп бирәләр.

14 май. ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы «Пионер вожатыйлары әзерләү һәм вожатыйларның белемен арттыру мәктәпләре турында» карар кабул итә. 1 июньнән шундый 33 мәктәпнең эшен торгызу күз алдында тотыла.

Май. 15 мең 249 Ленинград пионеры хөкүмәтнең югары бүләгенә — «Ленинград оборонасы өчен» медаленә лаек була.

Июль. Башкаланы саклауда актив катнашкан 20 меңгә якин яшь мәскәүле «Мәскәү оборонасы өчен» медале белән бүләкләнә.

Пионерлар урып-жыю вакытында кырда калган башакларны жыю ярышы уздыралар.

Дагстанның Ахтын районында икмәкне эрәм-шәрәм итүдән саклау һәм башак жыю өчен 48 пионер контроль посты төзөлә. Киров өлкәсе пионерлары һәм октябриялары башаклардан 46 мең 585 пот ашлык жыйалар.

1945 ел

9 май. Бөтен халык белән бергә пионерлар да Жинү көнен бәйрәм итәләр. Алар сугыш елларында колхоз кырларында йөз меңнәрчә хезмәт көне эшлиләр, мастерской һәм заводларда йөз миллионнарча сумлык корал эшләп чыгаралар. Пионерлар эшли-эшли укыйлар.

Меңнәрчә бала кулларына корал тотып Туган илебезне саклай. Дүрт пионерга — Леня Голиков, Валя Котик, Зина Портнова һәм Марат Казейга — Советлар Союзы Герое дигән югары исем бирелә. Пионерлар үзләренң Советлар Союзы Герое исеменә лаек булган Клава Назарова, Леля Колесова, Лиза Чайкина, Полина Стенпковская, Наташа Ковшова, Иван Земнухов, Хелена Кульман кебек вожатыйлары, пионер оешмасы һәм комсомолның уннарча шундый данлы уллары белән горуруланалар.

Дошманны жинүдә үз өлешләрен керткән пионерлар турында ике тапкыр Советлар Союзы Герое С. А. Ковпак болай диде:

«...Октябрьнең кечкенә геройлары эстафетасын үзләренә кабул итеп алган оныкларыбыз, балаларыбыз безнең белән беррәттән сугышчылар сафына бастылар. Алар фронтта һәм тылда чын гвардеецлар булдылар: йорт түбәләрендә дежур торып, дошман самолетлары һөжүмен алдан хәбәр итеп тордылар, оборона ныгытмалары төзүдә ярдәм иттеләр, яндыргыч бомбалардан чыккан янгынны сүндереп тордылар, яралыларга медицина ярдәме күрсәттеләр, эшчеләргә корал коюда, сугыш кирәк-яраклары ясауда булыштылар. Балаларның Бөек Ватан сугышы елларындагы батырлыгының меңнән бер өлешен дә сөйләп бетереп булмый».

1946 ел

Март. Мәскәү мәктәпләренә берсендә Миклухо-Маклай исемендәге отряд пионерлары туган як тарихын, аның революцион традицияләрен, табигый байлыкларын өйрәнү өчен сәяхәт башлау инициативасы белән чыгалар. 1946 елны мәскәүлеләр үрнәгендә меңнәрчә пионер отрядлары походка китә. Август аенда Татарстан, Башкортстан, Кабардино-Балкария, Краснодар крае, Литва, Эстония һәм башка районнарның яшь сәяхәтчеләре походларда жыйган материаллары белән уртаклашу өчен Мәскәүгә жыелалар. 28 августта ВЛКСМ Үзәк Комитетында яшь сәяхәтчеләрне кабул итү оештырыла.

23 июль. ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы карары нигезендә «пионерларның үзешчәнлегә инициативасын тагын да үстерү

максатында» пионер активын сайлап кую тәр-
тибе янадан торгызыла.

29 ноябрь. Мәскәүдә беренче тапкыр балалар Китабы атналыгы башлана. Балалар яраткан язучылары белән очрашып кына калмыйлар, гитлерчылар жимергән китапханәләрне торгызу өчен бик күп китап та жыйлар. Жыйелган китапларның беренче партиясе Краснодарга озатыла.

Декабрь. «Пионерская правда» газетасы редакциясе Новосибирск шәһәренен 12 нче мәктәбе пионер дружинасы пионерларының барыбыз да чаңгыда йөрергә өйрәник дигән чакыруын яклап чыга. Шул вакыттан бирле ел саен «Пионерская правда» газетасы прызына чаңгы ярышлары үткәрелә.

1947 ел

13 март. ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы «Пионер оешмасы эшен яхшырту турында» карар кабул итә. Бу карарда, сугыш жимергән хужалыкны торгызу чоры бурычларын истә тотып, пионер оешмасының мәктәптәге эше аеруча игътибарга алына.

18 мартта Бөтенсоюз яшь бакчачылар конкурсы башлана. Бу конкурс Мәскәү өлкәсе Кунцево районы Чоботово жидееллык мәктәбе пионерларының башлангычы була, алар, ташландык жирләргә жимеш агачлары һәм куаклар утыртып, бакча һәм скверлар ясарга, дигән чакыру белән чыгалар. Яшь бакчачыларның «Туган илебезне бакчалар белән бизәрбез!» дигән хәрәкәте бөтен ил буйлап жүелә.

1 июньнән пионер оешмасында район һәм шәһәр пионер оешмалары өчен пионер Кызыл байрагы булдырыла. Байраklar пионер сборларында тантаналы төстә тапшырыла.

1948 ел

1 март. СССР Верховный Советы Президиумы Указы белән пионер Турсунали Матказимовка Социалистик Хезмәт Герое исеме бирелә. Ул үзенен звеносы белән гектардан 89,2 центнер мамык жыеп дәүләткә тапшыра.

28—29 март. Владимир шәһәрендә яшь бакчачыларның I Бөтенсоюз слеты эшли. Слетта яшь бакчачыларның Бөтенсоюз конкурсында жиеп чыккан ун мәктәпкә һәм балалар йортына ВЛКСМ Үзәк Комитетының Кызыл байраklары тапшырыла. Конкурста 5 миллион бала катнаша. Слетта киләчәктә дә яшь бакчачылар хәрәкәтен үстерү һәм Бөтенсоюз конкурсларын давам иттерү турында карар кабул ителә.

Октябрь. Бөтенсоюз Ленинчыл Коммунистик Яшьлар Союзының 30 еллык юбилее хөрмәтенә 78 пионер вожатые Советлар Союзы орденнары һәм медальләре белән бүләкләнә.

1949 ел

29 март — 7 апрель. Мәскәүдә ВЛКСМның XI съезды була. Съездда пионер оешмасы эшенә, пионервожатыйлар булып эшләү өчен кадрлар сайлап алуға, аларны укутуға, вожатыйларның белемен арттыруға зур игътибар бирелә.

Күп кенә отряд һәм дружина пионерлары инициативасы белән кыр саклау урман полосалары утырту өчен агач һәм куак орлыклары жыю үткәрелә. Үсентеләр үрчетү өчен, мәктәп яны участокларында питомниклар булдырыла.

19 август. СССР Верховный Советы Президиумы Указы белән Натела Челебадзега Социалистик Хезмәт Герое исеме бирелә. Укудан буш вакытында ул үз участогында чәй үстерә һәм 6750 кг чәй яфрагы жыеп ала.

1950 ел

14 июнь. Оештырылуына 25 ел тулу хөрмәтенә «Пионерская правда» газетасы СССР Верховный Советы Президиумы Указы белән Ленин орденына лаек була.

5 сентябрь. Яшь бакчачыларның Бөтенсоюз конкурсы нәтижәләре басылып чыга. 1950 елда конкурста 7 миллион 142 мең пионер һәм мәктәп баласы катнаша. Алар 30 миллион 500 мең жимеш агачы һәм куак утырталар.

1951 ел

Март. Төркмәнстан пионерлары питомниклар булдыралар һәм төзелеп килә торган Баш Төркмәнстан каналын яшелләндерү өчен орлык жыйлар. Төркмәнстан пионерларының башлангычын бөтен ил балалары күтәреп ала: пионерлар бишьеллыкның барлык зур төзелешләре өчен үсентеләр үстөрөп бирергә булалар. ВЛКСМ Үзәк Комитеты пионерларның бу инициативасын хуплай.

Октябрь. ВЛКСМ Үзәк Комитетының VII пленумында «В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының эше турында»гы мәсьәлә тикшерелә. Пленум яшь натуралистларның мактаулы исемнәр алу өчен булган хәрәкәтен һәм ирешкән уңышларын югары бәяли. Бер үк вакытта пленум пионер коллективларының тормышын һәм эшен тагын да кызыклырак, жәмгыятькә файдалы эшләрен жанлырак

итеп оештырырга кирәклеген искәртеп үтә. ВЛКСМ Үзәк Комитетының VII пленумы карарлары 50 нче елларның беренче яртысында пионер оешмасы эшчәнлегенң программасы булып тора.

1952 ел

Апрель. Илебездә беренче мәктәп планетарие ачыла. Аны укытучылар җитәкчелегендә Тула өлкәсе Ясная Поляна мәктәбе пионерлары һәм комсомоллары төзи.

Июнь. Пионер лагерларында отряд һәм дружиналарның бөтенсоюз җиңел атлетика ярышлары башлана. Ярыш программасына 50 метрга йөгерү, буйга һәм биекләккә сикерү, тупны мишеньга ыргыту кертелгән.

Горький шәһәренң 27 нче мәктәбе пионерлары инициативасы белән «Туган мәктәбезгә — җәй бүләкләре!» девизы астында пионер хәрәкәте җәелеп китә. Алар мәктәпләренң уку кабинетлары өчен ун меңнәрчә гербарий һәм коллекция җыялар, макетлар һәм башка күрсәтмә эсбаплар эзерлиләр.

1953 ел

16 июнь. «Пионерская правда» газетасы барлык пионерларга туган ил буйлап сәяхәткә чыгарга чакырып мөрәҗғәгать итә. Җәй бие газетаның «Сәяхәтче учагы» рубрикасы астында илебезнң төрле почмакларындагы яшъ туристларның кызыклы походлары һәм табышлары турында материаллар биреп барыла.

1954 ел

19—27 март. ВЛКСМның XII съезды булып уза. Съездда «В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының эше турында» резолюция кабул ителә.

10 апрель. ВЛКСМ Үзәк Комитеты «В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының Мактау китабы турында» карар кабул итә һәм «Яшъ техник», «Яшъ натуралист», «Яшъ турист» значокларын булдыру турындагы положениене раслый. Мактау китабына ВЛКСМның өлкә һәм край комитетлары, союздаш республикаларның ВЛКСМ Үзәк Комитетлары тәкъдиме белән пионер оешмасына зур хезмәт күрсәткән пионерларның, пионер отрядлары һәм дружиналарның, пионер хезмәткәрләренң исемләрә теркәлә. «Яшъ техник», «Яшъ натуралист», «Яшъ турист» значоклары пионерларга дружина советы карары буенча тапшырыла.

31 май. ВЛКСМ Үзәк Комитеты «Ин яхшы пионер вожатыена» дигән значок турындагы положениене кабул итә.

Август. 15 мең 320 яшъ натуралист Бөтенсоюз авыл хужалыгы күргәзмәсенә үз эшләрен тәкъдим ителәр. Күп кенә экспонатлар бүләккә лаек була.

29 декабрь. Мәскәүдә Политехника музейында пионерлар һәм мәктәп балаларының Бөтенсоюз техник иҗат күргәзмәсе ачыла. Анда 500 мәктәп түгәрәгеннән, Пионерлар йортыннан һәм балалар техник станцияләреннән, барысы ике меңләп модель куелган була.

1955 ел

Июнь. Фәнни-тикшеренү институтлары, музейлар, архивлар, башка төрле дәүләт учреждениеләрә һәм оешмалары эзерләп биргән заданиеләрне үтәр өчен, пионерларның меңнәрчә экспедицион отрядлары 1955 елгы Бөтенсоюз походына чыгалар.

12—17 август. Мәскәүдә Бөтенсоюз авыл хужалыгы күргәзмәсендә яшъ натуралистларның И. В. Мичуринның тууына 100 ел тулу кенәне багышланган Бөтенсоюз слеты була.

Декабрь. В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының Мактау китабына беренче исемләр теркәлә. Аңа герой-пионер Павлик Морозов, Коля Мяготин, Леня Голиков, Володя Дубинин, Витя Коробков, Марат Казей, Коля Зверев, Володя Павлов, Шура Кобер һәм Витя Хоменколарның исемләрә языла.

1956 ел

Март. 1956—1957 елгы Бөтенсоюз пионер экспедициясе башлана. Күп кенә экспедицион отрядларның үтенүе буенча, ул Бөек Октябрь социалистик революциясенң 40 еллыгына багышлана. Экспедициядә катнашучылар өчен заданиеләрне СССРның Революция музейы, Совет Армиясенң Үзәк музейы, тарихи һәм сәнгать һәйкәлләрән саклау буенча Дәүләт инспекциясе, Баш аптека идарәсе һәм тагын шундый башка оешмалар хәзерләп бирә.

Польша харцерларының «Свят молодых» газетасы инициативасы белән дүрт төрле җиңел атлетика көрәшен эченә алган «Дуслык» исемлә халыкара ярыш үткәрелә. Бу — пионерларның беренче халыкара ярышы. Советлар Союзыннан ярышта катнашу хокукын Киев шәһәренң 122 номерлы мәктәбе командасы яулап ала. Читтән торып үткәрелгән бу ярышларда төрле илләрнң ике миллионга якын пионеры катнаша.

1957 ел

Январь. Илебезнң бөтен пионерлары чирәм җир колхозлары һәм совхозларына бүләк эзерләүдә катнаша. Мәселән, Украина пио-

нерлары гына да үзләрә жыйган тимер ватыкларынан Харьков заводында коелган 130 тракторны Кустанай өлкәсе комсомолларына бүләк итәләр.

М а й. Тимер юл мәктәпләре пионерлары пионер оешмасының туган көнендә мәктәпләргә ярдәмнәре турында түбәндәге рапортны бирәләр: 5 меңнән артык уку кабинетын жиһазларга булыштык, 1200 гә якын прибор һәм күрсәтмә эсбап хәзерләдек, 340 уку мастерское, 225 теплица, 256 гараж төзүдә катнаштык, 815 физкультура залы һәм спорт майданчыгы, 81 мәктәп стадионы салуда ярдәм иттек.

26 м а й. Ленинград пионерларының «Ленинские искры» газетасының беренче битендә «Кызыл эзтабарлар» дип исемләнган мәкалә басыла. Газета үз укучыларына һәр пионерга үз туган ягының героик һәм революцион үткәннәре разведчыгы булып уйнарга мөмкинлек бирә торган мавыктыргыч уен тәкъдим итә. Кызыл эзтабарлар хәрәкәте Ленинградтан бөтен илгә тарала.

28—29 н о я б р ь. ВЛКСМ Үзәк Комитетының XIII пленумында В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының эшен яхшырту чаралары карала. Пленум комсомол һәм пионер оешмаларына пионерларны ижтимагый-политик активлыкка һәм җәмгыятькә файдалы хезмәткә тарту юлларын жанландырырга, яшъ ленинчыларны революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләрендә тәрбияләүне көчәйтү максатыннан чыгып, бөтенхалык бәйрәмнәрен билгеләп үтәргә чакыра, пионер оешмасының туган көнен — 19 нчы майны бәйрәм көне итеп билгели. Шулай ук пленум пионервожатыйлар составын производствода эшләүче комсомоллар исәбенә ныгытуның максатка ярашлы икәнен күрсәтә. Пионер дружиналары һәм отрядлары каршында октябрат группалары булдыру, пионер коллективларына тагын да яхшырак житәкчелек итү максатыннан чыгып, В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының район, шәһәр, өлкә, край һәм республика үзәк советларын төзү турында карар чыгара.

Д е к а б р ь. Советлар Союзы пионерларының яңа Тантаналы вәгъдә һәм Законнарының текстлары кабул ителә.

1958 ел

3—7 я н в а р ь. Мәскәүдә, МДУның актлар залында, пионерлар һәм мәктәп балаларының Октябренң 50 еллыгына багышланган Бөтенсоюз экспедициясендә катнашучылар слеты була. Экспедициядә 50 мең отряд катнаша, миллионга якын яшъ сәяхәтче походларга чыга, кызыклы материаллар җыеп, аларны дөүләт оешмаларына тапшыра.

Слет пионерларның II Бөтенсоюз экспедициясен башларга, аны ВЛКСМның 40 еллыгына һәм В. И. Ленинның тууына 90 ел тулу көненә багышларга дигән карар кабул итә.

31 я н в а р ь. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советы «Пионерлар белән актив эшләгән өчен» значогы турындагы положениенә раслый.

29—30 и ю л ь. ВЛКСМ Үзәк Комитетының икенче пленумында пионерлар үзләштерергә тиешле осталык һәм күнекмәләрен күрсәткән «Яшъ пионер баскычлары» раслана. Бу «Баскычлар» пионер вожатына пионерларның яшъ үзенчәлекләрен истә тотып эшләргә ярдәм итә.

26 д е к а б р ь. Ростов-Дон шәһәрненң 12 нче мәктәп дружина советы илебезненң барлык пионерларын «җидееллык юлдашлары» исемен яулау өчен пионер отрядлары ярышын башларга чакыра. ВЛКСМ Үзәк Комитеты Ростов балаларының бу инициативасын хуплагач, бөтен ил буйлап отряд һәм дружиналарның «җидееллык юлдашлары» дигән хәрәкәте җәелә.

1959 ел

13 н о я б р ь. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советы Бюросы В. И. Ленинның тууына 90 ел тулу көненә багышлап пионер дружиналарының Бөтенсоюз смотры турында Положение кабул итә. Смотрның девизы: «Ленинча укырга, яшәргә һәм эшләргә!»

1960 ел

Я н в а р ь. Абакан — Тайшет тимер юлын төзү өчен пионерларның тимер-томыр җыюдагы эшчәнлегенә нәтиҗә ясала. Пионерлар комсомолга биргән сүзләрен үтиләр — 200 мең тонна металл җыеп бирәләр. Комсомол удар төзелеше өчен тимер-томыр җыюда алдыңгы урынга чыккан пионер дружиналарына Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советы кыйммәтле бүләкләр, ВЛКСМ Үзәк Комитетының һәм СССР транспорт төзелеш министрлыгының грамоталарын тапшыра.

И ю л ь. Кара дингез буенда Туапсе шәһәрнендә Бөтенсоюз пионер лагере «Артек»ның энесе — «Бөркет» («Орленок») ачыла.

С е н т я б р ь. Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советы илебездә пионер оешмасы төзелүненң 40 еллыгы хөрмәтенә «Пионерлар — Туган илгә» дигән пионер икееллыгын игълан итә. Икееллыкның төп эшләре:

— «Дуслык» (Идел — Үзәк Европа) нефть үткәргече өчен миллион тонна металл ватыгы җыю;

— «Яшь техниклар — Туган илгә» исемендәге Бөтенсоюз конкурсы үткөрү;

— пионерларның III Бөтенсоюз экспедициясен оештыру;

— пионер фермаларында 10 миллион йорт куяны һәм 100 миллион кош үстерү.

2 октябрь. В. И. Ленинның РКСМның III съезды делегатлары алдында «Яшьләр союзларының бурычлары» дигән речь сөйләвенә 40 ел тулды. Бу юбилей хөрмәтенә Бөтенсоюз пионер радиолинейкасы игълан ителә һәм «Пионерлар — Туган илгә» дигән пионер икеелдыгына старт бирелә.

1961 ел

Январь. Кострома өлкәсе пионер оешмасы инициативасы белән «Кемнең ишегалды яхшырак?» дигән Бөтенсоюз конкурсы игълан ителә. Бөтен илдә пионер дружиналары һәм отрядларының хәрәкәт зоналары барлыкка килә.

19 май. Мәскәүдә почетлы һәм истәлекле байраклар йөртүчеләрнең Бөтенсоюз сборы үтә. Кызыл майдандагы пионер парадында барлык делегатлар катнаша, балалар 100 дән артык истәлекле байрак күтәрәп узалар.

Геологик идарәләр файдалы казылма чыганаclarына 300 дән артык пионер заявкасы кабул ителә.

1962 ел

18 май. Кремльнең Съездлар сараенда Бөтенсоюз пионер оешмасының 40 еллыгына багышланган тантаналы утырыш була.

1 июнь. Мәскәүдә Ленин тауларында Пионерлар сараен ачу тантанасы була. Бу Сарай — Бөтенсоюз пионер оешмасының 40 еллыгына комсомоллар бүлгә.

10—18 июль. «Артек»та В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының 40 еллыгына багышланган II Бөтенсоюз пионер слеты була. 2800 делегат «Пионерлар — Туган илгә» икеелдыгына йомгак ясыйлар. Шушы ике ел эчендә барлык дружиналарда Ленин музейлары, бүлмәләре, почмаклары төзелүе; пионерлар жыйган металл ватыкларынан күмер комбайнлары, экскаваторлар, тракторлар, тепловозлар һәм электровозлар ясалу, «Дуслык» нефть үткәргече өчен торбалар коелуы; яшь натуралистларның үз тәҗрибә участокларынан бай уңыш жыйеп алулары, шәһәр һәм поселокларда 100 миллионга якин агач һәм куаклар утыртулары турында рапорт бирелә. Пионер отрядларының коммунистик хезмәт бригадалары белән дуслыгын ныгыту хәрәкәте киңәй. 100 меңнән артык пионер от-

ряды һәм дружинасы «жидееллык юлдашлары» дип аталу хокукына ия булалар.

Пионерларның II Бөтенсоюз слеты делегатлары «Ленин исемен күңелләрдә саклыйбыз, партиягә турылыгыбызны эшебез белән раслыйбыз!» девизы астында пионер отрядларының Бөтенсоюз ярышын башлап жибәргә дигән карар чыгаралар.

1963 ел

5 февраль. Мәскәүдә, Ленин тауларындагы Пионерлар сараенда, пионер хәрәкәте мәсьәләләре буенча Бөтенсоюз фәнни-методик конференциясе ачыла. Конференция бүгенгә көндәге пионер эшенең уңай тәҗрибәләренә йомгак ясый, аны бөтен пионер коллективлары эшендә файдаланырга тәкъдим итә.

22 февраль. «Пионерская правда» газетасы илебезнең барлык пионерларына Анжеро-Суженскидан Назаровск ГЭСына кадр, Тайшеттан Братск ГЭСына кадр электр линиясе сузу өчен металл ватыклары жыйрга чакырып мөрәҗғәгать итә. Илебез өчен кирәкле бу эшкә барлык пионерлар да катнаша. Бер елдан соң алар үз йөкләмәләрен өч тапкырга арттырып үтәүләре, 430 мең тонна металл жыюлары турында рапорт бирәләр.

Июль. «Артекта» илебезнең иң яхшы пионер отрядлары вәкилләренең Бөтенсоюз сборы үтә. Сбор иң яхшы пионер отряды өчен быел үткәреләчәк ярышны В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының 40 еллыгына багышларга дигән карар кабул итә.

1964 ел

8 февраль. Мәскәү шәһәр Пионерлар сараеның Ю. А. Гагарин исемендәге Интернациональ дуслык клубы членнары инициативасы белән бу көнне азатлык һәм тынычлык өчен көрәшүче яшь антифашист геройлар көне итеп билгеләп үтү традициясе барлыкка килә.

12 июнь. «Пионерская правда» битләрендә «Күн түп» исемле Бөтенсоюз яшь футболчылар клубы оештырыла.

29 сентябрь. Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советы яшь ленинчыларны «Балкыгыз, Ленин йолдызлары!» дигән өч еллык пионер смотрында катнашырга чакырып мөрәҗғәгать итә. Смотрының беренче елы В. И. Ленинның тууына 95 ел тулуга багышлана. Аның девизы: «Партия белән бергә, комсомол белән бергә, ижатчы халык белән бергә!»

8 декабрь. «Пионерская правда» битләрендә «Алтын алка» клубы барлыкка килә.

1965 ел

23 февраль. Совет Армиясе һәм Хәрби-Дингез Флоты көненә пионер дружиналары «Кар крепостен штурмлау» дигән хәрби-спорт уеннары оештыралар. Уеннарда миллионлап пионер катнаша.

7 сентябрь. «Пионерская правда» газетасы «Безнең алган белемнәребез — төп хезмәтебез сиңа, туган ил!» девизы астында пионер дружиналары арасында барган Бөтенсоюз смотрының икенче елы башлануы хәбәр итә.

1966 ел

Апрель. Ленинградның Марс кырында Бөек Октябрь социалистик революциясенә 50 еллыгына багышланган «Очкыннан ялкын кабынды» дигән Бөтенсоюз пионер походына старт бирелә. Походның девизы: «Эзләнү һәм хезмәт». Поход 1967 елны Братск шәһәрендә тәмамлана.

24 май. «Пионерская правда» газетасы үзенә 5 меңенче санында Тикси шәһәренә 1 нче мәктәбәннән дүрт пионерның «Төньяк полюс-15» станциясендә булулары һәм аларның полярниклар белән бергә ике көн яшәүләре турында хәбәр итә.

1967 ел

10 январь. Пионерларның «Ажаган» исемле Бөтенсоюз хәрби-спорт уены старт ала. Уенның командующие итеп артиллерия маршалы Советлар Союзы Герое В. Казаков билгеләнә. «Ажаган»ның беренче финалы 1967 елның июнендә, герой-шәһәр Севастопольдә үткәрелә.

1—3 февраль. ВЛКСМ Үзәк Комитетының II пленумы «ВЛКСМның В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасына җитәкчелеген тагын да яхшырту турындагы мәсьәләгә карый. Пленум карарларын үтәп, ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы 17 мартта В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы турында яңа Положение һәм «Ориентир» программасын раслый.

1 июнь. СССР Дингез флоты министры яңа төзелә торган судноларга Бөек Ватан сугышы елларында һәлак булган герой пионерларның исемнәрен бирү турындагы приказга кул куя.

15 июль — 5 август. Бөтенсоюз пионер лагерә «Артекта» пионерларның III Бөтенсоюз слеты үтә. Анда «Балкыгыз, Ленин йолдызлары!» смотрында җиңеп чыккан иң яхшы дружиналар вәкилләреннән 4320 делегат катнаша. Слетта дружина советы членнары

һәм председателләре, шәһәр һәм район пионер штаблары членнары, пионер отрядлары активы, пионер хәрәкәте зонасында эш оештыручылар, яшь интернационалистлар, «Сугышчан дан походы» сәяхәтчеләре, сәнгатьнең яшь дуслары катнаша, алар үзара тәҗрибә уртаклашалар.

Делегатлар һәм слетның чит ил кунаклары «Жир йөзөндәге барлык балаларга» дигән мөрәҗғәгә кабул итәләр.

Слетта илебезнең барлык пионерларына Бөек Октябрь социалистик революциясенә 50 еллыгы хөрмәтенә удар хезмәт вахтасына басарга дигән карар кабул ителә.

Август — сентябрь. Мең ярым яшь биюче, музыкант, җырчы, художник балаларның Бөтенроссия пионер лагерә «Бөркет»тә булып узган I Бөтенсоюз сәнгать фестивалендә катнаша.

1968 ел

23 апрель. «СССР пионерлары — Вьетнамга!» дигән Бөтенсоюз акциясе игълан ителә. Кыска гына вакыт эчендә Вьетнам балаларына бүләк итеп уку кирәк-яраклары белән портфельләр, пионер формалары, велосипедлар җыела. Бу эйберләр пионерларның шимбә һәм якшәмбе өмәләрендә эшләнган средстволарына алына.

Болар ике корабльгә төяп җибәрелә. Аның берсе — «Березовка» — 19 майда Новороссийскидан, икенчесе — «Монгугай» — 21 майда Владивостоктан кузгалып китә.

9 август. Мәскәүдә илебездәге яшь натуралистлар хәрәкәтенең 50 еллыгына багышланган Бөтенсоюз яшь натуралистлар слеты ачыла.

2 октябрь. Ленинград, Мәскәү, Казан, Горький шәһәре пионерлары инициативасы белән В. И. Ленинның тууына 100 ел тулу көненә багышланган «Ленин васыятьләренә турылык булайк!» дигән Бөтенсоюз экспедициясе старт ала.

1969 ел

11 март. Мәскәү пионерлары инициативасы белән Анадый шәһәрендә төзеләчәк Пионерлар сараена акча җыю өчен «Чукотка» операциясе игълан ителә. СССР Дәүләт банкысында «Чукотка» операциясе № 70008 дигән аерым счет ачыла.

Май. Минск трактор заводында пионер оешмасының Ленин юбилеена бүләк итәргә каралган 100 мең тракторының беренче йөз данәсе ясала. Бу тракторлар Бөтенсоюз хезмәт десантында катнашучы пионерлар җыйган металл ватыгыннан төзелә.

10 июнь. «Ак ладья» исеMLE дөнья чемпионнары призына пионер дружиналарының Бөтенсоюз шахмат турниры флагы күтөрелә.

1970 ел

1—10 июнь. «Чукотка» операциясе фондына яшь армеецларның Бөтенсоюз десанты уздырыла. Донецк өлкәсе Ясиноватая шәһәренең 3 нче мәктәп яшь армеецлары 49 гектар жирдә чүп үләннәрен утыйлар, Томск шәһәренең 8 нче мәктәп яшь армеецлары 12 тонна металл ватыклары жыйалар; Грузия, Латвия, Төркмәнстан, Украина яшь армеецлары зур тырышлык күрсәтәләр.

30 июнь — 3 июль. Революция бишеге Ленинградта В. И. Ленинның тууына 100 ел тулуга багышлап пионерларның IV Бөтенсоюз слеты уздырыла.

Слет делегатлары — 1029 пионер Советлар Союзы пионерларына ВЛКСМның XVI съезды мөрәҗҗәгатен тикшерүдә катнаша, пионер дружиналарының «Ленин васыятьләренә турылыклы булыйк!» дигән Бөтенсоюз экспедициясе эшенә нәтиҗә ясый. Делегатлар В. И. Ленин туган көнгә Ватаныбызга балалар жыйган металл ватыкларынан эшләнгән 100 мең трактор бүләк итәргә дигән йөкләмәләренә үтәлүен хәбәр итәләр. Ленин смотрының бер елында гына да 11 миллион агач һәм куак утыртыла, 30 меңгә якин пионер ВДНХда катнаша.

Слет барган көннәрдә ВЛКСМ Үзәк Комитетының беренче секретаре Е. М. Тяжельников Бөтенсоюз пионер оешмасының байрагына ВЛКСМ Үзәк Комитетының Мактау тасмасын бәйли, 24 слет делегатына «Хезмәттәге батырлык өчен. Владимир Ильич Ленинның тууына 100 ел тулу хөрмәтенә» медале тапшырыла.

Делегатлар ВЛКСМның XVI съезды мөрәҗҗәгатенә җавап итеп «Комсомолга пионерлар сүзе»н кабул итәләр һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының 50 еллыгын каршылау өчен пионер отрядларының «Һәрвакыт эзер!» Бөтенсоюз Маршына старт бирәләр.

1971 ел

9 июль. Вьетнам балаларына ярдәм йөзеннән дару үләннәре жыю өчен «Ханойдагы балалар госпиталенә — урман аптекасы дарулары» дигән Бөтенсоюз операциясе игълан ителә. Операция ноябрь аенда тәмамлана. «Пионерская правда» исемендәге теплоход совет балаларының 5 мең сумлык бүләк даруларын Вьетнамга китереп тапшыра.

1972 ел

26 март. «Правда» газетасында КПСС Үзәк Комитетының «В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының 50 еллыгы турында» карары басылып чыга. Карарда пионер оешмасының яшь буынны тәрбияләү эшендәге мөһим роле күрсәтелә һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының партия һәм комсомол оешмаларына, мәктәпләргә балаларны коммунистик рухта тәрбияләүдә киләчәктә дә ышанычлы ярдәмче булачагы билгеләп кителә.

1 апрель. «Хезмәткә һәм оборонага эзер бул!» дигән яңа Бөтенсоюз физкультура комплексы хәрәкәткә килә. Пионерлар өчен комплекс ике баскычтан гыйбарәт: 1 нче баскыч — «Кыюлар һәм житезләр» (моңа 10—13 яшьтәге пионерлар керә) һәм 2 нче баскыч — «Спорт алмашчысы» (14—15 яшьлекләр).

18 май. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасын икенче тапкыр Ленин ордены белән бүләкләү турында СССР Верховный Советы Президиумы Указы басылып чыга. Орден Кремльнеч Сьездлар сараенда барлык союздаш республикаларның делегатлары катнашкан пионерлар сборында тапшырыла.

19 май. Кызыл мәйданда Бөтенсоюз пионер оешмасының 50 еллыгына багышланган тантаналы пионер парады үткәрелә. Пионер юбилеена багышланган бәйрәмнәр плебезнеч барлык почмакларында да уздырыла.

29 июль — 4 август. «Артек»та пионерларның V Бөтенсоюз слеты була. Слетта алгы сафтагы дружина һәм отряд вәкилләреннән 3291 делегат эш тәҗрибәләре белән уртаклаша һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының 50 еллыгына багышланган Бөтенсоюз маршы программасы буйыча эшләгән эшләренә йомгак ясый.

Очрашуларда һәм сборларда делегатлар «Һәрвакыт эзер!» Маршын давам иттерү турында ВЛКСМ Үзәк Комитетының VI пленумы карарларын тикшерәләр, КПСС Үзәк Комитетының «В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасының 50 еллыгы турында» карарын яхшырак үтәү мәсьәләләрен карыйлар.

Тынычлык һәм теләктәшлек көнендә слет делегатлары һәм чит ил кунаклары «Ал галстуклылар «түгәрәк өстәл» янында» исеMLE конференциядә катнашалар. Ул көнне асфальт өстендә «Барлык илләрнеч балаларына тынычлык кирәк» дигән рәсем конкурсы уздырыла.

Слет көннәрендә «Артек» Пионерлар сараенда «В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасына 50 ел» исемендәге

күргөзмө ачыла, э Аркадий Гайдар исемендөгө «Янтарная» дружинасы бинасына пионерлар-ның яраткан язучысының «Артек»та булуы турунда язылган мемориаль такта куела.

Слет делегатлары СССРның төзөлүөнө һәм комсомолга һәм пионер оешмасына В. И. Ленин исеме бирелүгө 50 ел тулуга багышланган «Һәрвакыт эзер!» Маршын давам иттергә дигән чакыру белән мөрәжәгать итәләр.

1973 ел

25 январь. Макулатура жыю буенча Бөтенсоюз айлыгы игълан ителә. Аңа мең-нәрчә пионер дружинасы һәм отряды катнаша. Макулатура жыю, балалар сораы буенча, март — апрель айларында да давам итерелә. Пионерлар меңнәрчә тонна макулатура жыйалар.

5—7 октябрь. «Артек»та А. П. Гайдарның тууына 70 ел тулуга багышланган I Бөтенсоюз тимурчылар слетына 3460 пионер жыйла. «Пионер» журналы каршындагы Бөтенсоюз Тимур штабы делегатларга йөкләмәләр язылган пакетлар тарата. «Артек»тагы тимурчылар слетына катнашкан пионерлар илебез пионерларына чакыру белән мөрәжәгать итәләр.

1974 ел

23 январь. Бөтен ил буенча пионер оешмасына В. И. Ленин исеме бирелүенң 50 еллыгына багышланган Бөтенсоюз отряд сборлары уза. Сбор девизы: «Илебезнең барлык пионерлары, Ленин эшенә турылыклы булайык!» Сборларга коммунистлар, алдынгы эшчеләр, пионер шефлары чакырыла, э балалар аларга үзләренң эшлөгән эшләре, бу истәлекле көнне нинди уңышлар белән каршы алулары турунда сөйләләр.

10 апрель. Пионерларны коммунисттик рухта тәрбияләве һәм балалар әдәбиятын үстерүдә катнашканы өчен «Пионер» журналын Хезмәт Кызыл Байрагы ордены белән бүләкләү турунда СССР Верховный Советы Президиумы Указы чыга.

9 май. «Пионерская правда» газетасында Мәскәүнең 681 нче мәктәбеннән Олег Кошевой исемендөгө дружина пионерларының һәм Берлинның Олег Кошевой исемендөгө мәктәбеннән тельманчы-пионерларның социалистик илләр пионерларын фашизмны Жинүнең 30 еллыгын лаеклы эшләр белән каршы алырга чакырган мөрәжәгәте басылып чыга. Алар анда антифашистларга, сугыш ветераннарына карата игътибарлы һәм кайгыртучан булайык, азат итүче Совет Армиясенең леген-

дар юллары, антифашистлар подпольесының, Каршылык күрсәтү хәрәкәтенен сугышчан юллары буйлап узыйк, сугышчан дан музейлары һәм почмаклары өчен материаллар жыйыйк, «Салют, Жинү!» девизы астында интернациональ очрашулар уздырыйк дип киңәш бирәләр.

Мәскәү һәм Берлин пионерларының инициативасын яклап, ВЛКСМ Үзәк Комитеты барлык пионерларны совет халкының Бөек Ватан сугышында жинүенә 30 ел тулу көнен бәйрәм итүгә хәзерләнүдә актив катнашырга чакыра.

1—4 август. «Артек»ка пионерларның VI Бөтенсоюз слетына алгы сафтагы отряд һәм дружина вәкилләреннән 3270 делегат жыйла. Алар арасында хөкүмәт бүләкләрен яулаган дүрт пионер була: Сәмәрканд өлкәсеннән Хезмәт Кызыл Байрагы ордены Завра Абулфазиева, Жамбул өлкәсеннән «Янгында батырлык өчен» медале кавалеры Эргем Қасыймов, Краснодар краеннан «Хезмәттәге батырлык өчен» медален яулаган Наташа Походеева һәм Азербайжаннан Нәржибә Гасановалар. Слетта 52 илдән прогрессив балалар оешмасы вәкилләре катнаша.

Делегатлар үз отрядлары һәм дружиналары башкарган эшләр турунда фикер алышалар, комсомолның XVII съезды Наказын тикшерәләр. Алар тугызынчы бишьеллык планын тормышка ашыру эшенә үзләре керткән өлеш — VI Бөтенсоюз пионер слеты делегатларының, Кыргыз колхозлары һәм совхозлары кырларында, лагерьның хезмәт объектларында эшләр, тугызынчы бишьеллык фондына 1830 сум акча күчерүләре турунда сөйләләр.

Слет ВЛКСМ Үзәк Комитетының «Һәрвакыт эзер!» Маршын давам иттерү турундагы карарын хуплап чыга. Аның яңа этабы Совет халкының Бөек Ватан сугышында жинүенә 30 ел тулуга багышлана. Маршның девизы — «Салют, Жинү!»

«Артек»та слет белән бер үк вакытта социалистик илләр пионер оешмалары житәкчеләренен консультатив очрашулары үтә.

24 август. Бөтенсоюз «Чукотка» операциясе тәмамлана. Анадыйда тантаналы төстә Пионерлар сараен ачу уздырыла. Ачу тантанасында Чукотка балалары белән бергә «Чукотка» операциясендә актив катнашкан Мәскәү, Ленинград, Белоруссия, Казахстан, Украина пионерлары вәкилләре дә була.

1975 ел

6 март. «Пионерская правда» газетасы чыга башлауга 50 ел тула. Ярты гасыр өчендә яшь укучылар аның 5914 санын укыйлар.

Газетаның Ленин ордены һәм Хезмәт Кызыл Байрагы ордены янына тагын бер югары бүләк өстәлә. СССР Верховный Советы, пионерларны һәм мәктәп балаларын В. И. Ленин васыятьләренә бирелгәнлек рухында, совет патриотизмы һәм пролетар интернационализм рухында тәрбияләү өлкәсендә зур һәм уңышлы эш алып барганы өчен, «Пионерская правда» газетасын Халыклар дуслыгы ордены белән бүләкли.

16 июнь. «Артек»та Бөтенсоюз пионер лагеренң 50 еллыгына багышланган тантаналы бәйрәм була. СССР Верховный Советы исеменнән ВЛКСМ Үзәк Комитетының беренче секретаре Е. М. Тяжельников «Артек» байрагына Халыклар дуслыгы орденын кадый.

Август. Кара диңгез буенда «Артек» пионер лагеренда «Салют, Жиңү!» исемле Халыкара балалар фестивале үткәрелә.

Фашизмны Жиңүнөң 30 еллык бәйрәменә хәзерләндә төрле илләрдән миллионлап бала катнаша. «Салют, Жиңү!» исемле халыкара акцияне үткәрдә иң актив катнашучылар «Артек»ка жыела. Алар «Коммунистлардан үрнәк алабыз!» девизы астында уртак интернациональ эшнә дәвам итәргә карар бирәләр, социалистик илләр пионерларын халыкка, Туган илгә турылыклы хезмәт итәргә коммунистлардан өйрәнәргә, халыкның революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләрен ишәйтергә өндиләр.

«Артек» бәйрәмендә катнашучылар Луис Корваланны яклау өндәмәсенә үзләренң имзаларын куялар.

Халыкара балалар фестивалендә совет пионерлары Маршының яңа этабы старт ала. Ул КПССның XXV съездына багышлана һәм «Коммунистлардан үрнәк алабыз!» девизы белән үтә.

Сентябрь. Яңа уку елы башында Советлар Союзы Коммунистлар партиясенң XXV съездына рапортка имза кую хокукын яулау өчен бөтен ил буенча пионерлар ярышы башлана.

1976 ел

26 февраль. Пионерлар Советлар Союзы Коммунистлар партиясенң XXV съездын котлыйлар. Котлаучыларның барысы да — Бөтенсоюз пионер оешмасының партия съездына язган рапортына кул куярга хокук яулаган пионерлар — «Актив эш өчен» значогы белән бүләкләнә.

Илебез пионерлары съезд алдында укудагы уңышлары һәм тугызынчы бишьеллыкка керткән хезмәт җимешләре турында рапорт бирәләр. «БАМга — пионер рельсла-

лары» операциясендә катнашучы пионерлар 893 мең 752 тонна металл ватыклары жыялар, ә бу — 2600 километрга сузылган тимер юл дигән сүз. Днепропетровск өлкәсе делегатлары съездга үз пионерлары КПССның XXV съездына бүләк иткән вагоннардан тәзәләгән поездда киләләр. Съезд ачылып алдыннан, 21 февральдә, 30 металлургия заводында Бөтенсоюз пионер металлын эретү оештырыла.

17—18 май. Мәскәүдә Союзлар йортының Колонналы залында һәм Мәскәү шәһәр Пионерлар йортында пионер вожатыйларының I Бөтенсоюз слеты эшли. Слетка Советлар Союзы республикаларынан, край һәм өлкәләреннән пионер дружиналарының өлкән вожатыйлары, производство эшләүче отряд вожатыйлары, студентлар, мәктәп балалары, хәрби кешеләр — барысы 1200 делегат килә. Слет делегатлары арасында 56 жирле Совет депутаты, 99 партия органнарына сайланган членнар һәм 515 комсомол, 200 дән артык пионер работнигы була.

11 августта «Артек»та пионерларның VII Бөтенсоюз слеты учагы кабына. Учакны Ленинградның Марс кырынан, Мәскәүнең Билгесез солдат кабереннән һәм күп тапкырлар пионер металлын эреткән Мәскәү яны Электросталь шәһәренң I нче номерлы электр миченнән Кырымга китерелгән утлар белән кабызалар. Учак янында совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны варислары, пионерларның VII Бөтенсоюз слеты делегатлары «Коммунистлардан үрнәк алабыз!» дигән тантаналы сбор үткәрәләр. Слет пионер оешмасының КПССның XXV съездын каршылап эшләгән эшләренә йомгак ясый. Слетның 3265 делегаты һәм 59 илдән килгән кунаклар слет конференциясендә, «Теләктәшлек» операциясе фондына хезмәт десантында, Чили патриотларын яклау митингысында катнашалар. Бу слет Бөек Октябрь социалистик революциясенң 60 еллыгын уңышлы каршылау өчен яңа эш этабын башлап җибәрә.

3—6 ноябрьдә Целиноград шәһәрендә Бөтенсоюз «Бөртек» операциясендә актив катнашкан пионерларның очрашуы була. Илебезнең төрле республика һәм өлкәләреннән килгән 176 пионер һәм өлкән вожатый, «Икмәккә һәм аны үстерүче кулларга дан!» дигән сборда катнашып, атаклы игенчеләр белән очрашалар, Целиноград өлкәсе авыл мәктәпләрендә булалар. Яшь игенчеләр «Целинхлеб» берләшмәсендә интернациональ пионер икмәген пешерүдә катнашалар.

Очрашуда катнашучыларның күбесе ата-аналарына, абый-апаларына икмәк үстерүдә, аны урып-жыюда булышкан пионерлар.

Игенчеләргә ярдәм итүләре турында алар үзләренң рапортларында сөйләләр. Оренбург өлкәсе пионерлары өлкәннәр белән беррәттән токта, кырда һәм икмәк кабул итү пунктларында эшлиләр. Волгоград өлкәсенң ашылык ташу юлларында 700 пионер посты һәм дозоры хәрәкәт итә. Краснодар краенда 4 меңнән артык пионер звеносы кырда калган башакларны җыя. Липецк өлкәсе Васильевск ситезьеллык мәктәбе пионерлары Саша Уваров, Леша Пропастин һәм Володя Растегаев иген кырын янгынан саклап калалар.

Целиноградтагы очрашуда катнашучылар барлык пионерларны илебез игенчеләренә актив булышырга чакыралар.

1977 ел

5—10 июль. «Бөркет» пионер лагеренда пионерлар һәм мәктәп балаларының Бөек Октябрь социалистик революциясенң 60 елыгына багышланган Бөтенроссия иҗат бәйрәме була. Монда 2790 бала — яшь рационализаторлар һәм уйлап табучылар, крайны өйрәнүчеләр, натуралистлар, авыл хужалыгы тәҗрибәчеләре, туристлар, спортчылар һәм үзешчән сәнгать осталары үзләренң казанышларын күрсәтәләр. 950 яшь техник, биолог, этнограф, археолог, кызыл эзтабар, геолог, художник һәм фотографның эшләре лагерь күргәзмәләренә куела. Бәйрәм ахырында 728 пионер һәм мәктәп баласы дипломнар һәм лауреат медальләре белән бүләкләнә, 70 бала СССР Халык хужалыгы казанышлары күргәзмәсе медален ала, 15 яшь техникка кыйммәтле бүләкләр һәм Бөтенсоюз уйлап табучылар һәм рационализаторлар җәмгыяте Үзәк Советының истәлек медальләре бирелә.

18—31 июль. Мәскәүдә һәм «Артек»та «Һәрвакыт булсын кояш!» дигән Халыкара балалар фестивале үтә. Совет пионерлары белән бергә ике меңгә якын чит ил кунаклары — 103 илнең балалар һәм яшүсмерләр оешмасыннан, 15 халыкара һәм региональ оешмалардан вәкилләр катнаша.

Фестивальдә делегатлар белән очрашулар, милли бәйрәмнәр була, тынычлык, халыкара иминлек, милли бәйсезлек һәм демократия өчен империалистик агрессорларга каршы көрәшүче халыклар белән теләктәшлек митинглары уза. Тынычлык өчен көрәш лозунгысы астында гомумфестиваль манифестациясе һәм теләктәшлек базары үткәрелә.

150 дән артык вәкил балалар оешмалары житәкчеләренң «Тыныч Җир шарында бәхетле балачак өчен» дигән Халыкара конференциясендә чыгыш ясый.

«Артек»тагы Халыкара балалар фестивале

белән беррәттән илебезнең калган барлык пионер лагерьларында кечкенә фестивальләр һәм теләктәшлек бәйрәмнәре уза.

1978 ел

24—28 март. Ленинградта «СССР — минем Ватаным» дигән туристик һәм крайны өйрәнү экспедициясенң иң яхшы экспедицион отряд вәкилләренң Бөтенсоюз слеты үтә. 1976—1977 еллардагы экспедициягә 13 миллионнан артык пионер һәм укучы комсомоллар, 600 меңнән артык экспедицион отряд катнаша. Экспедиция барышында яшь Ленинград эзтабарлары Ленин булган 15 яна урынны табалар һәм аның дөреслеген дәлилләп бирәләр. Волгодонск балалары совет атом машина төзелеше флагманы булган «Атоммаш»ның елъязмасын ачалар. Баку шәһәренң 60 нчы мәктәбеннән «Чираг» исемле экспедицион отряд пионерлары һәм комсомоллары Азербайжан ССР фәннәр академиясе кушуы буенча республика тарихын өйрәнүдә зур эш башкаралар. Экспедиция йомгаклары буенча 1100 экспедицион отряд, 280 мәктәп музей, 103 яшь туристлар станциясе һәм слетта катнашкан 210 кеше бүләкләнәләр.

25—28 апрель. Мәскәүдә Кремльнң Съездлар сараенда ВЛКСМның XVIII съезды бара. Делегатлар арасында 46 алдынгы пионервожатый була.

26 апрельдә илебез пионерлары үзләренң эшләре турында съездга рапорт бирәләр. Алар съезд ачылу көненә БАМга 500 поезд ясарлык металл ватыклары җыялар. Казахстан пионерлары республиканың алдынгы яшь механизаторларына 25 пионер тракторы бүләк итәләр. «Миллион — Ватанга» операциясендә катнашып, пионерлар 600 мең тонна макулатура җыялар. 15 миллион бала, яшь урман караучылар, зәңгәр һәм яшел патрульләр, туган ил табигатен саклауда актив катнашалар.

ВЛКСМның XVIII съезды алдыннан 13 мең пионер дружинасы һәм 105 мең пионер отряды, «Без синең алмашың, комсомол!» Маршында эшләп, алгы сафтагылар исемен яулыйлар.

1979 ел

23 январь. Пионер отрядларына В. И. Ленинның тууына 110 ел тулуга багышланган Бөтенсоюз Маршына басарга старт бирелә. Маршның девизы: «Ватанның һәр пионеры Ленин эшенә тугры!»

Июль — август. «Артек»ка совет пионерлары янына кунакка 73 илдән балалар килә. Халыкара балалар елына багышланган

зур бэйрэмдә 4 меңнән артык кунак була. Бэйрэмнең девизы: «Тыныч жир шарында бәхетле балачак өчен».

1980 ел

Январь. «Пионерская правда» газетасы үз битләрендә «Мир» китабын бастырып баруны тәмамлый. Бу китап Халыкара балалар елына багышланган була, ә аны пионерлар һәм укучылар яза. 1277 интернациональ дуслык клубы аңа үз эшләре турында язып тора. СССРның летчик-космонавты, совет хатын-кызлары комитетының председателе В. Терешкова житәкчелегендәге жюри алар арасыннан иң кызыклы 327 хезмәтне сайлап ала. Аларны соңыннан «Пионерская правда» редакциясе В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советына сакларга тапшыра.

26—29 март. Куйбышев шәһәрində В. И. Ленинның тууына 110 ел тулуга багышлап «СССР — минем Ватаным» маршруты буенча пионерлар һәм мәктәп балаларының Бөтенсоюз экспедициясе слеты үткәрелә. Экспедициягә 14 миллионнан артык яшь эзтабар катнаша. Слетта иң яхшы экспедицион отрядларның вәкилләре үз эшләренә нәтиҗәсе турында сөйләләр.

22 апрель. Илебез пионер дружиналарында В. И. Ленинның тууына 110 ел тулуга багышланган сборлар үтә. Пионерлар Ленин юбилеена хезмәт бүләге итеп «БАМга — пионер поездлары!» операциясе фондына 100 мең тонна металл ватыклары жыйалар.

«Миллион — Ватанга» дигән Бөтенсоюз пионер операциясе тәмамлана. Тотылган кәгазьне иң күп жыючылар Краснодар крае, Архангельск, Запорожье, Кемерово, Киров, Ленинград, Оренбург, Свердловск, Төмән һәм Чиләбе өлкәсе пионер оешмалары була.

Май. Илебез пионер дружиналары дәрәслекләр һәм уку әсбапларын саклау буенча үткәрелгән Бөтенсоюз смотрына катнашалар. Балалар мәктәп фондындагы дәрәслекләргә рәткә кертәләр, фәннәр буенча кабинетлардагы приборларны һәм күрсәтмә әсбапларны ремонтлыйлар, аларны яңа уку елына хәзерләп куялар.

19 июль — 3 август. XXII Олимпия уеннары көннәрендә барлык пионер лагерларында кече олимпия уеннары уздырыла. Олимпиада тарихында беренче тапкыр Мәскәүдә дөньяның 74 иленнән килгән яшь художниклар «Мин дөньяга карыйм» дигән балалар рәсемнәре экспозициясен эшлиләр.

1981 ел

9 январь. Балалар һәм яшүсмерләр арасында эшне иң оста оештыручыларны бүләк

ләү өчен ВЛКСМ Үзәк Комитеты А. П. Гайдар исемендәге Билге кертә.

23 февраль. КПССның XXVI съезды ачылган көндә илебезнең һәр пионер дружинасында «Коммунистларга тигезләнәбез!» дигән Бөтенсоюз пионер сборы үтә.

Барлык союздаш республикалар пионер оешмаларының иң алдынгы вәкилләре совет яшьләренә XXVI съездга котлавында катнаша һәм унынчы бишьеллык планы үтәүгә үзләре керткән өлеш турында рапорт бирә.

Илебезнең иң эре металлургия заводларында «БАМга — пионер күперләре!» операциясе исәбеннән бөтенсоюз пионер металлы эретелә. Байкал — Амур магистрален өчен пионерлар көче белән барлыгы 3 миллион тонна тимертомыр жыела. Авылларда яшәүче 5 миллион пионер «Бөртек» операциясендә катнаша. 15 миллион пионер — яшел һәм зәңгәр патруль членнары, яшь урманчылар — туган илебез табигатен саклауда катнашалар. 12,5 мең яшь техник һәм авыл хужалыгы тәҗрибәчеләре унынчы бишьеллыктагы хезмәтләре өчен Халык хужалыгы казанышлары күргәзмәсе медальләре белән бүләкләнәләр.

18—21 май. Мәскәүдә КПССның XXVI съездына багышланган VIII Бөтенсоюз пионер слеты үткәрелә. Слетка илебезнең барлык союздаш республикаларынан, край һәм өлкәләреннән 829 делегат катнаша.

VIII слет ябылган көнне делегатлар илебездәге барлык яшь ленинчыларга пионерларның Бөтенсоюз слеты Мөрәҗәгатен кабул итәләр һәм пионерларның хезмәттәге эшчәнлегенә багышланган Бөтенсоюз бишьеллыгы башлануы турында белдерәләр.

27 июнь — 4 июль. «Ажаган» хәрби-спорт уенының герой-шәһәр Одессада барган IX Бөтенсоюз финалында 2 меңгә якын пионер һәм мәктәп баласы, иң яхшы ажаганчы 90 отряд катнаша. 1981 елгы «Ажаган» уенында 92 мең яшь сугышчылар отрядын берләштергән 15 миллион яшь ленинчы катнаша.

28 июль — 2 август. «Яшь техниклар һәм натуралистлар — Ватанга» дигән ике ел давам иткән конкурс лауреатларының Бөтенсоюз слеты үтә.

20 октябрь — 5 декабрь. «Пионерская правда» газетасы инициативасы белән илебез пионерлары Парагвай Коммунистлар партиясе Үзәк Комитетының беренче секретаре Антонио Майдананы төрмәдән азат итүне таләп итеп имза жыйалар. Яшь интернационалистлар тарафыннан 30 миллионнан артык имза жыйла.

1982 ел

29 январь. В. И. Ленин исемендәге Магнитогорск металлургия комбинатында пионер

металы эретелә. Бу эретмә легендар Магнитканың эшли башлавына 50 ел тулу көнөнә багышлана. Эретмә өчен Магнитогорск пионерлары 3 мең тонна тимер-томыр жыйлар.

18—21 май. Мәскәүдә ВЛКСМның XIX съезды була. Анда 44 пионервожатый катнаша. Съездга В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Рапорты тапшырыла.

19 май. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасына 60 ел тула. Бу иртәнә 18 миллион 723 мең 890 пионер, 113 мең өлкән пионервожатый, 2 миллион производствода эшләүче вожатый тантаналы пионер линейкасы сафында каршылылар. Мәскәүнең алгы сафтагылар отряды һәм барлык союздаш республикалар делегацияләре башкалабызның Кызыл майданына килә. Илебезнең барлык пионерларына Советлар Союзы Коммунистлар партиясе Үзәк Комитеты котлавы яңгырый. Яшь буынны Ленин васыятьләре рухында коммунистик тәрбияләүгә зур өлеш керткән, партия, комсомол һәм барлык совет халкының иң яхшы революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләрен давам иткән өчен пионер оешмасына ВЛКСМ Үзәк Комитетының Истәлек байрагы тапшырыла. Бу көннәрдә илебез пионер отрядларында һәм дружиналарында «Без Ленин эшенә һәм партиягә турылыклы» дигән юбилей сборлары уздырыла.

Пионериянең 60 еллыгы бәйрәме көннәрендә ВДНХның «Яшь натуралистлар һәм техниклар» павильоны каршында Советлар Союзы Герое булган пионерларга аллея ачыла. Леня Голиков һәм Валя Котик бюстлары белән рәттән Марат Казей белән Зина Портноваларның скульптур портретлары урнаштырыла.

11—13 июль. Герой-шәһәр Волгоградта «Бөек Ватан сугышы елъязмасы» дигән Бөтенсоюз эзләнү операциясенең алгы сафтагылар очрашуы була.

20 октябрь. Мәскәүдә Ленин тауларындагы Пионерлар сараенда «Пионерия иле» исемле фотокүргәзмә ачыла. Конкурса 25 мең фото-сурәт килә, шулар арасынан биш йөзгә экспозициягә куела.

АЛАР БЕЛӘН ИЛЕБЕЗ ГОРУРЛАНА, АЛАР БЕЛӘН ПИОНЕРСТАН ГОРУРЛАНА

Яшь геройлар. Илебезнең иң гүзәл кешеләре белән янәшә көрәшкән, мәңгегә халык күңелендә калган малайлар һәм кызлар.

Алар турында жырлар чыгарылган, китаплар язылган, океан корабльләре һәм шәһәр

урамнары, пионер отрядлары һәм дружиналары алар исемен йөртә.

Сугышта һәм хезмәттә күрсәтелгән бу батырлыклар безнең өчен аеруча кыйммәтле, чөнки аны балалар, яшүсмерләр эшләгән.

Ул вакытта аларга ничә яшь булган сон? Унике-ундүрт яшьләр. Бу яшьтә биографиягә берничә сүз генә язып була. Дөрөс генә әйткәндә, бөтенләй дә язып булмый, эшләнәсе эшләр алда эле.

Бу балаларның күбесе үсеп житә алмады, гомерләре чәчәккә бөреләнгәндә өзелде. Алар үскәч кем булырлар иде — шагыйрьме, галимме, космонавтмы, төзүчеме — белмибез. Тик без бик күп игелекле эшләр эшләгәчкә яхшы кешеләргә югалтканлыгыбызны беләбез.

Аларның гомерләре кыска булды, ләкин алар илгә турылыклы яшәделәр. Яшь геройларның кыска гына биографиясен дулкынлатып укыйсың: синең күз алдыңа көрәшчеләр һәм хезмәткән халыкның кыю һәм намуслы баласы килеп баса.

Алар турында бөтен нәрсәне беләсе килә. Ничек үскәннәр? Ничек укыганнар? Нинди китапларны яратканнар, нинди жырлар жырлаганнар? Кемнәр белән дус булганнар? Нәрсә турында хыялланганнар? Кемнән үрнәк алганнар?

Алар күрсәткән батырлыклар турында белгәч, боларны эшләргә нәрсәләр этәрде, нәрсә рухландырды икән дип уйлана башлайсың.

Үткән гасырның икенче яртысында пролетариат балалары революцион хәрәкәттә ашынып катнашалар. Эшчеләрнең бер генә стачкасы, забастовкасы, маевкасы һәм демонстрациясе дә балалардан башка узмый. Мәсәлән, 1905 елгы революциядә Тверской урамында (хәзерге Горький урамы) восстаниең Краснопресненский штабы элемтәчесе Тимоша Миронов һәлак була. Шул көннәрдә Коломнада эшчеләр демонстрациясе вакытында Ваня Марковны казаклар чабып үтереләр.

Революция алды елларында яшерен коммунистик оешмаларга Двинскидагы (Латвия ССР, Даугавпилс) шырпы фабрикасында эшләүче яшь эшче Люба Дорнис, Балтик флотының «Рюрик» крейсерынан Володя Карасев, йомышчы судносыннан Петя Братухин һәм «Океан» корабленнан Миша Ровныхлар ярдәм ителәр.

1917 елгы октябрь революциясе көннәрендә Мәскәү, Петроград урамнарында кызыл гвардиячеләр белән бергә «рус Гаврошлары»: Павлик Андреев, Алеша Кузнецов, Коля Кауров, Степа Иванов, Катя Литвейко, Костя Гладковлар кебек дистәләгән бала көрәшә.

«Совет пионериясенең тарихы, — дилә

КПСС Үзәк Комитетының «В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасына 50 ел тулу турында»гы (1972 ел) карарында,— халкыбызның героик тарихыннан аерылгысыз, һәм ул Ленинның: балалар оешмасы — коммуналар тәрбияләүнең иң яхшы юлы, дигән фикерен бик ачык раслый. Балалар хәрәкәте елъязмасы патриотизм, фидакәрлек һәм героизм мисалларына гаять бай».

Инде еракта калган унсигезенче елда Ленинның Кремльдәге бүлмәсенә большевик Степан Шаумянның улы Сурен Шаумян килеп керә. Ул, әтисенәң заданиеһен үтәр өчен, интервентлар камап алган Бакудан чыгып, зур авырлыктар белән Астрахань һәм Царицын аша Мәскәүгә килә.

Владимир Ильич, Суреннан бик жентекләп Баку хәлләрен сөйләткәч, аның ничә яшьтә икәнлеген сорый. «Уналты яшь» — дип җавап бирә Сурен. Шунда Ленин елмаеп куя һәм әңгәмәдә катнашучыларның берсенә борылып болай ди: «Күрәсезме, революциябезнең нинди балалары бар инде! Тиздән шундый оныкларыбыз да булачак!»

Бөек Ватан сугышының, беренче бишьеллыкларның һәм сугыштан соңгы торгызу чорының яшь батырлары Бөек Октябрь илендә тудылар, алар беренче социалистик дәүләт атмосферасында үстеләр, Ленин байрагының бер кисәге булган кызыл галстук тагып йөрделәр, бөек Ленин васыять иткәнчә яшәргә, укырга һәм көрәшәргә тантаналы вәгъдә бирделәр.

Бу яшь геройлар — революция оныклары. Һәм бу — алар батырлыгының төп чыганагы.

Кызганычка каршы, әле бүген дә Советлар Союзы Герое исеменә лаек булган пионерларны (Социалистик Хезмәт Геройлары турында әйткән дә юк инде) белмәгән балалар һәм хәтта вожатыйларны очратырга була. Кайбер пионерлар, мәсәлән, Бөек Ватан сугышы чорында дошман тылында актив һәм уңышлы хәрәкәт иткән яшерен пионер оешмалары, сугышчан отрядлар, конспиратив звенолар булуын да белмиләр.

Мәскәү Пионерлар сараеның Бөтенсоюз пионер оешмасы тарихы бүлмәсендә герой балаларга картотека төзелгән. Хәзерге көндә анда 6 меңнән артык исем теркәлгән. Чынында исә төрле вакытта батырлык күрсәткән балалар саны берничә дистә меңгә җитә. Бөек Ватан сугышында бер Белоруссиядә генә 25 меңнән артык бала кулларына корал тотып көрәшкән. Ә без аларның 250—300 ең генә беләбез. Шундый балалар Украинада, Балтик буенда, Төньякта, Кавказда күпме булган?! Димәк, хәзерге пионериягә герой яшьтәшләрен белү генә җитми, исемнәре әлегә көнгә кадәр билгеле булмаган яңа яшь

геройларны эзләүне дә актив оештырырга кирәк. Һәм моны озакка сузмыйча, ул балаларны белгән, шушы вакыйгаларда катнашкан, алар турындагы документларны һәм истәлек әйберләрен үзгәндә саклаган кешеләр исән чагында башкарып чыгарга ашыгырга кирәк.

Вожатыйларның кайберләре балалар белән әңгәмәдә бары тик сугышта катнашкан балалар турында гына сүз алып баралар. Шуннан чыгып балаларда батырлыкны сугыш шартларында гына күрсәтеп була икән дигән ялгыш караш туарга мөмкин. Ә бит картотекада теркәлгән 6 мең герой пионерның яртысынан күбесе тыныч көннәрдә батырлык күрсәткән. Мәнә тагын бер мисал: ВЛКСМның XVIII съездына пионерлар рапортында соңгы ике-өч ел эчендә 150 дән артык пионерның медальләре белән бүләкләнүе турында әйтелә.

«Дәүләт чикләрен һәм җәмәгать тәртибен саклаганда кыюлык күрсәткәннәре өчен», — 7 кеше;

«Янгын сүндерүдәге батырлыклары өчен», — 28 кеше;

«Суга батучыларны коткарган өчен» 165 кеше хөкүмәт бүләкләренә лаек була.

Үз отрядларына һәм дружиналарына яраткан геройларының исемен яулау өчен көрәшкән балалар зур һәм игелекле эш башкаралар. Тик андый исемнәренә даирәсе бик тар. Һәр дружинада диярлек Павлик Морозов, Ләня Голиков, Володя Дубинин исемен йөртүче отрядны очратасың. Мәсәлән, Саратов өлкәсендә коллективлашу елларында һәлак булган Валя Макеева; Советлар Союзы Герое ленинградлы Зина Портнова; бердәнбер хәрби очучы пионер Аркадий Каманин һәм пионерия елъязмасына мәңгелеккә теркәлгән йөзләргә пионерның исемнәрен йөрткән пионер коллективлары сирәк очрый.

Пионер уачкалары янында, сборларда, эзләнү алып барганда яшь ленинчылар полк һәм партизан отрядларының батыр уллары, алдынгы игенчеләр белән очрашалар. Һәм вожатый мондый очрашуларның балаларны ялыктырмый торган булуы, күңелсез акыл өйрәтүгә әверелмәве өчен кайгыртырга тиеш. Анда сөйләнгәннәр балаларны үз тормышлары, кылган эшләре турында уйландырсын иде.

Һәр бала да батырлык эшләү турында хыяллана, һәм алар күңелендә кыю кешеләргә, бигрәк тә үзләренә яшьтәш малайлар һәм кызларга карата олы хөрмәт яши. Тик аларның ничек яшәүләре, үсүләре, өлкәннәр белән бергә Җинү өчен көрәшүләре турында акыллы һәм чын күңелдән сөйли генә белергә кирәк.

Леня Голиков

Ильмень күленэ коя торган Пола һәм Ловать елгалары арасында биек яр өстендә сугышка кадәр кечкенә генә авыл утырган була. Новгород өлкәсе Полагский районының шушы авылында сал агызучы улы, Мануилово мәктәбе укучысы пионер Леня Голиков яшәгән.

Туган илгә фашист илбасарлары басып кергәч, Леня партизан булып китә. Ул анда отрядның иң яраткан кешесенә, кыю сугышчыга әйләнә. Леня 78 гитлерчыны үтерә, 2 тимер юл күперен һәм 12 шоссе юлы күперен, кораллар төягән 10 машинаны, 2 корал складын шартлата. 1942 елның 13 августында Леня граната белән дошман автомашинасын сафтан чыгара, аннан чыгып качып баручы гитлерчы генералны атып үтерә һәм дошманның оборона корылмалары төшерелгән карта белән яңа мина сызымнары салынган портфельне лагерьга китереп тапшыра.

Дошманга каршы көрәштә кыюлык һәм тапкырлык күрсәткән өчен Леня «Батырлык өчен» һәм «Сугышчан хезмәтләр өчен» медальләре, үлгәннән соң сугышчан Кызыл Байрак ордены белән бүләкләнә.

Леня 1943 елның 24 январенда Псков өлкәсе Дедовичский районы Острая Лука авылы янындагы сугышта һәлак була. 1944 елның 2 апрелендә аңа Советлар Союзы Герое дигән югары исем бирелә.

Яшь геройга берничә урында һәйкәл куелган. Йөзләргә дружина һәм отряд, океан теплоходы аның исемен йөртә. Леня Голиковның исеме мәңгелеккә В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Мактау китабына теркәлгән.

Марат Казей

1929 елда Белоруссия ССРның Минск өлкәсе Дзержинский районы Станьково авылында туган. Сугышның беренче көнендә үк, 1941 елның 22 июнендә, Марат, 4 нче класс укучысы, звено вожатые, бик оста жайдак, урманда совет хәрби формасын кигән гитлерчы десантникларны күреп ала. Аның хәбәр итүе буенча илбасарлар камап алына һәм тар-мар ителә.

Коточкыч оккупация көннәре башлана. Көз көне малайның энисен партизаннар белән элемтә тотканы өчен кулга алалар, Минскига алып китәләр һәм асып үтерәләр. Марат комсомолка апасы Ада белән Станьково урманына партизаннар янына китә. Анда ул

Рокоссовский исемендәге бригада штабы разведчигы була. 1944 нче елның маенда Марат белән бригада разведкасы начальнигы В. Ларин, атларга атланып, үзләрен камый башлаган гитлерчылар белән сугыша-сугыша урманга таба чигенәләр. Ларин пуля тиеп егыла. Маратның аты да үлә. Ул тагын берничә фашистны үтерә, патроннары беткәч, кулындагы бер гранатасын дошман өерә өстенә ыргыта, икенчесе белән үзен һәм артынан килеп житкән гитлерчыларны шартлата.

Совет хөкүмәте яшь геройны I дәрәжә Ватан сугыш ордены һәм «Сугышчан хезмәтләр өчен», «Батырлык өчен» медальләре белән бүләкли. Ә 1965 елның 9 маенда аңа үлгәннән соң Советлар Союзы Герое исеме бирелә.

Батыр партизанның исеме Бөтенсоюз һәм Белоруссия республикасы пионер оешмаларының Мактау китабына теркәлгән. Маратка Минскида, Станьковода һәм Евпаториядә һәйкәлләр куелган.

Валя Котик

1930 елның 11 февралендә Хмельницк өлкәсе Шепетовка районы Хмелевка авылында туган. 1941 елны ул 4 нче номерлы Шепетовка мәктәбенен 6 нчы классын тәмамлый. Аңа бары 11 яшь була.

Сугыш башлана, һәм тиз арада немец илбасарлары шәһәрдә хужа булып йөри башлый. Валя бер төркем малайлар белән, граната тотып, жандармерия начальнигының машинасын сагалап торалар. Фашист палачы үтерелә.

Малайларның бу кыю һөжүме подпольдегиларның игътибарын җәлеп итә. Хәзер Валя аларның күрсәтмәләре буенча сак кына хәрәкәт итә, яшеренеп эшләргә өйрәнә, барыннан да мөһиме, корал җыя, листовкалар тарата.

1943 елның җәендә, саклык йөзеннән, Валины энисе һәм энесе Толя белән партизан отрядына күчәрәләр. Монда килгәч ул дошманның өч эшелонын шартлатуда катнаша. 1943 елның октябрендә яшь партизан яшерен телефон кабеле таба һәм аны өзә, шуның аркасында фашист частьларының Гитлер ставкасы белән бәйләнеше өзелә.

1944 елның 17 февралендә Изяславль шәһәрен басып алучылардан азат итү сугышларында Валя каты яралана. Аның бу өченче тапкыр яралануы була. Ул иптәшләре кулында үлеп китә.

Яшь партизан I дәрәжә Ватан сугышы ордены, II дәрәжә партизан медале белән бүләкләнә. Ә 1958 елның 27 июнендә аңа үлгәннән соң Советлар Союзы Герое исеме бирелә.

Батыр малайның исеме бөтен илебезгә билгеле. Меңнәрчә пионер һәм мәктәп балалары аңа охшарга тырышалар. Шепетовкада һәм Мәскәүдә аңа һәйкәлләр куелган. Ул В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Мактау китабына кертелгән. Илебездәге күп кенә пионер отрядлары һәм дружиналары Валя Котик исемен йөртә.

Зина Портнова

Ленинград шәһәрндә туган, Нарва заставасы артындагы 396 нчы номерлы мәктәптә укыган. 1941 елда ул 7 нче классны тәмамлый. Имтиханнар бетүгә Зина жиде яшьлек сеңелесе Галя белән Белоруссиядә яшәүче апасы янына каникулга китә. Алар юлда вакытта сугыш башлана, балалар гитлерчылар оккупациясенә элгәләр. Зуя авылындагы эбиләренә бару өчен аларга жәяү 60 км авыр юл үтәргә туры килә.

Зина Оболь станциясендә оешкан «Яшь үч алучылар» исемле яшерен комсомол оешмасын эзләп таба һәм шунда кала. Менә шул көннән алып аның авыр һәм үлем куркынычы яңый торган тормышы башлана. Ул листовкалар һәм Совинформбюро сводкаларын тарата. Немец телен яхшы белгәнлектән, дошман турында мәһим мәгълүматлар таба, төзәтәргә һәм граната ыргытырга, яшерен шартларда эшләргә өйрәнә.

Тиздән аңа катлаулы һәм куркыныч заданне бирелә — Көнчыгыш фронттагы гитлерчы гаскәрләрнең команда составы укый торган мәктәп кухнясында эшләргә. Кыз мондагы командирлардан дошман көчләре турында байтак кына мәгълүматлар ала. Аның катнашында берничә дистә офицер юк ителә. Ашханәдә эшләү куркыныч була башлагач, Зинаны сеңелесе белән партизан отрядына жиберәләр.

Беркөнне, чираттагы заданиене үтәгәннән соң, Зина дошман кулына элгә. Аны бик каты газапыйлар. Ләкин дошман юкка тырыша. Яшь патриот эндәшми. Шуннан соң гестапо начальнигы үзе сорау ала башлый. Ул да максатына ирешә алмый. Гестапочының бер мизгелгә тәрәзгә таба борылуыннан файдаланып, Зина өстәл өстендә яткан пистолетны эләктәрә һәм бер атуда палачны тончыктыра. Ишектән атылып чыгып барганда, офицер белән бәрелешә, теге кычкырырга да өлгерә алмый, идәнгә авып төшә. Ишегалды аша елгага таба йөгәргәндә Зинаны эләктеп алалар һәм подвалга ташыйлар...

1944 нче елның суык январь иртәсендә Зинаны үлем жәзасына алып чыгалар. Аны чокыр кырыена китереп бастыралар. Кыз бернәрсә дә күрә алмый, чөнки аның күзләрен

хәнжәр белән чокып алган булалар. Суык һавада автомат залпы ишетелә. Зина, горур башын югары тотып, үлемсезлеккә атлый.

1958 елның 1 июнендә Ленинград пионеркасына үлгәннән соң Советлар Союзы Герое исеме бирелә. Аның В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Мактау китабына кертелгән исеме халык күңелендә мәңгә сакланыр. 1968 елның 2 августында ГДРның Росток шәһәрндә суднолар төзөлеше верфендә Владивосток портына беркетелгән «Зина Портнова» теплоходы өстендә дәүләт флагы күтәрелә.

ПИОНЕРЛАР —

СОЦИАЛИСТИК ХЕЗМӘТ ГЕРОЙЛАРЫ

Турсунали Матказимов

1947 нче елның язында Турсунали Тажикстан ССР Регарский районы Лахути исемендәге мәктәпнең 5 нче классында укый иде. Звено сборларының берсендә ул, звено вожатые буларак, балаларга мамык үстөрергә тәкъдим ясый. Аның бу тәкъдименә балалар бертәвештән кушылалар һәм сбордан ук Фрунзе исемендәге колхоз идарәсенә юл тоталар. Аларга 3 гектар жыр бирелә, китмәннәр һәм рассада белән тәмин ителә. Һәм эш кыза. Буш вакытларын балалар гел шул участокларында үткөрәләр, ташлы туфракны эшкәртәләр. Рассадалар утыртылып беткәч, басуны күзәтеп тору өчен дежурлык билгеләләр.

Бервакыт радио кырау булачагын хәбәр итә. Пионерлар көнөзүн участокларына чыбык-чабык һәм кипкән үлән ташыйлар, газадан меңнәрчә каплавыч ясап, мамык үрентеләреннән бер өлешен каплап чыгалар. Элбәттә, барысын да каплап чыгу мөмкин булмый. Шуңа төн буге учак ягып чыгалар. Мәнә иртәнге якта дала буйлап үзәккә үткәч салкын жыл исә башлый, тау араларыннан куге болып булып салкын томан үрмәли.

Кояш чыгып, жыл туктагач, балалар участокны карап йөреләр. Каплавычлар булмаган куакларның яшь яфраклары сулып төшкәннәр. Ләкин звено югалып калмый, кырау тигән үсемлекләр урынына яңа рассада утыртып чыгалар. Жәй көне плантациядә корт (гөблә) күренә башлый. Аңа каршы агулы матдә сиптерәләр, жирне туктаусыз йомшартып торалар. Яшь мамыкчыларның тырыш хезмәте бушка китми. Алар һәр гектардан 89,2 центнер, ягъни тәжрибәле мамык үстөрүчеләрдән берничә тапкырга артык уңыш жыйнап алалар.

1948 елның 1 мартында СССР Верховный Советы Президиумы Указы белән бөтен

звено членнары орденнар белән бүләкләнә, ә Турсуналига Социалистик Хезмәт Герое дигән югары исем бирелә.

Бүләкләрдән рухланган балалар үзләренә тагын да зуррак йөкләмә алалар. Инде аларның участоклары ике тапкырга арта, һәр гектардан 72 шәр центнер мамык җыялар. Бу җиңү өчен 1949 нчы елның 8 нче июлендә Турсунали Матказимов икенче тапкыр Ленин ордены белән бүләкләнә.

1959 елны Матказимов Тажикстан авыл хужалыгы институтын тәмамлый һәм үзе туган Гегарский районының «Мәскәү» колхозында баш агроном булып эшли башлый. Ул хәзер дә шушы колхозда хезмәт итә. 1975 нче елда ул «Артек»ның почетлы кунагы була.

Натела Челебадзе

1948 елның язында Грузия ССР Кобулетский районы Бобокват мәктәбе пионеркасы Натела Челебадзе 7 нче классны тәмамлый. Аны дружина советы председателе итеп сайлыйлар. Бу яңа вазифаның үзенә зуррак таләпләр куюын аңлап, Натела Киров исемендәге колхоз идарәсеннән ярты гектарлык чәй плантациясе участогы бүлеп бирүләрен сорый. Көз көне ул күршеләреннән ким булмаган уңыш җыеп ала.

Икенче елны кыз бөтен кешене таң калдыра: үз участогыннан 6750 килограмм югары сортлы чәй яфрагы җыеп ала. Шундый ук җирдән иң яхшы чәй үстерүчеләр дә 4500—5000 килограмм гына чәй яфрагы җыеп алалар.

1949 елның 19 августында СССР Верховный Советы Президиумы Натела Челебадзега Социалистик Хезмәт Герое дигән югары исем бирә. Ул институт бетерә, башта үз районында өлкән агроном, ә аннан чәй фабрикасы директоры була. Н. Челебадзе берничә тапкыр бөтенсоюз пионер слетында почетлы кунак булып катнаша.

ЛЕНИН ОРДЕНЫ БЕЛӘН БҮЛӘКЛӘНҮЧЕЛӘР

Мәмләкәт Нахангова

1935 елның җәендә Тажикстанның мамык кырларында моңарчы күрелмәгән югары уңыш үстерелә. Ул вакытта мамыкны кул белән генә җыялар иде. «Ак алтын»ны вакытында җыеп алу өчен колхозчылар бөтен көчләрен куялар. Ярдәмгә пионерлар да килә. Унбер яшьлек Мәмләкәт беренче көнне үк җыючыларның бер куллары белән мамык җыюларын, икенчесе белән үз артларыннан зур капчык сөйрәп йөрүләрен искәртеп ала. Кич белән Мәмләкәт әнисеннән халатына өч

зур кесә тегәргә сорый. Икенче көнне үк ул, йомшак тартмачыкларны ике куллап җыеп һәм кесәләренә сортларга аерып салып, рекордлы күрсәткечкә ирешә. 15 кг урынына ул 100 кг һәм аннан да артыграк җыя, җыйганда ук сортларга да аера бара. Пионерканың башлангычын илнең барлык мамык җыючылары күтәрәп ала. Кызны Ташкентка алдынгы мамык үстерүчеләр съездына, ә аннан соң Мәскәүгә Тажикстан һәм Төркмәнстан республикаларының иң яхшы колхозчылары кинәшмәсенә чакыралар. 1935 елның 25 нче декабрендә Кремльдә М. И. Калинин Мәмләкәт Наханговага (пионерлардан беренче) Туган илебездә иң югары бүләге — Ленин орденын тапшыра.

Хәзер Мәмләкәт Нахангова фәннәр кандидаты, Дүшәнбе педагогия институтының өлкән укытучысы. Ул еш кына пионерлар белән очраша, бөтенсоюз пионер слетларына почетлы кунак итеп чакырыла.

Володя Казначеев

1941 елның 6 октябрендә партизаннарда булышканнары өчен Брест өлкәсе Соловьяновка авылы кешеләреннән фашист оккупантлары бик каты үч алалар. Унөч яшьлек Володя Казначеевның әнисен дә атып үтерәләр. Апасы һәм сигез яшьлек энесе белән бергә Володя Клетня урманына Щорс исемендәге партизан отрядына китә.

Озак та үтми Володя отрядта иң җитез һәм иң оста мина куючы булып таныла. Аның ярдәме белән дошманның хәрби техникасы, сугыш кирәк-яраклары, солдатлар төялгән 15 эшелонны яр астына оча.

1944 елның 7 августында Володя сугышчан батырлыклары өчен Ленин ордены белән бүләкләнә, 1945 елның 26 январенда аңа тагы I дәрәжә «Ватан сугышы партизанына» дигән медаль тапшырыла.

Хәзерге вакытта Владимир Петрович Казначеев социалистик илләрнең берсендә СССРның сәүдә вәкиллегендә эшли.

Вася Коробко

1928 елны Украинаның Чернигов өлкәсе Погорельцы авылында туа. 1941 елны 6 нчы классны тәмамлый. Дружинаның байрак йөртүчесе була.

Оккупациянең беренче көннәрендә малай гитлерчылар казармасына әверелдерелгән мәктәптән дружина байрагын алып чыга. Бу уңышыннан рухланып, Вася шул ук төнне агач күперне шартлата һәм дошман частларының көнчыгышка хәрәкәт итә торган техникасын һәм артиллериясен бер тәүлеккә туктатып тора.

Партизан отрядына килеп, Вася разведчик һәм шартлатучы була. Ул үз кулы белән 9 фашист поездын яр астына очыра, 400 гә якын гитлерчыны юк итә.

Вася Коробко кыюлыгы һәм батырлыгы өчен Ленин ордены, Кызыл Байрак һәм I дәрәжә Ватан сугышы орденнары, I дәрәжә «Ватан сугышы партизанына» медальләре белән бүләкләнә.

Яшь герой Жңңү көненә кадәр яши алмый. Ул гитлерчыларның бик нык саклый торган күперләрен шартлаткан чакта һәлак була.

Погорельцы мәктәбе пионерлары аны мәңгелеккә дружинаның почетлы байрак йөртүчесе итеп теркилә. Мурманский порты теплоходына аның исеме бирелә. Илнең күп кенә шәһәр һәм авыл пионер отрядлары, дружиналары аның исеме йөртә.

Петя Лисицин

БССРның Витебск өлкәсе Полоцк районында туган.

Партизан отрядында разведчик була. 1944 елны сугыш кырыннан яралы командирны алып чыга.

Ленин ордены һәм II дәрәжә «Ватан сугышы партизанына» медале белән бүләкләнә.

Валя Соколова

Орел һәм Курск өлкәләрендә хәрәкәт итүче К. Е. Ворошилов исемеңдәге партизан отрядының уникаль яшьлек разведчыгы.

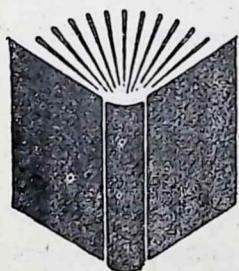
1942 елның июнендә Валя пионер Федя Ключев белән Орел өлкәсе Зеленая Степь авылындагы гитлерчыларның жәза экспедициясе штабына үтеп керә. Яшь разведчиклар тапкан мәгълүматлар ярдәмендә фашист гарнизоны тар-мар ителә. Бу операция өчен Валя Ленин ордены белән бүләкләнә.

Толя Шумов

Мәскәү шәһәрәндә туа, бишенче класска кадәр I номерлы Кунцево мәктәбендә укый, ә аннан соң Мәскәү өлкәсенә Осташев шәһәрә, район партия комитетында инструктор булып эшләүче әнисе янына күчеп килә. 1941 елның июнендә сигезенче классны тәмамлай.

Фронт Мәскәүгә якынлаша башлагач, Толя классташ иптәшләре белән бергә истребитель батальонына дошман парашютчыларын тотарга булыша. Аннан соң Толя өч укучы иптәше белән бергә мәктәп директоры Назаров җитәкләгән партизан отрядына килә. Малайлар сугыш булып узган жирләрдә аунап-яткан коралларны, сугыш кирәк-яракларын җыялар, тирә-як авылларда партизан листовкаларын тараталар, фашист частылары арасындагы тимер юлларны шартлаталар, ә бервакыт гитлерчыларның мотоукчы частының бик зур ягулык базасын юк итәләр.

Октябрь бәйрәме алдыннан Толя партизаннарның әлемтә пунктына бер төргәк газета күтәрә бара, шунда ул гитлерчыларны күрә ала. Яшь патриот тиз генә запастагы яшерен

Синен китап киштәң

Гунин Д. Республика «Неугомонных».—М.: Мол. гвардия, 1975. Коммунистик балалар хәрәкәте ветераны истәлекләре.

Гусев А. Год за годом... Пионер елъязмасы. 1917—1981. Тулыландырылган 4 нче басма.—М.: Мол. гвардия, 1981.

Всесоюзная пионерская организация имени В. И. Ленина. Документлар һәм материаллар.—2 нче басма.—М.: Мол. гвардия, 1981.

Зори советской пионерии. Пионер оешмасы тарихы буенча очерклар (1917—1941). Жыентык.—М.: Просвещение, 1972.

Никитин В. Частица знамени.—М.: Мол. гвардия, 1975. 20 нче елларда төзелгән пионер отряды турында документаль повесть.

Подвойский Л. Пионерские были.—М.: Дет. лит., 1972.

Рассказы о красном галстуке.—М.: Дет. лит., 1972. Латвия пионер оешмасы турында.

Северина Г. Повесть о пионерском салюте.—М.: Сов. Россия, 1975. Подмосковьедагы беренче пионер отрядлары турында.

Страницы истории юных ленинцев. Әңгәмә өчен материаллар.—М.: Педагогика, 1976.

Эстафета пионерских поколений.—М.: Мол. гвардия, 1972.

Азбукин Б. Ленкин салют. Повесть.—М.: Мол. гвардия, 1975. (Яшь геройлар.) Леня Славянский турында.

Большак В. Проводник в бездну.—М.: Мол. гвардия, 1979. (Яшь геройлар.) Гриша Мовчан турында.

Валько И. Куда летишь, журавлик? Документаль повесть.—М.: Мол. гвардия, 1973. (Яшь геройлар.) Володя Саморух турында.

очрашу урынына китэ. Шоссе юлын аркылы чыгарга кирэк була. Шунда ул дошманның Мәскәүгә таба юнәлгән танк колоннасын күреп ала. Машиналар яңа, билгесез маркалы була. Үсмернең мәғлүматлары шунда ук отряд командованиеһе тарафыннан тиешле урынга җиткерелә.

Бу вакыйгадан соң Толяны икенче отрядка разведчик итеп күчерәләр, әнисе дә шунда була. Отряд Осташев районында хәрәкәт итә. Толя берничә тапкыр шәһәр эченә үтеп керә һәм дошман турында мөһим мәғлүматлар алып кайта. 1941 елның 29 ноябрендә Толя тагын Осташевка бара. Тик бу юлы

гестапо агентлары аның эзенә төшәләр, кулга алалар һәм беринди нәтижәһез сорау алулардан соң ерткычларча җәзалап үтерәләр.

Яшь патриотның батырлығын илебез югары бәяли, аны үлгәннән соң Ленин ордены белән бүләкли. Толя Шумов һәм аның дуствы Володя Коледовның (ул да сугышларның берсендә һәлак була) исемнәре Мәскәү өлкәсе пионер оешмасының Мактау китабына теркәлгән. Үзләре укыган Осташев мәктәбе алар исемен йөртә. Владивосток портына беркетелгән «Толя Шумов» теплоходы диңгез һәм океаннар буйлап кирәкле йөкләр ташый.

Василевская Г. Рисунок на снегу. Документаль повесть. Белорусчадан тәржемә.—М.: Мол. гвардия, 1971. (Яшь геройлар.) Тихон Баран турында.

Вигдорова Ф., Печерникова Т. Двенадцать отважных.—М.: Мол. гвардия, 1973. (Яшь геройлар.)

Губарев В. Павлик Морозов. Повесть.—М.: Мол. гвардия, 1976. (Яшь геройлар.)

Жариков А. Юные партизаны.—М.: Просвещение, 1974. (Минем Совет Ватаным.)

Кава В. Красная улица. Повесть. Украинчадан тәржемә.—М.: Мол. гвардия, 1971. (Яшь геройлар.) Спиридон Гнатюк турында.

Лесовой И. Ваня Васильченко. Повесть.—М.: Мол. гвардия, 1971. (Яшь геройлар.)

Логвиненко И. Багряные зори. Документаль повесть.—М.: Дет. лит., 1972. Володя Бурчацкий турында.

Миронов Ф. «Не забывайте нас, люди!..» Повесть һәм хикәяләр. Молдаванчадан тәржемә.—М.: Мол. гвардия, 1976. (Яшь геройлар.) Володя Назаренко, Витя Ткаченко, Петрикэ Харе һ. б. турында.

Морозов Н. Юта.—М.: Дет. лит., 1970. Юта Бондаровская турында.

Надеждина Н. Партизанка Лара. Ленинград мәктәбе укучысы Лара Михеенко турында повесть.—М.: Дет. лит., 1976.

Осипов Н. Железный Чутык.—М.: Мол. гвардия,

1971. (Яшь геройлар.) Эрмәнстандагы гражданнар сугышы герое Ованес Кохликан турында.

Очкин А. Иван—я, Федоровы—мы.—М.: Дет. лит., 1973. Ваня Федоров турында.

Пионеры-герои. Күргәзмә альбом. 2 нче басма. 1—6 чыгарылыш.—М. Малыш, 1973—1979.

Подвигу жить. Яңартылган 4 нче басма.—М.: Мол. гвардия, 1981.

Поляков Б. Молва.—М.: Мол. гвардия, 1970. (Яшь геройлар.) Элемтәче разведчик Яша Гордиенко турында.

Славич С. Разведчика звали «Юнга». Повесть һәм хикәяләр.—М.: Мол. гвардия, 1974. (Яшь геройлар.) Кырым партизаннарына һәм Севастопольне саклаучыларга булышкан пионерлар турында.

Солодов А. Девочка с косичками.—М.: ДОСААФ, 1975, Зина Портнова турында.

Стрелкова И. Огонь-девчонка. 2 нче басма.—М.: Мол. гвардия, 1974. (Яшь геройлар.) 1925 нче елда казах авылында беренче пионер отряды оештыручы Зайда Акишева турында.

Тихомиров О. Кузнечик. Повесть. 2 нче басма.—М.: Мол. гвардия, 1974. (Яшь геройлар.) Яшь революционер Алеша Кузнецов турында.

Федоров Н. Возьмите меня в партизаны. Хикәяләр.—М.: Дет. лит., 1975. Партизаннарның ярдәмчеләре—яшь геройлар турында.

ЯШЬ ЛЕНИНЧЫЛАРНЫҢ БӨТЕНСОЮЗ МАРШЫ

МАРШ ТАРИХЫННАН

Марш — Бөтенсоюз пионериясенең тормышы ул, дөресрәге — бу тормышның алга дәшеп торучы олы максатка таба төгәл салынган маршрутлар буенча хәрәкәте. Һәр пионер отрядының бүгенгедән иртәгәгә көнгә үз авырлыклары һәм сынаулары белән тулы житди походы.

Пионер отрядлары Маршы пионер вожатыйлары өчен, — барыннан да бигрәк, яшь ленинчыларны күптөрле, ләкин һәрвакытта да характеры ягынан иҗтимагый булган эшчәнлектә тәрбияләүнең комплекслы программасы, шактый дәрәжәдә бу эшчәнлекнең формаларын һәм стилин, тәрбияви йогынтыбыз методларын билгеләүче программасы.

Марш безнең пионер оешмасында, вожатыйларга һәм тәрбиячеләргә пионерлар һәм октябрятлар белән эшләүдә, пионер дружинасы эшчәнлегенең төзек системасын юлга салуда, аның тәрбияви нәтижәсен күтәрүдә ярдәм итеп, житди вакыт сынавын үтте. Пионер Маршларында олыгаю юлын бер пионер буыны гына үтмәде, һәм бүген исә яңа гына эшли башлаган вожатыйга боларның ничек башланып китүе турында махсус сөйләргә кирәк.

НИЧЕК БАШЛАНДЫ

1970 елның маенда Мәскәүдә Ленин комсомолының XVI съезды эшләгән көннәр. «Ленин васыятьләренә тугрылыклы» дигән Бөтенсоюз экспедициясендә катнашучы яшь ленин-

чыларның рапортын тыңлагач, съезд Советлар Союзының барлык пионерларына мөрәжәгать кабул итте.

Мөрәжәгатьтә болай диелгән иде: «Сезнең Тантаналы вәгъдәгездә бик мәгънәле сүзләр бар: үз Ватаныңны яратырга, бөек Ленин васыять иткәнчә, Коммунистлар партиясе өйрәткәнчә яшәргә, укырга, көрәшәргә. Яшь пионерларның һәр буыны бу антка тугрылыклы булды. Бүген пионерның кызыл байрагы сезнең кулыгызда, 70 нче еллар пионерлары. Яшь пионер дигән исемне кадерләгез, һәрвакыт, һәркайда Ленин васыятьләрен, үзегезнең пионер Законнарын үтәгез. Коммунистлардан һәм комсомоллардан партия эше өчен көрәшәргә, Ватанны яратырга өйрәнәгез».

Съезд мөрәжәгатендә яшь ленинчыларга төп наказлар аерып күрсәтелде:

Белемсез — коммунизм төзеп булмый!

Коммунизм миллионнарның хезмәте нәтижәсендә төзелә.

Ватанның куәте — совет халыкларының дуслыгында!

Пионер — Ватанны яклаучы булырга әзерләнә.

Кызыл Байрак — тынычлык һәм пролетар теләктәшлек байрагы.

1970 елның мае белән В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының ярты гасырлык юбилее булачак 1972 елның маен ике ел гомер аерып тора иде. Илебиз пионерларын юбилейга тыгыз сафлар белән килергә, аны лаеклы эшләр белән каршыларга чакырып, комсомол съезды делегатлары яшь пионерларга мөрәжәгатьләрен түбәндәгә сүзләр

белән тәмамладылар: «Нык басып атла, пионерия! Пионер байраklarын — югары тот!»

Шул ук 1970 елның жәендә Ленинградта пионерларның IV Бөтенсоюз слеты булды. Слет илебез яшь ленинчыларының В. И. Ленинның тууына 100 ел тулу көненә багышланган экспедициясенә йомгак ясарга, һәр дружина һәм отрядның, Бөтенсоюз ленинчыл пионериянең съезд чакыруына ничек җавап бирергә жыенуын, үзенң 50 еллыгын ничек каршыларга жыенуын тикшерергә тиеш иде.

Балалар шул турыда фикер йөрттеләр, өлкәннәр — вожатыйлар һәм педагоглар, пионер һәм комсомол работниклары шул турыда уйландылар. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советында һәр тәкъдимне җентекләп тикшерделәр. Олыларның да, балаларның да уенда юбилей хәрәкәте, аны каршылап актив, эшлекле, сугышчан марш үткөрү турындагы фикер иде. Шулай булмича мөмкинме соң? Әлеге фикер ВЛКСМ съезды мөрәҗәгатендә чагылган иде бит: «Нык басып атла, байраklarны — югары тот!»

Марш турындагы идея менә шулай туа. Ул идея безнең пионер оешмабызның алдагы барлык башлангычларының уңай якларын үз эченә ала.

Искә төшереп үтик, 1964 елның көзендә пионер дружиналарының «Ленин йолдызлары, балкыгыз!» дигән Бөтенсоюз ленинчыл смотры игълан ителгән иде. Бу — пионер коллективларының алган максатка таба хәрәкәт итү идеясен туплаган беренче гомуми һәм күпкырлы акция булды. 2 октябрьдә, традицион Бөтенсоюз радиолинейкасы көнендә, һәр яшь ленинчыга аерым һәм һәммәсенә бергә мөрәҗәгать ителгән команда яңгырады: «Советлар Иле пионериясе! Бөтенсоюз ленинчыл смотры стартына — басарга! Юлга, данлы пионерия! Ленин исемендәге, Ленин орденлы, йөрәгендә Ленинны йөрткән пионерия!» Бөек Октябренң ярты гасырлык юбилеена багышланган, «Балкыгыз, Ленин йолдызлары!» дигән смотр 1967 елда тәмамланды, һәм шул ук елда яңа походка — «Ленин васыятьләренә тугрылык!» дигән Бөтенсоюз экспедициясенә старт бирелде. Революциянең бөек юлбашчысының тууына йөз ел тулуга багышланган поход өч ел давам итте. Безнең пионерия тарихында чын мәгънәсендә этап булып торган бу комплекслы программаларның тәҗрибәсе яшь ленинчылар эшчәнлегендәге яңа комплекслы программаның — пионер отрядлары Бөтенсоюз маршының — гомуми методологик һәм конкрет методик-оештыру нигезләрен эшләүдә җитди база булып хезмәт итте.

Марш үткән еллар тәҗрибәсе тудырганның иң яхшыларын үзләштереп кенә калмый. Ул пионер эше системасын үстерүдә сыйфат ягын-

нан яңа баскыч булып торды. Барыннан да бигрәк, маршта пионер дружиналары һәм отрядлары эшчәнлегенң эчтәлегенә систематик якын килү эзлекле рәвештә тормышка ашырылды.

Марш пионер отряды эшчәнлегенң барлык якларын — белем өчен көрәшкә дә, Ватаныбыз буйлап сәяхәткә дә, гүзәллек дөньясына походны да, нәни дусларга, — октябратларга таныш булган юлны да, барлык башка маршрутларны да — бербөтен итеп бәйләде. Алар барысы да тормышның, сугышчан, эшлекле, жанлы тормышның, балаларның идея инанганлыгы житлегә, хезмәткә мөһәббәт туа һәм арта, үз-үзләренә, иптәшләренә, уртақ эшкә мөнәсәбәттә эхлак критерийлары ачыклана барган тормышның бер гомуми, туктаусыз ташкыны булып кушылды.

Пионер отрядларының эшчәнлек программасы буларак Маршның өстенлегә иң элек шунда, ул пионерларның үзләренә, аларның инициативасына, мөстәкыйльлегенә, оештыру сәләтенә һәм иҗатына мөрәҗәгать итте. Отряд маршы ерактагы һәм якындагы перспективаларны билгеләүдә, планнарны тормышка ашыруда, отряд үткән юлга күмәк бәя бирүдә балаларның үзләренң актив катнашуын күздә тотты.

Маршның тагын бер бик мөһим өстенлегә — Марштагы пионер коллективларына, беренче чиратта, алгы сафтагы отрядларга бәя бирү критерийларын тирәнрәк итеп эшләр, һәм бу пионер звенолары, отрядлары, дружиналарының эшчәнлегендә сизелми калмады. Критерийларның төгәллегә өлкәннәргә дә — тәрбиячеләргә, пионерларның үзләренә дә пионер коллективлары ирешергә тиешле үрләрне торган саен ачыграк күрергә күбрәк ярдәм итте.

Без күзәтә торган чордагы (1970—1972) пионер эше системасының төп үзенчәлекләренән берсе шул, пионер оешмасының эшчәнлек принциплары пионер коллективларының төп эшләрәндә конкрет тормышка ашырылды. Моңа ул елларда киң җәелгән пионер отрядлары Маршы ярдәм итте.

Бөтенсоюз маршының шуннан соңгы этаплары пионер оешмасына һәм комсомолга В. И. Ленин исеме бирелүнең 50 еллыгына (1972—1974 еллар), совет халкының Бөек Ватан сугышында җиңүенә 30 ел тулуга (1974—1975 еллар) багышланган иде.

1975 ел. Бөтен совет халкы партиябезнең XXV съездын каршылауга хәзерлек алып барды. «Коммунистлардан үрнәк алабыз!» — пионер Маршының девизы энә шундый иде.

Алда исә илебез тарихында зур, әһәмиятле этап — Бөек Октябрь социалистик революциясенң 60 еллыгы тора иде. Көрәшче революционерларның барлык буыннарына тугрылык

анты булып түбәндәге сүзләр яңгырады: «Ленин юлыннан, Октябрь юлыннан барабыз!» Бөек Октябренң 60 еллыгына багышланган Марштагы эшләр шушы девиз астында жәелеп китте.

1978. елның октябрәндә Ленин комсомолы үзенң Ватанга фидакарь хезмәт итүенә 60 ел тулуны билгеләп үтте. Яшь ленинчылар үз Маршларының чираттагы этабын илебиз тормышындагы бу күренекле вакыйгага багышладылар. «Без синен ышанычлы алмашчын, комсомол!» дип атала иде ул (1977—1978 еллар).

Владимир Ильич Ленинның тууына 110 ел тулу пионер коллективлары хәрәкәтендә яңа үр булды. Бу зур походның максаты — «Ватанның һәр пионеры — Ленин эшенә тугры!» булуын өлкәннәргә күрсәтү иде (1978—1980 еллар).

Пионерларның VIII Бөтенсоюз слеты илебиз пионер отрядларына яңа старт бирде. Гомуми хәрәкәтнең юнәлеше — Советлар Союзы Коммунистлар партиясенен XXVI съездын каршылау.

Менә шулай, бөтен халык, бөтен ил белән бергә безнең киләчәккә таба уртақ юлыбызда тарихи этаплар булып кала торган әһәмиятле һәм шатлыклы вакыйгаларны каршылап, кызыл галстуклы пионерия һаман алга бара.

ДРУЖИНАДА МАРШ НИЧЕК ДӘВАМ ИТӘРГӘ ТИЕШ

Безнең Бөтенсоюз пионер оешмасының Маршта үткән юлы зуррак булган саен, ул юлда тәҗрибә дә күбрәк туплана. Шуннан иң кыйммәтлесен сайлап алу, иртәгә бүгенгегә караганда яхшырак, нәтиҗәлерәк эшләү өчен, безгә кадәр эшләгәннәр тәҗрибәсен үстерергә һәм ишәйтергә омтылу — безнең уртақ бурычыбыз энә шундый.

Маршта үткән еллар безгә нәрсә бирде соң? Иң мөһиме — пионер коллективлары эшенең эчтәлеген, формаларын һәм методларын шактый баетты, пионер отрядлары һәм дружиналары тормышын ил тормышы белән, өлкәннәренң эшләре белән, илебиз тарихындагы иң мөһим вакыйгалар белән тыгызрак бәйләргә ярдәм итте.

Пионер оешмасы эшчәнлегенен системасы турындагы күзаллауларыбыз тирәнәйде, пионер хәрәкәтенен логикасы пионерларның үзләренә дә ачыграк аңлашыла барды. Яшь ленинчылар оешмасының нинди максатлар хакына яшәве һәм эшләве пионер девизынан һәм пионерларның Тантаналы вәгъдәсеннән күренә. Советлар Союзы пионерларының Законнары пионер нинди булырга тиеш дигән сорауга җавап бирә. Илебиз тарафыннан би-

релгән исемне аклау өчен ничек хәрәкәт итәргә кирәклеген пионерга Марш күрсәтә. Аның программасы — балалар өчен, һәр пионер һәм һәрбер отряд өчен үзенә бөртөрле юнәлеш, юл күрсәткеч. Һәм, иң мөһиме, аның нинди юнәлеш күрсәтүе: үз звеносында, отрядында, дружинасында, бөтен илебиз тормышында пионерның актив тормыш позициясе.

Маршның маршрутлары һич тә башлангыч пункттан чыгып төрле якка таралмый, алар, тауга күтәрелгәндәге сигез мөһим ныгыткыч сыман, янәшә баралар һәм бөтенесен дә бер үк биеклеккә алып менәләр.

Бу аңлашыла да, ченки һәр маршрутта балаларны, — хезмәтме ул, уенмы, — эшчәнлек көтә, иҗтимагый мотив белән сугарылган, һәрвакыт мөстәкыйль планлаштырыла һәм оештырыла торган һәм, димәк, жәмәгать эшендә катнашучы, коллективчыл, социалистик жәмгыятьнең яшь гражданнырын тәрбияли торган эшчәнлек көтә.

Пионер отрядының коллектив тормышын баеп һәм шуның белән бергә безнең бөтен пионер оешмасы эшчәнлегенен эчтәлегендә бердәмлекне тәмин итеп, Марш шул ук вакытта иҗади инициативаны үстерүгә чикләнмәгән мөмкинлекләр ача. Һәр пионер коллективы пионер тормышына һәм эшенә үз иҗади алымын кертергә хаклы, үз коллективының традицияләре, кызыксынулары, конкрет шартлары (шөһәр яисә авыл) белән бәйле кабатланмас үзгәртелгән сакларга хаклы.

Ышанычлы адымнар белән икенче унъеллыкка килеп кергән Марш, пионер коллективлары эшчәнлегенен тотрыклы комплекслы программасы буларак, дөвәмлы перспективага исәпләнгән.

1970 елда Маршта беренче булып старт алган, ул вакытта өченче класста укыган пионерлар бүген инде олы кешеләр. Һәр елны Ленин комсомолы сафларына баса торган пионерларга алмашка кызыл галстуклыларның яңа отрядлары килә тора.

Туктаусыз алга барырга, тагын да югарырак күтәрелергә, өлкәннәргә — коммунистларга һәм комсомолларга тугрылыклы ярдәмчеләр булып үсәргә кайнар омтылыш белән тулы пионер еллары һәркем өчен идея һәм гражданлык ягыннан житлегү мәктәбе булып тора.

ЯШЬ ЛЕНИНЧЫЛАРНЫҢ «САЛЮТ, ЖИҢҮ!» ИСЕМЛЕ БӨТЕНСОЮЗ МАРШЫ ПРОГРАММАСЫ

Пионер! Яшь ленинчыларның «Ленин исемен йөрәкләрдә сакларбыз! Партиягә тугрылыкны эшебез белән аklarбыз!» дигән девиз белән барган Бөтенсоюз маршы — комсомолга һәм пионер оешмасына Владимир Ильич Ленин

исеме бирелүгә 60 ел тулуга багышланган Марш тәмамланды. Бу Маршта син үзең һәм оешмадагы иптәшләрнең яшь ленинчылар дигән исемне юкка йөртмәвегезне тагын бер кат исбат иттегез. Чөнки сез Ленин васыятларын намус белән үтәргә тырыштыгыз, пионер сүзен файдалы эшләр белән расладыгыз, Ленин тормышының һәм көрәшенең яңа сәхифәләрен ачтыгыз.

Пионер оешмасына Маршның узган этабы керткән барлык яхшы нәрсә сиңа, сиңең звеноңа һәм отрядыңа Маршның яңа этабын намус белән башлап жибәргә һәм лаеклы рәвештә үтәргә ярдәм итсен.

Маршның яңа девизы — «Салют, Жиңү!» дип атала. Ул яшь ленинчыларны зур датага — совет халкының Бөек Ватан сугышында Жиңүнең 40 еллыгына алып килә.

Пионер, син тыныч чорда тудың һәм үсәсен. Әгәр сиңең бабаларың Ватанның азатлыгы һәм бәйсезлеген өчен батырларча сугышмаган булсалар, сиңең сөекле Ватаның, аның байлыклары, сиңең өең, мәктәбең, пионер лагерең — берсе дә бүген сиңе сөендереп, сиңең өчен яшәмәс иде. Сиңең бабаларың рәхимсез һәм мәкерле дошманны — фашизмны жиңделәр!

«Салют, Жиңү!» маршы ХЭТЕР маршына әверелсен. Сиңе, сиңең иптәшләрнең һәлак булганнар истәлегенә сак һәм изге итеп карарга өйрәтсен. Бөек Ватан сугышы ветераннарына карата кайгыртучан мөнәсәбәттә булырга өйрәтсен.

Пионерларның «Салют, Жиңү!» Маршы көчле ташкын булып яшьләрнең куәтле фестивал хәрәкәтенә кушылсын. Ул сиңе һәм сиңең иптәшләрнең тынычлык өчен кыю көрәшкә, барлык илләрнең хезмәт ияләре балалары белән дуслык һәм бердәмлеккә ныгытырга өйрәтсен.

Яшь ленинчыларның Бөтенсоюз маршы сиңа һәм сиңең отрядыңа КПССның XXVI съезды, ВЛКСМның XIX съезды һәм мәктәп реформасы карарларын үтәүгә үзегезнең пионерлар өлешен керткәргә ярдәм итсен.

Маршта актив катнашып, син көн саен Тантаналы вәгъдәңе, пионер Законнарына тугрылыгыңны исбатларсың, бөек Ленин васыят иткәнчә, Коммунистлар партиясә өйрәткәнчә яшәрсен, укырсын, көрәшәрсен.

Марш сиңе һәм сиңең отрядыңны яңадан алга, бер биеклектән икенчесенә алып барып:

— Беренче биеклеккә өченче — дүртенче класс пионерлары яулый;

— икенчесен — бишенче — алтынчы класс пионерлары;

— өченчесен жиденче — сигезенче класс пионерлары яулай.

Һәр биеклеккә күтәрелү юлында сиңең отрядың тагын да дус, мөстәкыйль, оешканрак була барырга, ә син үзең уй-фикерләрең, эш-гамәлләрең белән үсәргә һәм югарырак күтәрелергә тиешсен. Бу юлы да Пионер сүзе, Пионер эше, Пионер намусы Маршның чакыруы булып кала.

Пионер сүзе. Аны отряд сентябрьдә уздырылачак сборда бирә. Сүз биргәндә отрядның нәрсәгә омтылачагы, нәрсәләргә ирешчәгә турында, Маршның маршрутларын үтеп үз биеклеген яулаганда нәрсәләргә жинчәгә, ничек хәрәкәт итәчәгә турында әйтелә. Отрядка сүзгәндә торырга пионер эше ярдәм итә.

Пионер эше. Эшне үзең табарга тырыш. Кайда сиңең ярдәм, осталыгың кирәк, шуны кара. Маршның маршрутлары да сиңа пионер эшләрен табарга ярдәм итәр: «Пионерлар — Ватанга», «Пионерлар — патриот-интернационалистлар», «Пионерлар — комсомолга алмаш», «Пионерлар — көчлеләр, кыюлар, жигезләр», «Пионерлар — гүзәллек дуслары». Бу маршрутлар илебиз тормышы, партия һәм халык эшләре белән аерылгысыз бәйләнгәннәр һәм актив эшчәнлеккә чакыралар.

Пионер намусы. Бу сиңең һәрвакыт һәм һәр кайда яшь ленинчы дигән исемне югары тотарга омтылуың, звено, отряд, дружина эшләре өчен җаваплылык тоюың, үзеңнең һәр кылган эшенә, иптәшләрнең эшенә намуслы мөнәсәбәт.

Пионер намусын ничек кадерләп саклавың, пионер сүзен ничек үтәвең пионер барлавында ачыкланыр.

Пионер барлавы. Ул уку елы ахырында звено сборында үткәрелә. Барлауда һәр пионер үзен уңышлары һәм житешсезлекләре турында, звено һәм отряд эшләрендә ничек катнашуы турында яшермичә сөйләп бирә. Иң лаеклыларга звено Маршта актив катнашучы исем бирә.

Маршта актив катнашучы. Бу исемне звено, отряд сборы иптәшләрнең ихтирамын яулап алган, тырышып укучы, йөкләмәләргә җаваплы караучы, пионер эшләрендә актив катнашучы пионерларга бирә. Алар В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының «Актив эшләгән өчен» значогы белән бүләкләнәләр, аларны дружина байрагы янында фоторәсемгә төшерәләр, аларга пионер оешмасы советларының бүләкләрен бирәләр.

Отрядның отчет-сайлау сборында звенолардагы барлауга йомгак ясала. Шунда ук алгы сафтагы звено исеме бирелә.

Алга сафтагы звено. Бу исем бөтен йөкләмәләргә үтәгән, инициатива күрсәткән, үзен һәр пионеры турында кайгырткан үзара дус балалар коллективына бирелә. Бу звенода

пионерларның күпчелеге — Маршта актив катнашучылар. Мондый коллективка «Алгы сафтагы звено» дигән вымпел тапшырыла.

Алгы сафтагы отряд. Бу исем барлык пионерлары да тиешле биеклекне уңышлы яулаган, тырышып укыган, күпчелек звенолары алгы сафтагы исемен алган, Маршта актив катнашучылары күп булган, дружинада яңа эшләрне башлап жибәрүче отрядка бирелә. Мондый отряд үз тәҗрибәсен башка отрядлар белән бик теләп уртаклаша, Маршта аларга ярдәм итә, үзенә беркетелгән октябрыт группасы белән актив эшли. Алгы сафтагы отрядның флагына В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзек Советының күчмә Мактау тасмасы беркетелә.

Алгы сафтагы отряд исеме бирелү турында дружина советы дружинаның отчет-сайлау сборында барлык балаларга хәбәр итә.

Алгы сафтагы дружина. Бу исемне пионер оешмасының шәһәр (район) Советы күпчелек отрядлары алгы сафтагылар булган, шәһәрдә (районда) кызыклы башлангычлары, эшләрә һәм матур традицияләре белән танылган дружинага бирә. Мондый дружинаның байрагына ВЛКСМ Үзек Комитетының һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзек Советының күчмә Мактау тасмасы беркетелә.

СИНЕҢ ОТРЯД БЕРЕНЧЕ БИЕКЛЕКНЕ ЯУЛЫИ, ПИОНЕР СҮЗЕ БИРӘ *(мисал өчен)*

Без, өченче (дүртенче) класс пионерлары, бердәм рәвештә Маршка чыгарга һәм беренче биеклекне яуларга сүз бирәбез:

— без отрядыбызның герой исемен (отряд үзе сайлап алган исем) йөртүенә ирешербез, аның тормышы һәм батырлыгы безгә үрнәк булыр;

— пионерларча яшәргә, отрядта, звенода барлык эшне дә дус һәм оешкан рәвештә эшләргә: планны бергәләп төзәргә һәм аны бергәләп үтәргә, эшләребезгә бергәләп бәя бирергә, кемнең алда баруын бергәләп ачыкларга өйрәнербез;

— мәктәптә һәм өйдә зурларның ярдәмчәсе булырбыз;

— дус һәм бер-беребезгә игътибарлы булырбыз, кеше кайгысын һәрвакыт уртаклашырбыз, нәниләрне һәм көчсезләрне якларбыз;

— кыю һәм гадел булырбыз, ялгышларыбызны танырга, куркаклыкка, масаючанлыкка каршы көрәшәргә өйрәнербез.

Сүзегездә торугызыны эш белән исбатлагыз!

«ПИОНЕРЛАР — ВАТАНГА» МАРШРУТЫНДА

Исегездә тотыгыз: сез — бөтендөнья хезмәт ияләренең юлбашчысы һәм остазы В. И. Ле-

нин туган жирнең балалары. В. И. Ленинның ватандашлары булуыгыз белән горурланыгыз һәм кадерен белегез. Китаплардан, кинофильмнарда, өлкәннәрнең сөйләвеннән В. И. Ленинның һәм аның көрәштәшләренең тормышы һәм эшчәнлегенә турында өйрәнгез. Укытучы ярдәмендә Ленин почмагы оештырыгыз, СССРның Ленин исеме белән бәйле урыннарына чыгып торып сәяхәтләр ясагыз, Ленин орденына лаек булган кешеләр белән очрашулар үткәрегез.

Отряд сборларында, революция, сугыш һәм хезмәт ветераннары белән очрашуларда халкыбызның партия жетәкчелегендә ничек революция ясады, гражданныр һәм Бөек Ватан сугышында жинүе, В. И. Ленин васыятьләрен үтәп, социализмны төзеп житкерүе һәм коммунизм төзүе турында белегез.

Пионер газеталары һәм журналларыннан Коммунистлар партиясе һәм Совет хөкүмәтенең илебездә коммунизм төзү турындагы мөһим документлары белән танышыгыз.

Ватанга бирелгәнлегегезне бик яхшыга һәм яхшыга укуыгыз белән исбат итегез!

Уку — пионерның төп эше. Һәр классташыгызының сәбәпсез дәрес калдырмавын кайгыртыгыз. Укуда бер-беребезгә ярдәм итегез. Дәреслекләргә саклау смотрлары үткәрегез. Кемнәрнең нәрсә укуы һәм ничек укуы, китапханәгә йөрү-йөрмәве, фәнни һәм техник түгәрәкләрдә шөгыльләнүе белән кызыксыныгыз. Отряд олимпиадалары, конкурслар, викторина, турнир, күргәзмәләр оештырыгыз. Укытучы һәм вожатый белән бергәләп, диннең һәм хурафатларның зарары турында китаплар укыгыз.

Өлкәннәргә эштә ярдәм итегез. Үз дружинагызының пионер хәрәкәте зонасы (ПХЗ) белән танышыгыз, үз отрядыгызының ПХЗын билгеләгез. Файдалы эшләргә разведка ясагыз, Пионерларның Бөтенсоюз хезмәт бишбеллыгы операцияләрендә ничек катнашырга уйлавыгыз турында фикер алышыгыз һәм бер карага килегез («Уренгой», «Миллион — Ватанга», «Ватаныбызның яшел бизәге», «Пионер фермасы», «Алтын бөртек», «Яшел аптека» операцияләре). «Сакчылар походы»на кушылыгыз: ипекәйне эрәм-шәрәм итмәгез, электр уты бушка янмавын карагыз, мәктәп мөлкәтен саклагыз, «Яшә, китап!» операциясендә катнашыгыз. Утыртылган агачларны саклагыз, кошлар, хайваннар, балыклар турында кайгыртыгыз. «Яшел» һәм «Зәңгәр» патруль отрядларына кергез. Эти-эниләрегезнең һөнәре һәм белгечлегенә белән танышыгыз. Аларга йорт эшләрендә ярдәм итегез, терлекләргә карагыз, жиләк-жимеш һәм яшелчә бакчасында эшләгез. Үз-үзегезне карага өйрәнгез.

«ПИОНЕРЛАР — ПАТРИОТ- ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЛАР» МАРШРУТЫНДА

Пионерларның һәм мәктәп балаларының «СССР — минем Ватаным» экспедициясенә кушылыгыз. Туган авылыгыз, шәһәрегез, районыгыздагы Ленин исеме белән бәйле урыннарда, революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннарына походлар һәм экскурсияләр ясагыз. Туган жирегезнең тарихи, революцион, хәрби һәм хезмәт истәлекләрен, туган як табигатен белегез һәм саклагыз. Үз якташларыгыз — революция, сугыш һәм хезмәт батырларының тормышы белән, үз мәктәбегездәге, шефлык итүче предприятиедәге коммунистларның эшләре белән танышыгыз.

Совет Социалистик Республикалар Союзындагы барлык халыкларның балалары белән дуслыкны ныгытыгыз. Китаплардан, газета, журналлардан, радио һәм телевидение тапшыруларыннан 15 союздаш республикада яшәүче тугандаш халыкларның тормышы һәм культурасы белән танышыгыз. СССРның башкаласы Мәскәүгә, революция бишеге Ленинградка, союздаш республикаларның башкалаларына, герой-шәһәрләргә читтән торып сәяхәтләр ясагыз. Тугандаш республикалар пионерларына язган хатларыгызда ничек укуыгыз, яшәвегез, яшь ленинчылар Маршында катнашуыгыз турында, авылыгыз, шәһәрегез, мәктәбегез турында сөйләгез. Дуслык һәм туганлык теле — рус телен өйрәнегез. Советлар Союзы Гимнын өйрәнегез, дәүләт Гербын һәм Флагын булдыру тарихын белегез. СССР Гимнын сборларда һәм тантаналы кичәләрдә башкарыгыз.

ТЫНЫЧЛЫК ӨЧЕН КӨРӘШ — ҺӘРКЕМ ҺӘМ БӨТЕН ХАЛЫК ЭШЕ, ӨЛКӘННӘР ҺӘМ БАЛАЛАР ЭШЕ

Советлар Союзы Коммунистлар партиясенең, безнең дәүләтебезнең, жир шарындагы прогрессив көчләрнең тынычлык өчен, сугышка каршы көрәше турында пионер газеталары һәм журналларындагы материалларны укуыгыз һәм фикер алышыгыз. Яшьләрнең һәм студентларның Мәскәүдә узачак XII Бөтендөнья фестиваленә хәзерлек эшенә кушылыгыз. «Салют, тынычлык!», «Советлар иле балалары — фестивальдә катнашучыларга» акцияләрендә катнашыгыз. Отрядта барлык илләр хезмәт ияләренең дуслыгына багышланган сборлар, әңгәмәләр үткәрегез, тынычлык өчен көрәш һәм халыклар дуслыгы темасына рәсемнәр күргәзмәсе оештырыгыз. Дуслык һәм теләктәшлек митингларында, манифестацияләрендә, атналыктарында катнашыгыз, шимбә һәм якшәмбе өмәләрендә эшләгез, аннан килгән акчаны ты-

нычлык һәм фестиваль фондына күчерегез. Фестиваль хәрәкәтенең тарихы белән, социалистик илләрдәге пионер һәм балалар оешмаларының эше, капиталистик илләрдә хезмәт ияләре балаларының тормышы, яшь антифашист-геройларның көрәше һәм батырлыгы белән танышыгыз. Мәктәптәге, Пионерлар сарае һәм йортындагы интернациональ дуслык клубы эшендә катнашыгыз.

«ПИОНЕРЛАР — КОМСОМОЛГА АЛМАШ» МАРШРУТЫНДА

Пионер оешмасына кергәннең беренче көненән үк үз вожатыегызга — Ленин комсомолына тигезләнегез. Өлкән иптәшлэрегезнең мәктәптә, производства, уку йортында, колхозда, совхозда ничек яшәве, укуы һәм хезмәт итүе турында даими рәвештә кызыксынып торыгыз. Аларны бәйрәмнәр белән, хезмәт җиңүләре, шатлыклы вакыйгалар белән котлагыз, сборларыгызга чакырыгыз, Марштагы эшлэрегез белән таныштырыгыз, конкурслар, спорт ярышлары үткэрегез. Сезнең эти-энилэрегездән, әби-бабаларыгыздан кемнәр комсомол булган, аларның комсомол биографиясе нэрсэе белән кызыклы, шуны белегез.

Пионер оешмасы тарихы сэхифэлэрен, аның традициялэрен өйрэнегез. Илебезнең пионер оешмасын комсомол кайчан һәм ничек төзегән, шуны белегез. Кайчаннан алып ул В. И. Ленин исемен йөртэ. Ватанның югары бүлэклэренэ нэрсэ өчен лаек булган. Төрле буын яшь ленинчылар нинди сугышчан һәм хезмәт батырлыклары белән дан алган. Илебезнең, туган шәһэрең, районың, дружинаңның пионерлары бүгенге көндэ пионер даны елъязмасын нинди эшлэре белән дәвам итэлэр. Пионер оешмасының символларын һәм атрибутларын кулланьрга, пионер ритуалларын дөрес үтэргэ өйрэнегез. В. И. Ленин исемэндэге Бөтенсоюз пионер оешмасы турындагы «Эзэр бул!» дигән белешмэлэктне өйрөнүнэ дәвам итегез.

Кече иптэшлэрегез турында кайгыртырга өйрэнегез. Балалар бакчасындагы, ишегалдындагы мәктәпкчэ яшьтэге балаларны шефка алыгыз, пионер хэрэкэте зонасында «Нэнилэр» операциясендэ катнашыгыз. Дружина советы кушуы буенча, өлкән пионерлар ярдэмендэ үз отрядыгыз каршында беренче класс балаларыннан октябрят группасы төзегез. Бергэлэшеп «Октябрятлар — Октябрь илендэ» дигән уен-сэхэткэ чыгыгыз.

«ПИОНЕРЛАР — КӨЧЛЭЛЭР, КЫЮЛАР, ЖИТЕЗЛЭР» МАРШРУТЫНДА

«Хезмэткэ һәм СССРны сакларга эзэр!» Бөтенсоюз комплексының «Кыюлар һәм житезлэр» дигән I баскычы нормаларын тапшыруга

эзерләнүдә актив катнашыгыз, аның таләпләрен тырышып үзләштерегез. Отрядтагы һәр пионерның организмын чыныктыруына, шәхси гигиенаны үтәвенә, һәр көнне физзарядка ясауына, йөзәргә өйрәнүенә ирешегез. Укытучылар, ата-аналар, өлкән пионерлар ярдәмендә иртәнге гимнастика комплексларын өйрәнегез, хәрәкәтле уеннар уйнагыз, җитезлектә ярышыгыз, йөгерегез, су, һава һәм кояштан файдаланыгыз: җәен — су коеныгыз, йөзегез, кояшта кызыныгыз, яланаяк йөрегез, тәнегезгә салкын су коегыз һәм сөртенегез.

Һәр пионерга спорт секциясе яисә түгәрәге сайларга булышыгыз. Шахмат, спорт уеннары уйнарга өйрәнегез, отряд һәм ишегалды спорт командалары төзегез, «Өмет стартлары» уеннарында, дүрт төр буенча «Дуслык» ярышында; «Пионерская правда» газетасы, «Пионерская зорька» радиогазетасы, ВЛКСМ Үзәк Комитетының спорт клублары призларына ярышларда катнашыгыз. Бер көнлек туристик походларга чыгыгыз. Турист осталыкларын һәм күнекмәләрен үзләштерегез.

Ватанга ышанычлы сакчылар кирәк. Совет Армиясе сугышчылары белән, элеккеге фронтовиклар белән дуслашыгыз. Совет яшьләренә, пионерларның һәм мәктәп балаларының «Бөек Ватан сугышы елъязмасы» экспедициясенә кушылыгыз. А. Гайдарның «Тимур һәм аның командасы», А. Алексинның «Сигналчылар һәм быргычылар» повестьларын укып чыгыгыз һәм фикир алышыгыз. Сугыш һәм хезмәт, партия һәм комсомол ветераннарына, хәрби хезмәткәр семьяларына тимурчылар ярдәмен оештырыгыз. Өлкән иптәшләрәгез ярдәмендә СССР Қораллы Көчләренә тарихы белән, Ватаныбызның сугышчан орденнары һәм медальләре белән танышыгыз. Сугышчы-якташларыгыз белән хат алышыгыз, аларны 23 февраль, 9 май бәйрәмнәре белән котлагыз, бу бәйрәмнәрне билгеләп үтегез. Яшь армеецлар отряды төзегез. Пионерларның хәрби спорт уены «Аҗаган»да актив катнашыгыз.

«ПИОНЕРЛАР — ГҮЗӘЛЛЕК ДУСЛАРЫ» МАРШРУТЫНДА

Туган як табигатенең матурлыгын күрергә, үз тәэсирләрегезне рәсемнәрдә, сочинение, шигырьләрдә чагылдырырга өйрәнегез. Букет тезә, табигый материаллардан сувенирлар һәм уенчыклар ясый белегез. «Табигать һәм хыял» дигән күргәзмәләр һәм иҗат конкурслары оештырыгыз. Мәктәпкә якын урнашкан культура, архитектура һәм халык иҗаты истәлекләре белән, җирле осталар иҗаты белән танышыгыз.

Репродукцияләр һәм диапозитивлар буенча, картина галереяларында һәм музейларда сын-

лы сәнгатьнең иң яхшы әсәрләре белән танышыгыз. Теле-кинофильмнарны тематик карауда, алар буенча фикир алышуда катнашыгыз. Музыка тыңлагыз, пионер җырларын һәм халык җырларын, революция һәм Бөек Ватан сугышы җырларын җырлагыз. Сәнгать түгәрәкләрендә шөгыйльләнегез. Октябретлар һәм мәктәпкәчә яшьтәгеләр өчен концертлар, курчак театры спектакльләре куегыз.

Туган телегезнең матурлыгын саклагыз. Үзегезгә дә, иптәшләрәгезгә дә телне бозуга юл куймагыз. Күбрәк укыгыз, фикир алышыгыз, әдәби кичәләр оештырыгыз. Пөхтә, җыйнак киенеп йөрегез, классны, мәктәптәге һәм өйдәге эш урыныгызны чиста һәм тәртипле тогыгыз.

СИНЕҢ ОТРЯД ИКЕНЧЕ БИЕКЛЕКНЕ ЯУЛЫЙ, ПИОНЕР СҮЗЕ БИРӘ (мисал өчен)

Без, ... исемендәге (исем атала) отряд пионерлары, Марштагы эшләргә давам итәргә, икенче биеклеке яуларга сүз бирәбез:

— без тигезлекне ...га (герой исеме) тотарбыз, үз тормышыбызны аның тормышы һәм батырлыгы белән чагыштырырбыз;

— отрядның пионер традицияләрен ныгытырбыз һәм ишәйтербез;

— файдалы эшләр разведчиклары булырбыз, көчәбезне һәм хезмәтебезне кешеләр файдасына бирербез;

— мөстәкыйль һәм тәртипле эш итәргә, бердәм эшнә юлга салырга, йомгак ясарга, яңа бурычлар куярга һәм аларны үтәргә ирешергә өйрәнербез;

— дуслыкка тугрылык булырбыз, дөрөслекне күзгә карап әйтербез, тәнкыйтькә үпкәләмәбез, дорфалык, масаю, алдашу, эгоизм һәм башка начар сыйфатларга каршы көрәшербез;

— отрядта һәр пионерның кече яшьтәге укучыларга үрнәк булуына, аларга Октябретлар кагыйдәләрен үтәүдә булышуларына ирешербез.

Сүзегездә торугызны эш белән исбатлагыз!

«ПИОНЕРЛАР — ВАТАНГА» МАРШРУТЫНДА

Ватанга, үз халкына, коммунизм идеалларына хезмәт итәргә В. И. Лениннан өйрәнегез. В. И. Ленинның, көрәшче-революционерларның тормышы һәм эшчәнлеге турында, Советлар Союзы Коммунистлар партиясе, халкыбызның революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләре турында белемнәрегезне тирәнәйтәгез һәм киңәйтәгез. Туган ягыгыздагы беренче коммунистлар һәм комсомоллар турында, революция һәм гражданныр сугышы

сугышчылары турында, Совет властен төзүчеләр, хезмәт һәм Бөек Ватан сугышы геройлары, бишьеллык алдынгылары турында, Ленин васыятьләрен тормышка ашыру турында материаллар эзләү өчен кызыл эстабарлар группалары төзегез. Үзегезнең эзләнүләрегез һәм табылдыклар турында октябрияларга сөйләгез. Ленин бүлмәсендә, залында, музеенда яңа экспозицияләр булдыруда катнашыгыз.

КПСС Үзәк Комитеты һәм Совет хөкүмәтенең илебездә коммунизм төзү турындагы мөһим документларының төп положениеләре белән танышыгыз.

Тырышып укыгыз — бу яшь ленинчының гражданлык бурычы. Укуны авыр үзләштергән иптәшләрегезгә сизгер һәм игътибарлы, ярдәмчел булыгыз, ваемсыз, ялкау укучыларга таләпчәнлек күрсәтегез. «Янәшәндә бер генә артта калучы да булмасын» дигән хәрәкәткә кушылыгыз. Вожатыйлар, укытучылар ярдәмендә отрядта «Укырга өйрән» дигән пионер мәктәбе оештырыгыз. Күп белүчеләр турниры, викториналар үткәрегез, «Пионерская правда», һәм «Яшь ленинчы» газеталары, «Пионер», «Ялкын», «Юный техник», «Юный натуралист» журналлары оештыра торган фәнни олимпиадаларда, бөтенсоюз конкурсларында, күп белергә теләүчеләр клубларында катнашыгыз. Алган белемнәрегезне практик эштә кулланырга өйрәнегез: фән кабинетларын жиһазлауда катнашыгыз, күрсәтмә эсбаплар ясагыз, техник иҗат түгәрәкләрендә шөгыйльләнәгез, тәҗрибә эшләре алып барыгыз. Халык арасында китап пропагандалаучы, китап таратучылар булыгыз. Октябрияларга укуда ярдәм итегез.

Укытучылар һәм вожатыйлар ярдәмендә диннең фәнгә каршы асылы белән танышыгыз, атеистлар булырга, дини хорафатларны фаш итәргә өйрәнегез.

Пионерның Бөтенсоюз хезмәт бишьеллыгында актив катнашыгыз. Отряд билгеләгән хезмәт планнарының үтәлүенә һәм арттырып үтәлүенә, һәр пионерның «Сакчылар походы»нда катнашуына ирешегез. Социалистик милеккә: мәктәп мөлкәтенә, дәреслекләргә, күрсәтмә эсбапларга, үзегез яши торган йорт һәм подъездларга карата сакчыл булыгыз. Халык байлыгына дәүләткә карамаучыларга килешмәүчән мөнәсәбәттә торыгыз. СССРның Азык-төлек программасы белән танышыгыз, аңа үз өлешегезне кертәгез. Икмәкне эрәм-шәрәм итүчеләргә каршы көрәшегез. Пионер хәрәкәте зонасындагы мәктәп — отрядның төп хезмәт объекты. Мәктәп ишегалдын төзекләндерәгез, мәктәп яны участогында эшләгез, классларда гөлләр үстерегез, үз-үзгә хезмәт күрсәтүдә катнашыгыз. Мәктәп мастерскойларында алган белем һәм осталыгыгызны практикада кулланыгыз: мәктәп жиһазын, инвентарен ре-

монтлагыз, озайтылган көн группалары өчен өстәл уеннары ясагыз, үзегез шефлык иткән балалар бакчасының уенчыкларын, жиһазларын төзәтегез. Гадирәк эшләргә октябрияларны да тартыгыз.

Ата-аналарыгызга йорт эшләрендә булышыгыз, яшелчә, җиләк-җимеш бакчасында эшләгез. Аш-су пешерергә, тегәргә, өс-баш һәм аяк киemen ямарга, кирәкле эйберләр ясарга өйрәнегез.

«ПИОНЕРЛАР — ПАТРИОТ-ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЛАР» МАРШРУТЫНДА

Пионерларның һәм мәктәп балаларының «СССР — минем Ватаным» экспедициясендә актив катнашыгыз. Республиканың, крайның, өлкәнең Ленин исеме белән бәйле урыннарына, совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннарына барыгыз, походлар, экспедицияләр оештырыгыз.

Илебездә тормышы, чит илдәге вакыйгалар турында газета, радио һәм телевидение хәбәрләрен күзәтеп барыгыз. Сезнең авылда, шәһәрдә, районда КПССның XXVI съезды карарларының, унберенче бишьеллык планнарының ничек үтәлүе турындагы белемнәрегезне тулыландыру өчен политинформацияләр үткәрегез, партия һәм комсомол работниклары, халык депутатлары, производство алдынгылары белән очрашыгыз.

СССР Конституциясе — дәүләтебезнең Төп Законы, совет кешесенең хокуклары һәм бурычлары белән танышыгыз.

Илебездә союздаш республикалары пионерлары белән дуслык бәйләнешләрен үстерегез, алар белән хат язышыгыз, пионер эшендәге яңалыклар белән уртаклашыгыз. Читтән торып спорт ярышлары, викториналар, конкурслар оештырыгыз, СССР халыклары дуслыгы атналыкларында һәм бәйрәмнәрендә катнашыгыз.

КПСС тәкъдим иткән Тынычлык программасы, аның ничек тормышка ашырылуы: Коммунистлар партиясенен, Совет дәүләтенең тынычлык өчен, халыклар азатлыгы һәм бәйсезлеген өчен көрәше белән танышыгыз. ИДК-да эшләвегезне дәвам иттерегез.

Тынычлыкны ныгытуда үзегездән өлеш кертәгез. Яшьләрнең һәм студентларның Мәскәүдә узачак XII Бөтендөнья фестиваленә эзерлек эшендә, «Салют, тынычлык!», «Советлар иле балалары — фестивальдә катнашучыларга» акцияләрендә актив катнашыгыз. Тынычлык, демократия һәм социализм өчен көрәшүчеләр белән дуслык һәм теләктәшлек митинглары, манифестацияләре, атналыкларының, тынычлыкны яклап имза җыюларының, хезмәт башлангычларының инициаторлары һәм актив

катнашучылары булыгыз. Алардан жыелган средстволарны тынычлык һәм фестиваль фондларына күчереgez.

СИМЕАның — Бөтендөнья демократик яшьләр федерациясе (ВФДМ) каршындагы Балалар һәм яшьләр оешмалары халыкара комитетының, Бөтендөнья Тынычлык Советының эшчәнлегенә турындагы, тынычлык өчен көрәштә Ленин премиясе лауреатлары турында, фестиваль хәрәкәте турында хәбәрдар булыгыз.

Социалистик илләр бердәмлегенен ничек үсүен һәм ныгуын белеп торыгыз. Социалистик илләр пионерлары белән дуслашыгыз. Капиталистик һәм үсеп килүче илләрдәге яшәтешләрегезнең тормышы һәм көрәше турында белемнәрегезне арттырыгыз. Илебезнең тынычлык өчен көрәше турында, дружина пионерларының интернациональ эштә катнашулары турында октябрларга сөйләgez.

«ПИОНЕРЛАР — КОМСОМОЛГА АЛМАШ» МАРШРУТЫНДА

Комсомол турында, аның сугышчан һәм хезмәт даны турында белемнәрегезне тирәнәйтәgez. Комсомол тормышындагы төп вакыйгаларга пионер эшләре һәм рапортлары белән җавап бирәgez. Пионер газеталары һәм журналларынан ВЛКСМның XIX съезды документларын өйрәнәgez. Съезд делегатлары белән, конференцияләрдә, халыкара яшьләр форумнарында катнашучылар белән очрашулар оештырыгыз. Комсомолның планетабыздагы прогрессив яшьләрнең дуслыгын һәм бердәмлеген ныгыту өчен, тынычлык өчен ничек көрәшүен белешеп торыгыз.

Мәктәп комсомоллары һәм шефлык итүче предприятие комсомоллары белән дус булыгыз: бергәләп төрлө эшләр башкарыгыз, спорт ярышлары, бәйрәмнәр уздырыгыз, комсомол агитпоходларында катнашыгыз, комсомолларны сборга, пионер учагына, линейкаларга чакырыгыз.

Пионер оешмасы тарихы — данлы комсомол биографиясенең аерылгысыз бер кисәге ул. Пионер хәрәкәте үсешендә Коммунистлар партиясенең һәм Ленин комсомолының роле турында белешәgez. Герой-пионерларның истәлеген хөрмәтләgez, алар исемен йөртүче урамнарда һәм теплоходларга шефлык итәgez. «Артек»та яшә геройларга Дан монументы төзүгә үз өлешегезне кертәgez. Пионер хәрәкәте ветераннары белән дуслашыгыз. Пионер даны күргәзмәләре һәм музейлары төзүдә катнашыгыз. Һәр пионерның пионер законнарын һәм бурычларын яхшы белүенә, оешма членеңнең хокукларынан дөрөс файдалануына ирешәgez. Пионер символларын һәм атрибутларын куллана беләgez.

Үзегезгә яшә алмаш эзерләү турында кайгыртыгыз. Октябрларны пионер оешмасы сафларына керергә эзерләү — отрядның, һәр пионерның иң мөһим эше. Октябрларга «Октябрлар — Октябрь илендә» дигән уен-сәхәтне оештыруда ярдәм итәgez, аларны үз отрядыгыз эшендә катнаштырыгыз, укуда, эштә, спортта, тәртиплектә, оешканлыкта аларга үрнәк булыгыз.

«ПИОНЕРЛАР — КӨЧЛӘЛӘР, КЫЮЛАР, ҖИТЕЗЛӘР» МАРШРУТЫНДА

«Хезмәткә һәм СССРны сакларга эзер!» Бөтенсоюз комплексының «Кыюлар һәм җитезләр» дигән I баскычы нормаларын һәр пионерның уңышлы тапшыруына, ГТОның алтын һәм көмеш значогын алуына ирешәgez, иртәнге зарядка, организмның чыныктыру, физкультура һәм спорт белән даими шөгыльләнү отрядның барлык балалары өчен кагыйдәгә әверелсен. Секцияләрдә, түгәрәкләрдә, клубларда, спорт мәктәпләрендә спорт белән шөгыльләнәgez. «Өмет стартлары» уеннарында, пионерларның дүрт төр буенча «Дуслык» ярышында, «Пионерская правда», «Яшә ленинчы» газеталары, «Пионерская зорька» радиогазетасы, ВЛКСМ Үзәк Комитетының спорт клублары призларына оештырыла торган ярышларда югарырак нәтиҗәләргә ирешергә тырышыгыз. Дружинада спорт ярышларында актив катнашыгыз. Физкультура дәрәсләренә җаваплы карагыз. Башка отрядларның спорт командалары белән иптәшләрчә очрашулар, турнирлар, спартакиадалар оештырыгыз. Берничә тапкыр ике көнлек походларга чыгыгыз. Турист осталыкларын һәм күнекмәләрен ныграк үзләштерәgez һәм арттырыгыз, аларны туристларның күп төр буенча ярышларында сынап карагыз.

Октябрлар өчен спорт түгәрәкләре оештырыгыз, алар белән уеннар, ярышлар, «күңелле эстафеталар» уздырыгыз.

Ватан сакчылары булырга эзерләнәgez. Совет Армиясе сугышчылары белән дуслашыгыз. «Бөек Ватан сугышы елъязмасы» экспедициясендә, сугышчан дан музейларында почмаклар, бүлмәләр, экспозицияләр төзүдә катнашыгыз. «Сигналчылар һәм быргычылар» сафына басыгыз. Сезнең мәктәпне тәмамлап чыккан Ватан сакчыларына багышлап экспозицияләр төзәgez. Сугыш һәм хезмәт, партия һәм комсомол ветераннарына, хәрби хезмәттәгеләрнең семьяларына булышыгыз. Пионерларның «Аҗаган» хәрби-спорт уенында актив катнашыгыз. Яшә сугышчы осталыгыгызны һәм күнекмәләрегезне даими камилләштерәgez. Урында хәрби-спорт уеннары оештырыгыз. ЮДСА, ЮДМ, ЮДП, ЮДПД, ЮИД

отрядларына керегез. Октябратларны тимурчылар эшенә тартыгыз, аларга «Ажаганчык»ны оештыруда ярдәм итегез.

«ПИОНЕРЛАР — ГҮЗЭЛЛЕК ДУСЛАРЫ» МАРШРУТЫНДА

Туган як табигатен өйрәнегез, аның кабатланмас гүзәллеген күрә белегез. Рәсем ясагыз һәм фотога төшерегез. Табигатькә экскурсияләр үткәрегез.

Өлкәннәр ярдәмендә илебез халыкларының күп милләтле сәнгате белән танышыгыз. Аларны давам иттерүчеләр булырга эзерләнегез. Туган ягыгызда яшәүче язучылар, шагыйрьләр, рәссамнар ижаты белән танышыгыз.

Театрларга, киноларга, концертларга, мәктәп балалары өчен оештырыла торган музыкаль иртәләргә, кичәләргә йөрегез, сәнгать музейларына, күргәзмәләргә барыгыз. Музейда, күргәзмәдә, экскурсиядә күргәннәрегез, караган спектакльләрегез, кинофильмнарыгыз, тыңлаган концертларыгыз турында бергәләп фикер алышыгыз.

Балалар сәнгать ижатының мәктәп, район һәм шәһәр күргәзмәләренә рәсемнәр, нәфис итеп үзегез эшләгән эйберләр эзерләгез.

Пионерларның үзешчән сәнгатендә актив катнашыгыз. Отрядта хор, агитбригада оештырыгыз. Традицион район һәм шәһәр фестивальләрендә, смотрларда, сәнгать бәйрәмнәрендә чыгыш ясау хокукын яуларга тырышыгыз.

Музыка мәктәпләрендә, изостудияләрдә, сәнгать коллективларында шөгыльләнүче балалар көче белән отрядта һәм октябрат группасында түгәрәкләр, ижат конкурслары, смотрлар, музыкаль бәйрәмнәр оештырыгыз. Отрядта «Минем яраткан шөгыльләрем» дигән күргәзмә ясагыз. Төрле буын комсомол җырларын, Ватан һәм партия турындагы җырларны белегез һәм аларны отряд белән башкарырга өйрәнегез.

Отряд пионерларының үз-үзләрен тоту культурасы, киём-салымның, гадәтләренң матурлыгы турында сборларда, диспутларда фикер алышыгыз. Гүзәллекне аңларга ярдәм итәрдәй кешеләр: музыкантлар, рәссамнар, актерлар, модельерлар, халык һөнәрләре осталары белән очрашулар, сорау һәм җавап кичәләре оештырыгыз.

СИНЕң ОТРЯД ӨЧЕНЧЕ. БИЕКЛЕКНЕ ЯУЛЫ, ПИОНЕР СҮЗЕ БИРЭ (мисал өчен)

Без, ... исемәндәге (герой исеме) отряд пионерлары, Марш программасын уңышлы тәмамларга һәм өченче биеклекне яуларга сүз бирәбез:

— «өлкән пионерлар» отрядына кабул итүләренә ирешербез;

— бөтен эшебез һәм тәртибебез белән ВЛКСМ сафларына керергә эзер булуыбызны исбатларбыз;

— дружина күләмендә мәктәпкә, шәһәргә, районга, әйләнә-тирәбездәге кешеләргә файдалы эшләр оештырырбыз;

— пионер-инструкторларга кирәкле күнекмәләренә үзләштерербез;

— бер-беребезгә карата ихтирамлы һәм дусларча мөнәсәбәттә булырбыз, иптәшләрнең ышанычын акларбыз, аларның уңышларына сөенербез, авырлык килгәндә булышырбыз, ялгышлар өчен тәнкыйтьләребез, коллектив фикере белән исәпләшербез;

— дисциплиналы булырбыз, коммунистик эхлак нормаларына һәм законнарына каршы килә торган һәр нәрсәгә — дорфалыкка, гайбәт сөйләүгә, сугышуга, мешанлыкка, бита-рафлыкка киртә куярбыз;

— һәр пионерның, җәмәгать тормышында актив катнашучы, намуслы һәм гадел булуы белән бергә, пассивлыкка һәм гаделсезлеккә каршы көрәшә белүенә дә ирешербез;

— үз традицияләребезне бездән соң килгән алмашка тапшырырбыз, октябратларны Бөтенсоюз пионер оешмасы сафларына керергә эзерләрбез һәм аларны Марш маршрутлары буйлап бер биеклектән икенче биеклеккә алга алып барырбыз.

Сүзегездә торугызыны эш белән исбатлагыз!

«ПИОНЕРЛАР — ВАТАНГА» МАРШРУТЫНДА

В. И. Ленин биографиясен өйрәнегез, аның васыятьләрен тормышка ашыру өчен көрәшегез. В. И. Ленин хезмәтләрен укугыз һәм фикер алышыгыз. Ленин укулары, дәресләре, конференцияләре оештырыгыз. Ленин залы, музей, бүлмәсе эшендә актив катнашыгыз. Аларны яңа материаллар һәм экспонатлар белән тулыландырыгыз, яңа экспозицияләр төзегез. Кече яшьтәге пионерлар һәм октябратлар белән шәһәрегеңнең, районыгыңның Ленин исеме белән бәйле урыннарына экскурсияләр һәм походлар оештырыгыз. Аларга В. И. Ленин турында сөйләгез.

Вожатый, укытучы җитәкчелегендә КПСС Үзәк Комитетының һәм Совет хөкүмәтенен илебездә коммунизм төзү турындагы документларының төп положениеләрен өйрәнегез.

Белемнәрне тырышып үзләштерегез. Гомуми мәҗбүри урта белем турындагы Законны үтәүдә кечкенәләргә үрнәк булыгыз. «Янәшәндә бер генә артта калучы да булмасын» дигән хәрәкәтне башлап йөрүчеләр булыгыз. Гомуми мәҗбүри уку постлары, фәннәр буенча кон-

сультантлар советлары оештырыгыз. Отряд пионерларының фәнни түгәрәкләрдә һәм жәмгыятьләрдә, кызыксынучылар клубларында үз сәләтләрен үстерүләре турында, «Яшь техниклар һәм тикшеренүчеләр — Ватанга» смотрында катнашулары турында кайгыртуны давам иттерегез. Мөстәкыйль рәвештә тикшеренү, конструкторлык һәм тәжрибә эшләре башкаручы пионерларга ярдәм итегез һәм аларны рухландырыгыз. Бөтен дружина өчен танып-белү конкурслары, олимпиадалар, техник иҗат күргәзмәләре, фән атналыклары, белем бәйрәмнәре, октябриялар һәм кече яшътәге пионерлар, озайтылган көн группалары балалары өчен күп белергә теләүчеләр клублары оештырыгыз. Мәктәп комсомоллары белән бергә телдән журналлар чыгаруда, фәнни һәм фәнни-популяр китаплар буенча диспутларда, китап укучылар конференцияләрендә катнашыгыз, дингә каршы пропаганда алып барыгыз. Дингә ышанучы семьялардан килгән балаларга игътибарлы булыгыз.

Эшчеләр сыйныфы һәм колхозчы крестьянар сафын тулыландырырга эзәрләнегез. ПТУ, техникумнар, предприятиеләр комсомоллары белән бергә киләчәктә һөнәр сайлауга багышланган әңгәмәләр, кичәләр, диспутлар, экскурсияләр уздырыгыз. Хәзерге заман производство, сезнең авылга, шәһәргә, районга кирәкле төп һөнәрләр һәм белгечлекләр белән танышыгыз. Пионерларның хезмәт бишьеллыгында үз планнарыгызны үтәүдә дружина өчен үрнәк булыгыз. Кече яшътәге пионерларны бөтенсоюз хезмәт операцияләрен үтәү өчен кирәкле күнекмәләргә өйрәтегез. Тимурчы группаларга һәм кече яшътәге пионерлар командаларына житәкчелек итегез. Эштә ярышны башлап жибәрүчеләр һәм оештыручылар булыгыз. Үз отрядыгызның пионер хәрәкәте зонасын киңәйтегез. Укучыларның производство бригадаларында пионер звенолары төзегез. Өлкән класс укучыларының «Минем хезмәтем республикам хезмәтенә кушыла» дигән девиз белән уздырыла торган жәйге хезмәт чирегендә катнашыгыз. Азык-төлек программасын тормышка ашыруга, унберенче бишьеллыкта экономия һәм сакчыллык буенча Бөтенсоюз комсомол счётына үзегезнең пионер өлешен кертегез. Комсомоллар белән бергә мәктәпне ремонтлауда, кабинетларны, мастерскойларны жиһазлауда, спорт һәм уен мәйданчыклары төзүдә катнашыгыз. Мөмкинлегегездән чыгып берәр техниканы: трактор, автомобиль, мотоцикл йөртәргә өйрәнегез.

Ата-аналарыгызга көнкүреш техникасын, өйне, квартираны ремонтлауда булышыгыз.

«ПИОНЕРЛАР — ПАТРИОТ-ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЛАР» МАРШРУТЫНДА

Дружинада пионерларның һәм мәктәп балаларының «СССР — минем Ватаным» экспедициясен оештыручылар булыгыз. Халкыбызның революцион, сугышчан һәм хезмәт батырлыклары урыннарына эзләнү операцияләре, экспедицияләр, агитпоходлар оештырыгыз. Мәктәп музейлары советлары, кызыл эзтабарлар штаблары эшендә катнашыгыз. Тупланган мәгълүматларны политинформацияләрдә, агитбригада программаларында, лекторлар группасы чыгышларында файдаланыгыз.

Халык депутатлары Советлары, урыннардагы жәмәгәт һәм дәүләт оешмалары һәм учреждениеләре эшчәнлегенә белән танышыгыз, алардан заданиеләр алып, намус белән үтәгез.

Совет дәүләте законнары турындагы белемнәрегезне тирәнәйтегез, ул законнарны үтәгез. Безнең советча яшәү рәвешенә кадерең белегез, аны сүздә дә, эштә дә яклагыз, буржуа дошман пропагандага, мешаннарча сөйләшүләргә карата килешмәүчән булыгыз. Агитбригада чыгышларында, агитплакатларда, стена газеталарында, сборларда, диспутларда, политинформацияләрдә аларга каршы көрәш ачыгыз. Вакийгаларны, тирә-юньдәге тормыш фактларын гомумхалык интереслары позициясеннән чыгып бәяләгез, укытучылар, ата-аналар, шефлар ярдәмендә иң катлаулы сорауларга жавап табарга тырышыгыз.

Советлар Союзының тугандаш республикалары пионерлары белән дуслык һәм хезмәттәшлекне тирәнәйтегез: хатлар алышуны, читтән торып ярышларны давам иттерегез, делегацияләр алмашыгыз, «Халыклар дуслыгы» фестивальләре һәм бәйрәмнәре, очрашулар, бергәләп экспедицияләр, сәяхәтләр, дуслык лагерьлары оештырыгыз.

Тынычлык өчен көрәшчеләр сафына басыгыз. Дружинада пионерларны Яшьләрнең һәм студентларның Мәскәүдә узачак XII Бөтендөнья фестиваленә хәзерләнүенә, «Салют, тынычлык!», «Советлар иле балалары — фестивальдә катнашучыларга» акцияләренә оештыручылары булыгыз. Теләктәшлек митинглары уздырыгыз, тынычлык һәм фестиваль фондына, милли һәм социаль азатлык өчен, империалистик политикага каршы көрәшүче халыкларга ярдәм фондына шимбә өмәләре ясагыз. Дружинада интернациональ кичәләр, фестивальләр, бәйрәмнәр оештырыгыз. ИДК эшендә актив катнашыгыз. Чит илләр белән дуслык жәмгыятьләренә коллектив членнары булырга омтылыгыз.

Капитал илләрендәге халыкара коммунистик һәм эшчеләр хәрәкәте вакийгаларын күзәтеп барыгыз. Демократик яшьләр оешмала-

ры турында, ВФДМ эше турында, Ленин комсомолының интернациональ элемтэлэре турында белеп торыгыз.

Социалистик иллэр арасындагы дуслык һәм хезмәттәшлекнең ничек ныгуы һәм үсүе белән танышыгыз. Экономик Ярдәмләшү Советының (СЭВ) эшчәнлеге турында, районыгызның, өлкәгезнең аның программасында катнашучы предприятиеләре һәм төзелешләре турында белешегез.

«ПИОНЕРЛАР — КОМСОМОЛГА АЛМАШ» МАРШРУТЫНДА

ВЛКСМ сафларына басарга эзерләнегез. В. И. Ленинның РКСМның III съездында сөйләгән «Яшьләр союзларының бурычлары» дигән речен өйрәнегез. В. И. Ленинның яшьләргә васыятен көндәлек тормышыгызда ничек үтәвегез турында отрядта фикир алышыгыз. Ленинның «Коммунизмга өйрәнегез» дигән васыятен кече яшьтәге пионерлар төшенерлек итеп аңлата белегез.

КПСС программасының төп положениеләре белән, партиянең XXVI съезды, КПСС Үзәк Комитеты пленумнары карарлары, ВЛКСМның XIX съезды документлары белән танышыгыз.

Туган шәһәрегездә, районыгызда, авылыгызда партия карарларын үтәүдә катнашыгыз. Ленин хезмәтләрен, партия һәм комсомол документларын өйрәнү занятиеләренә, сборларга, пионер учакларына, диспутларга коммунистларны һәм комсомолларны чакырыгыз.

ВЛКСМ Уставын, комсомол тарихын өйрәнегез, комсомол байрагы, комсомол билеты, значогы турында сборлар һәм әңгәмәләр уздырыгыз. Мәктәпнең, шефлык итүче предприятиенең, колхозның, совхозның комсомол оешмасы елъязмасын тудыруда катнашыгыз.

Комсомол газеталары һәм журналлары материаллары, радио һәм телевидение тапшырулары аша халыкара коммунистик һәм демократик яшьләр хәрәкәте белән танышуны давам иттерегез.

Пионериянең данлы традицияләрен ишәйтегез, саклагыз һәм алмашыгызга тапшырыгыз. Дружина эшләрен оештыруда башлап йөрегез. Пионер-инструкторлар булыгыз. Октябрятлар һәм кече яшьтәге пионерлар өчен түгәрәкләр һәм секцияләр оештырыгыз. III—VI класс пионерларына отряд эшләрен башкаруда, пионер активын укытуда ярдәм итегез, алар өчен политинформацияләр, экскурсияләр уздырыгыз, быргыда уйнарга һәм барабан кагарга өйрәтегез. Октябрятларны пионер оешмасы сафларына керергә эзерләгез.

«ПИОНЕРЛАР — КӨЧЛӘЛӘР, КЫЮЛАР, ЖИТЕЗЛӘР» МАРШРУТЫНДА

Отрядта «Хезмәткә һәм СССРны сакларга эзер» Бөтенсоюз комплексының «Спортта алмаш» дигән II баскычы нормаларын тапшыруга эзерләнүне һәм аны тапшыруны оештырыгыз. Отрядның бурычы — һәр пионерга ГТО значогы алуга ирешергә ярдәм итү. Кече иптәшләрегезне ГТО нормасын тапшыруга эзерләүдә катнашыгыз, аларны шәхси һәм җәмәгать гигиенасы күнекмәләрен белергә һәм үтәргә, үз-үзләрен чыныктырырга өйрәтегез. Гигиена, спорт, туризм буенча октябрятларның һәм кече яшьтәге пионерларның инструкторлары булыгыз. Кече яшьтәге пионер отрядларында, озайтылган көн группаларында иртәнге зарядка комплексын, хәрәкәтле уеннар өйрәнегез, спорт ярышлары, конкурслар, эстафеталар уздырыгыз.

«Өмет стартлары» уеннарын, дүрт төр буенча «Дуслык» пионер ярышларын, «Пионерская правда», «Яшь ленинчы» газеталары, «Пионерская зорька» радиогазетасы, ВЛКСМ Үзәк Комитеты призоларына ярышлар оештыруда дружина советына ярдәм итегез. Дружинадагы барлык спорт ярышларында актив катнашыгыз. Югары күрсәткечләргә ирешегез, районда, шәһәрдә спорт ярышларында дружина исеменнән чыгыш ясау хокукы алуагыз.

Берничә тапкыр күп көнлек походларга чыгыгыз. Туристлык техникагызны камилләштерегез. Турист слетларында һәм ярышларында катнашыгыз.

Социалистик Ватанны сакларга эзерләнегез. ДОСААФ түгәрәкләрендә һәм секцияләрендә үзегез дә катнашыгыз, барлык пионерларны да тартыгыз. Хәрби училище һәм академия курсантлары, Совет Армиясе ветераннары, хәрби комиссариат һәм ДОСААФ комитеты хезмәткәрләре белән очрашулар оештырыгыз. «Ажакан» уены; ЮДСА, ЮДП, ЮДМ, ЮДПД, ЮИД отрядлары эшен оештыручылар булыгыз. Дружинада «Бөек Ватан сугышы елъязмасы» экспедициясенә, социалистик илләр яшьләренә «Хәтер» исемле патриотик эшләр эстафетасына, сезнең мәктәпне тәмамлап Бөек Ватан сугышына китүчеләргә багышланган эзләнү эшләренә — «Сигналчылар һәм быргычылар»ны эзләүгә җитәкчелек итегез. Кече яшьтәге пионер отрядларында тимурчылар группаларын һәм командаларын оештыручылар булыгыз.

«ПИОНЕРЛАР — ГҮЗӘЛЛЕК ДУСЛАРЫ» МАРШРУТЫНДА

Өлкә, край, республикагыз табигатенен истәлекле урыннары белән танышыгыз. Үз халкыгызның культура истәлекләре турында

белегез, аларны төзү тарихы һәм авторлары турында нәниләргә сөйләгез. Тыюлыклар булган урыннарغا, елгаларга, сулыкларга экскурсия ясагыз, хәлдән килерлек тауга күтәрелүләр оештырыгыз.

Үз мәктәбегезне, мәктәп бинасы тирәсендәге мәйданны, квартирагызны яисә үзегез яши торган йортны, балконны, йорт янындагы бакчаны, ишегалдын яшелләндерегез һәм бизәгез.

Сәнгать өлкәсендә белемнәрегезне киңәйтәгез һәм тулыландырыгыз. Әдәбиятның, сәнгатьнең, музыканың, архитектураның дөньякүләм танылган әсәрләре белән таныша башлагыз.

Дружина пионерлары арасында совет һәм бөтендөнья сәнгәтенен, әдәбиятының иң яхшы үрнәкләрен пропагандалаучылар булыгыз. Өлкәннәр ярдәмендә «Гүзәллек дуслары», «Кече третьяковкалар» клублары, яшь сәнгать белгечләренен лекторлар группаларын, шигърият һәм музыка кичәләре оештырыгыз. Дружинада китап, театр, музыка, кино атналыклары уздырыгыз. Пионер дружинасының үзешчән сәнгәтенә житекчелек итегез. Дружинада

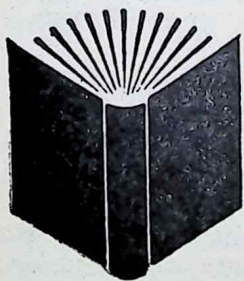
һәм микрорайонда нәфис сүз осталары, рәсәмнар, шагыйрьләр, сәхнәләштерелгән жыр, бию конкурсларын, пионер дискотекасын оештырыгыз һәм анда катнашыгыз. Әдәбият һәм сәнгать әсәрләре турында фикир алышыгыз. Фикерләрегезнең, эшләрегезнең, кылган гамәлләрегезнең, тышкы кыяфәтегезнең матур булуына омтылыгыз. Моңа сборлар, диспутлар, кичәләр багышлагыз. Октябрятларны һәм кече яшәтәге пионерларны үзегез белән гүзәллек дөньясына алып керегез.

Яшь ленинчы!

«Салют, Жинү!» Маршы маршрутлары буйлап юлга чыкканда, хыял һәм романтиканы, сугышчан пионер жырын һәм күңелле уенны үзәң юлдаш итеп ал.

Исәңдә тот: син үз Ватаныңның чын гражданы булып үсәргә тиеш. Биекле артынан биеклекеңә яулап, үзәңне изгә максатка — Бөтенсоюз ленинчыл коммунистик яшьләр союзы сафларына керүгә эзерлә.

Советлар Союзы Коммунистлар партиясе эше өчен көрәшкә һәрвакыт эзер бул!

Синең китап киштәң

Захарович И. С. Трухачева Т. В. Правов-фланговый отряд.— М.: Мол. гвардия. 1980. (Пионер-активист китапханәсе.)

Чирва А. Книги в твоей дружине.— М.: Мол. гвардия. 1980. (Пионер-активист китапханәсе.)

Чирва А. Учить учиться.— М.: Мол. гвардия. 1980.
Исаев А. А. Олимпийцы среди нас.— М.: Мол. гвардия. 1979. (Пионер-активист китапханәсе.)

Кунгурцев И. В. Твоя дружина.— М.: Мол. гвардия. 1981. (Пионер-активист китапханәсе.)

Ведина Т. Ф. Твой отряд.— М.: Мол. гвардия. 1981. (Пионер-активист китапханәсе.)

Иванова Л. П. Звеньевому.— М.: Мол. гвардия. 1981. (Пионер-активист китапханәсе.)

Путинцева Г. Пионерский штаб.— М.: Мол. гвардия. 1979. (Пионер-активист китапханәсе.)

Фурин С., Симонова Л. Юным тимуровцам.— М.: Мол. гвардия. 1977. (Пионер-активист китапханәсе.)

Защищай. Береги. Умножай. Жыентык.— М.: Мол. гвардия. 1978. (Пионер-активист китапханәсе.)

Шнекендорф З. К. Воспитание юных интернационалистов. Укытучылар өчен кулланма.— М.: Просвещение. 1979.

Надежда Константиновнаның бу сүзләрне әйтүенә илле елдан артык вакыт узган инде. Ләкин алар бүген дә заманча яңгырылар! Укып чык син аларны, вожатый!

ВОЖАТЫЙ НИНДИ БУЛЫРГА ТИЕШ!

Н. К. Крупскаяның Мәскәү вожатыйлары слетында сөйләгән чыгышыннан

...Балаларга иң якын торган кеше кем? Вожатый. Шуңа күрә вожатыйның нык хәзерлекле булуы, балаларга чыннан да тиешенчә йогынты ясий алуы бик мөһим. Бу эшкә еш кына җиңел карыйлар: балаларга кем дә ярый, янәсе. Һәм теләсә кемне вожатый итеп куялар, ә вожатый еш кына үз өстенә төшкән гаять зур җаваплылыкны аңлап җиткерми.

...Әгәр мисал өчен иптәш Ленинның тормышын алып, аның эшчәнлегенә нидән гыйбарәт булуын карасак, шулкадәр зур эшне башкарып чыгу өчен аңа һәркөнне укырга туры килгәнлеген күрер идек. Бездә еш кына шулай уйлыйлар: әйтик, җиденче классны тәмамладың — шуның белән эш бетте, яисә техникум бетердең — алга таба укыйсы юк. Әмма бу дәрәҗә түгел, иптәшләр. Эш барышында даими рәвештә укырга туры килә.

Һәм менә хәзер, вожатыйларны сайлап алганда, шундыйларын табарга кирәк ки..., алар уку мәсьәләсенә җитди карасыннар, алга таба мөстәкыйль рәвештә укый алсыннар, берәр төрле курсларга җибәргәнне көтеп тормасыннар, китаплардан файдалана, докладлар тыңлый, тормышны күзәтә һәм тормыштан өйрәнә белсеннәр.

Комсомолның эше вожатыйлар сайлап алуына түгел... комсомол вожатыйларга укуда да ярдәм итсен, вожатыйны сайлап, билгеләп куйдык та эш бетте, дип тормасын, ә аңа алга таба да белем алырга булышсын, ансыз, югыйсә, безнең яхшы теләгебезгә дә карамастан, ярдәм урынына кайчак мәгънәсезлек кенә килеп чыга.

...Нинди генә хәлләрдә дә вожатый ярты-йорты белем белән була алмый.

Икенчесе. Вожатыйлар политик хәзерлекле, политик аңлы булырга тиеш, һәм бу мәсьәләдә комсомол ячейкаларына зур җаваплылык төшә, алар вожатыйларның политик белемнәрен тикшереп торсыннар, ярдәм итсеннәр, таләп итеп кенә, калмасыннар, политик яктан үсәргә булышсыннар. Вожатыйларны курсларга җибәрү белән генә чикләнмичә, аларның көндәлек тормышын, эшен белеп торырга, аларга иптәшләрчә якын килергә, түгәрәкләргә тартырга, укырга ярдәм итәргә кирәк.

...Өченчесе... Пионерлар барлык балаларга үрнәк булырга тиеш, дибез. Дәрәҗәсез генә әйткәндә, миңа бу фраза ошап бетми, масаючанлыкны үстерә ул, ә менә вожатый чыннан да барлык пионерларга үрнәк булырга тиеш. Менә шунлыктан вожатый һичшиксез җәмәгать активисты булырга, социалистик төзөлешнең нәрсә икәнлеген аңларга, бу эш белән кызыксынып, аны тоеп яшәргә тиеш.

Миңа вожатыйлар еш кына: «Барлык йөкләмәләремне үтәдем, миннән тагын нәрсәдер таләп итәләр»,— дип язалар. Таләп иткәнгә гажәпләнеләр. Ә бит аңардан теге яисә бу нәр-

сәләргә битараф булмавын таләп итәләр. Менә нәрсәгәдер ирешү өчен көрәш бара, әйтик, метроны әйбәт итеп төзү өчен. Вожатый моңа битараф карый аламы? Комсомолның III съездындагы речендә Ленин коммунистик мораль турында сөйләгән иде. Нәрсә соң ул коммунистик мораль? Бу — эшләрнең уңышлы баруына, социалистик төзелештәге уңышларга, эшчеләр сыйныфы эше өчен көрәшкә кеше гаять зур әһәмият бирә, социализм эше өчен соңгы тамчы канына кадәр көрәшәргә эзер дигән сүз.

...Комсомоллар үз членнарыннан активлык, эшчеләр массасы белән бергә булуны, масса-ларга якин килә белүне таләп итәләр. Комсомоллар пионервожатыйлардан да шуны ук таләп итсеннәр... Пионервожатый үзе актив булырга, үзе эшләргә, социалистик төзелешне йөрәгенә якин кабул итәргә һәм аның өчен көрәшәргә, активист булырга өйрәнергә тиеш.

Һәм, ниһаять, соңгысы. Менә бик яхшы хәзерлекле, үз эшен белә торган, политик аңы үскән вожатый, активист, жәмәгать эшләрендә катнаша, ә шулай да ул вожатыйлыкка ярамаска мөмкин. Вожатый булып өчен, балаларны аңларга, аларга тәэсир итә белергә, алар каршында абруй яулап алырга кирәк...

Балаларны коммунистик рухта, коммунизм өчен көрәш рухында тәрбияләү өчен, без балаларга йогынты ясый алырга тиешбез, ә моның өчен аларның психологиясен белергә кирәк.

Бездә мондый хәлләр дә була, мәсәлән, пионерлар арасында берәр шаян малай очрый, ул әле үз-үзен тотарга өйрәнмәгән, көчен кая куярга белми, ә аңа шунда ук каты шелтә бирәләр, эшкә аяк чалучыга санылар һәм отрядтан ук чыгаралар. Болай эшләргә кирәкми: бу нинди малай, нәрсә белән кызыксына, шуны карарга һәм аны үзен кызыксындырган җаваплы эшкә куярга кирәк. Әйтик, малай яхшы жырлый, музыканы аңлый. Аның шаянлыгына карап тормаска, ә эш башына куярга һәм хор оештыр дип әйтәргә, шул ук вакытта хорны ничек оештырырга икәннен өйрәтергә кирәк. Озакламый ул эш белән шулкадәр мавыгып китәр, эшкә аяк чалучы юкмы дип үзе күзәтә башлар. Икенче бер малайны, әйтик, техника кызыксындыра. Аңа да мавыгып эшләрлек эш бирегез. Аяк чалучылар рәтеннән санарлык бер малайны белә идем мин. Ул искиткеч сәләтле бала, техника белән кызыксына. Техник станциягә жибереп, ничек эшләргә икәннен күрсәткәч, ул танымаслык булып үзгәрде, тәртипсезлекләренен эзе дә калмады. Балаларга якин килә белергә, аларны оештыра, аларга йогынты ясый белергә

кирәк. Шуңа күрә пионервожатыйның беркадәр педагогик хәзерлегә дә булырга тиеш. Ул бөтен педагогика курсың, педагогика теориясен белергә тиеш дигән сүз түгел бу. Эшнен асылы монда түгел. Педагогиканың пионервожатый нинди булырга тиеш дигән бүлеген өйрәнергә кирәк.

Күрәсезме, минемчә, яхшы пионервожатый булып өчен күп нәрсә кирәк: беренчедән, өйрәнә белергә; икенчедән, политик грамоталы булырга; өченчедән, жәмәгатьче-активист булырга; дүртенчедән, балалар психологиясен аңлый һәм аларны оештыра белергә. Менә төп дүрт таләп.

80 НЧЕ ЕЛЛАР ВОЖАТЫЕ

Вожатыйлар слетларында һәм семинарларында, «огонек»ларда, хезмәттәшләрнең белән очрашулар вакытында партия һәм комсомол өчен бик мөһим булган уртақ эшне башкаручы дусларың һәм иптәшләреңнең йөзләренә дикъкат белән карыйсың һәм ирексездән үзүенә шундый сорау бирәсен: «Ә бүгенге көн вожатыйлары гражданныр сугышы фронтларынан беренче пионер отрядларына килгән егетләрдән һәм кызлардан нәрсәсе белән аерыла соң?» Син алар белән иң шатлыклы вакыйгалар — уңышлы үткәрелгән теләктәшлек митингысы, кызыл эзтабарларның кызыклы табышы яисә, киресенчә, үзенә борчыган нәрсәләр — өлкән яшьтәге пионерлар, мәшәкатьле үсмерләр, өзелгән сборлар турында сөйләшсәң, һәм синең алда тагын сорау туа: «Ә 40 нчы еллар вожатыйлары кырыс һәм дәншәтле сугыш чоры балаларының йөрәгенә һәм акылына ничек юл таба алганнар, аларның ул авыр еллардагы авыр хезмәте нәрсәсе белән аерылып торды икән?»

Пионер комиссарларының һәр буынына хас осталык серләре, үз эш формалары булган. Әлбәттә, төп мәсьәләдә һәр чорның вожатыйлары бер-берсенә охшаш. Шул ук революцион дәрт, партия эшенә бирелгәнлек. Шул ук үз профессиональ мөһабәт, кызыл галстукка, пионер оешмасы традицияләренә тугрылык. Вожатыйларның барысы да совет балаларын коммунистик идеалларга тугрылык рухында тәрбияләделәр. Әмма шулай булса да безнең көннәрнең балалар комиссарларын аннан алдагы буыннарда аерып тора торган кабатланмас яклар бар.

Коммунистик балалар хәрәкәтенең бөтен тарихы дәвамында беркайчан да безнең илебездә балалар белән эшләү өчен бүгенге кебек уңай шартларның булганы юк иде. Хәзер пионер оешмасы нык үскән социализм шартларында, дөньяда иң демократик булган гуманлык дәүләте шартларында эшли. Соци-

листик жәмгыять балалар турында зур кайгыртучанлык күрсәтә. Беренче вожатыйлар хыяллана гына алган нәрсәләр хәзер һәр пионер дружинасының казанышына әверелде. Илебездә мәктәптән тыш балалар учреждениеләренең киң челтәре төзелгән: Пионер йортлары һәм сарайлары, яшь техниклар, туристлар, яшь натуралистлар станцияләре, балалар тимер юллары һәм елга пароходчылыгы, рәсем сәнгате студияләре һәм музыка мәктәпләре, стадионнар һәм турбазалар, жәйге пионер лагерьлары... Балалар өчен нәшриятлар, пионер матбугаты эшли. Балаларның үз радиосы, кино, телевидениесе бар. Пионер оешмасының профсоюзлар, иҗат союзлары, хәрби частылар, министрлыклар һәм ведомстволар белән бәйләнеше беркайчан да болайнык булганы юк иде. Балаларга юмарт итеп бирелгән бу байлыктар вожатый эшенә тәэсир итмә соң? Бу объектив факторлар вожатыйны яңа эш методлары эзләргә мәҗбүр итмә? Әлбәттә. Һәм хәзерге шартларда вожатыйның осталыгы барыннан да бигрәк аның бу байлыктардан көндәлек практик эштә ничек файдалануына бәйле. Еш кына вожатый дружинада спорт эшенең начар куелуыннан зарлана. Ә янәшәдә генә — буш стадион. Кайвакыт вожатый музыкаль кичә үткәргә кеше юк дип зарлана. Ә якында гына — балалар музыка мәктәбе.

Хәзерге вожатыйның осталыгы шуннан гыйбарәт, ул партия һәм хөкүмәтебезнең үсеп килүче буынны тәрбияләү өчен биргән бөтен мораль һәм материал мөмкинлекләреннән тулысынча файдаланырга тиеш. Киң совет жәмәгәтчелеге белән берлектә һәм ата-аналар белән кулга-кул тотышып дружинада күп төрле эшләр башкарган вожатыйлар нәкъ менә шулай итәләр дә.

Соңгы елларда совет педагогика фәне пионер оешмасының хәзерге үсеш этабында аның тарихын, теориясен һәм методикасын житди эшкәртү өчен күп көч куйды. Пионер коллективлары эшенең иң актуаль проблемалары буенча педагогик һәм комсомол матбугатында күп материал басылды. Пионер коллективлары эшчәнлегенең төрле юнәлешләренә багышланган диссертацияләр язылды. Бу күмәк тәҗрибә хәзинәсе — вожатый кулында. Бүген коллектив эшен чама белән генә оештырырга ярамый. Пионер коллективының педагогик проблемаларын хәл итүгә фәнни, комплекслы якин килергә кирәк. Һәм биредә вожатыйның осталыгы — аның хәбәрдар булуында, үз тәҗрибәсен даими баета белүендә, фән ясаган нәтиҗәләр һәм тәкъдимнәрен пионер дружиналары һәм отрядларының жанлы эшләрендә куллана белүендә. Башкалар тәҗрибәсен уйламыйча күчәрмәскә, ә үз коллективын-

ның үсеш дәрәжәсен исәпкә алып иҗади файдаланырга кирәк. Биредә үз белемнәренчә мөстәкыйль тулыландыра белү, зур фәнни һәм политик информация агымында тиешле юнәлеш таба белү мөһим.

70 һәм 80 нче еллар чигендә халыкара хәл кискен үзгәрдә: тынычлык һәм коралсызлануның дошманнары планетаны ашкынып кораллануга, яңа агрессив авантюраларга таба борырга тырышалар. Мондый шартларда вожатыйның сыйнфый сизгерлегә аеруча үткен булырга тиеш. Һәм биредә аның осталыгы дошман идеологиягә туктаусыз отпор бирүдән, балаларның йөрәкләренә һәм акылларына чит идеология тәэсире үтеп керүнең бер фактын да игътибарсыз калдырмаудан гыйбарәт. Вожатый партиянең идеологик хезмәткәре булды һәм шулай булып кала да. Бүгенге көннәр вожатыйның аерылгысыз сыйфаты — политик культурасы никадәр югары булса, идеологик хезмәткәр буларак аның осталыгы да шулкадәр зуррак булчак.

Һәр вожатый шөхес буларак аерылып тора. Һәммәсенең үз яраткан нәрсәсе, үз педагогик осталык серләре бар. Берсе бик матур жырлы һәм бии. Икенчесе бик оста сөйли. Өченчесе бөтенесен дә булдыра. Бүген һәр эштә дә универсал булу кыен. Эмма һәр вожатыйда да булырга тиешле бер сыйфат бар, ул — педагогик этика, ансыз үзгә тәрбияләнүчеләреннән чын эхлаклылыгына ирешеп булмый. Шәфкатьлелекне — шәфкатьлелек белән, эчкерсезлекне һәм күңел юмартлыгын — эчкерсезлек һәм юмартлык белән, ярдәмчеллекне ярдәмчеллек белән генә тәрбияләп була. Н. К. Крупская, А. В. Луначарский, А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинскийларның хезмәтләре югары педагогик этика белән аерылып тора. Педагогик этика — балалар комиссарының профессиональ осталыгының состав өлеше.

Вожатый, син берәр вакыт Аркадий Петрович Гайдарның осталык сере нәрсәдә икән дип уйланганың бармы? Аны бик хаклы рәвештә язучы-вожатый дип атыйлар. Могжиза бит: әдәби герой Тимур повесть битләреннән туп-туры балалар тормышына килеп керде һәм зур бер патриотик хәрәкәт — тимурчылык хәрәкәтен тудырды. Гайдар балалар психологиясен яхшы белә иде. Ул киләчәккә күрә, хыяллана белә иде. Язучы балалар белән үз тиңе белән сөйләшкән кебек житди сөйләште. Гайдар китапларының озын гомерлелек сәбәбе шунда түгелме икән? Бүгенге балаларның дөньясы тагын да катлаулырак. Һәм вожатыйның осталыгы бала психологиясен тирәнтен белүдә, балаларның кызыксынуларын һәм ихтияжларын дикъкәтирәк өйрәнүдә күренәчәк.

**В. И. ЛЕНИН ИСЕМЕНДӘГЕ БӨТЕНСОЮЗ
ПИОНЕР ОЕШМАСЫНЫҢ ӨЛКӘН ҺӘМ
ОТРЯД ПИОНЕР ВОЖАТЫЙЛАРЫ ТУРЫНДА
ПОЛОЖЕНИЕ**

*ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы тарафыннан
1967 елның 17 мартында расланды*

Пионер вожатые — яшь пионерларның җитәкчесе, тәрбиячесе һәм оештыручысы. Вожатый эше — җаваплы һәм почетлы комсомол йөкләмәсе. Укытучылар, комсомол активы, җәмәгәтьчелек белән бергәләп, пионер вожатые пионерларда Совет Ватанына, Коммунистлар партиясенә һәм халыкка мәхәббәт һәм тугрылык тәрбияли, балаларда югары мораль сыйфатлар формалаштыра, аларда белем алу белән кызыксынуны үстерә, хезмәткә мәхәббәт тәрбияли.

Пионер вожатые — мәктәптә, тору урыннарында, лагерьларда пионерларның эшчәнлеген оештыра. Ул яшь ленинчыларга пионер коллективлары тормышын матур һәм эчтәлекле итәргә булыша, һәр пионерны звено, отряд, дружина эшенә тарта.

Пионер вожатые — пионерларның өлкән иптәше һәм дусты, ул балаларны ярата, аларның ниләр белән кызыксынуын җентекләп өйрәнә, активлыкларын, үзешчәнлекләрен һәм инициативаларын үстерә, бердәм һәм тупланган коллектив төзи.

Пионер вожатые үз эшен чын күңелдән мавыгып, зур дәрт белән башкара, үзенең идея инанганлыгы һәм шәхси үрнәгә белән ул пионерларда аңлы дисциплина, максатка ирешүдә ныклык, кыенлыкларны җиңеп чыга алу сыйфатлары тәрбияли.

Өлкән пионер вожатые

18 яшьтән яшь булмаган комсомолец яисә коммунист дружинаның өлкән пионер вожатые була ала. Ул урта, махсус урта яисә югары белемле булырга һәм пионер эше буенча махсус хәзерлек үтәргә тиеш.

Өлкән пионер вожатыйларын, пионер оешмасы советлары һәм халык мәгарифе органнары белән берлектә, комсомолның район, шәһәр комитетлары сайлап ала һәм раслый.

Өлкән пионер вожатые мәктәпнең педагогик советы члены булып тора, мәктәптән тыш һәм класстан тыш эшләрне оештыручылар, укытучылар белән тыгыз бәйләнештә эшли.

Өлкән пионер вожатые:

— мәктәп, предприятие, колхоз, совхозларның, уку йортлары, хәрби частыларның комсомол комитетлары белән берлектә иң яхшы комсомоллар арасынан отряд пионер вожатыйларын, түгәрәк, секция, мавыгулар буенча

төрле берләшмәләр җитәкчеләрен сайлап куя, аларны даими рәвештә өйрәтә, эшләрен күзәтә торып;

— пионер активының системалы укуын үткәрә, актив һәм пионер дружинасы советы аша отрядлар эшенә юнәлеш бирә;

— пионер дружинасы советы белән берлектә октябрат группалары һәм йолдызчылары вожатыйларын сайлап ала һәм өйрәтә, октябратларны яшь ленинчылар сафына керергә әзерләүдә аларга булыша;

— мәктәп комсомол комитеты белән берлектә өлкән яшьтәге пионерларны ВЛКСМга керергә әзерли;

— үз иптәшләренен, укытучыларның иң яхшы тәҗрибәсен даими рәвештә өйрәнә, эшнән яңа формалары, методлары белән таныша, үз пионер коллективында аларны ижади куллана.

Өлкән пионер вожатыеның түбәндәгеләргә хокукы бар:

— җитәкче комсомол һәм пионер органнарында пионер эше мәсьәләләрен тикшергәндә һәм хәл иткәндә дружина исеменнән катнашу;

— пионер отрядлары һәм дружиналары эшенә, комсомол оешмаларының пионерлар белән эшләүдә катнашуына бәйле мәсьәләләргә комсомол комитетлары тикшерүенә куя;

— педагогик советларда, киңәшмәләрдә, конференцияләрдә пионер дружинасы исеменнән катнашу;

— укытучылар өчен билгеләнгән хокуклардан һәм льготалардан файдалану;

— мәктәп дирекциясә рәхсәтә буенча, комсомолның район, шәһәр комитеты, пионер оешмасы советы белән киңештереп, гамәлдәге положение нигезендә укытучылык эшен алып бару.

Отряд пионер вожатые

Отряд пионер вожатые — отрядта пионер эшләрен оештыручы һәм җитәкче. Отряд вожатыйларын комсомол комитетлары сайлап ала һәм раслый, аларга практик ярдәм күрсәтә.

Түбәндәге комсомоллар отряд вожатые булырга мөмкин: укучы-комсомоллар, производство эшләүче, студент, Совет Армиясә һәм флоты сугышчысы, ижади һәм фәнни интеллигенция вәкиле булган, балалар белән эшләргә сәләтле, оста оештыручы комсомоллар һәм коммунистлар.

Отряд вожатые бөтен эшнә балаларның киң үзешчәнлегә, активлыгы һәм инициативасына нигезләнеп оештыра. Ул пионер отрядының үз комсомол оешмасы, үзе укый, эшли торган коллектив белән дуслыгын ныгыта, уку яисә эш буенча үз иптәшләрен түгәрәкләр һәм

секциялар, мавыгулар буенча клублар житәкчесе, туристик походлар оештыручы буларак пионерлар белән эшләүгә тарта.

Отряд вожатые отряд эшчәнлегенә турындагы, комсомолларның пионерлар белән эшләве турындагы мәсьәләләрне комсомол комитетлары һәм дружина советлары тикшерүенә кертү, педагогик совет эшләрендә катнашу хокукына ия.

Отряд пионер вожатые комсомол комитетларының, өлкән пионер вожатыеның турыдан-туры житәкчелегендә, класс житәкчесе, тәрбиячеләр, ата-аналар белән тыгыз бәйләнештә эшли.

Вожатыйларны бүлөкләү

Яшь ленинчыларга коммунистик тәрбия бирүдә уңышлы эшләгән өчен, өлкән һәм отряд пионер вожатыйлары түбәндәге бүлөкләр белән бүлөкләнә:

— комсомолның район, шәһәр, округ, өлкә, край комитеты, союздаш республиканың ЛКСМ Үзәк Комитеты, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының республика һәм Үзәк Советы, ВЛКСМ Үзәк Комитеты грамоталары белән;

— В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының «Иң яхшы вожатыйга», «Пионерлар белән актив эшләгән өчен» значоклары, ВЛКСМ Үзәк Комитетының «Комсомолда актив эшләгән өчен» значогы белән. Пионерлар белән эштә аеруча хезмәт күрсәткән өчен ВЛКСМның Почетлы билгесе белән бүлөкләнә.

Комсомолның район, шәһәр, округ, өлкә һәм край комитетлары пионер вожатыйларын «Халык мәгарифе отличнигы» значогы белән бүлөкләү турында, ә КПССның район, шәһәр комитетлары һәм халык депутатларының шундагы Советлары хөкүмәт бүлөкләре белән бүлөкләү турында халык мәгарифе органнарына тәкъдим кертәләр.

ВОЖАТЫЙНЫҢ ЭШ МЕТОДЛАРЫ

Пионерлар белән алып барыла торган тәрбия эшенең барлык методлары аларны башка методлар белән бер системада кулланганда гына, пионер оешмасының нигезендә яткан принципларны һәрвакыт истә тотып, аларны үтәгәндә генә нәтижәле булачак.

Пионерлар белән тәрбия эше алып баруның төп методлары: сүз белән һәм уңай үрнәк белән ышандыру, пионер йөкләмәсе, ярыш, уен, мактау һәм жәза биру.

Ышандыру. Бу — баланың аңына һәм хисләренә сүз белән һәм уңай үрнәк белән максатчан тәэсир итү.

Ышандыру методы беренчә чиратта балаларның идея-эхлак төшенчәләрен, карашларын, теге яки бу нәрсәгә бәя бирә белүләрен формалаштыра, шулай итеп, аларның үз-үзләрен тотышына йогынты ясый.

Ышандыру методын педагогик яктан нигезләмичә куллануның коры сүз белән тәрбияләү кебек куркыныч ягы бар, бу очракта пионерлар эхлакый камилләшү турындагы дәрәс һәм файдалы сүзләренә зурлардан кирәгеннән артык ишетәләр, әмма бу сүзләр балаларның үз-үзен тотышына, хисләренә берничек тә тәэсир итми.

Сүзнең эштән аерылу куркынычы турында үз вакытында бөек рус педагогы К. Д. Ушинский да кисәткән иде: «Балаларны эхлак турында мәгънәләре аңлашылмаган, хисләргә тәэсир итмәгән күтәренке сүзләр тыңларга өйрәтә, сез икейөзле кешеләр үстерәсез, аларга эхлаксызлыкны яшерү җиңел булачак, чөнки сез үзегез аны капларга пәрдә бирәсез».

Сүз — синең төп коралың, вожатый. Пионерларга әйткән һәр сүзгә гадәттән тыш җаваплы карарга кирәк.

Н. К. Крупскаяның пионерларга язган хатлары — ышандыруның этик монолог формасындагы менә дигән үрнәге. Алар яшь китап укучыларга, тыңлаучыларга мөрәҗәгать итеп язылган. Гадәттә алар ышандыргыч жанлы мисалдан башлана, тормыш фактларын әчәнә ала, логик фикер йөртү, этик бәя бирүләр һәм нәтиҗәләр шул фактларга нигезләнә. Әчтәлегенә буенча да, формасы буенча да пионерлар белән сөйләшү үрнәге булган бу хатларны вожатый да, укучы да тагын һәм тагын бер кат укып чыгарга тиеш.

Пионерлар белән эшләгәндә вожатыйлар сүз белән ышандыруга ешрак мөрәҗәгать итәләр. Әгәр бу әңгәмәләр дусларча жылы, эчкерсез булса, бик яхшы. Һәркемгә — тиешле сүзләр, үзенчәлекле якин килү, тиешле мисаллар. Иң мөһиме, син инандырырга теләгән кеше (әй-тик, аның иптәшләренә мөнәсәбәт дәрәс түгеллегенә) сиңа ышансын. Димәк, син дә аңа ышаныч күрсәтергә тиеш, «күзгә-күз карап» сөйләшкәндә бер-береңне хөрмәт итү бик кирәк.

Сүз белән ышандыру нәтиҗәле булсын өчен, нинди педагогик шартларны үтәргә соң?

Барыннан да бигрәк, әңгәмәләр, диспутлар, сборлар, коллектив фикер алышуларның темасы актуаль һәм вакытлы булырга тиеш. Балалар инде онытып бетергән фильм турында фикер алышу, яисә хәзерге моментта аларны бөтенләй дулкынландырмый торган проблема турында бәхәсләшү мәгънәсез.

Политик информация, әңгәмә, диспут өчен материалны алдан әзерләү, сораулар куюда һәм исбатлау системасында максатчанлык

һәм логика булу мөһим. Сүз белән ышандыруның конкретлыгы, ачыклығы, эмоциональлегә вожатыйның балалар тормышынан, китаптардан, газета-журналлардан конкрет фактлар, тарихтан мисаллар китерә белүенә бәйле.

Балалар купшы сүзләргә, акыл өйрәтүгә яратмыйлар, вожатый шуны онытмасын иде. Эмма алар, жанлы һәм ышандыргыч дискуссия шартларында барса, шактый катлаулы мораль проблемаларын тикшерүдә теләп катнашалар, үз фикерләренә хөрмәт белән караганны бәйли беләләр.

Ышандыру методын куллану вожатыйдан пионерларның фикерләрен, карашларын, бәйләрен ачыклай, дәрәжә фикерләргә вакытында хуплай, дәрәжә булмаган һәм хата карашларны саклык белән генә кире кага белүгә, акрынлап балаларның үзләрен дәрәжә нәтижә ясауларына ирешүгә таләп итә.

Пионер эш практикасында үрнәк белән ышандыру киң кулланыла. Тәҗрибәле вожатыйлар Ленин заллары һәм музейлары төзөгәндә, Ленин булган урыннарда экскурсияләр вакытында, «СССР — минем Ватаным» экспедициясен оештырганда, совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннары буйлап походларда, тимурчылар эшендә, китаплар һәм спектакльләр, комсомол һәм пионер газета-журналлары материаллары, кино һәм телефильмнар турында фикер алышканда уңай үрнәккә белеп файдаланалар.

Пионер коллективы почетлы исемгә хокук яулап алу өчен көрәшкән кенә калмыйча, герой исеме белән бәйле рәвештә үз традицияләрен дә булдырса гына, исемнен отряд йөрткән герой үрнәгендә пионерларның ышандыру методы тиешле нәтиҗәгә бирә. Бу эштә ясалмалык башка барлык эштәгегә караганда да куркынычрак. Балалар чыннан да үз геройлары турында белергә, исән булсалар, аның туганнары турында кайгыртырга тиешләр.

Балаларның бер-берсенә йогынты ясауын да онытырга ярамый. Вакыт-вакыт яшүсмер өчен иптәшенең фикере зурлар фикеренә караганда мөһимрәк була, вожатый шуны исендә тотсын. Һәм вожатыйга тагын бер бурыч йөкләнә: ул балаларның үзара аралашуын шулай оештырырга тиеш ки, аларның уңай яклары ачык күренерлек булсын, кимчелекләр дә яшеренеп калмасын.

Уңай үрнәккә үзләштерү һәм аңа мөнәсәбәт балаларның яшь үзенчәлекләренә карап аерыла. Октябрияларның һәм нәни пионерларның герой тормышындагы конкрет, тәэсирле вакыйгалар үзенә тарта.

11—12 яшьтәге үсмер мажаралы китапларны йотлыгып укый, китап геройларының кыюлыгы, батырлыгы белән мавыга, үз әйләнә-ти-

рәсендәгә кешеләрдә дә шундый сыйфатларны бәйли. Үзен дә шулар кебек көчле, кыю, куркусыз итеп күз алдына китерә. Эмма бу яшьтә, аның хақына батырлык эшләнгән максат белән кызыксынмыйча, батырлыкның тышкы ягы белән генә мавыгу хас. Вожатыйның һәм зурларның барысының да игътибары батырлыкны аңлауда мондый чикләнгенлеккә бетерүгә юнәлдерелергә тиеш.

13—15 яшьтәге өлкән яшүсмерләр, герой образы турында уйланганда, үз рухи дөньяларына якын булган сыйфатларны аңлы рәвештә сайлыйлар. Шуңа күрә мондый сайлау үзеннән-үзе эмоциональ төс ала. Геройның батырлыгы да тирән шәхси мәгънәгә ия була, еш кына: «Ә мин шулай эшли алыр идемме?» — дигән сорау куела. Үзенә бертөрле гомумиләштерү барлыкка килә: геройлыкның характерлы сыйфатлары — кыюлык, Ватанга бирелгәнлек, батырлыкка омтылу, батырлык эшләргә әзер булу — өлкән пионерлар тарафыннан гомумиләштереп, конкрет образга бәйләмичә кабул ителә.

Бу яктан алганда кызыл эзтабарлар эшчәнлегә бик мөһим. Пионерлар һәм зурлар бергәләп планнар төзиләр, куелган максатка ирешәләр, кыенлыкларны җиңәләр, уңышка ирешү шатлыгын кичерәләр. Болай аралашу пионерлар каршында өлкән остазларның иң яхшы эхлак сыйфатларын ача, еш кына алар кебек эшләргә тырышу теләген уята.

Пионер йөкләмәсе. Йөкләмә пионер коллективына да, аерым бер пионерга да бирелергә мөмкин. Мәсәлән, «Уренгой» операциясендә катнашып, бөтен пионер оешмасы комсомолның почетлы йөкләмәсен үти. Бу очракта пионерлар бик мөһим дәрәжәгә эшенә тартыла. Дружинага, отрядларга йөкләмә хезмәт коллективы — дружинаның шефы исемненнән дә, мәктәпнең партия һәм комсомол оешмаларынан, пионер оешмасы советыннан, пионерларның шәһәр һәм район штабларынан да бирелергә мөмкин.

Пионер йөкләмәләрен шартлы рәвештә пионер оешмасы эшенең төп юнәлешләре буенча классификацияләргә мөмкин.

Пионер коллективы үзидарәсе органнары составындагы эшчәнлек белән бәйле йөкләмәләргә аерып күрсәтергә кирәк. Пионерлар звено вожатые, отряд һәм дружина советы члены, шәһәр һәм район пионер штаблары члены вазифаларын башкаралар. Бу йөкләмәләр билгеле бер оештыру сәләте һәм күнекмәләрен таләп итә.

Шефлык эшенә караган йөкләмәләргә аерып күрсәтергә була: балалар бакчасына ярдәм, өлкән пионерларның кече яшьтәге пионер отрядларында эшләве, октябрия группалары һәм йолдызчыларына җитәкчелек итү, «Ок-

тябратлар — Октябрь илендә» уенын оештыру. Мондый йөкләмәләр пионерга үз отряды чикләреннән чыгарга, үзен олы итеп сизәргә булыша: башка балаларны тәрбияләү эше ышанып тапшырыла бит.

Күп кенә йөкләмәләр идея-политик тәрбия формалары белән бәйлә була: пионер — политинформатор, кызыл эзтабар, ИДК члены, Ленин музей советы члены яисә экскурсовод, редактор яисә редколлегия члены.

Флаг, байрак йөртүче, барабанчы да шул ук төрдәге йөкләмәләргә керә.

Ижтимагый файдалы хезмәтне оештыру белән бәйлә йөкләмәләр бар: металл ватыгы яисә макулатура жыю, отрядның яки дружинаның пионер хәрәкәте зонасында эшләү, хезмәт десантын әзерләү һәм үткөрү.

Йөкләмәләренң кайберләре белем өчен көрәш өлкәсендә булырга мөмкин: пионер патруле яисә фәннәр буенча консультантлар группы члены, «Белем» клубы советы члены, ижат смотрларын, фәнни олимпиадаларны, кызыклы фән һәм техника кичәләрен оештыручы.

Дружиналар һәм отрядлар эшендә физорг, жирле уеннары, спорт ярышларын оештыручы, «Ажаган» командиры, «Олимпия» клубы советы члены кебек йөкләмәләр дә бар.

В. И. Ленин исемендәге БПО Үзәк Советы «Дружинада һәм отрядта пионер йөкләмәләренң үрнәк исемлеген» эшләде.

Пионер йөкләмәләренң нәтижәлелеге күп кенә педагогик таләпләрне үтәүгә бәйлә.

Барыннан да бигрәк, звенога, отрядка, дружинага, аерым пионерга бирелгән йөкләмәненң ижтимагый кыйммәте булырга тиеш.

Йөкләмәненң тәрбияви йогынтысы шулай ук төрле яштыгә һәм женестәге пионерларның бу йөкләмәне үтәү белән кызыксынуына да бәйлә. Балалар төрле йөкләмәгә төрлечә бәя бирәләр. Алар «дәрәжәле» йөкләмәне аералар. Малайлар, кагыйдә буларак, спорт белән, «Ажаган», «Күн туп», «Алтын алка» уеннары белән бәйлә йөкләмәләрен яраталар. Алар политинформатор, ИДК клубы члены вазифаларын теләп башкаралар. Аларны яңа фактлар, материаллар эзләү, сугышта һәм хезмәттә батырлыклар күрсәткән кешеләр белән аралашу үзенә тарта.

Кыз балалар звено вожатые, отряд һәм дружина советы члены вазифаларын яраталар, ә малайлар бу эшләрдән, кызыксыз һәм авырга санап, еш кына баш тарталар. Шуңа күрә, сайлап куелган активка малайларны да кергү өчен, вожатый аерым кайгыртырга тиеш. Кыз балалар октябрат группаларындагы эшләр, үзешчән сәнгать концертлары, төрле ижади конкурслар оештыру белән кызыксынып шөгыльләнәләр.

Йөкләмәненң тәрбияви әһәмияте булсын өчен, вожатый үз пионерларының һәвәслекләрен, характер үзенчәлекләрен, тәрбиялелек дәрәжәсен белергә тиеш.

Кайбер пионерлар жәмәгать эшен эшләргә омтылып тора һәм анда актив катнаша.

Кайберләре экренләп кенә, коллектив йогынтысында гына эшкә кушылып китә. Жәмәгать эше эшли башлагач, алар аның белән кызыксынып китәләр, уртақ уңышлар өчен шатланылар.

Ләкин коллективта мондый балалар да була: алар жәмәгать эшендә бик актив һәм мавыгып катнашалар, эмма абруйлары югары булмый, иптәшләре алдында ышаныч казана алмыйлар. Димәк, бу активистларның характерында, иптәшләре белән мөнәсәбәтендә тискәре сыйфатлар бар, мәсәлән, масаю, өстен булырга, шаккатыруга омтылу.

Мондый вакытта йөкләмәненң пионер шәхесенә уңай йогынтысы турында сүз була алмый. Болай да була: пионерның коллективта абруе житәрлек, ләкин ул үз көченә ышанмый, оялчан, башкарып чыга алса да, үз өстенә зур жәмәгать эшен алырга курка.

Коллективта еш кына беринди жәмәгать эше башкармаган пионерлар була. Алар арасында яхшы укучылар да, берәр төрле эшчәнлек белән мавыгучылар да бар. Болар шактый кыен категориядәге балалар, һәм аларга бик уйлап, аерым якын килергә кирәк.

Жәмәгать эшләренә салкын карый башлаган пионерлар белән дә кыен. Моның сәбәбе еш кына йөкләмәләр биргәндә методик ялгышлар жибәрүдән килә. Аерым алганда, мәсәлән: конкрет бер йөкләмә сайлаганда зурлар ярдәм итмәгән, яки пионерга жәмәгать эшен артык күп өйгәннәр.

Йөкләмә яшь үзенчәлекләренә туры килергә, хәлдән килерлек булырга һәм шул ук вакытта кыенлыklarны жинәп чыгарга, ихтыяр көче, ныклык, мөстәкыйльлек күрсәтергә мөмкинлек бирергә тиеш.

Пионер активын һәм пионерларны — конкрет эш оештыручыларны даими укытырга кирәк. Яңа сайлап куелганнарның беренче адымнарына бигрәк тә игътибарлы булу, эшләү теләген ныгыту мөһим, балаларда көчсезлек хисе тумасын.

Йөкләмәләренң нәтижәлелеге аларның үтәлүен тикшерүгә бәйлә. Контроль булганда вакытында киңәш биреп, әйтеп жибәреп тә була, ә кайвакыт отряд, дружина советында эшне тоткарлаучылар, йөкләмәгә жавапсыз караучылар белән ныклап сөйләшергә дә мөмкин.

Эшненң характерына һәм күләменә карап, вожатый йөкләмәләрен катлауландырырга тиеш.

Йөкләмәләренң үтәлуенә йомгак ясаганда, вожатый балаларны эшләнгән эшнең нәтижәсен һәм сыйфатын анализларга, бөтен коллективның һәм аерым кешенең эшенә бәя бирергә өйрәтә.

Ярыш. Теләсә нинди яшътәге балаларга һәм үсмерләргә кыенлыкларны жиңәргә, беренчелеккә, уңышка (бигрәк тә үзләре яраткан эшләрдә) омтылу хас. Отрядта һәм дружинада ярышлар оештыру балаларның бу ихтыяжларын канәгәтләндерергә булыша. Ярыш активлык, дәрт уята, ирешелгән уңышлар өчен шатлык һәм горурлык хисе тудыра.

Ярышны түбәндәге эшләрдә оештырырга мөмкин:

— төрле төрдәге ижтимагый файдалы хезмәт (тимер-томыр жыю, уңыш жыюда катнашу, хезмәт десанты һ. б.);

— үз-үзенә хезмәт күрсәтү, мәктәптә һәм пионер лагеренда чисталыкны саклау өчен, мәктәпкә, мәктәп милкенә, китапларга һәм күрсәтмә эсбапларга сакчыл мөнәсәбәт өчен көрәш;

— хәрби-спорт уены «Ажаган», массакуләм физкультура ярышлары, туристик эстафеталар, хәрәкәтле уеннар, «Күн туп», «Алтын алка», «Олимпия кар бөртеге», «Нептун», «Өмет сартлары» ярышлары;

— танып-белү турнирлары һәм күп белергә тырышучылар конкурслары, яшъ физиклар, математиклар, химиклар, тарихчыларның фәннәр буенча олимпиадалары, техник ижәт һәм табигать сөючеләр эшенә смотрлар, үзешчән сәнгать һәм пионер агитбригадалары смотрлары.

Дружиналар һәм отрядларның комплекслы ярышын оештырырга мөмкин, ләкин ул пионер коллективлары эшчәнлегенә бәя бирә торган смотр итеп үткәрелергә тиеш. Пионер отрядларының Бөтенсоюз маршына йомгак ясау пионер коллективлары эшчәнлегенә шундый комплекслы смотр булып тора. Нәтижәдә бер «иң яхшы» коллективка гына түгел, ә үзен яхшы яктан күрсәткән берничә звено, отряд, дружинага уңай бәя бирелә. Ләкин бу бик нечкә эш: пионерларның мораль сыйфатларына бәя бирергә ярамый, отряд эшләрендә бөтен балаларның да катнашу дәрәжәсен исәпкә алырга, өлгереш һәм дисциплинаның гомуми үсешен билгеләргә мөмкин, әмма беркайчан да: сезнең отрядта өч отличник, ә бездә биш, дип хисаплап барырга ярамый. Мондый арифметиканың кирәге юк.

Пионер эше методы буларак ярышның нәтижәлелеге берничә педагогик шартка бәйле.

Ижтимагый әһәмияте булган максатка ирешергә омтылу — пионерларның ярышка катнашуында төп стимул булырга тиеш. Бүләкләнү түгел, ә гомуми файдага эшләнгән эш-

нең нәтижәсе — менә һәр пионерны ярышка катнашуга этәргән мөһим мотив. Бу, әлбәттә, әйтик, колхоз бәрәңгесен алышканда пионерлар, әгәр беренче урын алсак, күрше шөһәргә экскурсиягә барабыз, дип хыяллана алмыйлар дигән сүз түгел. Аларны моның өчен гаеп итәргә ярамый. Әмма бүләк — соңыннан. Иң мөһиме — максат: бәрәңге жирдә күмелеп калмасын, кышын бөтен кешегә дә житәрлек булсын. Вожатый һәм укытучының эше — отрядларда нәкъ менә шундый эшлеклелек рухы тудыру.

Хезмәттә, смотрда беренчелеккә ирешкән отряд — пионерлар ярдәме кайда кирәклеген барыннан да элек үзе күргән, барлык эшне намус белән башкарып чыккан, дружинаның, пионер оешмасының уртақ хезмәтенә үз өлешен керткән коллектив ул. Эш нәтижәләрен мөстәкыйльлек, оешканлык, җаваплылык кебек күрсәткечләр буенча бәяләү уңай тәрбияви әһәмияткә ия.

Кайвакыт ярыш нәтижәләренә сан буенча бәя бирәләр: мәсәлән, күпме агач, куак утыртылган. Төгәл санлы анализ ясарга мөмкин булган урында моны эшләргә кирәк. Ләкин, смотрга йомгак ясаганда, барыннан да элек сыйфат күрсәткечләре исәпкә алынсын.

Ярышның нәтижәлелегенә мөһим шарты — ярыш шартларын эзерләүгә, йомгак ясауга пионерларның үзләрен тарту. Вожатый ярышны оештыручылар барыннан да элек дружина һәм отряд советлары булуына ирешергә тиеш. Дружина, отряд советларының карарларын пионер линейкаларында, сборларда, мәктәп радиосы буенча хәбәр итәргә кирәк.

Ярышның барышы турында даими рәвештә белдереп торыла — конкрет бер эштә нинди отряд һәм звено жиңеп чыкты, отрядның уңышларын дружина советы ничек бәяли. Моның өчен махсус стендлар, «яшен»нәр, стена газеталары, мәктәп радиосы файдаланыла.

Уен. Уен турындагы мәсьәлә — иң катлаулы педагогик мәсьәләләренң берсе. Уенга балаларның күнел ачуы, шаяру дип кенә карарга мөмкин. Шулай ук уенда актив сугышчан рух тудыра торган, иң матур характер сыйфатларын — акылны, сүзендә торучанлыкны, кыюлыкны, коллективизм хисләрен үстерә торган тәрбияви көчне дә күрергә мөмкин.

Вожатый өчен уен — пионерларны тәрбияләүнең иң уңайлы, иң күңелле һәм бер үк вакытта бик авыр методы.

Антон Семенович Макаренко уен турында болай дигән иде:

«Балалар коллективында уен һичшиксез булырга тиеш. Уйнамый торган балалар коллективы чын балалар коллективы дип санала алмый. Уен ул, әйтик, бер малайның мәйданчыкта футбол тубы тибеп йөрүе генә түгел.

Бала үз гомеренең һәр минутында берәз уйный, берәз кемдер булып кылана, уйнаганда үзен яхшырак дип хис итә. Уйный торган коллективта гына хыял канатлана. Мин дә, педагог буларак, берәз алар белән уйнарга тиеш. Әгәр мин гел өйрәтә, таләп итә, мәжбүр итә кенә торсам, бәлки, балаларга файдалы, әмма чит кеше булып идек. Мин һичшиксез берәз уйнарга тиеш, һәм мин моны хезмәт-тәшләремнән дә таләп иттем...

...Балалар оешмасы уен белән сугарылган булырга тиеш. Сүзенң балалар турында баруын онытмагыз, балалык чорының уенга ихтыяжы бар һәм аны канәгатьләндерергә кирәк, эшенң — үз вакыты, уенның — үз вакыты булганга гына түгел, ә шуның өчен: бала ничек уйнаса, шулай эшләрчәк тә».

Н. К. Крупская уенны балаларда инициатива, активлык, оештыручылык сыйфатларын үстерүдә иң мөһим чара дип санады. «Минемчә, — диде ул ВЛКСМның VIII съездында ясаган «ВЛКСМның балалар арасындагы эше» дигән докладында, — пионер оешмасында балаларның инициативасын үстерә, оештыру күнекмәләрен тәрбияли торган уеннар кин урын алырга тиеш».

Пионер оешмасы эшендә төрле уеннар файдаланыла. Балалар бигрәк тә ижади (рольле) уеннарны яраталар. Аларда һичшиксез сюжет, уйнарга өчен рольләр була. Уендагы роль аша бала үз идеалына якынлашкан кебек була. Мондый уен балага аның өчен яңа булган һәм күңеленә ошаган тормыш позициясен уйнарга, мәсәлән, үзен укытучы, очучы, төзүче итәп күз алдына китерергә мөмкинлек бирә. Бөтенсоюз хәрби-спорт уены «Ажаган» пионерлар арасында зур популярлык қазанды. Ул балаларның зирәклеген һәм ижатын үстерә, спорт күнекмәләре формалаштыра, эхлак сыйфатлары тәрбияли, ихтыярны чыныктыра.

Пионерлар арасында төрле конкурслар һәм викториналар да популяр. Алар уку белән класстан тыш эшләрне үзара бәйләргә булышлар, пионерларны танып-белү эшенең кызыклы формаларына тарталар.

Һәм, әлбәттә инде, балалар хәрәкәтле уеннарны бик яраталар. Бу уеннар каршылыкларны, авырлыкларны жиңеп чыгу шатлыгы тудыралар, балаларның һәм яшүсмерләренең физик активлыкка ихтыяжларын канәгатьләндерәләр, физик яктан чыныктырып кына калмыйча, ихтыяр көчен, оешканлыкны ныгыталар, иптәшлек һәм күмәклек хисләре тәрбиялиләр. Уен алымы белән пионер эшен башлап җибәрергә мөмкин: хәрби приказ, пакет, донесение тапшыру, эш йөкләү. Пионерлагерьдагы кайбер күмәк эшләр уен формасында үткәрелә, мәсәлән, Нептун бәйрәме, уңыш бәйрәме һ. б.

Вожатый уенның идея эчтәлегенә турында кайгыртса, пионерлар һәм октябрларның яшь үзгәчлеген исәпкә алса, уенны оештырса гына, тәрбияви нәтижәгә ирешеп була.

Вожатый уеннарның төрлесе булуын, һәм балаларның еш кына зурлар белән киңәшеп тормыйча уйнавын онытмаска тиеш. Кайчак алар комарлы уеннар да уйнайлар. Мондый мавыгудан гади тыю гына тиешле нәтижәне бирми. Балаларның кызыксынуын эхлакый яктан кыйммәтләрәк булган, чыннан да кызыклы һәм мавыктыргыч уеннарга юнәлтү ышанычлырак. Мондый уеннар запаста һәрвакыт булырга тиеш. Шуңа күрә уен «сандыгын» даими рәвештә тулыландырып торы мөһим.

Уенга белеп җитәкчелек итәргә, төрле тыюлар һәм зурларның уйламыйча катышуларына юл куймаска кирәк. Балалар белән бергә уйнагыз. Бергәләп уен өчен кирәкле бөтен нәрсәне әзерләргә, рольләрне бүлүдә, ярыша торган командалар һәм группаларны сайлап алу да ярдәм итәргә кирәк, аларның көчләре чамалар белән бертигез булсын.

Мактау һәм җәза бирү. Мактау һәм җәза бирүләрен куллану В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы турындагы положение, Пионер отрядларының Бөтенсоюз маршы турындагы положение белән билгеләнә.

Укуда һәм җәмәгать эшендәге уңышлары өчен звенолар, отрядлар һәм дружиналар, аерым пионерлар мактала. Советлар Союзы пионерларының Законнарын бозучыларга карата билгеле бер җәза бирү чаралары кулланыла.

Коллективның хуплавы, мактау — балаларга кирәк нәрсә. Аларның кечкенә генә уңышын да күрәп алырга кирәк.

Гадәттә мактауның нинди төрләре кулланыла соң? Отряд советы сфорда яисә линейкада берәр пионерга яисә звенога рәхмәт белдерергә мөмкин. Мәктәп радиотапшыруында, хезмәт десантының сугышчан листогында яисә «яшен»дә җәмәгать эшендә яки укуда өстен чыккан пионерлар турында сөйләргә була. Кайчак отряд советы пионерның ата-анасына аларның баласының әйбәт эшләве турында язылган хат җибәрә. Отряд советы дружина советына пионерларның яхшы хезмәтен тиешенчә бәяләргә тәкъдим ясы.

Отряд советы, пионер отрядларының Бөтенсоюз маршы маршрутында звенолар эшенә йомгак ясагач, үз карары нигезендә звеноны «Иң яхшы звено» дигән вымпел белән бүләкли. Бу бөтен пионерлар да укуда өлгергән, Маршта актив катнашкан, йөкләмәләрен уңышлы башкарган, инициативалы, дус, хезмәт сөючән, бер-берсенә игътибарлы булган очракта эшләнә.

Дружина советы да отряд советы куллана торган мактау чараларыннан файдалана. Моның өстенә, дружина советы эштә өстен чыккан пионерларны, звено яисә отрядны дружинаның Кызыл байрагы янында рәсемгә төшереп, аны тантаналы итеп тапшыру турында карар чыгара ала. Ул эштә өстен чыккан пионерларны, отрядларны, звеноларны В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы бүлгәнә тәкъдим итә. Бу очракта дружина советы карары пионер оешмасының район яки шәһәр советына бирелә. Бөтенсоюз маршындагы уңышлары өчен отрядка дружина советы карары белән алгы сафтагы отряд дигән исем бирелә. Андый отрядның флагына В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Мактау тасмасы беркетелә.

Уку елы йомгаклары буенча барлык пионерлары да өлгерә торган, күпчелек отрядлары алгы сафтагы отряд булган, шәһәрдә, районда кызыклы эшләрне башлап жибергән дружина пионер оешмасы советы карары буенча алгы сафтагы дигән исемне ала. Мондый дружинаның байрагына ВЛКСМ Үзәк Комитетының һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының мактау тасмасы беркетелә.

Укуда, хезмәттә, спортта, ижтимагый файдалы эштә зур уңышларга ирешкән, Марштагы эшләрне актив оештыручы пионерлар В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының «Актив эшләгән өчен» значогы белән бүләкләнеләр. Моны пионер, оешмасының район яки шәһәр советына дружина советы тәкъдим итә.

Аеруча хезмәт күрсәткән пионерлар, отрядлар һәм дружиналар комсомолның өлкә, край комитетлары, союздаш республикаларның ЛКСМ Үзәк Комитетлары тәкъдим итүе буенча В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Почет китабына кертеләләр һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының Почет грамотасы белән бүләкләнеләр.

Аеруча хезмәт күрсәткән пионерлар һәм вожатыйлар хөкүмәт бүләкләренә тәкъдим ителгә мөмкин.

Шуның өстенә, комсомол һәм пионер оешмасының Бөтенсоюз чараларында (ярышлар, смотрлар, экспедицияләр) уңышка ирешкән өчен пионерларга, отряд һәм дружиналарга бирелә торган төрле значоклар һәм билгеләр бар. Биредә конкрет шартларны, пионерларның яшь һәм индивидуаль үзенчәлекләрен исәпкә алырга кирәк. Мактау — тәрбия чарасы ул, аның нигезендә пионерның һәм бөтен бер коллективның эшләрен уңай баянлау ята. Ул үз-үзенә, үз мөмкинлекләренә ышанычны арттыра. Звено, отряд, дружина мактала

икән, һәр пионер иптәшләре өчен горурлык хисе кичерә, үз коллективының уңышларын үстерергә тырыша.

Эмма мактау — ике башлы таяк ул. Үзен дә сизмәстән, бертуктаусыз мактау, бүләкләүләр белән кайбер балаларда масаючанлык, иптәшләренә карата игътибарсызлык тәрбияләргә мөмкин. Шунлыктан рәхмәт белдерү һәм бүләкләүгә тәкъдим итүдә коллектив катнашырга тиеш. Балалар шуны истә тотсыннар: макталу һәм бүләк өчен түгел, вөждан кушуы буенча эшләнгән эшләрнең кыйммәте зуррак.

Октябрат группаларында һәм кече яшьтәге пионер отрядларында мактау алымы бигрәк тә зур тактлылык һәм саклык таләп итә. Бу яшьтә мәктәп балалары «жиңелүне» бик авыр кичерәләр. Аларның кайберләре, үзләрен «беренче», «иң яхшы» булмагачкаларына иналып, коллектив эшләренә битараф карый башыйлар. Шуңа күрә вожатый йолдызчыкның кечкенә генә уңышын да күрми калмау, октябратларның уртак эштәге тырышлыгын билгеләп үтү турында кайгыртырга тиеш.

Отрядларга, звено һәм аерым балаларга жәза бирү хокукына барыннан да бигрәк пионер үзидарәсенә сайлап куелган органнары ия. Һәм бу — мактау һәм жәза бирүнең нәтижәлелегенә төп шартларыннан берсе. Пионер оешмасының эш практикасында жәза бирү сирәк кулланыла, ләкин, пионерның үз-үзен тотышына тәсир итү чарасы буларак, аннан файдаланырга мөмкин. Отряд советының үз оешмасы таләпләрен бозган пионерга шелтә бирергә, кисәтү ясарга хокукы бар. Ләкин иң яхшысы — пионерның гаепле эшен отряд советы утырышында тикшерү, стена газетасында тәнкыйтьләү.

Дружина советы да отряд советы кулланган жәза бирү методларыннан файдаланырга мөмкин. Шуның өстенә, Советлар Союзы пионерларының Законнарын бозган өчен, дружина советы иң соңгы чара буларак пионерны оешма сафларынан чыгаруны куллана ала.

Пионер оешмасында жәза бирү элге коллективның яисә аерым пионерларның хокукларын чикләү формасында да булырга мөмкин. Мәсәлән, походта дисциплинаны бозган пионер отрядның чираттагы походында катнашу хокукыннан мәхрүм ителә.

Балалар коллективында хезмәт белән жәза бирергә ярамый. Жәза бирү тәртибендә берәр төрле эш кушу — хезмәт ул гаепле кешеләргә үтәргә тиешле күнелсез йөкләмә икән дигән караш тудырырга мөмкин. Жәза бирү рәвешендә хезмәт итү хокукын чикләүне куллану — зуррак тәрбияви әһәмияткә ия. Лагерь буенча дежур торучыларын начар үтәгән отряд икенче тапкыр дежур торуда катнаштырылмый. Гадәттә бу — коллектив өчен бик

житди жэза, һәм аның нәтижәсе дә уңай була. Кайбер очрақларда, берәз эшләү зарурлығы гаеп эшнәң нәтижәсе буларак кабул ителсә, эшләтү дә жэза бирү формасын ала: мәсәлән, чүпләдегезме — жыештыргызы, сбор үткәрелгән бүлмәне начар жыештырдыгызмы — яңадан жыештырып чыгасыз.

Вожатый берәр төрле жэза алган иптәшләрәнә карата коллективта нинди мөнәсәбәт барлыкка килүен дә исәпкә алырга тиеш. Кайвакыт шулай да була: зурлар тарафыннан сәбәбен аңлатмыйча гына жэза бирелсә, гаепле кеше балалар күз алдында «герой» булып китә. Бу очрақта жэза бирүнең бер мәгънәсе дә калмый.

Индивидуаль жэза биргәндә куела торган төп таләпләр шул, жэза бирү гадел һәм ақланган булсын. Иң мөһиме, кылынган начар эшне зурлар гына түгел, барыннан да бигрәк балалар үзләре гаепләсен.

Пионер эшенең төп методлары менә шундый. Аларны бер система итеп, педагогик дәрәс кулланганда, вожатый пионерлар белән уңышлы эшли алып, тәрбияви яктан иң нәтижәле булган пионер эшләре методикасын акрынлап үзләштерер.

ПЛАНЛАШТЫРУ

Планлаштыруның өлкән вожатый актив роль уйный торган ике линиясе бар. Дружина советы белән берлектә ул дружина эшенең перспектив һәм календарь планын төзүгә җитәкчелек итә, бу эшкә бөтен пионер коллективын катнаштыра. Моннан тыш, вожатый пионерларның җитәкчесе, оештыручысы һәм тәрбиячесе буларак үз эшен планлаштыра. Ул бер елга тәрбия эшенең перспектив планын төзи, бу план мәктәп күләмендәге эш планының бер өлеше булып тора.

Дружина эшенең перспектив планы

Дружинаның еллык планын төзүгә керешкәндә, вожатый дружина советы белән берлектә узган елда нәрсәләр эшләнүенә, ирешелгән уңышларга, нәрсәләрнең һәм ни өчен эшләп җиткерелмәвенә анализ ясый.

Жентекле анализга нигезләнеп, конкрет практик бурычлар билгеләнә, бу бурычлар пионер коллективының бөтен эшен камилләштерүгә һәм Коммунистлар партиясе, Ленин комсомолы, пионер оешмасының Үзәк Советы, пионер слетлары тарафыннан пионер оешмасы каршына куелган таләпләрне хәл итүгә юнәлдерелгән. Дружинаның бурычлары һәр отряд, һәр пионер өчен ачык һәм аңлаешлы булсын.

Бурычлар билгеләнгәннән соң, дружина советы һәм вожатый сборларны, линейкалар,

бәйрәмнәр, ярышлар, конкурслар, уеннар, походларны — ягъни алга куелган бурычларны хәл итәргә булыша торган эшләргә планлаштыра. Беренче чиратта оештыру характерындагы эшләргә сайлап алырга кирәк: октябрияларны пионерга кабул итү сборлары һәм линейкалары, отчет-сайлау сборлары һ. б. Шулай ук вакытта бөтенсоюз эшләрен, республика, край, өлкә, шәһәр, райондагы пионер чараларын да исәпкә алырга кирәк. Һәр тәкъдим ителгән эшнәң идея-политик һәм иҗтимагый файдалы ягына игътибар итәргә, балалар өчен кызыклы, мавыктыргыч булуына, аларның мөстәкыйльлеген, иҗатын үстерүенә, психологик үзгәрешләренә туры килүенә ирешергә кирәк.

Дружинаның октябриялар белән эшләве, стендлар төзү, матбугат үзәге эше, пионер бүлмәсен җиһазлау һ. б., дружинаның комсомол комитеты һәм укучылар комитеты белән берлектә эшләве планының состав өлеше булып тора. Планга өстәмә: пионер активы мәктәбенә эш планы, ул В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советы рекомендацияләренә туры китереп төзелә, шулай ук дружинада һәм мәктәптә эшли торган интернациональ дуслык клубы, советлар, штаблар һәм башка берләшмәләрнең планнары.

Планлаштыруда пионерлар күпме күбрәк катнашса, план да шулкадәр баерак һәм кызыктырак була. Коллектив планлаштыруга пионерларны катнаштыруның төрле юллары бар: пионер эшләре разведкасы, отрядлар, звенолар, пионерлардан тәкъдимнәр җыю, иң яхшы тәкъдимгә конкурс.

Һәр отряд, шулай ук мәктәп комсомол комитеты һәм укытучылар сборларда план белән танышырга тиеш.

Отрядларда тикшергәннән соң, план дружина советында яисә барлык пионерларның бергәләп үткәргән сборында төзәтелә һәм раслана.

Перспектив планының схемасы мондый булырга мөмкин: дружинага кыскача характеристика, анда дружинаның төзелгән елы, геройның исеме, алгы сафтагылар исеме, алгы сафтагы пионерлар һәм отрядларның, шулай ук исәптән исем бирелгән отрядларның, саны. Октябрия группаларының саны. ВЛКСМ сафларына тәкъдим ителгән пионерлар саны. Уку отличнигы, төрле эшләр буенча инструктор булган пионерларны, укуда өлгәргә ирешкән санын күрсәтергә мөмкин. Аннан соң ағымдагы елга бурычлар һәм эшләр санап чыгыла. Пландә эшләрнең сроклары, кемнәр өчен эшләнүе һәм җаваплы кешеләре күрсәтелә. План пионер бүлмәсендә дружина советы председателендә саклана.

Дружина эшенең календарь планы

Перспектив план нигезендә бер уку чирегенә төзелә. Бу планда вакытка карап төзәтмәләр кертелгән эшләр календарьга туры китереп төзелә, эшләрне үткәрүнең конкрет сроклары, бу эшләрдә катнашучы пионер отрядлары, җаваплы кешеләр һәм дружина советының ярдәмчеләре күрсәтелә. Календарь план матур итеп бизәп языла һәм пионер бүлмәсендә яисә мәктәпнең иң күренеп торган жирендә эленә.

Перспектив һәм календарь планнар белән беррәттән, дружина советының оператив планы — бер атнага чөлтәр план була. Атнадагы көннәр санынча сызыкланган кәгазьгә дружина һәм отряд эшләргә тиешле эшләр язып куела. Чөлтәр план — оператив планлаштыру формасы буларак кына түгел, дружинаның һәм отрядларның гомуми планы үтәлешен тикшерү өчен дә җайлы. Дружина советы чөлтәр планнарны махсус папкаларга тегеп бара. Ел ахырында алар эшкә анализ ясау өчен бай материал бирәләр.

Һәрбер конкрет эшкә хәзерләнгән вакытта дружина советы (яисә моның өчен махсус төзелгән штаб) аны үткәрүнең кулланма планын һәм сценарий төзи. Анда үткәрү урыны, вакыты төгәл күрсәтелә, йөкләмәләр бүленә.

Отрядлар һәм октябрат группаларының эшен планлаштыру

Дружина планына туры китереп, отряд советы отряд вожатые җитәкчелегендә бер елга перспектив план һәм чирекләргә календарь планнар төзи. Класс җитәкчесе катнашында пионерлар бер елга куелган бурычларны тикшерәләр, Бөтенсоюз пионер оешмасы программасын үтәүдә үзләренең конкрет катнашу формаларын уйлыйлар. Планнар отряд сборларында раслана.

3—4 класс отрядларына аеруча игътибар бирергә кирәк.

Нәни пионерларны пионер эшләрен дөрес сайлап алырга өйрәтү бик мөһим. Моңа пионер эшләре разведкасы ярдәм итә. Вожатый балаларга разведчикларның кем икәнен, эзләнү эшләренең максатын яхшылап аңлатырга тиеш.

3—4 класс отрядларында пионерлар эш объектын эзләп кенә калмыйлар (кагыйдә буларак, бу — мәктәп, мәктәп яны участогы, якындагы балалар бакчасы), пионер газетасы һәм журналлары аша башка отрядларның эш тәҗрибәсе белән танышалар.

Нәни пионерлар разведкага еш кына звенолап баралар, чөнки аларга үзләренең беренчел кечкенә коллективларында эшләргә өйрәнү мөһим. Разведчиклар группасына звено

вожатые яисә өлкән пионер отрядыннан берәрсе җитәкчелек итә. Шулай ук класс җитәкчесе, укытучылар, ата-аналар, шефлар разведкада ярдәм итә алалар. Разведка йомгаклары звено сборларында тикшерелә. Иң яхшы тәҗдимнәр планга кертелә. Планның схемасы гади: пионер эшләре, үткәрү датасы, җаваплы кешеләр. План отряд почмагында эленә.

Урта яшьтәге отряд пионерларының план төзү тәҗрибәсе бар инде, һәм алар бу процесста актив катнаша алалар. Планлаштыруның һәрбер яңа этабын үтәлгән эшне анализлаудан башларга кирәк. Пионерларга эшләнгән эшләр турында уйлану, уңышларын һәм уңышсызлыкларын тикшереп карау мөһим.

Баштарак пионерлар звено сборларында билгеле бер вакыт арасында (чирек, ел) үткәргән эшләр турында үз фикерләрен әйтәләр. Аннан соң отряд сборы уздырыла, анда һәр звено эшләнгән эшкә бәя бирә. Вожатый отряд советына бу сборны эчтәлекләрәк итеп үткәргә булыша, барыннан да бигрәк эшенең уңай нәтиҗәләренә игътибарны юнәлтергә, кимчелекләрне күрсәтергә, уртақ эшкә һәр пионер керткән өлешкә бәя бирергә киңәш итә. Җитешсезлекләренә ничек бетерергә, үтәлми-чә калган эшләрдән кайсыларын планга тагын кертергә, киләсе елга нинди бурычлар куярга икәнен балаларга әйтергә кирәк.

Сборда пионер эшләре разведкасы игълан ителә. Пионерлар аны инде мөстәкыйль алып бара беләләр, алар мәктәптә, пионер хәрәкәте зонасында, шефлык итүче предприятие яки колхозда эш объектлары эзлиләр. Разведка гадәттә балаларны үзенә җәлеп итә, мөстәкыйльлеккә киң юл ача. Эзләнү рухын сүндермәү, разведканың дөрес юнәлешен вакытында күрсәтү, кирәк булганда ярдәм итү өчен, вожатый һәм укытучы пионерлар белән даими сөйләшеп торырга тиешләр.

Разведка беткәч, отряд сборында һәр разведка звеносы һәм группасы аның нәтиҗәләре турында сөйли. Разведка командиры тәҗдимнәр кертә кенә калмый, аның бөтен отряд өчен әһәмиятле икәнлегенә иптәшләрен дә ышандыра. Әгәр разведка үткәрелмәсә, сборда план өчен иң яхшы тәҗдимнәр конкурсына йомгак ясала. Кайбер пионер отрядларында махсус кызыклы эшләр копилкасы бар, анда ел буена пионерларның тәҗдимнәре туплана.

Теге яисә бу эшне үткәрү йомгаклары даими рәвештә сборларда, отряд советы утырышларында тикшереп торыла, стена газетасында яктыртыла.

Өлкән пионерлар отряд эшен планлаштыруның бөтен процессын яхшы беләләр, аларда инде оештыру тәҗрибәсе, җаваплылык хисе формалаша. Алар комсомолга керергә хә-

зерләнеләр. Эшләре катлаулана төшә, шуңа күрә планлаштыру характеры да үзгәрә.

Өлкән пионерлар планлаштыру процессында отрядның һәм коллективның һәр членының эшчәнлеген анализлау күнекмәләрен ныгытырга; отряд эшенең конкрет перспективаларын ача белергә; перспектив планын тормышка ашыру өчен кирәкле эшләрне эзлекле билгеләргә; шәхси үзенчәлекләренә карап, һәр пионерга коллектив тормышында урын таба белергә тиешләр.

Сборларда өлкән пионерлар алдына мондый сораулар куярга мөмкин: отряд тормышында нәрсәләрне син уңай яисә тискәре күренешләр дип саныйсың? Безнең коллективның үзенчәлекләре нинди? Башка отрядлардан ул нәрсә белән аерыла? Кем безнең ярдәмебезгә һәм нинди ярдәмебезгә мохтаж? Коллектив эшчәнлегенең нинди мәсьәләләре сине дулкынландыра һәм ни өчен? Эш планына син нинди эшләрне һәм ни өчен кертергә телисең?

Мондый сбор алдыннан «Отряд советына эш планын төзөргә булыш» дигән махсус анкета үткәргә мөмкин. Анда шундый сораулар кертергә була: отряд планына нинди эшләр тәкъдим итәсең, ни өчен безнең коллективта нәкъ менә шул эшләрне үткәргә кирәк, аңлат; үзгә тәкъдим иткән эшләрдә ничек катнашырга уйлыйсың, шуны яз; син ул эшләрне балалардан кемнәр белән башкарыр идең һәм ни өчен нәкъ менә алар белән?

Сорауларның вариантлары төрле булырга мөмкин. Ләкин аларның һәммәсе дә үсмерләрне коллектив эшенә анализ ясауга этәрергә, мөстәкыйльлек һәм инициатива күрсәтергә омтылыш тудырырга тиеш.

Өлкән пионерлар аларны 5—6 классларда җәлеп иткән кайбер эшләр белән кызыксынмый башлыйлар, моны исәпкә алырга кирәк. Аларның омтылышлары комсомолга керергә эзәрлек белән күбрәк бәйләнә бара. Шуңа күрә өлкән пионерларга дружина эшендәге житәкче урыннарын алырга ярдәм итәргә кирәк, мәсәлән, октябриялар яисә кече яшьтәге пионерлар вожатые, түгәрәк, секция, клуб житәкчеләре, инструкторлар. Кызыл эзтабарлар отрядындагы озака сузыла торган эзләнү эшләре, нәни иптәшләре турында кайгырту, зурлар хезмәтендә конкрет катнашу турында да исләренә төшерегез. Моннан тыш, өлкән пионерларны комсомолга эзәрләү эшенә шефлары, югары классларда укучы комсомолларны, ата-аналарны тарту да файдалы.

Октябрия группалары вожатый-пионерлар житәкчелегендә рәшлиләр. Октябриялар үз эшләрен мөстәкыйль планлаштыра алмыйлар әле. Шуңа күрә октябрия группасы һәм йолдызчыларның эш планын вожатый-пионерлар төзи. Әмма аларга укытучы-

ның турыдан-туры ярдәме кирәк. Шуңа күрә башлангыч класслар укытучысының планында шундый пункт була: «Группалар һәм йолдызчылар вожатыйларына эш планы төзөргә булышырга». Мондый планнар бер айга төзәләр һәм берничә конкрет эшне эченә ала, мәсәлән, пионерлар белән бергәләп хезмәттә, бәйрәмнәрдә һәм очрашуларда катнашырга һ. б.

Әмма бу октябриялар үзләре эш планнарын төзүдә бөтенләй катнашмыйлар икән дигән сүз түгел. Вожатый һичшиксез октябрияларның группаларда, йолдызчыкта ни белән шөгыльләнәргә теләүләрен белергә, аларга үз фикерләрен әйтергә булышырга тиеш. Укытучы һәм группа вожатые белән берлектә октябриялар алда торган эшне ничек яхшырак итеп оештыру, кемгә нинди йөкләмә бирү, кунакка кемне чакыру турында сөйләшә алалар. Октябрияларның шундый гади формада булса да планлаштыру эшендә катнаштыру булчак пионерларда үзешчәнлекнең нигезен салырга ярдәм итә.

Октябрия группасының эш планы вожатыйда саклана. Октябрия почмагында бөтен группа хәзерлек алып бара торган алдагы эш турында матур белдерү генә элөп куела.

Вожатыйның шәхси планы

Син, вожатый,— пионерларның житәкчесе, оештыручысы һәм тәрбиячесе. Димәк, син алдан күрергә, коллективның иртәгәге көнен проектлаштырырга, коллектив формалашу һәм үсүнең стратегиясен һәм тактикасын билгеләргә, пионерларны да шуңа өйрәтергә тиеш.

Син — педагогик коллективның тигез хокуклы члены. Димәк, син укытучылар, класс житәкчеләре белән эшлекле бәйләнешкә керергә тиеш.

Син дружинага комсомолның район (шәһәр) комитеты йөкләмәсе буенча житәкчелек итәсең. Ленин комсомолының барлык отрядлары да пионерлар белән эшне партиянең ин мөһим, җаваплы йөкләмәләреннән берсе дип карарга тиеш. Өлкән вожатыйга мәктәп, предприятие, совхоз, колхоз, хәрби часть комсомол оешмасы белән бәйләнешкә керергә кирәк.

Шуңа күрә син плансыз эшли дә алмыйсың, чөнки планда дружинага житәкчелек итү буенча эшчәнлеген, педколлектив, ата-аналар, җәмәгәтчелек белән бәйләнешкә күрсәтелә.

Вожатый эшли башлауга ук үз эшен планлаштыра алмый әле. Әмма моңа беренче адымнарыңнан ук өйрәнә башласаң яхшы.

Шулай итеп: шәхси планын ничек төзөргә?

Күпчелек практика нәтижәсендә билгеле методика эшләнган. Ул эзлекле: бурычлар билгеләү, аларны хәл итү буенча конкрет

программа төзү, билгеләнгәннәрне тормышка ашыру һәм даими рәвештә анализ, үз-үзенә контроль ясау.

Һәр этапка аерым тукталыйк.

Беренче этап — бурычлар билгеләү. Үзе өчен дә, дружина өчен дә аеруча мөһим булган бурычларны аерып алу өчен вожатый нәрсәләр белергә тиеш?

Беренчедән, партия һәм комсомолның мәктәп, пионер оешмасы, вожатыйлар эшчәнлегенә караган директив документларын белергә.

Аларны кулыңа карандаш тотып өйрәнергә кирәк. Хәзерге этапта партия һәм комсомолның пионер оешмасы каршына куйган бурычлары турында диңкәткә белән укырга. Аларның мөһимлеген тоярга. Аларның асылын һәм үз җаваплылыгыңны аңларга. Бурычларның катлаулылыгын һәм зурлыгын аңлагач, проект төзеп карарга: үз дружинаң шартларында аларны ничек һәм нинди юллар белән хәл итәргә мөмкин.

Икенчедән, дружина турында мәгълуматлар. Гади бер мисал: әгәр дружинада 20 отряд һәм 20 отряд вожатые булса, өлкән вожатый, элбәттә, аларны клубка берләштерү яисә алар өчен мәктәп төзү турында уйлана башлый. Әгәр дружинада ун отрядка ике генә вожатый булса, икенче проблема туа: вожатыйлар табып, һәр отрядка жиберү. Һәр мәсьәләдә дә шулай.

Шуңа күрә үз дружинаның яхшы белергә кирәк. Нинди ул? Анда ничә пионер, яшьләре буенча ничә отряд? Аларның кайсылары алгы сафтагылар? Пионер оешмасы Үзәк Советының «Актив эшләгән өчен» значогы белән балаларның кайсы бүләкләнгән, дружинаның Кызыл байрагы янында фоторәсемгә төшерелгән? (Бу мәгълуматларны дружина советы членнарыннан, мәктәп җитәкчеләреннән белергә мөмкин.) Шулай итеп, дружина турында гомуми күзаллау барлыкка килә. Билгеле, бу гына җитми. Пионерлар үзләренә төп эше укуга, хезмәткә, җәмәгать эшләренә ничек карыйлар? Түгәрәкләрдә, секцияләрдә, берләшмәләрдә күпме бала шөгыльләнә? Октябрьлар өчен түгәрәкләр бармы? Ниндиләр? Күпме пионер китапханәдән китап алып укый? Дружина тормышында хезмәт нинди урынны алып тора? Бөтенсоюз операцияләрендә дружина ничек катнаша? Балалар производство бригадалары, мәктәп урманчылыктары, дару үләннәрне җыю отрядлары члены булып торамы? Дружинаның нинди хезмәт традицияләре бар? Балаларның кайсы һәм нинди (даими яисә вакытлы) йөкләмәләр үти? Күпме баланың йөкләмәсе юк?

Дружинаның даими резервы бар — октябрьлар. Аларның эшенә вожатыйлар юнәлеш бирә. Алар ничә, нәрсәләр эшли беләләр? Нин-

ди кыенлыктар очрый? Вожатыйсыз группалар һәм йолдызчыктар бармы?

Вожатый үткән уку елы азагында дружина советына сайланган балаларны яхшы белергә тиеш. Совет членнары арасында йөкләмәләр бүленгәнме һәм ничек? Аларның кайсысы яңа сайланган? Алар нәрсә яраталар? Нәрсә белән мавыгалар? Әлегә сорауларга җавап алу өчен, аларның һәркайсы белән аерым һәм бөтенесе белән бергә сөйләшергә, дусларча мөнәсәбәт урнаштырырга туры киләчәк, чөнки бу мөнәсәбәтләр күбесенчә вожатыйның пионер отрядлары белән бәйләнеш характерын билгели.

Отряд советы председателләрен, звено вожатыйларын, хезмәтне оештыручыларны, физоргаларны, быргычыларны, флаг йөртүче һәм барабанчыларны дружина советы членнарын белгән кебек үк яхшы белергә кирәк.

Дружина белән җитәкчелекне мәктәпнең комсомол комитеты да башкара. Һәр классның, бөтен мәктәпнең комсомол оешмалары дружина өчен нәрсәләр планлаштыралар? Барлык отрядларда һәм звеноларда да (кече һәм урта яшьтәгеләр) вожатыйлар бармы? Алар кемнәр? Аларның эше ничек бәйләнә торган булган? Вожатыйлар — өлкән вожатыйның беренче ярдәмчеләре — турындагы мәгълуматлар һәрвакыт кул астында булырга тиеш. Моның өчен һәр вожатыйга махсус карточка ачсаң яхшы (алар барысы бергә вожатыйның картотекасын барлыкка китерә). Карточкада вожатыйның фамилиясе, исеме, туган көне һәм ае, кайчан һәм нәрсә нигезендә (бюро, комитет, җыелыш карары) отрядка жиберелүе күрсәтелә. Вожатыйның шәхси һәм эшлеклелек сыйфатлары турында язарга да урын калсын.

Класс җитәкчеләре. Аларның һәм мәнәсенең пионерлар белән эшләү тәҗрибәсе нинди? Кайсысы элек вожатый булган? Нәрсә белән мавыгалар? Вожатыйга аларның һәм мәнәсе белән аерым һәм бөтенесе белән бергә бәйләнешкә керергә кирәк булачак. Кемгәдер отрядта теге яисә бу эшне әйбәтрәк үткәргү турында киңәш бирергә, ә кемгәдер отряд вожатыйлары һәм пионер активы мәктәбендә чыгыш ясауны үтенеп мөрәҗғәгать итәргә.

Ата-аналар комитеты членнары. Һәркайсының профессиясе. Эш урыны. Яраткан шөгыле. Ата-аналар комитетының һәр утырышында булырга, дружина эшләре, отряд вожатыйлары, октябрь вожатыйларының эшләре турында сөйләргә кирәк.

Пионерлар йорты. Китапханә. Яшь техниклар, туристлар, яшь натуралистлар станцияләре. Дружина пионерларыннан кем даими рәвештә шунда шөгыльләнә? Аларның белгәннәреннән дружинада ничек файдаланырга?

Моннан тыш, вожатый мәктәпнең уку-тәр-

бия эше планы белән, үзеннән алдагы вожатыйның планнары белән, дружинаның қалендарь планнары белән таныша. Көндәлектәрдән һәм пионер стена газеталарынан күп кызыклы нәрсәләр белергә мөмкин.

Мәктәп директоры, партия оешмасы секретаре белән әңгәмә вожатыйга үзенң төп бурычларын күрергә ярдәм итәр.

Вожатый көннән-көн дружинаны ВЛКСМ тарафыннан куелган бурычларны хәл итүгә, Бөтенсоюз пионер оешмасы программасын үтәүгә тупларга, балаларның инициативасын, белемнәр белән кызыксынуын үстерергә, укуга һәм хезмәткә аңлы караш тәрбияләргә, ижтимагый активлык формалаштырырга омтыла.

Ләкин дружиналар пионерлар саны ягыннан да, тәжрибәләре, традицияләре ягыннан да бөртөрлө түгел. Өлкән вожатыйларның педагогик коллектив белән, шефлар, ата-аналар белән үзара бәйләнешкә керүе дә төрлечә була. Мәнә шуңа күрә гомуми бурычлар ғына түгел, һәр өлкән вожатый өчен үзенчәлекле бурычлар да килеп чыга.

Бер вожатыйга октябриялар белән эшнә яхшыртырга кирәк. Икенчесе шефлык итүче предприятиенң комсомол оешмасы белән бәйләнеш урнаштырырга һәм производства эшләүче вожатыйлар клубы оештырырга тиеш. Ә өченчесе пионер активын, иң беренче чиратта дружина советы членнарын укутуны жайга сала.

Бурычлар төрлө. Ләкин алар өчен уртақ як шул, һәр бурычны хәл итү мәсьәләсе барлык юнәлешләр буенча да тәэмин ителергә тиеш. Пионер программасын уңышлы үтәү өчен аны вожатыйлар, комсомол һәм пионер активы, бөтен пионерлар белән бергә өйрәнергә, аның белән укутучыларны, шефларны, ата-аналарны таныштырырга кирәк. Отрядларга программаны үтәүгә юнәлдерелгән кирәкле һәм файдалы эшләрне сайлап алырга булышырга.

Белемнәр белән кызыксынуны үстерүгә бәйлә бурычны алып карыйк. Аны хәл итү өлкән вожатыйдан яңа түгәрәкләр төзүне һәм аларга житәкчелек итү өчен производства эшләүче комсомолларны, ата-аналарны, югары классларда укучы комсомолларны тартуны таләп итәр. Вожатый дружина советы членнарына түгәрәкләрнең смотрларын, аларның эшләрәнә күргәзмәләр үткәргә киңәш бирер. Вожатыйлар, класс житәкчеләре белән берлектә өлкән вожатый отрядларда «Синен укуга мөнәсәбәтен» дигән сборларны, зирәкләр турнирын, күп белүчеләр конкурсын, сорау һәм жавап кичәләрен ничек оештыру турында фикер алыша.

Бурычлар билгеләнде. Хәзер вожатый икенче этапка — план төзүгә керешә ала.

План нинди срокка төзелә? Ул нинди булыр?

Перспектив планнары вожатыйлар төрлө срокка — бер елга, ике елга төзиләр. Бу — вожатыйның тәжрибәсенә бәйлә. Яңа эшли башлаган вожатый гадәттә бер елга төзи. Бу дәрәс тә, чөнки мәктәп үз эшен бер уку елына планлаштыра бит. Дружинада балалар да ел саен үзгәрәп тора. Шуңа күрә без дә бер елга перспектив план төзү турында сөйләшик.

План бүлекләргә, төп юнәлешләргә бүлөп төзелә: дружинага житәкчелек итү; педколлектив белән бәйләнеш тоту; ата-аналар, шефлар, жәмәгәтчелек белән эш; үзлегеннән белем алу. Планның һәр бүлеген аерым карыйк.

Дружинага житәкчелек итү. Отряд вожатыйларын һәм октябрия вожатыйларын сайлап алу һәм укуту. Дружина советы һәм пионер активы мәктәбенң эшен оештыру. Гомумдружина эшләрән әзерләү һәм үткәру, отрядлар һәм аерым пионерлар белән индивидуаль эш. Бу бүлектә пионер бүлмәсен бизәү, отряд вожатыйларына һәм активка ярдәмгә планшетлар һәм стендлар ясау карала.

Педагогик коллектив белән бәйләнештә эшләү. Бу бүлектә вожатый педагогик советларда, класс житәкчеләре семинарларында сөйләнәчәк докладлар һәм чыгышларның темаларын күрсәтә, дәрәсләргә һәм укутучылар үткәрә торган тәрбия сәгәтләренә кереп утыруны, укутучылар бүлмәсендә «Класс житәкчеләренә пионерлар, комсомоллар, октябриялар белән эшләү турында» дигән материаллар хәзерләүне билгеләп куя.

Ата-аналар, шефлар, жәмәгәтчелек белән эшләү. Ата-аналар жылышларында, ата-аналар комитеты утырышларында, мәктәп һәм шефлык итүче предприятие комсомол комитеты утырышларында чыгышлар ясау. Ата-аналар университетында сөйләү өчен докладлар һәм чыгышлар әзерләү, ата-аналар, шефлык итүче предприятие жәмәгәтчелегә белән дружина эшчәнлегенң төрлө мәсьәләләре буенча аерым очрашулар һәм әңгәмәләр үткәру, аларны түгәрәкләр һәм берләшмәләр алып баруга, дружина эшләрәндә катнашуга тарту.

Үзлегеннән белем алу. Вожатый комсомолның район, шәһәр комитеты каршында, Пионер йортында оештырылган даими эшләүче мәктәптә, партия һәм комсомол политмәгарифе чөлтәрәндәгә түгәрәкләрдә укый. Аерым темаларга докладлар, рефератлар әзерли. Үз эшчәнлек юнәлешләреннән берсен тирәнтен өйрәнә. Бөтенсоюз Ленин зачетында һәм Ленин дәрәсендә катнаша. В. И. Ленинның, марксизм-ленинизм классикаларының, күренекле партия һәм дәүләт эшлеклеләренң, бөек педагогларның әсәрләрен үзлегеннән укый. Педагогик укуларда, фәнни-практик конференцияләрдә катнаша.

Перспектив план — вожатыйның житди

мөстәкыйль хезмәтә нәтижәсә, һәм ул бик озак әзерләнә. Әзер план, әлбәттә, мәктәп житәкчеләре белән киештерелә. Ә аны директор үткәргән киңәшмәдә, партбюро утырышында яисә партия жыелышында тикшерү вожатыйга коллектив фикерен исәпкә алырга мөмкинлек бирә.

Өченче этап — билгеләнгән эшләренә үтәүне оештыру, үз-үзенә контроль, эшләнгәннәргә анализ ясау. Ул чиреклек, айлык, атналык, бер көнлек план белән бәйлә. Һәрбер конкрет эшене — вожатыйлар һәм актив укуын, класс житәкчеләре семинарын яисә дружина сборы — үткәрү планы белән бәйлә. Вожатый өчен үз көчләрен һәм мөмкинлекләрен исәпкә алу гына түгел, билгеләнгәннәренә тормышка ашыруга педагогларны, ата-аналарны, шефларны тарту да мөһим. Һәркөнне үз эшләренә йомгак ясап барырга: нәрсәләр яхшы эшләнде? Кайсы эш барып чыкмады? Нинди яңа бурычлар туды?

Планның формасы турында берничә сүз. Ул, планлаштыру процессы кебек үк, ижади һәм индивидуаль эш. Бөтен вожатыйларга да бер типтагы үрнәк бирү дөрес булмас иде. Перспектив планың сайлап алынган формасы вожатыйның һәрвакыт эштә булуын күрсәтә торсын һәм шул ук вакытта, кирәк булган очракларда, төзәтүләр кертергә дә мөмкин булсын.

Ватман кәгазендә яисә зур дәфтәрдә таблица формасында эшләнгән план жайлы була. Безнеңчә, ул дружина белән житәкчелек итү процессын да, педагогик коллектив белән бәйләнешне дә, ата-аналар, шефлар, жәмәгәтчелек белән берлектә эшләүне дә, вожатыйның үз өстендә мөстәкыйль эшләвен дә күрергә мөмкинлек бирә.

Хәзер бер чиреккә, айга төзелгән агымдагы планнар турында. Бу планнар перспектив план нигезендә төзелә. Аларда теге яисә бу эшненә төгәл үтәлү вакыты, оештыручыларның фамилияләре күрсәтелә. Формасы без тәкъдим иткәнчә дә булырга мөмкин. Ай урынына атнаның көннәре һәм числolar күрсәтелә. Конкрет эшләргә — активны укуту, дружина сборы, класс житәкчеләре семинары һ. б. — әзерләну өчен махсус план төзелә.

ПИОНЕР БҮЛМӘСӘ — ДРУЖИНА ШТАБЫ

Пионер бүлмәсенен вазифасы аның берничә төп функциясеннән күренә: пионер активы, отряд вожатыйлары жыела торган урын, өлкән вожатыйның эш кабинеты, пионер эше мәсьәләләре буенча методик кабинет, дружинаның төп ритуаллар урыны. Бу бүлмәнең тагын бер функциясе бар — вакыт-вакыт ул күңелле пионер клубына әверелә: анда костюмнар да те-

гәләр, рольләр дә уйнап карыйлар, өстәл уеннары да уйныйлар.

Шулай итеп, пионер бүлмәсе пионерларга да, аларның житәкчеләре — вожатыйларга да хезмәт итә. Дружина штабы — шундый сугышчан исем бирәсе килә аңа.

Балаларның пионер оешмасына керүе Ленин васыятьләренә турылыклы булырга вәгъдә бирүдән башлана. Тантаналы вәгъдәне октябрят дружинаның Кызыл байрагы янында бирә. Ленин портреты, Кызыл байрак дружина штабында иң почетлы, үзәк урынны алып торалар, соңгы елларда ул парадный (ритуаллар үткәрә торган) стена дигән исем алды. Девиз, Тантаналы вәгъдә, Яшь пионерларның Законнары, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасын Ленин орденнары белән бүләкләү турында (1962, 1972 еллар) СССР Верховный Советы Президиумы Указлары шунда урнаштырыла. Парадный стена белән бер композициядә байрак, отряд флагларын, быргылар, барабаннарны саклау өчен стойка ясала. Экспозициянең гомуми планы һәм стойканың конструкциясе — художник, бизәүчеләр группасы эше. Ләкин, теге я бу конструкцияне эшләгәндә, сәнгатьлелеккә генә игътибар итәргә түгел, тагын менә нәрсәләр турында да уйларга кирәк: мәсәлән, стойкада флаг, быргы һәм барабанның кайсы отрядныкы булуы турында кыска һәм матур итеп язып куярга, флаг йөртүчеләр, быргычылар, барабанчыларның исемнәрен язарга урын калдырып булмыймы.

Дружинаның Почет китабын сакларга махсус урын булса яхшы. Шунуң янәшәсендә — «Кызыл байракның елъязмасы» дигән китап, ул китапта, Кызыл байракны тапшырудан башлап, елдан елга байрак йөртүче дигән мактаулы исемгә, байрак янында почетлы каравылда торырга лаек булучыларның исемнәре, шушы Кызыл байрак астында дружина катнашкан вакыйгалар теркәп барыла. «Алгы сафтагылар-75, ..., 80 һ. б.» дигән тасмалар кайчан, ни өчен, кем тарафыннан беркетелгән, шулар күрсәтелә. Бу китапта байрак йөртүчеләр һәм ассистентларның үзләренә тантаналы ритуал вакытында нәрсәләр хис итүләре дә язып куела. Ә бәлки элек шушы дружинада байрак йөртүче булган, хәзер Совет Армиясе сафларында хезмәт итүче егетләренә ничек байрак янында тантаналы вәгъдә бирүләре һәм шушы вәгъдәләренә турылыклы булып Ватанга хезмәт итүләре турында язган хатларын да теркәргә мөмкиндер. Пионер бүлмәсендәге үзәк урыннарның берсе — планшет яисә стенд. Анда балалар күренекле партия һәм дәүләт эшлеклеләренә балаларга әйткән сүзләрен, В. И. Ленин, Н. К. Крупскаяның

пионер оешмасы турындагы фикерләрен укырлар.

Илбезнең күпчелек пионер дружиналары революция, сугыш һәм хезмәт геройлары исемен йөртә. Пионер бүлмәсендә герой почмагын менә шулай бүлүгә мөмкин: геройның портреты, аның тормышы һәм батырлыгы турында кыска хикәя, дружинага кайчан һәм нинди вакыйгага бәйле рәвештә герой исеме бирелүе турында пионер оешмасының район, шәһәр советы карарынан өзек. Бу турыда жентекләбрәк, кинрәк эшләнгән экспозиция сугышчан дан бүлмәсендә, музейда булырга мөмкин.

Биредә, штабта, — өлкән вожатыйның эш урыны. Эш урыны дигән исем үзе ук аны ничек бизәргә икәннен әйтеп тора.

Эш урыны — димәк, ул дружинаның бүгенге көндәге хәлен дә, киләчәккә перспективаны да, барлык пионер отрядларынан бирегә, штабка, килә торган көндәлек информацияне дә чагылдыра.

Эш урыны, бер яктан караганда, бернинди артык әйбәр булмауны, төгәл тәртип һәм һәр материалның үз урыны булуны таләп итә. Ә икенче яктан карасаң, аңа тантаналы яисә академик стиль дә хас түгел.

Иң башта — нәрсә. Вожатыйның кул астында даими рәвештә нинди материаллар һәм документлар торырга тиеш. Ә аннан соң — ничек. Болар барысы да ничек урнаштырыла.

Шулай итеп, нәрсә. Вожатый житекли торган коллектив турында информация. Отряд вожатыйларының, октябрят вожатыйларының пионер активы, дружина дусларының картотекасы, һәр пионер отрядына картотека. Перспектив һәм календарь планнар, күзәтү көндәлеге. Китап, журналлар, газета мәкаләләренен библиографиясе. Семинарларга, әңгәмәләр, очрашуларга эзерләнгәндә кирәк була торган төрле темаларга материаллар тупланган папка.

Стендлар (планшетлар) да — эш урынында. Алар штабка килүчеләр өчен. Ә бирегә киңәшләшүгә, тәҗрибә алырга, бәхәсләшүгә, яңа идеягә яклау табарга, дулкынландырган сорауга җавап алырга дип киләләр. Һәм бу стендлар (планшетлар) киңәш итүгә, җавап бирергә, бәхәсләшүгә, тәҗдим итүгә тиеш.

Стендларның кайберләре отрядлар, звенолар, клуб, штаб, берләшмәләр, ниһаять, бөтен дружина эшен оештыручыларга адресланган. Анда — «Эзер бул!» дигән кулланма, Марш турында плакат, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының төзелеш схемасы.

Башка стендлар конкретрак адресланган: «Синә, отряд вожатые!», «Синә, октябрят вожатые!», «Пионер-активистка!». Шуңа туры

китереп, материаллар да һәм аларның бирелеш формасы да төрле була. Эмма аларны урнаштыру формасы гомуми.

Беренче урында — Коммунистлар партиясе, ВЛКСМ, Бөтенсоюз пионер оешмасының хәзерге этапта һәм гомумән алганда пионер активистлары эшчәнлегенә максатларын, бурычларын билгели торган төп документлары. Икенче урында — шуларны ничек итеп яхшырак файдалану, тормышка ашыру турында киңәшләр, тәҗдимнәр, һәм өченче урында — дружинада, отрядларда, звеноларда, октябрят группаларында һәм йолдызчыларында эшенең торышы турында оператив информация.

Моны отряд вожатыена адресланган стенд (планшет) мисалында иллюстрацияләп күрсәтик: Ул КПСС Үзәк Комитетының Бөтенсоюз пионервожатыйлар слетына котлавы белән ачыла. Аннан соң — отряд вожатые турында положение, ВЛКСМның XIX съезды, ВЛКСМ Үзәк Комитеты пленумнары карарларынан өзекләр.

«Отрядта, звенода үткәр!» дигән исем астында стендка «Вожатый», «Воспитание школьников», «Пионер», «Ялкын» журналларынан, үзәк һәм республика пионер газеталарынан, жирле матбугаттан алынган материаллар куела. Пионерлар йорты, өлкән вожатый тарафыннан эшләнгән киңәшләр, кулланмалар, тәҗдимнәр.

«Үзең турында, үз отрядларың турында».

Биредә карточкалар (алышына торган), фотографиялар, кайвакыт «яшен»нәр, пионер отрядлары тормышы, аларның уңышлары, табышлары белән бәйле котлаулар урнаштырыла. Вожатыйларның үзләренә сораулары, хезмәттәшләренә, тәҗрибәле класс житекчеләре, өлкән вожатыйларның җаваплары. Кайвакыт комсомол җыелышларының, комсомол комитетларының отряд вожатыйлары эшенә бәя биргән карарлары.

Октябрят вожатыйлары, пионер активы өчен стендлар (планшетлар) да шул ук принципта эшләнә.

Пионер активисты — киң төшенчә. Активның категорияләре күп төрле. Һәм шуңа күрә ыргычылар һәм барабанчыларга, флаг һәм байрак йөртүчегә, звено вожатые һәм отряд советы председателе, редактор яисә төрле уеннар оештыручыга конкрет киңәшләрне өлкән вожатый яки мәктәптән тыш учреждение методисты, түгәрәк, клуб житекчесе эшли. Күп вожатыйлар пионерның ярдәмчесе — «Иптәш»тән файдалана («Молодая гвардия» нәшрияты).

Алышынып тора торган информация бүлегә төрлечә аталырга мөмкин: «Отрядлардан хәбәрләр», «Кичә, бүген, иртәгә», «Төрле вакыйгалар», «Без — Маршта» һ. б. Аның автор-

СОВЕТЛАР СОЮЗЫ ПИОНЕРЫНЫҢ ТАНТАНАЛЫ ВӘГЪДӘСЕ

Мин (фамилиясе, исеме),
Владимир Ильич Ленин
исемендәге Бөтенсоюз
пионер оешмасы
сафларына басканда,
иптәшләрем алдында
Тантаналы вәгъдә бирәм:
Ватанымны чын күңелдән
яратырмын, бөек Ленин
васыятъ иткәнчә,
Коммунистлар партиясе
өйрәткәнчә яшәрмен,
укырмын һәм көрәшермен.
Советлар Союзы
пионерларының Законнарын
һәрвакыт үтәрмен.

**В. И. ЛЕНИН ИСЕМЕНДӘГЕ
БӨТЕНСОЮЗ
ПИОНЕР ОЕШМАСЫН
ЛЕНИН ОРДЕНЫ БЕЛӘН
БҮЛӘКЛӘУ ТУРЫНДА**

В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының 40 еллыгы уңае белән һәм аның балаларга коммунистик тәрбия бирүдәге зур эшләрен билгеләп, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасын Ленин ордены белән бүләкләргә.

(СССР Верховный Советы Президиумының 1962 ел 17 май Указынан.)

**В. И. ЛЕНИН ИСЕМЕНДӘГЕ
БӨТЕНСОЮЗ
ПИОНЕР ОЕШМАСЫН
ЛЕНИН ОРДЕНЫ БЕЛӘН
БҮЛӘКЛӘУ ТУРЫНДА**

Балаларны Ленин васыятьләре рухында тәрбияләүдәге зур эшләре өчен һәм төзелүенә 50 ел тулу уңае белән В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасын Ленин ордены белән бүләкләргә.

(СССР Верховный Советы Президиумының 1972 ел 18 май Указынан.)

СОВЕТЛАР СОЮЗЫ ПИОНЕРЛАРЫНЫҢ ЗАКОННАРЫ

Пионер туган илгә, партиягә, коммунизмга
турылыклы.

Пионер комсомол булырга әзерләнә.

Пионер көрәш һәм хезмәт геройларына
тигезләнә.

Пионер һәлак булган көрәшчеләрнең истәлеген
хөрмәт итә һәм Туган илне саклаучылар
сафына басарга әзерләнә.

Пионер укуда, хезмәттә һәм спортта нык
тырыша.

Пионер—намуслы һәм турылыклы иптәш.
Ул дәреслекне һәрвакыт кыю яклый.

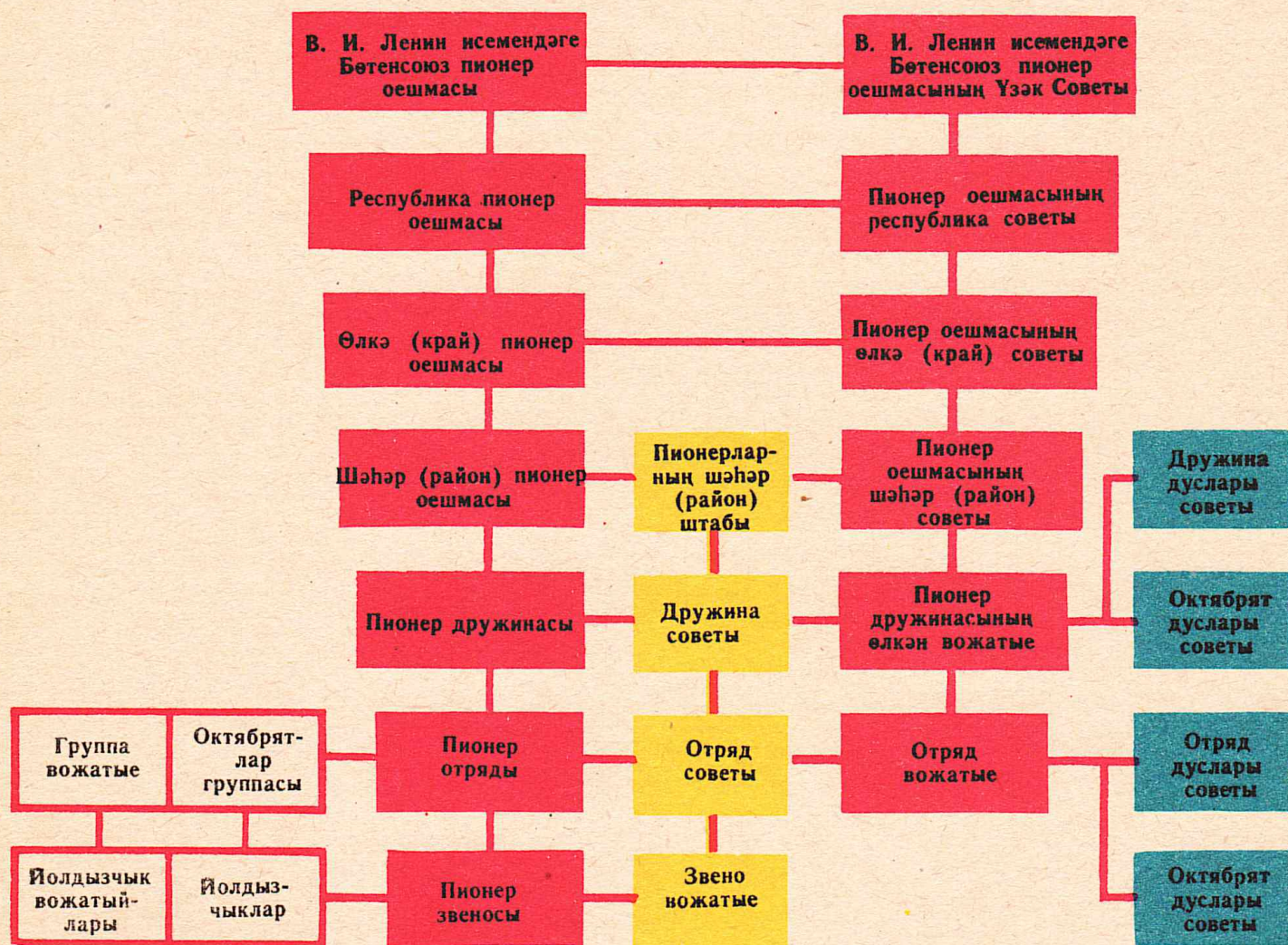
Пионер—октябриятларның әйдәүчесе һәм
иптәше.

Пионер—дөнъядагы барлык пионерларның һәм
хезмәт ияләре балаларының дусты.

*«Пионер, Советлар Союзы
Коммунистлар партиясе
эше өчен көрәшкә әзер
бул!» — дигән өндәүгә пионер:
«Һәрвакыт әзер!» —
дип җавап бирә.*

**В. И. ЛЕНИН ИСЕМЕНДӘГЕ
БӨТЕНСОЮЗ ПИОНЕР ОЕШМАСЫНЫҢ СТРУКТУРАСЫ**

Байрак һәм **флаг** — революция, Коммунистлар партиясе эшенә тугрылык символы, пионер намусы һәм бердәмлеге символы. Байрак намусына тап төшерүдән дә авыр нәрсә юк.

— Байрак янына смирно! Байракка тигезләнергә! — дип команда бирәләр вожатыйлар. Байракка тигезләнү — һәрвакыт һәм һәрнәрсәдә яшъ ленинчы исеменә лаек булу, комсомол, партия һәм халык белән һәрвакыт бер сафта атлау дигән сүз ул.

Үз отряд флагына лаек булган отряд яхшы дип санала. Солдатлар сугышта часть байрагын данга күмгән кебек, пионерлар да үз эшләре белән отряд флагын данлыйлар.

Менә шуңа күрә дә отряд һәм дружинаның уңышларын күрсәткән мактау тасмалары байракка һәм флагка беркетелә.

Барабан — пионер отрядының атрибуты, ул походларда, парадлар вакытында пионер сафларын әйди.

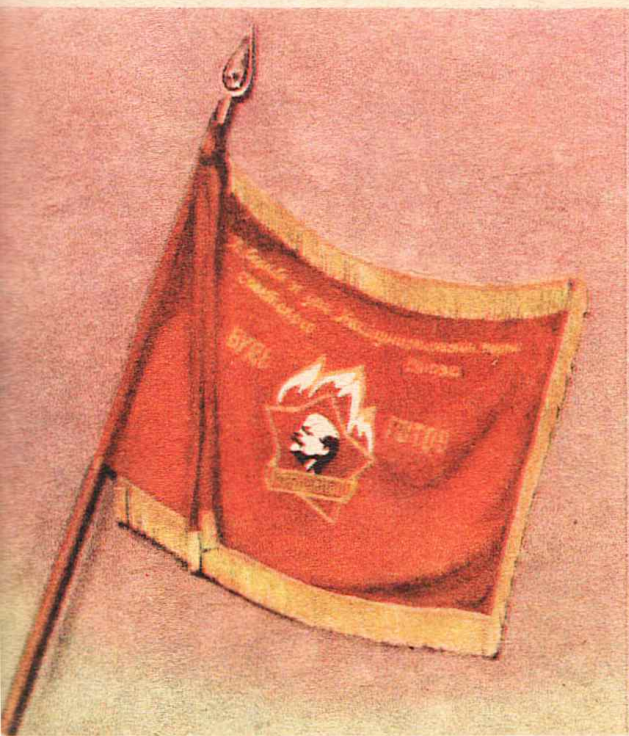
Барабан пионер бүлмәсендә отряд флагы белән бергә саклана.

Отряд барабанчысын отряд советы билгели. Барабанчы сафта бару алымнарын белергә, пионер сигналларын һәм маршларын уйный алырга тиеш.

Пионер быргысы — пионер отрядының атрибуты. Пионер сборларын үткәргәндә, төрле сигналлар биргәндә һәм пионер ритуалларын үтәгәндә файдаланыла.

Быргыга чуклы кызыл флаг беркетелә, флакта пионер значогы сурәтләнгән һәм пионерларның девизы язылган.

Отряд быргычысын отряд советы билгели. Быргычы пионер сигналларын һәм маршларын уйный алырга, быргы белән сафта бару алымнарын белергә тиеш.

Пионер дружинасы байрагы.

Отряд флагы.

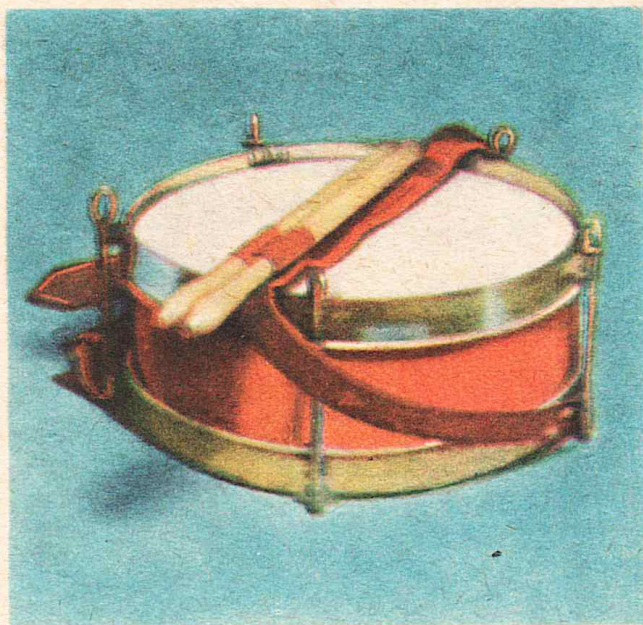
Пионер значок.

Пионер галстуг.

Пионер быргысы.

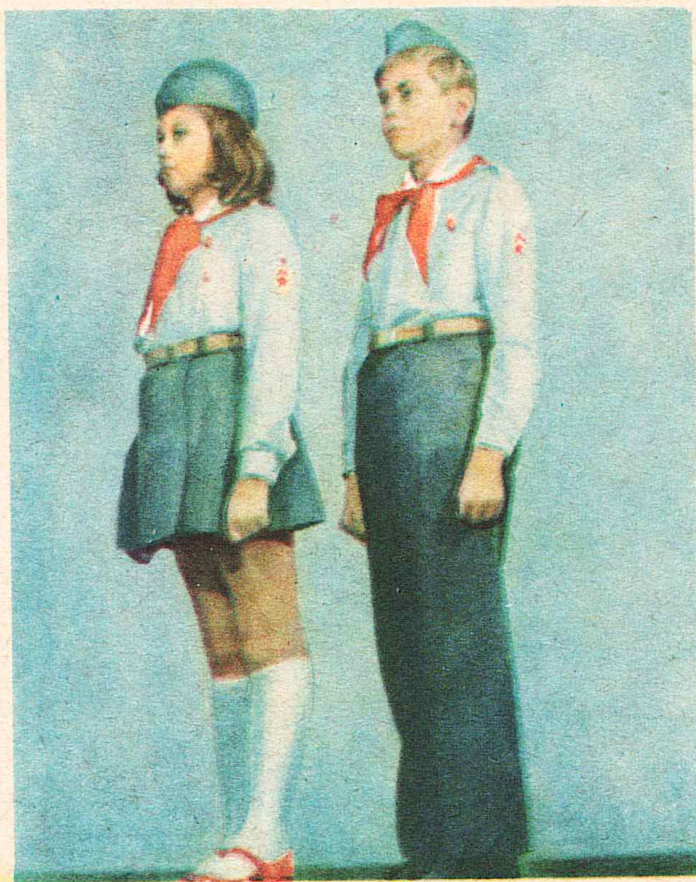
Пионер барабаны.

Пионер вожатыенң формасы.

ПИОНЕРЛАРНЫҢ АЕРУ БИЛГЕЛӘРЕ

- Пионер.
- Звено вожатые. Отряд советы члены.
- Отряд советы председателе. Дружина совети члены.
- Дружина совети председателе. Пионерларның район, шәһәр штабы члены.
- Пионерларның район, шәһәр штабы председателе.
- Отряд вожатые.
- Өлкән пионер вожатые. Пионерларның район, шәһәр совети члены.
- Пионерларның район, шәһәр совети председателе.

Пионер формасы.

Пионер дружинасының байрак йөртүчеләре.

«Вольно!»

«Тигезләнергә!»

«Смирно!»

ОКтябРЯТ КАГЫЙДЭЛЭРЕ

Октябратлар — булачак пионерлар.

Октябратлар — тырыш балалар,
мәктәпне яраталар, олыларны
ихтирам итэләр.

Эш сөйгәннәрне генә октябрат
диләр.

Октябратлар дәресен сөйлиләр,
кыю, җитез, эшкә оста булалар.

Октябратлар — тату балалар,
китап укыйлар, рәсем ясыйлар,
уйныйлар, җырлыйлар, күңелле
яшиләр.

СССР ГЕРБЫ ҺӘМ ДӘУЛӘТ ФЛАГЫ

СОЮЗДАШ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ
РЕБЛАРЫ ҺӘМ ДӘУЛӘТ ФЛАГЛАРЫ

РСФСР

УКРАИНА ССР

БЕЛОРУССИЯ ССР

ЎЗБӘКСТАН ССР

КАЗАХСТАН ССР

ГРУЗИЯ ССР

АЗӘРБАЙЖАН ССР

ЛИТВА ССР

МОЛДАВИЯ ССР

ЛАТВИЯ ССР

КЫРГЫЗСТАН ССР

ТАЖИКСТАН ССР

ӘРМӘНСТАН ССР

ТӨРКМӘНСТАН ССР

ЭСТОНΙΑ ССР

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

**БАЛАЛАРНЫҢ
ДЕМОКРАТИК
ОЕШМАЛАРЫНЫҢ
ЗНАЧОКЛАРЫ
ҺӘМ ГАЛСТУКЛАРЫ**

1. АВСТРИЯ.
2. АНГОЛА.
3. АФГАНСТАН.
4. БЕЛЬГИЯ.
5. БОЛГАРИЯ.
6. ВЕНГРИЯ.
7. ВЕНЕСУЭЛА.
8. ВЬЕТНАМ.
9. ГВИНЕЯ.
10. ГДР.
11. ҚОҢБАТЫШ. БЕР-
ЛИН.
12. ИТАЛИЯ.
13. ЯМӘН.
14. КИПР.
15. КХДР.
16. КОСТА-РИКА.
17. КУБА.
18. МАЛИ.
19. МОНГОЛИЯ.
20. НИКАРАГУА.
21. НОРВЕГИЯ.
22. ПОЛЬША.
23. ПОРТУГАЛИЯ.
24. РУМЫНИЯ.
25. СИРИЯ.
26. ГФР.
27. ФИНЛЯНДИЯ.
28. ЧЕХОСЛОВАКИЯ.
29. ШРИ ЛАНКА.
30. ЮГОСЛАВИЯ.

лары — активистлар үзләре, яшь хәбәрчеләр. «Октябрат вожатыена» дигән стөнд (планшет) та шулай ук ясала. Ин уртада — «Октябрат кагыйдәләре».

Пионер штабында үз постына график буенча баса торган дежурный була. Дежурный штабка үтенеч яисә тәкъдим белән кәргән һәр кешене тыңлый, өлкән вожатый белән киңәшә һәм карар кабул итә. Мәсәлән: «Бу үтенечне 5 нче «Д» отряды пионерлары яхшы башкарып чыгачак». Хәзер икенче мәсьәлә — отрядка ничек хәбәр итәргә. Штабның үзәндә бик гади «сигнал бирү системасы» бар икән. Бу жайланманы төрлечә атарга мөмкин: «Пионер умартасы», «Сыерчык оясы», «Почта». Ә чынлыкта болар — отряд һәм октябрат группалары саны буенча бүлекләргә бүленгән ящик яисә киштәләр. Отряд исеме язылган урында кыска гына язу калдырыла. Отрядтан дежурный — ул һәркөнне штабта булмый калмый — үз бүлемтеген карый. Шулай итеп, хәбәрне алганнан соң, обстановкага карап эш башлана.

Штабның бизәлеше, бөтен рухы житди тантаналыклыкны күрсәтеп тора, шул ук вакытта, эшене бетергәч, монда берәзгә каласы да килә. Сөйләшеп утырырга. Уйланырга. Музыка тыңларга, шахмат уйнап алырга, газета һәм журналлар укырга да мөмкин. Балалар ясаган эйберләр, рәсемнәр, берәр түгәрәкнең күчмә күргәзмәсен карарга була.

МӘКТӘПТӘ ПИОНЕР МУЗЕЕ

Нинди музейлар була

Бик күп төрле. В. И. Ленин музейлары, революцион, сугышчан һәм хезмәт даны музейлары, комсомол, пионер оешмасы тарихы музейлары мәктәпләрдә киң таралган. Мондый музейларны тарихи музейлар дип атыйлар.

Күп кенә мәктәпләрдә крайны өйрәнү музейлары төзелгән. Аларның төп бурычы — балаларга туган якларын, аның тарихын, табигатен, көнкүрешен өйрәнергә ярдәм итү. Бу музейларның экспозицияләре илебез халыкларының революциягә кадәр ничек яшәвен, Совет власте елларында тормышның ничек үзгәрүен, Ильич идеяләренең ничек тормышка ашырылуын бик ачык күрсәтәләр.

Туган авыл, шефлык итүче предприятие тарихы, мәктәпнең үз тарихы турында сөйләүче музейлар бик кызыклы.

Мемориаль-биографик музейлар турында аерым әйтеп үтәргә кирәк. Бу музейлар Коммунистлар партиясенең күренекле эшлеклеләре, гражданныр һәм Бөек Ватан сугышы геройлары, исемнәрен мәктәпләр, пионер дружиналары һәм отрядлары йөрткән герой ком-

сомоллар, герой пионерлар, атаклы якташлар турында сөйләләр. Без һәр пионер дружинасында яраткан геройлар, пионер дружинасы һәм отрядларының алгы сафтагылары турында сөйләүче почмаклар булырга тиеш дип саныйбыз.

Музейның профилен сайлау — аны оештыруның беренче һәм мөһим этабы. Ул педагогик яктан акланган булырга, балаларның теләген һәм коллективның реаль мөмкинлекләрен исәпкә алып эшләнәргә тиеш.

Нәрсәне музей дип атарга мөмкин

Мәктәпләрдә еш кына газета һәм журналлардан кисеп алынган материаллардан, хужожестволы репродукцияләрдән, магазиннан сатып алынган яисә дәүләт музейларынан һәм башка оешмалардан соратып алынган фотокопия, плакатлардан торган экспозиция һәм күргәзмәләрне музей дип атыйлар. Әлбәттә, дөрес түгел бу. Материалларның, документларның төп нөсхәләре, истәлек булып калган эйберләр булса гына, боларның барысы да махсус жиһазландырылган бүлмәләрдә урнаштырылып, жыелган коллекцияләр ышанычлы сакланып, аларны күрсәтер өчен шартлар булса гына, экспозицияләр музейга әверелә. Һәм, әлбәттә, тикшеренү эше алып барырга, истәлекләргә исәпкә алу, саклау һәм күрсәтү эшен оештырырга сәләтле укучылар активы булырга тиеш.

Дәүләт музейларының фондлары төп нөсхәләргә һәм ярдәмче материалларга бүленә. Ярдәмче материал экспозиция өстендә эшләгәндә ясала (мәсәлән, схема, диорама, макет, фотокопияләр һ. б.). Үз чиратында, төп нөсхә истәлекләр группаларга бүленә: эйберләр, сурәтле материал, язма чыганаclar.

Күп кенә мәктәп музейларының үз архивы бар, анда, аерым алганда, фото-, фоно-, кино-материаллар саклана.

Мәктәп музеена кем исем бирә

Хәзергә моның гомуми кагыйдәсе юк әле. Эмма, практика күрсәткәнчә, педагогик советта музейның профиле, экспозиция планы, музей төзүне башлап йөрүчеләр — кызыл эзтабарлар группасының эш нәтижәләре карап тикшерелгәннән соң, «мәктәп музей» дигән исем мәктәпнең педагогик советы, комсомол комитеты һәм дружина советының уртак карары буенча биреләргә мөмкин.

Бик кыйммәтле материаллар тупланган һәм халык арасында зур культура-агарту эше алып бара торган иң яхшы мәктәп музейларына «халык музей» дигән исем бирелә. Мондый карар, кагыйдә буларак, комсомол органныр

белән берлектә халык депутатлары Советларының башкарма комитетлары тарафыннан кабул ителә. Бу көн кызыл эзтабарлар — мәктәп музей активистлары һәм музейның дуслары өчен бәйрәмгә әверелә.

Музей ничек эшли

Ихтимал, мәктәп музейлары башкарган эшнән барысын да санап чыгу мөмкин түгелдер. Әмма музейлар практикасыннан кайбер төп эш формаларын күрсәтергә була.

Мәктәп музей активы:

Әдәби, архив һәм башка чыганақлардан файдаланып, тупланган материалны өйрәнүне оештыра. Музейны ачкан вакытта тасма кисү моменты — юлның яртысы гына әле. Музейның һәр экспонаты, үзе турында гына сөйләп калмыйча, яңа эзләнүләргә этәргеч бирүе мөмкин бит.

Пионерлар һәм мәктәп балаларының походларын һәм экспедицияләрен оештыру, музей эшенә күбрәк укучыны тарту юлы белән, музейның фондларын тулыландыра.

Шул ук профильдәге мәктәп һәм дәүләт музейлары белән, шулай ук төрле оешмалар һәм аерым кешеләр белән аларга ярдәм күрсәтү һәм үз экспозицияләрен киңәйтү максатында хат языша.

Музей материалларыннан күчмә тематик күргәзмәләр оештыра.

Дәүләт музейлары һәм жәмәгәт оешмалары заданиеләрен башкара.

Музейда укучылар, ата-аналар, халык, шефлык итүче предприятие, колхоз, совхоз работни­кары белән экскурсияләр үткәрә.

Укытучыларга дәресләр үткәрергә ярдәм итә.

Партия һәм комсомол ветераннары белән, граждaннар һәм Бөек Ватан сугышында катнашучылар, хезмәт ветераннары, промшшленность һәм авыл хужалыгының яшь новаторлары, фән, әдәбият, сәнгать эшлеклеләре белән очрашулар үткәрә.

Мәктәптәге укучылар арасыннан экскурсоводлар һәм «әдәбиятчы-ельязмачылар» группасын эзерли.

Дәүләт музейлары, комсомол, партия, совет һәм жәмәгәт оешмалары заданиеләрен үтәүдә актив катнаша.

Мәктәп һәм пионер оешмасы үткәргән чараларда катнаша, аларның йөкләмәләрен үти. Дружина советына һәм комсомол комитетына пионерга һәм комсомолга кабул итүгә эзерләнүдә булыша.

Физкультура занятиеләре, семинарлар, конференцияләр үткәрүдә, түгәрәкләр һәм клублар эшендә ярдәм итә.

Музей эшенә кем житәкчелек итә

Музей советы. Кагыйдә буларак, аның составына укучылар — актив эзләнүчеләр, укытучылар, ата-аналар, дружинаның почетлы пионерлары, киң жәмәгәтчелек керә. Музей советы составыннан музей директоры, секретарь, саклаучылар, эшнән төрле участо­кары өчен жаваплы кешеләр билгеләнә. Совет музейның, аның секцияләренән эшен планлаштыра; тематик-экспозицион план төзи, активның эшен оештыра.

Мәктәп комсомол комитеты һәм дружина советы музей советы эшен туктаусыз күзәтеп торалар, аңа булышалар.

Музей каршында:

- «Эзләнү» группасы,
- экскурсоводлар группасы,
- «фәнни консультантлар» группасы,
- «әдәбиятчы-ельязмачылар» группасы,
- лекторлар группасы,
- хат язышу группасы,
- бизәүче-художниклар һәм макетчылар группасы,
- информатор-пропагандистлар группасы,
- секретариат,
- музей дуслары (ярдәм итүчеләр) группасы һәм башка төрле группалар һәм секцияләр төзәргә мөмкин. Иң мөһиме, алар барысы да эшләсеннәр, кәгазьдә генә язылып калмасыннар.

Мәктәп музейна кемнәр ярдәм итә ала

Беренчедән, мәктәпнән укытучылары, чөн­ки мәктәп музей — бөтен педагогик коллективның эше бит.

Икенчедән, дәүләт музейлары. Дәүләт музей хезмәткәрләре экспонатларны саклау һәм күрсәтү турында, архив документлары белән эшләү методлары турында, эзләнү эшләрен алып бару формалары турында даими рәвештә киңәш биреп тора алалар. Дәүләт музейлары мәктәп музей советына заданиеләр бирә, мәктәпнән кызыл эзтабарларын дәүләт музей фондларындагы эшкә тарта алалар.

Өченчедән, жәмәгәтчелек, почетлы пионерлар, алар турында музей материаллары сөйли торган кешеләрнән дуслары һәм туганнары, көрәш һәм хезмәт ветераннары.

Дүртенчедән, партия һәм комсомол органнары, дәүләт оешмалары, дәүләт архивлары, милиция органнары һ. б. Газета, радио, телевидение редакцияләре укучыларга зур ярдәм күрсәтәләр.

Болар, билгеле, музейның барлык дуслары һәм ярдәмчеләре дә түгел әле. Үзе башкаларга бик күп булыша торган яхшы, чын мәктәп музейның һәрвакытта да ярдәмчеләре һәм дуслары була.

Мәктәптән тыш учреждениеләр

Хәзер һәрбер районда һәм шәһәрдә төрле типтагы мәктәптән тыш учреждениеләр бар. Алар белән хезмәттәшлек итү вожатыйга катлаулы тәрбияви бурычларны хәл итәргә булыша.

Пионерлар сарае, Пионерлар йорты

Биредә звенолар, отрядлар, дружиналар, октябрат группалары, мәктәп комсомол оешмаларының эш тәҗрибәсе тупланган. Монда вожатыйлар иң яхшы интернациональ дуслык клублары, мәктәп заллары һәм музейлары, пионер лагерьлары турында беләләр. Пионерлар йортының пионер кабинетында Коммунистлар партиясе һәм Совет хөкүмәтенең мәктәп, комсомол, пионер оешмасы турындагы директив документлары белән, ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советы материаллары белән танышырга мөмкин. Күп кенә Пионер сарайлары һәм йортларындагы методик материаллар жыелмасы пионер эше һәм мәктәптән тыш тәрбия эше теориясе, тарихы һәм методикасы буенча үзенә бертөрле методик китапханәгә әверелде. Вожатый моннан пионерларның тематик яисә отчет-сайлау сборы, пионер учагын, кызыклы кешеләр белән очрашуны ничек әзерләү һәм үткөрү турында; пионер активы мәктәбе эшен, уен һәм уенчык бәйрәмен, зирәкләр конкурсын, фән, техника һәм производство көнен ничек оештыру турында; игротеканы, Кыш бабай мастер-соеи һ. б. ничек төзү турында конкрет киңәшләр табар.

Геройлар исемен йөртүче отряд һәм дружиналар турында, мәктәпләрдәге тематик музейлар, районның, шәһәрнең кызыклы кешеләре, пионер һәм комсомол хәрәкәте ветераннары, сугыш һәм хезмәт геройлары турында; алгы сафтагы пионер коллективлары, Бөтенсоюз пионер слетлары делегатлары, Бөтенсоюз пионер лагере «Артек»та һәм Бөтенроссия пионер лагере «Бөркет»тә булган пионерлар турында мәгълүматлар тупланган карто-текалар зур ярдәм күрсәтер. Пионер йортлары методистлары һәрвакыт файдалы адресларны бирерләр: табигатьне саклау, рационализаторлар һәм уйлап табучылар жәмгыятьләре, ДОСААФ Комитеты, Кызыл Хач һәм Кызыл Ай жәмгыятьләре һ. б. учреждениеләр.

Пионер сарае һәм Пионер йортының иң мөһим бурычларыннан берсе — пионер һәм мәктәп комсомол активының төрле категорияләрен, дружина һәм отряд советлары председа-

тельләрен, октябрат вожатыйларын, байрак һәм флаг йөртүчеләрен, быргычы һәм барабанчыларны, яшь хәбәрчеләрен, ИДК, мәктәп заллары һәм музейлары советлары председателләрен, уеннар, күнел ачуларны оештыручыларны укыту. Бу укуның формалары бик күп төрле: әңгәмәләр, практик занятиеләр, конкурслар, пионер осталыгына смотрлар һ. б.

Өлкән пионер вожатые үз дружинасындагы балаларның Пионерлар йортында шөгыльләнүенә ирешергә тиеш. Ул вакытта бер-ике айдан соң дружинада пионер һәм клуб эшләрен күп кенә юнәлешләре буенча яхшы оештыручылар булачак.

Пионер сарайлары һәм йортларында мәктәптән тыш эшнән күп төрле юнәлешләре буенча белгечләр эшли. Вожатый аларга һәрвакытта да киңәш сорап мөрәҗғәгать итә ала. Күп кенә мәктәптән тыш учреждениеләрдә вожатыйлар, укытучылар, балалар һәм яшүсмерләр белән эшләүчеләр өчен консультация көннәре билгеләнгән.

Пионер сарайларында һәм йортларында төрле түгәрәкләр һәм клублар эшли. Өлкән яшьтәге балалар анда инструкторлык күнекмәләре алалар. Вожатый кемнәрнең инструктор хокукы алганлыгын белергә һәм аларны октябратлар белән эшләүгә, пионер отрядлары эшенә тартырга, смотрлар, конкурслар, походлар, ярышлар үткәргәндә файдаланырга тиеш.

Яшь техниклар станциясе

Безнең илебездә махсус учреждениеләр — яшь техниклар станцияләре һәм клублары, Пионер сарайлары һәм йортларындагы техник иҗат бүлекләре, яшь дингезче, космонавт клублары, балалар тимер юллары һәм автотрассалар һ. б. күп, алар төрле яшьтәге балаларның иҗади сәләтен үстерәләр.

1—3 класс укучылары өчен гадәттә башлангыч техник модельләштерү түгәрәкләре һәм клублары төзелә. 4—8 класс укучылары өчен судо- һәм авиамодель, ракетомодель, радиоспортчы һәм радиотехниклар, фото һәм кино, промышленность, авыл хуҗалыгы һәм транспорт техникасын модельләштерү түгәрәкләре һ. б. эшли.

Югары класс укучылары автоматика, радиоэлектроника, телемеханика, кибернетика түгәрәкләрен, фәнни-техник клублар һәм жәмгыятьләренә ыраталар.

Мәктәптән тыш учреждениеләрнең техник коллективларында шөгыльләнүче пионерлар — танып-белүне үстерә торган конкурсларга, техник иҗат күргәзмәләренә, иң гади модельләр буенча ярышлар, тематик лекторийлар, укыту-күрсәтмә эсбаплар смотрына, фән, техника һәм производство атналыкларына һәм

пионер дружинасында, мәктәптә, лагерьда, тору урыннарында үткәрелә торган башка күп кенә чараларга эзерләнгәндә ышанычлы актив. Алар ярдәмендә радиоүзел эшен, пионер игроткасын оештырырга, мәктәп жиһазларын ремонтлау буенча яшь осталар бригадалары төзәргә мөмкин.

Эмма мәктәптән тыш учреждениеләр әлегә техник иҗат эше белән шөгыльләнәргә теләүчеләрнең барысын да сыйдыра алмыйлар. Бу эшне һәр мәктәпнең үзәндә үстерергә кирәк. Яшь техниклар станцияләре, Пионерлар сарае яисә йорты һәр елны пионер-инструкторлар эзерләп чыгаралар, һәм менә шулар ярдәмендә «Оста куллар», «Яшь конструктор» түгәрәкләре ачарга, техника бәйрәмнәре үткәрергә, «Фән, техника һәм производство үсешендә яңалык» дигән лекторий төзәргә мөмкин.

Яшь техниклар станциясендә вожатый һәрвакыт дружина пионерларын һәм мәктәп балаларын техник иҗат эшенә тартуны нәрсәдән башлау, бу эштә кемгә таяну турында төплә киңәш ала. Аңа киңәш биреп кенә калмаслар, методик материаллар белән дә ярдәм итәрләр (сызымнар, схемалар, түгәрәкләрнең эш планы, дружинада техник иҗат смотрын һәм «Яшьләр иҗаты» күргәзмәсен үткәру турында киңәшләр); теге яки бу кирәкле сорауга җавапны кайдан, нинди китаптан яисә журналдан табарга икәннән әйтерләр. Моннан тыш, пионер активы мәктәбендә, дружина пионер сборында, Фән һәм техника атналыгында чыгыш ясау өчен яшь техниклар станциясенең теләсә кайсы хезмәткәрен дружинага чакырырга мөмкин.

Күп кенә мәктәптән тыш учреждениеләр физика, математика, химия, хезмәткә өйрәтү уку-тучылары, халык хужалыгы белгечләре белән түгәрәк эшен оештыру мәсьәләләре буенча системалы рәвештә консультацияләр үткәрәләр. Монда сезнең мәктәп уку-тучылары да катнашсын.

Балаларның экскурсия-туристлык станциясе

«СССР — минем Ватаным» экспедициясендә ничек катнашырга, пионер походын, туристик эстафетаны ничек эзерләргә һәм үткәрергә? Туган якны өйрәнү, эзләнү эшләрен ничек оештырырга? Вожатыйның бу һәм башка бик күп сорауларына балаларның экскурсия-туристлык станциясендә яисә Пионерлар сарае-ның туризм һәм туган якны өйрәнү бүлегендә җавап бирерләр.

Төрле-төрле туристлык-туган якны өйрәнү түгәрәкләре (яшь альпинистлар, тарихчылар һәм археологлар, спелеологлар, этнографлар түгәрәкләре), урында ориентлашу, турист-фотохәбәрче түгәрәкләреннән тыш, станцияләр

мәктәпләрдә, пионер лагерьларында, тору урыннарында туристлык-туган якны өйрәнү эшен оештыручылар белән; өлкән һәм отряд пионер вожатыйлары, уку-тучылар, пионер һәм мәктәп комсомол активы, туристлык буенча инструкторлар белән занятиеләр үткәрәләр.

Станциядә туристлык-туган якны өйрәнү эше буенча норматив документлар, отрядларда һәм дружиналарда аны оештыруның иң яхшы тәҗрибәсе белән танышырга, консультация бирә торган учреждениеләрнең адресын алырга мөмкин.

Туристлык эше белән актив шөгыльләнүче пионерлар өчен станцияләр каникул вакытларында өлкәнең, край, республика һәм илнең истәлекле урыннарына экскурсияләр оештыралар. Аны иң яхшы пионерларны бүләкләү өчен файдаланырга мөмкин.

Яшь натуралистлар станциясе

Һәр пионерда һәм мәктәп баласында җиргә тирән мэхәббәт хисен ничек тәрбияләргә, аларны Ватан бәхете хакына хезмәт итәргә ничек өйрәтергә? Дружинада табигатьнең яшь дуслары клубын, «кече тимиразевка»ны, эңгәр һәм яшел патруль отрядларын ничек төзәргә? Пионерларны «Ватаныбызның яшел күрке», «Бөртек» хезмәт операцияләренә ничек тартырга? Хезмәт, урман, бакча бәйрәмнәрен; кошлар көнен, биологик олимпиаданы ничек оештырырга? Кошлар һәм куяннар өчен читлекне ничек төзәргә, мәктәп бакчасын ничек утыртырга? Моңа һәм башка шундый бик күп сорауларга җавапны вожатый яшь натуралистлар станциясендә таба ала.

Актив (уку-тучы-биологлар, укучыларның производство бригадалары бригадирлары, мәктәп урманчылыклары командирлары) ярдәмендә вожатый яшь натуралистлар һәм тәҗрибәчелек эшенең яңа юнәлешләре турында һәрвакыт белеп тора, яңа методик әдәбият белән таныша.

Жәйге каникуллар вакытында күп кенә мәктәптән тыш учреждениеләр профильләр буенча пионер активы лагерьлары — яшь туристлар, яшь техниклар, яшь натуралистлар, спортчылар лагерьларын оештыралар. Мондый лагерьларның төп бурычы — инструкторлар, оештыручылар, үз эшенең яшь осталарын эзерләү. Бу лагерьда булып кайткан пионерлар вожатыйның ышанычлы ярдәмчесенә әвереләләр.

Шефлар

Безнең җәмгыятебезнең бөтен тормышы давамчанлыкка нигезләнгән. Бер буынның тәҗрибәсе икенчесенә күчеп бара. Мәктәпләрдәге

шефлык системасы — тәрбияви йогынтынын мөһим чыганагы (һәм вожатыйга бик зур ярдәм!). Шефлар һәм шефлыктагы мәктәпләрнең үзара мөнәсәбәт характеры — бөтен тәрбияви акцияләр һәм башлангычларда ярдәм итү, барлык эшләрдә дә төрлө-төрлө рольләрдә (судья, арбитр, жюри члены, тренер, түгәрәк житәкчеләре, команда капитаннары һ. б.) катнашу. Шефлар шефлыктагыларның күпсанлы үтенечләренә шунда ук җавап бирәләр, кирәк булган урында ярдәм итәләр.

Шефлык эшенең житештерү коллективлары, хәрби частылар, корабль экипажлары, спорт командалары һ. б. белән бәйләнеш һәм дуслык кебек формасы да барлыкка килде. Шефлыкның мондый төренә еш кына ярыш, тәҗрибә һәм информация алмашу, үзара ярдәм элементлары да кушыла. Эшчеләр бригадасы үз отрядына бүләк — балта остасы инструментлары ясап бирә, ә пионерлар цехта күңелле бәйрәм концерты куялар. Шефлык бәйләнеше бер-береңә игелекле эшләр белән ярдәм итү атмосферасы тудыра, пионерларда игътибарлылык, яхшы күңеллек тәрбияли. Зурлар белән аралашудан балалар гына рухи баеп калмый, зурлар үзләре дә мораль кыйммәтләргә ия булалар.

Коллективлар арасында читтән торып шефлык бәйләнешләре урнаштыру да бик файдалы. Илебез пионер оешмасында күптәннен инде мондый дусларча бәйләнешнең матур традициясе яшәп килә. Пионерлар радио һәм почта аша чик буйлап заставаларына, метеорологик станцияләргә, аучы кышлауларына, айлар буйлап йөзә торган корабль экипажларына дуслык күперләре салалар. Бу шефлык бәйләнешендә ике як та бер-берсенә файда китерә. Пионерлар һәм зурлар коллективларының бер-берсенә язган хатлары, җибәргән посылкалары — кайгыртучанлык, игътибарлылык, дуслык, тугрылыкның чагылышы ул. Зурларның пионерларга шәхси шефлык практикасы да файдалы. Бусын инде шефлык түгел, остазлык дияргә кирәк. Биредә тактлылык, саклык таләп ителә. Чөнки, кагыйдә буларак, катлаулы язмышлы бала остазга мохтаҗ бит.

Янәшәндә яшәүчеләр

Игътибар беләнрәк карасаң, иң ерак авыл, поселокта да пионер вожатыйларына ярдәмгә җитәрлек резерв табып була. Барыннан да бигрәк болар — янәшәндә яшәүче кешеләр.

Яшүсмер пионерлар һәрвакытта да олыларга тартылалар, һәм бу табигый да. Вожатыйның бурычы — һәр отряд, һәр звено өчен олылар арасынан шундый дуслар, ярдәмчеләр табу.

Теләсә кайсы совхоз һәм колхозның алдынгы кешеләре — механизаторлар, агрономнар, зоотехниклар, аучылар, балыкчылар, төрлө һөнәр ияләре — дружина өчен чын хәзинә бит. Һәм вожатыйның бурычы — бер дә буш вакыты булмаган бу кешеләргә аларның пионерлар янына килүе никадәр мөһим икәнен аңлату. Төрлө түгәрәкләр, группалар житәкчесе, экскурсовод, тренер һ. б. булып.

«Килүе» дигәнне һич тә зурлар пионерлар янына килергә тиеш дип кенә аңларга ярамый. Пионерлар үзләренең өлкән дуслары эшли торган урынга — цехларга, лабораторияләргә, мастерскойларга барсалар яхшырак та, файдалырак та. Үзегезнең союздашларның ата-аналар, мәктәпне тәмамлап чыгучылар һәм аларның дуслары арасынан да эзләгез.

Отряд сбор үткәрә, отряд үзенең туган көнен билгеләп үтә, отряд чираттагы тавышлы диафильмны эзерләгән — өлкән дусларның барысына да самими җылы итеп язылган чакыру җибәрелә. Олылар һәрвакытта да балачакларын сагынып искә алалар һәм, төрлө рольләргә кереп, аңа кире әйләнеп кайтырга шатланып риза булалар, моның өчен берәз тырышырга гына кирәк. Балалар янына килүче олыларга бик игътибарлы булыгыз һәм үзегезнең турыдан-туры ярдәмчеләрегездән дә шуны ук таләп итегез. Аларны яхшы каршы ала һәм озата, балалар белән оста таныштыра белегез, аларга рәхмәтегезне белдерү формасын уйлап табыгыз. Соңыннан бәйрәм белән котларга, туган көннәрендә балалар ясаган берәр сувенир җибәрергә онытмагыз, әгәр кирәк булса, ярдәм итегез. Пионерларның зурлар белән бәйләнешен оештыру — тәрбияви яктан бик кирәкле эш. Кешеләрнең үзара аралашуы ике якны да баета. Дружинада «Кызыклы кешеләр белән очрашу» клубы эшли, аның аша балалар төрлө профессиональ белән танышалар, олылар тәҗрибәсен өйрәнәләр, тормыш белән бәйләнеш җепләре ныгый.

Мәсәлән, колхозыгыз соңгы елларда шактый зур уңышка ирешкән. Чөнки хезмәтне оештыру яхшыра төшкән, хужалык уйлабрак планлаштырыла башлаган, кырларга химия килгән, машиналар күбәйгән.

Ә менә бу «чөнки»не балалар элегә белмиләр. Алар колхоз хужалыгының ничек алып барылуын һәрвакытта да ачык итеп күз алдына китерә алмыйлар. Китерсәләр дә, эти-эти-ләрнен сүзе буенча гына, ә алар кайвакытта объектив фикер йөртмиләр һәм еш кына, иң мөһимен онытып, вак-төякләр турында сөйләләр. Ә бит нәкъ менә шушы аяныч вак-төякләр аркасында балаларда еш кына колхозга карата дәрәс булмаган, тискәре мөнәсәбәт тәрбияләнә. Авылдан читләшү үсә: «Мәктәпне бетерәм дә шәһәргә китәм!»

Менә пионер дружинасы өчен кызыклы, игелекле бурьч: балаларга колхоз хужалыгын мөмкин кадәр яхшырак белергә ярдәм итү. Инде ирешелгәннәрне, булганнарны белергә, әгәр партия өйрәткәнчә бердәм, белеп хужалык иткәндә, тагын нәрсәләргә ирешергә мөмкин икәннән белергә ярдәм итү. Балалар шуны аңласыннар: хәзер жирнең хужасы фәнне дә, алдыңгы техниканы да, экономиканы да яхшы үзләштерергә тиеш. Балалар киләчәк игенчеләр алдында нинди зур мөмкинлекләр ачылуын күрсеннәр.

Авыл мәктәпләренең иң яхшы дружиналарында бу эш алып барыла һәм бик уңышлы алып барыла. Балалар отрядларда (яисә махсус группаларга бүленеп) колхозның үткәннән һәм бүгенгесен, аның экономикасы, културасы үсешен өйрәнәләр. Үзләренең атаклы якташлары турында «Жир һәм кешеләр» дигән китаплар язала.

Әлбәттә, тикшеренү эше дип атарлык бу эш балаларның белемен киңәйтеп кенә калмый, аларның иҗтимагый активлыгын бик нык үстерә, колхоз хужалыгы белән кызыксыну һәм аңа карата яхшы мөнәсәбәт тудыра. Менә шул вакытта инде дружинада «пионер фонарьлары» кабына башлый, алар колхоз идарәсенә барлык житешсезлекләр турында хәбәр итәләр; колхоз бакчасын, уңышны саклау буенча пионер дозорлары, авыл хужалыгы корткычлары белән көрәш постлары барлыкка килә; агрономга ярдәм итә торган разведка группасы колхоз бригадаларында минераль ашламалар куллануны жентекләп тикшерә.

Пионерлар зурларның бик күп эшләрендә актив ярдәмче була алалар һәм булырга тиешләр дә. Моның өчен авыл дружиналарында специальләшкән отрядлар (аларны тагын профильне отрядлар дип тә йөртәләр) төзи башладылар, мәсәлән: механизаторларның яшь дуслары (трактор бригадалары каршында), яшь терлекчеләр (фермаларда), бакчачылар (бакчачылык бригадасы каршында), умартачылар (колхозның яисә совхозның умарталыгы булса), яшь урманчылар (якын-тирәдә урманчылык булса), агрохимиклар (агрохимлаборатория каршында) отрядлары һ. б.

Бу отрядларга механизатор, терлекче, бакчачы һ. б. эшләргә яратучы яшь пионерлар җыелган булса, аларга эш җитәрлек табылачак. Берәүләр техниканы өйрәнә, икенчеләр фермада терлек карый, өченчеләре умартачыга булыша, кайберләре, урманчылыкта эшләп, урманны корткычлардан саклай, кошлар, җәнлекләр турында кайгырта, браконьерларга каршы көрәшә.

Дружинаның яхшы дуслары күп булсын өчен, аларны эзләргә кирәк. Авыл Советларына, райбашкарма комитетларына, микрорай-

оннардагы җәмәгать советларына разведка җибәрергез. Балаларга «Безнең белән янәшәдә кемнәр яши» дигән картотека төзөргә кушыгыз. Шулай экренләп сезгә кемнәр ярдәм итә алачагы беленер. Башта балалар пионер почтасы аша барлык хатын-кызларны 8 Март белән, ветераннарны Жинү көне яисә алар өчен мөһим булган махсус бәйрәмнәр белән тәбрик итсеннәр. Аларны концертка яисә спектакльгә кунак итеп чакырыгыз, ә аннан соң инде үзегезнең эшләрегездә һәм планнарыгызда катнашуга тартырга мөмкин.

Үз пионер зонагыздагы барлык учреждениеләр белән дуслык бәйләнешләре урнаштырырга тырышыгыз. Пионерларны почтада да, жирле гарнизонда да, аптекада да, клубта да белергә тиешләр. Бу атап кителгән һәм телгә алынмаган учреждениеләреннән барысында да союздашлар һәм ярдәмчеләр табылар.

Биредә бик мөһим бер нәрсәне онытырга ярамый: олыларның һәм балаларның бер-берсенә ярдәмә үзара ярдәм булырга тиеш! Югыйсә без балаларны эзерне куллануына өйрәтәбез, бала чактан ук үзгәннән бирергә түгел, ә алырга гына гадәтләндерәбез, һәм аларның кайберләре олыгайганнан соң да безгә чит булган шушы принципка таянып яшәчәк.

ХЭЗИНЭЛЭР КОПИЛКАСЫ

Һәр дружинаның кечкенә генә үз пионер хужалыгы булырга тиеш. Һәм өлкән вожатыйның бурычларыннан берсе — дружина эшен оештырганда шуна таянырга мөмкин булган «материаль базаны» төзү, җыю.

Нинди «материаль база» соң ул?

Методик китапханә. Аның нигезендә — отряд вожатына, звено вожатына, пионер активына, оста кулларга ярдәмче әдәбият. Бу китапханәгә пионерлар һәм октябратлар белән эшләү тәҗрибәсен, пионер оешмасының тарихын яктырткан китапларны, чит илләрдәге пионер хәрәкәте турындагы китапларны җыйсаң яхшы булыр иде. Биредә комсомолга керергә эзерләнүчеләргә ярдәмгә әдәбият, шулай ук репертуарлы җыентыклар, уеннар, аттракционнар, фокуслар, күңел ачуларны оештыруга ярдәм итә торган җыентыклар да кирәк. Бу китапханәдә белешмә характерындагы әдәбият булырга тиеш: ВЛКСМ Үзәк Комитетының пионер эше мәсьәләләре буенча карарлары тупланган җыентыклар, энциклопедия сүзлекләре, чит телләр сүзлеге, орфографик сүзлек, «Акыллы фикерләр дөньясында», «Акыл симфониясе» тибындагы җыентыклар.

Пионер китапханәсендә һичшиксез «Пионерская правда», «Комсомольская правда», жирле пионер һәм комсомол газеталарының,

«Вожатый», «Воспитание школьников», «Пионер», «Костер», «Ровесник», «Юный натуралист», «Юный техник», «Молодежная эстрада», «Юный художник» һ. б. журналларның тегелмәсе булырга тиеш. «Пионерская правда» газетасына ғына түгел, башка кызыклы балалар газеталарына, мәсәлән, Украинаның «Юный ленинец», Белоруссиянең «Зорька», Үзбәкстанның «Пионер Востока», Ленинградның «Ленинские искры» газеталарына да язылсан әйбәт булыр иде. Аерым папкаларга «Космос һәм космонавтика турында әңгәмәләр үткөрү өчен материаллар», «Совет Армиясе турында», «Октябриялар белән эшләү турында» һ. б. темаларга газеталардан кисеп алынган мәкаләләрне җыярга мөмкин.

Фонотека — ул грампластинкалар, магнитофон язмалары, «Кругозор», «Колобок» дигән музыкаль журналларга кушымталар, балалар өчен язылган опера спектакльләре язылган озак уйный торган пластинкалар җыелмасы. Эш вакытында төрле тавышлар, сигналлар язылган театр грампластинкалары җыелмасы да кирәк булып чыга. Мондый пластинкалар бәйрәм кичәләрендә тиешле сәхнә иллюзиясе тудырырга булыша. Фанфара, быргы, трубада уйналган пионер сигналлары, пионер маршлары, музыкаль заставкалар язмасы (әлбәттә, бик яхшы башкарылса ғына!) һичшиксез булырга тиеш. Алар радиотапшырулар оештыру, сборлар, линейкалар үткөрү өчен кирәк. Мәскәү Кремле курантларының тавышы, «Спорт маршы» сборлар, бәйрәм кичәләре, өмәләр алдыннан пионерларда кирәкле эмоциональ хисләр тудыра. Хәзер күренекле дәүләт эшлеклеләренен, культура һәм сәнгать эшлеклеләренен речьләре һәм чыгышлары язылган пластинкалар җыелмасы чыгарыла. «Кругозор» журналы даими рәвештә язучылар, композиторлар белән интервью бастырып чыгара, болар барысы да пионер фонотекасында җыелып сакланырга тиеш.

Кинотека. Кино уку-укыту процессына, безнең көндәлек тормышыбызга нык кереп урнашты, һәм ул пионер дружинасы эшендә — сборлар, кичәләр, бәйрәмнәр оештырганда, пионерлар белән әңгәмәләр, лекцияләр үткәргәндә — киң файдаланылырга тиеш.

Кинопрокатның район базасыннан алырга мөмкин булган кинотасмалардан тыш (В. И. Ленин, революция, Бөек Ватан сугышы, Ватаныбыз турындагы күп кенә кинотасмалар мәктәпләргә бушлай бирелә), вожатый дружинаның үз кинотекасын да булдыра ала. Хәзер сатуда бик күп төрле диафильмнар ғына түгел, кинофильмнар да бар (8 һәм 16 мм лы тасмада).

Игротека. Уенда, уенчыкта чинди көчәштерелгәнлеген кем генә белми! Кечкенә резин

шайба үз тирәсенә миллионлаган кешене җыя; берәүләр үзләре уйный, икенчеләре стадионда «борчылып» утыра, өченчеләре телевизордан карый. Һәр дружинада файдалы һәм кызыклы уеннар җыярга, булдырырга, аны балалар белән бергәләп ясарга мөмкин: ялгыз ғына да, кечкенә төркемнәр булып уйный торганның да.

Уеннар гаять күп. Һәр Пионер йортында һәм сараенда үз игротекалары, уен һәм уенчык мастерскойлары бар. Вожатыйга оста куллар бригадасын оештырырга ғына кирәк, алар пионер бүлмәсендә, Пионер сарае һәм йортындагыга охшатып, үз дружиналарының игротекасын булдырачаклар.

Пионер бүлмәсендә дружинаның үзенен спорт инвентарьлары — туплар, жәтмәләр, ракетка, сикергеч, булава һ. б. лар булса яхшы.

Техник чаралар. Вожатый кул астында кинопроектор һәм кино төшерү аппараты, фотоаппарат, эпидиаскоп, фильмоскоп, магнитофон, проигрыватель, приемник, телевизор, транзистор һәм бу аппаратлар өчен кирәкле куркынычсыз озайткычлар, переключательләр, реле булса әйбәт булыр иде. Әлбәттә, бу әйберләр барысы да кыйммәтле һәм аларны болай ғына алып булмый. Ләкин, әгәр пионерларның эшләп алган акчаларының бер өлешенә шушы әйберләрне әкрәләп ала килсә, гез, ике-өч елдан бу хәзинәләрнең барысы да дружинада булыр.

Төрле инструментлар. Иң гади балта остасы һәм слесарь инструментлары җыелмасы эштә һәрвакыт кирәк булып тора. Моның өстенә тагын клей, лейкопластырь, жеп, шпатель, фанер, катыргы, агач кисәкләр, агач рейкалар, фольга, тимерчыбык, кадук, төсле кәгазь, марля кирәк.

Пионер дружинасы — зур гайлә, аның тормышында һәм эшчәнлегендә еш кына үтүк, вентилятор, рефлектор, щетка кебек көнкүреш приборлары, шулай ук өс һәм аяк киёмнәренә вак-төяк ремонт ясау өчен инструментлар кирәк булып чыга. Буяу, пумала, карандаш, клей, кнопка, ак кәгазь кебек товарлар турында вожатый махсус кайгыртып торырга тиеш, алар дружинада һәрвакытта да булсын.

Музыка һәм театр инвентаре. Музыкаль инструментлар, париклар, грим, костюмнар. Иң яхшысы, пионер бүлмәсендә кирәкле сәхнә реквизиты тугырылган театр чемоданы булдыру. Дружинада костюм бүлмәсе булса яхшы. Хәрби уеннар, сафта йөрү һәм җыр конкурслары, бәйрәмнәр, үзешчән сәнгать өчен костюмнар яисә костюмның детальләре кирәк.

ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм В. И. Ленин исемендәге БПО Үзәк Советы документларынан.

ӨЛКЭН ПИОНЕРЛАР БЕЛЭН ЭШЛЭУ ТУРЫНДА РЕКОМЕНДАЦИЯЛАР

ВЛКСМның XIX съезды, комсомол Үзэк Комитетының IV пленумы (1979 ел) документларында өлкән яшьтәге пионерлар белән эшләүне яхшырту, яшүсмерләрнең психологик һәм индивидуаль үзенчәлекләрен тулырак исәпкә алу кирәклегенә басым ясаала.

Хәзерге тормыш шартлары, фән-техника революциясе яшүсмерләрнең иҗтимагый һәм психологик характеристикасына үзгәрешләр кертте. 13—14 яшьтә мәктәп балаларының идея-әхлакый яктан өлгерү процессы бик тиз бара, ихтыяр көче, ижади сәләتلәре үсә, яшьтәшләре һәм олылар арасында үз шөхесен күрсәтү, үз-үзен тәрбияләү теләге ачыграк күренә. Яшүсмерләр белем алуны давам итерү турында уйлана башлыйлар. Тормышларындагы мөһим вакыйга — ВЛКСМ сафларына керүгә зур җаваплылык хисе тоеп эерләнәләр. Өлкән яшүсмерләрнең җәмәгатьчөештирүчы буларак мөмкинлекләре арта. Өлкән яшьтәге пионерлар белән эшлөгәндә болар барысы да исәпкә алынырга тиеш.

Өлеге рекомендациялар пионер, комсомол һәм мәктәптән тыш работникларга, педагогларга өлкән пионерлар белән эшләүнең аларда активлыкны, инициативаны һәм мөстәкыйльлекне үстерүгә, чын кеше сыйфатларын формалаштыруга ярдәм итә торган кайбер юнәлешләрен, формаларын һәм методларын күрсәтә.

Пионер оешмасындагы эш тәҗрибәсе, мәктәптә һәм производстводагы комсомоллар үрнәге өлкән пионерларны үз отрядында, дружинасында, октябрат группасында, микро-районда, район һәм шәһәр пионер оешмаларында актив җәмәгать эшчәнлегенә этәрә торган уңайлы шартлар тудыралар. Биредә бурыч өлкән яшүсмерләрнең үсә барган мөмкинлекләрен җәмәгатьчөлекнең тануын тәҗмин итүдән, аларның дружинада өлкән булып калуларын, дружинаның барлык уңышлары һәм уңышсызлыклары өчен җаваплы булуларын аңлауларына ирешүдән гыйбарәт.

Шушы максатлардан чыгып түбәндәгеләр тәкдир ителә:

— жиденче-сигезенче класс отрядларына дружина эшләрен эзерләү һәм үткәрүдә, кече һәм урта яшьтәге пионерлар өчен төрле чаралар оештыруда иң катлаулы, җаваплы уастокларны тапшырырга. Октябратлар белән эшлөүдә, аларны пионерга керергә эзерләүдә өлкән пионерларның җаваплылыгын күтәрергә;

— өлкән пионерларны мәктәптәге һәм дружина советы каршындагы штаблар, клубларыны житәкләү эшенә, пионер активы белән занятиеләр үткәрүгә, III—IV класс отрядларында отряд вожатыйлары ярдәмчөсе, октябрат группалары һәм йолдызчыкларында, пионер звеноларында вожатыйлар эшенә тартырга. Өлкән яшьтәге пионерларны инструкторлар хәзерли торган түгәрәкләргә жибәрергә, алган белемнәрен, күнекмәләрен, һәм осталыкларын кулланырга шартлар тудырырга;

СОРАУЛАР ҺӘМ ҖАВАПЛАР

Класс житәкчөсе тәрбия эше планын пионерлар планыннан элегрәк төзи. Шулай итеп, пионер эшенә караган бүлек класс житәкчөсе тарафыннан балалар катнашыннан башка гына төзелә. Бу дөресме соң?

Тәрбия эше планы белән отряд эше планын бутарга ярамый. Укытучы, класс житәкчөсе уку елы башланганчыга кадәр үк класс белән ничек эшлөү, коллектив алдына нинди бурычлар кую, аларны ничек итеп тормышка ашыру турында уйлана. Ул үзенң планына нәкъ менә шуларны терки.

Отряд эше планында исә конкрет эшләр: сборлар, походлар, очрашулар, ярышлар, бәйрәмнәр һ. б. үткәрү билгеләнә.

Класс житәкчөсенә кайвакытта отрядның НӘРСӘНЭ эзерләве һәм үткәрүе алай ук мөһим түгел. Аның өчен иң әһәмиятлөсе — НИЧЕК үткәрү, теге яисә бу чараның нинди нәтижә бирүе, аны оештыруда балаларның үзләре ничек катнашуы.

Балалар үз сборларында дистәләрчә төрле-төрле эшләр тәкдир итәргә мөмкин. Э укытучы исә шулар арасыннан пионер һәм мәктәп балаларын актив, намуслы, тырыш кешеләр итеп тәрбияләүне күздә тоткан үз планын тормышка ашырырга ярдәм итәрдәйләрен күрә, файдалана белергә тиеш.

Өлкән пионервожатыйга бер үк вакытта мәктәп каршындагы интернатта, яисә озайтылган көн группасында тәрбиячө булып эшлөргә ярыймы?

Юк, ярамый. Законда каралганча, өлкән пионервожатыйга бер үк вакытта тәрбиячө булып эшлөргә рөхсәт ителми, чөнки ул ике штат вазифасын башкару булып исәпләнә.

Өлкән пионервожатый бер үк вакытта ярты эш хакына китапханчө булып эшли аламы?

Юк, чөнки бу да ике штат вазифасын башкару булып исәпләнә.

Эшеннән аерылып семинарда булган көннәр өчен вожатыйга эш хакы ничек түләнә?

Эшеннән аерылып, квалификацияләрен күтәрү өчен курсларга һәм укытучыларның белемнәрен күтәрү институтларына жибәрелгән укытучыларга, халык мөга-

— дружина советы составындагы пионерларның яртысын жиденче-сигезенче класслардан сайлап кую максатка ярашлы була;

— өлкән пионер отрядларына район, шәһәр партия, совет һәм комсомол органнарыннан, промышленность предприятиеләреннән, колхоз, совхозлардан, фәнни-тикшеренү институтлары, дәүләт музейларыннан, пионер оешмалары советларыннан, район һәм шәһәр пионер оешмаларыннан заданиеләр бирүне практикага кертәргә.

Яшүсмерләреннән интеллектуаль мөмкинлекләре үсү, белем бирүнең эчтәлегенә яңару өлкән пионерларның танып-белү эшчәнлегендә табырдан үзгәрешләр таләп итә. Биредә бурыч өлкән яшьтәге пионерларда белемнәргә үзләштерүгә аңлы караш тәрбияләүдән, бу белемнәргә практикада кулланыла белемгә өйрәтүдән, ижади фикерләүне үстерүдән, үзлегеннән белем алу күнекмәләре тәрбияләүдән гыйбарәт.

Шушы максатлардан чыгып түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

— танып-белү эшчәнлегеннән катлаулырак формаларын куллану: белемнәргә жәмәгать смотрлары, фәнни-популяр китаплар һәм журналларны, кинофильмнар һәм телевизион тапшыруларны күзәтү һәм алар турында фикер алышу, яшь конструкторлар һәм уйлап табучылар конкурслары, фәннәр буенча күп белүчеләр турнирлары, фән һәм техниканың хәзерге казанышларына багышланган кичәләр. Отрядларда фәннәр буенча консультантлар группалары, «Укырга өйрән» түгәрәкләре

төзәргә. Яшүсмерләргә «Яшь техниклар һәм натуралистлар — халык хужалыгына», «Космос» дигән бөтенсоюз смотрлары һәм конкурсларына, фән, техника һәм производствоның бөтенсоюз атналыкларына киң тартырга. Аларны факультативларга, ижади түгәрәкләргә, укучыларның фәнни жәмгыятьләренә, кече фәннәр академияләренә, ВОИР һәм НТОның яшьләр секцияләренә, «кече тимиразевка» бүлекләренә тәҗрибәчеләк эшенә тартырга;

— өлкән класс пионерларын октябрияларда, кече яшьтәге пионер отрядларында күмәк танып-белү уеннары, конкурслар һәм викториналар, «Яшьләр ижаты» дигән күргәзмәләр оештыруга тартырга.

Яшүсмерләрдә политик вакыйгалар белән тотрыклы кызыксыну һәм аларның сыйнфый асылы аңлы белүне формалаштырырга; политик көрәшчә сыйфатлары тәрбияләргә; Ватанны сакларга әзер булган совет патриоты-интернационалист сыйфатларын ныгытырга һәм үстерергә. Пионер оешмасы өлкән пионерларга советча яшәү рәвешеннән өстенлекләрен, нык үскән социализмның казанышларын, Коммунистлар партиясеннән мөһим социаль-экономика проблемаларны хәл итүдәге уңышларын, бөтен дөньяда тынычлыкны саклау һәм ныгытуга Советлар иле керткән өлешне аңларга ярдәм итәргә тиеш.

Шушы максатлардан чыгып түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

— өлкән пионерларны системалы рәвештә һәм аңлаешлы формада СССР Конституциясә белән, партия һәм комсомол съездлары һәм

рифә өлкәсендә эшләүче башка работникларга, шулар белән беррәттән өлкән пионервожатыйларга да, СССР Министрлар Советының 1967 ел 6 июнь 515 нче номерлы карарында күрсәтелгән материал тәэмин итү шартлары нигезендә һәр эш урынындагы уртача эш хакы түләнгән, әмма ул 300 сумнан артмаска һәм хезмәт урынындагы эш хакыннан түбән булмаска тиеш. (СССР Мәгариф министрлыгының 1969 елгы 13 январь 8 нче номерлы хаты).

Балалар санаториенда өлкән пионервожатый булып эшлим. Минем эш көнем һәм чираттагы алым ничек булырга тиеш?

Гомуми төрдәге (шул исәптән пульманологик) санаторийда эшләүче өлкән пионер вожатыйларына гамәлдәге законда 7 сәгатьлек эш көне (41 сәгатьлек эш атнасы) һәм 36 эш көне дәвамында ял билгеләнгән.

Ишетү һәм сөйләм органнары, үзәк нерв системасы зарарланган, психик, туберкулез һәм инфекция авырулы, акыл ягыннан зәгыйфь балалар учреждениеләре һәм учреждение подразделениеләрендә эшләүче өлкән пионер вожатыйларына гамәлдәге законда кыскартыл-

ган 6 сәгатьлек эш көне һәм чираттагы ял 48 эш көне дәвамында каралган.

Балалар йортларында эшләүче вожатыйларның чираттагы алым күпме?

Балалар йортларында эшләүче өлкән пионервожатыйларга чираттагы ял 36 эш көне күләмендә бирелә.

Отрядның кызыксынган шөгыле, мавыккан нәрсәсә була. Әйтик, барысы да спортны ярата яисә барысы да театрға һавәсләр ди. Ни өчен шундый отряд Марштан үзгә бер маршрутны сайлап алмый?

Чөнки «пионер», «отряд» төшенчәләре, әйтик, «спортсмен», «түгәрәк», «секция» кебек төшенчәләргә караганда шактый кичирәк мәгънәдә. Шунның өстенә Маршның барлык маршрутлары үзара тыгыз бәйләнгән, алар гомуми эшнең аерым тармаклары. Алар бердәм тәрбия комплексы тәшкил итәләр. Әйе, асылда бер маршрут та үзгә генә яши алмый.

Отрядта барысы да спорт белән шөгылләнәләр икән, бик әйбәт. Әлбәттә, мондый коллектив өчен «Көчлеләр, кыюлар, җитезләр» маршруты иң кызыклысы. Ул калган барлык эшләрне үз тирәсенә туплаучы үзәк булып

пленумнарының документлары һәм карарлары белән, илебездә һәм чит илләрдәге ижтимагый-политик вакыйгалар белән, В. И. Ленин һәм аның көрәштәшләренән, халыкара эшчеләр һәм коммунистик хәрәкәтнең күренекле эшлеклеләренән тормаышы һәм эшчәнлеген белән таныштырырга;

— өлкән пионерларны агитация-пропаганда эшенә активрак тартырга, агитбригадалар, яш лекторлар, политинформаторлар һәм эңгәмәчеләр группалары төзөргә. Эзерлекләрәк пионерларга кече яштыга укучылар каршында чыгышлар ясауны тапшырырга. Китап укучылар конференцияләрен, сорау һәм җавап кичәләрен, дискуссияләрен; Коммунистлар партиясе һәм Совет хөкүмәтенен эчкә һәм тышкы политикасының актуаль мәсьәләләре буенча газета-журнал мәкаләләрен, теле- һәм радиотапшыруларны тикшерүне киң куллануырга. Өлкән пионерларның В. И. Ленинның комсомолның III съездында сөйләгән реченен төп положениеләрен, ВЛКСМның тарихын, аның традицияләрен өйрәнүләренә, егетләрен һәм кызларның коммунистик төзелештә катнашуы белән танышуларына аеруча игътибар итәргә;

— жиденче-сигезенче класс пионерларына илебездә, партия, Ленин комсомолы һәм пионерстан тормаышындагы эһәмиятле вакыйгалар белән бәйлә дружина эшләрен эзерләүне; дружинада ВЛКСМ һәм пионер оешмасының интернациональ акцияләрен, тынычлык фондына шимбә һәм якшәмбе өмәләре, теләктәшлек митингларын, политик плакат конкурслары һәм күргәзмәләре оештыруны; мәктәп, комсо-

мол һәм пионер оешмалары елъязмасын төзүне; сугыш һәм хезмәт геройларының мемориаллары һәм һәйкәлләренә шефлык итүне тапшырырга. Өлкән пионерларны сайлау кампаниясе көннәрендә агитпунктларда эшләүгә тартырга.

ВЛКСМ сафларына керү — өлкән пионерларга идея-эхлакый тәрбия бирүнең мөһим нәтижәсе. Пионерларны Ленин комсомолы сафларына керергә эзерләгәндә ВЛКСМ Үзәк Комитетындагы Мәктәп яшьләре бүлегенен һәм СССР Фәннәр академиясе каршындагы тәрбиянең гомуми проблемалары буенча Фәнни-тикшеренү институтының «Пионерлар һәм мәктәп балаларын комсомолга керергә эзерләүне камилләштерү» (Мәскәү, 1980) дигән методик рекомендацияләрен файдаланырга.

Өлкән пионерларда ижтимагый файдалы күмәк эшчәнлеккә ихтыяж, зурларның хезмәт коллективларына хәлдән килгәнчә ярдәм итү теләге тәрбияләргә, аларны бу эшләрдә инициатива күрсәтергә өйрәтергә кирәк.

Шушы максатлардан чыгып түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

— өлкән пионер отрядларына мәктәптә, микрорайонда, шефлык итүче предприятиеләрдә, колхозларда, совхозларда конкрет хезмәт объектын эзләү һәм билгеләүдә ярдәм итәргә. Өлкән яшүсмерләренә уңышны урып-жыю, яш терлекләрен карау буенча район каршына куелган экономик бурычларны хәл итүдә булдыра алганча катнашуга, куян һәм кош фермаларына шефлык итүгә; укучыларның хезмәт берләшмәләрендә эшләүгә: мәктәп кабинетла-

торачак. Эмма ул бердәнбер маршрут була аламы? Үзегез уйлап карагыз. Спорт белән чын-чынлап шөгыльләнәр өчен мәктәп каршында спорт майданчыгы төзөргә яисә булганын яңартырга кирәк, димәк, күпмедер вакытка башка отряд балалары белән бергә балта осталары да, жир казучылар да булырга туры килә. Моңа карап «Пионер төзелеше» маршрутына күчәргәме, ә «Көчлеләр, кыюлар, житезләр» маршруты торып торсынмы? Әлбәттә, юк! Бөтен отряд белән спорт күнемләрен дә, пионерларның башка төрле эшләрен дә давам иттергән хәлдә күпмедер вакыт спорт майданчыгында эшләргә кирәк. Болар гына да түгел әле. Отрядта, әйтик, көчле спортчылар күп. 9 октябратлар группасында физкультура белән шөгыльләнәдерлек кеше юк, анда балалар хәтта физзарядканы да аннәмоннан гына ясылар. Шуңа карап аларны «Йолдызчык» маршрутындагыларга кушаргамы? Ә аларда яхшы, оста спортчылар юк. Нәниләрне беркемгә дә кушарга кирәкми; октябрат йолдызчыкларына пионер-инструкторлар билгеләргә кирәк — алар октябратларны физкультура белән шөгыльләнәргә өйрәтсеннәр. Димәк, отряд «Йолдызчык» маршрутында да катнашырга тиеш.

Яисә шулай булды ди: отрядка ярдәм сорап сугыш ветеранынан хат килгән. Сезнең отряд «Тимурчылар» маршрутынан булмаганы өчен генә әлегә кешегә ярдәм итүдән баш тартырсызмы?

Безнең фикеребезчә, «Отрядка нинди маршрутта атларга», — дигән сорау отряд, ул гына да түгел, бөтен дружина төрле кызыклы эшләр һәм вакыйгалар эчендә кайнап яшәмәгән, пионерлар гына түгел, вожатыйлар да иң төп нәрсәне — отрядларның Бөтенсоюз маршы һәр отряд эшчәнлегенен киң комплекслы программасы булырга тиешлеген аңламаган очракта гына туарга мөмкин, чөнки һәр пионер күп белүчән, хезмәт сөюче, оста куллы һәм яхшы күнелле булып үсәргә тиеш бит. «Тынычлык һәм бердәмлек» маршрутында атлаучылар гына түгел, ә бәлки һәр пионер интернационалист булырга тиеш. Һәркем тырышып укырга тиеш — димәк, һәркем белем дөнъясына сузылган авыр юлны үтәргә тиеш.

Менә нилектән отряд өчен Бөтенсоюз маршының барлык маршрутлары да зарури.

Дружина Марш йомгакларын баллар ярдәмендә билгеләгән очраклар була: походта булып қайталар —

рын, мастерскойларын жиһазлауга, мәктәп яны участокларын төзекләндерүгә тартырга. Укучыларның производство бригадаларында һәм мәктәп урманчылыктарында пионер звенолары төзәргә; дружиналарда бөтенсоюз һәм жирле хезмәт операцияләрен, ярышлар, конкурслар оештыру һәм үткәргән тапшырырга;

— өлкән пионерларның «пионер хәрәкәте зонасындагы» эшчәнлек офыгын киңәйтәргә. Аларга «Нәниләр» операциясен актив оештыручы булырга, балаларның уен һәм спорт майданчыкларын жиһазлауда, мәктәпкәчә яштыгә һәм кечә яштыгә мәктәп балаларының бәйрәмнәрен оештыруда катнашырга ярдәм итәргә. Өлкән яшүсмерләргә картларга хезмәт күрсәтүдә почта работникларына, китапханәләргә ярдәм итүгә, шәһәрләргә һәм авылларны төзекләндерү һәм агачлар утырту буенча коммунистик шимбә һәм якшәмбе өмәләрендә, табигатьне, культура һәм тарихи истәлекләргә саклауда катнашуга тартырга; аларны мәктәптә һәм тору урыннарында «сакчыллар посты» эшендә катнаштырырга;

— жиденче-сигезенче класс пионерларына шефлар ярдәмендә озайтылган көн группаларында һәм мәктәп интернатларында ял бүлмәләре, йокы бүлмәләре жиһазлауны, игротка төзүне, нәни укучыларның буш вакытларын кызыклы итеп оештыруны тапшырырга.

Өлкән пионерларны тәрбияләүдә профессиональ ориентация эшә һәм киләчәк тормыш юлын сайлауга әзерлек шактый зур урын алып тора. Яшүсмерләр алдында теге яисә бу профессиянең ижтимагый асылы һәм перспекти-

валары, кешегә куйган таләпләргә ачып бирелгә тиеш.

Шушы максатлардан чыгып түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

— өлкән пионер отрядлары белән профессиональ-техник училищелар, махсус урта уку йортлары арасында бәйләнеш урнаштырырга. Өлкән яштыгә пионерларны профессиональ буенча конкурсларда, хезмәт бәйрәмнәрендә, мәктәпне тәмамлаучылар слетларында катнашуга, профориентация кабинетлары өчен материал жыюга тартырга, аларның ПТУга укырга барырга теләкләрен белергә;

— өлкән пионер отрядларының комсомол-яшыләр коллективлары, коммунистик хезмәт бригадалары белән дуслыгын ныгытырга, аларга рапорт бирү хокукын яулап алу өчен ярыш оештырырга. Хезмәт династияләре вәкилләрен, ата-аналарны, шушы мәктәпне тәмамлап халык хужалыгында эшләүче белгечләргә отрядларга, дружиналарга чакырырга. Тематик кичәләр, викториналар, профессиональ турында диспутлар үткәргә, бишьеллыкның удар төзәлешләре белән таныштырырга.

Өлкән пионерларда буш вакытларын эчтәлекле һәм төрлө-төрлө итеп үткәргә омтылыш тәрбияләргә, аларның художество зәвыгы һәм ижади сәләтләрен үстерергә, физик чыныктыру турында кайгыртырга.

Шушы максатлардан чыгып тәкъдим ителә:

— өлкән пионерларның яшүсмерләр һәм яшыләр турындагы спектакльләргә, кинофильмнарга, художество күргәзмәләренә баруын һәм алар турында фикер алышуны оештырырга;

5 балл өстәл; 3 ле билгесә алсалар — 3 балл киметелә. **Н. Б.** Бөтен балларны бергә исәпләгәч, көтөлмәгән нәтижә: отряд тормышы кызыклы гына барса да һәм балалар бергә булырга яратсалар да, баллары алдында минус билгесә тора. Мондый юл белән йомгак ясарга ярыймы?

Маршкә механик рәвештә генә йомгак ясарга ярый: аның төп максаты — һәр пионерның һәм һәр пионер коллективының эхлакый үсешенә булышу, идея-политик, хезмәт һәм эхлак тәрбиясе эшендә мөмкин кадәр зуррак уңышларга ирешү. Отрядның походка чыгуы әйбәт, әлбәттә. Ә ул үз максатмын? Походка чыктыгыз — 5 балл алдыгыз! Әгәр дә нәкъ менә поход вакытында отряд активының сүлпән дә, булдыксыз да икәнлегә ачыкланса? Бөтенесен дә өлкәннәргә башкарырга туры килсә? Яисә, походта булып кайттылар, әмма пионерларның берсе дә әлегә походның ни өчен оештырылганын аңламады. Бернинди яна нәрсә күрмәделәр, беркем белән очрашмадылар, бернинди авырлыкны да жинәргә туры килмәде — поход түгел, ә йөрөп кайту гына! Әгәр отряд советы алдан ук: ун-

беренчә бишьеллык объектларына сәяхәткә чыгабыз, походның максаты — бу елларда районыбызда ниләр төзәлчәге турында белү, хезмәт алдынгылары белән очрашу, поход нәтижәләреннән чыгып «Безнең район Бөек Октябренң 68 еллыгын ничек каршылый» дигән фотомонтаж хәзерләү, дип игълан итсә, эш бөтенләй башка юнәлеш алачак. Һәр звено үзенә йөкләнгән вәзифаны башкара. Походтан соң отряд советы шуны тикшерә: үз бурычларын кем ничек башкарган, гомуми эшкә пионерлардан кем, кайсы звено зуррак өлеш керткән, отрядның бердәмлегә, балаларда үзара ярдәмләшү хисләре тагын да ныгыганмы?

Конкрет эшләр һәм активлык күрсәткән балалар, — марш эшенә йомгак ясаганда вожатыйның да, отряд советының да игътибар үзәгендә менә шулар булырга тиеш. Эш санда түгел, ә нинди нәтижәләргә ирешүдә.

Югарыда әйтелгәннәр, әлбәттә, башкарылган эшләрнең күләмен исәпләп бару кирәклеге инкаръ итми. Мәсәлән, БАМда күперләр төзү өчен күпме металл ватыклары жыелган, «Миллион — Ватанга!» хәрәкәтендә катнашып, күпме кәгазь тапшырылган **Н. Б.**

ижади яшьләр белән очрашулар үткәргә; өлкән пионерларга дружинада бөтенсоюз кино, театр, китап, музыка атналыкларын, ял көнө клубларын оештыруны тапшырырга. Яшүсмерләрне художество ижаты коллективларына, шул исәптән үзешчән киностудия, театрларга, вокаль-инструменталь ансамбльләргә тартырга. Өлкән пионерларны мәктәптә эстетик тәрбия кабинетларын жиһазлау эшендә, яшь жырчылар, биочеләр, шагыйрьләр, музыкантлар, кино һәм фото сөючеләр конкурсларын оештыруда катнаштырырга. Өлкән пионерлар арасыннан мәктәп күргәзмәләре һәм галереялары өчен экскурсоводлар эзерләргә;

— яшүсмерләрне пионер оешмасында үткәрелә торган төрлө спорт ярышларында һәм уеннарында катнаштырырга, һәр өлкән пионерның «Спортчы алмаш» дигән ГТО комплексы нормативларын тапшыруына, спортның уен төрләре буенча ярышларда, туристик походларда катнашуына ирешергә. Өлкән пионерлар дружина советына кече пионер олимпиадаларын, «Ажаган» хәрби-спорт уенын, «Ватанны саклауга эзер!» эстафетасын, «Сәламәтлек көннәрен», яшь туристлар слетларын, исемнәрен дружиналар, отрядлар йөртә торган геройлар призына спорт ярышларын үткәрүдә ярдәм итәргә тиешләр. Жиденче-сигезенче класс пионерлары арасыннан яшь судьялар, спорт төрләре буенча инструкторлар эзерләү, аларны төрлө яшътәге жыелма командаларның капитаннары, спорт секцияләренен, яшь армиячеләр белгечлекләре буенча түгәрәкләренен житәкчеләре, физкультпаузалар һәм III—

IV класс отрядларында «Күңелле стартлар» ярышларын үткәрү буенча жаваплы, «Өмет стартлары» дигән спорт уеннары буенча жәмәгать тренерлары итеп билгеләү максатка ярашлы була. Аларны физкультура һәм спорты, олимпия хәрәкәте тарихын һәм традицияләрен пропагандалауга тартырга кирәк.

Кешенен ижтимагый актив шәхес булып үсүе күбесенчә аның үз-үзен тәрбияләвенә бәйле. Өлкән яшүсмердә үзенен эчке дөньясы белән кызыксыну, үз характерын аңларга, яхшы якларына һәм житешсезлекләренә бәя бирергә тырышу кискен арта. Биредә бурыч пионерларда үз-үзен тәрбияләргә омтылыш уятудан, үрнәк алу өчен идеал сайларга, ихтыяр көче, сүзендә тора белү, гаделлек, югары оешканлык һәм чын совет кешесенә хас булган башка сыйфатлар тәрбияләүгә булышудан гыйбарәт.

Шушы максатлардан чыгып, әңгәмәләр вакытында, (сборларда, диспутларда, очрашуларда, кичәләрдә үз-үзенә тәрбияләү турында фикер алышырга, характер формалаштыруда үз өстендә эшләүнең әһәмиятен күрсәтергә тәкъдим ителә. Өлкән пионерларны исемнәрен пионер коллективлары йөрткән геройларның, безнең көннәр геройлары — коммунистлар һәм комсомолларның үз-үзләрен тәрбияләүләренә мисаллар белән таныштырырга. Пионерларны үз-үзләрен аңларга өйрәтергә, үз-үзенә анализ ясау, бәя бирү алымнары белән таныштырырга, үз-үзенә тәрбияләү чараларын үзләштерергә ярдәм итәргә кирәк.

Пионерларны «Актив эш өчен» значогы белән бүләкләргә кем тәкъдим итә? Балалар бу значок белән бүләкләнгә нинди уңышлары өчен лаек була?

Аеруча яхшы укуган (үзе яхшы уку белән бергә, ярдәм сорап мөрәжәгать итүләрен дә көтмичә башкаларга эчкерсез булышлык күрсәтүче), хезмәттә, спортта осталык, тапкырлык, уйлап табуга һәвәслек күрсәткән, Марштагы звено, отрядларның барлык эшләрендә актив катнашкан пионерларны Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының «Актив эш өчен» значогы белән бүләкләргә тәкъдим итәргә мөмкин. Бу болай башкарыла.

Отряд пионер сборы карары нигезендә дружина советына отрядның теге яки бу пионерын «Актив эш өчен» значогы белән бүләкләү турында тәкъдим кертә. Дружина советы, шушы тәкъдимне якласа, аны комсомолның район (шәһәр) комитеты каравына кертә. Мәсьәлә шунда хәл ителә. Значокларны пионерларга комсомолның район, шәһәр комитеты бюросы членнары, пионер оешмасының район (шәһәр) советы членнары тапшыра.

Марш эшләрендә алдынгылык күрсәткән балаларны пионер оешмасында кабул ителгән башка төр хуплау

чаралары — дружина байрагы янында фоторәсемгә төшү (дружина советы карары нигезендә), дружина (отряд) строе каршында рәхмәт белдерү (дружина (отряд) советы карары нигезендә) белән дә билгеләп үтәләр.

Шундый рәсми бүләкләүләр һәм рәхмәт белдерүләрдән тыш, отрядларда һәм дружиналарда пионерларның үз куллары белән эшлängән истәлекле бүләкләр һәм сувенирлар булырга мөмкин. Аларны ярышларда, смотр һәм конкурсларда жиңеп чыгучыларга тапшыралар. Әгәр сөз балалар белән бергәләп уйлашсагыз, алар сөзгә алдынгыларны бүләкләүнен күп кенә кызыклы төрләрен тәкъдим итә алырлар. Вожатыйга, үз чиратында, тапшырылган эшне вакытында һәм яхшы иттереп башкарганнары, үзләре башлап йөргәннәре өчен, тапкырлык, кыюлык күрсәткәннәре, принципиаль булганнары өчен балаларга рәхмәт белдерергә һәм мактау сүзләре әйтергә онытмаска кирәк.

Пионер сафларынан чыгару тәртибе нинди?

Жәза биргәндә гомумән бик сак һәм игътибарлы булырга кирәк. В. И. Ленин исемендәге пионер оешма-

Һәр өлкән пионер отряды нык оешкан һәм сугышчан коллектив булырга тиеш.

Жиденче класс укучыларын «Өлкән пионерлар» дип аталган яшь ягыннан яңа баскычка күчерү бу бурычны хәл итәргә булыша. Өлкән пионерга багышлау 2 октябрда, Бөтенсоюз пионер радиоточкасы көнөндә, дружина пионерлары алдында үткәрелә. Бирегә мәктәпләрнең, шефлык итүче предприятие һәм хужалыкларның партия һәм комсомол оешмалары вәкилләрен, ветераннарны, дружинаның почетлы пионерларын чакырырга тәкъдим ителә. Жиденче класс пионерлары Бөтенсоюз радиоточкасына һәм багышлау ритуалына өлкән пионерлар формасын киеп чыгалар, дружина сафы каршында, дружина Кызыл байрагының уң ягында тезеләләр.

Бөтенсоюз радиоточкасы башланыр алдыннан өлкән пионер вожатые жиденче класс пионерларына мөрәжәгать итә, аларның дружинадагы яңа бурычлары һәм вазифалары турында, пионер коллективлары эше өчен җаваплылыктары арту турында сөйләшә. Аннан соң почетлы кунаклар өлкән пионерларга уңышлар теләләр.

Жиденче класс отрядларына партия, совет, комсомол оешмаларының, дружина советының йөкләмәләре бирелергә, комсомоллардан, пионер оешмасы советынан наказ укылырга мөмкин.

Өлкән пионерларның пионер оешмасы сафларында булуының йомгаклаучы этабына җиткән икәнлик бирелергә тиеш. Жиденче һәм сизгезнең классларда пионер отряды һәм ком-

сомол оешмасы эшендә давамчанлыкның саклануына аеруча игътибарлы булырга кирәк.

Сизгезнең класс пионерларын (күпчелек укучылар комсомолга кергәннән соң, аларның саны уннан кимрәк кала) дружина советы карары буенча өлкән пионерларның җыелма отрядына берләштерергә кирәк, алар мәктәп комсомол оешмасы белән тыгыз бәйләнештә эшлиләр. Җыелма отрядның звеносына бер класста укучы өлкән пионерлар керә. Өлкән пионерларның җыелма отрядларына отряд флаглари тапшырыла, алар үзләренә исем һәм девиз сайлап алалар. Җыелма пионер отрядларына герой исемнәре бирелми.

Өлкән пионерларның җыелма отрядларын төзү алдыннан сизгезнең класслар отрядларында йомгаклау сборлары үткәрелә. Бу сборларга сизгезнең классларда укучы барлык үсмерләрен, отрядларның дусларын — коммунистлар, комсомоллар, укытучылар, ата-аналарны чакырырга; пионерларның укуда, хезмәттә, спортта ирешкән уңышлары турында сөйләүче күргәзмәләр әзерләргә кирәк. Сборларда отрядларның үткән еллар эчендәге эшенә йомгак ясала, пионер атрибутлары тантап рәвештә дружина советына яисә яңа төзелгән кече отрядларга тапшырыла.

Бу рекомендацияләрдән ижади файдаланырга, шөһәр һәм авыл пионер коллективларының мөмкинлекләрен, илнең төрле регионнарының үзенчәлекләрен, урнашкан традицияләр һәм тупланган тәҗрибәне исәпкә алырга кирәк.

В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советы.

сы турындагы Положениедә: «Законнарны бозган пионерга түбәндәге җәзалар кулланыла: звено, отряд сборларында, дружина советында тикшерү, искәртү, шелтә белдерү яисә кисәтү һәм, соңгы чара буларак, пионерны оешмадан чыгару», диялгән.

Бу соңгысы, кабатлап әйтергә кирәк, бик сирәк кулланыла торган җәза чарасы. Вожатыйга, гомумән, шелтәләү, вәгазә укучулар белән мавыгырга ярамый, ә «мәшәкатьле» балаларга карата гадел һәм бик сизгер булырга, ялгыш адымнарның сәбәбенә төшенергә тырышырга һәм, эчкерсез әңгәмә үткәреп, игътибар күрсәтеп, ә тиеш тапкан очракларда аның яштышлары белән мөнәсәбәт ачыклап, аңа ярдәм итәргә кирәк. Шунысы да истән чыгармагыз: пионер оешмасы — балаларның үз оешмасы, һәм хәлиткеч шелтә сүзләрен иптәшләре, отряд яисә дружина советы әйтергә тиеш. Пионерны оешмадан чыгару мәсьәләсе килеп басуга юл кую — бу инде үзенең педагогик көчсезлегенә тап дигән сүз.

Производствода эшләүче вожатыйлар отрядта һәр көнне дә була алмыйлар. Бу отряд эшен кыенлаштыра. Мондый очракта нишләргә?

Производстводан килгән һәр вожатыйның өлкән класс укучылары арасынан сайлап алынган тырыш, ышанычлы ярдәмчәсе булсын. Әйтик, вожатыйның бу атна эчендә отрядта булырга мөмкинлеге юк, ә отрядта башкарасы эшләр бик хисап. Менә шунда инде вожатыйның аның ярдәмчәсе алмаштыра: ул балаларга смотрга әзерләнәргә дә булыша, алар белән экскурсияләргә дә бара һәм үзара чыккан төрле бәхәсләргә дә дәрәс хәл итә ала.

Ачуы чыккан укытучы вожатый янына укучыны алып килә дә: «Сезнең бу пионерыгыз дәрәснә өздә», — ди. Инде нишләргә?

Тәртип бозучы малай белән сөйләшәргә туры килә — башка чара юк. Аңары, әгәр кирәк икән, аның тәртибен отряд советы сборында тикшерергә яисә стена газетасында карикатурасын урнаштырырга да була. Ләкин боларның берсен дә кулланмау хәерлерәк. Иң яхшысы — педсоветта укытучылардан тәртип бозучыларның һәм икеләгә укучыларның берсен дә синен яңа алып килмәүләрен һәм җиһәзмәүләрен үтенү. Шуны аңлат: мондый очракларда иң яхшысы — вожатыйга түгел, ә пионер коллективларына мөрәжәгать итү

ТОРУ УРЫННАРЫНДА ЭШЛЭУ

Тору урыннарында балалар һәм яшүсмерләр белән тәрбияви эш алып бару — коммунистик шәхес формалаштыруда, буш вакытны оештыруда әһәмиятле фактор булып тора. Бу эшнең мөһимлегенә ВЛКСМның XIX съездында да басым ясап әйтелде.

Укучылар белән аларның тору урыннарында практик тәрбия эшен тормышка ашыру өчен, комсомол һәм пионер оешмалары үз хәрәкәт зоналарында төрлө яшътәге отрядлар төзиләр.

Алтай краенда, Белгород, Ворошиловград, Кострома, Курган, Новосибирск, Пермь, Смоленск өлкәләрендә, Ленинград шәһәрләндә төрлө яшътәге комсомол-пионер отрядлары киң таралган. Алар педагогик коллективларга тәрбия эшендә давамчанлык принцибын, партиянең идея-политик, хезмәт һәм әхлак тәрбиясе мәсьәләләрен комплекслы хәл итәргә дигән таләбен тормышка ашырырга, укучылар белән аларның тору урыннарында актив тәрбия эше алып барырга ярдәм итәләр, балаларның күзәтүчесез калуын, балигъ булмаганнар арасында хокук тәртибен бозуларны кисәтергә булышалар.

Мәктәпләрнең комсомол комитетлары, пионер дружинасы советлары төрлө яшътәге отрядларның структурасын билгелиләр, аларны формалаштыру, отрядлар активын сайлап алу һәм укуыту эшен алып баралар, командирларны раслыйлар, иң яхшы комсомолларны отряд вожатыйлары, түгәрәкләр, спорт секцияләрен оештыру эшенә тәкъдим итәләр һәм үз

утырышларында аларның отчетларын тыңлыйлар, файдалы тәҗрибәне өйрәнәләр, гомумиләштерәләр һәм тараталар, отрядлар эшчәнлеген күзәтәләр; шефлык итүче коллективлар белән берлектә микрорайонда материалъ база булдыру һәм аннан киң файдалану турында кайгырталар, иң гади уен һәм спорт мәйданчыкларын жиһазлау һәм ремонтлау буенча шимбә һәм якшәмбе өмәләре оештыралар. Комсомол комитетлары һәм пионер дружинасы советлары отрядлар белән җитәкчелекне комсомол-пионер хәрәкәте зоналарындагы штаблар аша тормышка ашыралар, ул штаблар составына мәктәп һәм шефлык итүче предприятие комсомоллары, пионерлар, отряд активы керә. Һәр штабның картасы була, анда микрорайондагы урамнар, йортлар, учреждениеләр һәм башка объектлар төшерелә, укучыларның зонадагы эшләре шартлы билгеләр белән күрсәтелә.

Үз районында тәрбия эшенең үзәге буларак, мәктәп отрядлар эшчәнлегенә педагогик җитәкчелекне тормышка ашыра.

Төрлө яшътәге комсомол-пионер отрядлары бер өйдә, бер урамда яшәүче укучылардан төзелә. Уку елы башында отрядның сборы үткәрелә, командир, совет сайлана, яшъ һәм кызыксынулар буенча звенолар, гомуми мәҗбүри уку буенча штаблар, тимурчы командалар, яшел патрульләр, агитбригадалар төзелә. Түгәрәкләр, спорт секцияләре оештырыла.

Комсомол һәм пионер оешмалары төрлө яшътәге комсомол-пионер отрядларының эшчәнлеген тору урыннарында балаларның һәм яшүс-

Җөнки отрядта вожатый түгел, ә пионерлар үзләре хужа. Алар чын хужалар булырга, бер-берсе өчен җавап бирергә, таләп итәргә, буйсынырга өйрәнсеннәр.

Вожатыйны балалар белән артык дус булырга тырышуда гаеплиләр. Бу начармыни?

Эчкерсезлеген, кырыс гаделлеген, бетмәс-төкәнмәс күңел көрлеген өчен сиңа вожатый гына түгел, ә дуслары итеп карыйлар, балаларча тугрылык белән җавап бирәләр икән, бу бик әйбәт.

Әмма шундый очраклар да була, дуслык хисләрен тугры булмаган юллар белән «яулап алырга» тырышалар: әдәплелек ягынан шикле булган төрлө хәлләрне сөйлиләр, үсмерләр белән «явыз» укытучыларны тикшерәләр, балаларның тупаслыгына, әрсезлегенә илтифат итмиләр һ. б.

Балалар белән шулай юмакайлану вожатый өчен һич тә килешә торган нәрсә түгел, ана юл куярга ярамый!

Пионер бүлмәсенә кереп үз укытучысын яманлаган балалар белән ничек булырга?

Әгәр дә моның балалар сафсатагы гына икәнлеген күрәсез икән, аның үзен көлкегә калдыр яисә укытучы

турында андый тонда сөйләшүдән тый, бер сүз белән әйткәндә, ачулан (вожатыйның ачуланырга хагы бар). Әгәр дә укытучының балалар белән гадел булмаганын сизәсез икән, педагогик коллективта аның гаебен тануына һәм үз хатасын төзәтүенә иреш.

Вожатый теләсә нинди шартларда да принципияль кеше булырга тиеш.

Әгәр балалар алдында кемдер вожатыйга буйсынудан баш тартса, ни эшләргә?

Мондый очракларда вожатыйның хәле җиңел түгел. Моңа синең бер дә исен китмәгән булып күренү хәерлерәктер. Ә соңыннан исә бу пионер белән үзеңне ничек тоту, ана нинди «ачкыч» табу турында ашыкмый-кабалаңмый гына уйларга була. Балалар алдында пионер белән бәхәскә керү, сүз көрәштерү, чыгырдан чыгу — һич тә ярамый. Иң мөһиме — үзеңне тыңлауларына ныклы ышанычың булмаса, боерык бирергә ашыкма.

Вожатый отрядка килгәндә балалар шаулашу һәм шаяруларынан туктамыйлар икән, бу очракта нишләргә?

Кайбер вожатыйлар балалар янына класс җитәкче-

мерләрнең техник һәм художество ижатын, шефлык һәм спорт эшен, буш вакытларын оештыруга юнәлтәләр.

ВЛКСМ Үзәк Комитеты буш вакытта мәктәп балаларына тәрбия бирүнең сыйфатын һәм нәтижәләгән күтәрү максатында төрле яшьтәге комсомол-пионер отрядлары төзүне актив файдаланырга кирәк дип саный.

ВЛКСМ Үзәк Комитетының тору урыннарында төрле яшьтәге комсомол-пионер отрядларының эше турында инструктив-методик хатыннан.

ПЕДАГОГИК КОМСОМОЛ ОТРЯДЛАРЫ ТУРЫНДА

Педагогик комсомол отряды — яшь эшчеләр, колхозчылар, белгечләр, галимнәр, студентлар, сугышчылар, спортчылар, әдәбият һәм сәнгать эшлеклеләренең ирекле берләшмәсе — педагогик коллективларның, халык мәгарифе һәм профессиональ-техник белем бирү органнарының укучыларга коммунистик тәрбия бирүдә актив ярдәмчеләре.

Педагогик комсомол отрядлары базалы һәм шефлык итүче предприятие һәм оешмаларның комсомол комитетлары тарафыннан мәктәпләр һәм профессиональ-техник училищелар каршында төзелә. Алар укучыларның фәнни-техник һәм художество ижатын жәмәгать тәртибендә оештыручыларны, төрле түгәрәкләр, профильле клублар һәм берләшмәләр, өлкән классларның хезмәт отрядлары житәкчеләрен, производства эшләүче вожатыйларны, педагогик тәрбия житешмәгән балаларның

һәм үсмерләрнең шефларын, тору урыннарындагы балалар йортларында, интернатларда һәм тулай торакарда эшләүче энтузиастларны берләштерәләр. Отрядка язылу ВЛКСМның башлангыч оешмалары тәкъдире белән эшләнә. Педагогик отрядның югары органы — гомуми жыйылыш. Жыйылышта командир һәм комиссар сайлана, алар отрядның эшчәнлеген, яшь энтузиастларны укытуны оештыралар. Отряд членнарының бердәм формасы, эмблемасы булырга мөмкин.

Педагогик комсомол отрядлары КПССның XXVI съезды карарлары, СССР Конституциясе положениеләре, халык мәгарифе һәм профессиональ-техник белем бирү буенча партия һәм хөкүмәт карарлары яктылыгында үсеп килүче буынга идея-политик, хезмәт һәм әхлак тәрбиясе бирүне тагын да яхшыртуда педагогик коллективларга сизелерлек ярдәм күрсәтәләр. Педагогик отрядлар класслар һәм уку группаларының хезмәт коллективлары белән үзара бәйләнешен киңәйтүгә, факультативлары, фәнни жәмгыятьләр, техник һәм художество ижаты, спорт һәм масса-оборона эше түгәрәкләрен, төрле яшьтәге отрядлар, милициянең яшь дуслары, яшь дзержинскийчылар отрядларын, экономика, политика һәм хокук фәннәре буенча лекторийларны, мәктәп балаларының профильле һәм хезмәт берләшмәләрен киңәйтергә; яшүсмерләргә уйлап табу, рационализаторлык һәм тәҗрибә эшенә актив тартырга; фән, техника һәм производство көннәрен үткөрүне камилләштерергә; профтехучилище укучыларының «Группа — ком-

сеннан башка керергә жөрҗәт итмиләр. Вожатый үз эшләре турында сөйлә, э укытучы исә: «Иванов, утыр!», «Столяров, такылдама!» — дип, балаларны тынычландыра тора. Балалар белән бер тапкыр шулай очрашса, вожатыйның авторитеты бетте дигән сүз.

Тәртипне үзәк булдырырга тырыш. Син класста вакытта балаларга беркем дә кисәтү ясамасын. Сүзне үзләрен тынычрак тоткан бер төркем балалар белән башла. Шаулашкан балаларга игътибар итмәгән бул. Тавышны күтәрмичә тыныч сөйлә, шулчак тел бистәләре синең сүзнә ишетер өчен прексездән тынарлар. Әгәр син кызык нәрсә турында сөйләсән, аларның ич-ишкесез ишетәселәре килер. Балаларны жәлеп итәрлек сүзгә юк икән, ул вакытта үзгә үпкәлә: «сина монда берни дә ярдәм итмәйчәк.

Балалар арасынан кем дә булса вожатый өстеннән шаярта икән, бу очракта ни эшләргә?

Киңәш бер генә: син дә шаярт! Өлкәннәр кебек үк, балалар да тапкырлыкны яраталар. Тиз генә жавап таба алмыйсың икән, ич югында үпкәләмә. Шаяртуга каршы үпкәләргә ярамай! Әгәр син һәр әйтәлгән сүзгә тапкыр һәм үткен итеп, э кирәк чакта үзгә беренче

булып шаяртырга өйрәнсәң, ул вакытта синнән көләргә беркемнең башына килмәйчәк.

Өлкән пионервожатыйларга хезмәт хагы һәм педагогик стаж ничек исәпләнә?

Барлык төр һәм исемдәге гомуми белем бирү мәктәпләре, балалар йортларының өлкән пионервожатыйлары педагогик работниклар булып саналалар. Аларның хезмәтенә укытучылар һәм тәрбиячеләр хезмәт хагы ставкасы буенча түләнә. Түләү күләме белем дәрәжәсенә һәм педагогик эш стажына карап билгеләнә. Хезмәт хагының күләме турында тулырак белергә теләгән кеше СССР мәгариф министрлыгының «Врачларның, укытучыларның һәм мәктәпкәчә яшьтәге балалар үткөрү ишләре тәрбиячеләренә ставкаларын һәм окладларын күтәрү турында»гы 1972 ел 21 июль 85 нче номерлы указы белән таныша ала. Педагогик эш стажына даими эшләүче гомуми белем бирү мәктәпләрендә, мәктәптән тыш, мәктәпкәчә һәм башка мәгариф үткөрү ишләрендә, СССР халык хужалыгының кайбер өлкәләрендә, партия, совет һәм жәмәгать оешмаларында эшләгән вакыт кына кертелгән истә тотарга кирәк. Аларда эшләгән вакыт педагогик стажга

мунистик хезмэт бригадасы резервы» дигән хәрәкәтөн үстерергә булышалар; мәктәпкә тәрбия эшенең чын мәғнәсендә оештыручы үзәге булырга ярдәм итәләр.

Отряд үзенең эшен жирле шартларны, шәһәрнең, районның, микрорайонның, мәктәп, профтехучилищениң мөмкинлекләрен, базалы һәм шефлык итүче предприятие, учреждение-нең традицияләрен һәм үзенчәлеген исәпкә алып оештыра. Киң жәмәгәтчелек белән тыгыз хезмәттәшлек иткән хәлдә, балалар һәм яшүсмерләргә тәрбияләү эшенә партия һәм комсомол, сугыш һәм хезмәт ветераннарын, производство алдынгыларын, рационализаторлар һәм уйлап табучыларны, мәктәп һәм профтехучилище тәмамлаучыларны, ата-аналарны, яшь укытучылар һәм мастерларны тарта.

Промышленность предприятияеләренең, колхоз һәм совхозларның, төзелеш, транспорт, хезмәт күрсәтү сферасы, сәүдә, урта махсус һәм югары уку йортларының, фәнни-тикшерену институтларының комсомол комитетлары педагогик комсомол отрядлары төзү эшен алып баралар, отряд членлыгына тантаналы багышлауны оештыралар, алдынгы тәҗрибәне пропагандалау, иң яхшыларны бүләкләү, эш өчен шартлар тудыру турында кайгырталар, түгәрәкләрне һәм клубларны кирәкле материал һәм инвентарь белән тәэмин итү чараларын күрәләр, үз утырышларында, комсомол активында һәм конференцияләрдә даими рәвештә отрядларның отчетларын тыңлыйлар.

Отрядлар эшчәнлегендә яшь укытучылар советлары, өлкән курс студентлары, педагогия

институтлары һәм университет укытучылары әһәмиятле роль уйный. Алар мәктәпләрдә, профтехучилищеларда, үз уку йортларында консультация пунктлары, методик кабинетлар оештыралар, яшь энтузиастларга тәрбия эшен планлаштыруда, аерым чараларны үткәрүдә, жәмәгәтче-комсомолларның класс житәкчеләре, мастерлар, фән укытучылары, микрорайон жәмәгәтчелегә белән эшлекле бәйләнешен урнаштыруда булышалар.

Педагогик комсомол отрядларының иң актив членнарына ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм В. И. Ленин исемендәге БПО Үзәк Советы комсомол комитетларының бүләкләре бирелә.

Педагогик комсомол отрядлары турындагы положениендән (1979 ел).

МӘКТӘПЛӘРНЕҢ, МӘКТӘП-ИНТЕРНАТЛАР ҺӘМ БАЛАЛАР ЙОРТЛАРЫНЫҢ ӨЛКӘН ПИОНЕР ВОЖАТЫЙЛАРЫНА ИЖТИМАГИЙ АТТЕСТАЦИЯ ҮТКӘРҮ ТӘРТИБЕ ТУРЫНДА ПОЛОЖЕНИЕ

Пионер оешмасының үсеп килүче буынга коммунистик тәрбия бирүдәге роле арта бару, идеологик кадр буларак пионер вожатыйларына партия куя торган таләпләр пионер дружиналары житәкчеләргә белән эшләү системасын тагын да камилләштерүне күздә тоту. Өлкән пионер вожатыйларына ижтимагий аттестация үткәрү моңа ярдәм итәргә тиеш.

Ижтимагий аттестациянең бурычлары

— өлкән пионер вожатыйларының эшен һәрьяклап анализлау һәм бәяләү, аларның

кертелә торган учреждениеләр һәм хезмәт урыннарының исемлегә Мәгариф работникларына хезмәт хакы түләү тәртибе турындагы инструкциянең 5 нче номерлы өстәмәсендә бәян ителгән.

Мәсәлән, пионер лагеренда вожатый булып эшләү педагогик стажга кертелми, чөнки ул вакытлы эш булып исәпләнә.

Кайвакытта пионер лагеренда эшләгәннән соң вожатый педагогик уку йортында укый, аннары мәктәптә эшли, шуннан чыгып, өлкән пионервожатыйлар уку йортында укыган вакыт педагогик стажга керә дип ялгышалар. Бу очракта бары тик «Артек», «Орленок» кебек даими пионер лагерьларында эшләү генә стажга керә.

Көндезгә гомуми белем бирү мәктәпләренең типовой штаты буенча 10 нан алып 29 га кадәр комплектлы классы булган сигезьеллык һәм урта мәктәпләрдә бер өлкән пионервожатый, ә 30 һәм аннан да артыграк комплектлы классы булган мәктәпләрдә 2 өлкән пионервожатый булырга тиеш. Вожатыйның эш көне 7 сәгать күләмендә билгеләнгән, әмма, өлкән пионервожатый эш көне нормалаштырылмаган работниклар категориясенә кергәнлектән, аның эш көне эш шарт-

лары таләп иткән аерым көннәрдә 7 сәгатьтән артырга да мөмкин. Артык эшләгән сәгатьләр өчен түләнми. Алар чираттагы ялны (24 эш көне) озынайту хисабына компенсацияләнә.

Тиешле белем булганда өлкән пионервожатыйлар шул ук мәктәптә көнгә уртача ике сәгать (атнага 12 сәгать) дәрес алып бара алалар. Укытучылык эше өчен түләү укытучыларга билгеләнгән ставка нигезендә башкарыла. Өлкән пионервожатыйларга, мәктәпнең администрация-хужалык һәм укуга ярдәмче персонал булган башка работниклары кебек үк, класс житәкчелегә өчен, уку кабинетларының эшен оештырган өчен өстәмә түләү, яисә ярты ставкага штаттагы башка эшне алып бару рәхсәт ителми.

Өлкән пионервожатый башка учреждениегә, мәсәлән, Пионерлар йортына эшкә күчкән очракта элеккеге хезмәт хакы сакланмый, ә яңа эш урынына бәйле буларак әлегә учреждениенең хезмәт хаклары схемасы буенча түләнә.

Педагогик югары уку йортларында читтән торып укучы өлкән пионервожатыйлар нинди льготалардан файдаланалар?

Министрлар Советының 1959 елгы 2 июль 720 нче

идея-политик һәм белем дәрәжәсенен, профессиональ осталыгының үсеш перспективасын билгеләү, ижади активлыкка һәм үзлегеннән белемен күтәрүгә стимул бирү;

— алдынгы тәҗрибәне таратуга, өлкән пионер вожатыйларының абруен, пионер дружиналары эшчәнлегенә өчен аларның персонал җаваплылыгын күтәргә булышу;

— өлкән пионер вожатыйларының пионер эшендә төпләнеп калуына, аларның хезмәт, көнкүреш һәм ял итү шартларын яхшыртуга ярдәм итү;

Ижтимагый аттестациягә хәзерләнү һәм аны үткәрү өчен комсомолның шәһәр (районнарда бүленмәгән шәһәрдә), район комитетлары каршында халык мәгарифе бүлегенә белән берлектә түбәндәге составта аттестация комиссиясе төзелә:

председатель — секретарь — комсомолның район, шәһәр комитетының укучы яшьләр бүлегенә мөдире, пионер оешмасы советы председателе;

председатель урынбасары — халык мәгарифе бүлегенә мөдиренен урынбасары, Пионерлар сарае (йорты) директоры;

комиссия членнары — партия, профсоюз оешмалары вәкилләре, мәктәпләр, мәктәп-интернатлар һәм балалар йортлары житәкчеләре, мәктәптән тыш учреждениеләр, педагогик уку йортлары, укучыларның белемен күтәрү институтлары, комсомол һәм пионер матбугаты редакцияләре, комсомол комитетлары вәкилләре, тармак буенча профсоюзлар, мәгариф

органны һәм пионер оешмасы советлары вәкилләре, тәҗрибәле өлкән пионервожатыйлар керә ала.

Ижтимагый аттестацияне үткәрү тәртібе

Өлкән пионервожатыйлар ике елга бер тапкыр ижтимагый аттестация үтәләр; эш стажы бер елдан кимрәк булган кешеләр аттестациягә кертелми.

Ижтимагый аттестация апрель — май айларында, өлкән пионервожатыйларның методик көннәрендә үткәрелә.

Ижтимагый аттестацияне үткәрү графигын комсомолның шәһәр, район комитетлары, халык мәгарифе бүлекләре төзи һәм раслый, аттестация башлануына бер ай алдан барлык аттестацияләнүчеләргә һәм мәктәп житәкчеләренә ул турыда белдерә.

Бу чорда аттестация комиссиясе членнары нәрсәләр өйрәнергә тиеш:

өлкән вожатыйларның пионер дружинасына житәкчелек итү дәрәжәсе;

вожатыйларның мораль-политик һәм эшчәнлек сыйфатлары, хезмәтнең оештырылуы, функциональ вазифаларын үтәүләре;

вожатыйлар хезмәтенен нәтиҗәлелегенә тәэсир итүче факторлар (педколлективларда аларга игътибар, өстәмә педагогик йөкләмә, көнкүреш шартлары, яш белгечләр өчен билгеләнгән льгота һәм өстенлекләрнең саклануы);

вожатыйларның үз профессиональ һәм идея-политик дәрәжәсен үстерүе (педагогик

номерлы карары нигезендә югары уку йортларының читтән торып уку бүлегендә уңышлы уку барган студентларга, уртача хезмәт хакы (100 сумнан артмаган күләмдә) сакланган хәлдә, аларның лаборатор эшләрен башкарган, зачет һәм имтиханнарын биргән чор өчен I һәм II курсларда 30 календарь көн, III һәм аннан югары курсларда 40 календарь көн күләмендә ел саен өстәмә ял бирелә.

Чыгарылыш курсы студентларына, дәүләт имтиханнарына 10 ай кала, дәрәжәгә хәзерләнү өчен хезмәт хакының 50% ы (ләкин иң аз хезмәт хакынан ким түгел) күләмендә, атнага бер көн өстәмә ял бирелә. Шуннан тыш, предприятие житәкчеләренә әлегә күрсәтелгән 10 ай дәвамында студентларга, аларның теләгән белем, хезмәт хакы сакланмаган хәлдә атнага тагын бер яисә ике көн ял бирергә рөхсәт ителә.

Мәктәпләрдә, әгәр дә теге яисә бу производство сәбәпләре аркасында аларны хөкүмәт карарында күрсәтелгәнчә файдаланырга мөмкин булмаса, ул көннәр читтән торып укучыларга кайвакытта мәктәп каникуллары чорында берьюлы бирелә.

Әгәр дә студент укый торган институт ул яшәгән җирдән читтә урнашкан булса, студент эшләгән учреж-

дение елга бер мәртәбә читтән торып укучыга югары уку йортына бару һәм кайту юлы бәясенә 50 процентын түли.

Болардан тыш, педагогика институтларында читтән торып укучы студентлар өчен I курста 30 календарь көн дәвамында өстәмә эзәрлек сессиясе кертелгән.

Читтән торып укучы профессиональ ия булырга теләгән абитуриентлар институтка керү өчен документларын 20 апрельдән 31 майга кадәр тапшыралар. Кабул итү имтиханнарын алар 1 июньнән 20 июньгә кадәр тапшыралар. 1976 елдан алып кабул итү кагыйдәләренә өстәмәләр кертелде: педагогика училищесын тәмамлаганнан соң ук югары педагогик уку йортында белемнән күтәрүне давам иттерергә теләгән яш белгечләр өчен документларны кабул итү срогы 30 июньгә, ә кабул итү имтиханнары 10 июльгә кадәр озаيتылган.

1975 елдан башлап педагогика институтларының читтән торып уку бүлекләренә бары тик мәгариф работниклары гына һәм халык хужалыгының башка тармакларында яшләргә коммунистик тәрбия бирү өлкәсендә эшләүче кешеләр генә, мәсәлән, башка эштән азат ителгән комсомол работниклары кабул ителә.

уку йортларында, укытучыларның белемен күтәрү институтлары һәм комсомол мәктәпләре курсларында, Пионер сарайлары һәм йортлары каршындагы семинарларда, политик магариф челтәрәндә, марксизм-ленинизм университетларында, халык университетларында уку, үзлегеннән белем алу, педагогик укуларда һәм рефератлар конкурсында катнашу, алдынгы педагогик тәҗрибәне өйрәнү).

Ижтимагый аттестация шахси әңгәмә формасында аттестация комиссиясе утырышында үтә.

Ижтимагый аттестациянең эчтәлеге — вожатыйларның В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасының өлкән һәм отряд пионер вожатые турындагы положениедә билгеләнгән бурычлар һәм вазифаларны үтәүләренә һәрьяклап объектив анализ ясау һәм бәя бирү; аттестацияләнүчеләрнең һәрберсе өчен идея-теоретик һәм профессиональ дәрәжәләрен, квалификацияләрен, ижтимагый эшчәнлекләрен тагын да камилләштерү буенча конкрет рекомендацияләр эшләү.

Ижтимагый аттестация тәмамланганнан соң, комиссия протоколга һәммәсе турында аерым «Аттестацияләнде» дип язып куя. Аттестация комиссиясе өлкән пионер вожатыйларына «Вожатый-инструктор» яки «Вожатый-методист» дигән исемнәр бирә яисә ул исемнәрдән мәхрүм итә ала. Бу вакытта комиссия һичшиксез өлкән пионер вожатыйларының Бөтенсоюз Ленин зачеты йомгаклары буенча ижтимагый-политик аттестация нәтиҗәләрен исәпкә алырга тиеш.

«Вожатый-инструктор» исеме, кагыйдә буларак, махсус урта, тулы булмаган югары һәм югары педагогик белемле һәм шул эштә ким дигәндә өч ел стажы булган пионер вожатыйларына бирелә. Алар пионер дружиналарына югары дәрәжәдә җитәкчелек итәләр. Пионер эше методикасын яхшы беләләр, практик күнекмәләре әйбәт, үзләренең идея-теоретик һәм профессиональ дәрәжәләрен даими рәвештә күтәрәләр. Яңа эшли башлаган вожатыйларга пионер эше буенча киңәшләр бирәләр, практик эшкә өйрәтәләр, вожатыйлар семинарларында даими рәвештә тәҗрибә уртаклашалар. Яшь ленинчылар өчен югары коммунистик эхлаклылыкның, идея инанганлыгының, культуралы һәм киң белемлекләнең үрнәге булып торалар. Мәктәпләреннән педагогик коллективларында абруй казанганнар. Комсомол комитетлары, пионер оешмасы советларының йөкләмәләрен инициатива күрсәтеп, ижади үтилә. Педагогик коллективларның җәмәгать тормышында, клублар эшендә, вожатыйлар һәм яшь укытучылар советлары эшендә актив катнашалар.

«Вожатый-методист» исеме «Вожатый-инструктор» таләпләренә җавап биргән өлкән пионер вожатыйларына бирелә. Моңың өстенә аларның, гадәттә, югары педагогик белемле һәм шул эштә ким дигәндә биш ел стажы булырга тиеш. Алар — яңа эшли башлаган вожатыйларның остазлары. Пионер оешмасы эшчәнлегенең актуаль проблемаларыннан берсе өстендә җитди эшлиләр, педагогик укуларда, фәнни-практик конференцияләрдә катна-

Педагогика институтларында имтиханнар тапшыру сессияләре мәктәпләрдәге кышкы һәм җәйге каникуллар чорында үткәрелә. Читтән торып укучы барлык студентлар институт китапханәләреннән программалар, дәреслекләр, методик кулланмалар алалар. Сессия араларында контроль эшләр эшлиләр һәм аларны карау-тикшерү өчен институтка жиберәләр. Сессия араларында һәр студент язма консультация рәвешендә яисә үзе яши торган җиргә якынак урнашкан уку-консультация пунктына барып институт укытучыларыннан ярдәм алырга мөмкин; укытучылар әлеге пунктларга лекцияләр уку, семинарлар үткәрү, зачет һәм имтиханнар кабул итү өчен регуляр рәвештә килеп йөреләр.

Ничә яшкә кадәр вожатый булып эшләргә мөмкин?

Пионер работниклары конференцияләренең берсендә Надежда Константиновна Крупскаяга әнә шундый сорау бирәләр. «Яшенең олы булуыннан бигрәк, хикмәт аның балаларга якынай белүендә, — дип җавап бирә ул. — Өлкән яшәтсә кайбер вожатыйлар балалар белән үзләрен шулай тоталар ки, балалар аларны үзләрен өйрәтеп торучы остаз итеп түгел, ә бәлки якин иптәшләре итеп тоялар».

Вожатыйларга пенсия ничек билгеләнә?

Өлкән пионервожатыйларга яше буенча пенсия эшче һәм хезмәткәрләр белән бер үк нигездә билгеләнә, ягъни хезмәт урынындагы оклады күләменнән һәм педагогик эшчәнлеге өчен хезмәт хакыннан исәпләнә. Магариф работникларына күпеллык хезмәте өчен пенсия белгечлеге буенча 25 еллык эш стажы булганда билгеләнә. Әгәр стажның $\frac{2}{3}$ се (16 ел һәм 8 ае) әлеге пенсияне алырга хокук бирә торган эш урынында һәм учреждениеләрдә эшләгән вакытка туры килсә, өлкән пионервожатый булып эшләгән вакыт 25 ел эш стажына кертәп исәпләнә.

Өлкән пионервожатый класстан тыш һәм мәктәптән тыш тәрбия эшләрен оештыручыга буйсынамы?

Юк, буйсынмый. Әмма класстан һәм мәктәптән тыш тәрбия эшләрен оештыручы һәм барлык укытучылар белән тыгыз элемтәдә һәм бердәм эшләргә тиеш.

Өлкән пионервожатый — комсомол работникы. Ул комсомолның район һәм шәһәр комитеты, пионер оешмасының район, шәһәр советы каршында отчет бирә.

Өлкән пионервожатый педагогик совет члены булып тора. Ул, башка укытучылар кебек үк, мәктәп директорына буйсына.

шалар. Пионер сарайларында һәм йортларында жәмәгать тәртибендә эшләүче методист функцияләрен башкаралар. Пионер эше теориясе, методикасы һәм практикасы казанышларын өйрәнәләр, вожатыйлар, укытучылар, актив арасында аны пропагандалыйлар һәм оператив рәвештә пионер коллективлары эшчәнлегенә кертәләр. Аларның эш тәжрибәсе республика, край, өлкә вожатыйлары арасында таратыла. Шәһәр, район комсомол һәм пионер оешмаларында актив эш алып баралар.

Аттестация комиссиясенә вожатыйларга рекомендацияләре Ленин зачетында катнашучының шәхси комплекслы планнарына язып куела, бер атна эчендә мәктәп администрациясенә җиткерелә.

Ижтимагый аттестация нәтижеләре буенча «Вожатый-инструктор» яки «Вожатый-методист» исеме бирелгән вожатыйларга таныклык һәм значок тапшырыла.

Аттестация комиссиясенә түбәндәгеләргә хокукы бар:

комсомолның шәһәр, район комитетларына, халык мәгарифе бүлекләренә вожатыйларны квалификация күтәрү курсларына жиберергә рекомендация бири;

аттестация үтүчеләргә югары яисә урта махсус педагогик уку йортында читтән торып (кичке) уку юлы белән белем күтәрергә тәкъдим итү;

педагогика институтларына һәм училищеларына керер өчен вожатыйларга рекомендация бирергә тәкъдим ясап комсомол органнарына, халык мәгарифе бүлекләренә мөрәжәгать итү; комсомол комитетларына, профсоюзларга,

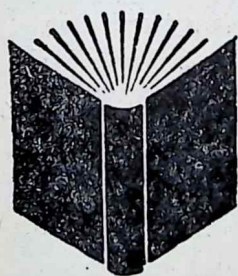
халык мәгарифе органнарына өлкән пионер-вожатыйларның эш шартларын, көнкүрешләрен һәм ял итүләрен яхшыртуда ярдәм итәргә дигән тәкъдим белән керү;

вожатыйларны комсомол комитетлары, пионер оешмасы советлары, халык мәгарифе органнары, профсоюз оешмаларының бүлекләренә тәкъдим итү.

Вожатыйның эшчәнлеген өйрәнү һәм әңгәмә нәтижәсендә аттестация комиссиясендә аның эше турында тискәре фикер туса, комиссия комсомол комитетына һәм халык мәгарифе бүлегенә вожатыйны ул эшендә калдырырга ярамау турындагы мәсьәләне карарга тәкъдим итә ала.

Ижтимагый аттестация үтүче вожатыйлар адресына булган барлык рекомендацияләр комиссия протоколына кертелә. Комсомолның шәһәр, район комитетлары, халык мәгарифе бүлекләре ижтимагый аттестацияләр арасындагы чорда рекомендацияләрнең тормышка ашырылуын җитди контроль астында тоталар. Аларның үтәлүе чираттагы аттестацияләр вакытында анализлана.

Ижтимагый аттестация йомгаклары комсомолның шәһәр һәм район комитетлары бюросының, халык мәгарифе бүлеге советының, профсоюз комитеты президиумының берләшкән утырышында тикшерелә, анда аттестация комиссиясенә протоколы раслана, аның рекомендацияләрен һәм тәкъдимнәрен үтәү, вожатый-инструкторлар һәм методистларның тәжрибәсен гомумиләштерү һәм башка пионер работникларының эш практикасына кергү чаралары билгеләнә.

Синен китап киштәңә

Верные заветам Ильича. Жыентык./Төзүчеләре: Т. Ф. Ветина, В. Г. Гришин. Кабат эшкәртелгән һәм тулыландырылган 3 нче басма.— М.: Мол. гвардия, 1980.

Всегда готов! Ленинград пионерлары турында хикәяләр./Төзүчесе А. Л. Мойжес.— Л.: Лениздат, 1978.

Пионерский характер. Хикәяләр. Очерклар.— М.: Дет. лит., 1977.

Подписаны Лениным. Документлар, хатлар, истәлекләр./Төзүчесе В. Шаньгина.— Тулыландырылган 3 нче басма.— М.: Мол. гвардия, 1979. (Яшьгвардиячел Лениниана.)

Путинцева Г. И. Пионерский штаб.— М.: Мол. гвардия, 1979. (Пионер-активист китапханәчеге.)

Товарищ. Пионер юлдашы.— М.: Мол. гвардия. Периодик чыга.

Азаров Ю. П. Искусство воспитывать.— М.: Просвещение, 1979.

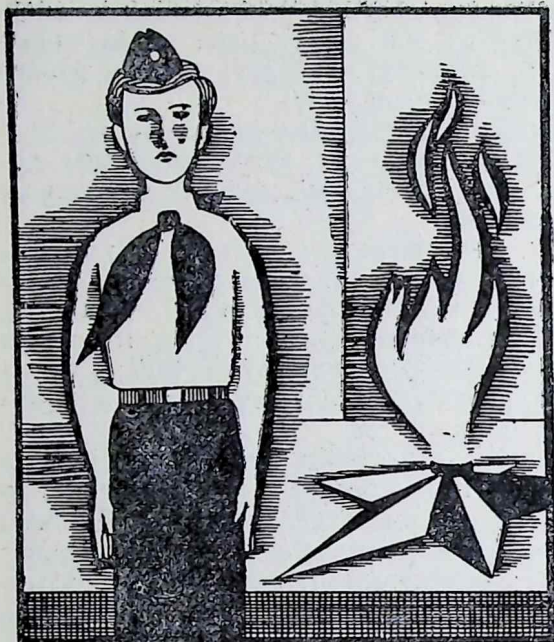
Путь к мастерству. Жыентык./Төзүчеләре Л. Чубаров, Т. Ветина.— М.: Мол. гвардия, 1982. (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.)

Горнисту и барабанщику.— Жыентык.— М.: Мол. гвардия, 1979. (Пионер-активист китапханәчеге.)

Спутник пионерского вожатого. Календарь даталары буенча юл күрсәткеч.— М.: Мол. гвардия. Һәр ел саен чыга.

Мотышов И. П. Счастливый труд. Вожатый белән балалар әдәбияты турында әңгәмә.— М.: Мол. гвардия, 1974. (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.)

Вступая в жизнь. Жыентык. 3 нче басма.— М.: Мол. гвардия, 1982.

АЛАРНЫҢ ИДЕАЛЛАРЫ

В. И. ЛЕНИН исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы — яшъ буынны идея-әхлакый тәрбияләүдә беренче баскыч. Мәктәп белән бергәләп ул балаларда политика белән кызыксыну тәрбияли, политик культуралылык нигезләрен сала, коммунизм төзүченең мораль кодексының югары принциплары буенча яшәргә өйрәтә.

Балаларга Тантаналы вәгъдәнен, Яшъ пионер законнарының тирән мәгънәсен ачу, көндәлек пионер тормышында шуларга таянырга өйрәтү — дружинаның политик житәкчесе, яшъ ленинчыларның остазы буларак вожатыйның бурычы шуннан гыйбарәт.

«Дөньяга коммунистик карашның нигезе, — дип басым ясалды ВЛКСМ Үзәк Комитетының V пленумында (1979), — бала чакта һәм үсмер чакта... салына. Краснодар укучысы Олег Кошевой, беркөнне мәктәптән өенә кайткач, горурланып: «Пионер да бераз партияле бит», — ди. Ул көнне «Яшъ гвардия»нең булчак комиссарын яшъ ленинчылар сафына алган булалар. «Бераз партияле» — бу олы һәм изге хисне һәр совет пионеры тоярга тиеш.

Яшъ кешенең биографиясендә беренче һәм житди баскыч булган пионер оешмабызның политик тормышын тагын да тулырак итү мөһим. Романтикага бай, кызыклы пионер эшләре, капиталистик һәм үсеп килүче илләрдәге яшътәшләреңнең көрәшенә актив теләктәшлек белдерү — бу һәм башка бик күп нәрсә политик белемнәрне яхшырак үزلәштерергә ярдәм итә торган нигезне салырга тиеш.

Пионер коллективларының бөтен практик эшчәнлегә һәр яшъ ленинчыда идея инанганлыгы, коммунизм эшенә бирелгәнлек, Ватан

һәм халык алдындагы бурычынны яхшы анлау хисе тәрбияләүгә юнәлдерелгән сугышчан һәм йогынтылы политик пропаганда белән сугарылган булырга тиеш. Һәр пионер сборы, әңгәмә, политинформация, Ленин укулары, теләсә кайсы пионер эше балаларда мәктәпнең ижтимагый-политик тормышында, зурлар эшчәнлегендә актив катнашу омтылышы, үзәндә патриот-интернационалистның югары мораль сыйфатларын тәрбияләү теләге тудырырлык итеп оештырылырга тиеш. Болар барысы да пионер комиссарынан — партиянең идеологик хезмәткәреннән — үзенең политик культурасын бергәләп күтәрүне, чын мәгънәсендә политик көрәшчә булуны таләп итә.

Һәр вожатый үзенә түбәндәге сорауларны бирә ала һәм бирергә тиеш тә: «Мин бүген дружинага нинди яңалык алып барам? «Пионерская зорька»ны тыңладымы, «Пионерская правда», «Пионер», «Яшъ ленинчы», «Ялкын»ны күзәтеп чыктыммы? «Время» программасын карадымы? Яңа политик әдәбиятлар белән танышу өчен китап кибетенә һәм китапханәгә соңгы тапкыр кайчан кергән идем?» Вожатыйга йөзләгән күз төбәлгән, аңардан өйрәнәләр, аңа катлаулы һәм гади уннарча сорау ява, һәм вожатый шул сорауларның һәркайсына да төпле җавап бирергә тиеш.

Дружинада пионерларга идея-әхлак тәрбиясе бирүдә барлык эш КПССның XXVI съезды таләпләрен, КПСС Үзәк Комитетының ижади, һәрвакыт үсештәге марксизм-ленинизм идеяләре белән сугарылган «Идеология, политик-тәрбия эшен тагын да яхшырту турында»гы карары таләпләреннән чыгып оештырыла.

Балалар комиссарының әлеге эше партия таләпләренә тулысы белән жавап бирергә, хәзерге совет жәмгыятенен социаль-экономик һәм рухи тормыш сулышын, халыкара аренада ике социаль системаның каршылыгын исәпкә алырга тиеш.

Бүгенгесе көндә пионерларны идея-әхлакый яктан чыныктыру эшен уйланмыйча гына, балаларның кызыксынуларын, ихтыяжларын исәпкә алмыйча, хәзерге яшүсмерләрнен психикасын белмичә генә оештырырга ярамый.

Бүген муенына кызыл галстук тагып йөрүчеләр өчен Юрий Гагаринның космоска очуы, дөньяда беренче «Ленин» атомоходын суга төшерү, Төмәннен нефть запасларын үзләштәрә башлау ерак тарих инде. 80 нче елларның яшь ленинчылары — безнең совет жирендә бара торган тиндәше булмаган эшләрнен шаһиты. Тайга һәм таш кыялар аша гасыр магистрален төзүче бамчыларның бөөк хезмәт батырлыгы аларның хәтерендә уелып калачак. 80 нче еллар пионерлары интернациональ экипажларның галәмдә очуы турында газеталарда укыдылар һәм телевидение тапшыруларын карадылар. Аларның күз алдында планетаның политик картасы үзгәрә, социалистик үсеш юлына басучы яңа дәүләтләр туа.

80 нче еллар яшь ленинчылары фәндә һәм техникада гаять зур үзгәрешләр кичергән фән-техника революциясе шартларында яшиләр. Аларның эрудициясе, хәбәрдарлыгы артканнан-арта бара. Аларның кызыксыну даирәләре, ихтыяжлары төрледән-төрле. Алар шахс буларак үз-үзенә күрсәтү, раслау юлларын эзлиләр, заманның әһәмиятле вакыйгаларында катнашырга омтылалар. Хәзерге балаларнык үскән социализм шартларында яшиләр, укыйлар, үзләренә ошаган һөнәрләрне сайлап алырга әзерләнәләр, бу казанышлар яңа Конституция белән гарантияләнгән һәм тәәмин ителгән.

80 нче еллар яшь ленинчылары тыныч күк астында яшиләр, сугыш турында бары тик китаплардан укып, кинофильмнарда карап, элеккеге фронтовикларның истәлекләренән ишетеп кенә беләләр. Шуңа күрә сугыш елларында совет кешеләре күрсәткән батырлыкның бөөклеген балалар аңына житкерү, бу батырлыкның гаять зур тарихи әһәмиятен ачу бик мөһим! Бу — вожатыйның инде безнең арабыздан киткәннәр, сугыш кырларында Ватан өчен һәлак булганнар алдындагы бурычы, үз-үзе һәм тормышларын әле башлап кына жибәрүчеләр алдындагы бурычы.

Яшь ленинчылар идея ягыннан дошманыбыз кем икәнлеген, дусларыбыз кем икәнлеген яхшы белергә тиешләр. Безнең идеологик дошманнарыбыз беренче чиратта бүген партия анында утыручыларны, зур тормыш тәҗрибәсе

һәм социаль тәҗрибәсе булмаган яшүсмерләренә идея ягыннан коралсызландыруга исәп тоталар. Алар сыйнфый үзанны басарга, балалар һәм яшүсмерләр арасында төшенкелек, политика белән кызыксынмау, нигезсез тәнкыйтьләү белән мавыгу орлыклары чәчәргә, миләкчелек идеясе белән үзләренә тартырга тырышалар. Кызыл галстуклы гвардиянен житәкчесе булган кеше әлеге идеологик диверсияләр турында һәрвакыт исендә тотарга тиеш.

Бүгенге көндә 80 нче еллар пионерлары сыйнфый тәрбиянен беренче сабакларын кайда алалар? Мондый сорау яңа эшли башлаган вожатыйларда гына тумый. Сыйнфый тәрбиянен мондый сабакларын яшь ленинчылар халкыбызның революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннары буйлап походларда, сугыш һәм хезмәт ветераннары белән жылы очрашулар вакытында алалар. Лаос, Вьетнам, Кампучия балалары белән, Португалия, Ангола, Афганстан, Никарагуа пионерлары белән халыкара теләктәшлек акцияләре, тынычлык һәм дуслык форумнары, халыкара балалар бәйрәмнәре һәм фестивальләр дә гражданлык мәктәбе булып тора.

Һәр елны совет пионерлары делегацияләре чит илгә халыкара балалар лагерьларына баралар, анда үз яштышлары белән очрашалар, политик әңгәмәләрдә һәм дискуссияләрдә, пресс-конференцияләрдә, сорау һәм жавап кичәләрендә катнашалар.

Син тәрбияли торган балалар Бөөк Октябрының 100 еллыгын каршылаячак, XXI гасыр бусагасын атлап керәчәк. Балалар комиссары киләчәк буынның идеаллары өчен, аның Ленин эшенә турылыклы булып үсүе өчен жаваплы, чөнки партия һәм комсомол аңа яшь алмашны идея-әхлакый чыныктыру эшен ышанып тапшырган.

ОКТАБРЬ ЮЛБАШЧЫСЫНЫҢ ТОРМЫШЫ ҺӘМ ЭШЧӘНЛЕГЕ ҮРНӘГЕНДӘ

Илебез балалары һәм яшүсмерләренен коммунистик оешмасы үзенә 60 еллык үсеш дәверендә пионерларга идея-политик тәрбия бирүнең вакыт сынавын үткән, йогынтылы формаларын һәм методларын туплаган. Көндәлек практикада шуларны уңышлы кулланып, вожатыйлар отряд һәм дружиналар тормышына югары партиялелек һәм революцион романтика рухы өстиләр.

Идея инанганлыгы һәм коммунистик әхлак тәрбияләүдә Владимир Ильич Ленинның тормышы һәм эшчәнлеге бетмәс-төкәнмәс чыганак булып тора.

Ленин исеме һәр баланың күңеленә Ильич турындагы беренче тапкыр ятланган шигырь белән, беренче класс укучысының күкрәгенә

октябрат йолдызчыгы кадаганда кичергән хисләр белән кереп кала.

Һәрбер пионер, Тантаналы вәгъдә биреп кызыл галстук такканда, коммунизмның бөек идеалларына турылыклы булырга һәм геройларга охшарга омтыла, Октябрьның бөек юлбашчысы васыять иткәнчә, Советлар Союзы Коммунистлар партиясе өйрәткәнчә яшәргә, укурга һәм көрәшәргә вәгъдә бирә. Пионер вожатые һәм пионер коллективы хезмәттә һәм укуда, мәктәптә һәм өйдә, клубта һәм урамда пионерга үз антын үтәргә — чын мәгънәсендә яшъ ленинчы булырга ярдәм итәргә тиешләр. Ә бу — үзәкнең һәр адымынны Ильич адымы белән үлчәргә омтылу, Ленинча яшәү, эшләү, уку һәм көрәшү дигән сүз.

Бүгенге көндә, В. И. Ленинның тормышы һәм эшчәнлегә үрнәгендә, совет халкының һәм Коммунистлар партиясенә сугышчан һәм хезмәт традицияләре үрнәгендә тәрбияләү мәктәп баласын шәхес буларак формалаштыруның идея нигезен тәшкил иткән бер вакытта, Н. К. Крупскаяның киңәшләрен истә тоту һәм ижади файдалану аеруча мөһим. Мәктәптә һәм пионер оешмасында В. И. Ленинның тормышын һәм эшчәнлеген өйрәнү методикасына багышлап, Н. К. Крупская түбәндәге мөкаләләрен язды: «Мәктәп балаларына Ленин турында нәрсә һәм ничек сөйләргә», «Мәктәптә Ленинны һәм ленинизмны өйрәнү», «Ленин көннәрен һәм XVII партсъездга әзерлекне ничек үткәрергә».

Пионерлар һәм балалар мәктәптә Ленинның балачагы турында гына түгел, ә революционер Ленин, оештыручы Ленин, юлбашчы Ленин турында да житәрлек мәгълүмат алсыннар, дип киңәш итте Н. К. Крупская. Ленинның биографиясен болай өйрәнү яхшылап уйланган, төпле система булдыруны таләп итә, материал сайлап алуда, эш формаларын һәм методларын куллануда очраклылыкка һич тә юл куярга ярамый, ә кайбер мәктәпләрдә, дружиналарда шундый нәрсәләр бар әле.

Н. К. Крупскаяның түбәндәге фикере дә принципияль әһәмияткә ия: «... иң әһәмиятле, иң мөһим нәрсәләр турында гына сөйләргә кирәк. Лозунглар азрак, гади, аңлаешлы итеп сөйләүләр күбрәк булсын. Билгеле, балаларның яшен, белем дәрәжәсен истә тотарга кирәк. Башлангыч мәктәп балалары белән бер төрле, өлкән класс укучылары белән башкачарак сөйләшәргә кирәк, ләкин тегеләренә дә, баларына да барлык хезмәт ияләре мул, сәламәт, мәгърифәтле, якты тормышта яшәсен өчен, ягъни социализм өчен көрәшчә буларак Ленинның образы ачып бирелсен. Шик тә юк, балалар моны аңлаячак».

Н. К. Крупская педагогларга һәм вожатыйларга В. И. Ленинның тормышын һәм эшчән-

леген өйрәнүне аның шәхесен тышкы яктан хөрмәт итүгә кайтарып калдырудан сакланарга куша. «Ленинны изге сынга әверелдермәгез. Аның идеяләре безнең эшебездә юл күрсәтсен».

Пионерларга Октябрь юлбашчысының образын ачып бирү, яшьләргә һәм үсеп килүче буынга Ленин васыятьләрен тирәнтен аңлату, ә иң мөһиме — аларны шушы васыятьләргә үтәргә өйрәтү — пионерларны В. И. Ленин тормышы һәм эшчәнлегә үрнәгендә тәрбияләүнең чын мәгънәсе шунда. Төрле яшътәге пионерлар белән бу эшне оештыруның төп юнәлешләре нинди соң?

Кече яшътәге пионерлар белән эшләгәндә вожатый партиябезгә һәм дәүләтебезгә нигез салучы һәм аны оештыручы буларак В. И. Ленин белән таныштыруны давам иттерә. Биредә вожатыйның иң беренче ярдәмчесе — Октябрь юлбашчысы турындагы китаплар. М. П. Прилежаеваның көрәшчә Ленин образын аңлаешлы формада ачып бирә торган «Ленинның тормышы» дигән китабы — вожатыйның кулланмасы. Пионер активы әлегә китапны күмәкләп укуны оештыра. Вожатый белән бергә апрель көннәрендә китап укучылар конференциясе үткәрә, анда почетлы кунаклар — Ленин ордены кавалерлары, унберенче бишьеллык алдыңгылары чакырыла. Алар балаларга партиябезнең ничек итеп Ленин васыятьләрен тормышка ашыруы турында, якындагы елларда туган авыллары, шәһәрләре, районнарының йөзе ничек үзгәрәчәге турында сөйләләр.

Кече яшътәге пионерлар Владимир Ильич турында диафильмнар карауны, Ленин тавышы язылган пластинкалар тыңлауны оештыралар, класста Ленин почмагы ясыйлар. Мәктәпнең Ленин почмагында — В. И. Ленин турында, Ленин булган урыннар турында откриткалар, юлбашчы турындагы картиналардан репродукцияләр. Отрядның үзәндә — Ленин альбомы, ул альбомда В. И. Ленинга һәм аның көрәштәшләренә багышланган газета-журнал материаллары туплана. Кече яшътәге пионерлар, Коллекционерларның Бөтенсоюз жәмгыяте бүлегә яисә өлкән һәм өскәр коллекционерлар белән бергәләп, В. И. Ленин турында маркалар, значоклар, медальләр күргәзмәсе оештыралар. Кече яшътәге пионер отряды революцион истәлекле урыннарга экскурсия үткәрә, Ленин исемен йөртүче урам турында фотомонтаж әзерли.

Урта яшътәгеләр группасы — 5—6 класс пионерлары — В. И. Ленин һәм аның көрәштәшләренә тормышы һәм эшчәнлегә белән вожатый ярдәмендә тирәнрәк танышалар. В. И. Ленин турындагы китаплар — Н. К. Крупскаяның, А. И. Ульянова-Елизаро-

ваның истәлекләре, В. И. Ленинның туганнары белән язышкан хатлары, М. П. Прилежаева, З. И. Воскресенская, Б. Полевой, С. Виноградская һәм башкаларның китаплары — белән танышуны дәвам иттереп, 5—6 класс пионерлары партиябездә житәкчесе тормышынан алар өчен яңа булган документлар эзләү эшен актив алып баралар. Ленин булган урыннар буйлап читтән торып һәм үзләре барып сәяхәт итәләр. Алар, вожатый һәм крайны өйрәнү музей хезмәткәрләре ярдәмендә, төрлө буын коммунистлары турында һәм туган якларда Совет властен урнаштыру тарихы турында мәгълүматлар жыйалар. Бу пионерлар — кызыл эзтабарлар эшен оештыручылар да. Алар Ленин исемен йөртүче, Ленин ордены белән бүләкләнгән предприятие, колхоз, совхозларның елъязмасын булдыралар, эзләнүләренә нәтижеләренә багышланган сборлар үткәрәләр, отрядларда Ленин китапханәсе ачалар, «Ленин исеме Ватаныбыз картасында», «Ленин исеме дөнья картасында» дигән карталар ясыйлар. Балалар китабы, балалар өчен музыка атналыктары барган көннәрдә алар Ленин турында язылган китаплар буенча китап укучылар конференцияләре, «Ленин һәм музыка» темасына музыкаль кичәләр үткәрәләр.

Шулай итеп, бөтендөнья тарихында Ленин шөхесен аңлауда баскычтан баскычка атлап, вожатый пионерлар белән бергә яшә ленинчылар тормышындагы иң җаваплы чорга — ВЛКСМ сафларына керүгә турыдан-туры эзрләнү чорына килеп җитә. Өлкән пионерлар индә Ленин хезмәтләре: Ленинның комсомолның III съездында сөйләгән «Яшьләр союзларының бурычлары» дигән рече, «Бөек башлангыч», «Совет власте нәрсә ул?» дигән мәкаләләре белән таныша алалар. Пионерлар Ленин васыятьләренә ничек тормышка ашырылуы белән тирәнтенрәк танышалар. Алар партия, комсомол һәм совет работниклары белән, халык депутатлары белән очрашулар үткәрәләр, үз туган якларының агымдагы бишьеллыкта ничек үзгәрәчәген беләләр. Өлкән пионерлар кече яшьтәге пионер отрядларында Ленин темасына чыгышлар ясыйлар, әңгәмәләр үткәрәләр, мәктәп агитбригадалары эшендә катнашалар, крайны өйрәнү музей һәм фәнни-тикшеренү учреждениеләре тапшырган йөкләмәләргә җавап итәләр. Алар шундый җитди йөкләмәләргә җавап итә алырлармы соң, дигән сорау туарга мөмкин. Ленинград һәм Мәскәү, Ульяновск һәм Псков балаларының тәҗрибәсе аларның эзләнү эшләренә уңышлы тәмамлануы турында сөйли: алар Ленин тормышынан элек билгеле булмаган күп кенә фактларны ачыкладылар, ул булган урыннарны белделәр. Өлкән

пионерлар — мәктәп Ленин музейының (бүлмәсенә) эшен оештыручылар.

Отрядларда беренче Ленин почмаклары 20 нче елларда ук күренә башлаган иде. Хәзер Ленин бүлмәсе, залы, музей булмаган бер дружина да юк. Күп кенә мәктәп Ленин музейлары халык музейына әверелде. Бу музейларда Ленин дәресләре һәм укулары, тематик сборлар һәм бәйрәмнәр, Ленин булган урыннарга үзләре барып һәм читтән торып сәяхәтләр үткәрәләр. Пионерлар Ленин исемен йөртүче һәм Ленин ордены белән бүләкләнгән завод, колхоз, совхоз, ГЭСларның елъязмаларын төзиләр, Ватаныбызның иң югары бүләгенә лаек булганнарның биографияләрен язып алалар. Мәктәп Ленин музейлары һәм заллары исәп өчен генә төзелмәскә, аларның экспонатлары даими рәвештә тулыландырылып торырга һәм балаларның, яшүсмерләрнең аңына һәм хисенә актив йогынты ясарга тиешләр. Һәр пионер Ленин васыятьләренә үз туган ягында ничек итеп тормышка ашырылуын күрсәтсә, ул Ленин идеяләренә төшенә һәм чын мәгънәсендә аңлый ала. Яшә ленинчылар тарих белән, кичәгә көн белән генә танышып калмыйча, Коммунистлар партиясенең, Ленин комсомолының үзенә һәр адымын Ленин адымы белән үлчәвен җанлы һәм конкрет мисалларда күрә белсеннәр өчен, вожатый пионер активының эшенә бик оста юнәлеш бирергә тиеш.

Вожатый эшендәге мөһим момент — Ленин укуларын үткәргә эзрләнү. Алар уку елы башына; Бөек Октябрь бәйрәменә, Ильичның туган көненә, уку елы ахырына туры китерелә. Ленин укулары — пионерларны В. И. Ленин тормышы һәм эшчәнлегенә үрнәгәндә тәрбияләүдә дружина эшенә үзгә бертөрлө смотры ул. Отрядларда партия һәм комсомол, пионер хәрәкәте ветераннары белән, сугыш һәм хезмәт геройлары, бишьеллык алдынгылары белән очрашулар вакытында пионерлар Ильичның тормышы белән ничек итеп танышулары, яшә ленинчы дигән югары исемне аклау өчен ниләр эшләүләре турында сөйлиләр.

Ленин укуларының йомгаклау көне — бөтен дружина өчен шатлыклы бәйрәм, анда Ильичның яраткан җырлары һәм аның турындагы җырлар яңгырый, шигырьләр укыла, Ленин турында документаль һәм нәфис фильмнар күрсәтелә, партия, Ватан, Ленин турында китап күргәзмәләре, «Ленин исеме Ватаныбыз картасында», «Ильич васыятьләрен тормышка ашыру» дигән күргәзмәләр ачыла.

Вожатыйның мөмкинлекләре зур: Ильич тавышының язмалары, Лениниана китаплары, диафильмнар, нәфис фильмнар, революция юлбашчысы турында альбомнар, пионер газеталарында һәм журналларында Ленин турында

да һәм совет халкының героик казанышлары турында басылган яңа материаллар. Боларның барысы да актив кулланылырга, балаларга кешелек дөньясының иң бөек даһие, шул ук вакытта җир йөзөндә иң кешелекле кеше булган Ленинның образын аңларга ярдәм итәргә тиеш. Балалар оешмасының Ленин исемен йөртүе һәм ике тапкыр Ленин ордены белән бүләкләнүе очраклы гына түгел, ә моның мактаулы һәм җаваплы икәнлегенә һәр пионер бик тирән төшенергә бурычлы. Пионерлар һәм мәктәп балаларының идея-әхлак йөзө, аларның хезмәткә, укуга, үз бурычларына, пионер поручениеләренә, әйләнә-тирәдәге кешеләргә мөнәсәбәте, үз-үзләрен тоту культурасы тәрбия эшенең нәтижәлелегенә бәя биру критерие булып торырга тиешлеген истә тоту бик мөһим. Пионерларның В. И. Ленинның тормыш юлын һәм эшчәнлеген, аның үлемсез образын ничек һәм ни дәрәжәдә аңлауларыннан аларның нинди булып үсүләре дә бәйле. Вожатыйның бу җаваплы эшендә хаталануга, игътибарсызлыкка, торгынлыкка һич тә юл куярга ярамый, ә моның өчен исә марксизм-ленинизм теориясен, Ленин партиясе документларын бик тырышып өйрәнергә кирәк.

СИНЕҢ БИШЬЕЛЛЫГЫН

Партиябез съездлары агымдагы бишьеллыкларга яңа грандиоз планнар билгели. «Бишьеллык» сүзен дә, — «ударник», «стахановчы», «каршылау планы», «коммунистик хезмәт бригадасы» сүзләре кебек үк, — тормышыбыз үзе тудырган. Алар арасында «бишьеллык» сүзе мәгънә тирәнлеген ягыннан аерылып тора. Батыр хезмәт белән тулы ун бишьеллык узды, аларның һәрберсе — халкыбызның героик елъязмасы сәхифәсе. «Бишьеллык» төшенчәсен балаларга якин һәм изге итеп таныту, аның максатларын һәм бурычларын аңлату — һәр вожатыйның бурычы. Нәрсәдән башларга соң? Тарихтан. Бүгенгелә һәм киләчәккә аңлар өчен, үткәннәргә яхшы белергә кирәк.

Безнең бишьеллыкларыбыз — бер бөек китапның гүзәл бүлекләре. Ул бүлекләр кайчандыр артта калган хәерче Россиянең куәтле индустриаль державага әверелүе, ата-бабаларыбызның, гадәттән тыш авырлыкларны һәм мохтажлыкларны җиңеп, вакытны узып китеп батырларча фидакар хезмәт итүе турында, хәзерге вакытта да удар хезмәт, иҗат, эзләнү традицияләренең давам итерелүе һәм ишәюе турында сөйлиләр; яңа тормышны беренче башлап төзүчеләрнең батырлыгы, кыюлыгы, ныклыгы турында һәм яшәү буының өлкәннәр басыятынә турылыклы булып калуы турында сөйлиләр. Бу — кешенең һәм җирнең тамыры.

дан үзгәрүе турында иң дулкынландыргыч, иң дәрәс повесть. Ул Магниткада һәм Днепрөгәстә, сугыштан соңгы авыр төзелешләрдә, чирәм җирләрдә һәм космоста, Байкал — Амур магистралендә һәм поляр тундрада иҗат ителде. Үз осталыклары, иҗатлары, акыллары белән аны төрлө буыннарның миллионнарча кешеләре язды, алар кайнап торган хезмәттә яуланган барлык казанышларын эстафета сыман үзләреннән соңгы буыннарга тапшырып бардылар, үз хезмәтен белән Ватаныңны бизәргә, аны яратырга һәм сакларга васыять ителәр.

Бишьеллык адымнары — безнең тарихыбызның истәлекле һәм кадерле үрләре. Тарих давам итә, димәк героик хезмәт, иҗат эстафетасы да давам итә. Бүгенге көндә бу бөек иҗади хезмәт китабының тагын бер бүлегенә сәхифәләре языла. Илебез XXVI съезд билгеләгән үрләрне яулый. Ватаныбызның 1981—1985 елларга һәм 1990 елга кадәр чорга экономик һәм социаль үсешенә Төп юнәлешләр билгеләгән партия документларының һәрбер юлы җитди һәм төгәл. Ләкин, аны укыганда, без кыю рәвештә киләчәккә омтылган, яңадан-яңа биеклекләр яуларга эзәр торган илне күз алдына китерәбез. Безнең алдыбызда — гаять зур һәм катлаулы хужалыгыбызның һәр тармагының — промышленность һәм авыл хужалыгы производствосының, төзелеш һәм транспортның, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү сферасының, фән һәм халык мәгарифенең эшен сыйфат ягыннан тагын да югарырак дәрәжәгә күтәрү, ныгыту һәм камилләштерүнең фәнни төгәл, күпкырлы, тирәнтен уйланган, хужаларча аек һәм сакчыл программасы.

Бу программада — зур Ватаныбызның данлы язмышы һәм һәр гаиләнең киләчәге, предприятие, төзелеш, колхоз, совхоз, фәнни лабораторияләр хезмәте, һәрберебезнең тормышы, эше, укуы, көнкүреше. Партиябезнең экономик стратегиясе һәм тактикасының иң төп максаты — халык бәхете. Бишьеллык нәтижәләре белән танышканда, без кабат шуңа ышанабыз: партия билгеләгән бөтен нәрсә халык тормышының материал һәм культура дәрәжәсен туктаусыз күтәрүне күздә тотып, без ирешергә тиешле барлык казанышлар — кеше хакына һәм кеше бәхете өчен.

КПССның XXVI съездында билгеләнгән иҗади программа гасыр магистрален булган БАМны төзеп бетерүне һәм миллионнарча шәһәр һәм авыл кешеләре өчен уңайлы торак йортлар төзүне дә, галәм киңлекләрен тикшерүне давам иттерү һәм көндәлек ризык турында кайгыртуны да, җирнең уңдырышлылыгы өчен көрәшүне, туклану продуктлары житештерүне арттыруны да, атом электростанцияләре төзү һәм халык куллануы товарларының

төрлелеген арттыру һәм сыйфатын яхшыртуны да, югары житештерүчән, экономияле машиналар төзү һәм дәреслекләр чыгаруны да — бер сүз белән әйткәндә, тагын да матуррак, материал һәм рухи яктан тагын да баерак яшәү өчен кирәк булган бөтен нәрсәне бер үк дәрәжәдә үз эченә ала.

Гаять зур ил һәм гаять күп эш, эмма ижади хезмәт үрләре бөтен жирдән, һәр авылдан, һәр шәһәрдән үтә, һәм һәр совет кешесенә үз эш участогы, үз шәхси бишьеллыгы бар. Яшь эшче үзенә ышанып тапшырылган станокны тизрәк һәм яхшырак үзләштерергә омтыла. Игенченең уйлары — туган кырлары, булачак уңыш турында. Конструктор сызымнарда иелгән. Галим табигатьнең тагын бер серен ачарга тырыша. Жир асты байлыklarын эзләүчеләр һаман тирәнгәрәк үтеп керәләр, космонавтлар жир атмосферасын кичеп галәмгә очарга эзерләнәләр.

Иртәнге урамнар буйлап шат күңелле укучылар атлый. Менә якында гына — якты, матур мәктәп. Биредә — классларда, уку кабинетларында һәм мастерскойларда, фән дөнъясында һәм үзләренең көче житкән хезмәттә аларның да бишьеллыгы үтәлә, пионервожатый, монда синең дә турыдан-туры катнашын бар.

Вожатый, эшнең сиңа тапшырылган әлегә өлкәсә дә, теләсә кайсы житештерү участогы кебек үк, илебез, халкыбыз өчен бик мөһим. Аны «төзелеш» дип атарга мөмкин, эмма бу үзенә бертөрле — кеше характерын, карашларын, инануларын «төзү» өлкәсә.

Син — пропагандист, һәм синең алдында мөһим бурыч тора: пионерларга партия сызган планнарның мәгънәсен һәм әһәмиятен аңлату, аларның халык хужалыгын үстерүнең төп юнәлешләре белән таныштыру. Бу гади аңлату һәм таныштыру гына түгел, өлкәннәреннән эшләре һәм мәшәкатьләре алар өчен аңлаешлы һәм якын булсын, аларга бөтенхалык төзелешендә үзләренең дә катнашы барлыгын тоюда ярдәм итү мөһим. Моңың өчен массовый агитация эшләренең бөтен мөмкинлекләреннән киң һәм актив файдаланырга кирәк: бу — һәм сүз: политинформацияләр, әңгәмәләр, лекцияләр, газета-журналлар уку; һәм күрсәтмә агитация: стендлар, плакат, диаграмма, таблицалар; һәм эш: экскурсияләр, походлар, бишьеллык эшчәннәре белән очрашулар. Мәктәптә, мәктәп яны участогында, ишегалларында һәм урамнарда, предприятие цехларында, кырларда һәм фермаларда кулдан килгәнчә мавыктыргыч һәм файдалы эшләр оештырырга кирәк.

Менә тагын бер бурыч, өстәвенә, дәүләт күләмендәге мөһим бурыч — профессиональ

ориентация. Бу бурычны хәл итүдә укытучылар белән бергә син дә катнашырга тиеш. Мәктәп реформасына багышланган документларда урта мәктәптә бу эшне көчәйтү кирәклеге турында әйтелгән. Мәктәп балаларының пионерда вакытта ук тормыш юлын сайлау турында уйлануларына ирешү өчен нәрсә эшләргә, хәзерге профессиональ белән аларны ничек таныштырырга һәм ул профессиональләрдән кайсыларының алдагы көндә илебез өчен, үз өлкәң, районың өчен мөһимрәк булачагын аңларга ничек ярдәм итәргә, балалар күңелендә эшчеләр сыйныфы һәм колхозчы крестьяннарның лаеклы алмашчысы булу хыялын ничек уятырга? Менә бу бик үк гади булмаган сорауларның һәммәсенә дә җавап табарга кирәк. Иң элек, планнарның жентекләп тикшер, дружинаның дуслары — эшчеләр һәм белгечләр белән киңәш. Шефлык итүче завод янса колхозның белән пионерларның дуслык жепләре житәрлек ныкмы? Кызыклы кешеләр белән очрашулар еш оештырыламы? Балаларның һәвәслекләренә игътибар ит: аларның кайсы конструкцияләргә ярата, кайсы шомартырга, кисәргә ярата, кайсыларына терлекләр карау ошый? Шуларны белсәң, берләшмәләр, түгәрәкләреннән эшчәнлеген яхшырак, дөресрәк итеп оештыра алырсың, пионерлар өчен аларның һәвәслекләрен, кызыксынуларын үстерергә ярдәм итә торган эшләр табарсың.

Профессиональ ориентация эшендә синең тагын бер яхшы ярдәмчең бар, бу — профессиональ-техник училищелар. Пионерларның ПТУ мастерлары, укытучылары, укучылары белән душлашуына, ул училищеларда нинди профессиональ алырга мөмкин булуын белүләренә ирешергә тырыш. Партиябезнең XXVI съезды, КПСС Үзәк Комитетының аннан соңгы пленумнарының документлары һәм карарлары — пропаганда эшендә төп юл күрсәтүче. Һәм синең беренче бурычың — аларны тирән итеп жентекләп өйрәнү. Укып чыгу гына житми, басым ясап әйтәбез, аларны өйрәнергә кирәк. Партиябез халык хужалыгының төрле тармаклары алдына, совет мәктәбе алдына нинди бурычлар куюын, ижтимагый житештерүнең нәтижәлелеген күтәрү һәм экономиканы үстерүнең интенсив юлы дигән төшенчәләреннән нәрсә аңлатуын, ресурсларның барлык төрләрен бөтен чаралар белән экономияләү өчен көрәшнең ни өчен бик мөһим булуын төшенергә кирәк.

Әлегә проблемаларны белү турыдан-туры житештерүдә һәм фән өлкәсендә эшләүчеләр өчен генә кирәк дип уйларга ярамый. Бу синең өчен дә кирәк, чөнки партия һәм халыкның нәрсә өчен көрәшүен, совет кешеләреннән нинди бурычларны хәл итүен белми торып, бүгенге көндә тәрбияче булып булмый.

Бишьеллык планның теге яисә бу саннарын истә калдыру гына аз. Әлеге саннарның мәгънәсен аңларга, балалар төшенерлек ачык мисалларда аларны аңлатып бирергә кирәк. Съезд материалларын өйрәнгәндә, игътибар белән төрлө яклап уйлап кара: зур дәүләт планының аерым положениеләре синең дружинаң эшләрендә, синең пионерларның тормышында беркадәр чагылыш таба алмыймы икән? Мәсәлән, син предприятиеләрнең, оешма, учреждениеләрнең ярдәмче хужалыкларында, халыкның ярдәмче хужалыкларында, шулай ук эшчеләр һәм хезмәткәрләрнең бакчачылык һәм яшелчәчелек ширкәтләрендә ит, сөт, бәрәңге житештерүне арттырырга кирәк-легә турында укыдың. Пионерлар анда катнаша алмыймыни? Аларар, һәм катнашырга тиешләр дә! Мәктәп яны участогы ни хәлдә, анда нәрсәләр үсә, аны чын мәгънәсендә үрнәк хужалык итү өчен нәрсәләр эшләргә кирәк? Бездә әле ташландык, чокыр-чакырлы жирләр күп. Пионер эшләре разведкасы мәктәпнең әйләнә-тирәсен тикшереп чыксын, рейдның нәтижеләре турында хәбәр итсен, шуннан соң якындагы берәр ташландык жирне алма яисә яшелчә бакчасына эверелдерү турында хәл итәрсез. Бәлки анда куян фермасы ачып жибәрерсез?

Кайсы пионерларның ата-аналары ярдәмче хужалык тотта, балалар анда ничек булыша икән? Шул турыда, һичшиксез, кызыксын. Ярдемче хужалыкта ата-аналарга булышу кече яшътән үк хезмәт күнекмәсе тәрбияли, сакчылыкка һәм жаваплылыкка өйрәтә, профессия сайларга ярдәм итә икәнлеген онытма.

Партия докуменгының һәр юлын тирәнрәк аңларга, төшенергә тырыш. Бу бик жиңел түгел, ләкин синең хәлдән килә торган. Беренчедән, син съезд материалларын педагоглар белән бергәләп, политтүгәрәктә яисә семинарда өйрәнәсең. Бу занятиеләргә житди карасаң, күп файда алырсың һәм күп нәрсә белерсен.

Икенчедән, син һәрвакыт өлкән иптәшләренә — тәжрибәле педагогларга, партия һәм комсомол пропагандистларына ярдәм сорап һәм аңлатуларын үтенеп мөрәжәгать итә аласың. Район яисә шәһәр Политик мәгариф йортына, предприятие һәм учреждение экономистларына да юл бикләnmәгән.

Пионерларга партиябез тоткан юлны, аның экономик стратегиясен белеп, аңлаешлы итеп ачып бирү — аларга тормышның, политиканың һәм экономиканың чын сабагын бирү дигән сүз.

КПССның XXVI съезды материалларын өйрәнгәндә, житештерүне һәрйаклап интенсивлаштыру дигән сүзләргә еш очратасың. Нәр-

сә соң ул? Хужалыкны интенсив алып бару — житештерү күләмен һәм милли доходны хезмәт средстволарын һәм житештерү сферасындагы кешеләр санын арттыру исәбенә үстерергә түгел, ә техника дәрәжәсен күтәрү, житештерүне һәм хезмәтне оештыруны камилләштерү юлы белән барырга, материал, табигий, хезмәт һәм финанс ресурсларын тулырак һәм нәтижелерәк файдаланырга, искергән хезмәт коралларын техник яктан камилләшкәннәре белән алыштырырга дигән сүз.

Интенсивлаштыруның ахыр нәтижәсе — житештерүнең нәтижелелеген күтәрү. Ә бу, — дип басым ясап әйтә партия, — нык үскән социализм экономикасының иң мөһим сыйфаты һәм илне экономик һәм социаль яктан үстерүнең грандиоз программасын уңышлы үтүгә инышанычлы ачкыч.

Хәзер житди һәм катлаулы нәрсәләр турында, зурлар өчен генә булган төшенчеләр турында сүз бара һәм, шуңа күрә, боларның барысы турында да балалар белән сөйләшүнең кирәге бармы икән соң, дигән сорау туарга мөмкин. Кирәк, билгеле, тик гади, аңлашылырлык булсын. Житештерүнең нәтижелелеген күтәрү — техник һәм экономик проблема гына түгел, әхлакий проблема да. Аны уңышлы хәл итү шулай ук эшчеләр һәм хезмәткәрләрнең эшкә аңлы, намуслы мөнәсәбәтенә дә, аларның активлыгына, осталыгына да, төр-типелелегенә, оешканлыгына, хужаларча сакчылыгына да бәйле. Бу югары кешелек сыйфатлары бала чакта, мәктәптә, пионер оешмасында тәрбияләнә башламыймыни? Мәктәп милкен һәм жиһазын саклау турында кайгырту, дәрәслекләргә, китапларга, төрлө әйберләргә сакчыл мөнәсәбәт, мәктәп күләмендә дежур тору, биналарны жыештыру һәм ремонтлауда катнашу — болар бит хужалык итә белү күнекмәләре формалаштыруда, жаваплылык, эшлеклелек, сакчылык тәрбияләүдә беренче баскычлар. Ә металл ватыклары һәм макулатура жыю кебек эшләр? Пионерлар үзләре башкарган бу гади генә эшләрнең дәүләтебезнең мөһим бурычлары белән бәйле булуын, экономик әһәмиятен һәрвакытта да аңлыйлармы икән? Мәсәлән, унберенче бишьеллык планның бер пункты хужалык әйләнешенә икенчел ресурсларны киңрәк тартуны күздә тотта. Шуларның барысын да жайлап, ялыктырмыйча гына балаларга аңлата белергә кирәк. Шунда аларның тимер-томыр эзләннинди зур энергия белән ишегалларын һәм урамнарны айкап чыгуын күрерсен.

Пионерларның иң төп һәм мөһим хезмәте — уку. Нәкъ менә шушы хезмәттә булачак осталар һәм уңганнар тәрбияләнә. Балаларны нәтижелелекне күтәрү кебек бөтенхалык эшендә катнаштыру — бу беренче чиратта аларны

тырышып укырга өйрәтү, белемнәр белән тирән һәм төрлө яклап кызыксыну уяту, белергә тырышу һәм эш сөючәнлекне үстерү дигән сүз. Танып-белү процессы катлаулы. Аның үз катгый режимы да, нык оешкан үз производствосы да бар. Анда да шулай ук игътибарсызлыкка, тәртипсезлеккә, ялкаулыкка юл куелмый.

Тирән һәм ныклы белем өчен, укуга анлы һәм җаваплы караш өчен көрәшнән нигезе — мавыгып уку. Мәктәпкә безнең ярдәмебез — пионер оешмасы туплаган бай чаралардан актив файдалану. Яшь натуралистлар хәрәкәте һәм фәнни-техник ижат. Танып-белү белән кызыксынуларын үстерү, конструкцияләү, тәжрибәчелекне хуплау. Түгәрәкләр, клублар, берләшмәләр, зирәкләр конкурсы, белем олимпиадалары. Иптәшләрчә ярдәмләшү. Дружинада ялкаулыкка, тәртипсезлеккә, класста утырып калуларга түзеп тормау шартлары тудыру. Болар барысы да белем өчен көрәшнән яхшы һәм сыналган методлары, шулай ук, әгәр аларга ераграк максатларны да күздә тотып карасаң, балаларны анлы, югары житештерүчән хезмәткә әзерләү методлары да.

Уку һәм ижтимагый файдалы хезмәт, тимурчылар эше, предприятиеләр тормышы белән танышу, эшчеләр, колхозчылар, белгечләр, гаалимнәр белән аралашу — болар барысы да пионерларга аларның яхшы һәм бик яхшы белемнәре, эшләрә, оешкан һәм тәртипле булуларының партиязез планнары һәм халыкның казанышларына турыдан-туры мөнәсәбәт барлыгын тирәнрәк аңларга ярдәм итә. Һәм тагын аларга без Ватаныбыз дип атый торган зур йортның хужалыгын алып бару законнары турында беренче күзаллауларны бирә.

Балалар, билгеле булганча, зур һәм катлаулы төшенчәләргә аларга якынак һәм аңлаешлырак нәрсәләр аша тирәнрәк танып-беләләр.

Бишьеллык — бу аларның шәһәре, авылы, мәктәбе, пионер лагере... Бу аларның үзләре хыялланган киләчәк профессиясе. Һәм без игътибарыбызны, барыннан да элек, балаларга турыдан-туры мөнәсәбәт булган әйберләр һәм төшенчәләргә юнәлтергә тиешбез. Мәсәлән, узган унынчы бишьеллыкның халкыбыз тормышына нинди уңай үзгәрешләр алып килүе турында сүз бара. Без пионерларны бишьеллыкның күркәм нәтижәләре белән таныштырабыз, аларга илебезнең тагын да баерак һәм куәтлерәк булып әверелүе, халыкның тормыш хәле яхшыруы, культурасы үсүе турында сөйлибез. Биш ел эчендә милли доходтан халыкның тормыш дәрәжәсен күтәрүгә тугызынчы бишьеллык белән чагыштырганда 329 миллиардка күбрәк акча тотылды. Эшчеләрнең һәм хезмәткәрләрнең уртача эш хакы 15 проценттан күбрәккә артты. 50 миллион

нан артык кеше барлык уңайлыклары булган яңа йортларга күчте.

Ләкин, пионерларны бу саннар белән таныштырганда, алар үзләренә якынак һәм гадирәк нәрсәләр турында да уйланырлык булсын: бишьеллык аның гаиләсе тормышына, ата-аналарының көнкүрешенә һәм хезмәтенә нинди үзгәрешләр кертте? Алар яши торган урамда, шәһәрдә, авылда нинди үзгәрешләр бар? Үз янәшә-тирәнне танып-белү аркылы олы, катлаулы дөнья аңлашыла төшә. Гаять зур казанышлар балалар күз алдына конкрет булып килеп баса, тирәнрәк аңлашыла, акыл аша да, хис аша да кабул ителә.

Пионерлар өчен бишьеллык — иң элек ул эти-әниләрнен эшләрә, бу турыда да онытмаска кирәк. Шулай булгач, әйдәгез, алар өчен иң якыны — эти-әниләрә, өлкән абыялары һәм апаларының көндәлек хезмәте белән танышырга булышыйк. Пионерлар тагын үзләре барып йөргән дус предприятие, колхоз, совхоз эшенә унберенче бишьеллыкның нинди яңалык кертүе, аларның киләчәк бишьеллыкта һәм унъеллыкта нинди бурычларны хәл итәчеге турында кызыксынсыннар.

Партия съезды, аның карарлары, халыкның эшләрә турындагы информацияне балаларның, халык әйтмешли, жылы кулдан алуларына ирешергә тырыш. Партия конференциясе, республика съездлары, КПССның XXVI съезды делегатлары, завод, төзелеш, колхоз, совхоз, уку йортлары партия оешмаларының житәкчеләрә — дружинада көтеп алынган иң кадерле кунаклар.

Яңа бишьеллыкта комсомолның роле турында кем мавыктыргыч итеп сөйли ала? Барыннан да бигрәк, комсомол работниклары производствада эшләүче вожатыйлар, комсомоллардан төзелгән педагогик отряд членнары. Тыныч ижади хезмәтнең күтәренке рухыч балаларга кем ачып бирә ала? Эшче, колхозчы, производство алдынгысы, рационализатор һәм уйлап табучы. Балаларны фәнни эзләнүләр белән кем мавыктыра ала, аларны хәзерге заман фәне һәм техникасы дөньясына кем алып керә ала? Барыннан да элек, гаалим, инженер, студент. Катлаулы экономик төшенчәләргә мәктәп балаларына гади генә итеп кем аңлатып бирә ала? Экономист, планлаштыру органнары хезмәткәре, әлбәттә.

Предприятиеләргә, фәнни-тикшеренү институтларына һәм лабораторияләргә кыюрак кер. Иң яхшы лекторлар, пропагандистлар, фән һәм ижат белән шөгыйльләнүче яшьләр вәкилләрә отрядларга һәм дружиналарга килергә, балалар белән кызыклы кичәләр, экскурсияләр үткәергә, бишьеллык юллары буйлап поход маршрутларын билгеләргә тиешләр. Моңы оештыру синең бурычың, вожатый!

Күрсөтмә агитация турында кайгырт. Ул балалар ижаты, хыялы, фантазиясе жимеше булырга тиеш. Материалны тормышның үзеннән алырга кирәк. Отрядлар туган якның киләчәгенә сәяхәт ясау картасын төзесеннәр. Берәүләр барырга тиешле төп пункт итеп заводны, икенчеләре — төзелеш яисә колхозны, өченчеләре — фәнни-тикшеренү институтын, дүртенчеләре — автобазаны һ. б. билгеләр. Предприятие унынчы бишьеллык ахырында нинди иде, киләчәктә нинди булачак? Кайларда автоматика кертеләчәк? Хезмәт житештерүчәнлеген күтәрү өчен ниләр эшләнә? Эшчеләр, инженерлар нәтижәлелек һәм сыйфат өчен ничек көрәшәләр? Яңа техника куллану нәрсә бирәчәк? Әлеге сорауларга җавапны балалар завод-цехында яисә колхоз идарәсендә, депутат янына барып яисә фәнни лабораториядә алырлар. Үзләре белән блокнот һәм фотоаппарат алырга оңытмасыннар. Мәктәпкә әйләнеп кайткач, күзәтү материалларыннан, мәкаләләрдән, фотографияләрдән «Бишьеллык — янәшәндә!» дигән гомуми карта төзиләр. Яисә шул темага стенд, витрина, экран ясыйлар. Яшь рәссамнар, скульпторлар, оста куллар «Авылыбызның иртәгесе», «Шәһәребезнең киләчәге», «Минем урамым», «Минем заводым» дигән макетлар төзи алалар.

Диаграммалар эшләрү яхшы нәтижә бирә. Алар саннарны күрсәтмәле рәвештә чагыштырып карау юлы белән аңларга ярдәм итәләр, ә бу бала өчен бик мөһим. Бу эшләргә балаларны мөмкин кадәр активрак тартырга тырышыгыз. Алар кирәкле материал һәм саннарны эзләп тапсыннар, ничек матуррак итеп бизәү турында уйласыннар.

Бөтен илебез буйлап, шәһәрләр һәм авыллар, совет жиренәң якындагы һәм ерактагы почмаклары буйлап бишьеллык маршрутлары уза, ижади эш юллары салынган. Пионерларны шулар буйлап кыюрак, активрак алып бар. Алар халыкның хезмәт һәм тормыш сулышын тойсыннар, аларның тынгысыз, зирәк акыллары алдында яңадан-яңа киңлекләр ачылсын.

ЯШЬ ЛЕНИНЧЫЛАРНЫ КПССНЫҢ ҺӘМ СОВЕТ ДӘҮЛӘТЕНЕҢ ЭЧКЕ ҺӘМ ТЫШКЫ ПОЛИТИКАСЫ БЕЛӘН НИЧЕК ТАНЫШТЫРЫРГА

Яшь Совет Республикасының беренче халык мәгарифе комиссары А. В. Луначарский, пионерларны һәм мәктәп балаларын партиябез һәм дәүләтебез политикасы белән таныштыру юллары турында уйланып, образлы итеп болай дигән иде: мәктәп һәм пионер оешмасы иксез-чиксез тормыш дингезендә шаулаган давылның эчендә булырга, бөтен вакыйгалар белән таныш булырга тиеш, дөньяны борчыган бөтен нәрсә, жиребезне тетрәткән бөтен

нәрсә, күгебезне яктырткан бөтен нәрсә, — барысы да мәктәп һәм балалар оешмасы тормышына килеп кушылырга тиеш.

Давыллы һәм тынычсыз XX гасырның һәр көне гаять күп санда зур һәм кечкенә вакыйгалар алып килә, пионерлар һәм мәктәп балалары алар турында беләләр. Безнең күз алдында канлы режимнар жимерелә, яңа дәүләتلәр барлыкка килә. Яңа атом-төш сугышын кабызырга теләүчеләр һаман тынычланмыйлар, аларга каршы якта планетабызның тынычлык сөюче көчләре тора. Галимнәр галәмдә һәм җирдә бөек ачышлар ясыйлар. Кыюлар Төньяк котыпны штурмлый. Бишьеллык алдыңгылары күрелмәгән рекордлар куялар. Мөһим очрашулар һәм форумнар булып тора. Бүгенге пионерлар менә шундый гаять бай төрле-төрле информацияләр белән очрашалар. Аларга дөньяда барган вакыйгаларның асылын аңларга, партиябез һәм дәүләтебез политикасын тормышка ашыру өчен көрәшүчеләренә гомуми сафында үз урынын табарга ярдәм итү — пионер дружинасының сугышчан пропагандисты һәм агитаторы, «Партиянең идеологик, политик-масса эшенәң актуаль мәсьәләләре турында» КПСС Үзәк Комитеты карарын тормышка ашыручы булган вожатыйның бурычы энә шунда.

Пропагандист-вожатыйның каникуллары да, кыска һәм озын тәнәфсләре дә юк. Вожатыйның сугышчан, хак, аңлаешлы һәм образлы сүзе һәрвакыт һәм һәр җирдә — сборда, пионер учагы янында, походта, экскурсиядә, үзара жылы әңгәмәдә — яңгырап тора. Пионерның бер соравы да, хәтта иң четереклесе һәм катлаулысы да, җавапсыз калмаса тиеш. Бөтен пропагандистлык эшен бер вожатыйга гына, гәрчә ул бик тәҗрибәле булса да, алып бару мөмкинме соң? Юк, билгеле. Вожатыйның бурычы — шәһәр, авыл, район һәм өлкәдәге үрнәк мисаллар өстендә КПСС Үзәк Комитеты Пленумнары, партиянең XXVI съездының мөһим карарлары җирлегендә ничек итеп туган якның һәм бөтен илнең йөзе үзгәрүе турында сөйли алырлык партия, совет, комсомол һәм хужалык работникларын, бишьеллык алдыңгыларын, халык депутатларын дружинада пропагандистлык эшенә тарту.

Вожатыйның эше — педагоглар белән бергәләп комсомоллар арасыннан лекторлар группасы, өлкән пионерлар арасыннан политинформаторлар группасы, пионер агитбригадалары төзү.

Вожатыйның эше — һәр пионерны вакытлы пионер матбугатын укуып барырга, радио тапшыруларын тыңларга һәм телевизион программаны карарга күнектөрү.

Пионерлар арасында идеологик, политик-тәрбия эше алып баруда иң мөһиме — ком-

мунизмны пропагандалау. Вожатыйның бурычы шуннан гыйбарәт, ул бик гадиләштермичә, примитивлыкка юл куймыйча, аңлашылырлык формада балаларга коммунизм идеяләрен һәм илебездә коммунистик жәмгыять төзү юлларын аңлатырга, яңа Конституциядә гражданның нинди хокуклары һәм бурычлары игълан ителүен күрсәтергә тиеш.

Пионерларны КПСС һәм Совет дәүләтенен эчке һәм тышкы политикасы белән таныштырганда политик клублар, «түгәрәк өстәл», әңгәмәләр, диспутлар, пресс-конференцияләр, пионерлар агитбригадасы, «жанлы газета» һәм башка күп төрле формалардан файдаланырга була. Политинформация иң оператив формалардан санала, ул атнага бер мәртәбә даими рәвештә үткәрелә. Политинформацияне үткәрү вакыты һәм аның дәвамлылыгы һәр мәктәпнең эш шартларына карап билгеләнә, укучыларның яше һичшиксез исәпкә алынырга тиеш.

Политинформацияләргә эзерләүдә һәм үткәрүдә пионерларның актив катнашуы аларда политик белемнәр, ижтимагый-политик тормыш белән кызыксынуны үстерә, безнең советча яшәү рәвешен пропагандалаучы булырга өйрәтә, системалы рәвештә үзлегеннән белем алырга күнектерә.

Политинформациягә илебезнең һәм дөньяның политик тормышы, совет халкының социаль һәм культура үсеше өлкәсендәге казанышлары, СССРның халыкара хәле турындагы материаллар кертелә. Политинформация материалларын түбәндәге бүлекләр буенча төркемләргә мөмкин: «СССР — төзелешләр иле», «Удар комсомол төзелешләре», «Ил тормышында бер минут», «Бишьеллык алдынгылары», «Түләүсез» күпме тора?», «Планетаның «кайна» нокталары», «Эшсезлек һәм эшсезләр», «Чит илдәге яшәтәшәм», «Өметте өзәлгән буын», «Балалар — планетаның киләчәге», «Барлык балаларның да тыныч һәм бәхетле киләчәге өчен», «Тынычлык өчен көрәш — балалар бәхете өчен көрәш ул», «Ике дөнья — ике балачак», «Советлар иленең өстен сыйныфы», «Балачактан мәхрүм ителгәннәр» һ. б.

Пионерлар һәм мәктәп балаларын политик агартуның актив формасы — пресс-конференция. Аңа бик җентекләп эзерләнәргә һәм анда хәбәрдар, политик яктан белемле кешеләрне — педагоглар, комсомол работникларын, шәһәр яисә район Советы вәкилләрен, журналистлар, язучыларны, чит илдә булып кайткан кешеләрне, производство алдынгыларын чакырырга кирәк. Пресс-конференция — ул балаларның сораулары һәм аларга кунакка килгән кешеләрнең җаваплары. Җаваплар фотоматериаллар, диафильмнар күрсәтеп иллюстрацияләнәргә мөмкин.

Түбәндәге плакатлар алда булчак пресс-конференциягә һәм аның темасына балаларның игътибарын җәлеп итәр: «Теләсә нинди сорауга җавап бирәбез», «Бүгенге дөньяда ниләр бар?», «Безнең район, безнең шәһәр», «Йөз сорау — йөз җавап», «Көн яңалыклары».

Күп кенә дружиналарда вожатыйлар «түгәрәк өстәл» уздыралар. Кагыйдә буларак, «түгәрәк өстәл»нең темасы алдан ук билгеләнә, аңа, мәсәлән, яшьләрнең бөтендөнья фестивалә делегатлары, студентларның төзелеш отрядлары вәкилләре, чирәм жирләрне буйсындыручылар, СССРда укучы чит ил студентлары чакырыла. «Түгәрәк өстәл»дә катнашучы һәркем үзә шаһит булган вакыйга турында сөйли, аңа бәя бирә. «Түгәрәк өстәл» янында кызыклы сувенирлар, фотографияләр, плакатлар, һәвәскәр фильмнар, маркалар һәм значоклар коллекциясе күрсәтелә.

«Пионерская правда» газетасында «Колокол» исемле политик клуб һәм «Пионер» журналында «Товарищ» исемле халыкара клуб ачылгандан соң, дружиналарда политик клублар төзелде. Андый клубларның активлары — отрядлардагы политинформаторлар, агитбригада членнары. Клуб утырышлары (аңа клуб советы җитәкчелек итә) айга бер тапкырдан артык үткәрелми. Клуб утырышына докладчыдан җентекләп эзерләнүне таләп итә торган гомумирәк мәсьәләләр куела: «Дөньяның яңа дәүләтләре», «Хельсинки рухы» нәрсә ул?», «Якын Көнчыгыш кичә, бүген, иртәгә», «Империализм жинаятьләре» һ. б. Клуб утырышы пресс-конференция һәм «түгәрәк өстәл»нең кайбер моментларын үз эченә ала. Чыгыш ясаучылар — өлкән пионерлар һәм комсомоллар. Клубта чит ил кунаклары, чит илләрдә эшләүче белгечләр, тугандаш яшьләр союзларында булып кайткан ВЛКСМ делегациясе членнары. Политик клуб утырышы дискуссия дә үткәрергә мөмкин. Тәҗрибәле яшь лекторлар, вожатый, педагог клуб утырышына йомгак ясыйлар, киләчәк утырышның темасын билгеләргә булышалар.

Күп кенә дружиналарда телдән журналлар чыгару практикасы кулланыла.

Айга бер тапкыр мәктәп залында телдән журналны тыңлаучылар җыела. Журналның «тышлыгы» даими була, аны балалар үзләре уйлап таба. Башта дружина советы иң яхшы журнал эмблемасына конкурс игълан итә, аннары барлык тәкъдимнәр арасынан берсен сайлап ала, мәсәлән: пионер галстугы таккан кояш көлеп тора. Ясалган эмблеманы катыргыга ябыштыралар һәм журнал чыккан көнне сәхнәнең пәрдәсенә беркетәләр.

Барабанчылар таякчыларын селтәп жибәрә, быргычылар «Барыгыз да тыңлагыз!» дигән сигналны уйный — журнал ачыла. Чын

журналдагы кебек, беренче биттә — баш мәкалә. Анда илебез тормышындагы иң мөһим эшләр яисә чит илдәге әһәмиятле вакыйгаларның берәрсе турында сөйләнә.

Бу битнең редакторы, билгеле, югары класс укучысы, ул һәрвакыт иң кызыклы фактларны гына сайлап ала. Әмма вожатый аңа ярдәм итсә, ничек мавыктыргыч итеп оештырырга икәнлеген күрсәтсә яхшырак: житди нәрсәләр турында сөйләшү эчпошыргыч булмаска тиеш. Журналны бизәү дә эчтәлегеннән чыгып эшләнә: сәхнәдә эле төрлө төстәге флажоклар куелган зур карта күренә, эле газета-журналлардан алынган фотографиялар төсле фонарь аша күрсәтелә, эле көтмәгәндә дикторның магнитофонга язылган таныш тавышы яңгырый.

Беренче биттә журнал кунаклары чыгыш ясый. Туган колхозның эшләре турында аның председателе яхшы итеп сөйли ала, халыкара хәлләр турында тарих укучысы, партия яисә комсомол работнигы, журналист сөйли ала. Журналның битләре, баш мәкаләдән кала, алты-жиде булырга мөмкин: «Гүзәллек дөньясында» (музыка, сынлы сәнгать, әдәбият, кино, театр), «Спорт», «Фән һәм техника яңалыклары», «Пионер эшләре» (үз дружинада яисә шәһәрдәге, поселоктагы, илебездәге дружиналарда), «Пионер крокодилы» (сатира һәм юмор), «Кызлар, сезнең өчен» (яисә «Малайлар, сезнең өчен»).

КПССның һәм Совет хөкүмәтенең эчке һәм тышкы политикасын пропагандалауда вожатыйның беренче ярдәмчесе — балалар һәм яшүсмерләр өчен массовый информация средстволары: матбугат, радио, телевидение.

Миллионлаган тираж белән чыга торган төрлө-төрлө балалар матбугаты дөньяда башка бер илдә дә юк: октябриялар һәм пионерлар өчен рус телендә, союздаш һәм автономияле республикалар телендә 70 тән артык газета һәм журнал чыгарыла, аларның бер көнлек тиражы 30 миллион данәдән артып китә. «Пионерская правда»ның тиражы — 9 миллион данәдән артык, «Пионер» журналының — 1 миллион 670 мең. Мәктәп яшендәге балалары булган һәр гаилә балалар журналы яисә пионер газетасы яздыра ала. Һәркөнне радиодан «Пионерская зорька» һәм аның спортка багышланган чыгарылышы яңгырый. «Орленок» телестудиясе пионерлар өчен «Быргычылар, җавап кайтарыгыз!» дигән тапшыру алып бара. Экраннарда «Пионерия» исемле киножурнал күрсәтелә. Агитация һәм пропаганданың сугышчан коралы булган бөтен бу байлык — вожатый һәм пионер активы кулында.

Дружинада пионерлар һәм балаларның вакытлы матбугаты белән эшләүне дәрәс һәм кызыклы итеп ничек оештырырга соң?

Уку елы башында илебездә вакытлы матбугатка язылу кампаниясе үтә. Йөз меңнәрчә җәмәгать тәртибендә матбугат таратучылар, «Союзпечать» работниклары белән берлектә, тору урыннарында, предприятиеләрдә һәм учреждениеләрдә газета-журналларга язылуны оештыралар. Җәмәгать тәртибендә матбугат таратучы (укытучы яисә вожатый) мәктәптә дә бар. Вожатый, ВЛКСМ комитеты һәм дружина советы белән бергәләп, иң яхшы юнкорлар, отряд советы председателләреннән активистлар группасын төзи һәм пионерлар арасында газета-журналларга язылуны оештыра. Язылу кампаниясе алдыннан отрядларда балалар матбугаты турында әңгәмәләр уздыру, илебездә нинди газета һәм журналлар чыгуы турында сөйләү, «Матбугат сиңең өчен» дигән темага кичә үткөрү яхшы. Әңгәмәләргә һәм кичәгә урындагы журналистларны, «Союзпечать» работникларын чакырыгыз. Алар балаларга газеталар һәм журналлар, киләсе елда аларда басылачак әйберләр турында сөйләсләр. Кагыйдә буларак, һәр мәктәптә балаларның үзләре эшләп алган средстволары бар, шуңа күрә, газета һәм журналларның даими подшивкасын булдыру өчен, һәр отрядның коллектив рәвештә язылуы турында кайгыртыгыз. Дружина советында газета-журналларга язылуның йомгакларын тикшерегез һәм иң яхшы яшь матбугат таратучыларны һичшиксез билгеләп үтегез. Аеруча тырышлык күрсәтүчеләрне мәктәп, комсомолның район яисә шәһәр комитеты, газета-журнал редакцияләре грамоталары белән бүләкләргә тәкъдим итегез.

Шулай итеп, сез кайсы отрядның нинди газета-журналлар яздыруын, дружинагызда күпме бала язылуын яхшы беләсез. Берничә техник мәсьәләне хәл итәсе кала: газета өчен витрина ясарга, аның янына илебезнең һәм дөньяның политик картасын элөп куярга. Пионер бүлмәсендә газета-журналлар подшивкасы, «Пионерская правда» һәм балалар журналларындагы мөһим мәкаләләрне теркәү өчен кыскача белешмәлек ачарга кирәк. Пионер бүлмәсендә газета-журналлардан кисеп алынган мәкаләләрдән төзелгән тематик альбомнар, кулдан ясалган китаплар булса яхшы: «В. И. Ленинның тормышы һәм эшчәнлеге», «Ленин эше яши һәм жинә», «Бишьеллык маршрутлары», «Бөтенсоюз маршы», «Сиңең чит илдәге яшәтешләрең», «Чаң», «Халыкара клуб», «Иптәш», «Пионер хәбәрләре», «Дөнья әйләнә сәяхәт», «Сиңең политик сүзлеген» һ. б. Бу материал (аны жыюда җаваплы итеп өлкән пионерларны билгеләргә мөмкин) әңгәмәләргә, сбор, дискуссия, «Чаң» политик клубы утырышларына әзерләнгәндә сезгә һәм пионер активына ярдәм итәр.

Газета белән ничек эшләргә?

Өченче класс укучылары белән газетаны бергәләп уку яхшырак; иң кызыклы материалларны сайларга, шунда ук фикер алышырга, аңлашылып житмәгән урыннарны аңлатырга кирәк. 4—5 класс отрядларында газетаны мөстәкыйль укуны звено башлыгына тапшырырга мөмкин. Баштарак вожатый — отряд вожатые яки өлкән вожатый — бу укуларда үзе катнашырга, балаларны бәхәсләргә, фикерләргә этәрергә тиеш. Балаларны газетада ориентлашырга өйрәтергә, саннан санга билгеле бер темага мәкаләләр, очерklar, зарисовкалар басылып бара торган даими бүлекләр (сәхифәләр) турында сөйләргә кирәк.

Пионерлар үсә барган саен, аларны «зурлар» газеталары, барыннан да бигрәк «Комсомольская правда» газетасы, «Комсомольская жизнь», «Ровесник» журналлары кызыксындыра башлый. Бу отрядларда, аеруча мөһим вакыйгалар булмаган очракларда, кычкырып коллектив укулар үткәрү мәжбүри түгел. Әмма бу газета-журналларны даими күзәтеп бару өлкән пионерларның һәр отрядында тормыш законына әверелергә тиеш.

...Бу атнада коллектив политинформатор — беренче звено. Балалар ил тормышындагы вакыйгалар турында кем, чит ил яңалыклары турында кем сөйләгәнчәге турында, фән яңалыкларына обзор ясау кемгә тапшырылачагы турында үзара килешәләр. Балаларның, үсә барган саен, үзләренең информациясендә күбрәк чыганаклардан (газета, журналлар, радио тапшырулары) файдалана алулары күнелле. Звенолар да үзара ярышалар: кемнең информациясе кызыктырак, тулырак.

Политинформацияләр үткәрү өчен һәр отрядның үзгәндә дөнья картасы һәм СССР картасы булса бигрәк тә яхшы. Анда иң мөһим вакыйгаларның урыннары билгеләп барыла. Карта газета юлларын жанландырып жибәрә, укылган әйберне «күрергә» күнектәрә. Күп мәктәпләрдә радиоүзелләр жиһазланган. Мәктәп радиосы аша политинформаторлар группасы пионер газеталары һәм журналларына күзәтү ясый, көн, атна яңалыклары турында сөйли.

Пионер газеталары һәм журналлары — күп кенә бөтенсоюз уеннарын, ярышларын, конкурс, викторина, турнирларны оештыручы булып торалар. «Пионерская правда» газетасы «Күн туп», «Алтын алка» клублары призына ярышлар үткәрә, «Светофор», «Семафор», «Зирәкләр турниры» һ. б. уеннар алып бара, «Пионер» журналы «Гайлә язмышы ил язмышында» дигән бөтенсоюз күләмдә жыю-эзләнү эшен оештыра, Бөтенсоюз Тимур штабының сугышчан листогын чыгара, «Юный техник» журналы «Патент бюросы»н алып ба-

ра. Бөтенсоюз уеннарында һәм ярышларында отрядларның ничек катнашаачагын дружина советында тикшерергә кирәк. Педагоглар һәм шеф комсомолецлар белән бергәләп, вожатый спорт командалары төзәргә булыша, балаларны «Зирәкләр турниры»на, «Светофор» уенына тарта, балалар газеталары һәм журналлары үткәргән чараларда пионерларның катнашуын күзәтә.

5 май — Матбугат көне. Советлар Союзы балалар матбугатының да бәйрәме бу.

Матбугат көнөндә дружиналарда стена газеталарына, үзешчән журналлар кулъязмаларына конкурслар, яшь хәбәрчеләр постларының смотрлары һәм слетлары, юнкор рейдлары, пионер газеталары һәм журналларындагы материаллар буенча конференцияләр үткәрелә. Үл көнне редакция һәм типография работниклары белән очрашулар оештырыла. Актив юнкорлар, информаторлар, дружинада чыга торган барлык басмаларга обзор ясаучылар һәм художниклар отряд һәм дружина советлары тарафыннан мактап үтелә. Бәйрәмгә әзерлек чорында дружинада һәм отрядларда Марштагы эшләргә багышланган пионер корреспонденциясенә конкурслар һәм смотрлар үткәрелсә яхшы. Бәйрәм көнне отрядларда әңгәмәләр, утренниклар, кичәләр үткәрелә, илебездә һәм социалистик бердәмлек илләре балалар газета һәм журналларының күргәзмәсе оештырыла.

Дружинада пропаганда эшен үткәргәндә, вожатый һәрвакыт аның күрсәтмәләгә турында уйларга тиеш. Дружина газетасы редакциягә каршында ул фотограф, художник, шрифтовиклардан торган бизәү группасы төзи. Бу группа дөньяда, илебездә, районда, үз мәктәбөндә булып торган «кайнар» вакыйгалар турында «яшеннәр», сугышчан листоклар чыгара. Группа политик плакатны иң оста ясаучыга конкурслар оештыра, «политик сатира тәрәзәсе», шәһәрнең яңа төзелешләре, шефлык итүче предприятиеләр, дружина эшләре турында фотомонтаж чыгара. Дружинада күрсәтмә агитация матур, аңлашылырлык булырга һәм, иң мөһиме, һәрвакыт яңартылып торырга тиеш.

ДРУЖИНАДА АТЕИСТИК ТӘРБИЯ

Балаларда һәм яшүсмерләрдә атеистик инанганлык тәрбияләү буенча системалы, максатчан эш алып бару кирәклегә турында Н. К. Крупская күп тапкырлар күрсәтеп үткән иде. «Бөтен уку-укыту эше дингә каршы тәрбия белән сугарылырга тиеш, югыйсә бездә шулай була: рождество, пасха, пост көннөрөндә генә бу мәсьәлә программага кертелә», — дип язды ул. Н. К. Крупскаяның бу

сүзлөргө безнең көннөрдө дә актуальлеген югалтмаган. Пионер оешмасы, мәктәп белән бергәләп, дини ышануларга, хорафатларга каршы чыгарлык инанган, сугышчан атеистлар тәрбияләргә бурычлы. Күп кенә дружиналарда атеистик тәрбиягә тиешле игътибар бирелми.

Кайбер вожатыйлар: «Космик ракеталар, атом-төш реакторлары гасырында атеистик тәрбия белән шөгылләнү кирәкме икән? Дингә каршы көрәшкә кирәкме икән?» — диләр.

Әйе, кирәк, чөнки иске тормышның бу калдыгы бик яшәүчән. Кызганычка каршы, әле бездә дингә ышанучылар, чиркәүләр, секталар бар. Димәк, балалар арасында да дөнья турында дөрес булмаган карашларның туу куркынычы бар.

Менә шуна күрә дә пионер дружинасы атеистик тәрбия мәсьәләләренә битараф карый алмый. Һәм вожатый болар турында бик тирән һәм җитди уйланырга тиеш. Дәүләтебезнең Конституциясә һәр гражданды вөждән иреге гарантияли. Шуңа ук вакытта илебезнең Төп Законы атеистик пропаганда ирегән дә игълан итә.

Кайбер балаларның чиркәүгә, гыйбадәт кылу җыеннарына йөрүенә бәйләп рәвештә мәктәп белән ата-аналар арасында күп кенә конфликтлар туып тора. Кыен мәсьәлә бу. Закон буенча, аны хәл итү ата-аналар карамагында. Халык мәгарифе органның да, мәктәпнең дә, иҗтимагый оешмаларның да ата-аналардан балаларын чиркәүгә йөртмәүләрен таләп итәргә хақы юк. Ә кайбер очракларда, мәсәлән, баланы кыйнап чиркәүгә барырга

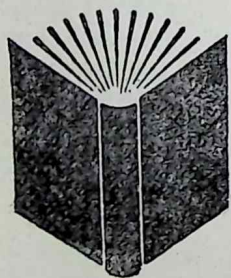
мәҗбүр иткәндә, власть органны тарафынан рәсми рәвештә регистрацияланмаган яшәрен җыеннарга алып барганда, мондый катнашлык булырга мөмкин. Вожатый менә нәрсәне бик нык белергә тиеш: дингә ышанучы баладан диннән баш тартуны ачыктан-ачык таләп иткәндә, моның бердәнбер нәтиҗәсе буларак, ата-анасының дини йогынтысы көчәйчәк, ә мәктәп, комсомол һәм пионер оешмасының атеистик позициясә йомшарачак.

Дингә ышанучы балага аз гына саксызлык күрсәтү дә аның тирәсендә сәламәт булмаган иҗтимагый фикер тудырырга, иптәшләренә көлүенә дучар итәргә мөмкин. Мондый шартларда бала үз эченә бикләп, коллективтан читләшә, аның дини карашлары тагын да ныгый төшә. Дини рухтагы яшүсмер пионер коллективының тормышы һәм эшчәнлегенә тартылырга, аның интереслары белән яшәргә тиеш — бу исә дини хорафатларны җиңеп чыгу да иң мөһим шартларның берсе.

Тәҗрибә күрсәткәнчә, балаларга гаиләдә бирелгән дини юнәлеш ныгырга һәм тотрыклы дини инануларга әверелергә мөмкин. Әмма, мәктәпнең һәм пионер оешмасының актив чаралар үткәрүе нәтиҗәсендә, мондый инанулар, кагыйдә буларак, бетереләләр.

Дингә ышанучы баланың, яшүсмернең рухи дөньясына ничек үтеп керергә соң?

Пионер оешмасы атеистик тәрбиянең төрле формаларын туплады: тематик әңгәмәләр, кызыклы фән һәм техника темаларына сорау һәм җавап кичәләре, табигатьтә күзәтүләр үткәрү һәм табигать күренешләрен аңлату,

Синен китап киштәңә

Любящий тебя В. Ульянов: В. И. Ленинның әнисенә язган хатлары. — 4 басма. — М.: Мол. гвардия, 1978.
Горький М. «Мой друг, великий человек...». — М.: Мол. гвардия, 1980.

Крупская Н. К. Наш самый лучший друг: Ленин турында истәлекләрдән. — М.: Дет. лит., 1978. — (Мәктәп китапханәсе.)

Ульянова М. И. О Владимире Ильиче и семье

Ульяновых. Истәлекләр. Хатлар. Очерклар. — М.: Политиздат, 1978.

Шагинян М. С. Лениниана. — М.: Мол. гвардия, 1980.

Печерникова И. А. Величие души: Ульяновлар гаиләсендә тәрбия. — М.: Политиздат, 1973.

Самый дорогой друг: Владимир Ильич Ленин турында хикәяләр / Төзүчесә В. Чикмарев. — Л.: Дет. лит., 1980.

* * *

Воспитывать пламенных борцов за коммунизм: Яшьләргә коммунистик тәрбия бирү буенча КПСС, комсомол съездлары, ВЛКСМ Үзәк Комитеты документлары. — М.: Мол. гвардия, 1978.

Алмазов Б. Государство — это мы!: СССР Конституциясә турында очерклар. — Л.: Дет. лит., 1980.

Идейно-политическое воспитание школьников: Мәктәпләр тәҗрибәсеннән. — М.: Просвещение, 1977.

Как победила революция. Бөек Октябрь социалистик революциясендә катнашучылар сөйлә. 3 нче басма. — М.: Дет. лит., 1977.

тематик кинофестивальләр, диспутлар, табигать фәннәре темасына викториналар, яшь атеист клублары, музейларга һәм планетарийларга экскурсияләр, атаклы галимнәр, табигать фәннәре белгечләре турындагы китапларны уку һәм фикер алышу, атеистик күргәзмәләр. Күп кенә дружиналарда атеист почмагы оештырыла. Газета, журналдагы мәкалә, китаплардан өзекләр, басылып чыккан китапларга аннотацияләр һәм диннең үткәне һәм хәзергесеннән кызыклы фактлар — болар барысы да атеист почмагында урын алырга тиеш. «Яшь атеист календаре»ндаими яңартып торуча аеруча мөһим. Календарь төзү өчен материалны балалар «Яшь атеист китабы»ннан таба алалар.

Дингә каршы кичәләр үткөрү атеистик пропаганданың мөһим формасы булып тора. Андый кичәләргә атеистик темаларның нинди дә булса берсе буенча үткөрү яхшырак. Мәсәлән, «Фән өчен көрәшүчеләр» исемле кичәне шулай уздырырга мөмкин. Ул кичәгә әзерләнгәндә, оештыручы пионерлар Л. В. Лункевичның «Фән юлында газапланган фидакарлар» («Подвигники и мученики науки») дигән китабын һәм А. Ф. Родинның «Фән өчен көрәшүчеләр көне» («День борцов за науку») китабын укып чыгалар. Китаплардан Н. Коперник, Г. Галилей, Д. Бруноның тормышы турында материаллар сайлап алырга мөмкин. Кичә пионерларның шушы бөек галимнәр турында сөйләвеннән башланып китә. Йомгаклап, «Николай Коперник» дигән диафильм карау кызыклы булыр.

Яшь атеист түгәрәге (клубы) атеистик агартуның бик йогынтылы формасы булып тора.

Тарих, табигать белеме, физика укытучылары житекчелегендә балалар кечерәк докладлар әзерлиләр, китапларга аннотацияләр язалар, атеистик әдәбиятны өйрәнәләр. Атеистлар почмагы һәм атеистлар түгәрәге базасында тора-бара атеист клубы барлыкка килә. Анда төрле секцияләр — лекция пропагандасы, матбугат, тематик сорау һәм җавап кичәләре, атеистик фәнни-популяр һәм матур әдәбият тарату секцияләре була.

Клуб советы (7—10 кеше) ай саен стена газетасы һәм бюллетеньнәр, «яшен»нәр чыгара. Матбугат секциясе докладчылар өчен махсус «Атеистик хәбәрләр» — үзенә бертөрле кулъязма журналлар чыгара, анда лекторларга кирәкле атеистик материал, рәсемнәр, фотографиялар, репродукцияләр туплана. Дружинада атеистик тәрбия пионерларның яшь үзенчәлеген исәпкә алып үткәрелә, ул дингә ышанучы балалар белән зур һәм җентекле индивидуаль эш алып баруны таләп итә.

Совет балалары кече яшътән үк коммунистик идеяләр атмосферасында яшиләр, илебездәгә зур эшләргә үзләрен катнашы барлыгын тоялар. Пионерда үткән еллар яшь ленинчыларда югары гражданлык хисләре, Ленин эшенә тугрылык тәрбияли. Үз оешмалары эшендә актив катнашу аларның һәркайсы өчен идея ягыннан чыныгу, әхлакый камилләшүнен чын мәктәбе булып әверелергә тиеш. Балаларны һәм яшүсмерләргә идея-әхлакый яктан тәрбияләүдә вожатый эшенең төп критерие булып энә шулар тора да инде.

Симонова Л. С. Берем с коммунистов пример.— М.: Мол. гвардия, 1977.

Сухолинский В. А. Письма к сыну.— М.: Просвещение, 1979.

Сухолинский В. А. Родина в сердце.— М.: Мол. гвардия, 1978.

* * *

Гринберг В. Я., Фурин С. А. Отрядному политинформатору.— М.: Мол. гвардия, 1982. (Пионер-активист китапханәсе.)

Костеников В. М. География советских пятилеток.— М.: Просвещение, 1980.

Уралова Л. С. Твоя стенгазета.— 2 нче басма.—

М.: Мол. гвардия, 1976.— (Пионер-активист китапханәсе.)

Халатов Н. В. Говорит школьный радиоузел.— М.: Мол. гвардия, 1980. (Пионер-активист китапханәсе.)

* * *

Атеистическое воспитание в школе: Теория һәм практика мәсьәләләре. Р. М. Рогова редакциясендә.— М.: Педагогика, 1979.

Комаров В. Н. Рядом с неизвестным. Атеистик очерклар.— М.: Дет. лит., 1977.

Шахнович М. И. Человек восстает против бога.— Л.: Дет. лит., 1980.

ПАТРИОТ- ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЛАР ТӘРБИЯЛӘРГӘ

Совет чынбарлыгы, пионер оешмасынын көндәлек эше һәм аның тарихы безнең халкыбыз, яшә ленинчылар тарафыннан күрсәтелгән совет патриотизмы һәм социалистик интернационализмның, бөтендөнья хезмәт ияләре белән туганнарча теләктәшлекнең ачык мисалларына һәм фактларына бай. Чирәм жирләр икмәген Ватаныбызның бик күп милләт вәкилләре үстерә. БАМны барлык союздаш республикалардан килгән яшьләр төзи. Жир тетрәүдән Ташкент җимерелгәч, аңа ярдәмгә бөтен ил килде. Барлык республика пионерлары нинди зур энтузиазм белән Чукотка балалары өчен Пионерлар сараен төзеделәр, Украинадагы Канев шәһәрндә А. П. Гайдарның музей-китапханәсен төзү өчен средство жыйдылар!

Пионер оешмасы төзелүнең беренче көннәреннән үк яшә пионерлар барлык илләрдәге хезмәт ияләренең балалары белән дуслык һәм теләктәшлекне ныгыттылар, МОПР¹ эшендә актив катнаштылар, Германиянен ачыгучы балаларына, Англиянен ризасызлык белдереп эш ташлаган шахтерларына средство жибәрделәр, республика Испаниясеннән килгән балаларны бертуганнары кебек каршы алдылар. Бөтенсоюз күләмендә үткәрелгән интернациональ акцияләр һәм кампанияләр — «СССР пионерлары — Вьетнамга», «Ханойдагы балалар госпиталенә — дару үләннәре», «СССР пионерлары — Ангола балаларына», Вьетнам балалары өчен Пионер-

лар сарае төзүгә средство жыю, Лаос, Кампучия, Португалия, Греция, Палестина балаларына ярдәм — пионер оешмасы елъязмасына мәңгегә кереп калдылар. Советлар Союзының яшә ленинчылары төрле елларда халыкара эшчеләр хәрәкәтенең күренекле эшлеклеләрен һәм демократларны — Сакко һәм Ванцеттины, Георгий Димитров һәм Тойво Антикайненны, Анжела Дэвис һәм Луис Корваланны — яклап чыктылар, Ак йорттагы АКШ президентларына ашкынып кораллануга каршы, нейтрон бомбасына, Европада ракеталар урнаштыруга каршы ачулы протестларын жибәрделәр. Советлар Союзының тынычлык фондына пионер отрядларыннан һәм дружиналарыннан политик тоткыннар һәм аларның балалары өчен меңнәрчә сум акча килә.

Пионер оешмасы үткән еллар эчендә чын патриот-интернационалистлар тәрбияләү эшендә зур тәҗрибә туплады. Шул тәҗрибәне ижади файдаланып, интернациональ һәм патриотик тәрбиянең эчтәлеген баетырга, бу эшенең яңа, нәтиҗелерәк формаларын бертуктаусыз эзләргә кирәк. Комсомол съездларының карарлары вожатыйның игътибарын шул максатларга юнәлтә. Ялкынлы патриотлар-интернационалистлар тәрбияләү — Ленин комсомолы һәм пионер оешмасы эшчәнлегенең иң мөһим уастокларыннан берсе.

СССРның яңа Конституциясе кабул ителгән, СССР гражданлыгы турындагы Закон гамәлгә кәргән, ленинчыл Тынычлык программасы тормышка ашырыла торган, Хельсинки килешүләре кабул ителгән хәзерге шартлар-

¹ МОПР — Международная организация помощи борцам революции. 1922 елда төзелгән.

да демократик балалар оешмаларының элем-тэлэре ныгый. Мондый шартларда интернациональ-патриотик тәрбиянең куелышына яңача якын килү, тәэсирлерек чаралар табу, пионер коллективының өлгергәнлек дәрәжәсен, яш үзенчәлекләреннән чыгып пионерларның кызыксынуларын исәпкә алу таләп ителә.

Патриот-интернационалистлар тәрбияләү бик кечкенәдән, балалар бакчасындагы, октябрат йолдызчыгындагы, пионер отрядындагы беренче адымнарыннан башлана. Пионер дружинасындагы күптөрле эш барлык союздаш республикалар пионерларының дуслыгын ныгытырга, Ватаныбыз өчен горурлык хисе, барлык илләрдәге пионерлар һәм хезмәт ияләре балалары белән туганнарча теләктәшлек тәрбияләргә бурычлы.

Ватанга мәхәббәт тәрбияләү үз туган ягына, аның табигатенә, үз куллары белән жирдәге бөтен матурлыкны тудыручы кешеләргә мәхәббәт тәрбияләүдән башлана. Вожатыйның биредә мөмкинлекләре бик зур — туган як буйлап, революцион, сугышчан, хезмәт даны юллары буйлап походлар оештыру, үз шәһәрнең, поселогың, авылыңның героик үткәннен өйрәнү, яңа төзелешләргә экскурсияләр ясау, предприятие, колхоз, совхоз елъязмаларын төзү, атаклы якташларың белән очрашулар, революцион дан атналыгы һәм Хәтер вахтасы, «Без яшәгән урам», «Авылыбызның үткәне һәм хәзергесе» дигән темаларга кичәләр һәм сборлар. Һәр пионер үзенең туган жире — гаять зур Ватаныбызның, Совет Социалистик Республикалар Союзы-

ның, бер кечкенә кисәге икәннен бөтен йөрәге һәм акылы белән тойсын — вожатыйның барлык эше менә шуңа юнәлтелергә тиеш.

Совет патриотизмы тәрбияләүдә дәүләт-безнең революцион символлары — герб, флаг, гимнның роле бик зур. Аларның мәгънәсен аңлатканда, эшчеләрнең һәм крестьяннарның дөньяда беренче дәүләтен төзү тарихы турында сөйләгәндә, вожатый балаларга аңлаешлы формада түбәндәге төшенчеләрнең асылын ачып бирергә тиеш: «нык үскән социализм жәмгыяте», «советча яшәү рәвеше», «яңа тарихи гомумилек — совет халкы», «гомумхалык дәүләте». Билгеле, вожатыйның берүзенә генә боларны башкарырга кыен. Биредә дә халык депутатларын ярдәмгә чакырырга, поселок, район, шәһәр Советында әңгәмәләр оештырырга кирәк. Анда пионерларның өлкән дуслары, шәһәр, район, өлкә тормышыннан конкрет мисаллар китереп. Совет властеның хезмәт ияләре тормышын яхшырту өчен ниләр эшләве, киләсе бишьеллыкларда аларның туган ягы ничек үсәчәге турында сөйли алалар. Иң күмәк һәм тәэсирле эш төрләреннән: Кызыл байрак бәйрәмнәреннән, сборлардан, «Мин — Советлар Союзы гражданы», «Совет власте — халык власте», «Безнең Конституция» дигән әңгәмәләрдән файдаланырга кирәк. 15 союздаш республика, герой шәһәрләргә читтән торып сәяхәтләр үткәру, алар турында альбомнар, күргәзмәләр ясау бик файдалы. Республикаларга багышланган фестивальләр, СССР халыкларының жыр һәм бию, поэзия кичәләре балалар-

СИМЕА ПРЕЗИДИУМЫ ЧЛЕНЫ БУЛГАН ОЕШМАЛАР

Венгрия пионерлары союзы

Венгрия пионерлары союзы балалар һәм яшүсмерләрнең массовый ижтимагый-политик оешмасы булып тора һәм Венгрия коммунистик яшьләр союзы житәкчелегендә эшли. Союз 1946 елның 2 июнендә төзелгән. Шул вакыттан алып июньнең беренче якшәмбесе пионер оешмасының туган көне буларак билгеләп үтелә.

Венгрия пионерлары союзының максаты — үсеп килүче буынны коммунистик мораль, социалистик ватанга тугрылык һәм мәхәббәт, пролетар һәм социалистик интернационализм, хезмәтне ярату рухында тәрбияләү.

Союз сафларында 1 миллион 200 мең нәни барабанчы (октябратлар, 6—10 яшь), пионер (10—14 яшь) һәм вожатый бар.

Пионерга керүчеләр Тантаналы вәгъдә бирә. Пионерларның девизы: «Хезмәт халкы өчен, ватан өчен, алга — нык торып!» — «Алга!» Пионерлар — кызыл, ә нәни барабанчылар эңгәр галстук тагалар. Пионер

оешмалары мәктәп базасында территориаль билге буенча төзелә.

Һәр елны Пионерлар союзы үз оешмасы членнары өчен нинди дә булса бер мөһим хәрәкәт оештыра, мәсәлән, «Жирдә тынычлык өчен». Алар балаларның яш үзенчәлекләренә җавап бирә торган формада үткәрелә: уеннар, викториналар, ярышлар, карнаваллар, балалар көннәре, теләктәшлек күргәзмәләре, кызыклы кешеләр белән очрашулар. Аларның максаты: нәни барабанчыларга һәм пионерларга әйләнә-тирә дөнья турында, үз иленнән, планетаның тормышы турында мөмкин кадәр күбрәк белергә ярдәм итү.

«Предприятие — мәктәп» дигән хәрәкәт рамкасында предприятиеләр коллективлары, социалистик хезмәт бригадалары белән мәктәп пионер дружиналары арасында тыгыз элемәтә урнаштырыла.

Пионерлар союзы балалар арасында даими рәвештә «Житезлек, кыюлык» дигән ярышлар уздыра. 300 меңгә якын нәни барабанчы һәм пионер һәр елны походларда катнаша һәм туристик лагерларга чыга.

Венгрия пионерлары союзы даими рәвештә теләктәшлек кампанияләре, тынычлык фондына средстволар

ны мавыктырыр, илебез турында күбрэк белүдә ярдәм итәр. Пионер бүлмәсендә СССР картасын булдырырга, анда бишьеллыкның иң зур төзелешләрен билгеләргә, удар комсомол төзелешләрендәге яшь эшчеләр белән дусларча хат алышырга, аларга сувенирлар, китаплар жиберергә мөмкин. «Син үз Ватаныңны беләсеңме?» дигән темага викторина үткөрү пионерларга союздаш республикалар турындагы китаплар белән дуслашырга, гәзета һәм журналларны игътибар беләнрәк укырга ярдәм итәр.

Вожатыйның, педагоглар белән бергәләп, милләтләрнең аралашу теле булган рус телен өйрәнүгә аеруча игътибар бирүе бик мөһим. Әле еш кына милли телдә укытыла торган мәктәпләрдән «Артек»ка килүче кайбер пионерлар, хәтта өлкән яшьтәгеләре дә, рус телен бик йомшак беләләр.

Күп кенә отрядларда «Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин» дигән темага әңгәмәләр һәм сборлар, рус поэзиясе кичәләре, викториналар үткәрелә. Дәресе кабатлауга кайтып калмыйча, алар пионерларга рус телен өйрәнергә, рус әдәбиятын һәм сәнгатең тирәнрәк белергә ярдәм итәләр.

Безнең социалистик җәмгыятьтә, нык үскән социализм җәмгыятеңдә, интернационализм барлык милләттәге миллионнарча совет кешесе өчен тирән инануга һәм үз-үзен тоту нормасына эверелде. Безнең илебездә совет кешесенең гомуммилли горурлыгы, бердәм гаилә — совет халкының какшамас дуслыгын

тою хисе туктаусыз ныгый. Советча яшәү рәвешендә милли һәм интернациональ дигән нәрсә һаман саен бер-берсе белән тыгызрак үрелә.

Илебездә бара торган бу күренешләрнең асылын жанлы мисаллар өстендә күрсәтү вожатый өчен бик мөһим. Бер төркем балага үз шәһәрегеңдәге предприятиеләрнең нинди продукция житештерүен һәм аның кая жиберелүен белергә кушыгыз. Пионерларның икенче бер группасы сезнең район яисә өлкәнең илебездәге башка территорияләрдән нәрсәләр алуын белә. Пионерларның эзләнү нәтиҗәләренә нигезләнеп, жиберелә һәм китерелә торган продукциянең карта-схемасын төзегез, һәм бу төрле республикаларның бер-берсенә ничек ярдәм итүенә күрсәтмәле мисал булып.

Мәктәпкә пионерларның ата-аналарын чакыру һәм халыклар дуслыгына багышланган кичә үткөрү яхшы. Ата-аналар үзләре эшли торган предприятиеләрдә төрле милләт кешеләренә бергә-бергә ничек дус эшләүләре, бер-берсенә ничек булышулары турында сөйләсеннәр.

Безнең балаларыбыз — интернационалист халыкның балалары, алар пролетар тугандашлыкның бөек идеяләрен акыл һәм йөрәк белән үзләштерергә тиеш. Н. К. Крупская басым ясап әйткәнчә, пионерларның интернациональ законың үтәгәңдә, балалар «Барлык илләрнең пролетарийлары, берләшегез!» дигән лозунгның бөек асылың аңларга тиеш.

жыю кампанияләре үткәрә. СИМЕАның Генеральный секретаре буларак, союз халыкара яшьләр һәм балалар хәрәкәтеңдә актив катнаша. 1979 елда Венгрия пионерлары Европада төрле ил балаларының очрашуын оештырдылар.

Пионерлар союзының үзәк матбугат органы — «Пайташ» («Иптәш») гәзетасы, барабанчылар өчен «Кишдобош» («Нәни барабанчы») исемле журнал чыгарыла.

Конго Халык Республикасының Милли пионер хәрәкәте

Конгода милли пионер хәрәкәте (НПД) 1965 елның 19 сентябрендә төзелгән.

НПД — илдә бердәнбер балалар оешмасы, Африканың иң беренче пионер оешмаларының берсе. НПДның эшчәнлегенә Конго социалистик яшьләр союзы җитәкчелек итә. Пионер оешмасы мәктәптә эшли, 6 яшьтән 16 яшкә кадәр барлык малайлар һәм кыз балалар аның члены була ала. Хәзерге көндә илдә 500 меңгә якын пионер бар. Оешма членыңары тантаналы йөкләмә кабул итәләр, аларның 10 бурычың эченә алган пионер законнары бар, нәниләр яшел галстук, өлкән пионерлар кызыл галстук тагып йөри.

Оешманың максаты — үсеп килүче буынны Конго халкының революцион көрәш традицияләрендә, Конго хезмәт партиясе идеяләре рухында тәрбияләү. Хәзерге вакытта партиянең «Мәктәп — кыр» дигән чакыруың үтәүгә юнәлдерелгән эшчәнлек игътибар үзегендә тора, бу чакыру пионерларның ил экономикасың үстерүгә конкрет өлеш кертүең, хезмәткә намуслы һәм аңлы караш тәрбияләүне күздә тоту. Оешмада балаларның техник һәм художество ижатың үстерүгә зур урын бирелә.

Конго милли пионер хәрәкәтең һәм В. И. Ленин исемендәге бөтенсоюз пионер оешмасың дуслык һәм хезмәттәшлек мөнәсәбәтләре бәйлә.

1978 елда СИМЕАның V Генеральный Ассамблеясыңда Конго милли пионер хәрәкәте Халыкара балалар һәм яшьләр оешмалары комитетының президенты итеп сайланды.

Финляндия пионерларының демократик союзы

1945 елның июнендә төзелгән Финляндия пионерларының демократик союзы (ДСПФ) илнең иң зур (скаутлар оешмасыңнан кала) балалар оешмасы булып тора. Союз үзенең эшен Финляндия Коммунистлар

«Бу өндәмәнең тирән мәгънәсен балаларга чын-чынлап аңлатырга кирәк,— дип язды Н. К. Крупская.— Чөнки, бу өндәмәнең мәгънәсен, аның бөек әһәмиятен аңламый торып, эшчеләр сыйныфы эше өчен чын көрәшчә булып булмый».

Звенолар, отрядлар, дружиналарның күптөрле эше барышында вожатыйлар пионерларны Коммунистлар партиясенең интернациональ политикасы белән, Ленин комсомолының халыкара эшчәнлеген белән таныштыралар. Балалар дәүләтебезнең ничек итеп халыкара элементларне Хельсинкида кабул ителгән килешүләр рухында алып баруы турында, Тынычлык программасының ничек тормышка ашырылуы турында беләләр. Халыкара коммунистик һәм милли-азатлык хәрәкәте тарихы һәм аның үсешенә аеруча күренекле сәхифәләрен аңлаешлы формада өйрәнү мөһим урын алып тора. Пионерлар «Халыклар арасында тынычлыкны ныгыткан өчен» халыкара Ленин премиясе лауреатларының тормыш юлын һәм эшчәнлеген өйрәнәләр. Вожатыйлар балаларга тынычлык өчен көрәшнең максатларын һәм бурычларын аңлаталар. Европада иминлекне һәм хезмәттәшлекне ныгыту буенча Хельсинкида уздырылган Европа Җиңешмәсе материаллары белән, халыкара киеренкелекне йомшарту һәм коралсызлану өлкәсендә Совет хөкүмәтенә КПССның XXVI съездында тынычлыкны ныгыту буенча куелган яңа инициативалары белән танышу бу эштә махсус урын алып тора.

партиясе белән, коммунистик яшьләр оешмалары белән тыгыз элемтәдә алып бара. Финляндия пионерлары демократик союзының соңгы (1979) XII съездында кабул ителгән программа оешманың максатларын билгели: балаларны һәм яшүсмерләрне эшчеләр сыйныфы идеологиясе нигезендә — марксизм-ленинизм нигезендә, патриотизм һәм интернационализм, теләктәшлек, тынычлык һәм дуслык рухында тәрбияләү.

Азатлык һәм бәйсезлек өчен көрәшүче илләр — Намибия, Кампучия, Чили балалары белән теләктәшлек кампанияләре даими рәвештә үткәрелә. Илнең балалар хәрәкәте тормышында түбәндәгеләр зур акцияләргә үткәрү мөһим вакыйгага әверелде, мәсәлән, кече пионер олимпиадалары (1980 ел уеннарының лозунгысы — «Тынычлык, киеренкелекне йомшарту һәм социализм өчен»), халыкара балалар көпнәре, Ленин атиалыклары һ. б. Актив халыкара эшчәнлек алып барыла. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы һәм ФПДС күп еллардан бирле инде делегацияләр алмашу, вожатыйлар өчен семинарлар, пионер лагерьлары эшендә катнашу һәм башкаларны эченә алган күпъяклы хезмәттәшлекне тормышка ашыралар.

Пионерлар аңлаешлы формада ВФДМ¹, МСС², СИМЕА³ эшчәнлеген белән танышалар, яшьләрнең һәм студентларның бөтендөнья фестивальләре тарихын, «Салют, Жинү!», «Һәрвакыт булсын кояш!», «Тынычлык байрагы» дигән балалар фестивальләре һәм бәйрәмнәре тарихын өйрәнәләр.

Бу эшнәң максаты — балаларда югары интернационализм хисләре, кешелек дөньясының иң явыз дошманы булган империализм белән килешә алмаучанлык тәрбияләү, «социалистик бердәмлек», «социалистик интернационализм» төшенчәләрен аңлаешлы формада ачып бирү, яшь ленинчыларны халыкара бердәмлек акцияләренә актив тарту.

Комсомолның XVI съездының «Яшьләрне СССР халыкларының туганнарча дуслыгы һәм пролетар интернационализм рухында тәрбияләү» секциясе рекомендацияләрендә болай диелгән: «Интернациональ дуслык һәм теләктәшлек клубларын комсомол оешмалары һәм пионер дружиналары эшенә иң кин

¹ ВФДМ (Всемирная федерация демократической молодежи) — Демократик яшьләрнең бөтендөнья федерациясе, халыкара демократик яшьләр хәрәкәтенә үзгә, 1945 елның 10 ноябрендә Лондонда төзелә.

² МСС (Международный союз студентов) — Студентларның халыкара союзы, халыкара демократик студентлар хәрәкәтенә үзгә.

³ СИМЕА (Международный комитет детских и юношеских организаций при ВФДМ) — Балалар һәм яшьләр оешмаларының ВФДМ каршындагы халыкара комитеты.

Союз территорияль билгә буенча төзелгән. 800 гә якын пионер отряды Финляндиянең барлык районнарыннан 30 мең пионерны берләштерә.

Пионерларның формасы — яшел күлмәк (блуза) һәм кызыл галстук. Союз пионерлар өчен берничә газета һәм журнал чыгара.

СИМЕАга нигез салынганнан башлап ФПДС аның Президиумы члены булып тора, ә 1978 елда Халыкара комитетның вице-президенты итеп сайланды.

Судан пионер оешмасы

50 нче елларда төзелгән Судан пионер оешмасы, башка демократик һәм прогрессив оешмалар белән бергәләп, үзенең членнарын империализмга һәм колонизмга каршы көрәш рухында, милли бәйсезлек һәм үсеш өчен көрәш рухында тәрбияләү линиясен үткәрдә.

1971 елдан соң пионер оешмасының эшчәнлеген, башка демократик ижтимагый яшьләр оешмалары кебек үк, рәсми рәвештә тыела. Оешманың яшәве өчен, легаль эшчәнлеген өчен көрәш давам итә. 1978 елда Су-

таралган һәм нәтижәле формаларыннан берсе дип санарга кирәк».

КИД (Клуб интернациональной дружбы) — ИДК (Интернациональ дуслык клубы) — 4—10 класс укучыларының ирекле берләшмәсе. Эшнән максатлары, бурычлары, эчтәлегә һәм формалары, ИДК членнарының хокуклары һәм бурычлары, клубның структурасы, житәкчелек, үзидарә Интернациональ дуслык клубының ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм СССР Мәгариф министрлыгы тарафынан кабул ителгән үрнәк положениесендә күрсәтелгән («Вожатый», 1978, № 11).

Алдыңгы пионер коллективлары практикасы күрсәткәнчә, пионер отрядларының Бөтенсоюз маршы барышында киң таралган интернациональ дуслык клублары һәм түгәрәкләр яш патриотлар-интернационалистлар тәрбияләүнең мавыктыргыч һәм актив формасы булып тора.

ИДКлар системалы рәвештә төрле-төрле чаралар үткәрәләр, ул чаралар пионерларга Совет дәүләте һәм социалистик бердәмлек илләренән ленинчыл милли политикасын, тынычлык сөюче политикасын, КПССның XXIV съездында кабул ителгән һәм партиянең XXV һәм XXVI съездлары карарларында расланган ленинчыл Тынычлык программасын тиерәк аңларга ярдәм итәләр.

ИДКлар аңлаешлы формада яш ленинчыларны социалистик бердәмлек илләре белән, Экономик Ярдәмләшү Советы эше, Варшава Договоры илләренән эшчәнлегә белән, тугандаш социалистик бердәмлек илләренән уңыш-

лары белән таныштыралар, эксплуатациясе, раса дискриминациясе, кеше хокукларын һәм ирекләрен бозуы белән империализмның кешелек дөнъясына нәрсә китерүен ачып бирәләр, Бала хокуклары декларациясенән социализм илләрендә ничек тормышка ашырылуын һәм капитал хакимлек иткән илләрдә аның ничек бертуктаусыз бозылуын күрсәтәләр.

ИДКлар балаларны һәм яшүсмерләргә дөнъядагы демократик яшләр һәм балалар оешмаларының эшчәнлегә белән даими рәвештә таныштыралар, пионерлар һәм мәктәп балаларының теләктәшлек митингларын, форумнарын, дуслык фестивальләре, учаклары һәм бәйрәмнәрен оештыралар, Совет тынычлык фондын ныгыталар, чит илләр белән дуслык һәм культура элемтәләре жәмгыятьләре Союзы белән, чит илләрдәге пионер оешмаларының ИДКлары белән даими бәйләнеш булдыралар.

ИДКның иң югары органы — интернациональ дуслык клубы членнарының гомуми жыелышы. Анда ИДКның советы сайлана, ә совет үз эчендә председател, аның урынбасарын һәм секретарь сайлый. ИДКлар мәктәпнең комсомол комитеты һәм пионер оешмасының дружина советы житәкчелегендә эшлиләр. ИДК советы клубның барлык практик эшчәнлеген тормышка ашыра: планлаштыра, массовый чаралар үткәрә, секцияләр һәм группалар отчетын тыңлый, ИДКның почетлы членнарын — тынычлык өчен күренекле көрәшчеләрне, Советлар Союзының ты-

дан пионер оешмасы СИМЕАның вице-президенты итеп кабат сайланды.

Д. Сухэ-Батор исемдәге пионер оешмасы (МХР)

Монголия пионер оешмасының туган көне — 1925 елның 8 мае. Оешманың беренче исеме — «Яш алмаш союзы».

Хәзерге көндә пионер оешмасы 400 меңгә якын сухэ-баторчы (7—10 яшь) һәм пионерны (10—15 яшь) берләштерә.

Оешма үсеп килүче буыңга партиянең һәм халыкның революцион традицияләренә нигезләнеп коммунистик тәрбия бирү, Монголия комсомолына лаек алмаш әзерләү буенча күпьяклы эш алып бара. Белемгә, мәхәббәт тәрбиялүгә, хезмәт тәрбиясенә, балаларның техник һәм художество ижадын, спортны үстерүгә бик нык игътибар бирелә.

Пионер оешмасы интернациональ тәрбия эшенә аеруча игътибар бирә. Мәктәпләрдә, дружиналарда интернациональ дуслык клублары эшли, чит илләрдәге

яшәтешләре белән хат алышалар, дуслык фестивальләре, шулай ук империализмга һәм реакциягә каршы, азатлык, бәйсезлек, демократия, социаль прогресс өчен көрәшүче балалар һәм халыклар белән теләктәшлек митинглары үткәрелә.

В. И. Ленинның тууына 110 ел тулу көнен каршыларга әзерләнгәндә, оешмада «Ленинча укырга һәм яшәргә» девизы астында зур эш башкарылды.

Ил буенча сәяхәт итүләр, пионерлар һәм мәктәп балаларының файдалы эшләре коллектив эшчәнлекнең төп нәтижәсе булып тора. Яш пионерлар үз оешмаларының 55 еллыгын укуда һәм хезмәттә яңа уңышлар белән каршыладылар.

Монголия халык революциясенән, Монголия халык-революцион партиясенән һәм Монголия яшләр революцион союзының 60 еллыгына пионерлар «Смена» («Алмаш») пионер маршының чираттагы этапларын багышладылар, ул «Монголия халык-революцион партиясе эшенә тугрылыклы, Монголия яшләр революцион союзының лаеклы алмашы булырбыз» дигән девиз астында үттә.

нычлыкны саклау комитеты членнарын, халык депутатларын, партия һәм комсомол ветераннарын сайлый, клубның исемең, аның девизын, эмблемасын раслый, бюллетень, стена газетасы, «яшен»нәр чыгара һ. б.

ИДКның эшен оештыруны, совет төзелгәннән соң, бер елга һәм һәр айга жентекләп эшләнган план төзүдән башларга, бу эшкә барлык идкчыларны тартырга кирәк. Эш планын төзегәндә, интернациональ дуслык клубының иң яхшы исеме һәм эмблемасына алдан ук ачык конкурс игълан итәргә кирәк. Ачык конкурс балаларның игътибарын бик тиз җәлеп итәр. Һәркем үз исемең һәм үз эмблемасын үткәргә тырышыр. Дружиналарда, Пионер йортларында һәм сарайларында ИДКларның бик күп төрле исемнәре бар: «Безнең дусларыбыз — бөтен җир йөзүдә», «Дуслык», «Глобус», «Қызыл канәфер», «Факел», «Һәрвакыт булсын кояш!», «Тынычлык һәм дуслык өчен», «Төрле төстәге галстуклар», «Иптәш», «Викки» (курчак — СИМЕА символы) һ. б. ИДКның исемең һәм эмблемасын укучыларның күпчелеге раславы мөһим.

Вожатыйлар, укытучылар һәм ИДК советы белән бергәләп, үрнәк положение нигезендә аның уставын эшли һәм раслыйлар. Күп кенә интернациональ дуслык клубларында һәм түгәрәкләрендә уставка төп положениеләр керә, болар түбәндәгеләр: союздаш республикалар һәм социалистик бердәмлек илләре пионерлары белән, барлык илләрнең хезмәт ияләре балалары белән дуслыкны ны-

гыту, теләктәшлек акцияләрендә һәм кампанияләрендә, балалар фестивалләрендә актив катнашу, безнең илебездә Бала хокуклары декларациясенең ничек тормышка ашырылуы, СССРның яңа Конституциясенең балаларга ниләр бирүе турында, пионер оешмасының тынычлык һәм дуслык өчен ничек көрәшүе турында дусларыңа сөйләү, хезмәт ияләренең һәм яшьләренең революцион көрәш тарихын өйрәнү, халыклар азатлыгы һәм җирдә тынычлык өчен гомерләрен биргән кешеләргә хөрмәтләп искә алу, чит илләрнең культурасы, сәнгате һәм әдәбияты белән танышу, чит илләрдәге яшәтешләрен һәм пионер коллективлары белән хат язышу, чит ил телләрен тирәнрәк өйрәнү, ИДК секцияләреннән берсенең эшендә актив катнашу.

Бик еш кына ИДК эшенең юнәлеше һәм, димәк, исеме дә, дружина эшли торган урын белән бәйлә була. Әйттик, сезнең шәһәр социалистик илләрдәге бер шәһәр белән туганлашкан, сездә чит ил кунаклары була, сезнең шәһәрнең предприятиеләре социалистик бердәмлек илләре өчен продукция житештерә. Мондый мөмкинлектән файдаланмыйча ярый, чөнки балалар туганлашкан шәһәр белән дуслыкны туктаусыз ныгытачаклар. Яисә сезнең дружина «Дуслык» нефть үткәргече уза торган, Оренбург — СССРның көнбатыш чиге газ үткәргече салынган урыннарда, социалистик илләр вәкилләре дә эшли торган Экономик Ярдамлашу Советы төзелешләре барган урыннарда эшли, яисә сезнең шәһәр, поселок икенче союздаш республика бе-

«Франция пионерлары»

«Франция пионерлары» оешмасы үзенең хәзерге исемең 1970 елда алды. Моңа кадәр, 1945 елдан башлап, ул «Қыюлар союзы» дип атала иде. Франция коммунистлар партиясе (ФКП) һәм Франция коммунистик яшьләр хәрәкәте (ФКЯХ) белән тыгыз бәйләнештә эшләп, оешма балаларны һәм яшүсмерләргә эшчеләр сыйныфының көрәш традицияләрендә, патриотизм, интернационализм, тынычлык һәм халыклар арасында дуслык рухында тәрбияли. «Франция пионерлары»ның төп эшчәнлек формалары — балаларның буш вакытларың дәрәс оештыру, культура-масса һәм спорт чаралары, походлар, экскурсияләр үткөрү, җәйге ялны оештыру.

Оешма территорияль билгеләр буенча төзелә һәм 6 яштән 15 яшькә кадәр булган 60 меңләп баланы берләштерә. Оешманың иң югары органы — съезд, ул ике елга бер тапкыр уздырыла.

Төрле чаралар барышында пионерлар Чили, Кампучия һәм башка күп кенә илләрнең балаларын яклап теләктәшлек кампанияләре һәм акцияләре үткәрәләр.

«Франция пионерлары» В. И. Ленин исемеңдәге бөтен-союз пионер оешмасы белән нәтиҗәле хезмәттәшлекне тормышка ашыралар; делегацияләр, балалар группалары алмашу, җәйге пионер эшендә катнашу. Оешма «Тормыш мәктәбе» исемле журналын чыгара. 1978 елга кадәр «Франция пионерлары» оешмасы СИМЕА президенты булып торды.

Хо Ши Мин исемеңдәге пионер оешмасы

Хезмәт ияләре партиясе карары буенча 1941 елның 15 маенда нигез салынган Вьетнам пионер оешмасына 1959 елда Хо Ши Мин исеме бирелде.

Оешма үзенең членнарын социалистик патриотизм һәм пролетар интернационализм рухында, Вьетнам коммунистлар партиясе идеяләренә, Хо Ши Мин васыятьләренә тугрылык рухында тәрбияли. Пионерлар илнең ижтимагый-политик тормышында актив катнашалар, социалистик төзелеш һәм Ватанны саклау эшенә кулларыннан килгәнчә өлеш кертәләр. Вьетнам пионерларының конкрет эшен күрсәткән ике хәрәкәт: кече пионер планы (хезмәт эшчәнлегә һәм экономия өлкәсендә) һәм

лән чиктәш. Болар шулай ук вожатыйга эш-не конкрет һәм тәсирле итеп алып барырга ярдәм итә.

Күп кенә ИДКлар берничә ел буена тынычлык өчен күренекле көрәшчеләр, халыкара коммунистик һәм эшчеләр хәрәкәте көрәшчеләре Эрнст Тельманның, Георгий Димитров, Клара Цеткин, Хосе Диас, Вильгельм Пик, Пальмиро Тольятти, Луис Корваланның; патриот-интернационалистлар Юлиус Фучик, Мате Залканың; чит илләрдәге яшәү геройлар Даниэль Фери, Митко Палаузов, Бошко Бух һәм башкаларның тормышын һәм эшчәнлеген өйрәнәләр. Туганнарча дуслык һәм теләктәшлекне ныгыту буенча алып барылган зур эшләр комсомол комитетларына һәм пионер оешмасы советларына мондый ИДКларга почетлы исем бирү мөмкинлеген тудыра. Мәскәү шәһәр Пионерлар сарае каршында оештырылган, илебездәге иң яхшы ИДКларның берсе беренче космос герое Ю. А. Гагарин исемен йөртә.

ИДК эшенең айлык һәм еллык планын төзегәндә, вожатый календарьдагы истәлекле даталарны исәпкә ала, календарьны ул ИДК активистлары белән бергәләп жентекләп өйрәнә. Иң яхшысы, «Мәктәп баласы календаре», «Яшьләр календаре», «Пионер вожатые-ның юлдашы» дигән календарьларны булдыру. Аларда һәр елга иң мөһим эчке һәм халыкара даталар һәм вакыйгалар, көрәшүче халыклар белән теләктәшлек көннәре, халыкара демократик яшьләр һәм балалар хәрәкәтенең мөһим үрләре һәм истәлекле ва-

кийгалары, тынычлык, азатлык һәм социаль прогресс өчен күренекле көрәшчеләрнең тор-мышы һәм көрәше белән бәйлә даталар билгеләнгән була. Календарьда һәр елны билгеләп үтелә торган традицион даталар бар — союздаш республикалар төзелгән, аларның конституцияләре кабул ителгән көннәр, Халыкара балаларны яклау көне, Яшьләрнең халыкара теләктәшлегә көне, Кеше хокуклары көне, тугандаш пионер оешмалары туган көннәр, Яшәү антифашист-герой көне һ. б.

Төрле ИДКларда төрле сандагы һәм төр-ле секцияләр бар. ИДКга түбәндәге секция-ләр керә ала: чит илләрдә пионерлар һәм балаларның демократик оешмалары секция-се; истәлекле даталар һәм вакыйгалар; со-юздаш республикалар пионер оешмалары; коллектив хат алышу, тәржемәчеләр, тарих-чы-эстабарлар, халыкара вакыйгалар, күр-гәзмәләр, әдәбият һәм сәнгать, коллекционер-лар секцияләре. Кайбер клубларда башка төрле секцияләр дә бар: «СССР — минем Ва-таным», «Тугандаш социалистик бердәмлек илләре», «Ике дөнья — ике балачак», «Милли-азатлык көрәше», «Империализм — балачак-ның дошманы», викториналар һәм читтән то-рып сәяхәтләр секцияләре һ. б.

Вожатый, укытучы һәм ИДК советы секция-ләрнең санын билгелиләр, балаларның яш-ләрнең, теләкләрен, поручениеләр үтәргә хә-зерлек дәрәжәләрен исәпкә алып, аларны төрле секцияләргә беркетәләр. Мәсәлән, «Чит илләрдә яшьләрнең демократик оешмалары», «Милли-азатлык хәрәкәте» секцияләренә, шу-

Чан Куок Тоан хәрәкәте (Советлар Союзындагы ти-мурчылар хәрәкәте кебек) бар. Хәзерге вакытта оеш-ма членнары башкалада «Кызыл галстук» исемле гос-тиница төзү өчен средство туплауны үткәрәләр. Хо Ши Мин исемендәге коммунистик яшьләр союзының 50 ел-лык юбилее һәм Пионер оешмасының 40 еллыгын (1981) Вьетнам пионерлары «Комсомолның, пионерия-нең туган көнен котлыйбыз! Тырышып һәм яхшы укыр-га вәгдә бирәбез! Пионер сафларын ныгытыйк! Ба-рыбыз бергәләп комсомол сафына басыйк!» лозунгысы астында каршы алдылар.

Хо Ши Мин исемендәге пионер оешмасында 5 мил-лион член исәпләнә, оешма илнең төньягында да, көн-ягында да барлык провинцияләрдә эшчәнлек алып ба-ра. Вьетнам пионерларының формасы — ак күлмәк, блуза һәм кызыл галстук.

Польша харцерлары союзы (ПХР)

Хәзерге Польша харцерлары союзы 1956 елда тө-зелгән. Оешма членнары яшәү ягыннан отрядларга бү-ленә: зухлар (8—10 яшь), харцерлар (11—15 яшь)

һәм Социалистик Польшага харцерлар хезмәте дру-жиналары (16—20 яшь). Оешма барлыгы 3 мил-лионнан артык членны берләштерә. Польша харцерла-ры союзының иң югары органы — оешманың съезды, ул дүрт елга бер тапкыр уздырыла. Съездлар арасын-дагы чорда союзы Баш совет житекли.

Польша воеводстволары санына карап, оешма 49 өлкә оешмасына — хоронгвияләргә бүленә, алар шә-һәр һәм район оешмаларына житекчелек итәләр. Хар-церлар илнең ижтимагый һәм хужалык тормышында актив катнашалар.

Польша харцерлары культура, туризм, спорт өлкә-сендә күп төрле эш алып баралар. СИМЕА Президиу-мының актив члены буларак, Польша харцерлары сою-зы халыкара балалар һәм яшьләр хәрәкәтендә катна-ша, чит илләрдәге 40 тан артык балалар оешмасы белән хезмәттәшлек итә.

Хосе Марти исемендәге пионер оешмасы (Куба)

Кубада пионер оешмасы 1961 елның 4 апрелендә «Баш күтәрүче пионерлар союзы» исеме астында төзе-лә, соңыннан ул «Куба пионерлары союзы» дип үзгәр-

лай ук күргәзмәләр, тәржемәчеләр, әдәбият һәм сәнгать секцияләренә ВЛКСМ сафларына керергә әзерләнүче өлкән пионерлар һәм югары класс укучылары кертелә, чөнки анда тирәнрәк белем, оештыру күнекмәләре таләп ителә.

Кече яшьтәге пионерларны баштарак коллекционерлар секциясенә, «Ике дөнья — ике балачак», «Социалистик бердәмлек илләрендәге пионер оешмалары» кебек секцияләргә тартырга кирәк. Бу секцияләрдә катнашу аларга киләчәктә махсус белемнәр таләп итә торган башка секцияләрдә дә катнашырга мөмкинлек бирәчәк.

ИДКның һәрбер члены гомумән интернациональ дуслык клублары һәм аерым алганда үзе йөри торган секция алдындагы бурычларны ачык белергә тиеш.

«СССР — минем Ватаным» («Унбиш дус», «Республикаларның көчле, нык союзы») секциясе СССРның төзелү тарихын, Ватаныбызның бүгенге көнен, аның героик үткәнен һәм хәзергесен өйрәнү буенча төрлө-төрлө эш оештыра. Шушы максат белән союздаш республикаларга багышланган бәйрәмнәр һәм кичәләр, илебездәге истәлекле урыннары буйлап читтән торып сәяхәтләр, лекцияләр һәм әңгәмәләр, союздаш республикалар турында уен-викториналар, каникул көннәрендә хат алышкан дусларга сәяхәтләр үткәрелә. Бу сәяхәтләргә жентекләп әзерләнүгә, материалны өйрәнүгә кирәк. Күп кенә ИДКлар мәктәпкә клуб эшләрендә катнаша, бу очракта союздаш һәм автономияле республи-

калардан берничә мәктәп күп еллар буена тыгыз элемәтә тоталар һәм чиратлап очрашулар үткәрәләр, ә жәй көне дусларына пионер лагеренда ял оештыралар.

«СССР — минем Ватаным» секциясе СССР халыклары дуслыгына багышланган иң яхшы хикәя, шигырь, рәсемгә, дуслар өчен иң яхшы сувенирга конкурслар үткәрәләр, балалар илебездә халыклары җырларын һәм биюләрен өйрәнәләр, дуслык фестивалләре һәм кичәләре, союздаш республикалар көннәрен һәм атналыкларын уздыралар. Мондый бәйрәмнәр алдыннан мәктәптә союздаш республикаларга багышланган күргәзмәләр ачыла, алар өчен материалны активистлар уку җылы буена җыялар. ИДКлар союздаш, автономияле республикалар чикләрендә традицион дуслык учаклары оештыралар, анда эш тәҗрибәсе алмашалар, спорт ярышлары, үзешчән сәнгать концертлары, «Бишьеллыкка минем республикам», «Республикабызның хезмәт героилары», «Республикабыздагы орденлы өлкә һәм шәһәрләр» темаларына әңгәмәләр һәм пресс-конференцияләр үткәрәләр. ИДК активистларына ярдәмгә совет яшьләренең туристик экспедицияләре бөтенсоюз тематик маршрутлары буенча юл күрсәткеч ике китап чыгарылды: «СССР — минем Ватаным» («Молодая гвардия», 1978, 1979). Беренче юл күрсәткечтә сизгез бөтенсоюз маршруты тәкъдим ителә: «Ленин булган истәлекле урыннар», «Бөек Октябрь юлыннан», «Беркем дә онытылмады, бернәрсә дә онытылмады», «Бөек төзелешләр тормышы», «Комсомол бай-

телә. 1977 елда союзга Кубаның бөек фикер иясе һәм революционеры Хосе Марти исеме бирелә һәм оешма яңача — Хосе Марти исемендәге пионер оешмасы дип атала башлый. Оешманың максаты — балаларны һәм яшүсмерләргә Куба революциясе бурычларын хәл итүгә туплау, аңлы һәм һәрьяклап алга киткән кешеләр, яңа жәмгыять төзүчеләр, «Куба яшь коммунистлар союзының» һәм коммунистлар партиясенең булчак членнарын тәрбияләү.

Оешма пионерларга хезмәт тәрбиясе бирүгә нык игътибар итә — авыл хужалыгына ярдәм («Мәктәп — кырда» дигән хәрәкәттә 1 миллионнан артык бала катнаша), укучыларның өлгерешен күтәрү өчен көрәшә (артта калучылар өстеннән шефлык итү; олимпиадалар һәм белем викториналары үткәрү һ. б.). Пионерлар даими рәвештә революция ветераннары, производство алдынгылары белән очрашалар.

Пионер оешмасы үз сафларында 6 яшьтән 15 яшькә кадәр булган ике миллионга якын баланы һәм яшүсмерне берләштерә. I баскыч — монкандист пионерлар (1—4 класслар) эңгәр галстук тагалар, II баскыч — Хосе Марти пионерлары (5—9 класслар) кызыл галстук тагалар,

Куба пионерлары социалистик илләрнең, Латин Америкасы һәм Африкадагы күп кенә илләрнең пионер оешмалары белән актив хезмәттәшлек итәләр.

«Эдонопула» балалар оешмасы (Кипр)

Кипрда балалар оешмасы төзү турындагы карар 1960 елда ЭДОН (Яшьләргә бердәм демократик оешмасы) съездында кабул ителә. ЭДОН — илнең прогрессив яшьләр оешмасы, ул үз эшчәнлегендә марксизм-ленинизм һәм пролетар интернационализм принципларына таяна. Мәктәпләрдә балаларның политик оешмалары эшчәнлегә рәсми рәвештә тыелган шартларда, берсәче пионер группаларын төзү ЭДОН клублары базасында барды. Хәзерге вакытта бу группалар 7 яшьтән алып 16 яшькә кадәргә берничә мең баланы һәм яшүсмерне берләштерә, болар күбесенчә эшче, крестьян, прогрессив карашлы интеллигенция балалары.

Пионерлар Кипр проблемасын гадел юл белән җайга салу өчен, утрау территориясеннән барлык чит ил гаскәрләрен һәм НАТО базаларын чыгару өчен, качаклар проблемасын хәл итү, тулысынча бәйсезлек, демокра-

рагында Ватаныбызның орденнары», «Дуслык юлларыннан», «Ватанның турылыклы уллары», «Һәйкәл-шәһәрләр буйлап». Китапта дүрт маршрут турында жентекләп сөйләнә, экскурсияне ничек оештыру турында киңәшләр бирелә, музейларның адреслары күрсәтелә.

«СССР — минем Ватаным» секциясе союздаш республикалар флаглары һәм гербларының, бөтенсоюз удар төзелешләрнең күргәзмәләрен оештыра. Күп кенә ИДКларда гасыр төзелеше — Байкал — Амур магистрале карталары эшләнгән, анда БАМ төзелешенә һәр союздаш республика керткән өлеш мисаллар белән күрсәтелә. ИДКчылар яшь төзүчеләр белән хат алышалар, бөтен илебез яшьләре һәм пионерлары оештыра торган Уренгой китапханәсенә китаплар жибәрәләр.

Бу секциянең эшен оештырганда, вожатыйларга «СССР. 100 сорау һәм 100 җавап» дигән китап белән (Издательство агентства печати «Новости», М., 1980); БСЭ, т. 24, икенче китап («СССР») белән танышу файдалы.

«Балаларның халыкара демократик хәрәкәте», «Төрле төстәге галстуклар», «Безнең дусларыбыз — бөтен җир йөзүдә» дигән секцияләрнең эше эчтәлегенә белән бай һәм формасы ягыннан күп төрле була ала. Соңгы елларда безнең илебез пионер оешмасының чит илләрдәге пионер һәм балалар оешмалары белән халыкара элемтәләре шактый ныгыды, «Һәрвакыт булсын кояш!» дигән Халыкара фестиваль үткәрелде, анда бөтен дөньядагы

103 илдән 150 балалар оешмасының вәкилләре катнашты; «Артекта» Халыкара балалар елына багышланган бәйрәм үткәрелде, тугандаш социалистик бердәмлек илләренә һәр елны «дуслык поездлары» оештырыла. Чит илләргә пионер делегацияләре бара. «Молодая гвардия» нәшриятында тугандаш пионер оешмалары турында күп яңа китаплар чыгарылды: «Яшь сухэбаторчылар» («Юные сухэбаторцы»), «Харцерлар — пионерларга» («Харцеры — пионерам»), «Азатлык утравы пионерлары» («Пионеры острова Свободы»), «Сентябратлар — безнең дусларыбыз» («Наши друзья — сентябрята»), «Тельман исемендәге» («Имени Тельмана»), «Элере!» («Вперед»), төрле илләр балаларының теләктәшлегенә һәм дуслыгы турында «Түгәрәккә басык! сулда да дуслар, унда да дуслар» («Встанем в круг: слева — друг, справа — друг») дигән китап чыкты. Яңа пионер оешмалары турында «Пионерская правда» газетасы һәм «Пионер» журналының халыкара клубы даими рәвештә сөйләп тора. Болар барысы да «Балаларның демократик хәрәкәте» секциясе эшен кызыклы итеп, төрле илләр хезмәт ияләре балаларының «дуслыгы һәм теләктәшлегенә ачык мисалларында үткәргә мөмкинлек бирә.

Бу секция чит илләрдәге пионер һәм балалар оешмалары тарихын өйрәнүне оештыра, балаларны чит илләрдәге коллективларының яңа башлангычлары белән таныштыра, тугандаш оешмаларның туган көннәренә багышланган сборлар һәм бәйрәмнәр үткәрә.

тия, социаль прогресс өчен хәрәкәттә актив катнашалар. Оешманың эшчәнлегендә халыкның культура традицияләрен үстерү, балаларны художество иҗатына, спорт белән шөгылләнүгә тарту мөһим урын алып тора.

«Эдонопула» балалар оешмасы социалистик, капиталистик һәм азатлыкка чыккан илләрнең күп кенә тугандаш пионер оешмалары белән күпьяклы хезмәттәшлек алып бара. Кипр пионерларының В. И. Ленин исемендәге бөтенсоюз пионер оешмасы белән туганнарча элемтәсе дә уңышлы үстөрелә.

Кипр пионерларының үз формасы бар: ак күлмәк (блуза), яшел чалбар (юбка) һәм Кипр утравы контурын сурәтләгән эмблемалы яшел галстук.

КИПРның «Эдонопула» балалар оешмасы — ун елдан артык СИМЕА Президиумы члены.

Хосе Антонио Галан исемендәге пионер оешмасы (Колумбия)

1952 елда Колумбиянең коммунистик яшьләр (КМК) оешмасын төзү балалар һәм яшүсмерләр арасындагы эшенә дә башлап җибәрде. Коммунистлар партиясе жи-

тәкчелегендә алып барылган бу эш 1974 елда гомум-милли пионер оешмасы төзелүгә китерде. 1975 елда Колумбия пионер оешмасына узган гасыр башында испан басып алучыларына каршы Колумбия халкы алып барган азатлык көрәшенең яшь милли герое Хосе Антонио Галан исеме бирелде.

Оешманың эшчәнлегенә хезмәт халкы балаларын тулы милли азатлык өчен, җәмгыятьне демократик нигездә үзгәртеп кору, балаларның белем алуға, культура байлыктарыннан файдалануға, социаль тәмин ителүгә хокукы өчен көрәш рухында тәрбияләнүгә нигезләнә. Оешма үзенең членнарын тынычлык рухында, барлык илләр халыклары һәм балалары белән үзара дуслык, хезмәттәшлек рухында тәрбияли.

Оешманың максатларын уртаклаша һәм аның Уставын танып торган 7 яшьтән алып 14 яшькәчә балалар һәм яшүсмерләр пионер оешмасының членнары булып тора ала. Оешма илнең төрле районнарыннан берничә мең баланы берләштерә. Колумбия пионерлары илнең прогрессив ижтимагый көчләре үткәрә торган акцияләрдә, семинар һәм митингларда катнашалар.

1979 елның декабрендә үткәрелгән I милли пионер

Бу көннөрдө дружиналарда һәм отрядларда тантаналы линейкалар, сборлар, бэйрәмнәр үткөрөлө, анда юбилейларга жибөрөлө торган котлау телеграммалары һәм хатларының текстлары кабул ителә.

Менә оешмаларның адреслары:

Народная Республика Болгария, г. София, бульвар Стамболийского, 11, Центральный совет Димитровской пионерской организации «Септемврийче».

Венгерская Народная Республика, 1388, Будапешт XIII, Уйпешти рактарт, 37/38, национальное руководство Союза венгерских пионеров.

Социалистическая Республика Вьетнам, г. Ханой, ул. Ба Чшу, 60, Центральный совет пионерской организации имени Хо Ши Мина.

Германская Демократическая Республика, г. Берлин, Унтерден-Линден, 36/38, Центральный совет пионерской организации имени Э. Тельмана.

Социалистическая Республика Куба, г. Гавана, Ведадо, Пассо, Национальный совет пионерской организации имени Хосе Марти.

Корейская Народно-Демократическая Республика, г. Пхеньян, Центральный Комитет Социалистической трудовой молодежи, пионерская организация КНДР.

Монгольская Народная Республика, г. Улан-Батор, ул. Бага Тойрог, Центральный совет пионерской организации имени Сухэ-Батора.

Польская Народная Республика, г. Варша-

ва, ул. Конопницкой, 6, Главный штаб Союза польских харцеров.

Социалистическая Республика Румыния, г. Бухарест, ул. Онешть, 4—6, Национальный совет пионерской организации СРР.

Чехословацкая Социалистическая Республика, г. Прага, площадь М. Горького, 24, Центральный совет пионерской организации ССМ ЧССР.

Социалистическая Федеративная Республика Югославия, г. Белград, ул. Моше Пияде, 12/у, Совет Союза пионеров Югославии.

Бэйрәм алдыннан дусларга пионерларның үз куллары белән ясаган сувенирлары посылка итеп жибөрөлә. ИДКчылар чит ил пионерлары тормышына, тугандаш халыкларыбыз дуслыгына багышлап күргәзмәләр оештыралар. Китапханәче, китап сөючеләр жәмгыяте активистлары белән бергәләп, юнкорлар берәр пионер оешмасына багышланган газета-журнал материалларыннан һәм китаплардан стендлар, шулай ук чит ил пионерлары белән коллектив рәвештә язышкан хатлардан стенд төзиләр. Яшь коллекционерлар бу көннөрдә үзләре жыйган маркалар, значоклар, конвертлар, махсус печатле маркалар коллекциясен күрсәтәләр. Уен оештыручылар чит ил балаларының массовый уеннарын үткөрәләр, милли киёмнәргә киендерелгән курчаклар күргәзмәсе оештыралар. Яшь киномеханиклар тугандаш социалистик илләр турында сөйли торган документаль фильмнар күрсәтәләр. Теге яки бу илнең пионер оешмасы туган көнне үткөрергә әзерлән-

фестивале илдәге балалар хәрәкәтенең зур вакыйгасына әверелде.

Колумбия пионерларының үз формасы бар: ак күлмәк (блуза) һәм пионер оешмасы эмблемасы булган кызыл галстук. «Солесито» («Кояш») исемле газета чыгарыла.

СИМЕА Президиумы члены буларак, Хосе Антонио Галан исемендәге пионер оешмасы Латин Америкасы илләрендәге бик күп тугандаш оешмалар белән хезмәттәшлек итә.

Колумбия һәм Советлар Союзы пионерларын күп еллык дуслык, төрле халыкара чараларда бергәләп катнашу, делегацияләр һәм эшчәнлекнең төрле юнәлешләре буенча информацияләр алмашу үзара бәйли.

СИМЕА ЧЛЕНЫ БУЛГАН ОЕШМАЛАР

Ангола пионерларының Агостиньо Нето исемендәге оешмасы

Ангола пионер оешмасы (АПО) Ангола халкының Португалия колонизаторларына каршы кораллы көрәше чорында туды. 1963 елның 1 декабре АПОның ту-

ган көне булып санала. Оешманың максаты — яшь гражданны халыкның империализмга, колониализмга каршы көрәше традицияләрендә, МПЛА — Хезмәт Партиясе идеяләре рухында тәрбияләү. Оешма 6 яштән алып 14 яшькә кадәргә балаларны һәм яшүсмерләргә берләштерә. Пионер отрядлары мәктәпләрдә эшли. Пионер оешмасының эшчәнлегенә МПЛА — Хезмәт Партиясе Яшьләрә житекчелек итә.

Пионер оешмасы Анголаның милли үсеше эшендә актив ярдәм итә. Пионерлар кофе жыю буенча хезмәт акцияләре үткөрәләр, наданлыкны бетерү кампаниясендә актив катнашалар. Оешмада балаларның художество ижадын үстерүгә нык игътибар бирелә, балаларны спорт белән шөгыльләнәргә тарту буенча зур эш башкарыла.

АПО һәр елны халыкара пионер лагере оештыра, анда күрәше Африка илләреннән пионер делегацияләре катнаша. Ангола пионерларының милли герое — Португалия колонизаторлары кулыннан һәлак булган яшь патриот Аугушту Нгангула.

Пионерларның формасы — оешма эмблемасы төшерелгән зәңгәр майка яисә күлмәк (блуза) һәм кызыл

гәндә, шул илдә булып кайткан атаклы кешеләр дружинага кунакка килә. Мәктәп радиосыннан дусларыбызның пионер жырлары яңгырый. Бу көннәрдә тугандаш илләрдәге пионер оешмалары турындагы викторинага йомгак ясала. Бу көнне нәни октябрияларны да онытырга ярамы, алар белән чит илләрдәге яшәтешләре турында әңгәмә үткәргә мөмкин. Яшә фотографияларга махсус задание бирелә, алар бәйрәм көннәрендә рәсемгә төшереп алалар, икенче көнне фотогазета ясайлар, «Без дусларыбызның бәйрәмен шулай билгеләп үттек» дигән альбом төзиләр. Мондый альбомны, бәйрәмне тасвирлап язылган язма белән бергә, чит илдәге дусларга жи-бәргә мөмкин.

Секция социалистик бердәмлек илләрендәге балалар тормышы турында фотокургәзмәләр оештыра, төрлө төстәге галстук фестивальләре үткәрә, пионерларны халыкара балалар фестивальләренә эзәрләнүгә, «Мин дөньяны күрәм!» дигән темага иң яхшы рәсем өчен үткәрелә торган Халыкара конкурсларга тарта, төрлө илләрнең балалар коллективлары белән хат языша, балаларның халыкара демократик хәрәкәтенә теләктәшлек елъяз-масын булдыра, СИМЕА юбилеен билгеләп үтә, азатлык һәм бәйсезлек өчен көрәшүче илләр балалары белән теләктәшлек митингларын оештыруда актив катнаша, якшәмбе һәм шимбә өмәлләре үткәрә, Совет тынычлык фондын ныгытырга булыша.

Балаларның төрлө оешмаларына багышланган уен-викториналарны балалар аеруча

яраталар, мәсәлән: «Безнең дусларыбыз — ГДР, безнең дусларыбыз — тельманчы пионерлар», «Безнең дусларыбыз — Куба, безнең дусларыбыз — Куба пионерлары» һ. б. Викторина уңышлы үтсә өчен, сорауларны жентекләп эзәрләргә кирәк, алар кеше яшәтәге пионерларга да, өлкән пионерларга да исәп тотып эшләнсен. Мәсәлән, Куба турындагы һәм Азатлык утравы пионер оешмасы турындагы викторина сораулары мондыйрак булырга мөмкин: 1) Куба Республикасының дәүләт флагындагы: өч зәңгәр сызык, ике ак сызык, тигез янлы кызыл өчпочмак һәм биш почмак-лы ак йолдыз кебек символлар нәрсәне белдерә? 2) Куба пионер оешмасына кемнең исеме бирелгән? Сез бу кеше-көрәшче турында ниләр беләсез? 3) Куба пионерларының галстугы нинди төстә? 4) «Гранма» шхуна-сының героик походы турында нәрсәләр беләсез? 5) Кубаның нинди атаклы революционерларын беләсез? Алар азатлык хакына нинди батырлыklar эшләгәннәр? 6) 1974 ел-ның 31 январенда Гаванадан ерак түгел ин-тернат-мәктәп шәһәрчегә ачылды. Бу интер-нат-мәктәп кем исемен йөртә? Бу Куба мәк-тәбенең иң яхшы укучылары безнең илебез-нең кайсы пионер лагеренда ел саен ял итә-ләр? 7) Совет космонавтларынан кем Совет-Куба дуслыгы жәмгыятенен беренче прези-денты булды? Бу жәмгыятенң президенты хәзер кем? 8) Куба пионерларының девизы нинди? 9) Гавана янындагы пионер лагере кем исемен йөртә?

Уен-викторина үткәргәндә, ИДК советы

галстук. В. И. Ленин исемдәге БПОны һәм АПОны туганнарча хезмәттәшлек бәйли. СИМЕА члены була-рак, АПО халыкара балалар һәм яшьләр хәрәкәтендә актив катнаша.

Димитровчы пионерлар оешмасы «Септемвричче» (БХР)

Димитровчы пионерлар оешмасы «Септемвричче» БХР балалары һәм яшүсмерләрнең массовый үзешчән ижтимагый-политик оешмасы, Димитровчы коммуни-стик яшьләр союзының (ДКСМ) резервы булып тора. Оешма 1944 елның 23 сентябрендә «Септемвричче» ба-лалар-яшүсмерләр оешмасы буларак төзелә. 1949 елда Г. Димитров үлгәннән соң, Болгария халкының бөек юлбашчысы һәм укытучысы истәлегенә Димитровчы пионерлар оешмасы «Септемвричче» дип үзгәртеп ата-ла башлый.

Димитровчы пионерлар оешмасының максаты — үсеп килүче буынны социалистик ватаныңны ярату, пролетар һәм социалистик интернационализм, хезмәт-кә һәм үз бурычларына намуслы мөнәсәбәт рухында һәрьяклы тәрбияләү, Болгария коммунистлар партиясе

эшен турылыклы давам иттерүчеләр, социализмны һәм коммунизмны лаеклы төзүчеләр үстерү.

Пионер оешмасы 9 яшәтән 14 яшкә кадәрге бала-ларны һәм яшүсмерләрне берләштерә. Пионерларның девизы: «Социализм эше өчен, ватаныбызның бәхете өчен эзәр бу!» — «Һәрвакыт эзәр!» Болгария пионер-ларының формасы — ак күлмәк (блуза), караңгы төс-тәгә чалбар (юбка), кызыл галстук. Иң нәни мәктәп балалары (7—8 яшә) чавдарчатлар (октябриялар) группаларына берләшкән, алар милли-азатлык хәрәкә-тендәгә халык гөроө Чавдар-сугышчы хөрмәтенә шулай атала. Чавдарчатлар аяз күк йөзен символаштыручы зәңгәр галстук тагып йөриләр.

Пионер оешмасы ДКСМ житәкчелегендә пионерлар-га һәм мәктәп балаларына идея-әхлакый, патриотик, интернациональ, эстетик тәрбия бирү буенча күпьяклы эш алып бара, балаларның фәнни-техник, художество ижатын, спортны, туризмны үстерә. «Пионерлар хезмә-те — ватанга!», «Минем мәктәбемә — безнең шәһәре-безгә!» дигән хәрәкәтләр, «Төшен һәм эшли бел!» ди-гән пионер комплексы зур үсеш алдылар.

Димитровчы пионерлар оешмасын һәм В. И. Ленин

анда катнашучыларга уенга эзерләнү өчен вакыт бирә, әдәбият, газета һәм журнал мәкаләләренең тәкъдим ителә торган исемлеген бирә, әлегә илдә булып кайткан кешеләр белән очрашулар үткәрә, бу ил турында күргәзмә эзерли. Викторина сорауларын махсус стендта ачык һәм күзгә ташланырлык итеп язарга кирәк, аңа һәркем игътибар итсен һәм викторинада кызыксынып катнашсын. Викторинаны оештыручылар викторина сорауларына тулы җавапны алдан ук эзерләп куярга тиешләр. Нәтижеләр ясауга багышлап бәйрәм, сбор яисә дүслүк кичәсе үткәрелә, җиңүчеләрнең исемнәре шунда әйтелә.

Чит илләрдәге демократик яшьләр оешмалары секциясе яшьләрнең тынычлык өчен, бөтен планета яшьләренең бердәмлеген ныгыту өчен ничек көрәшүе турында материаллар, демократик яшьләр хәрәкәте тарихы, совет яшьләренең чит илләрдәге яшьләр белән элемтәләре турында материаллар туплый, чит ил яшьләре вәкилләре белән дуслык кичәләре үткәрә, шулай ук яшь буынның тынычлык өчен көрәштә катнашуына багышланган күргәзмәләр ача.

Бу секция алдан ук 10 ноябрьгә эзерләнә һәм бу көнне Бөтендөнья яшьләр көненә багышланган мәктәпкүләм бәйрәм үткәрә. Бәйрәмгә яшьләр хәрәкәте ветераннарын, Яшьләрнең Коммунистик Интернационалы эшлеклеләрен, бөтендөнья фестивальләрендә катнашучыларны, СССРда укучы чит ил студентларын, бишьеллык алдынгыларын чакырырга мөмкин.

Хат язышу секциясенә зур җаваплылык йөкләнә. Кагыйдә буларак, Пионер йортлары һәм сарайлары, пионер оешмалары советлары, пионер газеталары һәм журналлары редакцияләре балаларның чит илләрдәге яшәтешләренең адресларын сорап язган хатлары белән тулы. Хат язышу секциясе ИДКда отрядларның отрядлар белән, дружинаның дружина белән, ИДКның ИДКлар белән коллектив язышуы юлга салынсын өчен барысын да эшләргә тиеш. Бу язышу файдалы, пионер коллективларының тормышы һәм эшкә белән бәйләнгән булсын өчен, өлкән пионер-вожатый аны контроль астында тотарга тиеш. Халыкара смена ял иткәндә «Артекта» булган балалар, дуслык поездларында социалистик илләргә барган, балаларның халыкара лагерларында ял иткән, «Һәрвакыт булсын кояш!» дигән Халыкара балалар фестивалендә, «Дуслык» исемле җиңел атлетика ярышлары финалларында катнашкан пионерлар хат язышу секциясенә зур ярдәм күрсәтә алалар.

Мәгънәсез буш сораулардан гына торган хатларның бернинди дә файда китермәгәнлеген балаларга бик ныклай аңлатырга кирәк. Мондый язышу балаларның белем даирәсен киңәйтми һәм аның бөтенләй файдасы юк. Вожатый хат язышуны алып баручы һәм аның өчен җаваплы пионерларга адресның ике телдә дөрөс итеп язылырга, ә хатның хатасыз булырга тиешлеген аңлата. Балаларны үз тормышлары, пионер дружинасының эше, үз шәһәрләрендәге, поселок, авылларындагы

исемнәдәге БПОны туганнарча дуслык һәм хезмәттәшлек бәйли.

Оешманың матбугат органы — «Септември» («Сентябрь») газетасы.

Эрнст Тельман исемнәдәге пионер оешмасы (ГДР)

«Яшь пионерлар ассоциациясен» төзү турындагы карар 1948 елның 13 декабрендә ССНМ Үзәк Комитетының 17 нче пленумында кабул ителә. Бу — пионер оешмасының туган көне дип исәпләнә.

Дүрт елдан соң оешмага күренекле коммунист һәм интернационалист Эрнст Тельман исеме бирелә.

Эрнст Тельман исемнәдәге пионер оешмасы үз сафларында 6 яштан 14 яшькә кадәр 2 миллионга якын баланы һәм яшүсмерне берләштергән массакуләм ирекле политик оешма булып тора. 6 яштан 9 яшькә кадәр балалар «Яшь пионерлар» группасын тәшкил итәләр һәм эңгәр галстук тагалар, 10 яштан 14 яшькә кадәрләргә — «Тельманчы пионерлар», алар кызыл галстук тагалар. Оешма члены 5,5 мең дружинага һәм 72 меңгә якын отрядка берләшкәннәр. Эрнст Тельман исемнәдәге пионер оешмасы ССНМ житәкчеләгендә эш-

ли. Оешманың максаты — илнең яшь гражданнын социалистик патриотизм һәм пролетар интернационализм рухында, Германия бердәм социалистик партиясенә тугрылыклы ярдәмчеләре итеп тәрбияләү.

Оешма үсеп килүче буынны тәрбияләү буенча зур эш башкара. Мәктәпләрдә, 133 пионерлар йортында, 235 яшь техниклар станциясендә 80 мең түгәрәк, секция, берләшмә эшли. Пионерларга интернациональ тәрбия бирү буенча зур эш башкарыла. Илнең мәктәпләрендә һәм Пионер йортларында дүрт меңнән артык интернациональ дуслык клубы эшли. Ике меңгә якын пионер отряды СССРдагы пионер отрядлары һәм дружиналары белән данни элемтә тоталар. Эрнст Тельман исемнәдәге пионер оешмасы дөньядагы 48 пионер һәм балалар оешмасы белән хезмәттәшлекне тормышка ашыра. Һәр елны 40 тан артык илнең балалар оешмасы делегацияләре «Вильгельм Пик исемнәдәге пионер республикасы» дигән халыкара пионер лагере эшендә катнашалар.

Оешманың матбугат органнары — «Троммель» («Барaban») газетасы һәм «Бумми» («Аю баласы») журналы.

истәлекле урыннар турында, өлкән дуслары — коммунистлар һәм комсомоллар, бишьеллык алдынгылары турында язарга өйрәтү мөһим.

ИДКда коллекционерлар секциясе үзенә бертөрле урын алып тора, чөнки балаларның күпчелек өлеше коллекцияләү белән мавыга. Дөрес, күп бала маркаларны, значок, открытка, конвертларны сан өчен генә җыя, тынычлык өчен көрәш темасына, коммунистик һәм эшчеләр хәрәкәте эшлеклеләренә, демократик балалар оешмаларына багышланган тематик коллекцияләренң белем даирәсен киңәйтәргә, бик күп яңа һәм кызыклы нәрсәләр беләргә ярдәм итүе турында уйламый. Бер интернациональ дуслык клубының яшь коллекционерлар секциясендә шундый кызыклы вакыйга була. Бөрвәкыт секция утырышында шундый сорау бирелә: пионер оешмасы турындагы марка моннан йөз ел элек булган вакыйганы сөйли аламы? Балалар шаулаша башлыйлар, мөмкин түгел бу, чөнки безнең илебездә пионер оешмасы 1922 елда гына барлыкка килә, диләр. Ә шулай да мондый марка бар икән. Ул Болгариядә чыгарыла. Моннан 100 ел диярлек элек бөтен Болгарияне тетрәткән вакыйга була. Батыр революционер Христо Ботев, үзенң көрәштәшләре белән бергәләп, Австрия компаниясенң «Радецкий» исемле пароходын кулга төшерә. Алар Болгария ярына төшәләр һәм төрек басып алучыларына каршы кыю сугышка ташланалар. Геройлар барысы да диярлек һәлак була. Ләкин аларның батырлыгын

Болгария исендә тота, Болгария пионерлары исендә тота. Алар бу легендар революционер корабльне торгызалар, хәзер ул музейга эверелгән. Менә шушы вакыйга хөрмәтенә уникаль марка, пионер значоклары һәм хәтта кечкенә медаль чыгарыла. Менә шулай яшь коллекционерлар Христо Ботевның легендар юлы буйлап узалар, Болгария тарихының, бу илдәге пионер хәрәкәтенң гажәеп фактларын беләләр. Бер марка, ә күпме ачыш ясы! Төрле пионер оешмаларына караган андый маркалар, истәлекле значоклар һәм медальләр бик күп. Халыкара балалар елында күп илләрдә балаларга багышланган махсус маркалар, блокнотлар, конвертлар, открыткалар, значоклар чыгарылды. Балалар елы эмблемасы белән махсус печатлы маркалар эшләнде.

Кайбер ИДКларның коллекционерлары пионер оешмалары маркаларда, конвертларда, открыткаларда, печать басылган махсус маркаларда дигән тематик коллекцияләр җыялар. Мондый коллекцияләрдә безнең илебездә пионер оешмасына, Монголия пионер оешмасына, ВСР пионерларына багышланган оригиналь маркалар бар. Яшь коллекционерларда тельманчы-пионерларның слетларына багышланган махсус печатлы маркалар, пионерлар — Советлар Союзы Геройлары, пионер лагерьлары, «Алтын алка», «Күн туп», «Нептун», «Ак ладья», «Могҗизалы шашка» клублары призларына популяр бөтенсоюз ярышлары эмблемалары сурәтләнгән конвертлар җыеган.

Ямән Халык Демократик Республикасы пионер оешмасы

1973 елның февралендә Ямән яшьләре социалистик союзының Учредительный съездында Ямән пионер оешмасын төзү турында карар кабул ителә.

Ямән пионер оешмасы, устав һәм положенигә таянып, үз сафларына ирекле нигездә 10 яштан 15 яшькә кадәр балаларны берләштерүче массакуләм демократик иҗтимагый оешма булып тора.

Пионер оешмасы балаларны үз илләренә, партиягә, ЯХДР халкына мәхәббәт рухында тәрбияли. Фәнни социализм теориясе оешманың идеологик нигезен тәшкил итә. Пролетар интернационализм хисләре, барлык илләрдәге пионерлар белән дуслык хисләре тәрбиялүгә зур әһәмият бирелә. Пионер оешмасы Ямән социалистик партиясе җитәкчелегендә эшли торган Ямән яшьләре социалистик резервы итеп карала.

ЯХДР пионер оешмасы — СИМЕАның актив члены, СИМЕА үткәрә торган акцияләрдә һәм кампанияләрдә катнаша. Оешма һәр елны СССР, ГДР, ВХР, ЧССР, БХРдагы жәйге лагерьларга пионер группалары жиберә. Балаларның буш вакытларын оештыруга зур игътибар бирелә, баланың үсеш дәрәжәсенә һәм күнәк-

мәләренә туры килә торган төрле программалар эшләнә.

1982 елда, дәүләт һәм жәмәгәтьчелек лагерьларынан тыш, барлык провинцияләрдә дә пионер лагерьлары төзелде, аларда 1500 дән артык бала ял итте.

Оешманың үз пионер формасы һәм символлары бар: флаг, кызыл галстук, гимн. Пионерлар бармаклары йодрыкланган кулын югары күтәреп сәлам бирәләр.

Кармен Лира исемендәге пионер оешмасы (Коста-Рика)

Коста-Рикада беренче пионер отряды 1960 елда төзелә. Пионер оешмасының эшчәнлегенә Коста-Рика Яшьләре Авангарды — комсомол җитәкчелек итә. Оешма Коста-Риканың атаклы язучысы, мәгърифәтчесе һәм революционеркасы Кармен Лира исемен йөртә. Катлаулы политик шартларга карамастан, пионерлар эшләрен киң җәелдерә баралар. Хәзерге вакытта илнең иң зур районнарында 20 дән артык пионер оешмасы эшли.

Оешманың максаты — балаларны һәм яшьләрне тынычлык һәм теләктәшлек, бәйсезлек һәм гаделлек өчен көрәш рухында, империализмга һәм реакциягә, эксплуатация һәм изүгә каршы, демократия һәм социаль прогресс өчен көрәш рухында тәрбияләү.

Мондый эшне теләсә кайсы ИДКның коллекционерлар секциясе оештыра ала.

ИДКчылар тынычлык өчен көрәшкә, халыкара яшьләр хәрәкәтенә, пионерлар һәм балалар оешмаларына багышланган тематик коллекцияләр буенча кызыклы консультация-не Филателистларның бөтенсоюз жәмгыяте бүлекләрендә ала алалар, мондый бүлекләр барлык урында ачылган. ИДКның яшь коллекционерлары һәм яшь художниклары «Филателия СССР» журналы белән таныша алалар. Анда «Мавыгулар дөньясы» дигән махсус бүлек бар, яшь коллекционерлар аннан халыкара теләктәшлек темасына чыгарылган маркалар турында кызыклы материаллар табарлар.

Илебезнең ИДКларын чит илләрнең пионер отрядлары, дружиналары, Пионер йортлары һәм сарайлары, элекке сугышчылары һәм партизанның белән күзгә күренми торган йөзләрчә дуслык җепләре бәйли. Чит илләргә хатлар китә, почта җавап алып кайта, хатлар күбесенчә чит телдә языла. Шуңа күрә ИДКда чит телне яхшы белүче балалардан тәржемәчеләр секциясе төзәргә кирәк. Алар чит ил кунакларын кабул иткәндә, хатларны һәм кызыклы материалларны тәржемә иткәндә, «Дусларыбызның телен өйрәнәбез» дигән сборлар үткәрүдә җаваплы булалар. Әгәр ИДКга мәктәптә өйрәнелми торган телдә язылган хатлар килсә? Тәржемәчеләр секциясе университет белән, вузлар белән бәйләнешкә керә. ИДКга килгән бер хат та җавапсыз калмаса тиеш.

ИДКдагы бөтен секцияләрнең озак еллар буена планы эшләве нәтижәсендә бай һәм күптөрле материал туплана, ә ул мәктәптә интернациональ музей ачарга яхшы нигез булып тора. Күп еллар элек илебездәге байтак мәктәптә ачылган һәм антифашист-геройлар Юлиус Фучикка, Мате Залкага, Португалия газетасы «Аванте»га, яшь герой Даниэль Ферига, Чили патриотларына, Польша Гаскәренә багышланган музейлар үзләрен яхшы яктан таныттылар. Ул музейларда безнең илебез һәм социалистик бердәмлек илләре халыкларының туганнарча теләктәшлеге һәм дуслыгы турында уникаль материаллар тупланган. Андый музейлар яңа материаллар һәм экспонатлар белән туктаусыз тулыландырыла.

Музей төзү — зур һәм җаваплы эш. Ул мәктәп дирекциясе, педагогик совет рәхсәте белән ачыла һәм Мәктәп музейлары турында положение нигезендә эшли. Тора-бара иң кыйммәтле экспонатлар дәүләт музеена бирелергә тиеш, ә мәктәп музеенда аларның дубликаты кала.

Вожатый дружинада Яшь антифашист-герой көне үткәрүгә аеруча җентекләп эзәрләнә.

1962 елның 8 февралендә Париж урамнары төрле төстәге флаглар белән бизәлгән иде. Эшчеләр ачулы сүзләр язылган лозунглар һәм транспарантлар күтәреп баралар: «Бетсен сугыш! Алжирга — тынычлык!». Алгы рәттә кечерәк буйлы егет, француз комсомолец Даниэль Фери атлый. Хыянәтче фашист пулясы аның гомерен өзә.

Пионерларның үз законнары һәм уставы бар. Пионер формасы өч төстә. (милли флагтагы төсләр): ак күлмәк (блуза), зәңгәр чалбар (юбка), кызыл галстук. Девизлары: «Һәрвакыт эзәр!»

Пионерлар өлкән иптәшләренә булышалар: төрле манифестацияләрдә, протест маршларында, демонстрацияләрдә, пикетларда катнашалар, әдәбият тараталар, теләктәшлек кампанияләре үткәрәләр.

Пионерлар союзы — «Балаларның хокуклары өчен», «Без бөтен дөньяда тынычлык өчен хезмәт итәбез» лозунглары астында күп кенә зур акцияләр инициаторы. Пионерлар балаларның жәйге ялып, төрле художество, техник һәм башка түгәрәкләрнең эшен оештыралар. Пионер оешмасы Латин Америкасы илләрендәге күп кенә тугандаш оешмалар белән, социалистик илләрнең пионер оешмалары белән хезмәттәшлекне тормышка ашыра.

1980 елдан алып Кармен Лира исемендәге пионер оешмасы — СИМЕА члены.

Норвегиянең яшь пионерлары

Оешма 1952 елда төзелә. Оешма эшчәнлегенә төп максаты — балаларны һәм яшүсмерләргә халыклар

арасында дуслык, үз ватаныңа мөхәббәт, пролетар интернационализм рухында тәрбияләү. Оешма 8 яшьтән 15 яшькә кадәр балаларны һәм яшүсмерләргә берләштерә. Пионер группаларына яшь кешеләр — Норвегия коммунистлар партиясе янса комсомол членнары житәкчелек итә. Оешма территория принципа төзелә.

Норвегия пионерларының галстугы зәңгәр төстә. Формалары — ак күлмәк (блуза), караңгы төстәге чалбар (юбка). Норвегия пионерлары девизы: «Тынычлык һәм дуслык өчен көрәшкә эзәр бул!»

Буржуаз әдәбиятның, төрле төр комикс, фильмнарның зарарлы йогынтысына каршы тору өчен, Яшь пионерлар союзы балаларның буш вакытын оештыруга зур игътибар бирә. Отрядларда балалар уйныйлар, җырлыйлар, халык биоләрен оештыралар, төрле түгәрәкләрдә шөгыльләнәләр.

Жәй көне Яшь пионерлар союзы үз оешмасы членнары өчен жәйге лагерь оештыра.

Балалар үзләре яши торган жәмгыятьне, эшчеләрнең тормыш дәрәжәсен, илдәге политик хәлне яхшырак аңласын өчен, пионерлар белән «Эшчеләрнең тормыш шартлары», «Норвегиянең политик хәле турында» һ. б. эңгәмәләр үткәрелә.

1963 елның 8 февралендә палачлар кулыннан Ирак коммунистының улы Фадыл Жамал һәлак була. Аны төрмәдә бик озак газаплыйлар, ләкин Фадыл көрәштәш иптәшләрен сатмый...

Һәлак булган барлык яшь герой-антифашистлар, азатлык һәм милли бәйсезлек өчен көрәшкән яшьләр истәлегенә Мәскәү Пионерлар сараеның Ю. А. Гагарин исемендәге Интернациональ дуслык клубы инициативасы белән Яшь антифашист-герой көне үткәрелә.

Бу көн житәр алдыннан мәктәптә илебезнең Бөек Ватан сугышында һәлак булган яшь геройлары, чит илләрнең герой-интернационалистары турында күргәзмә яисә фотомонтаж ачыла. Әгәр дружина яшь герой исемен йөртсә, 8 февральдә аның тере чәчәкләр куелган портреты янында пионерлар почетлы карагылда тора. Бу көнне яшь геройларга багышлап тантаналы пионер линейкалары һәм отряд сборлары үткәрелә.

Пионерларга кунакка сугыш ветераннары, элеккеге полк уллары, Чит илләр белән дуслык һәм культура элемтәләре җәмгыяте активистлары, яшьләрнең һәм студентларның бөтендөнья фестивалләрендә катнашучылар килә. Күп кенә дружиналарда теләктәшлек митинглары, пресс-конференцияләр үткәрелә.

Германия Демократик Республикасының Росток шәһәрендә «Нептунверфь» суднолар төзү верьфенда ян стөнасына геройлар исеме язылган бик күп судно төзелде: «Валя Котик», «Леня Голиков», «Зина Портнова», «Марат Казей», «Лара Михеенко», «Саша

Ковалев», «Саша Кондратьев», «Галя Комлева», «Вася Шишковский», «Витя Хоменко», «Коля Мяготин», «Гриша Акопян», «Юта Бондаревская», «Толя Шумов», «Саша Бородулин», «Валерий Волков», «Вася Коробко», «Нина Куксверова», «Нина Сагайдак», «Витя Коробков», «Шура Кобер», «Борис Цариков». Бу Тын океан суднолары бөтен дингезләр һәм океаннар буйлап йөзәләр, алар төрле портларга керәләр, һәм совет моряклары еш кына чит ил балалары белән очрашалар. Әгәр дружинагыз пионер флотилиясе корабльләре экипажлары белән дуслык элемтәсендә торса, морякларны алдан ук Яшь антифашист-герой көне белән тәбрик итегез.

Пионер коллективларының дуслары адресына үз шәһәрләре, поселоклары, республикалары күренешләре төшерелгән альбом, сувенирлар, пионер тормышы турында балаларның хикәяләрен җибәрүе бик мөһим. Совет моряклары чит ил пионерларына бу бүләкләрне тапшыралар, балаларның Бөек Ватан сугышы елларындагы батырлыклары турында сөйләләр.

Яшь антифашист-герой көнендә дружинада бер минут тынлык үткөрү, дәресләрдән соң хезмәт десантларында катнашу, ә эшләп алынган акчаны Совет тынычлык фондына күчерү әйбәт традициягә әверелде.

Үзенең бөтен тарихы дәверендә пионер оешмасы теләктәшлек фонды булдыруда актив катнашты. Бу адрес барлык совет пионерларына яхшы билгеле: Москва, Кропоткинская, 10, Советский фонд мира.

Норвегия пионерлары чит илләрдәге балалар оешмаларының эшчәнлегенә белән даими рәвештә танышып торалар. Һәр елны Норвегиядән пионер группалары ГДР, Чехословакия, Польша, Советлар Союзындагы халыкара балалар лагерьларына ял итәргә баралар. Үз илләренә әйләнеп кайткач, халыкара лагерьда катнашучылар, башка ил балалары белән очрашулардан алган тәэсирләргә белән уртаклашып, отрядларда чыгышлар ясыйлар, сувенирлар, фоторәсемнәр күргәзмәсә оештыралар.

Румыния пионер оешмасы

Румыния Социалистик Республикасының пионер оешмасы 1949 елның 30 апрелендә төзелә. Коммунистлар партиясе җитәкчелегендә эшләп, оешма үсеп килүче буынны патриотизм, коммунистик идеалларга бирелгәнлек рухында тәрбияләү, социализмны һәм коммунизмны актив төзүче ласкы гражданнар әзерләү бурычын куя.

Пионер оешмасы үз сафына яшьләргә буенча ике төрле группа балаларын һәм яшүсмерләргә берләштерә: кече яшьтәгеләр (9—11 яшь) һәм өлкәнрәкләр (11—14 яшь). Оешма төзелеше ягынан отрядларга, дру-

жиналарга, шәһәр, район, өлкә оешмаларына бүленә. Көндәлек җитәкчелекне пионер оешмасының Милли советы башкара.

Пионер оешмасы балаларга һәм яшьләргә хезмәт тәрбиясе, эстетик, спорт тәрбиясе бирү буенча күп яклы эш алып бара. Пионер оешмасының туган көне, «Дачиада» дигән спорт ярышлары, халык җырлары фестивалләргә пионерларның традицион бәйрәмнәренә әверелде.

Оешмада пионерларга интернациональ тәрбия бирү буенча актив эш алып барыла. РСР пионер оешмасы В. И. Ленин исемендәге БПО белән тыгыз элемтәдә тора, 100 гә якын илнең балалар һәм яшьләр оешмалары белән хезмәттәшлек итә. Румыния пионерларының матбугат органнары «Кутезаторий» («Кыюлар») журналы, «Скынтейя пионерулуй» («Пионер чаткысы») газетасы.

«Яшь пионерлар» исеMLE социалистик балалар оешмасы (ГФР)

Оешма 1974 елның 1 июнендә төзелә. Оешманың максаты — яшь буынны немец эшчеләр сыйныфының, Германия коммунистлар партиясенең революцион көрәше

Совет тынычлык фонды Вьетнам һәм Чили, гарәп илләре халыкларына, Азиядә һәм Африкадагы милли-азатлык хәрәкәтләренә ярдәм итә. Совет теплоходлары Вьетнамга тынычлык фонды средстволарына сатып алынган продуктлар, медикаментлар, санитар машиналар, тукумалар илттеләр.

Гарәп качаклары палаткалар, жир тетрәүдән зыян күргән Перу халкы жыелма йортлардан торган бөтен бер урам алды. Сезнен дружина эшләп алган һәм Совет тынычлык фонды адресына күчерелгән акча да азатлык һәм бәйсезлек өчен көрәшүчеләргә, табигый бәла-казалардан зыян күрүчеләргә ярдәмгә китчәк.

Пионерларга һәм мәктәп балаларына интернациональ тәрбия бирүдә массовый информация һәм пропаганда чаралары — балалар газеталары һәм журналлары, радио һәм телевидение тапшырулары зур роль уйный. «Пионерская правда», «Пионерская зорька» эчке һәм халыкара тормышның иң мөһим вакыйгалары турында сөйлиләр. «Пионер» журналында халыкара пресс-центр һәм «Иптәш» исемдәге халыкара пионер клубы материаллары даими рәвештә урнаштырыла, ул материалларда чит илләрдәге яшәтешләрнең тормышы турында, демократик балалар оешмаларының эше, яңа гына төзелгән пионер оешмалары турында сөйләнә. «Ровесник» һәм «Вокруг света» журналлары яшыләрнең тынычлык өчен көрәше, яңа дәүләтләр турында материаллар урнаштыралар.

Көндәлек матбугатта нәрсәләр басылуын ба-

лалар яхшы белсен өчен, һәрбер отрядта «Бүген дөньяда» дигән плакат яисә стенд өчен урын булырга тиеш. Стендта политик темаларга басылган иң мөһим һәм кызыклы мәкаләләрне билгеләргә, социалистик бердәмлек илләре турында, ИДКлар эше, чит илләрдәге балалар һәм пионерлар оешмалары турында нәрсәләр укырга икәннән күрсәтергә кирәк. Күп кенә отрядларда һәм дружиналарда шундый плакатлар белән янәшә дөнъяның географик яисә политик картасы эленеп тора, ул карталарда газета-журналлар, радио һәм телевидение тапшырулары сөйләгән урыннар флажоклар белән билгеләнә. Пионер отрядында политик терминнарның кыскача сүзлеген булдыру файдалы. Бу сүзлеккә газета һәм журналларда еш очрый торган чит тел сүзләре һәм политик терминнар язып барыла, мәсәлән: агрессор, Пентагон, Ак йорт, инфляция, ЭЯС (СЭВ), БМО (ООН), ВФДМ, НАТО һ. б.

Кече яшәтәгеләр отрядларында лекторлар группасыннан өлкән пионерлар һәм комсомоллар яңа газета һәм журналларны коллектив укулар үткәрәләр, күзәтү ясыйлар. Мәктәп радиогазетасы редколлегияләре халыкара һәм эчке тормышның яңа кызыклы фактлары турында даими рәвештә хәбәр итеп торырга, ә дружина пионер газетасы редколлегиясә бер атна эчендә дөньяда булган иң хәвефле һәм мөһим вакыйгалар турында сугышчан листоклар чыгарырга тиеш.

Кагыйдә буларак, һәр дружина берничә газета һәм журналга языла. Төрле темага материаллар кисеп ябыштырылган альбомнар бул-

традицияләрендә, пролетар интернационализм рухында тәрбияләнү. Оешма ГКП һәм Социалистик немец эшче яшьләре (СНРМ) белән тыгыз элемтәдә эшли. ГФР пионерлары балаларның хокуклары өчен, демократик үзгәртеп корулар өчен, милитаризм һәм неофашизм куркынычына каршы көрәштә актив катнашалар. Алар властылардан уку шартларын яхшыртуны, мәктәпкәчә яшәтәге балалар учреждениеләре һәм уен мәйданчыкларының санын арттыруны таләп итәләр.

Оешма пионерларга интернациональ тәрбия бирүгә, аларның теләктөшлек хәрәкәтләрендә катнашуына зур игътибар бирә. Пионерлар тарафыннан төрле кампанияләр барышында жыелган меңнәрчә марка акча Вьетнам һәм Кампучия, Чили, Никарагуа, Көньяк Африка балалары белән теләктөшлек фондына китә. В. И. Ленин исемдәге БПО белән, Эрнст Тельман исемдәге пионер оешмасы белән (ГДР), социалистик һәм капиталистик илләрдәге башка пионер оешмалары белән төрле яклы хезмәттәшлек тормышка ашырыла.

«Яшь пионерлар» оешмасы хәзерге көндә 6 яшәтән 14 яшькә кадәрге берничә мең баланы берләштерә. Пионер отрядлары практик яктан алганда илнең бар-

лык зур шәһәрләрендә эшли. «Яшь пионерлар» оешма эмблемасы төшерелгән кызыл галстук тагалар. «Яшь пионерлар»ның матбугат органы — «Виллибальд» газетасы.

Чехословакия яшьләре социалистик союзының пионер оешмасы

Чехословакия яшьләре социалистик союзының пионер оешмасы 1949 елның 24 апрелдә төзелә. Хәрактәры буенча ул бердәм политик, массакүләм балалар оешмасы булып тора, ирекчелек, күмәклек, демократик централизм принципларына нигезләнә эшли. Пионер оешмасының максаты — илнең яшь гражданнырын — килчәктә социалистик һәм коммунистик жәмгыять төзүчеләрне патриотизм, пролетар һәм социалистик интернационализм рухында тәрбияләнү.

Пионер оешмасы үз сафларында 6 яшәтән 15 яшькә кадәрге 1 миллион 400 меңгә якын баланы һәм яшүсмерне берләштерә, болар «чаткылар» (6—9 яшь), кече яшәтәгеләр (9—12 яшь) һәм өлкән пионерлар (12—15 яшь). 15 яшь тулгач, Яшьләрнең социалистик союзы члены пио-

дыру файдалы, мәсәлән: «Планетабыз яшьләре тынычлык өчен көрәштә», «Илебездәге интернациональ дуслык клубларының эше», «Синең чит илдәге яштың», «Дөнъяда яңа төзелгән пионер оешмалары», «Теләктәшлек акцияләре» һ. б. Шундый альбомнар һәм кулдан ясалган китаплар политинформация, әңгәмә, ИДК утырышларын үткәргәндә кирәк була. Мондый әңгәмәләргә партия, комсомол, совет работникларын, СССРда укучы чит ил студентларын, чит илләрдә эшләп кайткан белгечләрен, башка илләрдә булган туристларны чакыру бик мөһим.

Мондый очрашуларны оештыруның иң кызыклы формасы — пресс-конференция. Пионерлар үзләре алып бара торган бу пресс-конференцияләр вакытында бик күп төрле сораулар туарга мөмкин, һәм ул сорауларга политик грамоталы, кызыклы вакыйгаларны үз күзләре белән күргән кешеләр җавап бирә. Бу пресс-конференцияләрен яшь хәбәрчеләр активы үткәргә тиеш.

Тематик пресс-конференцияләрдә иң мөһим политик вакыйгалар турында фикер алышалар, актуаль темаларга белдерүләр, рефератлар белән чыгыш ясылар, мәсәлән: «Ике дөнъя — ике балачак», «Конституция яши, эшли, гамәлгә ашырыла», «Безнең яшәү рәвешбез — советча», «СССР гражданлыгы турында закон», «Безнең дуслыбыз — СИМЕА», «Варшава договоры», «Безнең илебез һәм СЭВ» һәм башкалар.

Пресс-конференцияләр, ИДК утырышлары мөһим политик вакыйгалар турында сөйләүче

документаль фильмнар, диафильмнар күрсәтеп алып барыла. Вожатый отрядларда дөнъяның политик картасы буйлап читтән торып сәяхәтләр үткөрүне оештыра. Һәр отряд үзенең маршрут сайлап ала, мәсәлән: Якин Көнчыгыш, Африка, Латин Америкасы һ. б. Отряд бер ил буйлап читтән торып сәяхәтне тәмамлаганнан һәм халыкларның милли бәйсезлек өчен көрәше турында бик күп яңа нәрсәләр белгәннән соң, отрядларның үзара очрашуларын оештырырга мөмкин. Алар үз маршрутлары буйлап ничек сәяхәт итүләре турында бер-берсенә сөйләләр.

Балалар еш кына эзләнү эшләре алып баралар, милли геройларны табалар, совет халкының башка илләр халыклары белән туганнарча дуслыгы тарихын яңарталар. Бу патриотик эштә ИДКларның яхшы һәм ышанычлы ярдәмчеләре — балалар һәм пионерларның демократик газеталары редакцияләре бар.

Менә аларның кайберләренең адреслары:

«Н а ш а г а з е т к а», ул. Ленина, 28, Чешский Тешин, Чехословакия;

«Т р о м м е л ь», 108, Берлин, почта, 1214, Кроненштрассе, 30/31, ГДР;

«Р а к к е т и», ул. Стууренкату, 4-а, Хельсинки, 54, Финляндия;

«П а й т а ш», ул. Белоянниса, 16, Будапешт, V, Венгрия;

«К е к е ц», ул. Маркса и Энгельса, 7, Белград, Югославия;

«П и о н е р с к а я г а з е т а», Пхеньян, Вессенский р-н, Корейская Народно-Демократическая Республика;

нер оешмасында инструктор (вожатый ярдәмчесе) булып кала ала, ә 18 яшь тулганнан соң пионер вожатые булып эшли ала.

Пионер группалары һәм отрядлары мәктәпләрдә, кайбер хәрби частларда һәм җәмәгать оешмаларында эшли. Аларга шефлыкны заводлар, учреждениеләр һәм, беренче чиратта, ЯССның башлангыч оешмалары оештыра.

Пионер оешмасының 1978—1980 еллардагы эше түбәндәге девизлар белән үткәрелде: «Әйдәгез, социализм өчен яшик, укыйк һәм эшлик!», «Без кичә белгән һәм эшли алган нәрсәләр иртәгәгә көн өчен җитәрлек түгел инде!» һ. б.

Кече яштыкта пионерлар «Ялкынның өч теле» дигән программа буенча эшлеләр, ул өч этапны эченә ала; өлкән пионерларның программасы өч «пионер юлыннан», ягъни маршрутыннан тора. Пионерлар хезмәт акцияләре үткәреләр, революцион һәм сугышчан дан урыннарына походлар ясылар, спорт, туризм, художество һәм техник иҗат белән шөгыльләнеләр. Башка илләрдәге пионер һәм балалар оешмалары белән дуслык һәм хезмәттәшлек мөнәсәбәтләрен үстерүгә зур

иштибар бирелә, теләктәшлек акцияләре, конкурслар һ. б. үткәрелә.

Чехословакия пионерларының үз формасы бар: зәңгәрсү күлмәк (блуза), кие зәңгәр чалбар (юбка), кызыл галстук. Пионерларның девизы: «Социалистик ватанны төзүгә һәм сакларга эзәр бул!» — «Һәрвакыт эзәр!»

«Куса-Но Нэ-Кай» балалар җәмгыяте (Япония)

«Куса-Но Нэ-Кай» («Үлән тамырчыклары») балалар җәмгыяте 1953 елда төзелә. Бу оешма — политик булмаган ачыктан-ачык демократик җәмгыять, ул балаларны халыклар арасында тынычлык һәм дуслык рухында тәрбияләүне максат итеп куя. Оешма Япония балаларын башка халыкларның тормышы һәм културасы белән таныштыра, Советлар Союзы белән яхшы күршелек мөнәсәбәтләрен үстерүне яклап чыга.

Җәмгыять СССРда балаларның тормышын, В. И. Ленин исемдәге пионер оешмасының тәҗрибәсен яктырткан китаплар һәм брошюралар чыгара. Беек Октябрь социалистик революциясенә еллык бәйрәмнәренә, совет халкы, совет яшьләре һәм балалары тормышындагы

«Свят молодых», ул. Мокотовска, 24, Варшава, Польша;

«Мале новине», ул. Маршала Тито, 13, Сараево, Югославия;

«Камарат», Пражская ул., 9, Братислава, Чехословакия;

«Септемврийче», бульвар Ленина, 47, София, Болгария;

«Тхьеу ниен тиен фонг», ул. Со Суан Хьонэ, 15, Ханой, СРВ;

«Кутезаторий», пл. Скынтейн, Дом печати, Бухарест, Румыния;

«Пионер», Пражская, 9, Братислава, Чехословакия.

Бу басмаларга язылырга мөмкин, ә 5 майда, Матбугат көнөндә, совет пионерларының башка илләр пионерлары белән дуслыгы турында сөйли торган иң кызыклы саннардан күргәзмә ачарга була.

ИДКларның эшендә «Польша», «Куба», «Монголия», «Румыния», «Югославия», «Вьетнам», «Корея», «Чехословакия», «Болгария» кебек журналлардагы материаллардан да файдаланырга кирәк, алар рус телендә чыгалар һәм үз илләренә тормышы, Советлар Союзы белән дуслык, уртақ төзөлешләр, интернациональ космик экипажлар турында киң итеп сөйләләр. Бу журналлар укучыларны хәзерге язучыларның әсәрләре белән, сәнгать яңалыклары белән таныштыралар. Ә андагы шигырьләр һәм яңа җырлар мәктәп үзешчән сәнгатенә репертуарын баета ала.

Безнең илебездә социалистик бердәмлек илләре белән экономик элемтәләре елдан-ел

үсә бара. Дусларыбызга «СССРда эшләнгән» дигән маркалы яңа станоклар, турбиналар, автомобильләр, тракторлар һәм комбайннар китә. Дусларыбыздан без яңа җиһазлар, химик материаллар, машиналар һәм станоклар алабыз.

«Дуслык» нефть үткәргечен, Оренбург — СССРның көнбатыш чиге газ үткәргечен, Усть-Илим целлюлоза комбинатын, СССР белән Болгария арасындагы паром кичүен дуслык адреслары дип атыйлар. ИДК разведкасы шул төзөлешләр турында белешсә: ул өлкә яисә республикадан социализм илләренә экспортка нәрсәләр китә. Шул завод һәм фабрикаларга экскурсия ясагыз, совет маркасын югары тотучы эшчеләр белән танышыгыз, алар өчен үзешчән сәнгать концерты оештырыгыз. Шундый экскурсиядән соң «СССРда эшләнгән» дигән фотокургәзмә ачыгыз. Безнең илебездә еш кына чит ил делегацияләре, белгечләре кунакка килә. Аларга да күргәзмә яисә интернациональ дуслык музей материаллары белән танышу кызыклы булыр.

ИДКчы-эзтабарлар бик күп кызыклы нәрсәләр уйлап таба ала. Эшнә бик гадидән башларга мөмкин: безнең илебездә күп-шәһәрләрдә герой-интернационалистлар, халыкара коммунистик хәрәкәтнең күренекле эшлекләре, ялкынлы интернационалистлар исемен йөрткән урамнар бар. Илебездә күп кенә шәһәрләре шундый исемнәргә йөртә. Тольятти, Морис Торез, Георгиу-Деж, Димитровград шәһәрләре пионерлары бу революционерларның биографиясен өйрәнәләр, эшчеләр эшә өчен кө-

башка күренекле даталарга багышланган чаралар үткәрелә.

1970 елдан башлап «Артек»тагы халыкара сменаларда һәм башка совет пионер лагерларында данми рәвештә катнаша, делегацияләр, информацион материаллар алмаша һ. б. «Куса-Но Нэ-Кай» — СИМЕА члены.

СИМЕА ЧЛЕНЫ БУЛГАН ЯҢА ОЕШМАЛАР

Афганстан пионер оешмасы

Апрель халык-демократик революциясеннән соң (1978 ел) «Афганстан скаутлары» дигән балалар хөкүмәт оешмасы таратыла, һәм гомуммилли прогрессив демократик пионер оешмасын төзү буенча эш башлап җибәрелә.

1983 елга Афганстан пионер оешмасы (АПО) үз сафларында инде 50 меңнән артык баланы һәм яшүсмерне берләштерә. АПО Афганстан яшьләренә демократик оешмасы (ДОМА) житәкчелегендә эшли. Пионер оешмасы илдәге балаларны һәм яшүсмерләргә патри-

тизм һәм батырлык, тотнакчылык, хезмәткә һәм үз вазифаларына намуслы мөнәсәбәт, хезмәт пияләрен хөрмәт итү рухында тәрбияләү бурычын куя.

1980 елның 15 августында Кабул политехника институтында Афганстанда беренче пионер лагере — «Киләчәк» ачыла. Кабулның иң яхшы биналарының берсе Үзәк Пионер сараена бирелә.

Афганстан пионерларының социалистик илләренә (СССР, БХР, ЧССР, ВХР) тугандаш оешмалары белән беренче халыкара элемтәләре урнаштырыла. 1979 елдан башлап Афганстан пионер оешмасы делегацияләре «Артек»ның халыкара сменаларында катнаша. Афганстан пионерларының формасы — ак күлмәк (блуза) һәм кызыл галстук.

Гвинея-Бисау Республикасы пионер оешмасы

Гвинея-Бисау Республикасы пионер оешмасы 1966 елның 19 сентябрендә төзелә. Оешма Абель Джасси исемен йөртә (үз ватанының азатлыгы һәм бәйсезлеге өчен ялкынлы көрәшче Әмилкар Кабралның яшерен псевдонимы). Пионер оешмасы үз сафларында 7 яшь-

решүчеләрнең исемнәрен йөрткән яңа урам һәм предприятиеләрнең елъязмаларын язалар.

ИДКчы-эзтабарлар бу шәһәрләр буйлап кызыклы экскурсиягә китә, берәр герой, тынычлык өчен көрәшүче хөрмәтенә шул исемне йөрткән урамда яшәүчеләр белән очраша ала-лар.

Теләктәшлек митинглары, нейтрон бомбасына, ашкынып кораллануга каршы протест митинглары, политик жыр, плакат, асфальттагы рәсем конкурслары патриот-интернационалистлар тәрбияләү буенча эшнәң йогынтылы формасы булып торалар.

КПССның XXV съездында: «Хезмәт ияләре, бигрәк тә яшъ буын аңында совет патриотизмы һәм социалистик интернационализм идеяләрен, Советлар иле өчен, Ватаныбыз өчен горурлык, социализм казанышларын сакларга әзер тору хисен ныгыту — партиянең иң мөһим бурычларыннан берсе булды һәм шулай булып кала», — диделде.

Яшъ ленинчыларны СССР халыклары дуслыгы, социалистик интернационализм рухында тәрбияләү дружинада эшнәң эчтәлеген, формаларын һәм методларын тыгыз бәйләп алып баруны таләп итә. Аның уңышлы булуын аерым чаралар, аларның саны түгел, ә балалар коллективындагы интернациональ эшчәнлекнең барлык якларын эченә ала торган ачык, тирәнтен уйланган система билгели.

СИМЕА

1958 елның 15 февралендә Демократик яшъләрнең бөтендөнья федерациясе каршында ба-

лаларны тәрбияләү һәм балалар һәм яшъләр оешмаларының эшчәнлегә мәсьәләләре буенча даими комиссия төзелде. Аны төзү дөньядагы пионер оешмалары һәм демократик балалар һәм яшъләр оешмаларын оештырылу ягынан берләштерде, үсеп килүче буынның хокукларын яклау буенча бергәләп алып барыла торган эшчәнлекне үзара яраштырырга мөмкинлек тудырды. Оешманың хәзерге көндәге исеме — ВФДМ (Всемирная федерация демократической молодежи) каршындагы Балалар һәм яшъләр оешмаларының халыкара комитеты (СИМЕА) һәм уставы СИМЕАның 1962 елда Варшавада булган I Генеральный Ассамблеясында кабул ителде. Хәзерге вакытта СИМЕАга дөньяның 57 иленнән 60 тан артык пионер һәм прогрессив балалар оешмасы керә. Бу сан туктаусыз арта бара. Һәр елны СИМЕАга яңа оешмалар кушыла. Шунның өстенә, СИМЕАның 20 дән артык дүс оешмалары бар, алар формаль яктан СИМЕАга кермәсәләр дә, аның күп кенә кампанияләрендә һәм акцияләрендә катнашалар. ВФДМның специальләшкән органы буларак, СИМЕА үз эшчәнлегендә федерация принципларына таяна, балалар һәм яшъләр проблемалары өлкәсендә ВФДМның эшчәнлеген киңәйтәргә һәм тирәнәйтәргә булыша. Аның политик һәм практик эшчәнлеген таныган барлык балалар һәм яшъләр оешмалары өчен СИМЕАның ишеге ачык. СИМЕАның иң югары органы булып Ассамблея санала, ул ВФДМ Ассамблеясы рамкаларында 4 елга бер тапкыр уздырыла. Ассамблея икенче Ассамблеяга кадәрге чорга

тән 16 яшкә кадәрге балаларны һәм яшүсмерләргә берләштерә. Алар ике баскычка бүленгән: 7 яшътән 10 яшкә — кече яшътәге пионерлар, алар «Сентябрь чәчәкләре» дип аталалар һәм яшел галстук тагалар; 11 яшътән 16 яшкә кадәр «Абель Джесси пионерлары», алар сары галстук тагалар. Пионер отрядлары мәктәпләрдә төзелә. Пионер значогында янып торган факел, кызыл йолдыз сурәтләнгән һәм «Уку, эш, көрәш!» дигән девиз язылган.

Һәр елны 19 сентябрьдә илнең барлык районнарында тантаналы йола — пионерга кабул итү үткәрелә. Пионерга кабул итү алдыннан балалар оешманың уставы һәм программасы белән танышалар, аларга азатлык көрәшенең тарихы турында, чит илләрдәге балалар һәм яшъләр оешмалары турында сөйләләр.

Пионер оешмасы үз членнарын патриотизм һәм интернационализм рухында, хезмәткә, прогресс, азатлыкка мәхәббәт, партиягә һәм халыкка бирелгәнлек рухында тәрбияли.

Пионерларның үз газетасы бар, ул «Блуфу» («Смешинка») дип атала.

Оешма 1982 елдан бирле СИМЕА члены булып тора.

Кампучия пионер оешмасы

Кампучия пионер оешмасы 1980 елда Милләтне коткару бердәм фронты карары буенча төзелә. Аның туган көне булып 1 январь исәпләнә, ул көнне башкалада беренче пионер парады була. Пионер оешмасының эшчәнлегенә Милләтне коткару бердәм фронтының Яшъләр ассоциациясе житәкчелек итә.

Оешманың максаты — пионерларны патриотизм, тынычлык һәм дуслык, теләктәшлек һәм хезмәттәшлек рухында, Кампучиянең Милләтне коткару бердәм фронтының революцион максатлары нигезендә тәрбияләү.

Пионерлар яхшы укурга, ватан бәхете хакына хезмәтне яратырга, пионер оешмасын ныгытуда катнашырга тантаналы вәгъдә бирәләр.

Илнең 9 яшътән 15 яшкә кадәрге барлык балалары оешма члены була алалар.

Пионерлар кызыл галстук тага.

1980 елда Кампучия пионерларының беренче делегациясе Бөтенсоюз пионер лагерге «Артек»ның халыкара сменасында катнашты.

СИМЕАның эш программасын кабул итә һәм СИМЕАның Президиумын сайлай. 1982 елда СИМЕАның VI Генеральный Ассамблеясы булды (II Ассамблея — 1966 елның июнендә, София; III Ассамблея — 1970 елның октябрендә, Будапешт; IV Ассамблея — 1974 елның ноябрендә, Варна; V Ассамблея — 1978 елның февралендә, Берлин).

СИМЕА Президиумының утырышы елга ике тапкыр була. Аның утырышларында бер елга эш планнары раслана, иң мөһим чараларның эчтәлеген билгеләнә, кампанияләр игълан ителә, яңа членнар кабул ителә. Агымдагы башкарма эшләр Генеральный секретарь тарафыннан тормышка ашырыла. Хәзерге вакытта бу функцияләргә Венгрия пионер оешмасы тормышка ашыра. СИМЕАның президенты — Конго милли пионер хәрәкәте. СИМЕАның Вице-президентлары итеп V Генеральный Ассамблеяда В. И. Ленин исемендәге бөтенсоюз пионер оешмасы, Финляндия пионерларының демократик союзы һәм Судан пионер оешмасы сайланды. Шуның өстенә, Президиум составына Польша харцерлары союзы, Хосе Марти исемендәге пионер оешмасы (Куба), «Франция пионерлары», Кипр яшьләре бердәм демократик оешмасының балалар секциясе (ЭДОН), Сухэ-Батор исемендәге пионер оешмасы (МХР), Хо Ши Мин пионер оешмасы (ВСР), Хосе Антонио Галан исемендәге пионер оешмасы (Колумбия) керә.

СИМЕА яшьләрнең барлык зур халыкара очрашуларында һәм форумнарында катнаша. СИМЕА житәкчелегендә төрле илләрдә балаларның халыкара лагерлары, конкурслары, фестивальләре үткәрелә.

СВАПО пионер хәрәкәте (Намибия)

Намибия халкының ҚАРның расистик режимына каршы милли азатлык өчен көрәшен Көнъяк-Көнбатыш Африканың Халык оешмасы (СВАПО) житәкли. Ун меңнәрчә намибияле, күбесенчә хатын-кызлар һәм балалар, Көнъяк Африка расистлары һәм аларның маршкеткалары гаскәрләренең рәхимсез жәберләвеннән качып, күрше дәүләтләр территориясендә качаклар лагерларында яшәргә мәжбүр булалар. Мәнә шундый мәжбүри эмиграция шартларында, 1980 елның 29 сентябрендә, Ангола Халык Республикасы территориясендә СВАПОның Мәгариф һәм Сәламәтлек саклау үзәгендә СВАПО Пионер хәрәкәтенең I Генераль конференциясе була. Конференциядә 1978 елдан төзелә башлаган аерым пионер отрядларын бердәм оешмага берләштерү процессы тәмамлана. Хәзерге вакытта СВАПО Пионер хәрәкәте 6 яштан 15 яшкә кадәргә берничә мең пионерны берләштерә. Оешманың максаты — балаларны һәм яшүсмерләргә Намибия халкының колониализмга, империализмга каршы көрәше

СИМЕА аеруча авыр шартларда яшәүче балалар белән теләктәшлек кампанияләре үткәрүнең инициаторы булып тора.

Аерым алганда, СИМЕА тарафыннан соңгы вакытта үткәрелгән кампанияләр — «Кампучиянең һәр укучы баласына — уку әсбаплары салынган портфель», Афганстан, Никарагуа, Намибия, Көнъяк Африка балалары белән теләктәшлек акцияләре — бөтендөнья характеры алдылар.

СИМЕА тарафыннан 1980—1981 елларга игълан ителгән, тынычлык, киеренкелекне йомшарту һәм коралсызлану өчен көрәшкә багышланган «Барлык балаларга тыныч һәм бәхетле киләчәк өчен» дигән Бөтендөнья кампаниясе дөньядагы балалар һәм яшьләр оешмалары тарафыннан хуплап каршы алынды. Балаларның хокукларын яклау мәсьәләләрендә СИМЕА Бөтендөнья Тынычлык Советы белән, Хатын-кызларның халыкара демократик федерациясе, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ (БМОның Балалар фонды) белән хезмәттәшлек итә, башка халыкара яшьләр һәм балалар оешмалары белән элемтә тоталар.

СИМЕА Информацион бюллетень һәм журнал чыгара. СИМЕАның секретариаты ВХРның башкаласы Будапештта даими урнашкан.

В. И. Ленин исемендәге бөтенсоюз пионер оешмасы, СИМЕАның вице-президенты, чит илләрдәге балалар һәм яшьләр оешмалары белән хезмәттәшлекне актив үстерә. Бүгенге көндә дөньяның 100 илендәге 150 балалар һәм яшьләр оешмасы белән шундый хезмәттәшлек тормышка ашырыла. Шуна күрә, һичшиксез, чит илләрдәге дусларыңны һәм иптәшләреңне яхшы белергә кирәк.

рухында, СВАПОның идеологик һәм политик платформасы нигезендә тәрбияләү.

Пионер хәрәкәте СВАПОның Яшьләр лигасы житәкчелегендә эшли. Намибия пионерларының девизы: «Укырга, эшләргә һәм көрәшәргә!» Пионер формасы: ак күлмәк (блуза) һәм кызыл галстук. В. И. Ленин исемендәге пионер оешмасы Намибия халкы һәм Намибия яшьләренең гадел көрәшенә теләктәшлек белдерә, СВАПО Пионер хәрәкәте белән дусларча хезмәттәшлек итә.

Луис Альфонс Веласкес Флорес исемендәге Сандиночы балалар ассоциациясе (Никарагуа)

Сандиночы балалар ассоциациясе 1979 елның 7 сентябрендә төзелә, Сандиночы «19 нчы июль» яшьләренең турыдан-туры житәкчелегендә эшли. Аның сафларында 10 меңнән артык член исәпләнә.

Оешманың төп максаты — балаларны Сандиночы революцион идеяләре рухында, пролетар интернационализм һәм патриотизм рухында тәрбияләү. Оешмага, социаль чыгышына, диненә карамастан, 6 яштан 14

яшкә кадәрге барлык балалар һәм яшүсмерләр керә алалар. Ассоциация членнары ике группага бүленә:

— «Маскотос» — 6—10 яшътәге балалар. Аларның символы — өмет төсе, балалар привилегияле сыйныф булып саналган яхшы тормыш төсе — яшел төс.

— «Карлитос» — 11—14 яшътәге балалар. Алар Сандиночы милли азатлык фронтына нигез салучыларның берсе Карлос Фонсека Амадор хөрмәтенә шулай аталалар.

Оешманың башлангыч ячейкалары мәктәпләрдә яки, әгәр балалар эшли торган булса, эш урыннарында төзелә. Ячейкаларга мәктәпләрдә укытучылар, производствода инструктор-иреклеләр, Сандиночы яшъләр членнары житәкчелек итә. Бөтен ил күләмендә агымдагы житәкчелекне Милли совет тормышка ашыра. Иң югары орган — Милли Ассамблея.

Сандиночы балалар ассоциациясе үз иленең үсеп килүче яшъ буынына идея-политик, хезмәт, хәрби-патриотик тәрбия бирә.

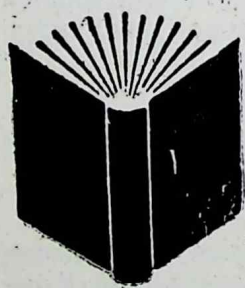
Балалар һәм яшүсмерләр милли яңарыш хөкүмәте үткәрә торган барлык мөһим чараларда актив катнашалар. Наданлыкны бетерү кампаниясе моңа мисал була ала.

Ассоциация членнары эчкә һәм тышкы реакциянен мәкерле эшләренә каршы митинглар һәм демонстрацияләр, милли азатлык өчен, фашизмга, апартеидка һәм расизмга каршы көрәшүче халыкларның балалары белән теләктәшлек кампанияләре һәм акцияләре оештыралар. ВФДМ каршындагы Балалар һәм яшъләр оешмаларының халыкара комитеты (СИМЕА) члены буларак, ассоциация аның барлык программаларында актив катнаша.

Ассоциация членнары революцион Никарагуаның милли флагы төсендәге кара-кызыл галстук тагалар. Парад формасы: ак күлмәк (блуза) һәм кие зәңгәр чалбар (юбка). Оешманың үз эмблемасы һәм флагы бар.

Оешма кече яшътәге балалар өчен: «Колорьяндо» исемле журнал, э яшүсмерләр өчен «Босерито» исемле газета чыгара.

Ассоциация дөньядагы күп илләрнең прогрессив балалар һәм яшъләр оешмалары белән хезмәттәшлек итә. Һәр жәйне ассоциациянең яшүсмерләр делегацияләре чит илләрдә балаларның халыкара лагерьлары эшендә катнаша. Безнең бөтенсоюз пионер лагере «Артек»ка да ел саен Никарагуадан зур группа балалар килә.

Синен китап киштәңә

Ваши друзья — сентябрыта / төзүче Е. Касимова. — М.: Мол. гвардия, 1975. Димитровчы пионерлар оешмасы «Септемврийче».

Айзман Г. Красные галстуки в стране доллара / Е. Стасова сүз башы. — М.: Мол. гвардия, 1972. АКШта пионер хәрәкәте.

Верба И., Пиковский В. Воспитание патриотов-интернационалистов. (Класстан тыш һәм мәктәптән тыш эш тәҗрибәсеннән) — М.: Педагогика, 1973.

Имени Тельмана / Төзүче А. Ротч. Немецчадан тәрҗемә. — М.: Мол. гвардия, 1977. ГДР пионер оешмасы турында.

КИД. — М.: Мол. гвардия, 1979. — (Пионер-активист китапханәсе). Интернациональ дуслык клублары эшенең максаты, бурычлары һәм эчтәлегә. Алдыңгылар тәҗрибәсе.

Мир и солидарность. — М.: Мол. гвардия, 1974.

Пионеры острова Свободы / Автор-төзүче С. Фурин: Куба пионерлары турында. — М.: Мол. гвардия, 1978.

Пионеры Чехословакии / Төзүче Ю. Цинговатов. — М.: Мол. гвардия, 1981.

Юные сухэбаторцы / Автор-төзүче Ж. Дашдондог: Монголия пионерлары турында. — М.: Мол. гвардия, 1978.

«Элере!» — «Вперед!» — М.: Мол. гвардия, 1975. Венгрия пионерлары турында.

День юного героя-антифашиста. Репертуар жыйынтык. — М.: Мол. гвардия, 1975.

Фурин М., Симонова Л. Встанем в круг, слева — друг, справа — друг. — М.: Мол. гвардия, 1980. Совет пионерларының планетабыз хезмәт ияләре балалары белән дуслыгы турында, ИДКларның эш тәҗрибәсе турында.

* * *

Вощенко К. П. Молодые борцы за мир. — М.: Просвещение, 1974. Халыкара яшъләр хәрәкәтендә актив катнашучылар, аларның реакция көчләренә каршы, тынычлык һәм азатлык өчен көрәше турында китап.

Пионерская республика «Артек». — М.: Планета, 1975. Альбомның бик күп битләре жир шарындагы балаларның интернациональ дуслыгына һәм теләктәшлегенә, тынычлык пионер почтасына, теләктәшлек митингларына багышланган.

Рыбинский Е. Все лучшее — детям. — М.: Мол. гвардия, 1980. (Пионерлар белән эшләүчеләргә).

Соколова Э., Камалдинова Э. Два образа жизни — два детства. — М.: Знание, 1979.

Федулова А. Дети в СССР. — М.: Профиздат, 1979. Китапта безнең илебездә Бала хокуклары декларациясенәң ничек тормышка ашырылуы турында сөйләнә.

ПИОНЕРНЫҢ ТӨП ХЕЗМƏТЕ — УКУ

Укучыларда белем алуға омтылыш тәрбияләүдә пионер оешмасы мәктәпкә актив ярдәм күрсәтә. «Пионер хәрәкәтенен иң мөһим бурычларыннан берсе — мәктәп бирә торган белемнәрне тирәнәйтүдән гыйбарәт», — диген басым ясап әйтә иде Н. К. Крупская. КПСС Үзәк Комитетының «В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының 50 еллыгы турында» карарында шул ук бурыч ачык итеп әйтеп бирелә: «Пионер оешмасы тирән һәм ныклы белем өчен көрәштә мәктәпкә көндәлек ярдәм күрсәтә». Коммунистик төзелешнең хәзерге этабында үсеп килүче алмашны барлык белем һәм культура байлыклары белән коралландыруның аеруча мөһим булуына басым ясала.

Кешенең белемен бертуктаусыз арттырырга тырышуы — тышкы эрудиция, укымышлылык артыннан куу, кылану түгел ул. Бу — безнең социаль тормыш рәвешеннән, һәр шәхесне төрле яклап һәм гармонияле үстерүгә омтылудан килеп чыга торган зарурлык.

Менә ни өчен ВЛКСМның XIX съездында пионер оешмалары каршына «Һәр укучыда фән нигезләрен тирән һәм ныклы үзләштерү, аларны даими рәвештә тулыландыру, тормышта һәм хезмәттә ижади файдалану омтылышы»¹ формалаштыруда мәктәпкә актив ярдәм итү бурычы куелды.

Съезд комсомол һәм пионер оешмаларын укуның сыйфаты өчен пионерларның һәм ком-

сомолларның коллектив һәм шәхси җаваплылыгын күтәргә; укуда артта калуның һәм тәртип бозуның сәбәпләрен ачыкларга; фәннәр буенча үзара ярдәм һәм консультация группалары төзүгә; алган белемнәргә җәмәгать смотрлары үткәргә, пионерларны фән һәм техника түгәрәкләрендә, факультативларда, профиль буенча берләшмәләрдә шөгыльләнүгә, олимпиадаларда, ижади смотрлар һәм күргәзмәләрдә катнашуға тартырга чакырды.

Ленин комсомолының барлык отрядларын мәктәп балалары белән эшләүгә актив тартканда гына, бу күптөрле һәм катлаулы таләпләрне тормышка ашырырга мөмкин.

Шуңа күрә, Ленин комсомолының бер вәкиле буларак, мәктәпнең өлкән пионервожатые каршында җаваплы бурыч — промышленность, предприятиеләрендәге, төзелешләр, транспорт, колхоз, совхоз, югары һәм махсус урта уку йортларындагы, фәнни учреждениеләрдәге, Совет Армиясе һәм Хәрби-Дингез Флотындагы комсомолларны пионерларда белемгә омтылыш, укуга намуслы караш тәрбияләүдә мәктәпкә һәм пионер дружинасына конкрет ярдәм күрсәтүгә тарту бурычы тора.

Укучыларның белемнәрен тирәнәйтү һәм ныгыту буенча пионер оешмасының эш этәлге түбәндәгеләрдән гыйбарәт:

— пионерларга җәмгыять һәм һәр кеше тормышында белемнең иҗтимагый әһәмиятен, вакытында урта белем алуның, мәктәптә һәм үзлегеннән белемнәрне тирән үзләштерүнен зарурлыгын аңлату;

— үзенең төп иҗтимагый бурычын буларак укуга аңлы һәм җаваплы караш, мәктәпнең

¹ Бөтенсоюз Ленинчыл Коммунистик Яшьләр Союзының XIX съезды. 1982 елның 18—21 мае. Стенография отчеты, т. 2. М.: Мол. гвардия, 1982, 263 бит.

һәм укуытучының таләпләрен үтәүдә аңлы дисциплина тәрбияләү;

— укуда артта калучы балаларга иптәшләргә ярдәм күрсәтү эшен киңәйтү;

— үз белемне туктаусыз камилләштерергә омтылуны, үзлегеннән уку юлы белән белемнәренне тулыландыра белүне формалаштыру;

— күп белергә тырышучанлыкны, белем алу белән кызыксынуны, фән һәм техника, авыл хужалыгы тәжрибәчелеге белән мавыгучанлыкны, фән һәм техниканың иң яңа казанышлары белән даими танышып торырга омтылышны үстерү;

— уку хезмәтен оештыруның рациональ алымнарын аңлату, пионерларның танып-белү сәләтен, модельчелек, конструкцияләү, тәжрибәчелеккә һәвәсләкләрен үстерү;

— алган белемнәрен ижтимагый-файдалы эшләрдә куллана белүне формалаштыру, тирән һәм ныклы белемнәр өчен көрәштә пионер коллективының актив позициясен үстерү, дүртле һәм бишлегә укуны актив жәмәгать эше белән бәйләүче пионерларны мораль кызыксындыруны көчәйтү;

— пионерларда уку дисциплинасын бозучыларга, ялкауларга карата түзеп торалмаучанлыкны тәрбияләү.

Белем өчен көрәштә башка төрле эш формалары турында да сөйләргә мөмкин. Ләкин иң төп юнәлешләр — шушы санап үтелгәннәре.

Бу юнәлешләрнең берсен генә аерып алу, гәрчә ул бик мөһим булса да, алга куелган бурычны хәл итми. Пионервожатый шуны аңласын иде.

Пионер оешмасының күптөрле эшчәнлеген бергә оста бәйли белгәндә генә, белем өчен көрәштә яхшы нәтижеләргә ирешергә мөмкин.

Әлбәттә, һәрбер конкрет очракта теге яисә бу юнәлешкә күбрәк игътибар бирелергә мөмкин. Бер пионер коллективында күп белергә тырышучанлыкны, балаларның барысының да мәктәптәгә фәннәр белән мавыгуларын үстерүгә күбрәк игътибар бирергә; икенче бер коллективта укуга җаваплы караш тәрбияләргә яисә, әйтик, тирән белем таләп итә торган практик эшләрдә балаларның активлыгын күтәргә кирәк була. Һәр коллективның конкрет шартларына карап эш итәргә, коллективның үсеш дәрәжәсен, мәктәпнең традицияләрен, мөмкинлекләрен, педколлективның пионерлар уйлаган эшләрдә катнашырга хәзерлеген исәпкә алырга кирәк. Пионерларның танып-белү эшчәнлегенә эчтәлеген сайлаганда, аларның кызыксынуын, психологик һәм яшь үзенчәлекләрен истә тотарга, һәр пионерны актив эшкә тартырга тырышырга кирәк.

Белем өчен көрәшне үз максатка әйләндерергә ярамый. Пионер коллективы эшчәнлеге

нең башка теләсе нинди юнәлешендәге кебек үк, уку эшендә һәрвакыт мораль-этик якны истә тоту зарури. Югары өлгереш, тирән белем өчен көрәш — һәр пионерның, бөтен коллективның югары әхлакий сыйфатлары өчен дә көрәш ул. Яхшы вожатый өлгерешкә генә, яхшы яки начар билгеләренә генә карамый, ә бәлки пионерларның билге алганда нинди норма һәм законнарға таянуларына да игътибар итә. Яхшы вожатыйның өлгерми торган укучы гына түгел, иптәшенә ярдәм итәргә теләми торган отличник та, өчлегә риза булып йөргән укучы да борчый. Чын вожатый очколар һәм баллар санамый, ул үз эшенә башка критерийлар буенча бәя бирә: барлык пионерлар да укуга гражданлык бурычы итеп карыймы, барысы да намус белән укыймы, отрядта бер-берсенә ярдәм итү оештырылганмы, бер отряд икенчесенә булышамы һ. б.

Еш кына пионер работниклары, хәтта педагоглар арасында да бәхәсләр туып тора. Әйтик, беренче урынны алган отрядта өлгерми торган укучы була алармы һәм, киресенчә, дружинада иң югары өлгерешкә ирешкән отрядның беренче урынны алмавы мөмкинме? Турысын әйтергә кирәк, аерым очракларда тегесе дә, бусы да булуы мөмкин. Эмма мондый бәхәсләрнең асылы — формаль. Чөнки югары мораль-этик нормаларга ия булган отрядта тискәре күренешләргә урын калмый. Йомшак укучыга булышалар, ялкауны мәҗбүр итәләр, тырышмаучыга катгый таләп куялар, ярдәмгә мохтаж кешегә бөтен отряд булышырга эзер тора.

Пионерларны «Белем иленә» маршруты буенча уңышлы алып бару өчен, вожатый балаларның яшь үзенчәлекләрен исәпкә алырга тиеш.

Октябратлар сизгер күңелле, хискә бирелүчән булулары, хәрәкәтчәнлекләре, күп белергә тырышулары белән аерылып торалар. Шулу вакытта алар игътибарларын бер әйбергә озак туплап тора алмыйлар. Иң яхшысы, алар белән уйнарга, иркән генә сөйләшергә кирәк.

Күп кенә дружиналарда октябратлар өчен «Ник? Нигә?» клубы ачыла, анда нәниләр үзләренең бөтен «ни өчен», «ничек?»ләренә җавап табалар. Әңгәмә вакытында диапозитивлар, диафильмнар, картиналар, фотографиялар һәм башка күрсәтмә материаллар кулланылса, яхшы була.

Вожатыйлар бу занятиеләрне ялыктырмый торган итеп үткәргә тырышалар: игътибар туплауны сорый торган әңгәмә уен белән чиратлаштырыла, уен тагын игътибар таләп итә торган эш белән алышына. Мондый очрашулар викторина, сәнгатьле укучылар конкурсы, сәхнәләштерүләр белән тәмамлана. Октябратлар белән көндәлек режим турында, өйгә би-

релгән эшләрне ничек үтәү турында сөйләшү мөһим. Отличник пионерлар үз уңышлары турында сөйли. Шунда ук укуда артта калучы октябрияларны шефка алалар.

Октябрия вожатының иң мөһим бурычы — балаларга аларның төп хезмәте булган укуның никадәр әһәмиятле икәнен аңлату. Барлык октябрия группаларында төрле һөнәр кешеләре — сатучылар, төзүчеләр, медсестралар, шоферлар белән очрашулар үткәрелә. Алар балаларга белемнең тормыштагы роле турында сөйлиләр. Әлбәттә, вожатыйлар һөнәрләре октябрияларга якын һәм таныш булган, алар белән еш очрашырга туры килгән кешеләрне чакыралар. Мондый очрашулар гадәттә предприятиеләргә экскурсия ясау белән ныгытыла, анда балалар зурларның ничек эшләвен, белемнәреннән эштә ничек ярдәм итүен күрәләр.

Кече яшьтәге пионер отрядларында китап белән эшләү зур урын алып тора: күмәкләп китап уку, «Яраткан китаплардагы геройлар» дигән кичәләр, китап атналыгы бәйрәмнәре, әдәби викториналар, балалар язучылары һәм шагыйрьләр белән очрашулар.

Отрядларда «Оста куллар», модельчеләр түгәрәге оештырыла, пионерлар Пионер йортларындагы түгәрәкләргә тартыла. Көндәлек режимның үтәлүен тикшерү рейдлары үткәрелә, 1 нче классларда укучы октябрияларга язу күнекмәләрен, санауны һәм йөгереке укуны үзләштерүдә ярдәм оештырыла.

Урта яшьтәге отрядларда пионерлар гомуми мәجبүри уку постлары, «Укырга өйрән» клублары оештыралар, дәфтәрләр смотры, китап укучылар конференцияләре үткәреләр. Фәннәр буенча түгәрәкләр, зирәкләр турниры һәм конкурслары, кызыклы фән кичәләре, яшь натуралистлар һәм яшь техниклар ижатына смотры, модельчеләр ярышы оештырыла. Алар үз мәктәпләрендә, шәһәрләрендә һәм районнарында үткәрелә торган техник иҗат күргәзмәләрендә актив катнашалар. Галимнәр, халык хужалыгы белгечләре, хезмәт алдынгылары белән очрашулар үткәрелә. Пионерлар түгәрәкләрдә һәм мәктәп яны участокларында фәнни-тикшеренү үзәкләреннән йөкләмәләрен үтиләр. Яңа китаплар турында бюллетеньнәр чыгарыла, фәнни-популяр китап турында әңгәмә үткәрелә. Пионерлар яшь китап сөючеләр секциясендә катнашалар, авыл китапханәләре һәм китап киңәшчеләренә ярдәмгә китап ташучылар бригадалары төзиләр. Октябрия группаларында китап белән эшләүне оештыралар, «Яшә, китап!» операциясендә катнашып, мәктәп китапханәсендә китап фонды, дәреслекләреннән яхшы сакланышы турында кайгырталар.

Өлкән пионер отрядларында «Хезмәтне фәнни оештыру мәктәпләре», «Укырга өйрән» тү-

гәрәкләре оештырыла, анда балалар уку хезмәтен камилләштерү алымнары белән танышалар, үзлегеннән белем алырга, белешмә әдәбият белән эшләргә, китапханә каталогыннан файдаланырга өйрәнәләр. Яшь математиклар, телчеләр, тарихчылар, географлар конференцияләре үткәрелә. Пионерлар мәктәп балалары өчен оештырыла торган шәһәр лекторийларына йөриләр, промышленность һәм авыл хужалыгы предприятиеләренә, фәнни-тикшеренү үзәкләренә экскурсияләр ясыйлар. Алар укучыларның производство бригадалары һәм мәктәп урманчылыклары эшендә катнашалар. Өлкән пионерлар фән һәм производство көннәре, белем бәйрәмнәре үткәрәләр. Алар Пионер сарайлары һәм йортларындагы түгәрәкләрдә һәм клубларда эшлиләр, «Комсомол — авыл мәктәбенә» хәрәкәтендә катнашалар. Мастерскойларда һәм түгәрәкләрдә шефлыктагы авыл мәктәпләре өчен күрсәтмә эсбаплар һәм уку-укыту җиһазлары эзерлиләр, каникул көннәрендә авыл мәктәпләренә чыга торган агитбригадаларда эшлиләр.

Пионерларның һәм мәктәп балаларының танып-белү активлыгын үстерү буенча пионер оешмасы эшендә укучыларның шәхси үзгәрешләрен исәпкә алу бик мөһим.

Укучылар озаيتылган көн группаларында дәрес хәзерләгәндә, игътибар беләнрәк карагыз. Алар үзләрен төрлесе төрлечә тоталар. Кайберләре бик мавыгып математикадан мәсьәләләр чишәргә яисә тел буенча күнегүләр эшләргә ярата. Андыйлар турында баштанаяк эшкә чумган диясе килә, хәтта үзләренә эндәшкәнне дә ишетмиләр. Ә кайберләре минут саен бүленәләр, эшләрен ташлап торып китәләр, иптәшләренә комачаулыйлар. Еш кына моны тәртип бозу нияте белән дә эшләмиләр. Алар бер әйбергә игътибарларын озак туплап тора белмиләр, бары шул гына.

Вожатый үз пионерлары турында мөмкин кадәр күбрәк белергә тиеш. Бу таләпне социаль психологлар куя. Тәрбияче балаларны никадәр яхшы белсә, аларның сәләтләренә һәм житешсезлекләренә контроль дә шулкадәр нәтиҗәле була. Кызганычка каршы, вожатый балаларга конкрет тәкъдимнәр белән бик еш ярдәм итә алмый. Ул һәрвакытта да аларның характер сыйфатларын күрә белми, игътибарларын нәрсәгә тупларга кирәклеген (мәсәлән: «син бик күзәтүчән, ләкин тырышлыгың җитми», «син бик тиз аңлап аласың, әмма синдә түземлек, сабырлык юк», «берәз эзлекләрәк булырга кирәк, югыйсә максатыңа ирешә алмассың») әйтми.

Яхшы вожатый укучыларның ни өчен өлгермәвен, аларга ничек ярдәм итәргә мөмкин икәнлеген белергә тырыша. Өлгермәүнең сәбәпләре бик күп төрле була.

Ростов галимнәре авыл һәм шәһәр мәктәпләреннән өч мең укучыны тикшерәләр, шуларның ике меңе — икенче елга утырып калучылар, бер меңе — бер чирек давамында өлгермәүчеләр.

Тикшерү нәтижәләре нәрсә күрсәтте соң? Икенче елга калучылар һәм жәйгә өстәмә задание алуучылар түбәндәге сәбәпләр буенча өлгермиләр:

— фикерләүнең йомшак булуы — тикшерелгән укучыларның 27 проценты;

— уку хезмәте күнекмәләренең түбән дәрәжәдә булуы (оешмаганлык, укуда системасызлык, үз-үзенә контроль булмау, әкреллек һ. б.) — 18 проценты;

— укуга тискәре мөнәсәбәттә булу — 14 проценты;

— семьяның, яшътәшләренең тискәре йогынтысы — 13 проценты;

— белемдә зур кимчелекләр булу — 11 проценты;

— сәламәтлеге йомшак булу, бик тиз ару — 9 проценты;

— ихтыяр көченең түбән дәрәжәдә булуы, тәртипсезлек — 8 проценты.

Кыска вакытта гына өлгерми торган укучыларны анализлау икенче төрлерәк күренешне ачыклады: бу группа укучыларда өлгермәүчелекнең төп сәбәбе — уку хезмәте күнекмәләренең йомшак булуы. Тикшерелгән укучыларның яртысы шул сәбәпләр аркасында өлгерми. Аннан соң түбәндәге сәбәпләр китә: фикерләү үсешендә бик мөһим булмаган кайбер кимчелекләр (14 процент), бик тиз ару, сәламәтлеге йомшак булу (11 процент), ихтыяр көченең түбән дәрәжәдә булуы (5 процент), белемдә зур кимчелекләр (5 процент) һәм иң соңгы урында — укуга тискәре мөнәсәбәт (4 процент).

Икенче елга калучылар һәм жәйгә задание алып китүчеләрнең иң күбесе тикшерелгән укучыларның яртысыннан артыгын (54 процент) тәшкил иткән 5—7 класс укучыларына туры килә.

Китерелгән мәгълүматлар классларда өлгермәүчелекнең төп сәбәбе түбәндәгеләр булуы турында сөйли: фикерләүнең йомшак үскән булуы, уку хезмәте күнекмәләренең түбән дәрәжәсә, көнкүрештәге тискәре йогынтылар һәм иң соңгы урында — укуга тискәре мөнәсәбәт. Медикларның диагноз куюга зур урын бирүе билгеле бит: дөвалауның уңышы авыруны дөрөс билгеләүгә бәйле. Педагогикада да шундый ук бәйлелек яши: уңышсызлыklarның сәбәбен яхшырак белгән саен, алардан котылуы да җиңелрәк була.

Әйтеп үтелгәннәрдән нинди практик нәтижә ясарга мөмкин соң? Балаларның яхшы укуына булышыр өчен, вожатый үзенә нәрсәне корал итеп алырга тиеш?

Беренчедән, белем алу белән кызыксыну тәрбияләргә кирәк. Вожатый иң элек үзе шуны яхшы аңласын: укуга ярдәм итә торган барлык эш үзенә мәгънәсә, рухы белән белемгә көчле теләк уятырга, кызыксынучанлык тәрбияләргә, очсыз-кырыйсыз фән дигезендә «ачышлар» ясау белән мавықтырырга, ә аннан соң белем алу белән тотрыклы кызыксыну тәрбияләргә — менә шулар дружина эшенең нигезендә ятарга, бу мөһим эшнең формаларын һәм методларын билгеләргә тиеш.

Пионер оешмасының мәктәпкә ярдәме нәрсәдән башлана соң? Биредә иң мөһиме — укучылар коллективында ижади шартлар тудыру, уйланырга, бәхәсләшәргә, эзләнәргә мөмкинлек бирә торган, һәркемгә үзенә танып-белү омтылышын һәм ижади сәләтләрен ачарга булыша торган үзенчәлекле атмосфера булдыру. Боларны эшләү өчен дружинада һәм отрядта мөмкинлекләр күп: пионерларны модельчелек, конструкцияләү, тәҗрибәчелек һәм эзләнү эшләре белән кызыксындыру, аларны хәзерге предприятие, төзелеш, колхоз, совхозларның техник казанышлары белән таныштыру. Звенодагы, отрядтагы барлык эшләр балаларда күп белү, тырышып һәм намус белән уку теләген үстерүгә булышырга тиеш. «Баланың үзенә укырга теләге булмаса, безнең барлык уйларыбыз, эзләнүләребез һәм корган планнарыбыз көлгә, җансыз мумиягә әйләнә», — дип яза В. А. Сухомлинский. Шундый теләк тәрбияләү — бөтен эшнең, барлык тырышлыгыбызның уңышлы нәтижәсе.

Икенчедән, пионерларны практик эшчәнлеккә тарту. Пионерның шәхесен үстерүгә анын практик эшләрдә катнашуы хәлиткеч йогынты ясый. Ул нәрсә эшли? Ничек эшли?

Кызганычка каршы, еш кына шулай була: пионер дружинасында математика, физика, химия, тарих, биология белән мавыгучы, кече яшътәге пионерлар һәм октябриялар өчен түгәрәкләр һәм лекторийларны җитәкләргә сәләтле, шуны теләүче уннарча пионер була, эмма алар еш кына әһәмиятсез, конкрет булмаган функцияләр башкаралар, мәсәлән, уку өчен җаваплы, көндәлекләр өчен җаваплы... Ә бит биредә эшчәнлек даирәсе бик киң: математиклар группасы биремнәр ясый һәм зирәкләр турнирын эзерли, физиканы яратучылар отряд олимпиадалары өчен программа төзиләр, әдәбият сөючеләр өчен программа конкурсын хәзерлиләр. Балалар үзләре оештыра торган (өлкәннәр ярдәмендә, әлбәттә!) шушы эшләр иң яхшы сыйфатларны үстерә да инде: үз белемнәрен арттыруга, фәнни эзләнүләргә омтылыш уяна, максатка ирешү юлында сүзендә торучанлык тәрбияләнә. Укучы үз көченә ышана башлый, үзенә кешелек дәрәжәсен аңлау хисе барлыкка килә.

Биредә вожатыйны менә нәрсә турында кисәтеп куясы килә.

Еш кына шундый хәлләр була: укытучылар яисә вожатыйлар өлгерми торган һәм йомшаграк укый торган балаларны түгәрәкләргә йөртмиләр, конкурсларда, ярышларда катнаштырмыйлар. Укучыны теге яки бу берләшмәдә шөгыльләнүдән тыеп, педагоглар моны начар укучыга тәэсир итү чарасы дип аңлыйлар. Әмма, кызганычка каршы, бу чара тиешле нәтижәне бирми. Еш кына киресенчә була — бала усаллана һәм тагын да начаррак укый башлый.

Йомшак укучыда укуга кызыксыну уятыр өчен, аны актив позициягә куярга кирәк. Әйтик, аны тәжрибә үткәргән вакытта өстәл янына ярдәмче итеп куярга, күп белергә тырышучылар кичәсенә приборлар хәзерләү эшен тапшырырга мөмкин. Зирәкләр турнирында һәм сорау-жавап кичәләрендә, конкурсларда һәм викториналарда, тематик кичәләрдә һәм олимпиадаларда барлык пионерлар, ничек укуларына карамастан, катнаша ала гына түгел, ә актив катнашырга тиешләр. Жинү шатлыгын татып карамаган укучының көчле укучы белән янәшә торыш хәтта яхшырак та әле. Ул, үзе дә сизмичә, белемнәрне үзләштерү процессына кереп китә һәм мавыга башлый. Укучыга ышаныч күрсәтү аны канатландырып жибәрә, шуның нәтижәсендә ул укуга мөнәсәбәтән, позициясен үзгәртә.

Өченчедән, укытучылар һәм балаларның үзидарә органнары белән дөрес мөнәсәбәт табарга кирәк. Вожатый уку белән бәйләшкәндә педагогларның актив ярдәменә таяна. Укытучы аның иң беренче киңәшчесе. Монда ике төрле фикер булу мөмкин түгел. Әмма вожатыйга менә нәрсәне истә тотарга кирәк. Укытучы уку-укыту процессы өчен җавап бирә, ул дәрестә дә, дәрестән тыш та укучыга карата мөмкин булган бөтен педагогик тәэсир итү чараларын куллана. Бу балалар белән педагогларның үзара мөнәсәбәтенә үзенә бертөрле эз сала. Һәр укытучы да эш тәртибен үзгәртә һәм бер очракта турыдан-туры бурычларын үти, ә икенче очракта яшь пионерларның остазы, дуслы һәм ярдәмчесе була, оешманың үзенчәлеген исәпкә ала, аның мөстәкыйльлеген ихтирам итә алмый. Моңың өчен теләк кенә житми, пионер эшенең формаларын һәм методларын да белергә кирәк. Биредә вожатый укытучыга ярдәмгә килергә тиеш.

Баланың үз-үзен тотышына кайвакыт дөрес бая биреп бетереп булмый, ә объектив булмаган билге, гаепсезгә ачулану исә баланы кимсетә, ул иптәшләренең гаепләвен авыр кичерә. Әгәр мондый мөнәсәбәт озакка сузылса, яшүсмер үзен коллективка, аның таләпләренә, нормаларына каршы куярга омтыла. Мондый юл

уку эшендә бигрәк тә куркыныч. Штаб, комиссия утырышларында, сборларда ачулану, отряд һәм дружина советларына чакыру бик сирәк хәл булырга һәм яхшылык белән генә эшләнәргә тиеш. Балаларны үз иптәшләренең тәртибен эш булсын дип кенә түгел, ә аларга төзәлەرگә ярдәм итәрлек итеп тикшерергә өйрәтергә кирәк. Шуны истән чыгармагыз, балага карата дусларча мөнәсәбәттә булмасаң, ул бөтенләй үз-үзенә ышанычын югалта, пассивлана һәм төзәлми торганнар сафына элгә. Укучыга «шәпләп кыздыру» түгел, ә мораль булышлык, иптәшләрчә ярдәм кирәк булган ситуацияне укытучы яки вожатый гына аңларга сәләтле. Пионер оешмасының үзенчәлегә дә шунда: ул һәртөрле «кыздыру», мораль уку, тикшерүләргә мөмкин кадәр сирәгрәк мөрәжәгать итеп, күбесенчә иптәшләренә булыштырга, аларда үз-үзләренә ышаныч тәрбияләргә, коллектив һәрвакытта да ярдәм итәргә әзер тора дигән өмет уятырга тиеш.

Дүртенчедән, отрядлардагы эшкә шефларны тартырга кирәк. Балаларның кызыксыну دائрәсе чиксез. Аларның һәммәсенен, хәтта иң «артта калганының» да, үзенә бер мавыгуы була. Бу мавыгуларны мәктәптә укыла торган фәннәр белән бәйләү җиңел эш түгел, ләкин бик зарур. Моңың өчен вожатыйның бөтен мөмкинлекләре бар, шуларны тулысынча файдаланырга өйрәнергә кирәк. Фәннәр белән мавыгуны мәктәп стенасында гына түгел, аннан тыш та тәрбияләп була. Мәктәп балалары даими рәвештә предприятиеләр, фәнни-тикшеренү институтлары, фән һәм техника казанышлары белән танышып торырга тиеш. Белгечләр ярдәмендә мәктәптә, пионер дружинасында техника түгәрәкләре, яшь фән сөючеләр клубы, секцияләр, жәмгыятьләр һ. б. төзәргә мөмкин. Нәкъ менә алар булышлыгында педагоглар һәм вожатыйлар балаларда фәннең теге яисә бу тармагы белән чын-чынлап кызыксыну уятуга ирешәләр, кайбер балаларны «урам» йогынтысыннан тартып алалар, уку белән кызыксындыралар, белем алу белән бәйлә мавыгу тәрбиялиләр.

Әлбәттә, пионерлар каршында гажәеп фән дөньясын ачу җиңел эш түгел. Барыннан да элек вожатый үзе тирән белемле булырга тиеш. Биредә шундый закончалык яши: вожатыйның белем дәрәжәсе югары, кругозоры киң, политик әзерлегә ныклы булса, аның пионер дружинасындагы эшләре дә кызыклы һәм күп төрле була. Әгәр ул бу сыйфатлары белән аерылып тормада, дружинадагы хәлләр дә бик үк әйбәт булмый. Әмма тагын бер нәрсә кирәк әле, бу — вожатыйның үз пионерларына тәкъдим итә торган эш формалары турында төпле уйлавы. Аеруча уку эшләрендә. Укытучыларны кабатламау, ә алар ярдәмен

дә балаларда күп белергә тырышучанлык тәрбияләүнең үз методларын һәм алымнарын табу бик мөһим.

Бишенчедән, уку өчен җаваплылык хисе тәрбияләргә кирәк. Мәктәптә тәрбияләнүчеләргә куела торган күп санлы таләпләрнең иң мөһиме — намус белән, тырышып уку. Бу таләп мәктәпнең үзе кебек үк бик күптән барлыкка килгән. Таләпчәнлек, укуга даими контроль, ялкаулар һәм тәртипсезләрдән тиешенчә сорау — теләсә кайсы мәктәп коллективының мәҗбүри компоненты. Чөнки, бурыч дигән төшенчәне үзләштермичә, укучы исемән йөртүнең мәгънәсе юк. Һәркем үзендә «кирәк» сүзенең кырыс зарурлыгын аңларлык көч һәм теләк табарга тиеш. «Китап укырга кирәк», «дәрес хәзерләргә кирәк», «белем алырга кирәк». Соңгы исәптә, күп һәм тырышып хезмәт итәргә, үз эшендә дисциплиналы булырга кирәк.

Әлбәттә, укучының белем дәрәжәсе күбесенчә мәктәпнең принципларына һәм традицияләренә, укучылар коллективына, мәктәп лабораторияләренә техник җиһазландырылу дәрәжәсенә һ. б. бәйле. Ләкин баланың үз тырышлыгы боларның барысыннан да өстә ятарга тиеш. Кайсы яктан гына карасан да, үз хезмәтен, ихтыяр көчен, тырышлыгын — максатка ирешүдә иң мөһиме. Бу положениендә дәрәжәгә тәрбия эшенең күп еллык тәҗрибәсе белән расланган.

Укучы үз ирке һәм зур теләк белән хезмәт итәргә тиеш. Балаларның иң катлаулы акыл хезмәтен җинел генә һәм мавыгып үтәүләре, зур уку нагрукасын күтәрә алулары, катлаулы фәнни хакыйкәтне төшенүләре күпсанлы тәҗрибәләр белән расланган. Аларны уку белән чынлап кызыксындыра гына белергә кирәк. Шул вакытта теләсә нинди кыенлыкны җиңеп була.

Акыл мәсьәләсенә килгәндә, авыр, күп уйланырга мәҗбүр итә торган, бик тиз генә чишелми торган нәрсәләр бер дә күңелне кайтармый. Киресенчә, авыр математик мәсьәлә һәрвакыт иң кызыклысы була. Кыенлыктар исә укучының сәләтен уятмаган, акыл хезмәте баланың үз ачышлары, үз юлларын табуы белән бергә бармаган урында килеп чыга. Катлаулылыгы ягыннан авыр булса да, нормаль уку баланы арымый, диләр психологлар. Ул фикир йөртәргә генә мәҗбүр итеп калмый, ә характерны чарлый — үз-үзен белән көрәшәргә чакыра.

Таләпчәнлек тәрбияләү — ихтыяр көче тәрбияләү ул. Иң нәни кешене дә үз язмышы өчен җаваплы булырга өйрәтергә кирәк. Шул вакытта ул, зуррак үскән саен, үз-үзенә карата сәламәт таләпчәнлек рухы белән сугарыла, үз шәхесе белән ризасызлыкны ешрак белдерә,

үзендәге ялкаулыкны, сүлпәнлекне, кеше ярдәменә генә өметләнүне җиңәргә көч таба.

Пионер оешмасында белем өчен көрәшкән төрле эш формалары бар. Шуларның кайберләре белән танышып үтик.

ҺӘР ПИОНЕР ОТРЯДЫНА — ҮЗ ЙОЛДЫЗЧЫСЫН

Төрле коллективларның эш тәҗрибәсеннән күренгәнчә, еш кына вожатыйлар балаларның укуына ярдәм итә торган пионер эшләрен капма-каршы позицияләрдә оештыралар. Кайберләре мәҗбүр итү методын куллана, икенчеләре балаларны мавыктырырга тырыша. Кайберләре «көрәшү буенча» комиссияләр төзи, икенчеләре балаларның кызыксынучанлыгын уята. Кайсы юлның дөресрәк һәм тәсирлерәк булуы турында сөйләп тору кирәкме икән? Әлбәттә, җәмәгәтчелек шелтәсеннән тулысынча баш тартырга ярамый. Әмма ул чарадан бик белеп һәм һичшиксез зурлар җитәкчелегендә генә файдаланырга кирәк. Белем иленә походны тормышка ашырганда, пионер оешмасы бик күп төрле алымның мавыктыра торганын, фикир активлыгын уята, арымый торганын, белем алу шатлыгын тоярга булыша торганын сайларга тиеш. Һәм эшкән нәтиҗәләре өлгермәүчеләр санын исәпкә алу белән түгел (бусы педагоглар эше), ә төрле фәннәр белән (мәсәлән, физика, химия, әдәбият) кызыксынучы балаларның күпмегә артуы, мәктәп, шәһәр китапханәсенә йөрүче балаларның, түгәрәкләргә йөрүчеләреннән, конкурсларда, викториналарда катнашучыларның саны белән бәяләнәргә тиеш. Пионер эшенә бәя бирү критерие менә шунда. Кайвакыт дружинада бөтен бер бухгалтерия ачалар: очколар, баллар бик җентекләп санала. Шаккаткыч саннар балаларның гына түгел, зурларның да башын әйләндерә. Ә бит бу эшкә бик гади һәм аңлаешлы итеп оештырырга мөмкин. Борынгы заманнарда Көнчыгыш илләрендә шундый гадәт булган: врачка пациент сәламәт вакытта гына түлгәннәр. Пациент авырып китсә, врачка түләүне авыру терелеп җиткәнчә туктатып торганнар. Пионер работниклары да дружинада өлгермәүче укучылар була алмый торган атмосфера тудырырга тиешләр. Шул вакытта гына аларның эше яхшы дип санала.

Без яши торган заманда фән артыннан өлгерүе гаять кыен. Әмма, аның каравы, башка бернинди заман да информацияне «беренче кулдан» алырга шундый кич мөмкинлекләр тудырмаган. Чөнки беркайчан да укымышлы, фәнгә гашыйк кешеләр хәзерге кебек күп булмаган. Социологларның әйтүенчә, хәзерге заманда яшәүче галимнәр әлегә кадәр жир шарында яшәгән барлык галимнәрнең уннан ту-

гыз өлөшөн тәшкил итә. Масштаблар белән артык мавыкмыйк. ВЛКСМның XIX съезды документларына карасаң, комсомолның никадәр зур фәнни көчкә ия булуын күрәсең. Әгәр аларны тигезләп бүлсәң, һәр пионер отрядының үз йолдызчысы булып иде! Ә бит әле, га-лимнәрдән тыш, мәктәп белән янәшә генә балаларда һичшиксез кызыксыну уята торган кешеләр — инженерлар, геологлар, төзүчеләр, агрономнар, врачлар яши һәм эшли. Алар мәктәпнең көндәлек тормышы өчен бик күп нәрсә эшли алалар. Комсомол остазлык хәрәкәтенең үзегенә эверелде. ВЛКСМның XVIII съездында бу хәрәкәтне барлык чаралар белән киңәйтү, аны комсомол эшчәнлегенең барлык тармакларына, шул ук вакытта мәктәпкә дә, житкерү кирәклегенә тагын бер кат басым ясап әйтелде. Өлкән остазлар белемнәре, дөньяга карашлары, тәҗрибәләре белән уртаклашуда давамчанлыкны тормышка ашыралар. Алар белән аралашу, алар хезмәтенең үзләренә дә кагылуын аңлау балалар өчен бик кирәк. Бер философ әйтмешли, кешенең фикере икенче бер кеше фикере белән кушылганда гына яшен булып ялтырый. Әйдә, балалар күңелендәге яшен бик артык ялтырамасын да ди. Иң мөһиме, аның булуы. Көчә һәм яктылыгы тора-бара артыр.

Укырга, иҗат итәргә балаларны өндәргә кирәк! Дружинаның, отрядның тормышын шундый эчтәлеккә итеп оештырырга кирәк ки, мәктәп белемнәре рамкасы балаларга тар булсын, аларда бертуктаусыз эзләнүгә, белемгә сусау уяңсын. Бу гаять авыр бурыч. Аны кинәт кенә хәл итеп булмый. Эмма, әгәр вожатый балаларның сүлпәнлегенә жинә алса, кызыксыну уята алса, аларны мәңгелеккә бәхетле иттем дип санасын. Чөнки кешенең ачышлар ясауга, танып-белүгә бетмәс-төкәнмәс теләгенә үз закончалыгы бар: кеше белем баскычы буйлап югарыга күтәрелгән саен, аңарда яңадан-яңа белемнәргә ия булу ихтыяжы көчәя бара. Моңың чиге юк!

Белем иленә таба барганда пионер дружинасының югарыга күтәрелү баскычын шулай күз алдына китерергә мөмкин: беренче адым — төрле түгәрәкләр, клублар, берләшмәләр төзү. Моңы бештыру чоры дияргә була. Аннан соң, әлбәттә, эшнәң эчтәлегенә турында, пионерларның бу түгәрәкләрдә нәрсә эшли алулары һәм эшләргә тиешлекләре турында кайгыртырга кирәк. Бу берләшмәләрдә шөгыльләнү балалар өчен кызыклы булсын. Шуңар күрә икенче адым — викториналар, смотрлар, конкурслар, олимпиадалар үткөрү һ. б. Бу, үзенә күрә, көчләрне сынап карау, балаларның һөвәслекләрен ачыклау, аларда күп белергә тырышучанлык тәрбияләү.

Аннан соң инде барлыкка килгән кызыксы-

нуны ныгытырга кирәк. Психологлар әйтүенчә, моңың иң яхшы ысулы — балаларның үзләрен эшчәнлеккә мәҗбүр итү. Бусы өченче адым. Практик эшчәнлектә осталык һәм күнегүләр тәрбияләнә, үз көчәңә ышаныч туа, кызыксыну даимигә эверелә, теге яисә бу фән белән житди шөгыльләнү теләге уяна. Бу берьяклылыкның куркынычы юк. Бер кызыксыну-дан икенчеләре килеп чыга, алар киңәя, төрлеләнә, бергә үрелеп үсә.

Илебезнең пионер дружиналарында һәм отрядларында пионерларда һәм мәктәп балаларында белемгә омтылыш тәрбияләү буенча кызыклы эш тәҗрибәсе тупланган. Ләкин, мәктәп коллективларында туган һәм тиешле нәтиҗәләргә бирә торган бу уңай яклар турында сөйли башлаганчы, вожатыйны кайбер ялгыш эш формаларын кулланудан кисәтәсе килә.

«Өлгереш экраны»н барысы да хәтерли әле. Ул бертавыштан гаепләнә. Бүген ул алымны кулланырга кем жөрәт итәр икән? Бу инде исеке һәм заманча түгел. Хәзер балаларның башында — космос. Һәм вожатый аларның ихтыяжын канәгатьләндерергә ашыга. Эмма ничек? Заманча яңгырый торган менә шундый уен оештыра: «Кем беренче булып айга төшә?» Дәресен әйткәндә, бу уен да түгел, ә билге артыннан куу.

Аның асылы шуннан гыйбарәт: иң күп бишле алган кеше генә беренче булып Айга очып килә һәм космонавт исемен ала, ягъни жинүче була. Ул болай эшләнә: ватман кәгазенә барлык балаларның фамилиясе языла. Һәр фамилия каршында — шакмак. Бишле алган кеше ике шакмакка алга күчәләр, дүртле алган кеше — бер шакмакка, ә өчле алган кеше шул урында кала. Икеле алган кеше бер шакмакка артка күчәләр.

Финишка беренче килеп житкән кеше «космонавт» була. Ул үзенең фотосын китерә, фото «Безнең космонавтлар» дигән стендка куела.

Бу уенның беркатлылыгы турында сөйләп тә тормыйк. Бәлкәм кайберәүләр, бөтен хыялын эшкә жигеп, үзен космонавт итеп тә сизә торгандыр. Эмма моңың асылы турында уйланып карыйк. Нәрсә бирә ул? Нинди характер сыйфатлары тәрбияли? Кемдер бу шакмаклар буйлап бик жинәл генә бара, кемгәдер бу бик авырга туры килә, ә кайберәүләр сәламәтлелегә йомшак булу һәм авыру сәбәпләрен кайчан да «космонавт» була алмый. Бу очракта нишләргә? Ярдәм итәсе, андый баланың хәленә керәсе иде. Ләкин уен кагыйдәләренә бу керми, уен бер-берсеннән уздырырга тырышу атмосферасын тудыра, коллективны аера. Биредә нинди үзара ярдәм турында сүз

булырга мөмкин. Һәркем үз алдына бер генә максат куя: иптәшеннән бер шакмакка булса да алга чыгарга, жинүнә тартып алырга.

Гөнаһсыз «космик уен» менә нәрсәгә китерә.

Яисә, мисал өчен, уку-укыту эшендә таралган эш формасын — «ашыгыч ярдәм»не (көчле укучыны йомшак укучыга беркетү) алайк. Бу форма шактый киң таралган. Моңы укучыларның үзидарә органнары гына түгел, күп кенә укытучылар да хуплый. Ә бу ярдәмдә бөтен нәрсә дә педагогик яктан акланмый бит. Беренче чиратта, психология күзлегеннән караганда. Отличникны артта калучы укучы белән янәшә куеп, соңгысын тырышып укырга мәжбүр итәбез дип ялгышабыз без. Һәрвакытта да алай булмый ул.

Теләсә нинди шефлык төптән уйлап эшләнәргә, көчлөп тагылмаска тиеш. Бу турыда башка укучылар алдында әйтмәскә тырышырга кирәк. Реклама зарарлы биредә.

Психологларның бу мәсьәләдә үз методлары бар. Алар раславынча, терелүеннән иң яхшы юлы — кемне дә булса дөвалый башлау. Бу иң өметсез дип саналган очракларда да ярдәм итә, диләр алар.

Психолог В. Леви «Мин һәм без» дигән китабында: бу принципның нигезендә рольләре алыштыру механизмы, үз-үзенә башка кеше күзгә белән карау ята, дигән фикерне әйтә. Шуннан соң сыналган педагогик алым тәкъдим ителә: артта калучы яхшырак укый башласын өчен, аның үзен икенче бер артта калучыга җаваплы итеп билгеләргә кирәк. Ә тегесен — икенчесенә. Шулай түгәрәк буйлап китә.

Өгәр «ашыгыч ярдәм» шушы принцип нигезендә эшләнсә, аның файдасы булачак. Башкача булганда — яхшы нәтиҗәгә ирешү бик шикле.

Кешене тәрбияләү юллары катлаулы һәм күп төрле. Аны тышкы эффектка нигезләп оештырырга ярамый. Бу эшне гадиләштерү, яхшы дигәндә, бернәрсә дә бирми, начар дигәндә — зур зыян китерә. Шуңа күрә, теге яисә бу эш формаларын сайлаганда, кире нәтиҗәләр килеп чыкмасын өчен, педагог бик сак, акыллы һәм зирәк булырга тиеш.

Кешеләр арасындагы мөнәсәбәтләр өлкәсе — гаять катлаулы күренеш. Кайвакыт монда кагыйдә түгел, ә шул кагыйдәдән чыгарма тәрбияли, тәэсир итә. Эмма, шулай булса да, тәрбиянең үз закончалыклары бар. Вожатый аларны белергә тиеш. Ә моның өчен бертуктаусыз укырга кирәк. Педагогиканы, психологияне өйрәнәргә, тәрбия закончалыкларын белергә кирәк. Педагогларның, психологларның, социологларның киңәше, һичшиксез, эш

барышында килеп чыккан педагогик кыенлыklarны жинәргә ярдәм итәр. Уңай тәҗрибәнен дә файдасы тияр.

БЕЛЕМ КӨНЕ

ВЛКСМ Үзәк Комитетының IV пленумы мәктәпләрдәге комсомол һәм пионер оешмаларына укучыларның танып-белү активлыгын тәрбияли торган эш формаларыннан Белем көнен файдаланырга тәкъдим итте. Бу көнне дружинада ничек үткәргә соң?

Беренче сентябрь көне чын мәгънәсендә бөтенхалык бәйрәменә әверелде: аны мәктәптә дә, предприятиедә дә, семьяда да билгеләп үтәләр. Әлбәттә, һәрбер вожатый пионер дружинасында бу бәйрәмне мөмкин кадәр матур һәм эчтәлекле итеп уздырырга тырыша. Укучылар бөтен уку елы буена житәрлек яхшы эмоциональ тәэсир алсын өчен, вожатый, укытучылар белән бергәләп, мөмкин булганның бөтенесен дә эшли.

Традиция буенча, яңа уку елының беренче көне «беренче звонок»тан башлана: беренче класс укучыларына укытучылар, укучылар, кунаклар теләкләрен әйтәләр; аннан соң тантаналы шартларда беренче класс укучыларыннан берсе звонок бирә, һәм бөтен укучылар классларга дәрәскә таралалар. Шушы мизгелдән алып белем дөнъясына кыен, эмма ма-выктыргыч поход башлана.

Бик күп мәктәпләрдә беренче дәрәс — «Батырлык дәрәсе». Балалар алдында өлкән буын кешеләре — партия һәм комсомол ветераннары, хезмәт һәм сугыш геройлары чыгыш ясый. Алар совет кешеләре турында, аларның сугыш елларында һәм социалистик төзелеш фронтларында күрсәткән геройлыгы, хезмәт һәм сугышчан батырлыгы турында сөйлиләр. «Батырлык дәрәсләре» укучылар арасында тиешле эмоциональ рух тудыра. Сугыш һәм хезмәт геройларының жанлы сүзе балаларның аңына тирән кереп урнаша.

Бәйрәм һәр мәктәптә төрлечә үтәргә мөмкин. Монда барысы да коллективның шартларына, традицияләренә, мөмкинлекләренә бәйле. Ләкин һәрвакытта да бәйрәмнең максатын истә тотарга кирәк. Егерменче гасырны фән-техника революциясе гасыры дип атыйлар. Бу төшенчәнең асылын пионерларга аңлатырга кирәк. Белем көне хәзерге дөнъяда фәннәрнең һаман үсә барган әһәмиятен, техника прогрессында аларның хәлиткеч ролен балалар алдында ачып бирү өчен үткәрелә. Белем безнең бөтен тормышыбызга, халык хужалыгының барлык тармакларына үтеп керә. Бүген производствоның бер генә участогында да фәннән башка эшләп булмый. Бәйрәм барышында балаларда менә шул фикер ныгырга тиеш.

Эмма пионерларның тагын бер фикерне аңлаулары бик мөһим: белемне тылсымлы таяк ярдәмендә генә үзләштереп булмый, аның өчен бик тырыш хезмәт таләп ителә. Фәнни хакыйкатың серләре һәм тирәнлегә тырыш һәм максатка омтылучы кешеләргә генә ачыла.

Бу бердәм ике бурычны вожатый ничек хәл итәргә тиеш соң?

Барыннан да элек, пионерлар каршында чыгыш ясау өчен шефлар, мәктәпнең дуслары, укучыларның ата-аналары, производства эшләүче вожатыйлар арасынан төрле профессиядәге кызыклы кешеләрне тартырга кирәк. Һәр отрядта мөмкин кадәр күбрәк очрашулар оештырырга, белемнең әһәмияте, хәзерге заман фәннең үсеше турында балаларны дулкынландырырлык әңгәмәләр үткәргә кирәк. Производства эшләүче вожатыйлар, шефлар, фән һәм хезмәт кешеләре, балалар каршында чыгыш ясап кына калмыйча, аларны үзләре янына предприятиега алып барсалар, заводка, вузга һәм фәнни-тикшерену институтына экскурсия оештырсалар, бигрәк тә яхшы.

Балалар хәзерге заман производствосын, аның технологиясен, катлаулы җиһазларын никадәр яхшырак белсәләр, белем алуның тормыш ихтыяҗы булуын, хәзер аңардан башка мөмкин түгеллеген шулкадәр яхшырак аңларлар.

Шушы барлык эшләрне башкарган вакытта пионерларны актив позициягә кую, аларны мөстәкыйль карар кабул итәргә, тик тормаска, куелган максатка ирешергә мәҗбүр итү бик мөһим. Әйтик, хезмәт герое белән очрашу булды ди. Балалар каршыларында чыгыш ясаучы кешенең үз эшенең чын остасы булуына үзләре күрәп ышандылар. Ул бик матур сыйфатларга ия: тирән белемле, хезмәт сөючән, принципиаль, пөхтә.

Яхшы вожатый бу моментны ычкындырмый. Ул һичшиксез балаларның билгеле бер карарга килүенә ирешә. Мәсәлән, «Оста куллар» күргәзмәсе үткәргә кирәк, анда балаларның үзләре ясаган әйберләрен, модельләр, приборлар, рәсемнәрен һ. б. куярга. Берничә көн үтә, һәм мәктәп бәйрәм төсенә керә. Илебезнең зур картасында укучылар җәй көне булып кайткан урыннар билгеләнгән. Янәшәдә генә — шуннан алып кайтылган сувенирлар күргәзмәсе. Шунда ук яшь биологлар, натуралистлар үз экспонатларын куйганнар. Укучыларның производство бригадасы үз хезмәт уңышларын күрсәтә. Коридорлардагы махсус эшләнгән стендларда укучыларның иң яхшы дәфтәрләре, көндәлекләре, сочинениеләре куелган.

Яисә, мәсәлән, шефлар янына барып кайтырга дигән карар чыгарыла. Экскурсия болай да инде танып-белү характерында була. Ләкин,

алдан ук мәктәптәгә фототүгәрәк яки шефларның фотолабораториясе белән сөйләшеп, экскурсия йомгаклары буенча берничә тематик стенд ясаган («Фән — хәзерге заман производствосына», «Безнең шефларның хезмәте» һ. б.), аның файдасы тагын да зуррак булачак.

Бәйрәм барышында балаларда төрле кызыклы тәкъдимнәр туарга мөмкин. Алар югалмасын өчен, вестибюльдә зур ящик куярга һәм аңарга болай дип язарга кирәк: «Яңа уку елында эшне оештыру буенча синең тәкъдимнәрең», «Син мәктәптә нәрсәләр оештырырга теләр идең?» Бәйрәмгә мәктәпнең китапханәсенең дә хәзерләнә: әдәбият яңалыкларынан стендлар, китапларга матурлап бизәлгән аннотацияләр, «Китап дуслары» түгәрәгенең кинәйтелгән эш планы.

Мәктәптәгә түгәрәкләрне санап чыккан, әгәр мөмкин булса, аларның эш планын да күрсәткән стенд булырга тиеш.

Шул көнне үк инде балалар үзләре өчен дә, тулаем отряд өчен дә перспектив эш планын төзи алалар, белемнәрен ничек тулыландыру, кайларда булу, нәрсәләр күрү кирәклеген хәл итәләр. Әлбәттә, отрядның алдагы көннәргә генә булса да эшчәнлек программасын төзи алу-алмавы бу көннең гомуми рухына, аның ни дәрәҗәдә эшлекле һәм файдалы булуына бәйле. Вожатыйның бурычы — һәр отрядның үз йөкләмәләренә түбәндәге принципларны кертүенә ирешергә тырышу:

— укучылар арасында белемнәрен актив пропагандалау;

— күрсәтмә эсбаплар хәзерләүдә, лаборатор һәм практик эшләр, тематик кичәләр алып баруда укытучыларга булышу;

— кабинетларны җиһазлауда катнашу;

— артта калучы иптәшләренә ярдәм итү.

Бу көнне пионерларның башлап йөрүе һәм мөстәкыйльлегә никадәр югары булса, ел давамында үз планнарын һәм теләкләрен үтәүгә алар шулкадәр күп көч куячаклар.

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА АТНАЛЫГЫ

Дружинада мондый атналык үткөрү балаларда физика һәм математика белән кызыксыну уята. Аның максаты — дәрәҗәләрдә, түгәрәкләрдә өйрәнгәннән ничек нык үзләштерелүен тикшерү. Атналык укучыларга да, укытучыларга да нәрсәнең тирән һәм нык, нәрсәнең өстән-өстән генә үзләштерелүен ачыграк аңларга ярдәм итә. Шуның өстенә, атналык барышында яңа белемнәр үзләштерүгә омтылыш барлыкка килә.

Фән атналыклары, кагыйдә буларак, бик җанлы үтә: балалар үзләре оештыралар да, катнашалар да, турнирларда судья да буларлар.

Атналыкларның берсе икенчесенә охшамый, эмма, гомумән алганда, аны түбәндәгечә үткәреп булыр иде.

Атналыкның беренче һәм икенче көннәре. Яшь физиклар, кагыйдә буларак, түгәрәкләрнең һәм жәмгыятьнең иң актив членнары, барлык классларда совет физика фәне һәм техника яңалыклары турында, күренекле казанышлар, зур галимнәр һәм уйлап табучылар турында докладлар, информацияләр, белдерүләр белән чыгыш ясыйлар. Докладлар кыска, ачык, эчтәлекле, балаларның белем дәрәжәсенә туры китереп хәзерләнә. Аларга хәзерлек, беренчедән, төрле чыганаclar белән мөстәкыйль эшләү күнекмәләре булдырырга ярдәм итә, фикереңне эзлекле итеп сөйләп бирергә өйрәтә, икенчедән, балаларны эзләнү эшенә тарта, аларның теге яки бу фән турында күбрәк беләсе, иптәшләре алдында ешрак чыгыш ясыйсы килә башлый.

Атналыкның өченче көне — 6—8 класс укучылары өчен эстафеталы викторина. Анда пионер класслары катнаша, ә үткәрүен өлкән класс комсомоллары үткәрә. Монда үзләре уйлап чыгарган нәрсә, ижат, хыял күп булырга тиеш! Викторинада катнашучы башка да килмәслек сынауларга дучар ителә. Бу — һәр яктан белемле булуга, энциклопедизмга ярыш.

Эстафеталы викторинада катнашучы дәрестән соң мәктәпкә килә, этажларның берсенә менә. Аны уңыш һәм жиңү теләгән плакат каршы ала. Беренче бүлмәнең ишегендә «Старт!» дигән язу. Монда «Көнкүрештә физика» темасына сораулар язылган билетлар. Билет ал да, жюри янына килеп, сорауга җавап бир. Җавап бирсәң, жетон ал да «Физика һәм техника» дип язылган икенче бүлмәгә кер. Тагын журига җавап бир. Җавабың дөрес булса, алга таба китәсең.

Финишка барып житү өчен, бик күп бүлекләрнең сорауларына дөрес җавап бирергә кирәк: «Көнкүрештә электр», «Кибернетика», «Космос» һәм башка бүлекләр. Һәм бөтен җирдә жетон алып чыгарга. Бу — чираттагы сынауга кертә торган визит карточкасы. Берәр җирдә абынсаң, жетон ала алмасаң — алга таба үтәргә хақың юк. Бөтен жетоннарыңны кире бирәсең һәм яңадан башлыйсың. Әгәр финишка барып җитсәң, бүлек — фәнни-популяр китап аласың. Син жиңүче, син конкурста шәхси уңышка ирештң.

Эмма финишка барып җиткән һәр кеше коллектив ярышта — отрядның беренчелек өчен көрәшкәндә дә билгеле бер санда очколар кертә. Коллективчылыкка нигезләнгән бу ярыш бигрәк тә мөһим. Кайбер мәктәпләрдә шәхси конкурслар гына уздырыла. Бу аларның эһемиятен киметә. Күп бала конкурста булса булыр, булмаса юк дип кенә катнаша: жиңеп

булса, бик яхшы, булмаса да беркем бер сүз әйтми! Һәр пионерның коллектив алдында җаваплылык хисен арттыру өчен, иң яхшы отрядка һәм отрядтагы иң күп белүчегә конкурс үткәрелә.

Дүртенче көн — «Универсаль математиклар көрәше». Һәр класс иң көчле математиклардан торган үз командасын куя. Команда нәкъ шулай ук төрле этапларны уза: «Чиш», «Уйла», «Нәрсә, ничек?», «Син беләсеңме икән?», «Зирәклегеңне күрсәт».

Монда катнашучылардан киң белем генә түгел, фикер җитезлегә, тапкырлык та таләп ителә. Сораулар баланың яшен исәпкә алып бирелә. Һәм җавап тирән, җитез, үткен булырга тиеш. Жюри (10 нчы класс укучылары) сорауның катлаулылыгын да, җавапның тулылыгын да, җавап бирүгә күпме вакыт китүен дә, җавап бирүченең тапкырлыгын да — барысын да исәпкә ала. Шуннан чыгып, һәр катнашучының шәхси карточкасына җыелган балларның суммасы куела. Шул ук сумма коридорда тамашачылар өчен куелган таблода да күренә. «Көрәш»нең йомгаклары буенча шәхси, команда һәм класс беренчелегенә жиңүчеләр билгеләнә.

«Универсаль математиклар көрәше» — атналыкның үткәрүнең мөһим моменты. Коллективның ышанычын аклау өчен, балалар бар көчләренә тырышалар. Алар «көрәшкә» җентекләп эзерләнәләр, уңышсызлыklarга борчылалар һәм, бәлки иң мөһиме шулдыр, уңышсызлыklarдан сабак алалар. Педагоглар балаларның бу вакыттагы халәтен күздән ычкындырмаcка, аларга үз көчләренә ышанырга ярдәм итәргә тиешләр. Югыйсә, өметсезлек турарга, кызыксыну бетәргә мөмкин.

Бишенче көн — галимнәр һәм уйлап табучылар белән очрашу. Бу көнне мәктәпкә институтларның физика-математика факультеты укытучылары, предприятиеләрнең инженерлары һәм технологлары, конструкторлар, рационализаторлар килә. Алар лекцияләр, энгәмәләр белән чыгыш ясыйлар, производствоны техник яктан яңадан җиһазландыру, халык хужалыгында фәннең роле турында сөйләләр. Бу очрашулар балаларга коммунистик төзелешнең теләсә кайсы участогында фәннең кирәк булуы турында, кеше эшчәнлегенең барлык тармакларында укымышлы, югары квалификацияле белгечләр таләп ителүе турында тагын да тирәнрәк аңларга ярдәм итәләр. Мондый очрашулар мәктәп балаларының теге яисә бу производство турында, профессияләрнең характеры турында күзаллауларын киңәйтә.

Алтынчы көн — балаларның ижади эшләреннән төзелгән күргәзмә. Бу — уңаннар һәм осталарның үзенә бертөрле бәйрәме. Матур, мавыктыргыч, шаян бер тамаша. Монда ин

яхшы «теоретик» эшләр — рефератлар, докладлар, мақалалар. Физика приборлары һәм хәрәкәтләнүче модельләр.

Модельләштерү, конструкцияләү, техник ижатта үз көчөңне сынап карау теләге уята торган башка төрлө шундый чараны уйлап табуы кыендыр. Һәм атналыкны оештыручылар моны исәпкә алалар. Шунда ук мәктәп, Пионерлар сарае, завод клубындагы техник түгәрәкләргә язу үткәрелә. Бу түгәрәкләрнең адресын, занятиеләрнең көнен һәм вақытын белергә шунда ук консультантлар — өлкән класс укучылары бар.

КИТАП УКУ ТУРЫНДА

Мажаралы, фантастик китаплар укырга яратучы балалар бар. Алар шундый китаплар укуга гадәтләнеләр, һәм бу гадәт фикерләү эшен үзенә бертөрлө киметүгә китерә. Укылган нәрсә бик гади һәм җиңел генә үзләштерелә, чөнки мавыктыргыч, кызыклы итеп язылган. Һәм менә бала икенче төрлө китапка тап була, монда инде уйланырга, фикер йөртөргә кирәк, бөтенесе дә аңлашылмый. Бу китапны читкә куеп торасы килә дә, ярамай — укырга тиешле китап. Аны һичшиксез укып чыгарга кирәк. Менә шунда инде кыенлыklarны җиңәргә гадәтләнмәү үзен күрсәтә: «Авыр бу, моңа минем хәлемнән килми», — дигән карарга килә укучы. Пионер оешмасының бурычы — пионерларны китап укырга өйрәтү, аларның игътибарын кызыктырак, әһәмиятләрәк әдәбиятка, шул исәптән һичшиксез укылырга тиешле әдәбиятка юнәлтү. Моңың өчен күп кенә дружиналарда «китап дуслары штабы» төзелә, алар балаларга «кыенлыкка каршы тормау» гадәтен җиңәргә, китап уку зәвыгын тәрбияләргә булышалар.

«Китап — ял итәргә китүче часовыйның үз урынына басучы часовыйга биргән приказы ул», — дигән А. И. Герцен. Китапның шушы приказы дружинада ешрак яңгырасын өчен, Дәүләт балалар китапханәсе работниклары пионервожатыйлар һәм дружина активы өчен белешмәлек эзерләделәр.

Синең пионерларың укый торган китаплар нинди булырга тиеш? Бу иң катлаулы мәсьәлеләрнең берсе.

Балалар тәңәфестә нинди китаплар турында сөйләшәләр, кайсылары турында отрядта фикер алышалар, шуны исеңә төшер. Балаларның кызыксынулары күп төрлө, аларның китап уку даирәсе киң һәм күп яклы дип әйтә аласыңмы?

Үз пионерларыңның китап уку даирәсенә бая биру җиңеләйсен өчен, аларның башка мәктәпләрдәге яшәтешләре нәрсә укыганлыгын карап карыйк.

Укыла торган китапларның тематикасы

Яшүсмерләрнең нинди фәнни һәм фәнни-әдәби китаплар укуын ачыклау максатында, галимнәр РСФСРның берничә кечерәк шәһәрләрдә тикшерү үткәрделәр. Аның нәтижеләре шулай килеп чыкты.

Балалар барыннан да бигрәк В. И. Ленинның тормышы һәм эшчәнлегенә турындагы китапларны күп укыйлар. Ленин һәм аның көрәштешләре турында яхшы китапларның күп булуын әйтәргә кирәк. Совет балалар Ленинианасы шактый киң. Мисал өчен А. Кононов, А. Твардовский, С. Михалков, М. Прилежаева, З. Воскресенская, С. Алексеев, К. Кулиев, В. Канивец, М. Миршакар кебек язучыларның Ильич турындагы китапларын алырга була. Н. К. Крупская, А. И. Ульянова-Елизарова, В. Д. Бонч-Бруевич, Е. Д. Стасоваларның В. И. Ленин турында язган китаплары даими рәвештә басылып тора. Володя Ульяновның балачагы, Ильичның тормышы турында аның туганнары язган китаплар искиткеч гадилеге һәм дөреслегенә белән аерылып торалар һәм хәзергә көнгә кадәр кече яшәтәге балаларның иң яратып укый торган китапларынан саналалар.

Тагын шуңа да басым ясап китәргә кирәк, балалар өчен тарихи-революцион темага язылган, Совет дәүләтенен урнашуы турындагы, Коммунистлар партиясенең һәм комсомолның күренекле эшлеклеләренә турындагы китапларда һәрвакытта да сиңа һәм сиңең яшәтешләренә бик якын булган героик тема ята, аларда үрнәк алу өчен яхшы образлар бар, югары интернационализм рухы белән сугарылган ул китапларда — Совет власте өчен көрәштә чыныккан характерлар, революция хакына эшләгән баатырлык романтикасы.

Укыла торган китаплар арасында «Ялкынлы революционерлар», «Алар егерме яшәтә чакта...» сериясеннән Политиздат чыгара торган китаплар да булсын. Ленин һәм аның көрәштешләренә турында романнар, повестьлар, поэмалар әдәбиятыбызның иң төп темаларынан берсен төрлө яклап һәм тирәнтен өйрәнергә мөмкинлек бирәләр. «Молодая гвардия» нәшриятында 1980 елдан башлап яшә гвардиячеләр Ленинианасы сериясеннән китаплар чыгарыла.

Синең өчен һәм сиңең пионерларың өчен Ленин һәм ленинчылар турындагы китап белән очрашу — һәрвакытта да халкыбызның даһие, бөек юлбашчыбыз белән жанлы очрашу ул. Чын күңелдән, чын йөрәктән укылган китап кешедә мәңгелек эз калдыра — Ленин тормышының бөеклегенә үзе шундый. Ленин турындагы, Калинин, Фрунзе, Дзержинский, Киров һәм юлбашчының башка көрәштешләренә

турындагы китап — барыннан да бигрәк кеше тормышының мәгънәсе турында уйлану ул. Бу китаплар яшәүнең иң югары максатын күрсәтәләр. Һәм сиңа да алар иң мөһим тормыш позициясен билгеләргә ярдәм итәрләр.

Балалар укый торган китаплар арасында совет халкының Бөек Ватан сугышы елларындагы батырлыгы турындагы китаплар мөһим урын алып тора.

Хәрби-патриотик темага бик күп әдәбият бастырып чыгарыла. Совет кешеләренең сугышчан батырлыгына багышланган әдәби һәм әдәби-документаль китаплар сериясе чыгып килә. Мәсәлән, «Мәктәп баласының хәрби китапханәсе», «Солдат даны», «Баба медальләре», «Легендар геройлар», «Яшь геройлар», «Бөркет нәселеннән», «Герой пионерлар», «Советлар Союзы Геройлары», «Ватан сагында».

«Детская литература» нәшрияты «Солдат даны» сериясендәге китапларны 10 миллион экзemplардан артык тираж белән чыгарды. «Мәктәп баласының хәрби китапханәсе» сериясе китапларын — 4 миллион экзemplардан артыграк санда.

Әмма балалар барыннан да күбрәк тарихи-революцион китапларны һәм герой комсомоллар, герой пионерлар турындагы китапларны укыйлар. Революция, гражданнар сугышы, кулаклар белән катлаулы көрәш чоры — болар барысы да балаларда чын күңелдән кызыксыну уята, Совет власте өчен авыр көрәш еллары турында уйланырга мәжбүр итә. Ләния Голиков һәм Витя Коробковның батырлыгы турында укымаган, яшь гвардиячеләр һәм Ватаныбызның башка геройларының фашистларга каршы ничек көрәшүе турында белмәгән пионерны табуы кыен.

Тикшеренүләр балаларның биографик китаплар белән (бигрәк тә «Пионер — димәк, беренче» һәм «Атаклы кешеләр тормышы» серияләре), тарихи әдәбият, табигать һәм хайваннар турындагы китаплар белән кызыксынуын күрсәтә.

Кызганычка каршы, балалар, өстәвенә, авыл мәктәпләре балалары, авыл хужалыгы турында аз укыйлар. 8 нче класста укучыларның ике проценты гына техник китапларны укыу беленгән. «Әдәби булмаган» китаплар укучыларның саны да шулкадәр. Бу — борчулы сигнал, һәм моңа битараф калырга ярамый. Әлеге тематика әдәбиятына игътибар житмәүне күрсәтә ул. Ә синен отрядында хәлләр ничек? Әгәр шундый ук булса, төзәтергә тырыш. Яшь китап сөючеләр секциясе аша күп нәрсә эшләргә мөмкин. Секциянең бурычы — балаларның нәрсә укуына турыдан-туры һәм читләтеп йогынты ясау. Бу эштә, әлбәттә, һәр пионерның «зурлар» китапларын (фәнни ки-

таплар һәм мәкаләләр) әле укый гына башлавын онытмаска кирәк. Укуга теләкне сүндермәү, ә, киресенчә, кызыксыну уяту өчен, текстны төшенергә өйрәтергә, анда нинди яңа һәм кызыклы нәрсә булуын, табигать серләрен танып-белүгә ни дәрәжәдә ярдәм итүен күрсәтергә кирәк. Иң яхшысы, балаларның нинди дә булса тема яисә мәсьәлә белән мавыккан һәм аларда шул өлкәдә билгеле бер дәрәжәдә белем запасы булган вакытны сайлау. Шунлыктан, отрядта яисә дружинада берәр китап турында фикер алыша башлау алдыннан, китапханәче һәм укытучылар белән киңәшәргә, әлегә китапның балаларның сәләтенә, белем дәрәжәсенә туры килү-килмәвен ачыкларга кирәк. Китапка карата күп төрле «проблемалы ачыкч», бирем, күнегү табып була. Бу очракта китап турында фикер алышу пионерларга үзләрен кызыксындыра торган мәсьәләләр буенча тирәнрәк белем алырга кирәклеге күрсәтә. Китапны уку үзәк экренләп кыенлыктарны җиңүдән килә торган канәгатьләнү хисе тудыра: авырлыгыннан куркып, укымаган булсаң, нинди күп кызыклы нәрсәләргә белми калып иден.

Сиңа, вожатый буларак, мондый хәлне дә истә тотарга кирәк. Аңлавы авыррак булган фәнни китапларның күбесенә нәшриятлар аңлаешсыз терминнарны ачыкый торган махсус тәкъдимнәр, киңәшләр, сүзлекләр чыгаралар. Бу — китап укучының эшен җиңеләйтә. Ихтимал, балаларның барысы да бу турыда белми һәм китапның белешмәлекләреннән файдаланмый торгандыр.

Китапны аңлап укуга кирәкле күнекмәләргә һәм осталыкны балалар, әлбәттә, әдәбият дәресләрендә, китапханәләрдә, төрле очрашуларда үзләштерәләр. Ләкин әдәбият дәресләре дә, китапханәдәге очрашу да китап сөючеләр секциясендәге кебек атмосфераны тудыра алмый. Моңың сәре шунда: балалар бирегә үзләре теләп җыелалар, үзләре сайлаган китап турында фикер алышалар, күмәк шатлык, күмәк тәэсирләр кичерәләр.

Китап укучы формуляры яклау

Отрядта кем барысыннан да күбрәк укый? Китап турында кем барыннан да яхшырак сөйли? Сүзне менә шулар башлап жибәрсен. Әлбәттә, рәттән барлык китаплар турында да түгел, ә бик ошаган китаплар турында гына. Төрле-төрле китаплар булсын: мажаралар турында, фәнни ачышлар, пионер походлары турында. Һәр китапны жентекләп сөйләп чыгарга кирәкми. Кыска, кызыклы булсын, һәркемнең укып чыгасы килсен.

Бер чыгыш ясау өчен биш-алтыдан артык китап алмагыз. Китапның авторын һәм исемен ачык итеп әйтәгез. Сөйләргә дигән китаплар-

ны алып килегез һәм чыгыш ясаганда аларны балаларга күрсәтегез, шулай иткәндә, яхшырак истә кала.

«Формуляр яклауны» ай саен үткөрү әйбәт. Балалар чиратлап чыгыш ясылар. Башта — иң тәжрибәле китап укучылар, соңыннан — отрядның барлык членнары да.

Әдәби викторина

Бу эш катлаулырак. Башта кайсы китап-лар буенча викторина үткәрергә икәннен билгеләргә кирәк.

Аны кем хәзерләгәчәк? Моңысын отряд белән бергә хәл итегез. Мәсәлән, Аркадий Петрович Гайдар китаплары буенча викторина. Пионерларга бу китапларны искә төшерү, актарып чыгу яки яңадан уку өчен күпме вакыт кирәк? Ихтимал, бер ай кирәктер. Шул вакыт эчендә оештыручылар сораулар һәм биремнәр, жиңүчеләр өчен призлар һәм бүләкләр, әдәби геройларның костюмнарын, сораулар язылган плакатлар, проигрыватель һәм пластинкалар эзерлиләр.

Менә викторина башлана. Сораулар бик күп төрле. Сораулар — җаваплар — сораулар... Повесттан сәхнәләштерелгән күренеш — бу повесть ничек атала, аның герое кем?

Бер кечкенә өзек укыгыз — бу сүзләргә кем, кайчан, нинди шартларда әйткән? Китаптан иллюстрация күрсәтегез — анда кем сурәтлән-гән? Язучының портретын күрсәтегез — аның турында нәрсәләр беләсез? Һәм шулай дәвам итегез.

10—15 сорау булырга тиеш. Викторина 30—40 минуттан артыкка сузылмасын.

Кем барысына караганда да тизрәк һәм дөресрәк җавап бирә, игътибар белән санап барыгыз. Жиңүчеләргә бүләк — китап, значок, пионер жыры язылган пластинка. Жиңүчеләрнең исеме стена газетасына языла яисә отряд махсус «Яшен» чыгара.

Викторина темалары күп төрле булырга мөмкин: математика, химия, физика, зоология буенча китаплар, спорт, сәнгать турындагы китаплар, яраткан язучыларның иң яхшы китаплары.

Илләр буенча сәяхәт

Антарктидага барасыгыз киләме? Африкага, джунглига, кыргый арысланнар, мөгезборыннар янына барырга телисезме?

Телисезме? Теләсәгез, китаплар буенча сәяхәт итәргә эзерләнәгез. Мәсәлән, сезнең отряд фәнни ачышлар маршруты буйлап сәяхәткә китә.

Беренче звено электрониканы сайлый. (Моңың өчен түбәндәге китаплар кирәк: Мезенцев В. «Когда помогают неведимки»; Седов В. «Занимательно об электронике»). Икенче зве-

но — кибернетиканы. (Китаплар: Кондратов А. «Алло, робот!»; Пекелис В. «Маленькая энциклопедия о большой кибернетике».) Өченче звено — биониканы. (Китаплар: Мионов И. «Третий триумvirат»; Штейнгауз А. «Инженеры и природа, или Что такое бионика».)

Сәяхәт штабын сайладыгызмы? Сайладыгыз: биш кеше. Сәяхәт срогын билгеләдегезме? Билгеләдегез: 1,5—2 ай.

Игътибар, сәяхәт башлана!

Барлык сәяхәтчеләр китапларны укыйлар, юл көндәлегә алып баралар, анда түбәндәгеләр языла: барыннан да бигрәк нәрсә гажәпләндерде, нәрсә аңлашылмый, лабораторияләрдә һәм заводларда ниләр күрдегез, галимнәр белән нәрсә турында сөйләштегез, үзегез нәрсә уйлап чыгардыгыз һәм конструкцияләдегез... бәлки, фәнни ачыш ясагансыздыр?

Бу сәяхәттә китап — эшнең башы гына булуын балаларга аңлатырга тырышыгыз. Пионерларның үзләре иҗат итүе, уйлап чыгаруы, уйлап табуы һәм, әлбәттә, сәяхәт штабына очерклар, табылдыклар турында ашыгыч телеграммалар, фәнни-фантастик хикәяләр, рационализаторлык тәкъдимнәре, рәсемнәр һәм хәтта фотографиялар жиберүе кирәк.

Штаб материалларны жыеп бара һәм аларны махсус стендка яисә сәяхәт картасына урнаштыра — сәяхәтнең нәтиҗәләрен барысы да күрсен, кызыксынучан, эзләнүчән пионерлар турында белсен.

Ике ай үтә. Сәяхәт тәмам. Сәяхәтчеләр слетка жыела. Һәр звеноның үз эмблемасы, сәяхәт турында үз отчеты. Һәркем кеше ышанмаслык мажара, очрашу уйлап чыгарып сөйли. Иң мөһиме, «сезнең фән», сез укыган китаплар һәркемдә кызыксыну уятсын. Һәркемнең дә мөмкин кадәр күбрәк беләсе килсен.

«Китап киштәләре буйлап» уен-сәяхәт

Уенның максаты — балаларның игътибарын фәннәрнең төрледән-төрле тармакларына караган китапларга юнәлтү. Уен шартлары буенча, пионерлар сәяхәт вакытында төрле станцияләрдә тукталыш ясарга тиеш: «Тарихи-революцион», «Коммунизм», «Хезмәт», «Атеизм», «Китапханә» станцияләре. Һәр станциядә тукталыш ясау билгеле бер темага әдәбият укуны күздә тотта. Мәсәлән, «Ленин» станциясендә балалар Ленин турында 5—6 китап укырга, юлбашчы турында альбом төзүдә катнашырга тиешләр. «Тарихи-революцион» станциягә җиткәч, пионерлар шул темага китаплар укып кына калмыйлар, үз шәһәрләре, районнары, урамнарының тарихын да язалар. Революция, сугыш, хезмәт геройларын эзлиләр. Әлбәттә, мондый эзләнү белем таләп итә, ә белемне китаплардан алырга мөмкин.

Укыганнар арасыннан пионерларны нәрсәдер күбрәк кызыксындыра, нәрсәдер — азрак. Ләкин үзенә жәлеп иткән нәрсә аңа кызыксыну тудыра.

Әдәби эзтабарлар

Хәзерге мәктәп балалары китап укып кына калмыйлар. Алар эзләнү эшендә актив катнашалар. Һәр елны әдәби урыннарда, язучының тормышын һәм ижатын өйрәнү өчен, йөзләгән, меңнәгән экспедиция китә. Әдәби эзтабарлар эшендә катнашу укучыларның белемен киңәйтә, тирәнәйтә һәм конкретлаштыра. Китапларда һәм әдәби образларда сурәтләнгән үткән заман күзгә күренгән сыман була, аңлашыла төшә.

Урал өлкә яшьләр китапханәсе каршындагы «Юный краевед» исемле китап сөючеләр клубының эзләнү эшләре үрнәк булырлык. М. И. Калининның патриотизм тәрбияләү үз Ватаныңны, туган ягыңны бик яхшы белүдән башлана, дигән сүзләре бу клуб эшчәнлегенә бөтен эчтәлеген тәшкил итә. Клубның девизы — «Исәндә тот, үз туган ягыңны өйрәнмичә, дөньяны өйрәнә алмыйсың». Клуб членнары «Урал буенның әдәби урыннарыннан» дигән файдалы, мавыктыргыч эзләнү эшләре үткәрделәр.

Львов өлкәсе Пустомытовский районы сизгезеллык мәктәбенә «Гайдар йолдызы» клубы үз эшчәнлеген күренекле балалар язучысы А. П. Гайдарның тормышына һәм ижатына багышлады. Клуб членнары Гайдар тормышының төрле чорларында аны белгән кешеләргә эзләп таптылар. Алар Гайдарның «тере героен», элеккеге полк комсоргы Ц. К. Купаланы да таптылар. Гайдарчылар язучының әлегә кадәр бастырып чыгарылмаган өч фотографиясен һәм компасын таптылар, компас хәзер Каневскида Гайдар музей-китапханәсенә куелган. Яшь китап сөючеләр күп кенә Советлар Союзы Геройларына, Дан ордены кавалерларына хатлар яздылар һәм алар тормышында Гайдар үрнәгә һәм Гайдар китапларының эһемияте турындагы анкетага җаваплар алдылар.

Ростов өлкәсе Шолохов поселогының 8 нче урта мәктәбендә «Боян» исемдә әдәби туган як фәнни җәмгыяте эшли. Яшь китап укучылар биредә «Игорь полкы турында жыр»ның басылу тарихын өйрәнәләр. Мәктәп музейе өчен балалар рус әдәбияты хәзинәсенә 45 басмасын, аңа ясалган иллюстрацияләр, аның сюжеты буенча эшләнгән картиналар таптылар.

«Боян» җәмгыяте — Игорь полкы сугышчыларына багышланган мемориал проектының коллектив авторы. Бу мемориал Белая Калитва һәм Лихая елгаларының Северный До-

нец елгасы белән кушылган урынында куелган.

Әдәби туган як турында сөйләгәндә шуны билгеләп үтәргә кирәк, кызганычка каршы, әдәби эзтабарлар тарафыннан җыелган материаллар һәрвакытта да гомумиләштерелми, системага салынып, киң укучылар массасына җиткерелми. Китап сөючеләр җәмгыяте оешмалары, халык мәгарифе органнары һәм мәктәптән тыш учреждениеләр белән бергә, бу иҗге миссияне — китап сөючеләр клублары үткәрә торган эзләнү эшләре тәҗрибәсен гомумиләштерү, яшь эзтабарларга ярдәмгә әдәби һәм истәлекле урыннар турында юл күрсәткечләр төзү һәм башка материаллар басып чыгару эшен — үз өсләренә ала алырлар иде.

Җәмгыять тарафыннан яшь китап сөючеләр слетын үткәрү тәҗрибәсе игътибарга лаек. Мәсәлән, шундый беренче слет Благовещенскида Пионерлар сараенда булды. Иң башта балалар алдында таныш китапларның персонажлары (Степа абый, Тимур, Буратино, Чиполлино, Кызыл Калфак, Хоттабыч карт, Золушка)... чыгыш ясады. Аннан соң слетта катнашучыларның кызыклы, эшлекле сөйләшүе башланды. Мәсәлән, Бурейский районынан килгән пионерлар Амур өлкәсе турында язылган китапларга карата фикерләр язылган һәм рәсемнәр ясалган мәктәп альбомы турында сөйләделәр. Башка пионерлар дружиналарда һәм отрядларда сәнгатьчә укучылар конкурсы, китап укучылар конференцияләре үткәрү тәҗрибәсен уртаклаштылар.

Безнең фикеребезчә, китап сөючеләр җәмгыяте шулай ук мәктәп балаларының һәм ПТУда укучыларның әдәби урыннар буйлап Бөтенсоюз походын игълан итә, походта җиңүчеләрнең Бөтенсоюз слетларын даими рәвештә үткәрә ала.

Әдәби эзтабарлар эше яшь китап сөючеләрдә күп белергә тырышучанлыкны, китап белән мавыгучанлыкны уята. Барлыкка килгән кызыксыну еш кына яраткан эшкә әверелә. Липецк шәһәренә истәлекле урыннарыннан берсенә әверелгән «Лермонтов һәм без» дигән музей турында аерым әйтеп үтәргә кирәк: бу музейда бөтен нәрсәне дә балалар ясаган, экспонатларны Лермонтов булган жирләр буйлап йөргәндә балалар үзләре җыйган. Тарханда да, Пятигорскида да балалар мемориаль комплексларда актив эшләгәннәр. «Лермонтов һәм без» дигән музейга мәктәп балалары гына түгел, Липецкның олы кешеләре дә кызыксынып йөреләр.

Эзләнү барышында үткәрелә торган күп төрле эш балаларның шәхси сәләтләрен үстерүгә дә, милли культурабыз хәзинәләрен, хәзерге совет әдәбиятының иң яхшы әсәрләрен тирәнтен өйрәнүгә дә ярдәм итә.

Яшь китап сөючеләр клублары

Китап сөючеләр жәмгыяте төзелү нәтижәсендә, яшь китап сөючеләр клублары шактый артты. Алар мәктәпләрдә, Пионер сарайлары һәм йортларында, ЖЭЖлар каршында, Культура йортларында һәм башка учреждениеләрдә оештырыла.

Маловишерск балалар китапханәсе каршындагы «Зарянка» исемле шигърият клубы 5—8 класс укучыларын берләштерә. Балалар рус совет шагыйрьләренә иңнәт белән танышалар, эзләнү эшләре алып баралар. Клуб членнары өчен шигърь язучы теориясе һәм практикасы буенча шәхси консультацияләр үткәрелә. Китапханәдә Бөек Ватан сугышы елларында Малая Вишерда сугышкан шагыйрь Муса Жәлилгә багышланган почмак бар. Монда аның шигърьләре, газета-журналлардан киңәшләнү материаллар тупланган.

Харьковтагы 3 нче мәктәпнең китап сөючеләр клубында тупланган китапларга иң таләпчән библиофил да көнләшә карарлык. Киштәләрдә — К. Симонов, В. Катаев, Р. Гамзатов, П. Антокольский, С. Щипачев, И. Андрониковларның автографлары белән поэзия һәм проза әсәрләренә 300 дән артык томы. Бу язучылар — мәктәп клубының почетлы членнары. Яшь китап сөючеләр кыйммәтле борынгы басмалар, портретлар, гравюралар, фотографиялар, теге яисә бу әсәрнең язылу тарихы турында сөйләүче документлар жыйганнар. Зур экспозиция әдәбият һәм рус теле дәрәҗәләрен кызыктыра итеп үткәргә ярдәм итә.

Кустанайдагы өлкә балалар китапханәсе каршында оештырылган яшь китап сөючеләр клубының ике секциясе бар. Берсе — «Китап шифаханәсе» — башлангыч класс укучыларын берләштерә. Биредә алар иң гади нәрсәләргә өйрәнәләр: төшкән битләргә ябыштыралар, кыстыргыч ясайлар. Бу эш катлаулы булмаса да, китапның төзелешен, аның белән ничек эш итәргә, ничек «дәваларга» кирәклеге белергә мәҗбүр итә. Боларның барысын да өйрәнгәч, балалар «Китапның яшь дуслары» түгәрәгенә күчәләр, анда аларны китапханә белән, китап укучыларның хокуклары һәм бурычлары, ә аннан соң библиография һәм китап белеменең башлангыч элементлары белән, белемлекләр белән таныштыралар. Занятие-ләрдә викториналар, кызыклы ярышлар уздырыла — кем каталогтан китапны тизрәк таба, кем бер авторның күбрәк китабын әйтә бирә һ. б. Практик биремнәр дә үтәлә. Мәсәлән, китапларны киштәләргә дәрәҗә итеп тезү, берәр китапны укып, шул китап турында үз фикереңне яз. Аннан соң катлаулырак биремнәр китә: китап укуның индивидуаль тематик планын төзү һ. б.

Еш кына мондый клубларның эшчәнлегенә мәктәп рамкаларыннан чыга. Мәсәлән, Бельче-Золотое авылының сугыш һәм хезмәт инвалидлары, китап сөючеләр клубы ярдәмендә, әдәбият яңалыклары белән үз өйләрендә таныша алалар. Балалар авылдагы иң әһәмиятле шәхси китапханәләрнең каталогын төзеделәр, һәм хәзер китап укучылар авыл китап сөючеләренә барлык китапларыннан файдалана алалар.

Түбәндәге киңәшләрне пионерларыңа тәкъдим ит

● Кулыңа кәгазь-карандаш алып вакыттан ничек файдалануыңны исәпләп чыгармый торып, үзеңнең хәзерге «вакыт үткөрү рәвешен» тамырдан үзгәртә башлама, киләчәктә вакытыңны файдалы үткөрүнең «бик шәп» планын төземә, кайчан торырга, ял итәргә, ятарга дип, ашауга, юыну-киенүгә күпме вакыт бирергә дип үз-үзеңнең киңәшләр һәм приказың чыгарма.

● Сигез сәгатьнең дүртесен эшләп, дүртесен ял итсәң дә, үзеңне арып халдән тайган итеп сизергә мөмкин. Жиде сәгатьнең сәгать ярымын гына ял итеп тә, арымаска мөмкин. Бөтенесе дә эшенең бүлгә белүгә бәйле.

● Вакытыңны планлаштырырга өйрәнү... Беринди катлаулы инструмент кулланмыйча, китаплар, лекцияләр, театр ярдәменнән башка да ирешергә мөмкин булган чын мәгънәсендә культуралы хезмәт жинүе ул.

● Бүгенге көннән башлап, кич белән алдагы көн өчен язмыш эш планы төзө.

Вакыт режимы — беренче адым.

План төзү — икенче.

Планны үтәү өчен көрәш — өченче һәм үз вакытыңны, шулай ук кеше вакытын чын мәгънәсендә саклап тоту юлында хәлиткеч адым.

● Гомеребезнең иң матур өлешен без эштә үткәрәбез. Шунлыктан, эш җиңел тоелырык итеп, ул даими торыш мәктәбе булырык итеп эшләргә өйрәнергә кирәк.

● Кинәт кенә бик зур үзгәреш ясарга тырышма — вак-төяктән башла. Бик кич колач белән эш башлау турында сөйләргә ашыкма, башта үзеңне кечкенә нәрсәләрдә күрсәт.

● Хезмәтеңне оештыру, эшли белү сәнгате — барлык сәнгатьләрнең иң мөһиме. Шуны бик яхшы аңласаң, белем һәм күнекмәләрең үзләштерү җиңелер.

● Хезмәтеңне фәнни нигездә оештырырга теләсәң, бер операциянең булса да остасына әйлән.

● Метод — даһилыкка сукмак.

«Хезмәтеңне фәнни оештыру нәрсә ул?» Бу — бик нык исәпкә алып барылган тәҗрибәгә таянып оештыру.

● Кешелек дөньясы әйберләргә эшкәртәргә

өйрөндө. Инде кешене жентеклөп эшкерттергө вакыт житте.

Г. Х. Поповның «Техника личной работы» дигән китабыннан.

ПИОНЕРНЫҢ ҺӘМ МӘКТӘП БАЛАСЫНЫҢ ЭШЕН ФӘННИ ОЕШТЫРУ

Белемнәр бала чакта бигрәк тә тиз үзләштерелә. Үсеп килүче кеше шулкадәр күп белем туплый ки, аннан соң ул гомере буена да ул кадәр күп белем ала алмый торгандыр. Үз вакытында Н. К. Крупская түбәндәге таләпне куюны кирәк дип тапкан иде: «... без үз-безнең балаларны кечкенәдән үк яңа тормыш төзүдә кирәкле оештыру күнекмәләре белән коралландырырга, аларны көчләрән кирәкмәнгә эрәм-шәрәм итүдән сакларга тиешбез».

Балаларга хезмәтне оештыруда ярдәм итәр өчен вожатый нәрсәләр эшли ала? Аның бу бурычны үтәргә хәленнән киләме?

Практика күрсәткәнчә, пионерларны НОТ (ХФО — хезмәтне фәнни оештыру) нигезләре белән таныштыру мәслихәт кенә түгел, бик кирәкле һәм мөмкин булган эш. Тик балалар алдына хәлдән килерлек, тормышка ашарлык максатлар һәм бурычлар куярга кирәк.

Мәсәлән, пионерлар түбәндәге темаларга чыгышлар эзерли алалар:

- өйгә бирелгән эшне мин ничек эзерлим;
- китапханәдә кирәкле китапны ничек табарга;
- сочинениене мин ничек язам;
- минем эш урыным;
- минем ялым һәм хезмәтем.

Вожатый мондый эшне дружина советы аша бөтен отрядка (отличникларга да, өлгермәүчеләргә дә) бирә һәм соңыннан, укытучылар ярдәмендә, алынган мәгълүматларга анализ ясый ала. Пионерларның ничек эшләве, билгеләнгән көнлек режимны үтәү-үтәмәүләре, алдагы көнне планлаштыралармы-юкмы икәнлегә, бу планга ниләр керүе, нинди эшләр һәм ни өчен иң күп вакытны һәм энергияне алуы, ни өчен кайберәүләрнең өй эшләрен эзерләргә өлгерә алмавы, аларга нәрсә комачаулавты турында ачык итеп күз алдына китерергә шунда җыелган материаллар, һичшиксез, ярдәм итәчәк.

Мондый мәсьәләләргә тикшерү үзе генә дә балаларны үз хезмәт процессы турында уйланырга мәжбүр итәчәк, элек сизелмәгән «вак-төякләргә» игътибарларын тартачак. Бу гына житми, билгеле. Пионерлар өчен көндәлек режимның вариантларын карарга, шулардан иң уңайлысын сайлап алырга мөмкинлек бирә торган занятиеләр оештырырга кирәк.

Мондый занятиеләрнең максаты — уку хезмәтен камилләштерүнең мөмкин булган резерв-

ларын табу һәм укучылар өчен конкрет киңәшләр эшләү. Әйтик, һәр укучыга «вакыт картасы» төзәргә тәкъдим итеп була, анда вакытның күпме һәм нәрсә өчен тотылуы күрсәтелә. Бу нәрсә баланы үз житешсезлекләрен күрергә, нәрсә хисабына эшне тизләтергә, вакытны экономияләргә мөмкин булуы турында уйланырга мәжбүр итәр. Өйгә эшләрне үтәүнең эшкәртелгән системасы пионерның хезмәтен җинеләйтәр, нәрсә укырга, материал кайдан алырга, үзенне ничек тикшереп карарга кирәклеген тиз һәм оператив хәл итәргә өйрәтәр.

СССРда хезмәтне фәнни оештыру принцип-ларын кертүгә нигез салучы П. М. Керженцев 30 нчы елларда ук болай дип язган иде:

«Вакытны тою өстендә эшләү, кирәкле элемент буларак, безнең барлык мәктәпләргә дә кертелергә тиеш. Күз белән чамалауны, тизлекне, фикер үткенлеген үстерүгә өйрәткән кебек, без балаларны вакытны тоюга да күнектерергә тиешбез... Минутларның, хәтта секундларның кадерен белергә өйрәткәндә генә вакытны тою тәрбияләнә дә инде».

Менә нинди мөһим проблема. Пионер оешмасында күптәннән инде вакытка сакчыл мөнәсәбәт, аны белеп файдалану өчен, укырга нормаль шартлар булдыру өчен көрәш алып барыла. Төрле кызыклы эш формалары тупланган. Новосибирск шәһәрәндәге 159 нчы урта мәктәпнең пионер дружинасы һәм комсомол оешмасы эшен мисал итеп китерергә мөмкин.

Биредә мәктәп балаларын укуга өйрәтүнең нигезе буларак укучы хезмәтен фәнни оештыру системасы эшләнгән. Аның төп бурычларын схематик рәвештә болай әйтеп бирергә мөмкин:

— үз хезмәтеңнең ритмын һәм аны оештыру чараларын, көндәлек режимны билгеләп, вакытны дөрес бүлү һәм нәтижәлерәк итеп файдалана белү;

— үз алдыңа максат куя, иң мөһимен аерып ала, эшне планлаштыра, үз-үзең контроль ясый белү;

— уку өчен уңайлы шартлар тудыра белү;

— төрле информация чыганаclarыннан, мәсәлән, укуга ярдәмгә радио һәм телевизион тапшырулардан, белешмәлекләрдән, сүзлекләр, өстәмә әдәбият, газета һәм журналлардан файдалана белү.

Әлбәттә, эшкәртелгән бу НОТ нигезләре шактый катлаулы, һәм аларны тормышка ашыруда укытучыларның роле зур. Эмма мәктәптә әлегә мөһим эшкә пионер һәм комсомол оешмалары оста тартылган. Укытучыларның: мәктәп балаларының үзләрен активлаштырмый торып, аларны хезмәтнең рациональ алымнарына өйрәтеп булмый, дип санаулары бик нигезле.

Комсомол һәм пионер оешмаларында зур группа активка НОТ нигезләрен укуталар. Укып бетергән кешегә «НОТ инструкторы» дигән исем бирелә. Актив өчен белешмәлекләр эшләнә, мәсәлән: «Укуда иптәшенә ничек ярдәм итәргә», «Хаталарыңны ничек табарга һәм төзәтергә», «Иптәшенең җавабын ничек рецензияләргә», «Мәсьәләләрне ничек чишәргә». Иң яхшы «НОТ остасы»на конкурс үткәрү мәктәптә традициягә әверелгән. Аның максаты — балаларның белемен генә түгел, укый белү күнекмәләрен дә ачыклау.

НОТ инструкторының төп вазифасы һәм функцияләре нинди соң? Барыннан да бигрәк, үз иптәшләренә хезмәтне рациональ оештыру күнекмәләрен үзләштерергә төрле чаралар белән ярдәм итү. Бу бик күп төрле юллар белән тормышка ашырыла. НОТ инструкторлары дәфтәр һәм көндәлекләренең торышына, дәреслекләренең сакланышына җәмәгать смотрлары үткәрәләр; мәктәп китапханәсендә китап дуслары өчен занятиеләр оештыралар, аларны белешмә әдәбият белән эшләргә өйрәтәләр. НОТ инструкторлары житәкчелегендә «Без өйгә бирелгән эшләргә ничек эзерлибез?» дигән рейдлар үткәрәләр. Рейдлар барышында укучының эш урынына, китапханәсенә, аның көндәлек режимына, дәреслек белән эшләү алымнарына аеруча игътибар бирелә. Рейд нәтижәләре дружина һәм отряд советларында тикшерелә, иң яхшы укучыларның эш методы турында мәктәп матбугат үзәге сөйли.

Укучыларның комсомол һәм пионер оешмалары белән бергәләп алып барган эшенең нәтижәләре яхшы: мәктәптә өлгереш күтәрелгән, укучыларның мәктәпне ташлавы нык кимегән, вузларга керүче укучылар саны арткан. Эмма икенче бер нәрсә турында да әйтмичә калырга ярамый. Бу — укучыларның уку белән бик нык кызыксынуы, пионерларның танып-белү активлыгы күтәрелү, белемнәрне аңлап үзләштерү. Педагогик коллектив шуңа омтыла бит.

Бу эшкә иң югары бәяне укучылар үзләре бирәләр. «Бездә НОТ кертелгәч, мин аның нәрсә икәнен аңламаган идем. Ләкин, еллар үткән саен, без өйрәнә торган нәрсәнең кирәксез эш түгеллегенә төшендем. Һәм менә хәзер, 10 нчы классны тәмамлаганда, мин үз мәктәбемә укырга өйрәткән өчен, хезмәтне дөрес оештырырга өйрәткән өчен рәхмәт әйтәм» (В. Ильенков).

Укучының мәктәптә үзләштергән күнекмәләре аңа алдагы тормышында кирәк булачагы турында сөйләп тә тормыйбыз.

«Вакытыңны яшътән үк сакла»

Герберт Уэллсның геройлары арасында «тизләткеч» уйлап тапкан химикның фигурасы

истә кала. Кешенең шушы препаратны эчеп җибәрүе була, йөрәкнен, нервларның, минең, мускулларның эше бик нык тизләшеп китә, элекке хәрәкәтләр котоңкыч әкрән булып тоела башлый. Кулдан ычкынган стакан шулкадәр әкрән төшә ки, «тизләткеч» эчкән кеше аны җиңел генә тотып ала. Мондый кешенең йөрүе һәм йөгерүе шулкадәр тиз, хәтта һава белән ышкылудан киеменә ут каба.

Бу фантастик хикәядә язучы безнең гасырның иң үткен проблемаларынан берсен — вакыт проблемасын үзенчә чагылдырган. Бүген вакыт тыелгысыз рәвештә алга омтыла. Вакыт тиз үтеп кенә калмый, ул ару-талуны да белми. Аны тыгызлап та булмый. Безнең үз эшләребезне генә тыгызлап була. Бөек кешеләрдән кемдер болай дигән: кеше гомеренен озынлыгы ул ясаган хәрәкәтләр санына туры пропорциональ. Прогресс үзе үк күпчелек эшенең бик кыска срокларда башкарылуы инде ул. Ә эш шундый күп, аның күләме шулкадәр тиз арта, вакыт дигәннең кимегәннән кими бара. Мәнә шуңа күрә дә балаларны вакытларын экономияләргә өйрәтү бик мөһим. Без еш кына зурлардан да, балалардан да шундый сүзләр ишетәбез: «Вакыт житми!», «Кызганыч, тәүлектә егерме дүрт кенә сәгать». Тәүлектә сәгать күбрәк булса, житәр идемени? Бигрәк тә вакытын дөрес бүлә белмәгән кешегә. Иң мөһиме, вакыт юк дип зарланмаса, э аны рациональ файдаланырга өйрәнергә һәм балаларны да шуңа өйрәтергә кирәк.

Әйдәгез, карап карыйк, үз вакытын дөрес оештырырга укучыга ничек ярдәм итеп була икән.

Беренче адым — һәр мәктәп баласын төгәл көндәлек режимга гадәтләндерү. Балаларга режимның мәгънәсен һәм хикмәтен аңларга булышыгыз: режимга буйсынган кеше бер нәрсәгә дә онытмый, барысын да вакытында эшли. Эшләрен чиратка салынган булса, бүген кич нәрсә эшләргән дә, иртәгә төштән соң ни белән шөгыльләнәргән икән дип торасы юк. Режим эленке-салыңкы йөрергә ирек бирми. Көнен планлаштырып куйса, бала вакытны сакларга ярдәм итә торган гади генә техник чаралар куллану турында кайгырта ала. Моның өчен нәрсә кирәк соң? Барыннан да элек, эшлисе эшләргә даими расписание төзәргә, алда торган эшләргә блокнотта күрсәтелгән чират буенча башкарырга өйрәнергә. Эшләнгән эшләргә сыза барырга. Белгечләр күрсәткәнчә, даими эшләргә расписание төзү бигрәк тә укучылар, студентлар, укучылар өчен мөһим. Расписание төзегәч, вакытны бүлүгә кирәк: билгеләнгән эшләр кайчан үтәләчәк. Һәр мәктәп баласының тәүлеккә өч сәгать буш вакыты барлыгы исәпләп чыгарылган. Атнага 30—32 сәгатькә, ә айга 120—

130 сәгаткә жыела. Бу вакытны әрәмгә үткәргә дә, үзәң өчен зур файда белән үткәргә дә мөмкин. Пионерларны буш вакытларының кадерен белергә, аны яраткан эшләренә багышларга өйрәтү бик мөһим. Монда аларга ничек ярдәм итеп була? Бер атналык эшнә якшәмбе көн кич белән, алдагы эш атнасына әзерләнә башлаганда планлаштырырга киңәш бирегез. Бер атналык планда түбәндәге моментлар була: даталар, атнаның көннәре, буш вакытның чама белән ничә сәгатъ булуы, нәрсәләр эшләргә кирәклеге.

Шәхси эшнә оештыруның шуннан соңгы стадиясе карточка системасын куллануға нигезләнгән. Карточка системасының иң гадиле вариантының техникасы катлаулы түгел. Карточка — кәгазь бит, аның зурлыгын бала үзә билгели. Мәсәлән, чит тел сүзләрен карточканың бер ягына, ә туган тел сүзләрен — икенче ягына язса бик уңайлы. Мондый карточкалар комплектын теләсә нинди тәртиптә карап була (туган телдән яисә чит телдән башлап, яисә аралаштырып): шулай иткәндә сүзләр тизрәк истә кала. Бу эш белән автобуста, өйгә кайтканда да шөгыльләнәп була.

Шундый мисал бик күпләргә билгеле: 17 яшендә вакытта О. Ю. Шмидт үзә өчен алда торган эшләр программасын төзи, ә бу эшләргә үтәргә 150 еллап вакыт кирәк булып иде. Әмма, төгәл планлаштыру һәм һәр минутны урынлы файдалану нәтижәсендә, ул бу программаны ике ел ярым эчендә арттырып үти.

Әгәр һәр пионерны, үз хезмәтендә тәртип саклап, эшләрен бер айга, бер атнага һәм бер көнгә планлаштырып куеп, вакытка сакчыл карарга, аны рациональ файдаланырга өйрәтсә, пионер оешмасы бик зур эш башкарган булып.

«ИЖАТ ИТ, УЙЛАП ЧЫГАР, ЭШЛӘП КАРА!»

Атаклы француз Ампер, әле цифрларны да белмәгән һәм яза да алмаган вакытта ук, вакташлар һәм фасоль борчагы ярдәмендә катлаулы хисаплаулар башкарган. Үзәң-12 яшьтә тулмаган вакытында Паскаль, «таяклар» һәм «божралар» белән уйнап (сызыкларны һәм түгәрәкләрне ул шулай атаган), Евклид геометриясен янадан диярлек иҗат итә. Кибернетикага нигез салучы Н. Винер 5 яшендә чагында инде математик анализга сәләтлеләнгән күрсәтә, 14 яшендә гыйльми дәрәжә ала, ә 18 яшендә фәннәр докторы була. Бу кешеләрнең бала чактан ук тормыш линиясе ачыклана.

Бүген, фән һәм техника бик тиз үскән, информация гаять күбәйгән бер заманда, балаларның фән яңалыкларын белергә омтылуы арта бара. Кайберләре инде 11—12 яшьтә

югары математика элементлары белән таныша, галәм һәм Дөнья океаны серләрен ачу турында уйлана. Бу күренешкә житди игътибар бирергә кирәк.

Бүген парта янында утыра торган меңнәрчә балага үзәң табарга ничек ярдәм итәргә соң? Ижади шәхес формалашуға ничек булышырга, аның һәвәсләнгән һәм сәләтен ничек ачарга?

Пионерларны киләчәктә фән-техника революциясендә актив катнашучылар итеп әзерләү өчен вожатыйда бөтен чаралар һәм мөмкинлекләр бар. Ул үзәң ярдәмчеләр итеп ВЛКСМ Үзәк Комитетының «Юный техник», «Моделист-конструктор», «Мастерок» журналларын, «Пионерская правда» газетасын һәм, әлбәттә, «Вожатый» журналын ала ала. Бу басмалар алып бара торган эштә пионер оешмасының иң мөһим бурычларыннан берсен — балаларга «фән энтузиазмын йоктыру» бурычын хәл итүгә яңа, хәзерге заманча якын килү күзәтелә.

Хәзер инде искечә укытырга ярамау турында беркем дә шикләнми. Балаларның билгеле бер фактлар суммасын гына үзләштерүе житми. Укучыларны ижади эшкә хәзерләүдә, аларда рационализатор, уйлап табучы, тикшеренүче сыйфатларын үстерүдә бер система кирәк. Пионер газеталары һәм журналлары редакциясе белән берлектә СССР Мәгариф министрлыгы, ВОИР Үзәк советы үткәрә торган «Иҗат ит, уйлап чыгар, эшләп кара!» дигән Бөтенсоюз конкурсы шушы бурычны хәл итә дә инде.

1974 елдан «Пионерская правда» газетасы фәнни эксперимент башлады, аны АРИЗның фәнни теориясе авторы Г. С. Альтов, психология фәннәре кандидаты, Гомуми һәм педагогик психология институтының өлкән фәнни хезмәткәре Н. П. Линьков алып баралар.

Бу башлангычның максаты — балаларны иҗат эшенә әзерләү, аларда фән һәм техника белән шөгыльләнү сәләтен үстерү. Биредә актив эзләнү эше жәелдерелә, практика — теорияне, ә теория практиканы күзгатып жибәрә.

Бу эксперимент газета-журнал укучыларны нык кызыксындырды. Һәрбер басылган материалдан соң редакциягә меңнәрчә хат килә. Балалар бик теләп һәм уңышлы рәвештә уйлап табу дәрәжәсендәгә катлаулы мәсьәләләргә чишәләр, ижади фикерләү стилин үзләштерәләр, экренләп үз алымнары, терминнары, проблемалары булган уйлап табу дөньясына кереп китәләр.

Бу мөһим башлангычка торган саен күбрәк бала катнашсын өчен, вожатый ниләр эшләргә тиеш соң? Иң элек, галимнәр АРИЗ (Алгоритм решения изобретательских задач — уйлап табу мәсьәләләрен чишү алгоритмы) дип атаган фәнни экспериментның асылын ул үзәңдәргә тиеш. Нәрсә соң ул?

Советлар Союзында яңа фәнне — уйлап табу мәсьәләләрен чишү теориясен (э ул техник системаларны үстерүдә диалектик материализмны конкрет кулланудан гыйбарәт) интенсив эшкәртү бара. Уйлап табу — техник капма-каршылыкларны ачу һәм жиңеп чыгу процессы ул. Уйлап табучы техник системалар үсешенә объектив законнарын үзләштерә, ижади процессның барлык этапларын фәнни оештыруны эзлекле рәвештә тормышка ашыра.

Бу өлкәдә теоретик хәзерлек алу өчен программалар төзелгән, укыту һәм күрсәтмә эсбаплар ясалган. Занятиеләр илнең күп кенә шәһәрләрендә үтә. Аларны төрле министрлыктар, ведомстволар, предприятиеләр оештыра.

Пионерлар һәм мәктәп балалары өчен шулай ук укытуның үзенә бөтөрлө формасы эшләнә, ул бер үк төрле фикер йөртмәскә, яңа чишелешләр эзләргә, психологик сүлпәнлекне жиңәргә, мәсьәләләрдәге капма-каршылыкларны табарга, бу каршылыкларны бетерү юлларыннан файдаланырга өйрәтер. Вожатый «Пионерская правда»ның уйлап табулар буенча айлык чыгарылышларында практик материал да, бу юнәлештә эшне ничек жәелдерү турында кинәшләр дә табар.

Безнең тормышыбызда уенчыкларның ролендә булу турында уйланганыгыз бармы икән? Бу беренче карашка гына бик гади булып күренә. Мәсәлән, балалар уйный торган бөтерчекнең эйләнүе һәм самолетлар белән корабльләр ансыз беркая да бара алмый торган гироскопик приборларның нигезендә бер үк төрле принцип ята. Аумас курчак дигән икенче бер уенчык — корабльнең тотрыклылыгын, чайкалу вакытында кире элекке хәленә кайта алу сәләтен аңларга булыша.

«Синең уенчыгың» дигән конкурс балаларга зур файда китерер. Пионерлар уенчыкның моделен генә төзеп калмыйлар, тикшеренү эшләре дә алып баралар. Күптән түгел генә, мәсәлән, Чиләбе трактор заводы конструкторлары, яңа машина төзәргә жыенгач, яшь техниклардан аның хәрәкәтләнүче моделен ясап бирүне сорыйлар. Бу модель инженерларга яңа трактор төзәргә булыша.

Балаларны техник ижад эшенә тартуның бер кызыклы юлы — бик күп санда төрле-төрле модельләр жыю өчен гади генә һәм жайлы детальләре булган яңа конструктор төзеп карау.

Балаларның танып-белү эшчәнлеген үстерүдә гадидән катлаулыга таба бару, ачышларны һәм жиңбәрелгән ялгышларны төшенергә өйрәтү, берәр төрле карарга килгәндә төрле яклап уйларга өйрәтү мөһим. Вожатыйларның бу юнәлештәгә эше вакыт-вакыт кына түгел, даими рәвештә һәм эзлекле үткәрелергә тиеш. Минуты белән әйбәт нәтижә көтәргә ярамай:

яңасе, бүген конкурс үткәрәсен дә, иртәгә үк барысы да бик мавыгып фәннәр белән шөгыльләнә башлыйлар. Алай булмый һәм булуы да мөмкин түгел. Балаларны озакка сузылган, жентекле эшкә өйрәтергә кирәк.

Хәзерге көндә балаларның техник ижатында күп нәрсә үзгәрә. Шуңа күрә балаларга катлаулы уйлап табу мәсьәләләре бирүдән курьездә кирәк, аларны стандарт модельләр эшләү өстендә озак тотарга ярамай. Зур техника дөньясы тиз үзгәрә, камилләшә. Балалар анда ориентлаша алсын, казанышларны һәм житешсезлекләренә күрә белсен, авыр кул хезмәтен, гел бер төрле механик операцияләренә бетерү юлларын эзләсен өчен, аларны бу техника белән таныштырырга, хәзерге заман предприятиеләренә алып барырга кирәк. Яңа техникада да көтелмәгән житешсезлекләр тулып ята, аларны бетерүне хәл иткәндә эрудациядән бигрәк акылның «кыргый» үткенлеге кирәк, ә балаларда бу житезлек.

Бөтенсоюз күләмендә читтән торып «Ижад ит, уйлап чыгар, эшләп кара!» дигән күргәзмә-конкурс үткәрү анда катнашучыларның саны елдан-ел артуын күрсәтә. Экспонатларның сыйфаты да яхшыра бара.

Бу конкурсның төп максатларыннан берсе — бүген үк инде үз хезмәтләре белән Ватанга файда китерергә омтылучы пионерларның һәм мәктәп балаларының эшләрен пропагандалау. Бу эшкә укытучыларны, шефларны, галимнәргә тартырга мөмкин. Балаларның өлкәннәр житезчелегендә модельләр, приборлар, механизмнар төзи белүе генә түгел, ә бәлки бу конструкцияләренә нигезендә яткан физика законнарын, принципларын ачык, төгәл итеп аңлаулары бик мөһим.

«Пионерская правда»ның «Уйлап табу? Бу бит шундый гади! Бу бит шундый катлаулы!» исемле чыгарылышлары фәнни фикер йөртүнең чын мәктәбенә әверелде. Традицион мәсьәләдән тыш, бирегә уйлап табу эшендә физиканы бик тапкыр куллану турында кыска гына хикәя яисә мәкалә кертелә, шулай ук анда патент белеме (уйлап табу нәрсә ул; ачыш дип нәрсә атала; авторлык таныклыгы патенттан нәрсә белән аерыла һ. б.) белән таныштыра торган сүзлекчә була. Перспективалы уйлап табулар, хәл ителмәгән проблемалар турындагы информациялар шунда басыла. Балаларның жавапларын тикшерүгә күп урын бирелә. Чыгарылышның һәрбер юлы балаларның уйлы белүен үстерүгә юнәлтелгән.

Чыгарылышлар техниканың тарихы белән, аның үзәк проблемалары белән таныштыралар, катлаулана барган мәсьәләләргә мөстәкыйль чишәргә өйрәтеләр. Тематик материаллар басыла: эйләнә-тирә мохитны саклау,

спорт, космос турында... Бу күптөрлелек балаларны үзенә тарта.

Фәнни-фантастик әдәбият белән ныклабрак танышу хыял, фантазияне үстерүгә ярдәм итә. Илебездә үткәрелгән анкета сорауларына җаваплар һәр бишенче инженерның фантастиканы яратып укуын күрсәтте. Чыннан да, бик күп уйлап табулар ике тапкыр эшләнгән: башта фәнни фантастик әдәбиятта, ә аннан соң — чынбарлыкта.

В. И. Ленин иҗат процессында фәнни фантазиянең бик кыйммәтле булуына күп тапкырлар басым ясаган: «Ул (фантазия) шагыйрьгә генә кирәк дип уйлыйлар. Юкка! Мәгънәсез хорафат бу! Хәтта математикада да кирәк ул, хәтта дифференциаль һәм интеграль хисаплауларны ачу да фантазиядән башка мөмкин булмаган булыр иде. Фантазия — бик кыйммәтле сыйфат ул». Фән турындагы бер мәкаләсендә Альберт Эйнштейн болай дип раслаган: «Интуиция һәм илһамга ышанам мин... Фараз итү белемнән мөһимрәк, чөнки белем — чикләнгән, ә фараз итү дөньядагы бөтен нәрсәне эченә ала, прогресска стимул бирә һәм аның эволюциясе чыганагы булып тора».

Фәнни-фантастик әдәбият уку укучыларның ижади фараз итүен үстерүгә ярдәм итә, аларны галимнәрне, конструкторларны, инженерларны дулкынландыра торган проблемалар белән таныштыра, киләчәккә күрергә мөмкинлек бирә.

Язучы-фантастларның әсәрләре турында фикер алышу күп белергә теләүчеләр клубының төп эшен, отряд сборының һәм телдән журналының темасын тәшkil итә ала.

«Хәзерге заман фантастикасы китапханәсе» сериясендәге китапларны, «Всемирный следопыт», «Мир приключений», «Искатель» дигән иске журналларны укырга тәкъдим итеп була. Шулай ук Жюль Верн, Герберт Уэллс, Александр Беляев, Иван Ефремов, Айзек Азимов, Станислав Лем һәм башкаларның әсәрләрен.

Бала фән һәм техника дөньясына никадәр иртәрәк кереп китсә, киләчәктә аңардан шулкадәр күбрәк нәтиҗә көтәргә мөмкин, дип исәплиләр галимнәр. Без шундый балаларны күпме күбрәк тәрбияләсәк, якын киләчәктә, XX—XXI гасырлар чигендә тормышка аяк басачак эшчеләр, техниклар, инженерлар һәм галимнәр буынының иҗат потенциалы шулкадәр югарырак булыр.

Безнең илебездә дүрт меңнән артык Пионер сарае һәм йорты, меңгә якын яшь техниклар станциясе, мең ярымга якын яшь техниклар клубы бар.

Вожатый биредә консультацияләр, методик эшкәртмәләр, техник иҗат эше буенча киңәшләр ала.

ТУРНИРЛАР, ОЛИМПИАДАЛАР, ЯРЫШЛАР...

Зирәкләр турниры, олимпиадалар — мавыктыргыч, кызыклы ярышлар. Мәктәп олимпиадаларында һәр пионер катнаша. Көрәштә җиңелүдән зыян юк. Олимпиада көрәше чыныктыра, үз белемнеңне иптәшләреңнеке белән чагыштырып карарга ярдәм итә.

Олимпиада күбесенчә өч турда үткәрелә. Беренчесе — иң җиңеле, анда барлык пионерлар да катнаша. Икенче турда беренче турда җиңеп чыгучылар гына катнаша. Һәм шул тәртиптә дәвам итә. Олимпиаданы үткөрү вакытын СССР Мәгариф министрлыгы оештыра торган Бөтенсоюз олимпиадасына туры китерү уңайлы була. Алай иткәндә, мәктәп олимпиадасында җиңүчеләр район, шәһәр олимпиадаларында, республика һәм бөтенсоюз олимпиадаларында катнаша алалар. Олимпиада программасын халык мәгарифенең шәһәр һәм район бүлегеннән алырга була. «Наука и жизнь», «Пионер», «Квант», «Юный техник», «Юный натуралист» журналларындагы, «Пионерская правда» газетасындагы материаллардан файдаланып, программаны үзенә төзәргә дә мөмкин.

Олимпиадада катнашу — балаларның сәләтен тикшерү һәм үстерү генә түгел, бу — бик мөһим акция, чөнки олимпиадалар, кагыйдә буларак, иң сәләтле балаларны яхшырак күрергә булышалар, аларны тәрбияләүнең үз вакытында тиешле программасын төзәргә мөмкинлек бирәләр.

«Зирәкләр турниры» — олимпиаданың бер төре, аны «Пионерская правда» газетасы һәр елны бөтен ил күләмендә үткәрә. «Зирәкләр турниры» да — шулай ук көрәш, бәрелеш, белемнәрнең ныклығын, үткенлеген сынау; ул бер үк вакытта меңләгән пионер отрядында үткәрелә. Турнирның программасын һәм үткөрү вакытын «Пионерская правда» хәбәр итә, шулай булгач, газета хәбәрәннән файдалану уңайлырак. Санап кителгән фәнни-популяр журналларны укып, мондый турнирның программасын үзенә дә төзәргә һәм үз дружинадагы барлык пионер отрядлары арасында турнир үткәрергә мөмкин.

...Күп белергә тырышучы балалар укуга ярдәм итеп күп нәрсә эшли алалар. Үзләре өчен генә дә түгел, дружинадагы барлык пионерлар өчен.

Яшь математиклар: барлык балалар өчен кызыклы математика кичәсе оештыралар; «Квант», «Икс, игрек, зет», «Бакалар сайрый» исемле стена газеталары чыгаралар; математик снайперлар турниры үткәрәләр, мәктәп радиосы буенча зирәкләр конкурсын алып баралар.

Яшь физиклар, химиклар — «Могҗизасыз могҗиза» кичәсе оештыралар; стена газетала.

рында үз түгэрәкләренен эше турында кызык-лы итеп сөйлиләр; физиклар Яңа ел елкасын «электрлаштыралар», кызыклы аттракционнар үткәрәләр, пионер игротекасы өчен электро-викториналар төзиләр, октябрат кинотеатрла-рында диафильмнарға тавыш яздыралар.

Кызыклы тәҗрибәләр турындагы язмаларны балалар «Квант», «Юный техник», «Наука и жизнь», «Пионер» журналларыннан һәм мах-сус кулланмалардан таба алалар. Әлбәттә, тәҗрибәләрне әйбәтләп күрсәтү өчен тиешле җиһазлар кирәк; шуңа күрә түгәрәк членнары яхшы слесарь, балта остасы, электротехник та булалар.

Яшь тарихчылар: алар мәктәпләрдәге Ле-нин заллары, музейларының штаб һәм совет членнары; лекторлар группасы төзиләр; кы-зыл эзтабарлар отрядларын — совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны раз-ведчикларын походларга алып баралар; пионер отрядларына йөкләмәләр бирәләр, мәктәп му-зейлары төзү өчен материал җыялар.

Походлар, экспедицияләр оештыру, мәктәп музейларын, туган шәһәрнең һәм авылының елъязмасын төзү дә яшь тарихчылар эшчән-легенә керә.

Яшь әдәбиятчылар, яшь хәбәрчеләр: иң ях-шы шигырь, хикәягә конкурслар үткәрү тема-сын тәкъдим итәләр (сайлап алынган эшләрне пионер газетасы һәм журналы редакциялә-ренә җибәрәләр); мәктәп радиосы буенча тү-гәрәк членнарының эсәрләрен укыйлар; дру-жинада, мәктәп китапханәсендә әдәби кичәләр, китап укучылар конференциясе үткәрәләр; дружинада «Китап киштәсе» ачалар (яңа ки-таплар витринасы); укытучыга (вожатыйга) яшь хәбәрчеләр мәктәбен алып барырга бу-лышалар.

Яшь географлар: укытучылар белән бергә-ләп маршрутлар төзиләр һәм октябратларны (якынга гына) һәм пионерларны (бер-ике көн-гә һәм күбрәк тә) туган як буйлап походка алып баралар; мәктәптә крайны өйрәнү музе-ен, киносәяхәтчеләрнең мәктәп клубын (моның өчен диафильмнардан файдаланырга мөмкин) ачарга булышалар.

Яшь натуралистлар: гади генә тикшеренү эшләре, ел вакытларын, бер ел эчендә таби-

гатьтәгә үзгәрешләрне күзәтүне алып бара-лар, барлык күзәтүләрдән чыгып, урындагы табигатьнең календаре төзелә; жанлы почмак-та һәм теплицада күп төрле тикшеренү эш-ләре алып баралар (яктылыкны, температура-ны, минераль ашламалар белән тукландыру-ны үзгәртеп, үсемлекләр тормышын күзәт-ләр); хайваннарның үз-үзен тотышын, актив-лыгын, үрчүләрен күзәтәләр; маймычлар то-тылып кала торган күлләрне һәм чокырларны өйрәнәләр һәм картага төшерәләр (яз көне һәм җәй башында анда маймычлар барлыгын, аларның төп сулыкка күчә алу-алмавын тик-шерергә, ә аннан соң сулыкларны каналлар белән тоташтырырга яисә вак балыкны ятым-ләр, сөзгечләр белән тотып төп сулыкка кү-черергә кирәк); яшел патрульләр эшен җитәк-лиләр, кышын урмандагы кыргый хайваннар-ны һәм кошларны ашаталар, «Юный натура-лист» журналын укыйлар һәм аны дружинада пропагандалыйлар.

Яшь тәржемәчеләр: интернациональ дуслык клублары эшендә актив катнашалар; чит тел-дә бәйрәмнәр, фестивальләр оештыралар, сте-на газетасы чыгаралар, мәктәп радиосы өчен чит ил балалар газеталарына күзәтү эзерли-ләр, тәржемәләр ясыйлар, «Күнелле минут» дигән шаян сәхифә чыгаралар, анда чит ил-ләрдәгә рәсемле балалар журналларыннан алынган төрле мәзәкләр, башваткычлар, ре-буслар, табышмаклар рәсемнәр урнаштыралар.

Яшь техниклар: оста куллы пионерларны отрядларга һәм октябрат группаларына җибә-рәләр, «Оста куллар» түгәрәкләре оештыра-лар, дружинада пионер комбинатлары, завод-лары, фабрикалары ачалар, анда төрле тех-ник әйберләр ясыйлар, иң яхшы эшләнмәгә конкурслар үткәрәләр; дружина советы кушуы буенча пионерларның һәм октябратларның техник ижаты күргәзмәсен оештыралар; дру-жина игротекасы өчен уенчылар констру-кцияләүгә конкурслар игълан итәләр; үз мэк-тәпләрен радиолаштыралар.

Яшь техникларның дуслары һәм ярдәмчелә-ре — «Радио», «Юный техник» журналлары, ә төрле схемаларның җыелмаларын түләп алы-малы итеп ДОСААФның Үзәк радиоклубы жи-бәрә (Москва, Волоколамское шоссе, 88).

М.: Знание, 1975. (Тормышта, фәндә, техникада яңалык. «Педагогика һәм психология» сериясе.)

Воскресенская З. И. Слово о Великом Зако-не.— 2 нче басма.— М.: Дет. лит., 1978.

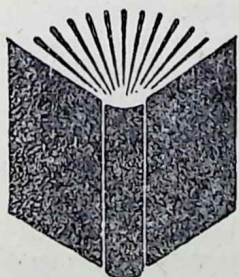
Голованов Я. К. Этюды об ученых.— М.: Мол. гвардия, 1976.

Из школы во Вселенную.— М.: Мол. гвардия, 1976.

Николаева Л. А. Учись быть читателем: Өлкән класс укучысына фәнни һәм фәнни-популяр китап бе-лән эшләү культурасы турында.— М.: Просвещение, 1978.

Соловейчик С. Учение с увлечением: Роман.— М.: Дет. лит., 1976.

Учебно-воспитательный процесс в школе : Документ-лар җыентыгы / төзүчесе В. Н. Ягодкин.— М.: Просве-щение, 1981.

Синен китап киштәңә

Ленин В. И. О народном образовании: Жыентык. 2 нче басма.— М.: Просвещение, 1980.

Бондаренко С. Почему детям трудно учиться? —

ХЕЗМƏТТƏ ҺƏМ ХЕЗМƏТ ӨЧЕН

Инде хәзер еракта калган 20 нче елда, дәүләтебез яшәешенең беренче чорында, сугыш һәм тынычлык чатында, жимерү һәм төзү бергә очрашкан көннәрдә Ленинның яшьләргә мөрәжәгать иткән сүзләре яңгырады: «Тик хезмәттә генә, эшче һәм крестьянар белән бергәләп кенә чын коммунист булып була». Комсомолның III съездында ясаган чыгышында Владимир Ильич укуту һәм тәрбия эшен ижтимагый файдалы хезмәт, коммунистик төзелеш практикасы белән бәйләп алып барырга чакырды. Юлбашчыбызның васыятьләре илебез комсомоллары һәм пионерларының барлык буыннары өчен тормыш һәм көрәш программасына эверелде.

Яшь Советлар Республикасы сугыш һәм интервенциядән жимерелгән хужалыкны торгызган елларда беренче пионерлар үз оешмаларының иң яхшы традицияләреннән берсен башлап җибәрәләр: һәрвакыт һәм һәркайда ата-аналарның, өлкән абый һәм апаларның актив ярдәмчәсе булырга. Пионерия елъязмасы балаларның югары аңлылыгы, моңа кадр тарихта күрелмәгән активлыгының якты мисалларына гаять тә бай. Коммунистик өмәләргә Бөек башлангыч салынды. Ул өмәләрдә пионерлар өлкәннәр белән янәшә торып эшләделәр. Яшь ленинчылар коммунист һәм комсомолларга колхозларда беренче буразналарны сызарга ярдәм иттеләр, яңа заводлар, электростанцияләр, шәһәрләр төзүчеләренең удар эшләренә хәлдән килгәнчә өлеш керттеләр. Днепрогәс төзелешендәге удар пионер батальоны, «Даешь Магнитку!» дигән Бөтенсоюз пионер постын, Мәмләкәт Нахангова һәм Барасби Хамгоков, Ваня Чулков һәм Буза

Шамжановаларның хезмәт рекордларын без яхшы хәтерлибез.

Бүгенге пионерлар 30 нчы елларда башланган «Геологик поход»ны һәм «Уңыш вахтасы»н, авыл мәктәпләре һәм балалар бакчаларына шефлыкны, 40 нчы еллардагы «Ватанны гөлбакча итик!» дигән чакыру астында барган пионер хәрәкәтен үзләренең элгөрләреннән эстафета итеп кабул иттеләр.

70 нче еллар башында Ленинградта «Пионерстрой» оешты. Балаларның ижтимагый файдалы хезмәтенең бу актив һәм сугышчан формасын Советлар Союзының барлык пионерлары күтәрәп алды. Алар бергәләшеп Чукотка пионерлары өчен гажәеп матур сарай торгыздылар. «Шевченко бакчасы»нда пионерлар утырткан агачлар үсә. Элегә бакчага бөек украин шагыйре Тарас Григорьевич Шевченко сөргендә җәфа чиккән Мангышлакта нигез салынды. «Шевченко бакчасы» илебездәге ике республика — Украина һәм Казахстан пионерларыннан бүлөк. Илебездәге «Пионер төзелеше» картасында — Себер, Белоруссия, Карелиядәге мәктәп урманчылыклары, Черкас якларындагы куян фермалары, Ставрополь краендагы пионер тәҗрибә басулары.

80 нче ел пионерлары яңаны төзү, рухландыргыч ижат дәрте, инициатива атмосферасында үсәләр. Алар Ватаныбызның уңышлары һәм казанышлары белән, аның көче, куәте белән горурланалар. Алар үз адымнарын унберенче бишьеллыкның хезмәт ритмына тигезлиләр.

Яшь ленинчыларның VIII слетында игълан ителгән пионер эшләренең Бөтенсоюз бишьеллыгы — моның ачык мисалы. Пионер бишь-

еллыгы — бу «Уренгой», «Пионер фермасы», «Бөртек», «Яшә, китап!», «Яшел аптека», «Ватанның яшел күрке», «Жанлы көмеш» операцияләре; бу — «Миллион — Ватанга!» ярышы; бу — тимер-томыр жыю буенча «Пионер автоколоннасы» операциясе. Бишьеллыкта катнашып, пионерлар Советлар иленең байлыгын арттыруда үзләреннән өлеш кертәләр.

Бөтен илебез буенча мәктәпләрдә фәнни жәмгыятьләр, кече фәнни академияләр, университетлар, фәнни-тикшеренү институтлары, предприятиеләр каршында берләшмәләр эшли. Балалар галимнәрнең күрсәтмәләре буенча тәҗрибә үткәрәләр, файдалы казылмалар эзлиләр, археологик казу эшләре алып баралар, суның чисталыгын һәм балык запасларын саклау максаты белән елгаларны һәм күлләрне тикшерәләр, колхоз һәм совхоз кырларында эшлиләр. Яшь техниклар, натуралистлар, конструкторлар, уйлап табучылар һәм рационализаторларның сафлары елдан-ел үсә. СССР халык хужалыгы казанышлары күргәзмәсендә халкыбыз кулы белән тудырылган әйберләренң иң яхшы үрнәкләре тупланган. Анда ел сәен укучылар иҗат иткән машина һәм агрегатларның йөзләгән модели күрсәтелә. Күп кенә эшләренң тасвирламасына авторлык таныклыгы төркәлә.

Пионер тарихының иң яхшы традицияләре дәвам иттерелә. Үз дружинаңның хезмәт эшчәнлеген оештырганда, син, вожатый, иң элек менә шушы бай тәҗрибәгә таянырга һәм аңардан үз мәктәбенң, үзегезнең шәһәр, район, авыл өчен максатка туры килә торганын һәм кулланырга яраклысын алырга тиешсең.

Хезмәтнең куәтле тәрбия чарасы булуын һәрвакыт истә тотыйк, нәкъ менә хезмәттә югары әхлакый сыйфатлар тәрбияләнә, балаларның характеры ныгый, актив тормыш позициясе формалаша. Хезмәт пионерларга әйләнә-тирә дөнья турындагы белемнәрен киңәйтүдә, алган белемнәрен тормышта кулланды һәм шуның белән аларның зарурилыгына инанды ярдәм итә.

Һәм шуны да истә тотыйк: безнең пионерлар — Совет жиренең булачак хужалары, киләчәктә промышленность, төзелеш, авыл хужалыгы, фән һәм культура работниклары. Һәм аларны хезмәткә тартуыбыз, төрле профессияләр белән таныштыруыбыз, аларда сакчылык, кайгыртучанлык, эшкә иҗади караш тәрбияләвебез белән без хезмәт алмашы әзерләү кебек гаять зур бөтенхалык эшендә катнашабыз.

Шуңа карамастан, ВЛКСМның XIX съездында билгеләп үтелгәнчә, «укучылар чүкеч то-та, выключатель төзәтә, тегә, аш-су әзерли белмиләр, өйдә һәм мәктәптә үзләре артыннан жыештырырга өйрәтелмәгәннәр... Кешедә бала

вакыттан ук хезмәткә мөһабәт һәм аннан тәм таба белүне тәрбияләргә, данлы эшчеләр сыйныфы, колхозчы крестьяннар сафына басарга омтылыш тудырырга кирәк».

Партиянең XXVI съезды, КПСС Үзәк Комитеты пленумнары һәм СССР Министрлар Советы карарларында, ВЛКСМның XVIII һәм XIX съезды документларында, КПСС Үзәк Комитетының апрель (1984) Пленумы кабул иткән гомуми белем мәктәбе һәм профессиональ мәктәп реформасының төп юнәлешләрендә бүгенге жәмгыять үсешенең иң мөһим проблемаларынан килеп чыга торган, бөтен тәрбия эше алдына куела торган таләпләр тәҗ-бир ителгән, мәктәп, комсомол, пионер оешмаларының бурычлары анык билгеләнгән. Бүген, дип басым ясап әйтә партия, гомуми белем мәктәбе укучыларын материал житештерү өлкәсендә хезмәткә өйрәтү, аңлы рәвештә профессия сайлауга уңышлы һәм һәрьяклап әзерләү зур әһәмияткә ия.

Әлеге документларны җентекләп өйрән. Алар сиңа үз эшенең мөһимлеген тирәнрәк аңларга һәм хезмәткә өйрәтү эшләрен оештыруда дәрәҗә юнәлеш сайларга булышыр.

Н. К. Крупская пионер эшләрен «жанлы тормыш»ка айнайтудың, гомуми эш өчен файдалы, әйләнә-тирә тормышны матурайтырлык, пионерларда күмәклек хисе һәм омтылышы тәрбияләрлек жәмәгать эше табунның әһәмияте турында кат-кат әйтте. Хезмәттә һәм хезмәткә яраклы итеп тәрбияләү, бала вакыттан ук хезмәткә һәм хезмәт кешеләренә мөһабәт тудыру, хезмәт күнекмәләре формалаштыру — пионер оешмасы эшчәнлегенең төп юнәлешләреннән берсе. Бүген, нык үскән социалистик жәмгыять шартларында, совет кешеләренең тормыш-көнкүреш дәрәжәсе күтәрелгән, хәзерге производствода фән-техника прогрессы киң-рәк урын ала барган шартларда, балалар һәм яшүсмерләрен хезмәттә чыныктыруның әһәмияте социаль-экономика яктан да һәм мораль-әхлакый яктан да үсә бара.

Дружинаның тормышы һәм аның барлык эшләгән эшләре хезмәт тәрбиясенең һәм хезмәткә өйрәтүнең чын мәктәбе булып әверелүенә, аның «жанлы тормыш» белән тыгыз бәйләнгән булуына һәм пионерларның үзләрен өлкәннәр белән бер сафта итеп тоюларына ничек ирешергә?

Күренекле совет педагогы В. А. Сухомлинскийның шундый сүзләре бар: «Хезмәт тәрбиясе, образлы итеп әйткәндә, өч төшенчәнең гармониясе ул: кирәк, кыен һәм гүзәл; мәктәптә һәм гаиләдә шушы өч башлангыч өстенлек итсә, хезмәт тәрбиясе турында махсус сөйләп торуның хажәте дә булмас иде...»

Кирәк, кыен һәм гүзәл — хезмәттә тәрбияләүнең төп юнәлешләре һәм бурычлары

никадәр анык һәм тирән итеп әйтеп бирелгән! Кирәк, чөнки хезмәт — жәмгыятебез, илнең киләчәге, пионерның үзе өчен зарури нәрсә. Хезмәтнең зарурилыгын акылың белән аңламыйча, үзәндә хезмәткә ихтыяж тәрбияләмичә, чын мәгънәсендәге хезмәт иясә, яңаны коручы, ижат итүче булып үсә алмыйсың. Кыен, чөнки авырлыктарны татып карамыйча, аларны жиңәргә өйрәнмичә, производство алдынгысы, һәм гомумән, кеше булып житә алмыйсың. Гүзәл, чөнки кешеләргә файда китерә торган хезмәт, тормышны матурайта, гомуми муллыкка китерә торган хезмәт ямьле дә, шатлыклы да, рухландыргыч та. Аның чын матурлыгын ачкан кеше хаклы рәвештә бәхет хисе кичерә.

Ә ничек итеп шушы бик мөһим өч башлангычны пионерларның конкрет эшләрендә гүдәләндерергә соң? Хезмәт тәрбиясен оештыру эшендәге берничә төп таләпне хәтердә калдырыйк.

Хезмәт шөгыле дружина тормышында ниндидер эпизод кына түгел, ул аның бөтен эшчәнлегенә үтеп керергә, бер очрактан икенче очракка чаклы гына түгел, ә даими һәм системалы рәвештә алып барылырга тиеш. Бу — уңышның иң беренче шарты.

Хезмәт тәрбиясе — эзлекле, анык билгеләнгән чаралар системасы, ул мәктәп укучыларын иң гади хезмәттән катлаулы эшләргә алып килергә тиеш. Әйтик, кече яшътәге пионерларга мәктәпне радиолаштыру эшен тапшырып булмый — моның өчен аларның белеме һәм әзерлеге житми әле. Ә өлкәннәрне исә бүлмә гөлләрен карау эше белән мавыктыра алмыйсың. Чөнки бик жиңел шөгыль ул, активлыкны да, ижади хезмәтне дә, акыл эшен дә таләп итми.

Тагын бер мөһим шарт бар: балалар жәмгыятькә файдалы, тормыш үзе таләп иткән эшләр белән шөгыльләнгәндә, ул эшләрнең үз коллективлары яисә бөтен мәктәп өчен, шәһәр яисә авыл өчен әһәмиятле икәнлеген яхшы белгән очракта гына, хезмәтнең нәтижәләрен күреп, аңлы рәвештә күңел биреп эшләгәндә генә пионерларның хезмәте тәрбияви яктан файдалы була ала. Мәгънәсенә төшенмәгән, бары олыларның кушуы буенча гына механик төстә башкарылган хезмәтнең файдасы да шул кадәр генә.

Дружинаның эш колачы, мәктәптә яисә тору урынында булсын, микрорайонда, шәһәр һәм авыл урамнарында һәм паркларда булсын, заводларда, төзелешләрдә, колхоз һәм совхозларда, табигать кочагында булсын, жәмгыятькә файдалы барлык хезмәт төрләрен үз эченә алырга тиеш.

Балалар хезмәтенең нәтижәләре аларга ачык күренеп торырлык булсын. Никадәр зуррак файда китерсәләр, хезмәтләренә әһәмия-

тә дә шулкадәр югары булыр. Бер генә мисал китерик. Металл ватыклары жыю иң гади көндәлек эш булып тоела. Әмма «А. С. Попов» теплоходында пионер рейсы вакытында балалар үз куллары белән жыелган металл ватыкларыннан пионер металл коюны иң кызыклы эшләрдән берсе дип атадылар. Вожатыйлар әңгәмә үткәргәндә пионер металл кою кай ягы белән аеруча ошады дип сораштылар. Һәм шул нәрсә ачылды: кою процессының үзеннән бигрәк, пионерлар жыйган металл ватыклары төялгән самосвалларның тезелешеп килүен күреп торы, балаларның күз алдында шуларны мичләргә тутыру аларның күңелен кузгаткан. Өем-өем металл ватыгын гына күрмәгәннәр алар, ә шуны аңлаганнар: энә нинди мөһим эш башкаралар икән бит, хезмәтләре бик файдалы һәм кирәкле икән ләбаса!

Хезмәт эшчәнлеген оештырганда иң мөһим таләп — коллективлык. Күмәк хезмәт үзгә өчен генә түгел, иптәшләрнең өчен дә, үз отрядың, бөтен бригада, группа өчен җаваплылык хисе тәрбияли, коллективта урнашкан тәртипләр, норма һәм кагыйдәләр, аның таләпләре белән исәпләшә белергә өйрәтә.

Пионер вожатые хезмәтнең көч житәрлек булуы һәм аны оештырганда балаларның яшен исәпкә алырга кирәклеген дә онытмаска тиеш. Чамадан тыш ару үсмер балада күтәренкелек һәм шатлык хисе тудырмас. Шуңа ук вакытта артык жиңел хезмәт тә балаларны кызыктырмый. Хезмәтне ял белән кирәгенчә чиратлаштыра белү максатка туры килә.

Көндәлек гадәти эш балаларга күңелле һәм шатлыклы тоелсын өчен, аңа романтика, уен элементлары кертә белергә кирәк. «Бала яшәндә уен — норма ул, — дип язды А. С. Макаренко, — һәм бала һәрчак, хәтта житди эш эшләгәндә дә уйнап эшләргә тиеш». Педагогик хезмәтнең бөек остасы биргән шушы акыллы киңәшнә онытмыйк.

Дружина мәктәп янәшәсендәге ташландык жирдә стадион корырга карар бирде һәм аны пионерларның удар төзелеше дип игълан итте, ди. (Әлеге идеянең өлкән вожатыйдан килүен искәртеп куйыйк.) Дружина советында төзелеш начальнигы, аның урынбасарларын билгелиләр, төзелешнең штабын булдыралар, проектлаучылар, жир казучылар, балта осталары, төзүчеләр, жиһазлаучылар, тәэмин итүчеләр бригадаларын һ. б. оештыралар. Бригадалар арасында «Кем өлгеррәк, кем остарак?» девизы белән ярыш ачалар. Төзелеш штабына кемнең ничек эшләве, план үтәлеше, хезмәт ударниклары турында көн саен мәгълүматлар кереп тора. Шулар нигезендә сугышчан листоклар чыгарыла, «Төзелешне бер ай эчендә төгәллик!», «Игорь И. бригадасына — пионерлар

рәхмәте!», «Төзелештә ялкауларга урын булмасын» кебек һәм башка лозунглар эленә.

Бу житди эштә романтика һәм уен элементлары күбрәк булсын өчен, балаларның фантазиясен эшкә жигәргә кирәк, алар шушы удар төзелештә хезмәтне ничек итеп тагын да кызыктырак, мавыктыргычрак итеп оештыру турында үзләре уйласыннар.

Жәмгыятькә файдалы хезмәттә ярыш бик зур роль уйный. Аны отрядлар арасында гына түгел, аерым хезмәт операцияләре буенча да оештырырга кирәк.

Ярышны оештыручылар — пионерлар үзләре, отряд советлары, дружина советы, төрле операцияләр буенча төзелгән штаблар. Вожатый аларга фикир әйтергә, ярдәм итәргә, дәртләндереп торырга тиеш.

Ә ярышның шартларын эшләү, җаваплы кешеләрне билгеләү, аның барышын күзәтү, йомгаклар ясау, ярышта җиңеп чыгучыларны аерып алу һәм бүләкләү — отряд советлары, штаблар, дружина советының эше.

Хезмәт эшчәнлегендә мөһим стимул — үз вакытында дәртләндерә, күрә белү. Барлык кешеләргә, ә аеруча балаларга, жәмәгәтчелекнең алар ирешкән уңышларны күрүе, тануы канәгатьлек хисе бирә.

Вожатый дружина советының, штабларның ярышка үз вакытында йомгак ясауына гына түгел, хезмәттә алдынгылыкны күрсәткән пионерларны билгеләп үтүенә дә даими игътибар бирә.

Күп дружиналарда хезмәттә ирешелгән уңышлар өчен төрле бүләкләр билгеләнгән: күчмә Кызыл байрак, флаг, вымпеллар, грамоталар, кубоклар, «Алар белән дружинабыз горурлана» дигән стендлар, алдынгыларны үзләре эшләгән җирдә байрак янында фоторәсемгә төшерү һ. б.

Хезмәттәге уңышлары өчен пионерларны предприятие, төзелешләр, колхоз-совхозларда бүләкли. Алар туган як буйлап походта йөрү, пионер кирәк-ярагы, туристлык һәм спорт инвентаре, музыка кораллары сатып алу өчен средстволар бирәләр.

Дружинада хезмәт тәрбиясе пионер отрядларының Бөтенсоюз маршы программасына нигезләнеп алып барыла. Ул программада балаларга идея-әхлакый һәм хезмәт тәрбиясе бирү проблемаларын комплекслы хәл итү бурычлары күрсәтелгән. Хезмәт тәрбиясе, хезмәт эшчәнлегә белән бәйләнмәгән бер генә маршрут та юк.

«Һәр пионерның тарихи һәм культура истәлекләренә сакчыл мөнәсәбәт күрсәтүенә, барыбыз өчен дә кадерле табигатебезне саклауына, «Ватаныбызның яшел күрке» исемендәге бөтенсоюз операциясендә актив катнашуы-

на ирешергә», — «Минем Ватаным — СССР» дигән маршрутның таләбе энә шундый.

«Отряд пионерларны хезмәткә һәм СССРны саклауга эзерли» — «Көчлеләр, кыюлар, житезләр» маршрутының таләбе шундый.

«Отряд үзенең хәрәкәт итә торган зонасында шефлыкка алган балалар бакчасындагы нәниләрнең ялы турында кайгырта, балалар өчен уен майданнарын төзүдә катнаша». Монысы «Тимурчы» маршрутының таләбе.

Шул рәвешчә, Бөтенсоюз маршындагы сизгез маршрутның һәрберсендә пионерларның хезмәт тәрбиясенә караган таләпләр бар.

«Пионер төзелеше» маршруты исә яшь ленинчыларга хезмәт тәрбиясе бирү һәм аларның жәмгыятькә файдалы хезмәте белән бәйләнгән бурычлар һәм конкрет эшләр комплексын үз эченә алган.

Пионерларны хезмәттә һәм хезмәт өчен тәрбияләү — катлаулы һәм җаваплы бурыч. Ул зур белем һәм осталыкны, педагогик такт һәм тәҗрибә сорый. Нинди генә әйбәт эзерлекле булмасын, вожатый аны ялгызы гына хәл итә алмый. Шуңа күрә ул үзенә ярдәмгә комсомолларны — мәктәп укучыларын, производства эшләнүчеләрне, студентларны, эшчеләрне, колхозчыларны, хәрбиләрне, галимнәрне актив рәвештә тартырга тиеш. Берәүләр аңа техник түгәрәкләрне оештырырга һәм җитәкләргә, икенчеләре өйрәнү-тәҗрибә участокларында сынау һәм тикшеренү эшләре алып барырга, өченчеләре производство алдынгылары белән очрашулар үткәргә, предприятиеләргә, колхоз-совхозларга, фәнни-тикшеренү институтларына экскурсияләр ясарга ярдәм итәрләр. Вожатыйның дуслары күбрәк булган саен, дружинаның эшчәнлегенә дә күптөрле һәм нәтиҗеләрәк булачак.

Тагын бер нәрсә бик мөһим: хезмәтне белеп оештыру, һәр эшкә методик яктан да, оештыру ягынан да ныклы эзерлек күрү. Пионерларның һәрберсе үзен гади башкаручы итеп кенә түгел, ә ижатчы һәм оештыручы итеп тойсын. Шуңа күрә эшнең нәкъ менә шушы ягына — методик һәм оештыру мәсьәләләренә кинрәк тукталыйк.

ХЕЗМӘТНЕҢ КАТЛАУЛЫЛЫГЫ, КУПЬЯКЛЫЛЫГЫ

Элегрәк әйтеп үткәнбезчә, башкарган эшләрнең нәтиҗәлегенә аларга эзерләнү, үтәү һәм йомгак ясау методларына бәйле.

Иң беренче чиратта шуңа игътибар ителсен — эшнең объекты нинди, башкарган хезмәтнең максаты нидән гыйбарәт? Кагыйдә буларак, пионер дружинасының шактый вакыттан бирле эшләп килә торган традицион объектлары була. Әйтик, мастерской, спорт залы төзү, мәктәп бакчасын тәрбияләү, мәктәпкә беркетелгән участкадагы эшләр һ. б.

Балаларга яңа хезмэт объектларын өлкән-нәр — вожатый, педагоглар, ата-аналар, шефлар күрсәтә ала. Күрсәтү генә житми, алда торган эшнән максаты һәм эһәмияте тәфсилләп аңлатып бирелсен. Эмма кайда һәм нәрсә эшләргә кирәклеген пионерлар үзләре тапса, бусы инде бигрәк тә яхшы булачак. Моның өчен тәжрибәдә сыналган форма бар. Ул «пионер эшләре разведкасы» дип атала. Аны махсус билгеләнгән пионер группасы яисә отряд, звено тормышка ашыра. «Разведчиклар» мәктәп территориясендә, микрорайонда, предприятиеләрдә эзләнү эшләре алып баралар. Вожатыйның бурычы — балаларның инициативасын чикләмичә, эзләнү өчен адреслар биреп тору, әгәр көтмәгәндә өлкәннәр балаларны салкын каршыласалар (кызганычка каршы, мондый хәлләр дә очрап куя), аларга ярдәм итү. Мәсәлән, ЖЭУга килделәр ди. Э анда аларга илтифат итүче дә юк: тыңламыйлар яисә көч житмәслек, балаларны кызыктырмый торган эш бирәләр.

«Разведка» мәгълүматларын пионерлар дружина советына житкерәләр. Нәкъ менә биредә кайчан һәм нинди эшләргә башкару бергәләп хәл ителә дә инде. Гадәттә тәкъдимнәр күп кертелә, вожатыйның бурычы — шулар арасынан иң мөһим, кызыклы, кирәкле эшләргә сайлап алырга булышу, теге яки бу тәкъдимнән иң дәрәжәдә реаль булуын үлчәп карау, ә реаль түгел икән, кул селтәүдән элек, балаларга шул хакта аңлатып биру.

Объектны сайлап алганнан соң бик жаваплы чор — эшне оештыру этабы башлана. Иң элек «эш советы» яки хезмэт операциясе штабы булдырыла. Алар отрядларга һәм звеноларга заданиеләр бүлөләр, эшнән аерым төрләргә өчен жаваплы кешеләрне билгелиләр. Эшне оештыруга мөмкин кадәр күбрәк баланы тарту бик зур эһәмияткә ия.

Оператив төстә үткәрелгән линейкадан соң (байрак алып чыгу, отрядларның эзерлегә турында рапортлар, алда торган эшнән эһәмияте һәм максатлары турында кыскача сөйләү, отрядларга заданиеләр биру), дружина стройга тезеләп эш объектна юнәлә. Биредә кайбер детальләргә ачыктык кертелә, эшләр беркетелә.

Эш башлана, вожатый эш барышын, балаларның настроениесен игътибар белән күзәтә, арыганнарны дәртлөндерә, ярыш атмосферасы, эш нәтижәләргә белән күмәк кызыксыну тудыра.

Эйтик, дружина утауда эшли ди. Отрядлар кыр башына тезелә. Һәр пионерга ике рәт бирелә. Алда, билгеле бер ераклыкта, отряд флаглары кадап куела. Беренче үр! Беренче барып житкән кешегә приз билгеләнә. Отрядлар шунда ук «яшен»нәр, сугышчан листок-

лар чыгара, аларда уңганнар, өлгерләрнән исемнәр атала, ялкаулар тәнкыйтькә элгә.

Эштә теләктәшлек, үзара ярдәм обстановкасы булырга тиеш. Менә 7 класс отряды (анда физик чыныккан яшүсмерләр күп) флаг кадалган урынга беренче булып килеп житә һәм ялга туктый. Э бишенче класслар, тырышып эшләсәләр дә, артта калганнар, флажка кадәр әле шактый ара бар. Һәм шунда вожатый (элбәттә, балалар үзләргә беләп әйтмәсәләр): «Кечерәкләргә ярдәм итик әле!» — дисә, бик дөрес булыр. Балаларның күңелә дә күтәреләп китәр.

Һәр эшнән нәтижәләргә йомгак ясалырга, мәгънәви ягы аңлап житкереләргә тиеш. Ул яулап алынган балларны санау гына түгел, ә хезмәткә мөнәсәбәт турында сөйләшү. Төрле бала эштә үзен төрлечә күрсәтте бит. Кемдер иптәшенә ярдәмгә ашыкты, ә кемдер башкалар хезмәтеннән файдаланды. Бу ни өчен шулай? Нинди уңышларга ирешелде, нинди кимчеләкләр булды? Кемнәр үзләрен яхшы яктан күрсәттеләр? Болар төплә, житди һәм ачыктан-ачык сөйләшүгә таләп итә торган темалар. Гаеплеләргә һичшиксез «кыздырырга» кирәк дигән сүз түгел бу. Мондый фактлар турында балалар үзләргә уйлансыннар, һәркемнән һәм бөтен коллективның эшенә үзләргә бәя бирсеннәр. Иң эһәмиятлесе шул. Э гаепле кешеләр, фикер алышу ихлас күңелдән барса, гаепләрен үзләргә дә аңларлар.

Отряд сборларында, дружина советы утырышларында эшкә йомгак ясала. Анда олылар да катнаша, эмма алар такт саклыйлар, балаларның фикерен үз авторитетларына буйсындырмыйлар. Пионерларны башкарган эшләргә анализларга, ирешелгәннәргә бәя бирергә, резервларны табарга, яңа бурычлар куя белергә өйрәтү — хезмәт тәрбиясе методикасының мөһим өлеше.

Йомгак ясауның башка формалары — дружина советына, мәктәпнән комсомол, партия оешмаларына, шефларга рапортлар биру дә киң кулланыла. Хезмәт бәйрәмнәргә, уңыш бәйрәмнәргә, балалар ижаты күргәзмәләргә зур популярлыкка ия. Аларны үткәргәндә шефлык итүче предприятиеләр, колхоз һәм совхозлар, төзелешләрнән комсомол һәм партия оешмалары вәкилләрен дә чакырырга кирәк. Шул чакта хезмәт бәйрәменән эһәмияте тагын да зуррак булачак, тирәнрәк хәтердә калачак.

Шул рәвешчә, пионерларның хезмәт эшчәнлеген дөрес оештыру, беренчедән, хезмәт объектны төптән уйлап сайлап алуны; икенчедән, хезмәтнән максатын ачык һәм төгәл билгеләүне; өченчедән, коллективның эшләренә башкаручы буларак кына түгел, оештыручы буларак та һәр пионерны тартуны, ижат, инициатива атмосферасы тудыруны; дүртенчедән,

үз вакытында һәм төплә рәвештә йомгак ясауны таләп итә. Боларның барысы да, билгеле, эсләнүне, уйлап эш итүне, максатка нык торып ирешүне сорый. Ләкин шушы шартлар үтәлгәндә генә пионерларның хезмәте чынчынлап тәрбия чарасы була алуын хәтердән чыгармыйк. «Хезмәттән башка, аның бөтен катлаулылыгынан һәм күпьяклылыгынан башка,— дип язды В. А. Сухомлинский,— кешене тәрбияләү мөмкин түгел».

Өйдә һәм мәктәптә

Мәгълүм булганча, хезмәт күнегүләрен, хезмәт тәрбиясенәң иң беренче башлангычларын бала үз өендә, гаиләдә ала. Әмма бүгенге көндә, бигрәк тә бөтен уңайлыклы булган шәһәр квартирасында яшәүче балалар һәртөрле хезмәттән азат. Әнә шуңа күрә дә уналты яшькә житкән кайбер үсмер егетләр стенага кадак кага, электр чыбыгын төзәтә белми, үз-үзен дә карый алмый.

Өйдәге хезмәткә кайбер вожатыйлар да баланың шәхси эше, дружина йисә отряд күләмендә тикшерелә торган нәрсә түгел, дип карыйлар. Шунлыктан балаларның ата-аналарына ничек ярдәм итүләре, гаиләдәге вазифаларын ничек үтәүләре пионер коллективлары игътибарынан читтә кала. Мондый хәл еш кына ваемсызлыкка, эзерне көтеп ятуга китерә. Заманында әле А. С. Макаренко ук, «ваемсыз балачак идеясе безнең жәмгыятькә ят нәрсә һәм киләчәктә зур зыян китерергә мөмкин», дип язган иде.

Кече яшьтәге пионерлар һәм 5—6 класс укучылары урын-жирне жыештыра белергә, үзләре утырып эшли торган почмакны, уенчыкларын тәртиптә тотарга, ата-аналарына өйдә чисталык булдырырга ярдәм итәргә тиешләр. Алар үз киём-салымнарын, аяк киёмнәрен карый һәм вак-төяген төзәтә беләләр...

Өлкәнрәк яшьтәге пионерлар ягулык эзерлидәр, су ташыйлар, азык-төлек алып кайталар, пешерергә өйрәнәләр. Алар үзләре генә дә өйне жыештыра ала. Пионерларга тегү, киём кисү, бәйләү, чигү эшләре, өйдәге электр приборларын, радиоалгычларны төзәтә белү дә артык нәрсә түгел. Нәни балалар турында да алар ук кайгырта.

Пионерларның өйдәге хезмәте отряд сборларында, дружина советында житди, җаваплы сөйләшү предметы булып әверелергә тиеш. Пионер рейдлары кемнең өйдә ничек эшләвен ачыкларга, ялкауларны җавапка тартырга ярдәм итәр. Күмәкләшеп өйдә башкарылырга тиешле эшләрнең исемлеген төзәргә һәм үтәләшне күмәк рәвештә тикшереп барырга мөмкин.

Пионерларның өйдәге эшләре турында сөй-

ләгәндә, тагын бер бик мөһим нәрсәне онытырга ярамый. Сүз менә нәрсә турында бара. Укучыларның ата-аналары гадәттә менә дигән хезмәт сөючеләр, танылган кешеләр. Әмма балалар кайчагында аларның кайда һәм кем булып эшләүләре хакында төгәл генә әйтә дә алмыйлар. Ә менә бер мәктәптә «Бишьеллык — безгә, без — бишьеллыкка» дигән исем астында отряд сборы үткәрелде. Отряд советы һәр пионерга ата-аналарының ничек эшләүләре һәм ярышта катнашулары, хезмәтләре өчен нинди бүләкләр белән бүләкләнгән булулары турында белешергә задание бирде. Балалар эстафета альбомы төзеделәр, аның битләрен эти-әниләре, әби һәм бабалары белән бергәләп тутырдылар. Шулай итеп хезмәт һәм хезмәт кешеләре хакында кызыклы хикәя туды. Һәм сбор да эчтәлекле, җанлы узды.

Мәктәпнең үзендә үк пионерларның хезмәт эшчәнлегенә өчен зур мөмкинлекләр бар. Кече һәм урта яшьтәге пионерлар классларда һәм пионер бүлмәсендә чисталык саклыйлар, мәктәптәге җиһазларның иминлегенә хакында кайгырталар. Алар бүлмәләрен һәм ишегалларын себерәләр, җанлы почмакта эшлиләр, гөлләрне тәрбиялиләр. Пионер отрядларына, звеноларга һәм аерым пионерларга конкрет объектлар һәм хезмәт төрләрен беркетү файдалы. Ул эшләрне әледән-әле алыштырып торырга кирәк. Чөнки бер үк эш балаларны туйдыра. Әгәр, мәсәлән, көн дәвамында балалар бер посттан икенче постка күчеп торсалар, аларның дежур торуға мөнәсәбәтләре дә кискен үзгәрә. Заданиеләрне ялгыз-ялгыз түгел, ә группа белән башкарганда да нәкъ шул ук хәл. Тик группаларны төзү ирекле булырга тиеш. (Пионерларга башка заданиеләр биргәндә дә шул ук тәртип саклансын.)

Өлкән пионерлар өчен хезмәт төрләренә катлаулырак булуы кирәк, алар мөстәкыйль эш итүне, инициативаны, иҗади башлангычны таләп итәрлек булсын. Отряд эшләрендә һәм класстан тыш эшләренә башкарганда өлкән пионерлар хезмәтнең тирән мәгънәсен һәм максатын үзләштерәләр, һөнәр дөньясында үз юнәлешләрен табарга өйрәнәләр. Алар мәктәп файдасына төрле заданиеләрне үтилә, нәниләргә шефлык итү эшен алып баралар, кагыйдә буларак, пионерларның үзидарә органнын житәклиләр. Алар «Хезмәт һәм коммунизм», «Кеше хезмәте белән данлыклы», «Коммунистларча эшләү ни дигән сүз?» дигән темаларга әңгәмәләр, диспутлар, отряд сборлары үткәрәләр. Мәктәптәге яшь натуралистлар, техник, сынау-тәҗрибә түгәрәкләрендә актив эшлиләр. Алар мәктәптә дежур торуну үзләре оештыралар, уку әсбаплары ясауда, мәктәп биналарын ремонтлауда, спорт майданчыкларын төзүдә катнашалар.

Өлкән пионерлар мәктәптә һәм классларда җәмгыятькә файдалы хезмәт ярышларын оештыралар, «Хезмәткә һәм эшче кулларына дан», «Мәктәп намусы өчен», «Безнең мәктәпне тәмамлаучылар» дигән исемнәр астында мәктәп күләмендә бәйрәмнәр үткәрәләр. Аерым заданиеләрне үтәү белән генә чикләнмичә, алар «Мәктәп — безнең өебез, һәм анда без хужа» дигән девиз астында дружинаның барлык эшләрен алып баралар. Бу эш ел әйләнәсе буена тукталмый. Ярыш шартлары билгеләнә, даими рәвештә ярышка йомгак ясап барыла, отряд керткән хезмәтне, пионер рейдлары мәгълүматларын чагылдырган стенд төзәлә.

Җиденче һәм сигезенче класс укучылары комсомоллар белән бергә уен, спорт һәм география мәйданчыклары төзиләр. Мәктәп теплицасын җиһазлау, ишек алдындагы сарайны техник иҗат мастерское итеп үзгәртү дә аларның эше. Алар хәтта «Спорт сарае» — ярдәмче бүлмәләре: душ, киенү бүлмәсе, инвентарь саклау өчен кладовое белән бергә спорт залы да төзиләр.

Өлкән пионерлар мәктәпне радиофикацияләүне, физика, химия, география, тарих кабинетларын җиһазлауны, катлаулы уку-күрсәтмә әсбапларын төзәтү, үз конструкцияләрендә яңа әсбаплар төзүне дә булдыралар.

Күп мәктәпләрдә, бигрәк тә авыл жирләрендә, интернат мәктәпләрдә ярдәмче хужалыклар — җимеш һәм яшелчә бакчалары, теплицалар, йорт куяннары үрчетү урыннары бар. Мондый хужалыклар — менә дигән хезмәт тәрбиясе мәктәбе. А. С. Макаренконың «Педагогик поэма»сын кабат укыгыз, һәм сез балалар коллективының, колония хужалыгында эшләп, ничек үсә һәм камилләшә баруын күрерсез.

Ярдәмче хужалыкта кече, урта, өлкән яштәге пионерларның барысы да эшли. Һәр отрядның үзенә бирелгән эше бар, һәм ул аның өчен җавап бирә. Һәр пионер үзенә йөкләнгән вазифаны үти.

Ә хәзер пионерларның мәктәпкә ярдәм итү буенча эшчәнлеген ничек оештыру турында әйтәйк.

Кызганычка каршы, кайчак мәктәпләрдә барлык эш администрациянең боерыгы яисә мәҗбүр итүе белән алып барыла. Укутучы класска килеп керә дә болай ди: «Бүген ишек алларын җыештырабыз. Таралышмагыз, югыйсә шушы атнадагы тәртибегез өчен бәяне киметчәкмен!»

Балалар ишек алдына чыга. Укутучы аларга себерке һәм көрәкләр өлешә, нәрсә эшләргә кирәклеген аңлата, соңыннан эшләнгән эшне карап бәя куя...

Пионерларча эшләү шушы буламы? Ә мөк-

тәп турында кайгыртучы кем булды? Балалар биредә нәрсәгә генә өйрәнә алдылар?

Мәктәп турында кайгырту һәм мәктәп тирәсен җыештыру һәрвакытта да бер үк нәрсә дигән сүз түгел. Пионерлар үзләре нәрсә эшләргә кирәклеген турында уйланганда гына чын кайгырту була. Үз эшләрен алар үзләре оештырсын. Аларны менә шушыңа өйрәтергә кирәк тә.

Барыннан да элек эшнә оештыру системасын һәрьяклап уйларга, дружина советы каршында мәктәп турында кайгырту штабы төзәргә кирәк.

Ул штабка кемнәр кертелә? Барлык пионер отрядларының вәкилләре. Шулай ук яшь художниклар, техниклар, натуралистлар түгәрәкләренә, уку-күрсәтмә әсбапларны ремонтлау мастерскоеның старосталары һ. б. штаб членнары була ала. Мәктәпне кайгырту штабының начальнигы — дружина советы члены булырга тиеш.

Штабның үз разведкасы — һәр нәрсәне күрә белә торган унбер-унике өлгәр малай һәм кыз булсын. Алар мәктәп өчен тагын нәрсәләр эшләргә кирәклеген хакында хәбәр итеп торалар. Бүген мәктәпкә китаплар һәм дәреслекләр кайтардылар ди. Разведчиклар бу хакта һәр кемнән алданрак беләп алалар һәм әлегә китапларны ташу өчен өлкәнрәк яштәге балаларны билгеләү турында штабка сигнал бирәләр. Менә койма ауган. Нәниләр классында лампочкалар сүнгән. Дәрес вакытында эпидиаскоп ватылган һәм башкалар.

Разведка китергән мәгълүматлар, мәктәп директорының заданиеләре, укутучыларның, хужалык мөдире, җыештыручыларның үтенечләре шушы ук штабта туплана. Штаб кемнәң нәрсә эшләргә тиешлеген хәл итә. Отрядлар арасында ярыш оештыра: теге яки бу эшнә кемнәр тизрәк һәм яхшырак башкарыр? Җиңүчеләргә приз яисә вымпел тапшырыла.

Штаб һәр заданиенә отряд советы председателенә һәм шул отрядтан билгеләнгән штаб членнарына тапшыра. Ә алар исә заданиенә пионерларга җиткерә һәм шул хакта отряд вожатына, класс җитәкчесенә хәбәр итә. Отряд советы штаб заданиесен үтәү буенча булган бөтен эшнә оештыра.

Әлбәттә, эшнә болай оештыру көчле һәм бердәм, балалар үзләре мөстәкыйль рәвештә эшләргә күнеккән дружиналарда гына була ала. Ныклап оешып җитмәгән коллективларда исә өлкән вожатый отряд вожатыйларына һәм укутучыларга балаларга ярдәмне ничек оештыру турында аңлатырга тиеш. Алар отряд эчендә аерым заданиеләрне ничек бүлешү, ярышны ничек яхшырак оештыру, кызыксызрак эшләргә башкаруга балаларны ничегрәк тарту хакында уйлансыннар.

Мәктәпне кайгырту штабы көндәлек вак-төяк эшләр — жыештыру, төзәтү, ремонт һ. б. белән генә чикләнеп калмаска тиеш. Штаб балалар алдына шефлык итүчеләр һәм ата-аналар ярдәме белән мастерской яисә оранжерея, спорт залы яки пионер бүлмәсе, йорт куяннары өчен яңа ферма яисә география майданчыгы төзү кебек зуррак бурычларны да куя.

Әйттик, штаб дружина советы белән берлектә «Мәктәбебезне син нинди итеп күрергә теләр идең? Аны ничек матуррак итеп бизәргә?» дигән конкурс игълан итә. Иң яхшы проектлар расланып, шулар буенча бизәү эшләре алып барыла.

Штаб вазифаларына тагын ниләр керә соң?

Әлбәттә, мәктәп буенча дежур торуны оештыру. Моңы пионер отрядлары арасында чиратлаштырып алып барырга кирәк.

Мәктәпне кайгырту штабы техник жайланмалар һәм кулдан ясалган башка әйберләргә, укучылар үзләре ясаган уку-күрсәтмә әсбапларга, мәктәп яны участогында үстерелгән чәчәкләргә конкурслар, күргәзмәләр оештыра. Күргәзмәдә һәр отрядның үз стенды була. Күргәзмә ябылганнан соң штабның иң мөһим эше — барлык приборларны, макетларны, модельларне һәм башка жайланмаларны уку кабинетларына, мастерскойларга, шефлыкка алынган балалар бакчаларына урнаштыру.

Мәктәпне кайгырту штабы өлкәннәрнең ярдәменә һәм киңәшенә мохтаж. Өлкән вожатый педагогик советта яисә укучыларның производство киңәшмәсендә штабның бурычлары һәм эш формалары турында сөйләргә тиеш. Укучыларның гына түгел, хужалык мәдире, жыештыручылар, дворниклар һәм каравылчыларның барысының да штабка карата дәрәжә позициядә торулары мөһим. Әгәр өлкәннәр «Менә шундый-шундый приборлар ясарга иде», «Китапханәдә тәртип булдырырга кирәк», «Мәктәп ишегалдын төзекләндерү өчен пионер өмәсе үткәрсәң яхшы булыр иде» кебек һ. б. үтенечләр белән штабка даими рәвештә мөрәжәгать итсәләр, штабның абруе һичшиксез үсә барачак.

КЕШЕЛӘРГӘ ҺӘМ ЖӘМГЫЯТЬКӘ ФАЙДА КИТЕР

Жәмгыятькә файдалы житештерүчән хезмәт пионерларга хезмәт күнекмәләре бирүдә зур мөмкинлекләр ача.

Болар:

— хезмәт коллективлары белән танышу һәм бергә эшләү;

— бөтенсоюз пионер операцияләрендә катнашу һәм конкрет эшләр башкару;

— тимурчылар хәрәкәте һәм пионер хезмәте зоналарындагы эш;

— укучыларның хезмәт берләшмәләре эшендә катнашу.

Кече һәм урта яшьтәге пионер отрядлары эшчәнлегендә производство белән танышу, предприятиеләргә, төзелешләргә, колхоз-совхозларга экскурсияләргә йөрү, хезмәт алдынгылары белән очрашулар, комсомол-яшьләр коллективлары белән дуслык элемтәләре урнаштыру, алар белән бергә башкарылган эшләр зур урын тотат. Производствого экскурсияләр оештырганда балаларга хәзерге заман машиналарын, станокларны, механизмнарны күрсәтү белән генә чикләнми, хезмәтнең матурлыгы, хезмәт коллективларының ижади тормышы, эшчеләр өчен тудырылган социаль шартлар, белем алуны давам иттерү, төрле һөнәрләрне үзләштерү, инженер-техник белемнәрне киңәйтү өчен зур мөмкинлекләр булуы турында сөйләргә кирәк. Хезмәт даны һәм предприятие тарихы музейларында йөргәндә производствоның үсеше, технологиянең ничек камилләштерелә баруы, фәнни-техник прогресстың төп юнәлешләре күз алдына килеп басат.

Кече һәм урта яшьтәге пионерлар пионер хәрәкәте зоналарында актив эш алып баралар. Оста оештырганда алар чынчыннан пионерларның кайгырту зонасына эверелә. Гадәттә мәктәп һәм пионер лагере дружиналарында пионерлар хәрәкәте зонасының матур итеп сызылган карта-схемасы элп куела, һәр отрядның үз объекты билгеләнә. Зонада пионерларның эш формалары күп төрле була: төзекләндерү һәм яшәлләндерү буенча шимбә өмәләре, гомуми мәжбүри укуның тормышка ашырылуын, урамнарның һәм ишегалларының санитар торышын тикшерү рейдлары, почтага, аптекага, кинотеатрларга ярдәм күрсәтү, микрорайонда яшәүчеләргә концертлар бирү, картларга һәм нәниләргә китаплар уку һ. б. Балалар металл ватыклары, макулатура жыюда, уенчыклар ясау, игртека эзерләүдә катнашалар, уен майданчыкларында, йортлар идарәләре каршындагы балалар бүлмәләре һәм клубларында нәниләр белән уеннар үткәрәләр.

Өлкән яшьтәге пионерлар инде катлаулырак хезмәткә дә эзер. Алар промышленность һәм авыл хужалыгы производствосы нигезләре, район, өлкә халык хужалыгы тармакларының үсеш перспективасы белән танышалар, шулай ук алдынгы коллективларның, шефлык итүче предприятиеләрнең хезмәт тәҗрибәсен өйрәнәләр, мәктәпне элек тәмамлап чыгучыларның кайларда эшләве белән кызыксыналар. Алар мәктәптә экономия һәм сакчыллык өчен көрәш оештыручылар, фермаларда, кырда, яшелчә һәм җиләк-җимеш бакчаларында өлкәннәрнең беренче ярдәмчеләре.

Өлкән яшьтәге пионерлар пионер оешмалары советларының, комсомол комитетларының

заданиеләрен бик теләп үтиләр, өлкәннәр, предприятие һәм оешмалардагы комсомоллар белән бергә төрлө эшләрне башкаралар.

Совет халкының житештерүчән хезмәтенә мәктәп балаларының хезмәт берләшмәләре — укучыларның производство бригадалары, хезмәт һәм ял лагерлары, ремонт-төзөлеш бригадалары, студентларның төзү отрядлары булышчылары зур өлеш кертә. Боларда күбесенчә өлкән класс укучылары эшли, әмма хезмәт берләшмәләре составына пионер звенолары һәм пионер бригадалары да кертелә. Алар өчен махсус хезмәт һәм ял режимы карала, яшкә карап хезмәт төрләре сайлап алына. Бу звено һәм бригадаларны өлкән пионерлар яисә комсомоллар җитәкли. Анда өлкән класста укучы комсомоллар арасынан пионер отряды вожатыйлары да эшләргә мөмкин.

Һәр пионер отряды «Уренгой», «Пионер фермасы», Сакчыллар походы һ. б. кебек бөтенсоюз хезмәт операцияләрендә катнашып, җәмгыятькә файдалы конкрет эш башкара.

Бу эшнә вожатый оештыра. Ул исә балаларның кызыксынуын күздә тотып эш итә, эш барышында уен элементларын кулланырга да онытмый. Пионерлар эш нәтижеләрен күрә торырга, үз хезмәтләренә җәмгыятькә файда китерүен аңларга тиеш. «Пионерлар металл коюны» чын-чыннан хезмәт бәйрәме дип атарга була. Бу вакыйгага бик җентекле хәзерлек алып барыла: пионер линейкасы үткәрелә, атаклы кешеләр балалар хезмәтенә бәя бирәләр һ. б.

ТИМУРЧЫЛАР

Тимурчылар эшенең изге максаты — кешеләргә шатлык китерү, ваемсыз булмау, теләсә нинди эшнә күрсәтү өчен генә түгел, ә чын күңелдән башкару, әйләнә-тирә тормышны тагын да матуррак итәргә омтылу.

Тимурчылар эшчәнлегенә, яшь ленинчыларның Бөтенсоюз маршы программасының аерылгысыз өлеше буларак, өлкәннәрнең максатчан җитәкчелеген таләп итә.

Отрядлар һәм командалар, Тимур штабы өлкәннәр инициативасы белән төзелә. Әмма, ул отряд һәм командалар эшкә керешү белән, үсмерләргә тулысынча мөстәкыйльлек бирелә. Өлкән җитәкчеләр аларга киңәшләр генә бирә, эшнә башлаган вакыттагыдан катлаулырак яңа бурычлар куя.

Хәзер илебездә (1973, 1979 һәм 1984 еллардагы Бөтенсоюз слетларыннан соң) тимурчылар эшчәнлегенә киң колач алды. «Пионер» журналы каршында Бөтенсоюз Тимур штабы, ВЛКСМ комитетлары һәм пионер оешмалары

советлары җитәкчелегендә эшләүче шәһәр, район һәм республика штаблары төзелде.

Тимурчылар сафында биш миллион чамасы яшь ленинчы бар. Аларның слетлары регуляр рәвештә үтә, Бөтенсоюз штабы сугышчан листоклар чыгара, заданиеләр бирә, А. П. Гайдарның тормышы һәм героик батырлыклары, тимурчыларның иң алдынгы коллективларының эше турында даими рәвештә яңа материаллар бастырып тора. Күп кенә мәктәпләрдә, язучының тормышы, ижаты белән бәйлә урыннарда Гайдар музейлары ачылды.

Дружинада тимурчылар эшен оештыруны нәрсәдән башларга соң?

Эшнә уңышлы оештыру өчен, барыннан да элек, мәктәп (яисә район һәм шәһәр) китапханәсе, китап сөючеләр җәмгыяте белән берлектә Гайдар китаплары буенча китап укучылар конференциясе, язучының балалар яратып укыган китаплары, бигрәк тә «Тимур һәм аның командасы» повесте турында әңгәмәләр үткәргә кирәк. Булачак тимурчылар Гайдар китапларындагы геройларны намуслы, кыю эшләргә рухландырган мотивларны ихлас күңел белән кабул итсеннәр, Гайдар ижатының төп мәгънәсен — халкыбызга һәм Ватанга чиксез бирелгәнлек, кешеләргә шатлык китергә, чын көрәшчә булырга омтылуны — тирәнтен аңласыннар. Вожатый үзе патриот язучының ижатын һәм тормыш юлын, ВЛКСМ Үзәк Комитеты, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының дружинада тимурчылар эшчәнлеген җәелдерүдә вожатыйның бурычларын аңлаткан документларын яхшы белергә тиеш.

А. П. Гайдар турында һәм аның әсәрләре буенча күп кенә нәфис һәм документаль кинофильмнар (шул исәптән «Тимур һәм аның командасы») эшләнә. Бу фильмнарны карарга, шулар буенча фикир алышырга, балаларның үзешчән сәнгать түгәрәге репертуарына композитор А. Пахмутованың «Гайдар алда бара», Ю. Чичковның «Тимурчылар» исемле жырларын кертергә кирәк. Пионерлар бүлмәсендә балалар үзләре тимурчы почмагы булдырсыннар, анда шәһәрнең иң яхшы командалары турындагы материаллар, Бөтенсоюз штабы биргән заданиеләр, «Пионер» журналында төрлө елларда басылган сугышчан листоклар урнаштырылсын.

Тимурчылар отрядлары һәм командалары мәктәптә дә, балаларның торыш урыннарында да оештырыла. Тимурчылар командасы (10—15 кеше) отряд советы җитәкчелегендә эшли. Тимурчылар отряды исә (25—30 кеше) дружина советына буйсына. Тимурчыларның гомуми оештыру сборында отряд һәм командаларның командирлары, аларның урынбасарлары, сугышчан листок редакторлары, отряд

яисә команда елъязмачылары сайлап куела. Команда һәм отряд командирлары командирлар советын, ягъни Тимур штабын тәшкил ителәр. Штаб вәкилләре шәһәр (район) буенча Тимур штабына да кертеләләр.

Оештыру сборы тимурчылар коллективларын төзүдә иң җаваплы момент. Команда һәм отряд гомуми сборда кабул ителгән план буенча эшли.

Дружинадагы Тимур штабының да үз планы була, аңа Бөтенсоюз Тимур штабының иң мөһим операцияләре кертелә.

Эш планы төзү алдыннан тимурчылар разведкасы үткәрелә. Үсмерләр үз теләкләре белән район хәрби комиссариаты, халык депутатлары Советы, балалар бакчалары, китапханәләр, почта белән элемтәгә керәләр, нинди ярдәм күрсәтә алуларын ачыкыйлар. Разведкадан соң вожатый белән бергә тимурчыларның хәрәкәт зонасы схемасын эзерләргә мөмкин. Һәр отрядка әлеге картада билгеләнгән шефлык итү объектлары беркетелә.

Пионер бүлмәсендә А. П. Гайдарның тормышына һәм аның батырлыгына, ил күләмендә тимурчылар хәрәкәтенә багышланган карта-схема элөп куелсын. Андый картаны сез «Советлар Союзы пионер оешмасы» дигән атлас-китаптан, «Пионер» журналынан элөп таба аласыз. Картада Тимур штабын һәм тимурчылар коллективларын зур йолдыз белән билгелөп куярга мөмкин.

Күрше өлкәләрдә, союздаш республикаларда эшләүче командалар һәм отрядлар, А. П. Гайдар музейлары белән һичшиксез хәбәрләшөп торырга кирәк. Менә ул музейларның адреслары: Курск өлкәсе Льгов шәһәре; Горький өлкәсе Арзамас шәһәре; УССР, Черкасск өлкәсе Канев шәһәрендәге А. П. Гайдар музей-китапханәсе. Хат алышу сезгә каникул көннәрендә Гайдар урыннары буйлап кызыклы маршрутка чыгарга, язучыны күрөп белгән кешеләрнең адресларын табарга ярдәм итәр. Маршрутны сызганда А. Аренштейнның «Комсомолка Оля һәм декабрист Раевский» (М., «Молодая гвардия», 1972) дигән китабына өстәмә итөп бирелгән «А. П. Гайдарның йөргән юллары» исемле юл күрсәткөч тә ярап куяр.

Барлык командалар һәм отрядларның командирлары Бөтенсоюз Тимур штабы адресын белергә һәм теләсә нинди мәсьәлә буенча киңәш яисә ярдәм сорап мөрәҗәгать итәргә тиеш. Менә ул адрес: 101459, ГСП, Москва, А — 137, Бумажный проезд, 14, 11 нче этаж, «Пионер» журналы редакциясе. Төрле хәбәрләрегезне, рапортларны, кызыклы табышлар турындагы хатларны һәм тәкъдимнәрегезне дә шушы ук адрес белән җибәрегез.

Тормыш тимурчы коллективларда балалар-

ны җәмгыятькә файдалы эшләргә тартырга ярдәм итә торган күп кенә максатка ярашлы эш формалары туплануын раслый.

Вожатый тимурчылар активы белән бергә «Тимурчы» маршруты буенча бөтенсоюз акцияләре һәм операцияләрендә үзләренең ничек катнаша алуларын ачыкый. Нинди акцияләр һәм операцияләр соң алар?

«Тимурның кызыл йолдызлары». Тимурчылар командалары һәм отрядларының һәр җирдә һәм ел буена үткәрә торган төп операциясе шулай дип атала.

Партия сугыш ветераннары турында кайгырту халкыбызның иң мөһим бурычларынан берсе, илебезнең һәр гражданы өчен изге һәрсә булуын һәрвакыт басым ясап күрсәтә.

Хәрби комиссариатлар һәм социаль тәminat бүлекләре хезмәткәрләре ярдәмгә мохтаж һәр ветеранны эзлөп табарга булышырлар. Пионерлар аларга һәр яктан ярдәм итөп торалар, ветеранның полкташларын эзлөп табалар, мәктәптә ветераннар белән очрашулар уюдыралар, геройларга мемориаль такталар куялар, һәйкәлләрне һәм туганнар каберләрен карыйлар. Вожатый исә бу эшкә бик сак кына юнәлеш бирөп тора. Жинү көнендә тимурчылар ветераннарга үзләре ясаган сувенирларны бүлөк итәләр, бәйрәм белән тәбриклиләр, аларның истәлекләрен язып алалар, хәрби госпитальләрдә (ә аларда әле хәзер дә дәваланып ятучы элекке сугышчылар бар) үзешчән сәнгать концертлары күрсәтәләр. Ветераннар яши торган йортларга һәм квартираларга пионерлар Ватаныбызны фашист басып алу-чыларынан саклап калган батырларга мәңгелек хөрмәт символы — тимурчыларның кызыл йолдызын беркетәләр.

Әгәр дә тимурчылар хәрәкәте зонасында балалар бакчасы булса, командалар һәм отрядлар аларда да кызыл йолдыз кабызалар, бергәләп бәйрәмнәр үткәрәләр, экскурсияләр оештыралар, китапханәне баетырга ярдәм итәләр, агачларны, чәчөк түтәлләрен тәртипкә китерәләр һәм, иң әһәмиятлесе, бакчадагы нәниләрнең чын дусларына эвереләләр.

Тимурчы отрядлары һәм командалары комсомол путевкасы белән БАМ төзелешенә, кара туфраклы булмаган җирләргә, удар комсомол төзелешләренә киткән кешеләрнең гаиләләрен дә шефлыкка алалар. Вожатый шәһәр яки район комсомоллары шефлыкка алган объектларны яхшы белергә тиеш; кайсы гаиләләренә уллары һәм кызлары киткән, алар кайларда эшлиләр, ата-аналарына ничек ярдәм итәргә мөмкин. Әлеге мәсьәләләр Тимур штабында тикшерелә, конкрет чаралар планы төзелә, яшә төзүчеләр белән хат алышып торыла, истәлекле вакыйгалар уңаеннан пионерлар үз

якташлары — бишьёллык ударникларына посылкалар һәм тәбрикләүләр жиберәләр.

Вожатый тимурчылар эшенең аз гына вакытка да тукталуына юл куймый. Тимурчылар күрсәтү өчен эшләми. Эмма вожатый иң алдынгыларны дәртлөндерү мөмкинлеген тапсын. Бәлки аларга берәр ветеранның пионерлар белән төшкән фоторәсемнән һәм истәлеккә аның автографын, Тимур штабы исеминән А. П. Гайдар китабын бүләк итү, ә кайчак гадигенә пионер рәхмәте белдерү урынлы булыр.

Тимурчылар командаларының икенче бик мөһим бурычы — балалар арасындагы тискәре күренешләр: тәртип һәм дисциплинаны бозу, вак хулиганлык һәм урлашу, мәктәп мөлкәтенә, дәрәсләкләргә саксыз мөнәсәбәт, өлкәннәргә ихтирамсызлык күрсәтү, кечкенәләргә кыерсыту белән килешмәүчән көрәш алып бару. Тимурчылар дзержинскийчылар һәм милициянең яшь дуслары отрядлары белән бергә (мондый үзара бәйләнешне вожатый оештыра) урамнарда һәм ишегалларында рейдлар үткәрәләр, балалар учреждениеләрендә (бигрәк тә кинотеатрларда) масса-күләм чаралар үткәргән чакта дежур тору оештыралар; күнелләренә ошарлык заданиеләр биреп, тәртипсез яшүсмерләргә үз эшләренә тарталар. Ямьсез күренешләр белән көрәштә барлык чаралар да яхшы: мәсәлән, коллективта тикшерү, гаиләдә әңгәмә үткөрү, стена матбугатындагы үткән сатирик сүз. Тимурчылар, вожатый белән берлектә, аерым яшүсмерләргә тәртибе, кылган ямьсез гамәлләренә карата жәмәгәтчелек фикере тудыралар, коллективта дисциплинаны бозуга юл куймаслык микроклимат барлыкка китерәләр.

Вожатыйга милиция органны, ата-аналар комитеты, халык депутатлары Советларының балигы булмаганнар белән эшләүче даими комиссияләре, тәртипсез яшүсмерләргә шефлары — комсомоллар белән элемтәдә торырга кирәк. Үл теләсә нинди конфликтны, тәртип бозу фактларын игътибар белән тикшерергә һәм уңай нәтижәгә ирешергә тиеш. А. П. Гайдар сүзләрен искә төшерик: «Балачактан аңлаган, төшенгән нәрсәләр кешедә гомер буена кала. Болар иң нык, иң ышанычлы күнекмәләр. Намуслылык, кыюлыкка кешеләр бик яшәтән өйрәнә. Кем балачагынан намуслы, кыю һәм гадел, шул яхшы кеше һәм яхшы сугышчы булачак».

Вожатый һәм Тимур штабы шөгыльләнә торган мәсьәләләр даирәсе киң һәм күп төрле, һәр жирдә аның үзенчәлекләре бар. Тимур штабы, тимурчылар эшләренә еллык календаре нигезендә, үз планын төзи, дружинага һәм мәктәпкә, туган шәһәргә яисә авылга, бөтен илебезгә файда китерерлек эшләргә сайлап ала.

САКЛАРГА ҺӘМ ИШӘЙТЕРГӘ

Пионерларның табигатьне саклау һәм аның байлыкларын ишәйтү буенча алып барган эше Ватанга мөһәббәт тәрбияли, балалар күңелендә гүзәллекне тою, сакчыллык, кайгыртучанлык хисләрен үстерә.

Кече һәм урта яшсәгә пионерлар чын маңыгы белән «кече тимиразевка»ларда шөгыльләнәләр. Өлкәнрәкләр исә фәнни-тикшеренү институтлары, тәҗрибә станцияләре, күренекле галимнәр белән дуслык элемтәләре урнаштыралар һәм, аларның заданиеләрен үтәп, реаль нәтижәләргә ирешәләр. Мәсәлән, бер мәктәпнең укучылары берничә ел рәттән селекция эше белән шөгыльләнделәр һәм бәрәңгенә яңа сортын чыгардылар. Үл кара туфраклы булмаган районнарда үстерү өчен тәкъдим ителде.

Пионерлар чишмәләргә, кизләүләргә, инешләргә саклауны яхшыртуга конкурс үткәрәләр. Алар йөзләргә чишмәне чистарттылар, ныгыттылар, тирәләренә куаклар утыртып чыктылар.

Инде күп еллар буге пионерлар дару үләннәргә, жиләк-жимеш, гөмбә, кыргый терлек азыгы үләннәргә орлыкларын жыю белән шөгыльләнәләр. «Ватаныбызның яшел күрке», «Чишмә», «Чокыр», «Жанлы көмеш», «Кырымска оясы» исемле пионер операцияләре, зәңгәр һәм яшел патрульләр, мәктәп урманчылыклары эшчәнлегә киң билгеле.

Пионер лагерьларының дәрәсләрдә алган белемнәргә жәмгыятькә файдалы эшләрдә файдалану өчен мөмкинлекләргә бик күп. Һәр лагерьның янәшәсендә бик күп хезмәт объектлары: колхоз һәм совхоз болын-кырлары, урман массивлары, елгалар һәм күлләр бар. Лагерьның үзендә дә эш аз түгел. Монда тәҗрибә участкалары, яшелчә, жиләк-жимеш бакчалары, техник түгәрәкләр, мастерскойлар, жанлы почмаклар бар. Кызганычка каршы, хезмәт тәрбиясендә пионер лагерьларының мөмкинлекләре тулысынча файдаланылмый әле.

Пионер вожатые, дружина советы жәйге чорга һәр пионерга һәм һәр отрядка конкрет хезмәт заданиесе эзерләп бирергә тиешләр. Балалар табигать музейларын баету, төрле предметлар буенча күрсәтмә әсбаплар эзерләүдә бик күп эш башкара алалар.

КЕМ БҮЛЫРГА?

Һөнәр сайларга өйрәтү, һөнәргә ориентацияләү. Бу эш өлкән классларда гына алып барылырга тиеш дип уйлаучылар ялгышалар. Галимнәргә тикшеренүләргә күрсәткәнчә, 4 нче һәм 6 нчы класс уку-

чылары үзләренен булачак һөнәрләре белән кызыксына башлыйлар, һәм бу кызыксыну класстан класска күчкән саен көчәя бара.

Илебездәге күп кенә пионер дружиналары һөнәргә ориентацияләү эшен экономик белем нигезләрен пропагандалау белән бергә алып баралар. Һәм бик дөрес эшлиләр, чөнки башлангыч экономик белемнәргә ия булган яшүсмерләр һөнәр сайлауга да аңлырак һәм җаваплырак карыйлар.

Күп кенә өлкәләрдә булдыклы хужалар мәктәпләре оештырыла. Дәрестәрен темалары күптөрле: «Мәктәп бюджеты», «Мәктәп хужалыгы ничек алып барыла?», «Мәктәп ашханәсе ничек эшли?», «Гаилә бюджеты», «Район магариф бюджеты», «Ни өчен металл ватыклары һәм макулатура җыялар?», «Бушлай дигәнә күпме тора?» һ. б. Дани рәвештә «экономика хәбәрләре» чыгарыла, алар шефлык итүче предприятиеләрдәге яңалыклар хакында сөйли, «Бишьеллык — безгә, без — бишьеллыкка», «Экономика безнең әйләнә-тирәбездә» исемле телдән журналлар чыгарыла. Мәктәп радиосыннан алып барылган тапшырулар да шул максатка актив хезмәт итә. Ата-аналар, экономистлар, «Яшь экономист» клубында шөгылләнүчеләр чыгыш ясый. Аларның темалары: «Безнең районыбыз — бишьеллыкта», «Завод капкасы төбөндә интервью» (Һөнәрләр турында хикәя), «Бишьеллыкның жанлы цифрлары», «Яңа төзелешләрдә комсомол утлары» һ. б.

Һөнәргә юнәлеш бирүнең төп чарасы — совет халкының хезмәте һәм тормышы белән таныштыру. Кече яшьтәге пионерлар ата-аналарының, туганнарының хезмәте белән танышалар, очрашулар һәм сборлар үткәрәләр, стендлар эзерлиләр, китаплар укыйлар һәм кинофильмнар карыйлар. 5—8 нче класс пионерлары шефларының хезмәте белән танышалар, совет кешеләренең, Социалистик Хезмәт Геройларының батырлыкларын өйрәнәләр, коммунистлар, комсомоллар, ветераннар, производствоны оештыручылар белән очрашалар, районны, шәһәрне үстерү планнары, халык хужалыгы тармаклары белән танышалар. Алар мәктәптә хезмәт даны музейлары, кызыклы очрашулар клублары оештыралар, хезмәт коллективларының традицияләрен өйрәнәләр. Производствода эшләүче өлкән дуслары белән бергә пионерлар шимбә өмәләре, экскурсияләр үткәрәләр, узара ярыш договорлары төзиләр.

Боларның барысы да балаларга аларның үзләре өчен дә һәм Ватаныбыз өчен дә бик мөһим булган «Кем булырга?» дигән сорауга җавап табарга ярдәм итә.

Йомгаклау рәвешендә пионерларга хезмәт тәрбиясе бирүдә нәтиҗәлелек критерийлары хакында берничә сүз. Алар нинди?

Төп критерий, күрәсен, укучының мәктәпне тәмамлаганнан соң нинди тормыш юлы сайлавы, моңа ни дәрәҗәдә аңлы рәвештә каравы һәм тормышка никадәр яхшы хәзерлек белән керүе дип әйтергә мөмкиндер.

Башка критерийлар арасынан хезмәт эшчәнлегендә «катнашу фактын» санарга кирәк. Нәкъ энә шул нәрсә пионерларның активлыгы, дружина, отряд эшләренә мөнәсәбәте хакында сөйли.

Пионерларның башлап йөрү һәм мөстәкыйльлек сыйфатлары, төрле эшләргә сайлауда һәм башкаруда оештыручылык сәләтләре, хезмәт кешеләренә һәм төрле һөнәрләргә мөнәсәбәтләре, төрле хезмәт эшчәнлегенен әһәмияте, мотивлары һәм максатлары турында нинди характерда фикер йөртүләре — болар шулай ук мөһим күрсәткечләр. Табигый ки, бу критерийларны отряд коллективы яки аерым шәхескә карата комплекста алып карарга кирәк.

Хезмәт тәрбиясе идея-политик һәм эхлакий тәрбия белән тыгыз бәйләнештә алып барылса; пионер вожатыйлары, класс җитәкчеләре, производствода эшләүче комсомоллар, ата-аналар, киң җәмәгәтчелекнең көндәлек системалы эшчәнлеге белән беркетелсә, аның нәтиҗәлелеге дә һичшиксез югарырак булачак.

ЯШӘ, КИТАП!

«Яшә, китап!» бөтенсоюз операциясе балаларда китапка һәм мәктәп дәреслекләренә мәхәббәт һәм ихтирам тәрбияләүдә, аларны саклап тотарга өйрәтүдә булышырга тиеш.

Бу бурычны ничек тормышка ашырырга соң? Пионер оешмасының бу эшне оештыру формалары һәм алымнары күп төрле. Вожатый шуларның кайсысын гына сайласа да, ул балалар аңында барыннан да элек рухи байлык булган китапка, халык милке булган дәреслеккә ихтирам тәрбияләргә тиеш.

Шул максат белән отрядларда «Китап тарихы», «Дәреслек тарихы», «Китапка ленинчыл мөнәсәбәт», «Дәреслек бушлай, әмма бик кыйммәт», «Китап дөньяны танырга өйрәтә», «Китаплар һәм дәреслекләр чыгару дәүләткә күпмегә төшә», «Китапны һәм дәреслекне ничек тотарга һәм аларны ничек сакларга» дигән темаларга әңгәмәләр һәм сборлар үткәрергә. Һәр әңгәмәнең күрсәтмәле һәм ышандырылык, төрле яшьтәге пионерлар өчен аңлаешлы булуы мөһим.

Вожатый, класс җитәкчесе район һәм шәһәр китапханәләренә экскурсияләр оештыра-

лар, язучылар, типография, нәшрият работ-
никлары белән очрашулар үткәрәләр. Мәк-
тәптә китап сөючеләр жәмгыяте төзөргә мөм-
кин.

Операция белән даими житәкчелек итү
өчен дружина каршында «Яшә, китап!» шта-
бы эшли.

Ул менә нәрсәләр белән шөгыльләнә:

— отрядлар арасында дәрәсләкләрне һәм
китапларны саклауга ярыш, сакчылар кон-
курсы, смотрлар, күргәзмәләр оештыра;

— «Китап атналыгы» бәйрәмнәрен, китап
базарларын үткәрдә башлап йөрүче һәм
оештыручы була;

— әдәбиятны жәмәгать тәртибендә тара-
тучылар — яшь китап таратучыларның эшен
оештыра;

— «Яшә, китап!» дигән яшен-плакатлар
чыгара;

— китап һәм дәрәсләкләрне төпләү буен-
ча китаплар «дәвалау йорты» — мастерской-
лар ача.

«Яшә, китап!» операциясе барышында мәк-
тәп китапханәсе өчен, авыл мәктәпләрендәге
дуслар өчен, комсомол удар төзелешләре өчен,
кара туфраклы булмаган жирләрдә эшләүче-
ләр өчен китаплар жыю эше дә алып бары-
ла. Вожатыйның төп бурычы — әлеге эшкә
бөтен отрядларны, күпчелек пионерларны
тарту, кызыклы, мавыктыргыч, файдалы һәм
кирәкле башлангычларны һәм тәкъдимнәрне
вакытында күтәрәп алу.

БАТАНЫБЫЗНЫҢ ЯШЕЛ КҮРКЕ

Туып-үскән жирләр гөлчәчәккә күмелсен
өчен тырышу — һәркемнен, шул исәптән пио-
нер һәм мәктәп балаларының да изге буры-
чы. Әлеге бурычны тормышка ашыруда «Ва-
таныбызның яшел күрке» дип аталган, юга-
ры идея-әхлакый мәгънәгә ия булган Бөтен-
союз пионер операциясе зур урын тотта.

Пионерлар үз вожатыйлары житәкчелеген-
дә бу операциядә катнашып:

— яшел һәм зәңгәр патрульләр, урманчы-
лыклар, кошларны һәм хайваннарны, елга һәм
сулыкларны саклау дозорлары оештыралар;

— паркларны, сквер, бульвар, газоннарны
саклауны үз өсләренә алалар;

— үз мәктәп тирәләрен, урам, шәһәр, авыл-
ларын, юл кырыйларын яшелләндерәләр;

— урманнарны, утыртылган агачларны
корткычлардан, браконьерлардан саклыйлар;

— чәчәк үрентеләре үстерәләр, чәчәк һәм
агач орлыклары җыялар;

— урман һәм бакча айлыклары, «Мәктәпне
бакчалы итик», «Күлгәле урамнар», «Шә-
һәрне, авылны чәчәкләр белән бизик», «Яф-
раклар коелган чак» исемендәге хезмәт де-
сантамы үткәрәләр.

Бу эшләрнең очраклы гына түгел, ә бәлки
даими, планлы рәвештә үткәрелүе бик мөһим.
Табигатьне саклау — сезонлы эш түгел.

Дружинада «Ватаныбызның яшел күрке»
операциясен оештырганда, вожатый ана уен

ТИМУРЧЫЛАРНЫҢ ЭШ КАЛЕНДАРЕ

Көзен

Өлкәннәргә урып-жыюда, урамнарны һәм ишегал-
ларын яшелләндерүдә һәм төзекләндерүдә булышу
(«Башак», «Бакча», «Ак алтын», «Пионер дозоры»,
«Яшел дустаныгызга ярдәм», «Ишегалды» операцияләре).

«Хезмәткә дан!», «Бишьеллык алдынгыларын һәм
хезмәт геройларын тәбрикләү» бәйрәмнәрендә катнашу.

26 октябрь — А. П. Гайдарны искә алу көне
(линейкалар, пионер сборлары, Гайдар учаклары, китап
укучылар конференцияләре). А. П. Гайдарга һәйкәл-
ләр, мемориаль такталар куелган урыннарда бу көн-
не пионерларның почетлы каравылы тора.

Дружинада язучы-сугышчының героик батырлык-
ларына багышланган «Гайдарга салют!» дигән кичә
үткәрелә.

Кышын

Колхоз һәм совхозларга бозаулар, кроликлар, кош-
лар карауда булышу, кар тотуда катнашу, халык мил-
кен саклау буенча тимурчылар рейдлары оештыру,

авыл мәктәбенә ярдәм итү («Ферма», «Кар», «Шуга-
лак», «Көл», «Ишегалды», «Авыл пионерларына», «Ка-
никуллар», «Яшә, китап!», «Почта» операцияләре).

7 ноябрь, 23 февраль — сугыш һәм хезмәт
геройларын һәм ветеранларын тәбрикләү, һәйкәлләр
һәмobeliskлар, янында почетлы каравылда тору
(«Кызыл йолдыз» операциясе, ГТО нормаларын тапшы-
ру буенча хәрби-спорт эстафетасы).

22 январь — А. П. Гайдар туган көнне бәйрәм
итү. Тимурчылар командалары, отрядлары, штаблары
дружина советларына, ВЛКСМ комитетларына «Тимур-
чы» маршрутында эшләнгән эшләр, пионер сборлары,
хезмәт десантлары, китап укучылар конференцияләре,
А. П. Гайдарга һәм тимурчылар эшенә багышланган
күргәзмә оештыру, кино-кичәләр турында рапортлар
бирәләр. А. П. Гайдар китаплары буенча «Бумбараш»,
«Хәрби сер», «Ерак илләр», «Казак Голота турында
жыр», «Урманда төтен», «Граф хәрәбәләрендә», «Ба-
рабанчы язмышы», «Тимур һәм аның командасы»,
«Чук һәм Гек», «Батырлык мәктәбе» дигән фильмнар
чыгарылды.

Гайдар турында «Көмеш трубалар», «Тайга импе-
раторының һәлакәте» дигән нәфис фильмнар, «Аркадий

һәм ярыш элементларын кертә. Һәм моңа, һичшиксез, барлык отрядларны тарта.

Шулай пионер отрядларынан берсе мәктәп артындагы ташландык урында бакча үстерергә тәкъдим итте. Бу тәкъдимне дружина советында тикшерделәр һәм хуплап чыктылар, махсус штаб төзеделәр, отрядлар арасында эш бүлештеләр. Бер отрядка булачак бакчаның планын сызгарга һәм бөтен мәктәп күрерлек урынга элөп куярга кушылды. Икенчесенә — утырту өчен ничә яшь ағач кирәклеген исәпләргә, өченчесенә — эш кораллары эзерләргә, берничә отрядка ташландык урынны чүп-чарлардан һәм ташлардан чистартырга әйтелде. Һәр отрядка үсентеләр утыртыр өчен жир бүлөп бирелде.

Бакча утыртуга эзерлекнең барышы турында штаб мәктәп радиосыннан «Чәчәк атар бакчабыз» дигән махсус бюллетень аша хәбәр итеп тора.

Менә бакча утырту көне килеп житә. Ул шатлыклы хезмәт бәйрәменә әверелә. Пионер линейкасы. Штаб эшкә яхшы итеп эзерләнүчеләрнен, дружина советы йөкләмәләрен вакытында үтәп чыгучыларның һәммәсенә дә рәхмәт белдерә. Быргы һәм барабан тавышы астында барлык отрядлар да үз участкаларына юнәләр. Эш күңелле һәм уен-көлкә белән бара.

Вожатый дружина советы белән берлектә эш нәтижәләрен чыгара һәм ул турыда мәктәп радиосы, стенгазета аша хәбәр итә. Әйбәт эшләгәннәргә грамоталар, истәлекләр бүләкләр тапшырыла.

Кайвакытта шулай да була: үсентеләрне утырталар да оныталар. Вожатый бакча яхшы тәрбияләп үстерелсен, отрядның игътибар һәм кайгырту объекты булып әверелсен өчен тырышырга тиеш. «Кемнең участогы яхшырак» дигән ярышны да дәвам иттерергә мөмкин.

«БӨРТЕК»

«Бөртек» Бөтенсоюз хезмәт операциясе Казахстан пионерларының инициативасы белән барлыкка килде. Анда һәр елны миллионлаган пионер һәм мәктәп баласы катнаша. Ул балаларда халык байлыгына сак караш тәрбияли, игенче хезмәтен баяләргә өйрәтә.

Урып-жыюның иң кызу көннәрендә «Бөртек» операциясендә катнашучылар игенчеләргә ярдәмгә киләләр. Өлкән пионерлар комбайнер ярдәмчәсе һәм штурвалчы булып эшлиләр, кечерәк балалар ыңдыр табагында, элеваторда, ашлык кабул итү пунктларында, ашлык амбарларында көчләре житкән эшләрне башкаралар, юлларда һәм ашлык киптергечләрдә дежур торалар, башак жыялар.

Әлегә операцияне үткөрү өчен дружина советы каршында өлкән пионерлардан штаб төзәлә.

Вожатый житәкчелегендә штаб түбәндәгеләрне оештыра:

— яңа уңыш ашлыгы сакланган урында эшләү-өчен удар отрядлар;

— контроль пунктларында һәм юлларда постлар, дозорлар, «пионер фонарьлары».

Гайдар», «Алдан юыртучы жайдак», «Гайдар Пермьдә», «Монда Гайдар яшәгән», «Гайдарның партизан сукмагы буйлап» исемле фәнни-популяр фильмнар төшерелде.

Язын

Өлкәннәргә язгы кыр эшләренә эзерләнүдә булышу, табигатьне саклауда катнашу, шефлык итүче промышленность предприятиеләре белән берлектә шимбә һәм якшәмбе өмәләре үткөрү. Дару үләннәре жыю. Парклар, бакчалар һәм аллеялар утырту. Ишегалларында һәм урамнарда балалар өчен ясалган спорт майданчыкларын төзекләндерү («Чәчү», «Жанлы көмеш», «Чокыр», «Урман аптекасы», «Ишегалды», «Яшел дустаны» ярдәм», «Китапханә» операцияләре).

15 март — «Пионер» журналы чыга башлаган көн. Тимур командалары, отрядлары һәм штабының сугышчан листокларына смотр. Тимурчыларга һәм Гайдар китапларындагы геройларга багышланган иң яхшы шигырьләргә, хикәяләргә һәм рәсемнәргә конкурслар үткөрү, пресс-конференцияләр.

9 май — сугыш һәм хезмәт геройларын һәм ветераннарын тәбрикләү, һәйкәлләр һәмobeliskлар янында почетлы карагылда тору («Йөрәк хәтерә», «Ветеран күршебездә яши» операцияләре).

Жәен

Колхоз һәм совхоз кырларында, промышленность предприятиеләрендә, пионер лагерьларында, ишегалларында һәм урамнарда тимурчыларның хезмәт десантлары һәм операцияләре.

Ишегалларында һәм урамнарда нәниләрнең ялы турында кайгырту.

Гайдар булган урыннарда походлар оештыру, «Урманда төтен», «Кырмыскалык», «Авыл балаларына», «Гайдар сумкасы», «Гайдар үткән юллар» операцияләре.

Тимурчылар эшенең үрнәк календаре тимурчыларның I, II һәм III Бөтенсоюз слеты делегатлары тәкъдимнәре нигезендә төзәлгән.

Команда һәм отрядның традицияләре турында махсус кайгырту. Безнең илебездә дистәләргә еллар бую

Машиналарда брезентлар әйбәтләп капланганмы, кузовлардан ашлык коелмыймы, — дозорлар энә шуларны күзәтәләр;

басуларда калган башакларны жыю һәм ашлык сугуның сыйфаты буенча «Башак» рейдлары;

— кыр станнарында үзешчән сәнгатьтә катнашучыларның концертлары.

«Бөртек» операциясә бөтен ел буена дәвам итә. Анда катнашучылар кышын агротехника түгәрәкләрендә, мәктәп «тимирязевка»ларында, яшь натуралистлар һәм тәҗрибә үткәрүчеләр түгәрәкләрендә шөгыльләнәләр. Язын өлкәннәргә чөчү орлыгы эзерләүдә булышалар, тәҗрибә һәм тикшеренүләр үткәрәләр. Жәй башында бодай, арыш, кукуруз һәм башка авыл хужалыгы культураларын утыйлар.

«Бөртек» операциясенә, гадәттә, көз көне «Икмәккә дан» яисә «Пионер икмәге» бәйрәмнәрендә йомгак ясала.

«КЕЧЕ ТИМИРЯЗЕВКА»

«Кече тимирязевка»ның төп бурычы — пионерларда һәм мәктәп балаларында тәҗрибә, тикшеренү эшләренә кызыксыну уяту, аларны колхоз, совхоз басуларында һәм фермаларында, мәктәп урманчылыгында иҗтимагый файдалы хезмәткә тарту. «Пионерская правда» газетасы битләрендә ел саен «Кече тимирязевка»да катнашучылар өчен Тимирязев исемендәге Мәскәү Авыл хужалыгы академиясенә, ВАСХНИЛ галимнәренә задание-

ләре басыла. «Кече тимирязевка»ның девизи — элек бер башак үскән җирдә ике башак үстөрү.

«Кече тимирязевка» — укучылар производство бригадасының хәзерлек бүлегә. Анда механизатор һәм игенче, терлекче һәм кошчы, яшелчә үстерүче, бакчачы һәм җитен үстерүчеләр звенолары бар.

«Кече тимирязевка»га 4—8 класс пионерларын елга ике мәртәбә: көзен Уңыш көнендә һәм язын беренче буразна бәйрәмендә кабул итәләр. «Кече тимирязевка» үзәндә тәрбияләнган өлкән пионерларны бәйрәмнәрдә укучылар производство бригадаларына тапшыра һәм үзенә яңаларын кабул итә. Гәрәкәйсе таныклык ала һәм аларга шәхси задание бирелә.

«Кече тимирязевка» яшь натуралистларның өлкә, край, республика станцияләреннән, урындагы урманчылыктан, фәнни-тикшеренү институтларыннан, агрохимия лабораторияләреннән, авыл хужалыгы белгечләреннән, «Пионерская правда» газетасының «кече тимирязевка» гыйльми советыннан задание-ләр ала.

Бер көнне, Авыл хужалыгы работниклары көнәндә булса бигрәк тә әйбәт, «кече тимирязевка» идарәсе үз эшләренә йомгак ясый, күргәзмә оештыра, алдыңгы звено башлыгын, алдыңгы игенчене, бакчачыны, терлекчене һ. б. билгели. Аларга бүләкләр, сувенирлар тапшыра.

«Тимирязевка»ның мәктәп идарәсе ел саен яшь натуралистларның республика, край

на таркалмаган, үз традицияләре һәм шефлыкларын буыннан буынга тапшыра торган тимурчы коллективлар аз түгел. Нинди традицияләр соң болар? Тимурчылар сафына тантаналы төстә кабул итү һәм отряд белән хушлашу, елъязмалар, көндәлек алып бару, ритуаллар (штаб өстендә Тимур флагын күтөрү, шефлыктагы урыннарда Тимур кызыл йолдызы), тимурчылар слеты, слет (шәһәр һәм район слетыннан алып бөтенсоюз слетына кадәр) делегаты мандаты алуға хокук яулау өчен ярышлар, Гайдарга бәйле барлык даталарны тантаналы рәвештә бәйрәм итү, Гайдар турында отряд жыры... Коллективны берни дә традицияләр шикелле беркетә алмый. Әгәр Бөтенсоюз слеты үткәрелгән елны һәр дружинада тимурчыларның барлык буыннары катнашында очрашулар уздырылса, әйбәт булыр иде.

Тимурчыларның Бөтенсоюз штабы илебез тимурчыларына бүген дә дәвам иттерелә торган унбер задание бирде:

Беренчесе. Отрядның иң төп эше турында сөйләгез. Отрядыгыз кайчан һәм кайда (мәктәптә, тору урынында, китапханәдә) төзелгән, өлкәннәрдән сезгә кем булыша, шуларны языгыз.

Икенчесе. Авыр хәлдә калганда Гайдар эшләренә кайсысы дәрәҗә юл табарга ярдәм итте? Үз шәһәрегездәге, авылыгыздагы төрле буын тимурчылар турында белешегез һәм языгыз. А. П. Гайдар исемен йөртүче мәктәпләргә, дружиналарны, отрядларны, китапханәләргә, урамнарны, тепловозларны, корабльләргә, парходчылыктарны санап чыгыгыз.

Өченчесе. Сезнең тирәдә сугыш юлын үткән кешеләр яши. Аларны Жиңү бәйрәме белән тәбрикләгез, кечкенә генә кызыклы бүләкләр хәзерләгез. Аларны отрядыгызга концертка чакырыгыз. Совет Армиясә һәм Хәрби-Диңгез Флоты көне алдыннан Совет Армиясә сугышчылары янына барыгыз. Алар сезгә ничек хезмәт итүләре, хәрби традицияләр турында сөйләләр. Октябрятларны, нәни пионерларны сугышчан дан музейларына алып барыгыз, сезнең мәктәптә укыган һәм Бөек Ватан сугышы фронтларында туган илебез өчен көрәшкән кешеләр турында сөйләгез.

Дүртенчесе. «Урманда төтен» операциясә уздырыгыз. Учалар ягарга юл куймагыз. Янгын чыккан-ны күрсәгез, шунда ук өлкәннәргә хәбәр итегез.

яисә өлкә станциясенә үз эшләре турында отчетларын жиберә. Аларда алынган уңыш, үткәрелгән тәжрибәләр, галимнәр биргән заданиеләрнең үтәлеше турында сөйләнә. Иң яхшы отчетлар «Пионерская правда» газетасы каршындагы «кече тимиразевка» гыйльми советына жиберелә. Гыйльми совет әлеге отчетларны карап чыга һәм тагын иң яхшыларын сайлап ала. Аларга СССР Авыл хужалыгы министрлыгының, СССР Мәгариф министрлыгының, РСФСР Урман хужалыгы министрлыгының, В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының, табиғатне саклау Бөтенроссия жәмгыяте һәм «Пионерская правда» газетасы редакциясенң премияләре һәм бүләкләре тапшырыла.

ЗЭНГЭР. ПАТРУЛЬ

Ел саен язгы ташу вакытында йөзләрчә мең гектар уйсу җирләргә һәм эре сусаклагычларның түбән урыннарын су баса. Әлеге җирләрдә безнең промысел балыклары: корбан балыгы, судак, сазан, вобла, бөртәс һәм башка балыкларның күпчелек өлеше үрчи, туклана.

Язгы ташкын сулары кайта башлауга, ул җирләргә кайберләргә бик тиз кибә, кайберләргә сазлыкка әйләнә. Бу исә бик күп кыйммәтле промысел балыкларын һәлак итә, балык хужалыгына зур зыян китерә.

Шуна күрә кыйммәтле промысел балыкларының маймычларын коткарып калу һәм саклау — илебездә балык запасын арттыру

эшәндә иң мөһим чараларның берсе. Бу эштә зәңгәр патруль отрядларына берләшкән мәктәп балалары һәм пионерлар зур ярдәм күрсәтәләр. Зәңгәр патрульләр сулыкларны пычранудан саклау, балык запасын саклау һәм арттыру өчен төзәләр. Алар елгаларның, күл, буа, дингез яры буйларының чисталыгын күзәтәләр, сулыкларның ярларына куаклар утырталар, балыкларны саклау органнарына балык тоту кагыйдәләрен бозучыларны тотарга булышалар, туган як табигатеңә мөхәббәт тәрбияләү максатыннан үз яшәтешләре арасында аңлату эшләре алып баралар.

Патрульдә катнашкан балалар ихтиологлар кушуы буенча һәм алар җитәкчелегәндә сулыклар дөньясын өйрәнәләр, балыкларның үсүен һәм үрчүен күзәтәләр.

Зәңгәр патруль табиғатне саклау жәмгыятең башлангыч оешмалары каршында, мәктәпләрдә, Пионерлар йортларында һәм сарайларында төзәләр. Ул даими яки вакытлыча, мәсәлән, пионер лагерьларында, туристик походлар, экскурсияләр вакытында эшләргә мөмкин.

Зәңгәр патруль мәктәп комсомол комитеты һәм пионер дружинасы советы, урындагы балык саклау инспекциясе һәм табиғатне саклау жәмгыяте оешмасы җитәкчелегәндә эшли. Комсомол комитеты һәм дружина советы патрульнең һәр членна дозор исеме бирә һәм табиғатне саклау жәмгыяте оешмасы белән берлектә аңа таныклык тапшыра.

Алты-җиде кеше дозорга берләшә, алар

Жәен шәһәрдә яисә авылда калучыларның һәм мәсәлән дә каникулларын күчелле, кызыклы һәм файдалы итеп үткәрдә булышыгыз.

Бишенчәсе. Озайтылган көн группаларына барыгыз: нәниләр ничек яши? Аларга дәрес хәзәрләргә ярдәм итегез, кызыклы китаплар укугыз, күчелле уеннар, җырлар, биоләр оештырыгыз. Беренче класс укучыларына мәктәпне яратырга, анда үзләрен чын хужа итеп тоярга ярдәм итегез.

Алтынчысы: ВЛКСМның туган көненә мәктәпбегезне бизәгез. Барлык комсомолларны бәйрәм белән котлагыз. Сезнең мәктәптә укуган элеккеге комсомолларның — хезмәт ветераннарының, Бөек Ватан сугышында катнашучыларның, бүгенге көндә Совет Армиясе сафында хезмәт итүчеләрнең сөйләгәннәрен язып алыгыз.

Жиденчәсе: Ишегалдыгыдагылар ничек яши икән, шул турыда кызыксыныгыз. Анда спорт мәйданчыгы, нәниләр почмагы, чәчәк түтәлләргә бармы, агачлар җитәрлек үсәме? Йортыгызда яшәүчеләр белән танышып чыгыгыз, кемгә ярдәм кирәклеген белегез. Алар

ны Бөек Октябрь социалистик революциясе бәйрәме белән котлагыз.

Сигезенчәсе: А. П. Гайдарның туган көне (22 январь) уңае белән барлык командаларга, отрядларга, штабларга пионер отрядларында һәм дружиналарында сборлар, хезмәт десантлары, китап укучылар конференциясе, «Гайдарга салют!» бәйрәмнәре үткәргә. Язучының тормыш юлын һәм китапларын өйрәнүне, Гайдарга багышланган яңа музейлар һәм почмаклар төзүне, тимурчылар хәрәкәте елъязмасын давам иттерегез.

Тугызынчысы. Польша, ГДР, Болгария укучылары Советлар Союзына килә. СССР балалары Варшава, Берлин, Будапешт, Софиягә бара. Ереванлылар — Мәскәүгә, мәскәүлеләр — Горькийга, ленинградлылар Алма-Атага юл тоталар. Һәм сиңа, әлбәттә, башка шәһәрләрдән һәм башка илләрдән тимурчы дусларың белән очрашырга туры килер. Бу очрашулар сиңа тимурчылык эшәндә ничек ярдәм итте? Дусларың нәрсәләр турында кайгырталар, нинди яңалыклар белдәр?

төрле класс балаларынан булырга мөмкин. Дозорга командир жетекчелек итә.

Дозор командиры дозорларның график буенча дежур торуларын оештыра һәм дежурлык дәвамында аларның эшенә жетекчелек итә. Заданиеләрнең үтәлеше турында көн саен штабка хәбәр бирә, дозорларның эше турында көндәлек ача һәм учет алып бара.

Зәңгәр патрульләрнең штабы аның начальнигы, ярдәмчесе һәм дозор командирлары составында сайлана. Ул мәктәп комсомол комитеты һәм дружина советы тарафыннан раслана. Штаб дозорларга учасоклар беркетә, дозор командирларының жыелышын үткәрә, аларга чираттагы бурычларны аңлата, табигатьне саклау жәмгыятенен жирле оешмалары, шулай ук Главыбводның бассейнар идарәләре белән даими элемтədə тора. Ул дозорларның дежур тору графикын төзи, аларның эшен күзәтеп тора, көндәлек алып бара, стена газетасын чыгара.

Зәңгәр патруль членнары өчен махсус знаклар булдырылган.

Зәңгәр патруль штабы сулыкларны саклау, балык запасларын саклау һәм арттыру белән бәйлә булган «Чишмә», «Жанлы көмеш» кебек хезмәт операцияләренен башлап йөрүчесе һәм оештыручысы булып тора.

Зәңгәр патруль дозорларының район, шәһәр, өлкә, республика слетлары регуляр рәвештә үткәрелә. Балаларга яхшы эшлэгәннәре өчен премияләр биреләр, кыйммәтле бүләкләр тапшыралар, ә комсомол комитеты

һәм табигатьне саклау жәмгыяте Почет грамоталары белән бүләкли.

Пионер вожатыйлары, зәңгәр патруль отрядларын оештыручылар СССР Мәгариф министрлыгы раслаган Положениене белергә тиешләр.

МӘКТӘП УРМАНЧЫЛЫКЛАРЫ

Балаларда табигатькә мәхәббәт тәрбияләүдә мәктәп урманчылыклы зур роль уйный. Ул урманчылыклар карамагында миллионлаган гектар урман бар.

Урманчылык мәктәпнең комсомол оешмасы һәм пионер дружинасы советы инициативасы белән 7—10 нчы класс укучыларынан төзелә. Аңа кабул итү тәртибе ирекле.

Эш вакытында яшь урманчылар формалы баш киemenнән йөриләр, махсус билге тагалар, аларга шулай ук таныклыклар бирелә. Урманчылык ел әйләнәсендә эшли.

Аның эшенен төп юнәлешләре: житештерүчән хезмәт, тәжрибәчелек, техниканы үзләштерү.

Уку елы дәвамында балалар факультативларда һәм түгәрәкләрдә урманчылык эше техникасын өйрәнәләр, үзләренә беркетелгән урман учасокларында эшлиләр.

Жәйге чорда урман деланкаларында эшлиләр, тикшерүләр, тәжрибәләр үткәрәләр. Болар барысы да балаларны савыктыру чаралары һәм культуралы ял белән чиратлаштырып алып барыла. Укучылар хезмәтенен дә-

Кайсы ил тимурчылары белән душлашуыгыз турында сөйләгез.

У н ы н ч ы с ы. Гитлер Германиясен Жинү көненә «Тимурның кызыл йолдызлары» операциясен уздырыгыз. Сугыш һәм хезмәт инвалидларына, сугышта үлгәннәрнең гаиләләренә ярдәм итүдә тимурчы постлары оештырыгыз. Хезмәт десантлары үткәргез: шәһәрләрдә һәм авылларда Бөек Ватан сугышы геройлары исемендәге пионер аллеялары, бакчалар һәм парклар утыртыгыз. Һәйкәлләр һәмobeliskлар төзү өчен акча туплагыз. «Сугыш ветеранына минем бүләгем» дигән конкурс уздырыгыз.

Сезнең күбегезнең бүтән ил пионер оешмаларында дуслары бар. Социалистик илләр пионерлары белән уртақ эшләрне ничек башкаруыгыз турында сөйләгез.

У н б е р е н ч е с е. Харьков тимурчылары үрнәгендә

Байкал — Амур магистраленә һәм башка удар комсомол төзелешләренә китүчеләрнең гаиләләренә шефлык итегез. Китаплар жыегыз һәм гасыр магистрале мәктәпләре китапханәләренә булышыгыз. Бамчылар поселогы пионерлары белән берлектә БАМ тарихы ельязмасын, аның геройлары турында яза башлагыз. Шул легендар жирдә яшәүче тимурчылар белән душлашыгыз.

Вожатый әлеге бурычларны яхшы итеп ничек башкарып чыгу, барлык тимурчыларга тапшырылачак Тимур приказын ничек төзү хакында балаларга аңлатыр.

Тимурчылар эшендә файдаланылмаган мөмкинлекләр күп әле. Балаларны дуслык, иптәшлек, кешелекле, шәфкатьлелек, гаделлек һәм эчкерсезлек рухында тәрбияләүдә аларны куллану — Аркадий Гайдар киңәшләрен тотып илебегзә кызыл йолдызлы гвардия әзерләүне дәвам иттерүче балалар комиссарларының бурычы.

вамлылыгы көнгә дүрт сәгатьтән артмаска тиеш.

Урманчылык членнары түбәндәге эшләрне башкарырга тиешләр:

— ағач утырту һәм чәчү, утыртылган ағачларны һәм урман орлыкчылыгы плантацияләрен карау, үсентеләр үрчетү, торак пунктларын яшелләндерү һ. б.;

— урманның корткычлар һәм авырулардан зарарланган урыннарын табу һәм бу турыда урманчылык (предприятие) житәкчеләренә вақытында хәбәр итү;

— дару чималы, гөмбә, жиләк әзерләү, ағач һәм куак орлыкларын жыю;

— файдалы жәнлекләрне, кошларны саклау һәм ашату, кырмыскаларны төрлө урынга күчереп үрчетү һәм саклау һ. б.;

— сирәк очрый торган ағачларны, табигый истәлекләрне барлау һәм саклау;

— предприятиеләр һәм фәнни учреждениеләр кушуы буенча тәжрибәләр үткөрү.

Мәктәп ВЛКСМ комитеты һәм пионер дружинасы советы мәктәп урманчылыгының үзидарә органнарына сайлаулар оештыра, аларның эше белән житәкчелек итә. Комсомол комитеты һәм учком лесничий һәм комсоргны раслыйлар.

Урманчылык үзидарәсенә югары органы — гомуми жыелыш. Агымдагы эшләрне лесничий житәкчелегендә урманчылык советы идарә итә. Гомуми жыелыш һәм советның вазифалары мәктәп урманчылыгы турындагы Положениедә билгеләнгән.

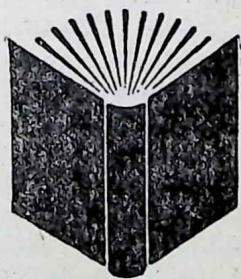
Лесничий һәм аның урынбасарлары эш планының үтәлеше, эш урыннарын бүлү, эшкә контроль һәм учет оештыру, хезмәт һәм ял режимын саклау, дисциплина өчен җавап бирәләр. Совет эше турында урманчылыкның гомуми жыелышында отчет бирәләр.

Урманчылыкның комсоргы урманчылык членнары — комсомоллар жыелышында жәйге чорга сайлап куела. Ул политик-тәрбия эше өчен җавап бирә, политинформаторлар группасына житәкчелек итә.

Участокның агымдагы эшенә лесник житәкчелек итә. Ул укучыларга эш бүлөп бирә, аның үтәлешен тикшерә, ярыш һәм үзара ярдәмне оештыра, көндәлек режимның үтәлешен һәм дисциплинаны күзәтә, хезмәтне исәпкә ала, участокның һәм урманчылык советының эше турында отчет бирә. Лесник участок жыелышында сайлана яисә урманчылык советы тарафыннан билгеләнә һәм, кагыйдә буларак, совет составына керә.

Мәктәп дирекциясе мәктәп урманчылыгы эше өчен җаваплы педагог-тәрбияче билгели. Кирәк булганда урманчылыкта тәрбия һәм савыктыру эшләрен жайга салу өчен укыучыларны жибәрә.

Урманчылык (предприятие) житәкчелеге хезмәт турындагы законнарның, техника куркынычсызлыгы кагыйдәләренә саклануына, санитарияне һәм янғын куркынычсызлыгын тәмин итүгә контрольне тормышка ашыру өчен белгечләр, квалификацияле эшчеләр билгели.

Синең китап киштәң

Крамов В. Путевка в жизнь. (Кыскача гына профессиональ турында.) — М.: Мол. гвардия. Дәһи рәвештә чыга.

Мушкина Е. Восемь моих профессий. — М.: Мол. гвардия, 1971. (Кем булырга?) Почтальон, парикмахер,

офицант, сатучы, телефонистка, тегүче, машинистка, проводник профессиональләре турында.

Белоусов В. М. Кто главнее? Рассказы о профессиях. — Л.: Дет. лит., 1979.

Фурин С., Симонова Л. Юным тимуровцам. — М.: Мол. гвардия, 1975. (Пионер-активист китапханәче.) Тимурчылар хәрәкәте тарихы.

Защищай. Береги. Умножай. — М.: Мол. гвардия, 1978. (Пионер-активист китапханәче.) Табигатьне саклау турында.

Ученические производственные бригады: жыентык / А. В. Ставровский редакциясендә. — М.: Просвещение, 1977.

Семькин Н. П. Трудовое воспитание и профессиональная ориентация в сельской школе. Сүз башын К. А. Иванович язган. — М.: Просвещение, 1979.

О главном в нашей жизни: Жыентык. — М.: Мол. гвардия, 1980.

Трудовая пионерская. — М.: Мол. гвардия, 1983. (Пионерлар белән эшләрчеләр өчен.)

ГҮЗЭЛЛЕК ДӨНЬЯСЫНА СЭЯХЭТ

Надежда Константиновна Крупскаяның «Сэнгаты тәрбиясе бурычлары турында» дигән мәкаләсе бар. Ул бик кыска һәм гаять тирән бер тезистан башлана: «Хәзерге тәрбиянең беренче бурычларынан берсе — балаларны күмәк эшләргә һәм күмәк яшәргә өйрәтү». Бу мәсьәләне хәл итүдә Н. К. Крупская сэнгатыкә зур урын бирә. Чөнки сэнгаты кешеләрне якынайта торган тылсымлы бер үзлеккә ия, ул һәркемгә (иң элек һәм бигрәк тә балага!) «үзен ачарга» мөмкинлек бирә.

Сэнгаты бездә иң күркәм сыйфатларны тәрбияли һәм үстерә. Сэнгаты безне рухи баета. ВЛКСМның XVIII съездында әйтелгән, шөхеснең даими рәвештә рухи баюы зарури күренеш, чөнки рухи ярлылык әхлаксызлыкка этәрә, дигән сүзләрне хәтергә төшерик.

Менә шунун өчен сэнгаты тәрбиясе һәрвакытта да коммунистик тәрбиянең иң әһәмиятле состав өлеше булды һәм шулай булып калачак та. Яшь ленинчыларның Бөтенсоюз маршында да «Гүзәллек дөньясына сәяхәт» дигән махсус маршрут булуы бик табигый.

Безне һәр жирдә: табигатьтә дә, жәмгыятьтә дә, кешеләр арасындагы мөнәсәбәтләрдә дә гүзәллек чолгап алган. Тик аны күрә, тоя һәм аңлый белергә генә кирәк. Бу гажәеп тоемның яралгылары һәр балада да була. Аларны үстерү — эстетик тәрбияләү дигән сүз.

Шулай да бу кыска гына бүлектә баланың бөтен тормышы белән бәйләнгән әлегә кин төшенчә турында сөйләүне чикләп, нигездә һәрбер пионер дружинасы куллана алырлык сэнгаты чаралары ярдәмендә тәрбияләү ту-

рында әйтеп үтәрбез. Башта вожатыйның үзенә берничә сорау.

Һәркем гүзәллекне тоярга өйрәнә ала. Ә менә шуңарга башкаларны ничек итеп өйрәтергә?.. Шунда ирексездән уйга каласың: мин моны булдыра аламмы? Культурам, белемем, ниһаять, зәвыгым житәрлекме?

Шикләнүләр нигезле, әлбәттә. Һәм дәрәсеп өйтергә кирәк, әгәр дә вожатыйлар иң элек үз-үзләренә, үзләренә эхлакый, эстетик үсешләренә таләпчән булмаса, бу бүлектәге кинәшләр генә эштә зур ярдәм итә алмас. Әмма югары таләпчәнлек әле ул сэнгаты турында өч-дүрт китап укып чыгу, ике-өч концерт карау, картиналар галереясына барып кайту гына түгел. Югары таләпчәнлек — гүзәллекнең ашау-эчү, сулау, дусларың белән аралашу кебек үк табигый ихтыяжга әверелүенә даими, ныклы омтылыш дигән сүз ул.

Әгәр вожатый пионерлар белән бергәләп моңарчы белмәгәнне белергә тырыша, үз зәвыгын, музыкага сәләтен һәм сынлы сэнгатыне аңлый белүен үстерә икән, моның һич кенә дә ояты юк. Бу һәркем өчен дә файдалы: чөнки вожатый, рухи баеп, балаларны үз артыннан тагы да ышанычлырак алып барачак.

Сэнгаты турындагы китапларны күзәтеп баруны үзенә кагыйдә итеп алырга кирәк. Хәзер музыка турында да, сынлы сэнгаты, театр, архитектура, табигаты турында да китаплар бик күп. Китапханәгә махсус йөреге, яңа китаплар турында сорашыгыз (кatalogлардан файдаланырга һичшиксез өйрәнегез!).

Балаларны эстетик тәрбияләүдә вожатый-

ның роле турында сөйләгәндә, аның биредә дә барыннан да бигрәк оештыручы булырга тиешлеге турында басым ясап әйтәсе килә. Вожатыйның үз фикерләре бар, аларны мөмкин кадәр яхшырак һәм тулырак тормышка ашырыр өчен, бу эшкә белгечләргә тартырга кирәк: нәкъ менә алар, сәнгатьне тирән тоючы һәм аңлаучы буларак кына түгел, ә бәлки аның законнарын белүче кешеләр буларак, дружина, отрядның теге яки бу башлангычын җитәкләсәңнәр.

Теләсә нинди эш, рухи хисләргә бәйле сәнгать бигрәк тә, белем һәм талант таләп итә. Шуңа күрә сәнгатьне тануда һәм аны яратуда балаларга талантлы, танылган кешеләр булышуы мөһим. Сөз аларны педагоглар, ата-аналар, якташлар, югары классларда укучы комсомоллар арасынан эзләгез.

Ә вожатыйның бурычы — пионерларны сәнгать белән даими очраштыру өчен әлеге кешеләрнең барлык мөмкинлекләреннән һәм белемнәреннән, шуның белән бергә хәзерге информация чараларыннан файдалану. Балалар сәнгать белән кулланучы буларак кына танышып калмыйча, һәрбер бала үзен сәләтен ачсын, аңа иҗади якын килсен.

Һәм бу урында Н. К. Крупскаяның югарыда искә алынган мәкаләсенә кабат әйләнеп кайтасы килә. Анда болай диелә: «Балаларга сәнгать ярдәмендә үз уй-фикерләрен һәм хис-тойгыларын тирәнтенрәк аңларга, ачыграк фикер йөртәргә һәм тирәнтенрәк сизмәләргә булышырга кирәк; балага үз-үзен шушы рәвешчә танып-белүне башка кешеләргә танып-белү чарасы итүдә, коллектив белән тагын да ныграк якынаю чарасы, коллектив ярдәмендә башкалар белән бергә үсү һәм берләшеп бөтенләй яңа, тирән һәм олы мәгънәле хис-тойгылар ташып торган яшәешкә ирешү чарасы итүдә булышырга кирәк». Нечкә һәм сизгер педагог буларак, Надежда Константиновна шушында ук ифрат кыйммәтле бер киңәш бирә: «Сәнгатьчә тәрбияләү эшендә баланың җыр, ритм, музыка, биюдә үз-үзен күрсәтүенә табигый үсешенә зыян килтермәү, олыларга хас нык үскән катлаулы формаларны аңа көчлөп такмауга аеруча игътибар итү бик мөһим».

Пионер бешмасы үзенә яшәү дәверендә балаларны һәм яшүсмерләргә эстетик тәрбияләүнең күп формаларын туплады. Без шуларның һәр вожатый булдыра алырдаена, һәм, практика күрсәткәнчә, күпчелек балаларны тартып була торганнарына тукталабыз.

МУЗЫКАЛЬ ЛЕКТОРИЙ

Дружина советы «Чәршәмбе көннәрендә мәктәп залында классик музыка тыңлыйбыз!» дигән зур белдерү элөп куйды. Беренче чәр-

шәмбе һәм беренче уңышсызлык: зал буш диярлек.

— Классик музыка — эчпошыргыч ул! — диләр балалар.

Балаларны җитди музыка тыңларга тартканда, күрәсәң, моннан башларга кирәк булмагандыр. Дружинада музыкаль лекторий оештырылса, дөресрәк булган булыр иде. Тыңлаучыларның кече яшьтәге балалар һәм өлкән класста укучылар булуын истә тотып төзелгән кызыклы программасы белән лекторий әкрәлөп баланы классик музыканы аңлауга якынайтыр һәм ул музыка аның яшәү ихтияжына әверелер.

Лекторийны оештыра башлаганда дружина советы кайсы пионерның, музыка мәктәбендәме яисә өйдәме, музыкага өйрәнүен ачыкласын. Ата-аналар һәм укытучылар арасында профессиональ һәм һавәскәр музыкантлар юкмы. Ә вожатыйның үзенә яисә җыр укытучысына филармониягә, музыка училищесына, Культура йортына яки мәктәпкә шефлык итә торган предприятиенә клубына бару әйбәт булыр. Анда, дружинаның нинди эш башлап җибәрүе турында сөйләгәч, музыкаль лекторийга җитәкчелек итәргә теләүче кешеләр һичшиксез табылачак. Берәүләр теге яисә бу яшьтәге пионерлар өчен яраклы музыка әсәрләре исемлеген төзер, икенчеләре аларны башкарырга риза булыр, өченчеләре музыка турында, композиторлар турында әңгәмәләр хәзерләр.

Лекторийның программасын яхшылап әзерләнерлек, һәр дәрес өлкән класс укучыларын да, башлангыч класс укучыларын да мавыктырырлык итеп, чагыштырмача озак вакытка исәпләп төзәргә кирәк.

Программа турында уйланганда, аны төрлеләндерү хакында онытмагыз. Монда берничә кечкенә цикл булырга мөмкин. Шуларның кайберләрен санап үтәбөз. «Музыканы ничек тыңларга?» — музыка сәнгатенәң характеры һәм үзенчәлеге, музыканың эчтәлеге турында кыска әңгәмәләр. Бу әңгәмәләр вакытында, әлбәттә, музыка әсәрләре уйнап күрсәтелергә тиеш. Ниндиләрен уйнарга икәнлеген сөз дуслашып өлгергән консультантлар билгеләр.

«Музыкаль жанрлар» циклы балаларны музыка әсәрләренә күп төрләре белән таныштыра, опера, балет, симфония, соната, сюита һәм башка жанрларны аңларга ярдәм итә.

Хәзер күп кенә яшүсмерләр джаз музыкасы белән кызыксына, аларның әлеге музыкалар язылган пластинкалары һәм магнитофон язмалары бар. Кайберләре гитарада үзләре уйнап, үзләре җырлыйлар. Кайвакытта бу мавыгу укытучыларның, ата-аналарның ачу-

ын китерә. Һәм, чыннан да, яшүсмерләр еш кына музыка эсәре югарылыгында тормаган жырларны сайлыйлар. Шуның белән бергә жиңел эстрада музыкасы дип аталган музыка бик әйбәт нәрсә (әгәр ул чын музыка булса, әлбәттә!), тик балаларны чын сәнгать эсәрләрен аера белергә өйрәтергә кирәк.

«Музыкаль жанрлар» циклы лекторий эшчәнлегенә пионерларның үзләрен, һәм музыка коралында уйный белүчеләрне һәм чыгыш ясый алучыларны гына түгел, шулай ук өлкәнрәк яштәге башка пионерларны да, тартырга аеруча зур мөмкинлекләр тудыра. Аларның күбрәк белә торгандары чиратлашып теге яки бу композиторның тормышы һәм ижаты турында сөйләргә эзерләнсеннәр.

Тагын бер цикл — «Музыкаль инструментлар» циклын оештырырга була. Һәрбер циклга өстәмә итеп «Музыкаль сүзлек» алып бару яхшы. Нинди дә булса әңгәмәдән соң яисә музыка тыңлаганнан соң, балаларның берәрсе киң таралган музыкаль терминнар, мәсәлән, «увертюра» сүзе нәрсәне белдерүе, квартет, анданте, аллегро һәм башкаларның нәрсәне аңлатуы турында сөйләсен. Лекторийның бу бүлеген балалар бик теләп алып баралар.

Лекторийны ничә тапкыр үткәргә икәнлеген бу эшкә кешеләрне ничек тарта алуыгызга, тыңлаучыларның санына карап билгеләсез.

Лекторий эшенә квалификацияле белгечләрне, жыр укытучыларын, жәмәгәтчелекне, ата-аналарны тарту кирәклегенә турында тагын бер кабат басым ясап әйтәсе килә. Теләсә нинди ижат берләшмәсенен эше, әгәр аңа белгеч, шул эш белән кызыксынган, шул эшкә белгән, чын энтузиаст кеше житәкчелек итсә генә нәтижәле дә, оешкан да була.

Музыка мәктәпләре булмаган, квалификацияле башкаручылар һәм музыканы яхшы белүчеләр сирәк очрый торган урыннарда эшене ничек оештырырга?

Монда вожатыйга радио, телевидение, пластинкалар, магнитофон язмалары ярдәм итә. Балалар өчен музыкаль тапшырулар радио аша да, телевидениедән дә даими алып барыла. Пионерларның аларны тыңлауларына ирешелсә — бу инде үзе (читтән торып) музыкаль лекторий була. Тик өлкән укучылардан музыка яратучыларның берәрсе вожатый яисә лекторий житәкчесе кушуы буенча радио һәм телевидение тапшырулары программасын тыңласын, кызыклыларын язып алып, күренә торган урынга зур плакат элөп куйсын: фәлән көнне, фәлән сәгәттә, фәлән тапшыруны тыңлыйбыз. Пионер бүлмәсендә, клубта, өйдә бергәләп жыелырга мөмкин.

Махсус пластинкага язылган музыка эсәрләре ярдәмдә авыл мәктәпләрендә дә менә дигән музыкаль лекторийлар үткәргә була. Хәзер рус һәм чит ил музыкаларының барлык иң яхшы эсәрләре пластинкага язылган. Шуның өстенә «Музыка тыңларга өйрән» дигән бөтен бер жыелмалар чыгарыла. Аларны почта аша соратып алып була.

Авылда, колхозда яшәүчеләр — укытучылар, клуб работниклары, үзешчән сәнгатьтә катнашучылар арасында пластинка тыңлауны оештыручылар һәм аларга тиешле аңлатма бирүчеләр, мөгаен, табылмый калмас. Алар ярдәмдә лекторийда музыкаль викторина да үткәргә була.

Әйттик, ниндидер эсәр яки эсәрдән өзек башкарыла, ә алып баручы түбәндәге сорауларны бирә: «Бу музыканы кем язган? Ул нинди эсәрдән?» Композиторлар турында, теге яки бу опера, балет, симфониянең кайчан ижат ителүе турында сораулар булырга мөмкин. Викторинаның барлык сораулары балаларга инде таныш булган музыка, алар тыңлаган әңгәмәләр белән бәйләнгән булуы гына мөһим.

Эмма музыкаль лекторий балаларны музыка белән таныштыру юлларының берсе генә. Аның башка юллары да бар һәм аларны һичшиксез файдаланырга кирәк. Болар — музыкаль кичәләр, музыкаль иртәләр, концертлар. Әгәр тиешенчә уйлап оештырсаң, алар бик мавыктыргыч, кызыклы булырлар, баланың тормышын баетырлар. Болар совет музыкасына, Ленин һәм Дәүләт премияләренә, Ленин комсомолы премияләренә лаек булган эсәрләргә, яисә кайсы булса да берәр композитор ижатына багышланган концертлар булырга мөмкин. Яшь башкаручылар — үз дружинагыз пионерлары кичәсен үткәргә мөмкин.

Музыканы мәктәптә генә тыңлау мәжбүри түгел. Клубта яхшы концерт буласын белдегез ди. Шунда балаларны — звеноны, отрядны яисә барырга теләүчеләрне алып барыгыз.

Филармония булган шәһәрләрдә балалар музыкаль концертларны тыңласыннар өчен мөмкин булганның барысын да эшләргә тырышыгыз. Абонементлар алырга мөмкинлек булса, аны вакытында алып куярга кирәк.

Яшүсмерләрне гүзәл авазлар дөньясына тартуда балалар һәм үсмерләр өчен оештырыла торган Музыка атналыгы ярдәм итә. Ул инде менә берничә елдан бирле бөтен илебездә язын — март аенда үткәрелә. Вожатыйга бу көннәрдә аның дружинасы пионерларының нинди концертларга, музыкаль иртәләргә, музыкаль кичәләргә бара алуын алдан ук белөп куярга кирәк. Әлбәттә, бу атнада мәк-

тәпті дә музыка яңгыраячак (Музыка атналыгын үткәрү буенча кинәшләрне укучы әлегә бүлек азагында таба ала).

БӨТЕН ДРУЖИНА ЖЫРЛЫ

Музыка, сынлы сәнгать белән танышканда күпчелек балаларга тыңлаучы һәм тамашачы ролендә булу белән генә чикләнәргә туры килсә, жыр аларга үзләренә башкаручы булырга, ягъни иҗат процессында катнашырга мөмкинлек бирә. Ә бу исә бик мөһим!

Дружинада барлык пионерларның да жырлавына ирешергә мөмкинме соң? Әлбәттә! Мөмкин генә түгел, кирәк тә. Балачак жырсыз булмый. Жырсыз пионер отряды юк. Матур традицияләребезнең берсе — отрядта һәм звенода бөтен нәрсәне: сборны, поход, хезмәт десанты, спорт ярышын жырдан башлау. Әмма балаларда жырға булган ихтыяжны үстерергә кирәк. Хор яисә ансамбль кебек мондый «оешкан төстә жырлаулар» башта аларны куркытырга мөмкин. Әйе, бу чыннан да зуррак эзерлек таләп итә. Дружинада строй яисә поход жырлары смотры үткәреgez. Сәхнәләштерелгән жыр кичәсе оештырыгыз. Шунда сез хәтта үзләрендә тавыш яки сәләт юк дип исәпләгән балаларның да жырға ничек тартылуларын күрерсез.

Һәр отряд күпчелек балалар ошаткан жырны сайлап алсын һәм шул жыр көенә атлап йөрергә өйрәнсен. Һәр отрядның үз поход жыры, учак жыры булса әйбәт.

Смотр үткәрү өчен марш һәм хәрби-патриотик жырлар яхшы. Барлык отрядлар житәрлек хәзерләнгәч, йомгаклау смотры үткәрергә була. Бу бик кызыклы һәм күркәм бәйрәм булачак. Шул ук вакытта ул отрядлар арасында үзенә күрә бер ярыш та булыр. Әгәр мәктәпнең үз тынлы оркестры булса, ул, әлбәттә, әлегә бәйрәмне тагы да бизәячәк.

Смотр өчен сайланган мәйданчыкка бөтен дружина тезелә. Иң нәниләреннән башлап һәр отряд вожатыйлар, укытучылар, музыкантлар, ата-аналардан торган жюри каршыннан үз жырын жырлап, марш атлап уза. Бәйрәм азагында жинүче отрядлар кабат үз жырларын жырлап почет түгәрәге үтәләр. Ләкин, смотрга йомгак ясаганда, өлкән һәм нәни пионер отрядларына бер үк таләпләр куярга ярамаганлыкны онытмагыз.

Әгәр һәр отряд бәйрәмгә икешәр жыр гына өйрәнсә дә, дружинаның дистәләгән жыры була дигән сүз.

Бөтен дөньяда хәзер жыр фестивальләре бик популяр. Әгәр шундый фестивальләренә отрядта үткәрсәң? Хәзерге заман пионер жырлары фестиваләе яисә, киресенчә, төрле чорларда яңгыраган пионер жырлары фестива-

лә. «Бөтен жир шары балалары жырлый» дигән фестиваль... Фестиваль... Хәер, балалар белән жыелып, сез күп кенә кызыклы нәрсәләр уйлап таба аласыз. Ә бәлки фестивальләр дружина традицияләренәң берсенә әверелер. Фестиваль үткәрергә жыенасың икән, бу инде барлык отрядларда житди хәзерлек: репертуарны таләпчән сайлау, жырларны аңлап һәм җентекләп өйрәнү, үз чыгышыңны баету дигән сүз. Бина эзерләү, жюри составын төзү, лауреатларны бүләкләү, мәктәптә, шефлар янында, авылдагы дуслары каршында концертлар кую дигән сүз.

Әгәр дә жыр фестивален берничә дружина бергә уздырса, тагын да кызыктырак була. Бу турыда комсомол райкомында, пионер оешмасы советында кинәшеgez...

Марш жырлары смотры, жыр һәм бию кичәләре, жыр фестиваләе үткәрү — болар бик күркәм традицияләр. Әгәр алар гадәткә кереп, ел саен үткәрелә торган булсалар да, дружина һаман жырламаска мөмкин. Без алда әйтәп үткәнчә, звенода һәм отрядта теләсә нинди эшне: сбор, хезмәт, поход, спорт ярышлары, митинг һ. б. ны жыр белән үткәрү гадәткә кәргәндә генә, дружина чынлап торып жырлаячак. Әлбәттә, балаларны моңа өйрәтергә, һәрбер отрядта үз башлап жырлаучысын булдырырга кирәк. Жыр укытучысы ярдәмендә отрядта башлап жырлаучылар хәзерләүнең кыска сроклы курсларын оештырырга мөмкин. Әгәр дә якын-тирәдә Пионерлар йорты яисә Пионерлар сарае булса, дружина башлап жырлаучыларын шунда эзерләү турында сөйләшергә була.

Барлык пионерлар да жырларга яратсын өчен, вожатыйга репертуар һәм отрядларда башкару өчен жыр сайлау турында житди уйланырга туры килә. Яхшы жырларны балалар үзләре эзләсә, тагы да әйбәтрәк. Ә моның өчен аларда жырға сәнгать күренеше буларак кына түгел, ә мөһим тормыш күренеше буларак та мөхәббәт тәрбияләргә кирәк.

«Рус жыры — рус тарихы», — дип язды А. М. Горький. Бу чыннан да шулай. Борынгы халык жырлары, революцион жырлар, гражданныр сугышы һәм бүгенге бишьеллыклар чоры совет жырлары, Бөек Ватан сугышы жырлары, тынычлык өчен көрәшүчеләр жырлары, политик жырлар, хәзерге кино жырлары... Аларда тарих һәм сәнгать ничек итеп тыгыз үрелә! Балаларда тегесенә дә, монысына да мөхәббәт тәрбияләүдә мөмкинлекләр никадәр күп...

Өлкән пионер отрядларының берсенә халык жырлары кичәсе уздырырга тәкъдим итеп карагыз. Аларның күбесе андый жырларны ата-аналарыннан, әби-бабаларыннан,

авылдашларыннан ишетә. Балалар — башка-ручылар да, тыңлаучылар да — халык җырларының төп асылына төшенгәч, алар бу җырларда халкыбыз тормышында булып узган күп вакыйгаларның, кешеләрнең уй-фикерләре, хис-тойгылары, кайгы һәм шатлыкларының ни рәвешле шигъри чагылыш табуын аңлыйлар.

Пионерлар, бигрәк тә өлкәннәре, халык җырларын, такмакларын, мәкальләрен, әйтемнәрен туплый һәм язып бара алалар. Җәйге ял вакытларында җыр эзләп экспедицияләр оештырырга була, тик аның өчен кышын ук балаларны көйне язып алырга өйрәтергә кирәк.

Әгәр балалар бу эш белән мавыгып китсәләр, аннары дружинада нинди кызыклы кичә оештырырга мөмкин булачак! Яшь тикшеренүчеләр үзләренең табышлары турында сөйләп һәм язып алган көйләрен башкаралар. Бәлки алар кайбер борынгы йола җырларын, алар элек ничек башкарылса шулай, борынгы киёмнәрен киеп, биеп тә күрсәтә алырлар.

Җитди уйланып, яхшы әзерлек белән үткәрелгән хәзерге җырлар бәйрәменең мөмкинлекләре күпме! Отрядлар үз чыгышларын башкарып кына калмыйча, сәхнәләштерә дә алалар. Һәм менә кичәдә: космонавтлар, бамчылар, камазчылар, мамык, чәй җыючылар, тракторчылар, милиционерлар, очучылар, кытыпчылар — хәер, халык бәхетә хакына хезмәтләре җырларда җырланганнарның барысын да санап бетереп буламы соң!

Шулай әкреләп җыр репертуары байый бара һәм җыр дружина тормышына чынлап үтеп керә.

СӘНГАТЬ СӨЮЧЕЛӘР КЛУБЫ

Һәрбер дружинада җырчылар да, бикючеләр дә, музыкантлар һәм театр сәнгате бик бирелеп яратучылар да була. Эмма алар еш кына йомылып яшиләр, түгәрәкләргә үз күңелләре өчен йөреләр, кичәләрдә сирәк кенә чыгыш ясыйлар.

Мондый тормышта, турысын гына әйткәндә, пионерга хас нәрсәләр аз. Әгәр дружинада сәнгать сөючеләр клубы оештырылса, барысы да шактый кызыклырак булачак. Элеге клуб түгәрәкләргә комачауламый, алар эшләрен давам иттерәчәкләр, эмма түгәрәкләрнең эшчәнлегә бу очракта зур иҗтимагый төс алачак.

Клуб үзешчән сәнгатьтә катнашучыларның барысын бергә берләштерүче үзәккә әверелә. Клубта түгәрәккә йөрүчеләр һәм сәнгать яратучы барлык балалар сәнгатьне кайнар пропагандалаучыларга, үз звеноларында, отрядларында эшлекле инструкторларга әве-

реләләр. Монда тора-бара бөтен дружинаны кызыксындырырлык, бәлки башка мәктәпләргә дә үрнәк булырлык төрле-төрле эшләр эшләнәр.

Шундый дружина клубының эшен күз алдына китереп карыйк. Һәркем аның члены була ала. Клубның барлык членнары теге яисә бу секциягә: җыр, сынлы сәнгать, музыка, драма сәнгате һ. б. яратучылар секциясенә керәләр. Секция вәкилләре клуб советын — аның үзәген тәшкил итәләр. Болар, әлбәттә, музыка мәктәпләренә, мәктәптән тыш учреждениеләр түгәрәкләренә йөрүче иң актив балалар. Советка шулай ук балаларның өлкән дуслары — үзешчән сәнгать түгәрәгә җитәкчеләре, укытучылар, ата-аналар, вожатыйлар да керә.

Клубта нәрсәләр эшләргә, эшне ничек оештырырга, барысын да совет хәл итә. Ә эшлесе эшләре бик күп аның. Беренчедән, ул «Гүзәллек дөньясына сәяхәт» маршрутының барлык эшләрендә дружина советының иң ышанычлы ярдәмчесе булырга тиеш, икенчедән, һәр секциянең үз планнары бар. Кичәләр, концертлар, спектакльләр, конкурслар, смотрлар, лекцияләр, викториналар. Секция менә шушындый зур иҗтимагый, киң күләмле эше белән гадәти түгәрәкләрдән аерылып тора да инде. Клуб советы секцияләренә бөтен тәкъдимнәрен җыя һәм һәр клуб көнендә нинди дә булса кызыклы, яна нәрсә булырлык итеп календарь эш планы төзи.

Клуб көне. Нәрсә ул, шуны күз алдына китереп карыйк.

...Мәктәп вестибюлендә, ә бәлки бөтен катларда, коридорларда да кирәктер, иң күренеп торган урынга матур итеп язылган белдерүләр эленә:

ИГЪТИБАР! ИГЪТИБАР!

Шимбә көнне, һәрвакыттагыча, сезне сәнгать яратучылар клубында көтәбез!

Клуб көне программасында:

Фрескага — 300 ел.

Җыр тынычлык өчен көрәшә.

Сәхнәдә — Белмәмеш.

«Музыкаль инструментлар» викторинасы.

Соңыннан — фокус серләре.

Үзегез дә килегез, дусларыгызны да онытмагыз.

Блокнот һәм каләмнәр алырга онытмагыз. Кирәге чыгар!

Шундый белдерү чәршәмбе көн үк әлеп куелды. Ә шимбәдә...

Мәктәп залы шығрым тулы, ничек бизәлгән ул бүген! Стеналарда көлкеле, сатира белән сугарылган рәсемнәр. Алар мәктәп тормышындагы соңгы вакыйгалар турында сөйләләр. Бу рәссамнар секциясе членнары — юмористларның ижаты. Кулланма сәнгать секциясенә йөрүче каләмдәшләре лампочка плафоннарын төрлө төсләргә буйыйлар, ә сәхнәне яшел гирляндалар белән бизиләр. Фотостудия членнары «Гүзәллек дөньясына сәяхәт» күргәзмәсен оештырганнар (әгәр мәктәп залына сыймаса, күргәзмәне коридорга урнаштырырга була).

«Черномор маршы»ның беренче тактлары яңгырый. Бу — клуб көне башлануның традицион сигналы.

Беренче сүзгә жирле музейның рәссам-реставраторы ала. Ул ничек итеп чиркәү стена-сының калын штукатуркасы һәм буяулары астында моннан кимендә 300 ел элек төшерелгән фреска (штукатурка өстенә буяулар белән ясалган сурәт) табылуы, аның ничек элекке хәленә кайтарылуы турында сөйли.

Рәссамны клубның икенче кунагы — бер пионерның этисе алыштыра, анарда Чили патриоты Виктор Хараның җырлары язылган искиткеч язмалар бар икән. Менә магнитофон уйный. Кунак һәр җырны батыр Чили халкының тормышы һәм көрәше турындагы хикәяләре белән кушып алып бара.

Клуб көненең беренче өлеше тәмамлана, алып баручы (ул һәрвакыт клуб советы членнарының берсе була) тәнәфес игълан итә һәм күргәзмә карарга чакыра.

Менә «Черномор маршы» барысын да кабат залга дәшә — һәм тамашачылар күңелле спектакль карыйлар, бичаралыгы өстенә кәпрәергә ярата торган Белмәмештән рәхәтләнеп көләләр. Спектакльне мәктәпнең драмтүгәрәге хәзерләгән. Бүген — премьерал!

Спектакль тәмамлана, бәйрәм дәвам итә: берәүләр «Бу нинди уен коралы?» дигән викторинада катнаша, икенчеләре фокус ясарга өйрәнә.

Клуб көннәренең берсен энә шулай үткәргә мөмкин. Икенчесе исә бөтенләй башкача: программаның төрлө өлешләре бер үк вакытта төрлө бинада үтәргә мөмкин. Яисә клуб көнен бөтенләе белән сәнгатьнең бер төренә багышлап үткәрергә була. Балки ул тематик кичә булыр: барлык секцияләрдә сәнгатьнең төрлө жанрлары аша, әйтик, күп милләтле Ватаныбызда халыклар дуслыгы, халыкларның тынычлык өчен көрәше яктыртыла. Шунда ук плакатлар һәм репродукцияләр күргәзмәсе, җыр, шигырь; зур булмаган спектакль, кинофильм карау, атаклы кешеләр белән очрашу оештырырга мөмкин.

Клуб көннәрен уздырганда кичәдә катна-

шучы һәркем үзен күрсәтә алырлык төрлө-төрлө викториналар, конкурслар, ярышлар зур уңыш казана.

Үзгәннән-үзгә аңлашыла ки, клуб көннәре үткәрү секцияләрдән, түгәрәкләрдән, өлкән пионерлардан һәм, әлбәттә, вожатыйлардан зур көндәлек эш таләп итә.

Сәнгать сөючеләр клубының эшчәнлегенә кичәгә хәзерләнү белән генә чикләнми. Клуб секцияләре отрядларда һәм октябрат группаларында эшләү өчен пионерлар арасынан инструкторлар әзерлиләр. Клуб дружина советына һәм вожатыйга торы урыннарындагы отрядларда эстетик тәрбия алып баруда булыша. Клуб бригадалары еш кына үзләренә мәктәпкә белән дуслык элементләре урнаштырган авыл балалары янына концертлар, лекцияләр, спектакльләр, күргәзмәләр белән баралар. Алар үз шефлары, коммунистик хезмәт ударниклары, производствода эшләүче вожатыйлар янына цехка килеп, төшкә ял вакытында, бәйрәм алларында чыгышлар ясыйлар.

«УТ ЯКТЫСЫНА»

Башлангыч мәктәп дружинасының югарыда әйтелгән клубны оештырырга көчә җитеп бетмәскә мөмкин. Шунның өчен дә, мәсәлән, Белоруссия мәктәпләренә берсендә авыл дружинасындагы кебек башкачарак характердагы клуб оештырырга киңәш итәбез.

...Кышкы кич. Караңгы. Тик мәктәп тәрәзәләрендә генә ут яна. Балалар тыгыз булып түгәрәкләнеп утырганнар. Бүген алар яңына кунакка өлкән яшьтәге колхозчы хатын-кыз килгән. Қайчандыр ул авылда иң оста җырчыларның берсе була, хәер, әле дә күп кенә матур-матур белорус җырларын хәтерли. Менә балалар аны үзләренә чакырганнар. «Әбекәй, син безгә җырлап күрсәт, ә без сиңең җырларыңны язып алырбыз һәм өйрәнәбез».

Кичә бик шәп уза!

Бер атнадан соң тәрәзәләрдә ут тагын кабына. Бу юлы авылга Ленинградтан килгән яшь тарих укытучысы балаларга шушы данлы шәһәр, Ленин булган урыннар, һәйкәлләр, гүзәл сарайлар, музейлар турында сөйли.

Тагын бер атнадан соң... Оештыручылары «Ут яктысына» дип исемләгән әлегә кечкенә генә клубның ничек эшләвен сез, мөгаен, аңлагансыздыр инде.

Аның киң программасы юк, зур кичәләр һәм концертлар да үткәрми. Клуб һәр атнада музыка, җыр, шигырь тыңларга, сәнгать турында сөйләгәнне ишетергә, репродукцияләр карарга, яңа кинофильмнар турында сөйләшергә теләүчеләрнең барысын да җыя.

ПИОНЕР ТЕАТРЫ

Күп кенә дружиналарда үз пионер театрлары эшлөп килә. Театр... балалар өчен бу сүздә күпме тарту көче бар! Ул гажәеп күренешләрне күз алдына бастыра, тәмам бирелеп ижади уен эченә чумарга чакыра.

Эмма шуны алдан искәртеп куябыз — дружинада пионер театрын квалификацияле житекче һәм беркадәр материалъ база булганда гына оештырырга мөмкин. Аның житекчесе урындагы труппа, халык театры артисты яисә шефлык итә торган предприятиенен үзешчән сәнгать түгәрәгендә катнашкан элеккеге артист була ала. Еш кына мәктәп драма коллективын театры яратучы һәм белүче укыучыларның берәрсә житекли. Пионерларның ата-аналары арасыннан да андый кешеләр табылырга мөмкин. Тик эзләргә генә кирәк, тапкан исә, Яңа ел алдыннан яисә берәр зуррак бәйрәмгә спектакль куючы драмтүгәрәк кенә түгел, ә бәлки мәктәп, пионер, жәмәгать тормышының барлык вакыйгаларына тиз һәм кыю төстә җавап бирә торган пионер театры оештыруда булышырга кирәк.

Театрның үзәген, әлбәттә, моңа кадәр драмтүгәрәктә йөргән, пионер агитбригадасында, телдән журнал чыгаруларда катнашкан балалар тәшкил итә. Шунысы да бик мөһим: театрда артистлар гына житми. Аңа декорация ясаучылар, рәссамнар, сәхнә эшчеләре кирәк. Бутафорлар — иң гади материаллардан сәхнә өчен кирәкле матур әйберләр ясый белүче оста куллы кешеләр кирәк. Тавыш эффекты ясаучылар, электриклар, яктыртучылар, костюм эзерләүчеләр, грим салучылар кирәк.

Жыйнап әйткәндә, күпләр өчен эш табылачак. Һәм бу турыда бөтен дружина белергә тиеш. Театр оештырылу турында мәктәптә белдерү элегез, анда бөтен театр белгечлекләре саналсын — теләгәннен сайлап ал! Шунның белән бергә балаларның үзләре сайлап алган эшкә тар белгечлек дип карамавына ирешергә, әгәр тели икән, һәркем үзен төрлө эштә сынап карый алачагы турында аңлатырга кирәк. Бүген син — бутафор, ә иртәгә — төп рольне башкаручы.

Белгечләрне махсус коллективларга: бутафорлар, яктыртуучылар, костюм эзерләүчеләр һ. б. берләштерү уңайрак.

Театр кебек катлаулы коллективта, өлкән житекчеләрдән тыш, театрының эшчәнлеген бер юнәлешкә салучы балаларның житекче үзәге булырга тиеш. Аны идарә, совет яисә башкачарак итеп атарга мөмкин. Аңа театр коллективының барлык вәкилләре керә. (Монда да пионер оешмасы эшчәнлегенен төп принцибы — балаларның үзләренен иници-

тивасы һәм үзешчәнлегә тормышка ашырылсын.) Советның председателе итеп өлгер, кыю оештыручы бер пионерны сайларга кирәк. Кабатлап тагын шуны эйтик: театрының художество житекчесе — өлкәннәрдән берәрсә, эшнә дәрәҗә алучы белгеч булырга тиеш. Аерым театр коллективларын житекләүгә дә өлкәннәрне: ата-аналарны, производствода эшләүче комсомолларны, өлкән класс укучыларын тарту әйбәт.

Художество советы (өлкән житекчеләр һәм балалар идарәсе вәкилләре) алдында зур эш тора. Репертуар төзүгә, бөтен коллективта эш бүлешүгә, махсус әдәбият китапханәсе тупларга, эш көннәрен һәм үтәлү срокларын билгеләргә, эш барышын даими тикшереп торырга, аерым группаларның килешеп эшләүләрен тәмин итәргә кирәк.

Театрының пионер дружинасында сәнгатьне даими һәм оста пропагандалаучы булып эверелүе турында да житекли кайгырту кирәк. Театр үз мәктәбендә генә түгел, башка мәктәпләрдә дә, колхозда, завод клубында, балалар майданчыларында да чыгыш ясый ала. Шунда гына ул үзен «пионер театры» дигән исем алачак.

Тагын бер нәрсә турында әйтеп китү зарури. Театрда зур пьеса кую мәжбүри түгел. Пионер театры — ул көн кадагына суга торган жанлы газета, ул — авыл хезмәтчәннәре каршында чыгыш ясаучак агитбригада. Пионер театры — ул мәктәп тормышы турында мәктәп радиосы аша атна саен үткәрелә торган сатирик күзәтү. Кыскача әйткәндә, пионер театры балаларны дулкынландырган барлык мәсьәләләргә, мәктәп, дружина, отряд, звено тормышындагы барлык вакыйгаларга колак салырга тиеш.

КИНОТЕАТР ҺӘМ КИНОСТУДИЯ

Сез пионерларыгызның нинди фильмнарны күбрәк карауларын беләсезме? Нинди картиналар аларга күбрәк ошый? Ни өчен? Каран кинолары турында балаларның фикер алышуын еш оештырасызмы? Алар фильمنىң асылын, мәгънәсен, идеясен аңлаганнармы?

Яхшы фильм, әлбәттә, үзәк һәм әхлакый, һәм эстетик яктан тәрбияли. Эмма фильм турында сөйләшү шушы процесска ярдәм итә. Фильмның кайвакыт балалар игътибарыннан читтә кала торган художество кыйммәтен һәм башка якларын күрсәтергә мөмкинлек тудыра. Бу сөйләшүләр яшүсмерләрне фильмга төплә бәя бирә белергә өйрәтә: культуралы тамашачы сюжет барышы артыннан гына күзәтеп барырга күнеккән кешедән шуның белән аерыла да бит. Өстәвенә әле тагын ка-

раган фильм белән кайчак бәхәскә керергә дә туры килә һәм кирәк була. Сәнгатьне аңлый торган кешеләр үссен өчен, балачактан ук яхшыны начардан аера белергә өйрәтү, таләпчәнлекне, зәвыкны, сәнгать эсәрендә тупаслык һәм примитивлык белән килешә алмау сыйфатын үстерү бик мөһим. Монда исә вожатый, укытучы катнашында күмәк сөйләшү алып бару зур роль уйный.

Бүгенге көндә кино теләсә кайсы поселок, авыл тормышына нык үтеп керде. Тамаша буларак кына түгел, ә бәлки балаларның ижади үсеше өчен мөмкинлек тудыручы буларак та. Күп кенә дружиналарда үз пионер киносекторлары төзелә. Пионер-киномеханиклар группасы (алар Пионерлар йортында, якындагы кинотеатрда яисә колхоз киномеханигынан өйрәнгәннәр) зур һәм кызыклы эшпен оештыручысы була ала. Кинопроектор апараты сатып алу өчен акчаны эшләп алырга мөмкин. Андый аппарат кыйммәт тормый. Фильмнарны район һәм шәһәр фильмотекаларынан прокатка алырга була. Ул чакта инде балалар кинотеатр экраннарында күрсәтелә торган очраклы фильмнар белән генә чикләнә калмыйлар. Фильмотекада нинди фильмнар барлыгын беләп, өлкән, урта, кече яшьтәгеләр өчен кызыклы картиналар сайларга мөмкин.

Күп дружиналар янәшә-тирәдә урнашкан кинотеатрлар базасында пионер кинотеатрлары оештыралар. Атна дәвамында кинотеатрда өлкәннәр өчен фильмнар күрсәтелә, ә ял көне көндөз кинотеатр балаларга бирелә һәм мәктәп балаларына гына хезмәт күрсәтә. Бу сәгатьләрдә алар монда тулысынча үзләре хужа: кассада билет саталар, үз мәктәпләрендә һәм күрше мәктәпләрдә билетлар тараталар. Көргәндә контрольдә торалар, залда һәм фойеда тәртип саклыйлар, фильмны үзләре күрсәтәләр. Бу барлык эшләрдә аларга, әлбәттә, кинотеатр работниклары булыша.

Ә иң әйбәте — дружинада кинога төшерә һәм үз фильмнарын күрсәтә торган чын киностудия булдыру. Андый студияләр һәм түгәрәкләренң саны артканнан-арта бара.

Пионер һәм мәктәп киностудияләрен оештыру зур һәм кирәкле эш, аңа һәр яктан ярдәм итәргә һәм үстерергә кирәк. Студияләренң әһәмияте шунда ки, алар төрле яшьтәге, төрле нәрсәләр белән кызыксынучы һәм мавыгучы балаларны: яшь техникларны, әдәбиятчыларны, рәссамнарны, үзешчән сәнгатьне яратучыларны берләштерә — кинода техника һәм сәнгать бик тыгыз үрелә бит: фильм өчен сценарий язарга өйрәнергә, дикторлык осталыгын үзләштерергә, киноаппаратура белән эш итә һ. б. белергә кирәк.

Яшь кино сөючеләргә уку йортлары, клублар һәм предприятиеләренң үзешчән студияләре (алар хәзер күп жирдә төзелә) оештыру мәсьәләләрендә һәм практик ярдәм күрсәтәләр. «Зур» кинематографиянең иңат коллективлары, СССР кинематографлар союзының урындагы бүлекләре дә ярдәм итә. Тик, әлбәттә, өлкәннәргә мөрәжәгать итәргә, аларга үз планнарыгыз һәм кыенлыкларыгыз хакында сөйләргә кирәк. Кино төшерү өчен темалар житезлек. Мәктәп һәм пионер тормышы, Бөтенсоюз маршы эшләре, экскурсия һәм сәяхәтләр, хезмәт һәм ял — болар барысы да пионер кинофильмнары өчен менә дигән сюжетлар. Балалар үзләре сценарий язсар, фильмнар төшерер, аларны магнитофон ярдәмендә тавышландырыр яисә сөйләп баручы язмалар әзерләр, әзер фильмнарны эшкәрттер, монтаж ясар һәм күрсәтер. Киностудиядә бөтенесенә дә эш табылыр!

Яшь кино сөючеләренң жәй көне пионер лагерендагы эшчәнлегенә нинди мавыктыргыч һәм күпьяклы! Монда «киноаппарат белән ауга чыгу» да, урманда, кырда, жанлы почмакта үсемлекләр һәм хайваннарны кинокүзәтү дә. Туган як буйлап оештырылган сәяхәтләрдә бөтен бер киноэпопея тудырырга була. Мәсәлән, «Безнең шәһәр (район, өлкә) унберенче бишьеллыкта» һ. б.

РАДИО

«Тыңлагыз! Тыңлагыз! ... исемендәге алдыңгы отряд саравы буенча концерт тапшырабыз». Мәктәп радиоузлы шундый вакыйгалар турында еш хәбәр итәме?

Сәнгатьне пропагандалауда радионың роле бик зур булырга мөмкин. Бу исә бөтен тәһфесләрдә, теләсә кайсы буш минутта радио аша музыка һәм жыр тапшырырга дигән сүз түгел. Юк, сезнең пионер радиостудиягез тапшырулары төрле-төрле булсын. Пионер яңалыклары, сатирик газеталар, белдерүләр, спорт һәм танып-белү тапшырулары үзара чиратлашсын. Эмма грампластинкага язылган яхшы концертлар, музыкаль, әдәби һәм театраль викториналар өчен дә вакыт табылсын.

Сәнгатькә багышланган тапшыруларга һәр көнне билгеле бер вакытны бирергә кирәк. Әгәр дружинада сәнгать сөючеләр клубы бар икән, бу турыда ул кайгыртчак. Әгәр андый клуб булмаса, дружина советы бу тапшыруларны алып баруны сәнгать сөючеләр группасына йөкли ала. Вожатый һәм укытучы булышлыгында алар һәр атна өчен тапшырулар программасын төзиләр, аларның бурычы — кызыклы материалларга заказ бирү яисә аларны табу, аларның вакытында бирелүен күзәтеп тору.

Бу атнада комсомол жырына багышланган музыкаль викторина үткәргә уйладык ди. Әлеге викторинаны төзәргә кем булыша ала? Радиогруппа членнары мәктәп хоры житәкчесенә мөрәжәгать итәләр. Ә викторинага кәргән жырларның өзекләрен хорда катнашучылар башкара.

Чираттагы тапшыруны Д. Д. Шостакович истәлегенә багышларга карар ителә. Радиогруппа членнары аның тормышы һәм ижаты турында кечерәк кенә материал эзерлиләр. Ә аннары атаклы музыкантның әсәрләре грампластинка язмасында башкарыла.

Мәктәп радиостудиясе сәнгать турындагы китапларны яхшы пропагандалаучы була ала. Әйтик, балаларда теге яки бу китапны тулысы белән укып чыгу теләген уятыр өчен, шул китаплардан кызыклы өзекләр тапшырырга була. Китаплар турында укучыларның фикерләрен бирергә мөмкин. Киләсе атнада уздырылачак сәнгать буенча викторинада нинди китаплардан материаллар файдаланылачагы турында белдерергә була.

Әгәр сез музейлары һәм картина галереялары булган шәһәрдә яшисез икән, мәктәп радиосы кайда нинди күргәзмәләр оештырылуы, нәрсәләргә карага кирәклегенә турында пионерларга даими хәбәр итеп торырга тиеш. Мондый хәбәрләргә музейда яисә күргәзмәдә үзе булып, андагы экспонатларны үзе күргән балалар сөйләсеннәр. Аларга тыңлаучыларның игътибарын җәлеп итәрлек берәр кызыктырак нәрсәгә җентекләбрәк искә төшерү кыен булмаячак.

КАРИНА ГАЛЕРЕЯСЫ

Балалар тормышына, аларның бик кечкенә чагыннан ук, экиятләр һәм яраткан беренче китаплары аша якты бизәклә, гажәеп сурәтләр дөньясы килеп керә. Мавыгып һәм талантлы итеп рәсем төшермәгән бала юктыр. Ә аннары еш кына балада без сынлы сәнгать дип атаган нәрсәгә салкынаю башлана. Ижатның бу төре белән баланы таныштыруны соңрак та давам иттермәгәнә түгелме икән?

Хәзер рәсем ясату, хәтта халык ижатының төрле төрләре, гамәли сәнгать белән таныштыру балалар бакчасы программасына кәргән. Кызганычка каршы, мәктәп программалары бу мәсьәләдә калышалар әле. Шуңа күрә бу кимчелеккә бетерүдә пионер оешмасының мөмкинлекләреннән файдалану аеруча мөһим. Барыннан да элек баланы сәнгать әсәрен танып белергә өйрәтергә кирәк.

Картинаны танып белү ни дигән сүз соң ул?

Ни өчен без табигать кочагында йөргәндә алдыбыздагы күренешкә, аның матурлыгына сокланып, кайчагында: «Күрегезче, бөтенләй

Левитан каенлыгы кебек!», яисә «Рерих картинасындагы кояш баешы диярсең!», «Нәкъ Гоген буяулары төсле!», дип әйтеп куябыз. Ихтимал, теге яисә бу рәссамның төп асылын, үзенчәлеген аңлау безнең танып-белүебезне киңәйтә, аны тагы да тирәнәйтә, сәнгатьтә генә түгел, элек битараф караган нәрсәләргә күрә белү сәләтен арттырадыр. Сүз, әлбәттә, пейзаж турында гына бармый. Сюжетлы, жанрлы, сугыш турындагы картиналарны без нич тә ниндидер вакыйга сурәтләнүгә өчен генә бәяләмибез бит. Документаль фотография фактларны дөресрәк һәм төгәлрәк чагылдыра. Әгәр дә рәссам өчен иң мөһим фактография икән, ул чын рәссам түгел. Талантлы оста безне әйбернең һәр детален җентекләп ясауы белән түгел, ә сурәтләнүгә өйрәнгән үз мөнәсәбәтә һәм, нинәйтә, тормышка мөнәсәбәтә белән сокландыра. Аның буяу төшерүе, колориты, кешеләрнең йөзен сурәтләү алымы, аның шартлылыгы яисә төгәл реализмы — менә шушы барлык үзенчәлекләре белән күңелне кузгатып, шатланырга яисә борчылырга, ләззәтләнүгә, тирән уйланырга мәҗбүр итеп, онытылмас тәэсир тудыра.

Балаларны сынлы сәнгатьне менә шулай күрә белергә, шулай аңларга өйрәтергә кирәк. Моңа ничек ирешергә соң?

Монда барыннан да элек, әлбәттә, музейларга, картина галереяларына, күргәзмәләргә даими йөрү ярдәм итә. Әсәрләргә аңларга тәҗрибәле экскурсовод булыша. Ә мондый мөмкинлек булмаган жирдә нишләргә? Күп кенә дружиналарда күптәннән инде сынлы сәнгать белән танышуның кызыклы формаларын таптылар. Бу — үз мәктәпләрендә оештырылган картина күргәзмәләре. Мондый күргәзмәне мәктәп коридорында, залда, пионер бүлмәсендә оештырырга була.

Теләсә нинди күргәзмә дә аның максаты, мәгънәсе ачык билгеле булса гына яхшы. Ә кайвакытта шулай да була: бөтенләй төрле-төрле, бер-берсеннән бик ерак торган әсәрләрнең репродукцияләрен янәшә элөп куялар (Крамскойның «Билгесез ханым»ын һәм Решетниковның «Тагын икеле»сен, Куинджиның «Каенлыг»ын һәм Грековның «Тачанка»сын, Шишкинның «Нарат урманында иртә»сен һәм Айвазовскийның «Тугызынчы вал»ын) һәм әйбәт булды дип уйлыйлар. Болай эшләгәндә балаларда сәнгать мәктәпләре турында да, аерым осталарның ижади алымнары турында да күзаллау булмый. Шуңа күрә күргәзмәнен эчтәлеген яхшылап уйларга кирәк: анда кайсы рәссамнарның әсәрләре куелачак, балаларны иң элек сынлы сәнгатьнең нинди жанрлары белән таныштырырга?

Күргәзмәдә әсәрләр артык тыгыз һәм чуар булмаса тиеш. Мәктәп галереясында репро-

дукциялар күп булса, элбәттә, әйбәт. Әмма бу һич тә әлегә байлыкны берьюлы файдаланырга дигән сүз түгел. Картиналар (житмәсә кечкенә репродукцияләрдә) күп булганда, балаларга нәрсәндер күрәп аерып алу һәм аны тою авырлаша, ирексездән игътибар таркаулана. Шуңа күрә, барлык картиналарны берьюлы куйганчы, экспозицияләргә ешрак алыштыру файдалырак.

Әйтик, беренче тапкыр художник-передвижникларның иң яхшы картиналарын, икенчесендә, тәэсирне тирәнәйтү өчен, аларның берсенен генә әсәрләрен куярга. Аннары тематик күргәзмә оештырырга, мәсәлән, «Рус художниклары туган ил табигате турында» дигән темага. «Безнең көн геройлары совет художниклары сурәтләвендә» дигән күргәзмә дә кызыклы булачак.

Балаларны сынлы сәнгатьнең төрле төрләре, ә аннары жанрлары белән дә таныштыру зарури. Берничә тематик һәм жанрлы экспозиция бирергә, графика күрсәтергә була.

Күргәзмәне оештырганда, элбәттә, хәбәрдар кешеләр — белгечләр ярдәм итәргә тиеш. Алар репродукцияләргә сәнгать мәктәбен искә алып, хронологик эзлеклелектә дәрәҗә урнаштыруда киңәш бирергә тиешләр. Балалар арасынан экскурсоводлар хәзерләүдә дә аларның булышуы кирәк. Экскурсовод исә художникның биографиясе һәм теге яки бу картинаның кайчан язылуы турындагы мәгълүматлар белән генә чикләнәргә тиеш түгел. Экскурсовод өлкәннәр төзеп биргән аңлатма текстны, үз сүзен өстәргә, үз фикерен әйтәргә куркып, һәрвакыт бер үк сүзләр белән кәгазьдән укып барса да бик күңелсез килеп чыга. Ә үз фикере бармы икән соң аның? Берәр малайга яисә кызга иптәшләрен галерея буйлап сәяхәт иттерүне тапшырганчы, менә нәрсә турында кайгыртырга кирәк. Экскурсовод картиналарны күрә белү, аңлау сәләтенә ия булырга һәм шуңа башкаларны да өйрәтергә тиеш. Картиналар тирәсендә туган бәхәсләрдән, үз фикерләрен әйтүләрдән курыкмаска кирәк.

Экскурсоводлар әзерләү өчен дә, сәнгатькә тартыла башлаган барлык балалар өчен дә әйбәт китапханә — художниклар турында, аерым картиналар турында, рус һәм чит ил сәнгате, аның жанрлары турындагы китаплар кирәк.

Пионерлар, бигрәк тә өлкәнрәкләре, хәзерге сәнгать белән бик кызыксыналар. Алар зурларның сынлы сәнгать турындагы сөйләшүләрен һәм бәхәсләрен тыңлыйлар, аларның «модернизм», «абстракт сынлы сәнгать» кебек терминнарның нәрсә аңлатуын беләсәләре килә. Мондый сорауларны җавапсыз калдырырга ярамай.

Мәктәп галереясы ничегрәк эшләр соң? Башта монда, мөгаен, барлык отрядлар да экскурсиягә килергә теләр, алар бирегә эле кат-кат килерләр. Бу вакытта экскурсоводларның эшләре аеруча күп булачак. Экскурсиягә килүчеләр өчен төгәл расписание төзәргә кирәк булыр. Соңрак, экскурсантлар ташкыны кимегәч, галереяга тәнәфес вакытында кечерәк группалар булып һәм берәм-берәм йөри башлыйлар. Шулай булгач, тәнәфес вакытларында да экскурсоводларның дежур торулары кирәк.

Галереялар турындагы киңәшләрнең соңында тагын шуны әйтәсе килә: бер үк репродукцияләр балаларны туйдырып бетермәсен, ел дәвамында күп санлы рәссамнар һәм аларның әсәрләре белән таныштырга мөмкинлек булсын өчен, экспозицияләргә ешрак алыштырыгыз.

Мәктәп картина галереяларын оештыручылар репродукцияләр ярдәмендә балаларны скульптура һәм архитектура белән дә таныштырырга мөмкин икәнлегенә турында бик еш кына оныталар. Күргәзмәдә төрле чордагы рус һәм чит ил төзелеш сәнгате, архитектура-сына багышланган репродукцияләр һәм рәсемнәрне күрү кызык булачак. «Шәһәрбез кичә, бүгөн, иртәгә» дигән исем астында аның тарихи һәйкәлләрен дә, хәзерге йөзгә дә, безнең көннәрдәгә һәм киләчәктәгә төзелешләрбезне дә чагылдырган күргәзмә балаларның игътибарын җәлеп итәчәк, күп сораулар һәм бәхәсләр тудырачак.

ЭКРАНДАГЫ КАРТИНАЛАР

Музыканы радиодан тыңларга, ә картинаны экраннан карарга була. Моның өчен экранның зур булуы бөтенләй шарт түгел. Туңкыма кисәгә яисә кәгазь бите, проекцион фонарь һәм берничә диафильм — балаларны художникларның иң яхшы әсәрләре белән таныштырырга мөмкинлек бирә торган гади аппаратура менә шул. Безнең илдә совет һәм чит ил сынлы сәнгатенә багышланган бик әйбәт төсле диафильмнар чыгарылган. Третьяков галереясы, Эрмитаж, Дрезден галереясы, атаклы художникларның иҗатлары турында диафильмнар бар. Пионерлар белән эшләгәндә алардан файдаланыгыз.

БОРЫНГЫ ИСТӘЛЕКЛӘР

Безнең илебездә сәнгать әсәрләренә бай. Крайны өйрәнү музейлары һәм картина галереялары булмаган урыннарда да кызыклы скульптура һәм архитектура истәлекләре табыла. Кызганычка каршы, әле балалар бик еш кына үз туган якларының һәм аның

эйләнә-тирәсенен культура хәзинәләре турында, рус сәнгатенең гажәеп әсәрләре булган борынгы утарлар һәм чиркәүләр турында күңелне рәнжәтерлек дәрәжәдә аз беләләр. Походта, таныш булмаган авыл яисә кечкенә шәһәр аша узганда, вожатый йортлардагы челтәрләп эшләнгән матур тәрәзә йөзлекләренә, әтәчләр, чәчәкләр һәм башка орнаментлар төшереп чигелгән сөлгеләргә балаларның игътибарын юнәлтәргә тиеш. Совет республикаларының һәркайсында борынгыдан безнең көннәргә кадәр килеп житкән халык ижаты әсәрләре кадерләп саклана. Борынгы осталык халыкта яши. Агач һәм сөякне сырлап бизәк төшерү, челтәр бәйләү, гажәеп балчык уенчыклар, савытлар ясау белән шөгыйльләнүче авыллар әле дә аз түгел... Халык сәнгате үрнәкләрен, элекке осталарның серләрен балалар булмый кемнәр өйрәнсен һәм үزلәштерсен соң! Балалар булмый, кемнәр борынгы истәлекләргә кадерләп сакласын!

Дружинада өлкәнрәк пионерлардан экспедиция отряды төзәргә мөмкин. Аның членнары край музейлары, белгечләр белән элемтәгә керәләр, кайсы районнарда истәлекләр, сәнгать хәзинәләре барлыгын, халык художникларының, осталарының кайларда яшәвен беләләр. Алар турында сөйли алырлык кешеләргә дә табалар... Әгәр балалар бу эш белән чыңлап торып мавыксалар, алар әле моңа кадәр билгеле булмаган архитектура, картина, скульптура истәлекләрен дә аңарга мөмкиннәр. Мондый табылдыклар турында жирле музейга яисә өлкәнең крайны өйрәнү музейна хәбәр итәргә кирәк. Шундый табылдыклар нигезендә экренләп үз музейны төзәргә дә мөмкин. Мондый музейлар күп мәктәпләрдә бар инде. Тора-бара экспедиция отряды үзгә бертөрле экскурсия бюросына әверелә, ул отрядлардан экскурсиягә заявкалар ала, музейлар, экскурсоводлар белән килешә.

Ә вожатыйга, балалар күргәзмәгә яисә музейга барып алдынан, экскурсияне үткәрүче белән очрашырга кирәк. Ул экскурсоводка балаларның нәрсәне белүләре, нәрсәне күргән булулары турында сөйләргә тиеш. Балаларга сәнгать әсәрләре турында бик күп гомуми мәгълүматлар биреп аларны алжытмауларын үтенергә кирәк, анысы өлгерер әле. Иң мөһиме, балаларда сәнгатькә мәхәббәт уяту, аларны күрә, танып белергә өйрәтү.

МАТУРЛЫКНЫ КҮРӘ БЕЛЕРГӘ

Әлегә кадәр без сәнгать чаралары ярдәмендә гүзәллекне тою хисләрен үстерү турында сөйләдек. Әмма без баланың (зурларның да) эстетик зәвыгы музыка тыңлаганда, картина караганда, яхшы китап укыганда гына фор-

малашмавын да беләбез бит. Балалар матурлык белән көндәлек тормышта даими очрашып торалар.

...Сез пионерлар белән зур металлургия заводы цехына керәсез. Яктылык та алай күп түгел югыйсә, янәшәндәге кешене ишетеп булмаслык тавыш та. Ләкин менә, озын нечкә еландай сузылып, агарганчы кыздырылган металл эретмәсе агып китте, аңардан тимерчыбык эшләчәкләр. Ал тасма конвейер буйлап бер участоктан икенчесенә шуып бара. Эшченең оста кулы бу агымны төгәл һәм житез хәрәкәтләр белән кирәк урынга юнәлдәрә. Балалар үзләре дә сизмәстән: «Нинди матур!» — дип куялар.

...Отряд колхозга игеннәргә урып-жыюда булышырга бара. Сукмак комбайн эшләгән басу буйлап үтә. Балаларны бер минутка гына туктатыгыз. Алар бу мәһабәт күренеш — бодай дингезе, корабльдәй зур комбайн, жәйге күкнең чиксез зәңгәрлегә белән хозурлансыннар! Нинди гүзәллек, киңлек!

Әйе, болар чыннан да матур. Әгәр дә шушы матурлыкны тудыручы кеше балаларга үз осталыгының серләрен аңса, балалар алдына чын матурлык — хезмәт матурлыгы үзенең бөтен тирәнлегә белән килеп басар.

Гүзәллекне тою хисен үстерүдә табигать аерым бер урын алып тора. Әмма вожатыйлар туган як буйлап үткәрелгән походларының, лагерь тормышының эстетик ягына кайвакытта тиешле әһәмият биреп житкермиләр.

...Отряд өч көн буена юлда, әмма балалар бер мәртәбә дә таң атуын күрмәделәр. Бер мәртәбә дә төнге урман авазларын тыңламадылар. Вожатый пионерларны агачларның төрләре белән таныштыруда бер генә мөмкинлекне дә файдаланмый калмады, агачларның яшен киселгән төпләрдәге божраларга карап билгеләргә өйрәтте, кәүсәләргә кайрысына карап дөңьяның якларын ничек белергә кирәклеген әйтте. Бу бик әйбәт һәм ничиксез кирәк нәрсә. Тик шунысы кызганыч, вожатый үзенең нәни юлдашларын табигатьнең кабатланмас матурлыгына, кояш нурларының яфракта гажәеп төсләр белән уйнавына, иртәнге яктылыкта һәм кичке энгерменгердә тирә-юньнең ничек үзгәрүенә игътибар иттерергә онытты.

Шулардан соң күп кенә балаларның ял иткән аланлыкта буш банкалар, кәгазьләр ташлап китүе гажәпмени? Ул гына да түгел, әле генә күлгәсәндә үзләре ял иткән агач кәүсәсен жәрәхәтләп, үз исемнәрен дә язып китәләр. Матурлыкка битараф караучы кеше ямьсезлеккә дә игътибар итми...

Вожатыйның эше күптөрле һәм санап бетергесез. Ул аларның һәркайсына жентекләп хәзерләнгән һәм әйбәт үткәрергә тырыша. Ә соң

ул пионер тормышының никадәр кызыклы булуы, аны нинди традицияләр бизәве турында еш уйланамы икән?

Әгәр дә моңа «сәнгать таләбеннән» якын килсән, мөгаен, күп нәрсәгә башкачарак карар иден. Мисал өчен, менә пионер бүлмәсе — дружина штабы, аның эшчәнлегенә үзәге. Еш кына аны мәктәптәге иң матур бүлмә дип әйтеп булмый. Киресенчә, склад яисә канцелярия сымаграк бер бүлмә. Стеналарда эчпошыргыч монтажлар эленгән, өстәлләрдә, шүрлекләрдә, шкафларда альбом өемнәре тузанланып ята. Аларга күпме хезмәт куелган, ә балалар исә аларны карап куану бәхетеннән мәхрүм.

Өстәлгә кызыл комач жәелгән, әйтерсәң бертуктаусыз жыелыш бара. Ә өстәл өстендә таушалып беткән иске журналлар. Тәрәзәләрдә һәм ишекләрдә уңып беткән тузанлы пәрделәр.

Кайбер вожатыйлар: пионер бүлмәсен бизәргә акча юк, диләр. Ә хикмәт нич тә анда түгел!

Ленинград мәктәпләреннән бер вожатый пионер бүлмәсен бизәү өчен дружинада иң яхшы проектка конкурс оештырырга тәкъдим итә. Жюрига төрле проектлар килә: яхшылары да, начарлары да бар. Ә алар нигезендә төзелгән гомуми проект хәтта белгеч-художниклар фикеренчә дә бик яхшы дип бәяләнә. Отрядларда, түгәрәкләрдә, шефлык итүче заводта кызу эш башлана, һәм бер айдан соң пионер бүлмәсе танымаслык булып үзгәрә.

Ямьсез пәрделәр алына, һәм бүлмә яктырып, киңәеп киткәндәй була. Балалар стеналарны матур ачык төскә буйыйлар. Тәрәзә төбенәң берсе бакчага эверелә. Икенчесенә су асты үсемлекләре үсеп утырган һәм төбенә ташлар сибелгән зур аквариум урнаштыралар. Күргәзмәләр һәм пионерлар ясаган эйберләр өчен стена буена шудырмалы шүрлекләр ясап куялар. Төз озын таякка шарнирлар ярдәмендә беркетелгән рамнардан торган эйләнмәле витриналар эшләнә, аларны утыртып куелган китап битләре кебек ачып карарга була. Монда барлык отрядлардан, дружиналардан, күрше мәктәпләрдән хәбәрләр, совет һәм чит ил пионерларының кызыклы эшләре турында язмалар даими рәвештә яңартылып тора. Озын, шыксыз канцелярия өстәле урынына төрле төстәге пластиклар белән капланган кечкенә өстәлләр куела.

Пионер бүлмәсендә хәзер эшләргә дә уңайрак, монда болай гына да керәсе килеп тора — күңелле!

Традицион пионер ритуалларының эстетик ягын карап үтик. Аларның әһәмияте дә — төгәл, матур, табигый итеп үткәрелгәндә генә бит. Ә кайчакта болай була.

...Вожатый карлыккан тавыш белән унынчы тапкыр: «Дружина, тезелергә!» — дип кабатлый. Әмма пионерлар бу боерыкны үтәргә ашыкмыйлар: берәүләре аны ишетми, икенчеләре, ишетсәләр дә, боерык бирелү белән аны үтәү арасында байтак вакыт үтәсен беләләр. Ә пионер бүлмәсендә шкаф өстендә

ЖЫРНЫ НИЧЕК ӨЙРЭНЕРГӘ

Вожатыйга ярдәм йөзеннән, мисал өчен «Яшь пионерлар маршы»н ничек өйрәнергә икәнлеген карап үтик. Жырның музыкасын композитор М. Фрадкин, сүзләрен Л. Ошанин язган. Текстны татарчага шагыйрь Ә. Исхак тәржемә иткән.

Башлап вожатый жырны үзе яхшылап өйрәнергә тиеш. Моңың өчен жырчыныкы кебек көчле тавышка ия булу мәжбүри түгел. Әмма музыканы яхшы сиземләү һәм хор белән жырлауның кайбер күнекмәләрен үзләштергән булу кирәк. Бу сыйфатлар көйне дөрес башкарырга, жырның характерын тыңлаучыга житкерергә, ә алга таба балалар жырындагы ялгышларны ишетеп алырга һәм аларны төзәтә белергә мөмкинлек бирәчәк.

Жырны үзегез яхшылап өйрәнгәч, пионерларга жырлап күрсәтә аласыз.

Башта жырны тулысынча башкару яхшырак, болай эшләгәндә, көй хәтердә тизрәк калачак. Аннары балаларга жырның авторларын әйтергә, өйрәнәчәк жырның характеры һәм эчтәлегә аңлашыламы-юкмы икән-

леген ачыкларга кирәк. Шуннан соң аны өйрәнә башларга мөмкин.

Моңың өчен жырның көе аерым өлешләргә (музыкаль фразаларга) бүленә. «Яшь пионерлар маршы»нда жыр куплетының төп өлеше — ике, ә кушымтасы өч кисәккә бүленә.

Вожатый куплетның төп өлешенәң беренче кисәген башкара (кабатлап башкарылса, тагын да яхшырак):

Кемнәр анда тигез басып,
Шаулап, жырлап баралар?

Шуннан соң ул сүзләргә укып күрсәтә һәм балаларга кабатлап әйтергә куша.

Жырны өйрәнүдә нинди дә булса музыка инструменты ярдәм иткән очракта, көйнең бу өлешен шул инструмент башкаруында гына тыңлап карау бик файдалы. Ә балаларга исә, инструментка кушылып, күңелдән, эчтән генә жырларга кушыла.

Аннары хор, житәкчегә кушылып һәм аны тыңлап, көйнең элегә өлешен акрын гына жырлый. Шуннан соң

быргы тузанланып ята. Сбор турында хәбәр-не нигә ул бирми? Тезелергә команда бер генә тапкыр — төгәл, яңгыравыклы итеп бирелергә тиеш, һәм аны үтәмәү мөмкин булма-сын. Бу, әлбәттә, күпмедер дәрәжәдә сәнгать, эмма вожатый аңа ия булырга тиеш.

...Ә хәзер вожатыйдан сорыйсы килә: бу бүлекне укыгач, аның алдына үти алмаслык бурычлар куела дип уйламадымы икән ул? Чыннан да, сәнгатьне, аның төрле чагылыш-ларында, һәр малай һәм һәр кызның тормы-шына үтеп керерлек итәргә мөмкинме соң?

Илебезнең алдынгы педагоглары, вожатый-ларының тәҗрибәсе моны мөмкин дип рас-лый. Талантсыз балалар юк — тик аларга үзләренә талантын ачарга ярдәм итәргә ге-нә кирәк.

Әлбәттә, эш монда, балаларны гүзәллек дөньясына тартып, берничә зур талант үсте-рүдә генә түгел. Матурлык хисенә камилле-ге — тирән эстетик кичерешләргә сәләтле-лек — кешенең бөтен рухи байлыгына, аның карашларына һәм тирә-юньгә, кешеләргә мө-нәсәбәтенә зур йогынты ясый.

Кешедә эстетик һәм этик башлангыч үзара аерылгысыз. Үзен коммунистик тәрбия кебек изге эшкә багышлаган вожатыйга моны һич тә истән чыгарырга ярамый.

ПИОНЕР БЭЙРЭМЕ. АНЫҢ ҮЗЕНЧЭЛЕГЕ ҺӘМ ТЭРБИЯВИ ӘНЭМИЯТЕ

Бэйрэм — пионер тормышының аерылмас бер өлеше. Отрядлар һәм дружиналар эш-

чәнлегенә һәр ягы чын мәгънәсендә бэйрэм рухы белән сугарылган булырга тиеш. Бала-лар бэйрәмнәре күп. Аларның саны һаман арта бара. Бэйрәмнәргә игътибарның көчәюе аңлашыла. Алар балаларга эстетик ләззәт бирәләр, шул ук вакытта дөньяга караш тәр-бияләүдә булышалар, белем даирәсен киңәй-тәләр һәм сәнгать зәвыгын үстерәләр, бала-ның әхлакый йөзен формалаштыралар, тату коллектив булдыруда ярдәм итәләр, балалар-ның ижади активлыгын арттыралар.

Эмма бэйрәмнәренә педагогиканың төп та-ләпләренә җавап бирерлек итеп оештырганда гына аларның уңай йогынтысы булырга мөм-кин.

Балалар һәм яшүсмерләр теге яки бу ча-рада, аларның үсеш, аң-белем дәрәжәсен, кы-зыксынуларын истә тотып эш иткәндә, актив-рак катнашалар. Яшүсмерләргә, әйтик, чыр-шы бэйрәменә билет (хәтта гадәти булмаган һәм кызыклысына да) тәкъдим итсәң, алар канәгатьсезлек белдереп: «Без нишлик анда, нәниләр өчен ул», — диләр. Димәк, бэйрәмдә катнашучыларның яше анык билгеле булыр-га тиеш.

Балалар бэйрәмен оештыруда икенче мө-һим шарт — уен. Ул шулай булды һәм бу-лачак. «Уен, ямьлелек бирүче элементлар сакланарга тиеш, пионер хәрәкәте балалар хәрәкәте ул», — дип язды Н. К. Крупская.

Нинди генә бэйрәмне алсак та, ул уен бе-лән үрелеп барылса гына чын мәгънәсендә мавыктыргыч, хис-тойгылы, кызыклы була.

Беренче класс укучысы символик тасманы

көчләрәк тавыш белән, бу юлы инде җитәкчедән баш-ка гына, тагын бер тапкыр кабатлый.

Эгәр дә хор яки анда катнашучыларның берәрсе көйнең кайсы да булса кисәген дәрәс башкармаса, ха-таны шунда ук төзәтергә тырышырга кирәк, юкса ул гадәткә керәчәк һәм аны төзәтү кыенрак булачак.

Кайчак көйне беркадәр салмаграк темпта җырлап күрсәтү файдалы. Бу исә көйнең кыенрак яки башкару-чылар дәрәс җырлый алмый торган өлешләрен аеруча басым ясап күрсәтү өчен эшләнә.

Көйне бер тапкыр бөтен хор белән түгел, ә аерым төркемнәр белән җырлап карарга мөмкин; бу очракта иң элек көйне яхшы отып алган һәм аны дәрәс итеп башкаручы балалар, ә аннары калганнар җырласын. Шул вакыт бөтен хор көйнең дәрәс итеп башкарылуын ишетер һәм аны яхшы отып алыр.

Куплетның төп өлешенә беренче кисәген өйрәнгәч, аның икенче кисәгенә күчәргә мөмкин:

Комсомолларның алмашы —
Яшь пионерлар алар.

Көйнең бу кисәге аннан алдагысы кебек үк өйрәнелә. Көйнең икенче кисәген дә өйрәнгәч, куплетның төп өлеше тулысынча башкарыла. Башта җитәкче үзе җыр-лый, ә аннары бөтен хор ике тапкыр кабатлый.

Хорның көйне иркән һәм җиңел, артык көчәнмичә башкаруына ирешергә кирәк. Башта ук артык көчле та-выш белән җырлый башласаң, көйне шома итеп башка-руы, югары авазларны дәрәс алуы кыен булачак. Бе-ренче куплетның төп өлешен өйрәнгәч, кушымтаны өй-рәнә башларга мөмкин.

«Яшь пионерлар маршы»нда ул өч кисәккә бүленә.

Кушымтаны өйрәнү шул ук тәртиптә бара. Башта җитәкче кушымтаның беренче кисәген җырлап күрсәтә:

Пионер, югалтма бер минутны
Һәм имә түбәңгә син башың.

Аннары кушымтаның калган кисәкләре өйрәнелә.

Җырлаганда тынны, бөтен музыкаль фразага җитәр-лек итеп, дәрәс файдалануга игътибар итәргә кирәк. Артык кычкырып җырлау еш кына тынны дәрәс фай-

кискән һәм жиз кыңгырау (хәзер инде һәр-кайда электр звоноклары булса да) чынлаган, ә унынчы класс укучылары мәктәпкә тәүге тапкыр аяк баскан балаларны житәкләп тантаналы төстә классларга озаткан 1 сентябрь — Белем бәйрәме булсынмы... Яисә әдәби викториналар, конкурслар, яраткан китаплардагы һәм әкиятләрдәге геройлар белән очраштырган «китап бәйрәмнәре»ме. Мәктәп балалары үзләренең чит илдәге яштышлары янына читтән торып сәяхәткә юнәлгән 1 июнь — Балаларны халықара яклау көнәме...

Әмма вожатыйга теләсә нинди уенны бәйрәм белән бутарга һич тә ярамый. Уенны гына да түгел. Кызганычка каршы, бездә әле еш кына бәйрәмне, сборны, пионер учагын, телдән журнал чыгаруны, кызыклы кешеләр белән очрашуны, әдәби-музыкаль композицияләргә, ягъни барлык күмәк эшләргә еш кына бер-берсә белән бутыйлар. Шушындый буталыштан бәйрәмнең эчтәлегә саега, аңа таләпчәнлек, һәм, димәк, аның тәрбияви әһәмияте дә шактый кими.

Шуны өчен вожатыйга күмәк төстә үткәрелә торган пионер бәйрәмнәренә хас үзенчәлекләргә күрсәтеп үтәсе килә. Барыннан да элек, бәйрәмнең эчтәлеген тирән, ачык һәм аңлаешлы итеп ачмый торып, анда балаларның актив катнашуына ирешергә, аны шушы эчтәлеккә җавап бирерлек итеп кабатланмас кызыклы төстә оештырырга мөмкин түгел.

Балалар бәйрәмгә һәрвакыт яңа кызыклар күрү теләгә белән киләләр. Бу өметләргә ак-

ланмаса, алар күнелсезләнәләр. Шунлыктан балалар, һәркайсы үзенең ни дәрәжәдә тәрбияләнә булуына карап, канәгатьсезлек белдерәләр, бәйрәм дәвамында үзләренең уңай сыйфатларын күрсәтә алмыйлар. Кайвакытта күнелсез һәм кызыксыз мәктәп кичәләрендә конфликтлар килеп чыгуы юкка гына түгел бит.

Шуңа күрә, бәйрәмне оештыру турында уйлаганда, вожатый балаларда аның идеясенә һәм эчтәлегенә юш килә торган кичерешләр, дулкынлану хисләре тудырырга ярдәм итәрлек чаралар һәм алымнардан тулы файдаланырга тырышырга тиеш.

Бәйрәмдә катнашу һәрвакыт ирекле булсын. Монда мәжбүрлек ярамаган кебек, чикләү дә булмаска тиеш.

Бәйрәмгә хәзерлек пионер үзидарә органнары ярдәмендә, йөкләмә һәм поручениеләргә рәвешендә, дружинада, отрядта җауапкерчелек. Вожатыйның максаты — бу эшнә дружинада яисә лагерьда бер пионер да читтә калмаслык итеп оештыру.

Тәрбия бурычларын хәл итүгә комплекслы якин килү мисаллары рәвешендә «Салют, Жинү!», «Һәрвакыт булсын кояш!» кебек халықара фестивальләргә, Бөтенсоюз «Аңаган» уены финалларын, пионерларның Бөтенсоюз слетларын, укучылар ижатының Бөтенроссия бәйрәмнәрен, яшәү техниклар, янгын сүндерүчеләр, натуралистлар, юл хәрәкәтләргә инспекторлары слетларын күрсәтергә була. Балалар китаплары, музыкасы, балалар фильмы, театры

далана белмәүдән килә. Моның шулай икәнәе төшенү өчен, җырны өйрәнгәндә югары нотада юри озаграктукталырга мөмкин — бу нотадагы авазны ничек дөрес итеп алырга икәнәе һәркем төшенерлек булсын.

Авазны артык көчле җырлау кайчак көчәя баручы музыкаль фразаны башта ук бик кычкырып җырлый башлаудан килә.

Кушымтаның икенче кисәген өйрәнгәч, аны — беренче кисәгә белән бергә, ә өченче кисәген өйрәнгәч, барысын бергә җырлыйлар.

Аннары җитәкче куплетны тулысынча башкара. Ул дәртле һәм җиңел башланып китә. Шуннан соң куплетны бөтен хор башкара.

БИЮНЕ НИЧЕК ӨЙРӘНЕРГӘ

Биюне дөрес кую өчен, иң элек биюнең язмасын дөрес аңларга кирәк. Мондый язмаларны махсус китаплардан һәм «Вожатый» журналынан табарга мөмкин.

Биюнең язмасы һәрвакыт билгеле бер тәртиптә эшләнә: башлап биюнең кыскача эчтәлегә бирелә, нинди

характерда башкарылырга тиешлеге күрсәтелә һәм нинди костюм кирәклегә аңлатыла.

Аннары биюнең нинди фигуралардан торыш сурәтләнә. Рәсем һәм сызымнар биючеләрнең урынын һәм аларның ничек күчүләрен күрсәтәләр. Ахырдә биюгә кергән хәрәкәтләрнең сурәтләмәсе һәм музыкаль материал (ноталар) урнаштырыла.

Язманы тулысынча укып чыккач һәм биюне тулаем күз алдына китергәч, вожатый биюгә кергән хәрәкәтләргә өйрәнә башлый. Хәрәкәтләргә дөрес һәм төгәл итеп башкарырга тырышырга кирәк, соңыннан укучыларга күрсәткәндә алар җиңел аңларлык булсын. Хәрәкәтләргә ачыклап, вожатый, бер фигура артыннан икенчесен үзләштерә барып, биюнең төзәлешен ачыклай.

Аннары ул биюне шул ук тәртиптә укучыларга өйрәтә.

Моның ничек эшләнгәнәе конкрет мисалларда күрсәтергә тырышып карыйк.

Биюне өйрәнә башлаганчы, вожатый балаларга биюне нинди характерда башкарырга кирәклеген аңлата. Шуннан соң биюнең музыкасы тыңлана. Аннары хәрә-

атналыклары кебек традицион бэйрәмнәр дә шуңа мисал.

Балалар бэйрәмнәре — бөтен ижтимагый-политик тормышыбызның аерылгысыз бер өлеше.

Балаларыбызны чын мәгънәсендә гуманистлар итеп тәрбиялибез без. Ватаныбыз кайгыртуына алар тугрылык һәм бирелгәнлек, хезмәт һәм ижат, батырлык, югары эхлаклылык белән җавап бирәләр. Бу — көндәлек тормышта күренеп тора.

Без яшь гражданныларыбызны интернационалистлар итеп тәрбиялибез. Монда бик күнелле бер бэйрәм көненә, 1977 елгы якты июль иртәсендә башкалабыз урамнарында һәм мәйданнарында үткән «Һәрвакыт булсын ко-яш!» исемле халыкара балалар фестиваленә тукталып үтү урынлы булып.

Башкала мәйданнарында, үзәк магистральләрдә җырлар, әйлән-бәйлән уеннары, музыка. Дөнья халыкларының төрле-төрле төстәге милли киёмнәре, балалар колоннасы өстәндә җилфердәгән зәңгәрсү байраklar — болар барысы да гаять зур чәчәк бәйләмен хәтерләтә иде.

Пионерларның тантаналы рәвештә революцион, хәрби һәм хезмәт даны монументларына баруы, геройларның һәйкәлләренә һәмobeliskларына чәчәкләр куюы патриотик хисләр тәрбияли. Дан гирляндалары, хәтер веноклары кую — Ватаныбызның данлы уллалары һәм кызларының батырлыгына багышланган пионер бэйрәмнәренә традицион ритуалына әверелде.

Һәйкәлләр һәмobeliskлар янында тантаналы сафка тезелүләр, митинглар, очрашулар үткәрелә, монда комсомол билетлары тапшырыла, пионерга кабул ителәр. Мәскәүдә, Ленинградта, Волгоградта, Брестта, Одессада һәм башка шәһәрләрдә булган һәр укучы Мәңгелек ут янында пионер һәм комсомолларның Почетлы карауылда торуын иң дулкынландыргыч хәтирә итеп исендә калдыра. Бу минутлар балаларда горурлык хисе тудыра. Мондый бэйрәмнәр, манифестацияләр, балаларның ижади фикерен уятып, аларның хисләренә кагылып, зур тәрбия көченә әвереләләр.

Балаларны һәм яшүсмерләргә эхлакый тәрбияләүдә табигатьнең уңай йогынтысын бәяләп бетерү мөмкин түгел. Җир йөзәндәге иң гүзәл нәрсә — табигатьне саклау кебек изге эшне эмоциональлектән, күркәмлеклектән, бэйрәмчә күтәрәнкелектән мәхрүм итеп, без күп нәрсә югалтабыз. Без Урман көнен, Бакча атналыгын, Уңыш бэйрәмен, Табигатьне саклау көнен, Кошлар көнен үткәрү кебек традицияләргә югалтмаса тиешбез. Бу бэйрәмнәргә һәркайсы турында аерым язарлык та бит. Бай тәҗрибә онытылган. Табигатьне саклау көне бүген никадәр заманча, актуаль эчтәлек белән баетыла алып иде! Антон Павлович Чеховның: «Әгәр һәркем үзе яшәгән җирдә булдыра алганның барысын да эшләсә, җиребез минди гүзәл булып иде!» — дигән искиткеч сүзләргә искә төшерик.

Күмәк төстәге балалар бэйрәме турында сөйләгәндә, аны оештырган вакытта үз алды-

кәтләргә өйрәнә башлыйлар. Хәрәкәтләргә өйрәнү бик җентекләп, ашыкмыйча алып барылырга тиеш. Хәрәкәтнең нәфис һәм музыкаль тактларга төп-төгәл туры килерлек итеп башкарылуына ирешергә кирәк.

Бионен характерына карап, хәрәкәтләр салмак яки кискен булырга мөмкин. Шуңа күрә вожатый хәрәкәтне өйрәнү белән генә чикләнмәскә, аның характерын төгәл итеп күз алдына китерергә, тик шуннан соң гына аны балаларга өйрәтергә тиеш.

Аерым фигураларны өйрәнергә керешкәндә, вожатый биючеләргә куллары һәм башлары ни рәвешле торырга тиешлеген күрсәткән рәсемнәргә, шулай ук бию барышындагы төрле күчешләргә аңларга ярдәм итә торган сызымнарны игътибар белән өйрәнергә тиеш.

Мисал өчен пионерларның «Әйлән-бәйлән» биюендә беренче сигез такты алып карыйк: биючеләр ике түгәрәк тәшкил ителәр һәм гади, бию адымы белән түгәрәк буйлап атлыйлар; кызлар сәгать теле уңаена хәрәкәт ителәр.

Сызымда без биючеләргә бөлдерүче шартлы билгеләргә һәм аларның торышын күрәбез. Кызлар — түгә-

рәк, э малайлар квадрат белән билгеләнгән. Фигураның якты өлеше биючеләргә йөзә аңлата.

Шартлы билгеләргә белгән вожатый барлык башкаручылар да йөзләргә белән түгәрәк эченә таба борылганын шунда ук аңлап алып. Һәр ике түгәрәктәге фигураларның тоташ сызык белән тоташкан булуы биючеләргә кулга-кул тотынышканлыгын белдерә. Уклар хәрәкәт юнәлешен күрсәтә.

Беренче схеманы төшәнгәннән соң, вожатый биюдә башка хәрәкәтләргә дә җиңел куя алып. Бию фигураларын тәртип буенча өйрәнә башларга кирәк. Чираттагы фигураны өйрәнгәч, аны аңардан алда өйрәнелгән барлык фигуралар белән бергә кабатлыйлар. Әнә шулай аерым фигуралардан тулаем бию барлыкка килә.

Балаларны төгәллеккә, биюдә таләп ителсә, билгеләнгән тәртип, эзлеклелекне катгый рәвештә сакларга өйрәтсә, юкса бер фигурадан икенчесенә күчкәндә буталыш килеп чыгачак, биюнең формасы бозылачак, башкару «шапшак» тәэсир калдырачак.

Балалар матур итеп биергә өйрәнсә өчен, биюне өйрәнү генә җитми. Балаларны биюгә хәзерләү бу-

Ғызга мөмкин кадәр күбрәк тәрбияви бурычлар куярга киңәш итәсе килә. Жыр бәйрәмен хәзерләгәндә эстетик тәрбия бурычын ғына, хезмәт бәйрәмендә хезмәткә мэхәббәт тәрбияләү идеясен генә үткәрүне күздә тотарга ярамы. Кайвакытта вожатыйлар, бәйрәмнәргә житәрлек игътибар белән хәзерләнәп тә, педагогик яктан тирәнтен уйлап һәм максатчан эш итмиләр.

Бу исә бәйрәм күнел ачу чарасы буларак кына хәзерләнгәнә, аның тышкы ягы турында ғына уйлаганга шулай була. Шуңа күрә, бәйрәмдә пассив тамашачы булып кына катнашканга, балалар еш кына иң купшы тантанага да битараф карыйлар. Қ. С. Станиславский театрның көчен тамашачыны «өченче ижатчы» дәрәжәсенә күтәрүдә күрде. «...Шагыйрьдән, артисттан һәм спектакльнән башка катнашучыларыннан кала,— дип язды ул,— тамашачы, ижат эшендә катнашып, спектакльне күмәк ижат итүчеләрнән берсенә әверелә».

Бәйрәмнәргә вожатый, отряд, дружина шулай ижат итәргә тиеш.

АТНА БУЕ — БӘЙРӘМ!

Атаклы совет композиторы һәм жәмәгать эшлеклесе Дмитрий Борисович Кабалевский, яшьләргә мөрәҗғәгать итеп: «Сәнгать кешенең рухи культурасын формалаштыруда зур роль уйный ала һәм уйнарга тиеш. Аның гаять зур мөмкинлекләре бүгенгә тулы дәрәжәдә файдаланылмый, шуңа күрә дә кешенең

колач житмәс рухи көчләре тулысынча ачылып житми. Яхшы педагог, тәрбияче, белемнәрнең кайсы өлкәсендә генә эшләсә дә, сәнгатьне һәрвакыт үзенең ярдәмчесе итә»,— дип язды.

Укучыбыз эстетик тәрбия буенча пионер отрядында, дружинада алып барыла торган төрле эш формалары белән танышты. Бу эшләргә йомгак ничек ясала соң? Мәктәптә, пионер дружинасында «олы ярдәмче» — сәнгать аеруча көтеп алынган кунак була. Монда балалар яратып өлгергән һәм традицион булып киткән китап, музыка атналыгын, фильм һәм театр атналыкларын шикләнмичә санап үтәргә мөмкин. Еллык эш планын төзегәндә вожатый үзенең календарена: ноябрь — балалар өчен Театр атналыгы, март — балалар һәм яшүсмерләр өчен Китап һәм музыка атналыгы, май — Балалар фильмы атналыгы дип билгеләп куя.

КИТАП АТНАЛЫГЫ

«Китап бәйрәме» — бу бәйрәмгә балалар күнектеләр инде. Һәр елны язгы каникул көннәрендә бөтен ил буйлап яшь китап укучылар һәм изге теләкле тылсымчылар — балалар өчен язылган гажәеп китапларның авторлары бергә жыелалар. Октябрятлар һәм пионерлар бергә очрашалар, танышалар, укыган китаплардан алган тәэсирләре белән уртаклашалар, язучылар һәм шагыйрьләр яңа шагыйрьләрен, китапларыннан өзеңкләр укыйлар. Радио һәм телевидение язучыларның китап

енча системалы рәвештә эш алып барырга кирәк. Ул берничә башлангыч күнегүдән тора.

Күнегүләргә музыка сайлап алына. Ул дәресләрдә һәм концертлар вакытында уйнайчак пианист һәм баянчы белән килешенә.

Кызлар бию дәресләренә жиңелчә күлмәктән, майлар спорт киemenнән киләләр. Бу хакта вожатый алдан ук кисәтеп куя. Бию түгәрәгенә йөрүчеләрнең барысы да аякларына туфли яки чүек кигән булырга тиешләр.

Дәресне башлаганда балаларны, буйларына карап, рәткә тезәргә кирәк, алда иң кечкенәләр булсын.

Беренче дәрестә балаларны баш ияргә өйрәтергә мөмкин. Баш ию — ул бию группасы житәкчесен ихтирам итеп сәламләү формасы да, бию тәмамлангач, тамашачыларның кул чабуына рәхмәт әйтү билгесе дә.

Баш ию түбәндәгечә башкарыла: кызлар, юбка итәкләрен тотып, беренче позициягә басалар, малайларның куллары түбән төшерелгән була. «Бер» диюгә, барысы да уң аяклары белән уңга таба атлыйлар, «ике» дигәндә, сул аякны уңы янына китереп куялар, «өч» санын

әйтүгә, урында басып торган хәлдә, башларын түбән төшерәләр, «дүрт» дигәндә, башларын күтәрәләр. Балалар башларын ғына ияргә тиешләр, арканы бөгәргә ярамы, кемгә баш иелә, күзләр шуңа төбәлгән була. Баш игәч, барысы да яңга борылып, колонна хасил итәләр, бер-бер артлы басалар. Марш астында, сул аяктан башлап, зал яки майдан тирәли атлап китәләр. Маршка атлаганда барлык ялгыш һәм кимчелекләрне төзәтергә кирәк. Ихтимал, кайбер балалар баштарак аякларын дәрәс атламаслар; кайберләренең жылкәләре артык күтәрелгән яки артка каерылган булыр; кайсыларының кул селтәнүләре хәрәкәт тактына туры килеп бетмәс, кайберәүләр башларын түбән иеп яисә чалыш (аяк очларын эчкә каратып) атлар; кайбер балалар үз хәрәкәтләрен музыкага тәңгәл китерә алмый аптырарлар, бер-берсенә килеп бәрелерләр. Боларның һәммәсен башта ук төзәтә барырга кирәк.

Маршка атлаганда, физкультура дәресләрендәге кебек үк, һәрчак сул аяктан башларга икәнән балаларга әйтеп куегаз. Гәүдәне төз тотарга, жылкәләрен күтәрмәскә, кулларны артык нык селтәмәскә, чөнки алай

укучылар белән жанлы әңгәмәләрен илебезнең иң ерак төбәкләренә житкерәләр. Әмма бәйрәмне карап утыруы бер хәл, ә аның оештыручысы, ижат итүчесе, катнашучысы булу бөтенләй башка. Дружинада Китап бәйрәме, Китап атналыгы... Аны ничек үткәргә мөмкин?

Вожатыйларның кабат исләренә төшерәсе килә. Китап атналыгы, башка атналыклар төсле үк, жиде көнгә исәпләнгән кампания генә түгел ул. Бу — отрядларда китап белән даими эшләүнең йомгагы. Сезнең бәйрәм, аңа балалар үзләре укыган һәм отрядларда, звеноларда фикер алышулар үткөрелгән китапларның исемлегә белән тулган формулярлары белән килсә генә, чын бәйрәм була. Мондый фикер алышуларны билгеле бер дата һәм вакыйгаларга туры китергә, алдан билгеләнгән һәм уйланган темалар буенча үткәргә мөмкин. Шулай эшләгәндә мәктәп китапханәчесенә дә тематик план буенча, эйтик, В. И. Ленин турында, коммунистлар, комсомол, герой пионерлар турындагы китапларны, СССР халыклары әкиятләрен һ. б. сайларга җиңел булачак.

Укыган китаплар турында фикер алышу — бу эле китап белән эшләүнең бер формасы гына. Китап атналыгына эзерләнгәндә, балалар яратканрак шигырьләрен һәм хикәяләрен сәхнәләштерә алалар. Әдәбият укытучысы ярдәмдә пионерлар викториналар эзерли, йорт китапханәләре күргәзмәсе, укылган китаплар темаларына рәсем күргәзмәләре оеш-

тыра алалар. Яхшы дип табылган сәхнәләштерүләр, рәсемнәр, уңышлырак чыккан викториналар дружинагыздагы Балалар китабы атналыгы программасына кертеләләр дә инде. Атналык — ул шартлы вакыт. Сөз ике-өч көнне сайлап ала һәм бу көннәрдә дружинада «Жанлы сәхифәләр» дигән темага күмәк концерт бирә, иң яхшы рәсемнәрдән күргәзмә ача аласыз, ә викторинаны һәр озын тәһфестә үткәргә һәм җиңүчеләргә призлар тапшырырга була. Балалар китабы атналыгы көннәрендә балаларның үзләре язган шигырьләре, хикәяләре урнаштырылган махсус альманах яисә стена газетасы чыгарырга була. Яраткан язучыларга багышланган стендлар төзәргә мөмкин. Китап бәйрәме программасына әдәби геройларның карнавал кичәсен (кече һәм өлкән яшьтәге балалар өчен аерым-аерым) кертү дә яхшы. Мәсәл сюжетына корылган «жанлы картиналарда», әдәби викториналарда нәниләр дә, өлкәнрәк яшьтәге балалар да бик теләп катнашалар.

Йомгаклау кичәсендә иң күп укыган, иң актив һәм иң иҗади отрядны билгеләп үтәргә онытмагыз.

МУЗЫКА АТНАЛЫГЫ

Музыка атналыгы язын Балалар китабы атналыгы белән бергә уза. Бу беренче карашта аны оештыручылар өчен эшне катлауландыра кебек. Чынында исә әдәбият белән музыканың кушылуы бәйрәмегезгә ямь өсти,

селтәү матур да түгел, ялгыш иптәшенә сугылырга да мөмкин, башны туры тотарга, аякларны идәнгә куйганда аяк очлары чак кына читкә карап торырга тиеш. Алда баручы һәм арттан килүче иптәшләрнең белән араны дөрес сакларга, ашыкмаска, артка да калмаска кирәк. Иптәшен белән парлап барасың икән, иңгә-иң атларга тырыш. Һәрбер хәрәкәтнең музыкага төп-төгәл тәңгәл килергә тиеш.

Балалар түгәрәк буенча ике тапкыр әйләнәп үткәннән соң, «фигуралы марш» ясатырга мөмкин. Ул болай эшләнә: икенче түгәрәкне төмамлагач, рәт зал яки майдан уртасыннан атлый һәм, җиткәчгә килеп җиткәч, бер укучы — уңга, икенчесе сулга китә. Рәт икегә бүленеп беткәч бу шулай дәвам итә. Ярымтүгәрәкне үткәч, укучылар очрашалар һәм пар-пар булып атлап китәләр. Пар артыннан пар яңадан зал яки майдан уртасыннан атлыйлар. Җиткәчгә килеп җиткәч, парлар аерылалар: бер пар — уңга, икенчесе — сулга һ. б. Ярым түгәрәкне үтәп, парлар очрашалар һәм хәзер инде зал уртасыннан дүртәрләп атлыйлар. Беренче дүртлек җиткәчгә килеп җитүгә, дүртлекләрнең барысы да

сузылган куллар ераклыгында як-якка җәеләләр һәм, музыка беткәч бер урында маршка атлап торган хәлдә, тигезләнәләр. Аннары музыкасыз гына таптанып (бер-ике) алалар. Шуннан соң музыка астында хәзерлек күнегүләре башкаралар: аякны алга һәм кырыйга таба сузалар, ярым чүгәлиләр. Хәзерлек күнегүләрен һәр дәрестә кабатларга кирәк — алар балаларга бию һәм матур итеп хәрәкәтләнү техникасын үзләштерергә ярдәм итәләр.

Әзерлек күнегүләре.

Аяклар 1, 2, 3 нче торышта.

1 нче торыш: үкчәләр бергә, аяк очлары як-якка карыйлар.

2 нче торыш: аяклар аерып басылган. Ике үкчә арасы — укучының табаны озынлыгында. Аяк очлары як-якка карыйлар.

3 нче торыш: аяклар бер-берсенә тиеш тора. Бер аяк икенчесеннән алдарак һәм арттагы аяк табанының яртысын каплап тора, ә аяк очлары як-якка карыйлар.

балаларга сәнгатьнөң төрле төрлөрөнөң үз-ара ничек тыгыз бәйләнгәнлеген күрсәтергә мөмкинлек бирә. Күпчелек мәктәпләрдә, хәтта авыл мәктәпләрендә дә, музыка мәктәпләренә йөрәп яисә Култура йортлары каршындагы түгәрәкләрдә музыкага өйрәнүче балалар бар. Алар — Балалар һәм яшүсмерләр өчен музыка атналыгына әзерләнгәндә сезнең активыгыз. Дружинаның эш планына лекция-концертлар һәм яшь музыкантларның отрядларда, мәктәпнең гомуми кичәләрендә иҗат отчетларын тыңлауны кертергә тырышыгыз. Әлеге кичәләргә музыка мәктәпләреннән педагоглар чакырыгыз. Алар атаклы композиторларның иҗатлары турында сөйләрләр, ә балалар теге яисә бу музыкаль пьесаны уйнап күрсәтерләр. Яшь музыкантларга дружинада музыкаль даталарның календарен булдыруны, радио һәм телевизор буенча кызык-лы музыкаль тапшыруларның вакытын барлык балаларга белдереп баруны йөкләгез. Әгәр дружинагызда хор бар икән, музыка календарен, концертларга баруны оештыруны хорга йөрүчеләр, җыр укытучысы үз өстенә алырга мөмкин. Әгәр сезнең филармония концертына абонемент алырга мөмкинлегез бар икән, бу мөмкинлектән файдаланыгыз.

Шулай эшләсәгез, балалар өчен Музыка атналыгы дружинагызга кунак булып түгел, ә бергә җырларга да, музыка тыңларга да күнеккән иске дус буларак килер.

Балалар өчен музыка атналыклары оеш-

тыруны башлап җибәргән Д. Б. Кабалевский, беренче атналыкны ачканда, оештыручыларның төп бурычы — атналыкта балаларның мөмкин кадәр күбрәк катнашуына ирешү, дигән иде. Аеруча сәләтле коллективлар — хор, пионер хоры студияләре генә түгел, ә һәр октябрат һәм пионер музыканың тылсымлы дөньясына тартылырга тиеш.

Моңа исә вожатый һәм педагоглар коллективы, үз отрядларын һәм классларын атналык көннәрендә филармония концертына берәрсенә алып бару белән генә чикләнмичә, музыка, җыр көндәлек пионер тормышының аерылмас бер өлеше булып әверелсен өчен мөмкин булганның барысын да эшләргә тырышканда гына ирешергә була. Бу көннәре музыканы пропагандалау көннәре итегез. Бу чорда дружинада, югарыда сөйләгәннәрдән тыш, музыка язмаларын тыңлау кичәләре, сораулар буенча концертлар, отряд җырларына конкурслар, опера, кантата һәм башка жанрдагы әсәрләр иҗат итү өчен тема булган әдәби әсәрләргә багышланган кичәләр үткәрелергә мөмкин. «Безгә җыр эшләргә һәм яшәргә булыша», «Яңгыра, пионер җыры», «Комсомол — җыр ул» дигән темаларга тематик кичәләр әзерләргә була. Җырларны шигырьләр, проза әсәрләреннән өзекләр белән аралаштырып башкарырга була. Дружинагызның музыка мәктәпләрендә укучы пионерлары авыл мәктәпләренә концертлар белән чыга алалар.

Мәктәптә музыка атналыгы үтә икән, һәр

Ярым чүгәләү: музыка үлчәме — $\frac{3}{4}$, мәсәлән, вальс, акрын темпта. Ике такт дәвамында аяклар бөгелә, ә ике тактка тураеп басыла. Чүгәләгәндә үкчәләр идәннән аерылмый. Тезләр җилкә киңлегендә аерыла, гәүдә төз кала. Күнегү 1, 2 һәм 3 нче торышларда башкарыла.

Аякларны алга һәм ян якка таба сузу (батман). Музыка үлчәме — $\frac{2}{4}$, мәсәлән, полька.

Хәрәкәт башта 1 нче торыштан, аннары 3 нче торыштан башкарыла. Беренче тактта — сузылган аяк бармак очларына куела, икенче тактта — кире элекке хәленә кайта. Аякны сузганда, башта аның бөтен табаны идәннән шуып бара, аннары аяк күтәрелә, бармаклар акрынлап сузыла. Бармак очы идәннән аерылмый. Аякны алга таба сузганда, ул — гәүдәгә перпендикуляр сызык буенча, ә ян якка сузганда, җилкә турысындагы сызык буйлап хәрәкәт итә. Иң элек аякны — алга таба, аннары — ян якка, башта — уң аякны, аннан соң сул аякны сузарга өйрәнүдән башларга кирәк. Бу хәрәкәтне башкарганда, гәүдә туры, куллар билдә була, кызлар альяпкыч яки күлмәк итәкләрен тотарга мөмкин. Хәзерлек күнегүләрен башкарганнан соң, яңа

биюне өйрәнә башларга була. Өйрәнү югарыда күрсәтелгән эзлеклелектә бара.

Укучылар яңа биюне төмәм өйрәнгәч, киләсе дәресләрдә элек өйрәнгән биюләргә кабатларга, аларны башкаруны тагын да камилләштерергә мөмкин.

Дәреснең ахырында балаларны рәткә тезергә һәм аларга, тыныч кына марш атлап, зал яки майданчыкны ике-өч тапкыр әйләнәп чыгарга мөмкинлек бирергә кирәк.

Кече яшьтәге мәктәп балалары өчен бию түгәрәге дәресләре бер сәгатьтән артмаса, уртанчы класс укучылары өчен 1 сәгать 30 минут дәвам итәргә тиеш.

Биюне нинди дә булса кичәдә күрсәтергә җыенганда, вожатый бер нәрсәне хәтердә сакласын: костюмнар, киёмнәр — биюнең бик әһәмиятле элементлары ул. Балаларны киендергәндә, милли стиль сакланарга тиеш. Шулай ук вакытта укучыларның яше дә исәпкә алынсын. Мәсәлән, рус биюен башкарганда кызларга итәге идәнгә җиткән сарафан кидерүнең хәҗәте юк — ул аларны олыгайтып күрсәтәчәк. Балаларның муенына ялтырап торган (елкадагы кебек) муенсалар тагу,

тәнәфестә мәктәп радиосы аша төрле көйләр яңгырарга тиеш дип каралса, зур хата булыр иде. Музыка тыңлау аерым игътибар, аерым шартлар таләп итә. Музыка үзенә хиссияти тәәсире белән кеше күңелендә гажәеп тойгылар һәм образлар тудыра, тирән дулкынлану уята бит. Әгәр музыка кычкырып сөйләшкәндә, мәктәп буфетында бәхәсләшәп утырганда, тәнәфес вакытында уйнаганда фон хезмәтен генә үтсә, ул үзенә тәәсир итү көчен югалта. Ә еш кына, аеруча пионер лагерыларында, иртәдән кичкә кадәр ерак-еракларга яңгырап торган музыка шау-шуын (моны башкача әйтеп тә булмый) ишетергә туры килә. Музыканы болай «тыңлауның» музыка өчен дә, тыңлаучы өчен дә файдасы юк. Шунның өчен дружинагыз атналыгының барлык концертлары да төплә уйланган, дәрәс әзерләнгән булырга тиеш. Филармония залындагы зур концертка да, мәктәп залындагы концертка да балаларны алдан хәзерләргә кирәк. Әгәр сез классик музыка язмаларын тыңларга телсез икән, атналык көннәрендә музыка бүлмәсе булдырыгыз. Аны композиторларның портретлары белән бизәгез, тиешле шартлар булдырыгыз, балалар төркем-төркем булып килсәңер, шунда музыка тыңлау рухы туа-чак. Музыка бүлмәсендә музыка тыңлауны шигырьләр уку белән бергә алып бару яхшы.

Музыкаль һәм әдәби программаны һәрьяклап уйлап төзәргә мәктәп педагоглары, музыка укытучылары, ата-аналар, Культура йорты-ларындагы хужожество коллективы житәкче-

ләре булышырлар. Атналыкны зур әдәби-музыкаль концерт белән тәмамларга мөмкин.

ТЕАТР АТНАЛЫГЫ

Бу атналык көз көне үткәрелә. Балалар һәм өлкәннәр театрлары яшь тамашачыларны спектакль карар өчен генә үзләренә кунакка чакырмыйлар. Бу көннәрдә алар балаларны театрның серләре һәм мөмкинчәлекләре белән таныштыралар. Пионерлар грим ясаучылар, декорация коручылар, костюм әзерләүчеләр белән очрашалар, караган спектакльләр турында артистлар белән бергә фикер алышалар. Спектакльләр турында фикерләрен язалар, рәсемнәр ясыйлар. Бу көннәрдә мәктәпләрдә дә спектакльләр турында сөйләүче стендлар, рәсемнәр, яраткан артистларның фотографияләрен күрәргә була.

Әгәр шәһәрдә театр юк, ә клуб бик ерак урнашкан икән, Бөтенсоюз радиосы һәм Үзәк телевидениенә пионерлар һәм мәктәп балалары өчен тапшырулар программасы белән алдан ук танышып куегыз. Мәктәптә телевизор булса, спектакльләр карауны оештырыгыз, укучыларга Балалар һәм яшүсмерләр өчен театр атналыгы оештырылуы, аның илебизнең барлык почмакларында үткәрелүе турында сөйләгез. Балалар театры өйдә дә карый, ә аннары тәәсирләрен уртаклаша ала-лар. Театр атналыгы уңае белән отрядларда экраннардан караган спектакльләр, яраткан артистлар турында балаларның фикерләре урнаштырылган махсус стена газеталары чы-

киемнәренә төрле ялтыравыклар тегү дә урынсыз. Болар зәвыксызлыкны күрсәтә.

Әгәр дә кирәкле киёмнәргә табып булмаса, халык биоләрен пионер киёмнән генә башкарырга мөмкин. Бу очракта әлегә бию өчен характерлы кайбер деталләргә куллану да жите. Мәсәлән, украин биюен башкаручы кызлар — башларына ленталар тагылган такыя, ә татар биюен башкаручы малайлар — түбәтәй, кызлар исә калфак кия алалар һ. б.

Мәктәп кичәләрендә һәм чыршы бәйрәмендә укучылар халык биоләреннән тыш бал кичәләре танецлары

да башкаралар. Малайларга танец вакытында үзгәничек тотарга икәнлеген аңлатырга кирәк. Малай кеше әдәпле генә итеп кызны биергә чакыра, танец барышында аңа карата игътибарлы була, ә бию туктагач, кызга рәхмәт әйтә һәм аны урынына кадәр озатып куя.

Әгәр дә мәктәптә бию дәрәсләре системалы оештырылган булса, укучылар отряд һәм дружина сборларында, үзешчән сәнгать смотрларында, жәй көне лагерларда үзләренә ел дәвамында нәрсәләр өйрәнгәнлекләрен күрсәтә һәм иптәшләрен халык бию сәнгате-нен күп төрле үрнәкләре белән таныштыра алачаклар.

гарылса яхшы була. Өлкән пионерлардан: театры мин ни өчен яратам, синен яраткан артистың, ошаткан спектаклең дигән сорауларга җавап бирүләрен сорагыз.

Әгәр мәктәптә драма коллективы, пионер театры, курчак театры бар икән, алар нәкъ менә театр атналыгына туры китереп үзләренең уңышлы спектакльләрен күрсәтә алалар. Якын-тирәдәге клубта театр коллективы булса, аның җитәкчеләре белән балалар спектакле эзерләү турында алдан сөйләшеп куярга тырышыгыз. Культура йортында балалар театры коллективы эшли икән, ул, әлбәттә, сезнең пионерларыгызны һәм октябрияларыгызны үз премьераларына бик теләп чакырыр. Балалар һәм яшүсмерләр театры атналыгына хәзерләнгәндә китапханәгездә «Театр» журналының соңгы саннарын күзәтеп чыгыгыз, «Советская культура» һәм «Литературная газета»да спектакльләр уңае белән басылган рецензияләрен укыгыз.

Илебезнең кайбер яш тамашачылар театрында атналыкның бер көнндә театрга өлкән пионервожатыйларны чакыру традициягә әверелде. Иҗади коллектив белән танышу, спектакль карау һәм аның турында фикер алышу вожатыйга дружинада эстетик тәрбия кебек мөһим эшне оештыруда ярдәм итә.

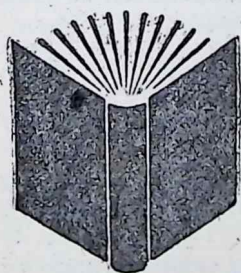
КИНО АТНАЛЫГЫ

Май аенда, пионерия бәйрәме алдыннан, барлык балалар да катнаша алырлык кино

атналыгы үтә. Кино — сәнгатьнең иң аңлаешлы, иң киң таралган төре. Балалар фильмнары атналыгына илебез студияләре яңа киноленталар эзерлиләр, һәр ике ел саен иң яхшы фильмга ВЛКСМ Үзәк Комитетының «Ал канәфер» («Алая гвоздика») призы тапшырыла. Әгәр дружинагызда кино сөючеләр клубы яисә үз пионер киностудиягез бар икән, аларда катнашучылар элгә атналыкны эзерләгәндә сезнең беренче ярдәмчеләрегез булырга тиешләр. Монда экраннарда чыга торган күпсанлы кинофильмнарны дөрес аңлауда өлкәннәренң балаларга ярдәм итүе бик мөһим. Кызганычка каршы, барлык фильмнар да тиешле югарылыкта булмый, балалар һәрвакытта да үзләренең яшенә туры килә торган фильмнарны карамыйлар. Шуңа күрә дружинада иң яхшы балалар фильмнарын пропагандалау эшен тиешле югарылыкта оештырырга кирәк. Бу эштә вожатыйларга район һәм шәһәр фильмотекалары ярдәм итә ала, алардан яңа кинофильмнарга аннотацияләр һәм мәктәптә балаларга түләнүсез күрсәтү өчен кайбер киноленталарны алырга мөмкин.

Кино атналыгы көннәрендә пионерлар һәм октябриялар өчен кичә-викториналар үткәрергә була.

Мәктәп киностудиясе бу көннәрдә балаларның үзләре төшергән фильмнарына конкурс үткәрә. Жюри — барлык тамашачылар. Алар нинди фильмга приз бирү мәсьәләсен үзләре хәл итәләр. Якындагы кинотеатрда тамашачылар конкурсы уздырырга мөмкин. Балалар

Синен китап киштәңә

Ленин В. И. О литературе и искусстве.— М.: Худож. лит., 1976.

Н. К. Крупская о детской литературе и детском чтении: Сайланма әсәрләр / Төзүчесе, кереш мәкалә һәм комментарийларны язучы Н. Б. Медведева.— М.: Дет. лит., 1979.

Александрова Э. Люблю театр! — М.: Дет. лит., 1971. Театр сәнгатьнең үзенчәлекләре турында.

Андреева А., Антонова Л., Дмитриева О. Рассказ о трех искусствах: Очерклар.— Тулыландырылган 2 нче басма.— Дет. лит., 1975.

Андроников И. Рассказы литературоведа / Кереш мәкалә К. Чуковскийныкы. М.: Дет. лит., 1973.

Брандис Е. От Эзопа до Джанни Родари: Балалар һәм яшүсмерләр укуында чит ил әдәбияты.— М.: Дет. лит., 1980.

Бродский Б. Связь времен. / Сүз башын В. Скатерщиков язган.— М.: Дет. лит., 1974. Архитектура истәлекләре турында.

Бечак Б. Воспитание искусством.— М.: Просвещение, 1981.

Волынский Л. Лицо времени: Рус художниклары турында китап.— М.: Дет. лит., 1971.

Вайнштейн М. Молодежи о театре.— М.: Искусство, 1980.

Вершини: Рус әдәбиятының бөек әсәрләре турында китап / Төзүчесе, редакторы һәм сүз башын язучы С. И. Машинский.— М.: Дет. лит., 1978.

Гончаров И. Ф. Действительность и искусство в эстетическом воспитании школьников.— М.: Просвещение, 1978.

Дмитриев Ю. Эстрада и цирк глазами влюбленного.— М.: Искусство, 1971.

Кабалевский Д. Б. Про трех китов и про многое другое: Музыка турында китап.— М.: Дет. лит., 1972.

өчен булган берничә фильмны карарга, ә аннары, балалар фикереннән чыгып, иң яхшысына приз бирергә. Бүлгән дә табарга мөмкин (балалар үзләре ясаган эйбер булса эйбәтрәк). Бу бүләкне дружинаның барлык пионерлары исемненнән язылган хат белән бергә элгә фильмны чыгарган киностудиягә жибергез. Әлбәттә, балаларга яраткан фильмнарының аерым кинокадрлары буенча рәсемнәр ясау да кызык булачак. Атналык көннәрендә отрядларда «Минем яраткан кино героем» дигән темага сочинениеләргә конкурс үткәргә була. Октябрятлар да мультфильмнардагы дуслары турында сөйли алалар. Рәсемнәр белән бизәлгән иң яхшы сочинениеләрдән вожатый «Без кинофильм карыйбыз» дигән күргәзмә оештыра ала.

Сәнгать бәйрәмнәрен — атналыкларны үткәрү турындагы бу киңешләребез вожатый-

ның фикеренә этәргеч бирү өчен генә, әлбәттә. Без монда музыкантлар, кино һәм театр артистлары белән очрашуларның балалар өчен ни дәрәжәдә кызыклы булачагы турында жентекләп сөйләп тормадык, мондый мөмкинлек булган урында, вожатый аннан файдаланмый калмас дип ышанабыз. Без теләсә кайсы дружина башкара алырлык эшләр турында гына сөйләдек. Ә сез безнең киңешләргә, үзегездәге шартлардан чыгып, тагын да баетыгыз. Эмма һәр вожатый истә тотарга тиешле иң зарури нәрсә шул: теге яисә бу атналыкка хәзерлек баруы турында барлык пионерлар да алдан белергә тиеш. Мәктәп радиосы, вестибюльдә, пионер бүлмәсендә эленгән бизәкләк плакатлар, отрядларга эш бүлүләр, атналыкны үткәрү планы — болар барысы да бәйрәмгә кадәр үк балаларның игътибарын җәлеп итәргә тиеш. Бу аларда бәйрәм рухы тудырыр, эзерлек эшләренә вакытында катнашып китәргә ярдәм итәр.

Кабалевский Д. Б. Дорогие мои друзья.— М.: Мол. гвардия, 1979.

Кабалевский Д. Б. Как рассказывать детям о музыке? — М.: Сов. композитор, 1977.

Камшалов А. И. Открывая мир.— М.: Мол. гвардия, 1979.

Кузнецов Ф. Беседы о литературе.— Тулыландырылган һәм кабат эшкәртелгән 2 нче басма.— М.: Дет. лит., 1977.

Литература и ты: Жыентык.— М.: Мол. гвардия. Периодик рәвештә чыга.

Медведев А., Чернышев А. Десятая муза: Кино сәнгате турында хикәяләр.— М.: Дет. лит., 1977.— (Гүзәллек дөньясында).

Отблески. Балаларга эстетик тәрбия бирү буенча жыентык.— М.: Мол. гвардия. Периодик рәвештә чыга.

Они пишут для детей/Редактор-төзүчесе Т. Карышев.— М.: Сов. композитор.— (Совет композиторлары портретлары). Периодик рәвештә чыга.

Парамонова К. Фильм и дети.— М.: Знание, 1976.— (Тормышта, фәндә, техникада яңалыklar. «Сәнгать» сериясе.)

Песня, стройся и звучи!/Сүз башын А. Пахмутова язган.— М.: Мол. гвардия, 1981.

Пионерский театр. Үзешчән сәнгать түгәрәкләре өчен репертуар жыентыгы.— М.: Мол. гвардия. Периодик рәвештә чыга.

Пионерский музыкальный клуб.— М.: Музыка. Периодик рәвештә чыга.

Музыка һәм музыкантлар турында хикәяләр: Популяр очерклар.— М.—Л.: Сов. композитор, 1973.

Рахилло И. Встречи с песней.— Тулыландырылган 2 нче басма.— М.: Музыка, 1976.— (Мәктәп балалары өчен музыка турында хикәяләр.)

Сивоконь С. Веселые наши друзья: Совет балалар әдәбиятында юмор турында очерклар.— М.: Дет. лит., 1980.

Струве Г. Музыка — для всех./Сүз башын Е. Луцкая язган.— М.: Мол. гвардия, 1978.— (Пионерлар белән эшләүчеләргә.)

С веком наравне: Картиналар турында хикәяләр.— М.: Мол. гвардия, 1966—1977.— 1—4 чыгарылыш.

Смольников И. Мастерская солнца: Художниклар турында хикәяләр.— Тулыландырылган 2 нче басма.— Л.: Дет. лит., 1974.

Феофанов О. А. Рок-музыка вчера и сегодня: Очерк.— М.: Дет. лит., 1978.

Чичков Ю. Песни нашего сердца. Композиторның вожатый белән пионер жыры турында сөйләшүе.— М.: Мол. гвардия, 1976.— (Пионерлар белән эшләүчеләргә.)

Черный Г. Пионерский праздник./Сүз башын Н. Сац язган.— М.: Мол. гвардия, 1980.— (Пионерлар белән эшләүчеләргә.)

Шацкая В. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества.— М.: Педагогика, 1975.

КӨЧЛЕЛӘР, КЫЮЛАР, ЖИТЕЗЛӘР

Физик тәрбия — коммунистик тәрбиянен әһәмиятле өлеше. Балаларны һәм яшүсмерләрне физик тәрбияләүнең совет системасы гаять төрле һәм күпкырлы. Бу юлда пионер оешмасы күп нәрсә эшли ала һәм эшли дә. Пионер маршының «Көчлеләр, кыюлар, житезләр» маршруты моңа ачык дәлил.

ВЛКСМ Үзәк Комитетының IX пленумында, шулай ук «Физик культура һәм спортның массовыйлыгын тагын да күтәрү турында» КПСС Үзәк Комитеты һәм СССР Министрлар Советы карарында сәламәтлекне ныгытуда гына түгел, нык ихтыяр сыйфатларына һәм югары моральгә ия булган яшь кеше шәхесен формалаштыруда әһәмиятле чара буларак спортның роле турында тагын бер тапкыр әйтелде.

Яшь буынны тәрбияләү мәсьәләсендә партиябез һәм комсомол куйган бурычларны тормышка ашыру өчен барлык көчне бирү, һәр пионер отрядының, тулаем пионер дружинасының эш системасында физкультура һәм спорт тиешле урынны алсын өчен бөтенесен дә эшләү — һәрбер пионер вожатының бурычы.

Пионер вожакларының һәркайсы разрядлы спортчы булса, бик әйбәт булыр иде дә бит. Қызганычка каршы, моңа ирешү өчен күп кирәк эле, — димәк ки, һәр вожатый физик культура әлифбасын, пионерлар белән эшләгәндә аны куллануның төп юнәлешләрен белергә тиеш. Бары тик шул чагында гына дружинада үткәрелә торган спорт эшенә дирижерлык итәргә мөмкин. Ә безнең пионериянен физкультура партитурасы ифрат күп төрле —

«Ажаган»нан һәм ГТО комплексы нормаларын тапшырудан башлап, пионерларның бөтенсоюз спорт календареның гаять киң программасын эченә ала.

Отряд вожатыйлары — пионерларга физик тәрбия бирү эшендә өлкән вожатыйның ышанычлы ярдәмчеләре. Алар физкультурага бирелгән булсыннар, походка чыгуны һәм күнелле уеннарны оештыра, зарядка үткәрә белсеннәр, спорт ярышларында гадел судья була алсыннар өчен барысын да эшләргә кирәк.

Бу бүлектә бирелгән кинәш һәм тәкъдимнәрнең максаты — пионерлар белән физкультура эше алып бару фәнен өйрәндә вожатыйга ярдәм итү.

ХӘРӘКӘТ, СӘЛАМӘТЛЕК, УКУ

Балаларның сәламәтлеген ныгыту, аларның физик сәләтен, организмның функциональ мөмкинлекләрен һәм хәрәкәт күнекмәләрен үстерү — гомуми белем бирү мәктәпләрендә укучыларга физик тәрбия бирү турында гамәлдәге положениедә билгеләнгән төп бурыч эңә шундый. Положение 1970 елда СССР Мәгариф министрлыгы, СССР Министрлар Советы каршындагы Физик культура һәм спорт комитеты тарафыннан кабул ителгән һәм ВЦСПС, ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм СССР Сәламәтлек саклау министрлыгы белән килешенгән.

Бу әһәмиятле бурычны тормышка ашыру өчен илебездә барлык шартлар тудырылган. Балаларыбыз сабый чактан ук педагоглар,

медицина һәм физкультура работниковның игътибары һәм кайгыртучанлыгы белән чолгап алынган.

Безнең көннәрдә, укучыларга «йөк кирәгеннән артык төялгән» булуы турында укучылар конференцияләрендә, ата-аналар җыелышларында тикшерелгән, матбугат битләрендә киң яктыртылган бер вакытта, мондый игътибар һәм кайгыртучанлыкның никадәр әһәмиятле булуын кабатлап торырга кирәкме икән. Билгеле булганча, медицина һәм педагогия фәннәре академияләренең берләштерелгән махсус сессиясә дә «Мәктәп һәм сәламәтлек» проблемасына багышланган иде. Дөнья күләмендә танылган галимнәр — академиклар һәм член-корреспондентлар — мәктәп балаларның сәламәтлеген начарландырырга түгел, киресенчә, яхшыртырга тиешлеге турында сөйләделәр.

Көнбатыштагы күп кенә галимнәр китергән мәгълүматларга караганда, мәктәптә өлгермәүче балаларның 80 проценты чамасы сәламәтлеге йомшак булу аркасында начар укый. Бездә бу күрсәткечләр күпкә ким булуга карамастан, сәламәтлеге начар булу сәбәпле классында утырып калучы балалар бар. Билгеле булганча, шул ук вакытта физкультура һәм спорт белән шөгыльләнүче балалар азрак арыйлар, сирәгрәк авырыйлар, аларның ижади активлыгы югарырак була.

Хәрәкәтләнүгә ихтыяж организмның үсү закончалыклары белән бәйләнгән. Безнең көннәрдә күпчелек балаларның хәрәкәт активлыгы белән эш ничегрәк тора соң? Махсус күзәтүләр күрсәткәнчә, жәй көннәрендә алтыжиде яшьлек малайлар — көненә ун километрдан артык, ә кызлар сигез километрдан артык юл үтәләр яки йөгерәләр. Менә шундый житез һәм тиктормас балалар мәктәп бусагасын атлап керәләр, еш кына уен һәм саф һавада йөрү өчен вакыт чикләнгән башлый. Ә бу исә сәламәтлеккә тискәрә йогынты ясый. Шулай ук вакытта безнең галимнәр беренче класс укучысының хәрәкәт активлыгы атнага дүрт-алты сәгать дип билгеләләр. Гигиена нормасы таләп иткәнчә, балалар һәр көнне кимендә өч сәгать саф һавада йөрергә тиешләр. Табигый ки, өлкәнрәк яшьтәге балалар өчен бу күрсәткечләр югарырак булыр.

Әмма бу һәрчак шулай булмый. «Мәшәкәтле» балаларның күпчелеге 5—6 нчы классларда укуы бик мәгълүм. Аларның холыксызлыгын яшь үзенчәлекләре, мәктәп программасының катлаулы булуы белән аңлаталар. Кызганычка каршы, ата-аналарның бер өлеше бу яшьтә спорт белән шөгыльләнүне артык йөк дип саный. Чынлыкта исә һәммәсә дә киресенчә. Үсмерләргә спорт белән физкультура һава кебек үк кирәк. Әмма

күп кенә спорт белгечләре бу яшьтәге балалар белән кызыксынмыйлар. Балаларның бер ишесе секцияләргә язылырга сонгарган, икенчеләре исә үсеп җитмәгән булып чыга. Ә бит «гасыр» авыруы — гиподинамика билгеләре нәкъ менә шушы яшьләрдә күренә башлый. Нәкъ менә шушы яшьтә балаларның спорт белән кызыксынуын үстерү юлларын таба берлә, аларга барып җитәрлек ышандыру чараларын куллану никадәр әһәмиятле.

Әлбәттә, кече яшьтәге пионерларның гына түгел, үсмерләренең дә гасыр авыруында гамьнәре юк. Ләкин бу вакытта инде кызлар — буй-сынның матурлыгы, малайлар исә көч һәм җитезлектә яшьтәшләреннән өстенлек алу турында уйлы башлыйлар. Балаларда спорт белән шөгыльләнү теләге уяту өчен, алардагы нәкъ менә шундый омтылышларны файдаланырга, физик тәрбиянең балаларда хәрәкәт активлыгына кытлыкны алыштырырдай иң яхшы чара һәм методларын табарга кирәк.

Галимнәр фикеренчә, хәрәкәт активлыгы баланың яшенә яки сәламәтлегенә карап кына түгел, көннең кайсы вакыты булуга, атнага, сезонга карап та үзгәрә. Мәсәлән, кыш көне балалар жәй көннәдәгегә караганда күп өлеш азрак, ә яз һәм көз көннәрендә кыш белән чагыштырганда беркадәр күбрәк хәрәкәтләнәләр.

Малайларда һәм кызларда хәрәкәт активлыгы төрлечә була. Күзәтүләрдән күренгәнчә, малайлар кимендә үзләренә тиешле дәрәжәдә булса да хәрәкәтләнәләр әле, ә менә кызлар, аеруча артык юашлары, басынкылары, ифрат аз хәрәкәтләнәләр. Педагоглар фикеренчә, хәрәкәт активлыгының кимүе, арыганлык билгеләре атна уртасында күзәтелә. Менә шуның өчен дә мәктәп программасында каралган «программалаштырылган» йөкләмәдән тыш балаларга көн саен өстәмә рәвештә хәрәкәтләнү мөмкинлеген бирергә кирәк. Менә шушында инде пионер оешмасы үз вазифасын үтәргә тиеш. Өлкән классларда укучы актив спортчыларга, укучылар һәм ата-аналар ярдәменә таянып, пионер оешмасы, физик культура һәм спорт балаларга чын дус, укуда аларга ышанычлы ярдәмче булсын өчен, күп нәрсә эшли ала.

ФИЗКУЛЬТУРА ҺӘМ ЯШЬ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

Вожатыйга, октябриялар группасы һәм пионер отряды җитәкчесенә, физик тәрбия эшен оештырганда, балаларның яшен һәм кызыксынуларын исәпкә алу әһәмиятле. Бу эштә алар үзләре туплаган активка таяналар, планлаштырылган чараларны оештыруда һәм үткәрүдә үзләре дә турыдан-туры катнашалар.

Отрядта һәм дружинада төрле яшьтәге балалар белән эшләүнең төп эчтәлегә түбәндәгеләрдән гыйбарәт.

Октябриялар (7—9 яшьтәгеләр)

Иртәнге зарядка комплексларын өйрәнү. Аларны иң-оста башкаручыга смотр. Көндәлек режимны, гигиена кагыйдәләрен үтәү күнекмәләре.

«Куып тот» стадионы: уеннар, ярышлар — скакалка белән йөгөрү, кыршаулар узышы, туп мәктәбе, таудан чана шуу, кар йомарлакларын төз ату. Юындыр бәйрәме, катокта Яна ел бәйрәме.

Хәрәкәтчән күмәк уеннар: «Сары, кызыл, яшел», «Лабиринт», «Нарат күркәләре, чикләвекләр, имән чикләвекләре», «Космонавтлар», «Сигналны тыңла», мәктәп программасында каралган йөгерешле уеннар. «Күнелле стартлар» комплексы буенча ярышлар. Чаңгыда йөрү. Тәнәфес вакытында уеннар, аттракционнар.

ГТО физкультура комплексының «Стартларга эзер» дигән башлангыч баскычы нормативларын эзерләү һәм тапшыру.

10—11 яшьтәге пионерлар

Көндәлек режимны үтәүдә үз-үзенә контроль. Иртәнге зарядка комплексларын, чыныгу алымнарын белү. ГТОның I баскыч программасындагы һәм «Өмет стартлары» программасындагы күнегүләргә кертеп, звено һәм отрядларда физкультура занятиеләре.

Ишегалларында, мәктәп спорт майданчыларында уеннар, ярышлар, спорт аттракционнарын эченә алган язгы, көзгә һәм кышкы физкультура бәйрәмнәре. Пионерларның «Ажаган» Бөтенсоюз хәрби-спорт уенында, урынга чыгып үткәрелә торган уеннарда катнашу.

«Күнелле стартлар» клубы призына хәрәкәтле уеннар һәм эстафеталар буенча ярышлар. Пионерларның бөтенсоюз спорт календарена кергән спорт төрләре буенча ярышларда катнашу. Хәрәкәтле уеннардан «Күзгә күренмәсләр», «Төлкә куу», «Аучылар һәм үрдәкләр», «Кармак», «Атышу», «Тартыш» һ. б. ш. уеннар үткәрү.

«Спорт дуслары» почмагын оештыру, спорт мастерлары белән очрашу. 5—8 километрга походта катнашу.

12—13 яшьтәге пионерлар

Физкультура комплексы күнегүләрен һәм нормаларын практик рәвештә үтәү буенча эзерләнү, нормаларны алтын значокка тап-

шырырга омтылу. ГТОның I баскычы буенча теоретик зачет тапшыру. Класста, отрядта физкультура занятиеләре вакытында массовый гимнастика күнегүләрен өйрәнү (эйберләр белән һәм эйберләрдән башка), нинди дә булса бер спорт секциясе занятиеләренә даими рәвештә йөрү. «Ажаган»ның барлык эшләрендә, «Күнелле стартлар», «Өмет стартлары» клубы призына ярышларда, спорт очрашуларында, бер һәм ике көнлек туристик походларда катнашу. Компас, карта һәм урындагы билгеләргә карап ориентлашу. Физкультура буенча октябрияларга шефлык итү.

14—15 яшьтәге пионерлар

ГТО комплексының II баскычы («Спортта алмаш») теоретик таләпләрен һәм практик нормаларын тапшыру. Хәрби-практик һәм спорт уеннарында, пионерларның бөтенсоюз спорт календаре стартларында, «Өмет стартлары» программасы буенча мәктәп ярышларында катнашу.

Спорт секцияләре эшендә катнашу, велосипедта, чаңгыда, тимераякта, чаналарда ярыш-уеннар үткәрү. Коеганда суда, шулай ук җиңел атлетика, баскетбол, футбол буенча күнегүләр вакытында уеннар.

Мәктәпнең спорт клубын («Олимпия» һ. б.) оештыру һәм аның эшенә булышу, якин-тирәдәге пионер лагерьлары, дружиналары белән спорт очрашуларында, район, шәһәр беренчелегенә ярышларда катнашу.

Спортны пропагандалау буенча дружинада оештыру эше (кичәләр, спорт мастерлары белән очрашу, спорт бәйрәмнәре, спартакиадалар, ярышлар. «Советлар илендә спорт», «Чит илләрдә спорт», «Дружина чемпионнары һәм рекордчылары» дигән стендлар төзү).

Хәрәкәтле, иң кызыклы милли (халык) уеннарын пропагандалау һәм киң жәелдерү буенча оештыру эше, кече яшьтәге пионерларга, октябрияларга төрле уеннар өйрәтү, аларны физик тәрбияләү буенча инструкторлык эше.

Үзәк яшәгән өлкә чикләрендә бер көнлек һәм күп көнлек походлар оештыру һәм үткәрү, «СССР туристы» значогына норма тапшыру.

ЗАРЯДКА, РЕЖИМ, ЧЫНЫГУ

Зарядка, көндәлек режимны саклау һәм организмны чыныктыру — физик культураның эһәмиятле чаралары. Көндәлек режим сәламәт булырга, укуда яхшырак нәтижеләргә ирешергә, күбрәк укурга һәм саф һавада булырга ярдәм итә. Пионерларның көндәлек режимны, иртәнге гимнастиканы һәм чыныгу кагыйдәләрен ничек үтәүләрен вожатыйның

күзөтөп торуу — мектеп укучыларының сәламәтлеген ныгыту һәм аларның спорт хәзерлеген үстерүгә әһәмиятле өлеш ул.

КӨНДӨЛЕК РЕЖИМ ҮРНӨГЕ

Беренче сменада укучылар өчен

Йокыдан тору, иртәнге гимнастика, юыну, урын-жирне җыештыру	7.00—7.30
Иртәнге аш	7.30—7.50
Мәктәпкә бару	7.50—8.00
Мәктәптә уку дәресләре, класстан тыш һәм пионер эшләре, җәмәгать эше	8.30—14.30
Өйгә кайту (саф һавада булу)	14.30—15.00
Төшкә аш	15.00—15.30
Саф һавада йөрү, хәрәкәтле уеннар, звенода пионер эше, өйдә хужалык эшләрен башкару	15.30—17.00
Дәрес әзерләү (45 минут үткән саен 5—10 минутлык тәнәфес)	17.00—19.40
Кичкә аш, күнел тарткан эшләре, уку, гайлә эшләрендә булышу	19.40—21.30
Йокыга әзерләнү	21.30—22.00
Йокы	22.00

Иртән күп кенә квартираларда шул күзгә ташлана: тәрәзәләр ачып җибәрелгән, балалар һәм өлкәннәр — төрле яшътәге һәм төрле профессия кешеләре — артык катлаулы булмаган күнегүләр ясыйлар. Сәламәтлекне ныгытуның сыналган чарасы, күнел көрлеге, энергия өстәүче, кәефне яхшыртучы иртәнге гимнастика — шул үзе инде.

Кешедә 600 ләп мускул бар. Яшүсмердә алар — тәннең өчтән берен, ә чыныккан спортчыда тәннең яртысын тәшкил итәләр. Ләкин кешедә көч булу гына җитми, анарда эшкә югары сәләт тә булырга тиеш, ә бу исә йөрәккан тамырлары һәм сулау системаларының яхшы үсеш алган булуына бәйле. Боларның һәммәсенә, шулай ук хәрәкәтләрнең нык ярашкан, гәүдәнең төз, матур булуына иртәнге гигиена гимнастикасын даими рәвештә башкару нәтижәсендә ирешелә.

10—13 һәм 14—15 яшътәге балалар өчен иртәнге зарядка күнегүләре рәсемнәрдә күрсәтелгән. ГТО буенча тәкъдим ителгән әдәбиятта гимнастика комплексларын төзү кагыйдәләре турында шактый әйтелгән.

Кояш, су һәм һава ярдәмендә чыныгу кагыйдәләрен белү пионерлар өчен дә, вожатыйлар өчен дә бик әһәмиятле. Пионер лагеренда булучылар өчен бу аеруча кирәк. Чөнки табигать шифасын файдалану өчен иң уңай шартлар — менә шунда инде.

Кояшта чыныгу

«Кайда Кояш нуры күп, шунда врачка эш юк», ди халык мәкале. Кояш — Җирдә тереклек чыганагы. Чамасын белеп кенә фай-

даланганда, ул тирене ныгыта, матдәләр алмашын һәм кәефне яхшырта. Ләкин «Кояш кирәген кирәк, әмма саклана белергә дә кирәк», диләр. Ягъни кояшта белеп кызынсан гына файдалы.

Яткан хәлдә, аяк өсте һәм хәрәкәтләнгән вакытта кызынырга мөмкин. Баштарак ул 4—5 минуттан артмасын, ә аннары кызыну вакытын көн саен 5 минутка арттыра барырга була. Бары тик бер атнадан соң гына тоташ 25—30 минут кызынырга ярый. Хәтта тиреңне пешермиң, тәннең яхшы янган тәкъдирдә дә, кояш нурлары астында көненә 2 сәгатьтән артык булырга ярамый.

Иртә — кызыну өчен иң әйбәт вакыт. Ач карыңга яки ашауга ук кызынырга ярамый.

Кызынганда кояш нурлары әле күкрәккә, әле янбашка, әле аркага төшәрлек булсын. Дымлы җиргә ятып кызыну зарарлы. Иң яхшысы — су читендә, җиләс урында кызыну.

Кояшлы көнне баш киемен булырга тиеш. Ул исә тәнне артык кызудан, кояш сугудан саклай.

Кояшта кызынгач, беркадәр вакыт күлөгәдә тору, ә аннары су коену файдалы.

Һавада чыныгу

Һавада чыныгу тәрәзәсе ачык бүлмәдә, балконда, террасада, урман аланында булырга мөмкин. Бу вакытта кояш нурлары тәнгә турыдан-туры төшми, әмма монда да эзлеклек әһәмиятле роль уйный.

Һавада чыныгуны температура 18—20 градус булганда башлау әйбәт, аннары, акрынлап, салкынрак һавада чыныгуга күчә барыла. Беренче тапкыр һава ваннасы 15—20 минуттан артмаска тиеш. Алга таба, һавада булуны (күлмәксез яки майкадан гына) көн саен 8—10 минутка арттыра барып, 1—1,5 сәгатькә җиткерергә мөмкин.

Һава ванналары вакытында гәүдәнең салкыннан калтырана башлавына һич тә юл куярга ярамый. Һавада чыныгу уен, хәрәкәтләр белән барылса, әйбәт була, әмма артык тирләмәскә генә кирәк. Юкса ул тәннең кирәгеннән артык суынуына китерергә мөмкин. Һавада чыныгу организмның иң әһәмиятле функцияләренә, эшчәнлегенә яхшырта, ә артык суыну организмда, кояшта кызынгандагы шикелле үк, кәефсезлек китереп чыгара.

Су ярдәмендә чыныгу

Чыныгу чарасы буларак су тизрәк һәм нәтижәлерәк тәэсир ясый. Гадәттә су температурасы һаваныкыннан шактый аерыла. Шунлыктан тәнгә караганда салкынрак суның

тирега тәэсире кан тамырларының жавап реакциясен китереп чыгара. Тамырларның тараюы, ә аннары кичәе йөрәкне көчлерәк эшләргә мәжбүр итә, бөтен организмны жандандырып жибәрә.

Тәнне юеш сөлге белән ышку, салкын душ алу өчен иң уңай вакыт — иртәнге сәгатьләр. Башта суның температурасы +30 градус булырга тиеш. Акрынлап ул бүлмәдәге һава температурасы дәрәжәсенә төшерелә. Салкын су белән юынгач яки юеш сөлге белән сөртенгәч, үз-үзенә массаж ясарга тәкъдим ителә. Моңың өчен тәнне сөлге белән ныгытып ышкыйлар. 2—3 көн саен 1 эр градуска төшерә барып, суның температурасын +10 градус һәм аннан да түбәнрәк итәргә мөмкин. Йокларга ятар алдыннан аякны салкынча су белән юу әһәмиятле. Чыныгу процедураларын башлаганчы, врач белән киңәшү хәерле.

КҮҢЕЛ КӨРЛЕГЕ, СӘЛАМӘТЛЕК ҺӘМ БАТЫРЛЫК БАСКЫЧЛАРЫ

1930 елда ленинчыл комсомол илебез халкының хезмәткә һәм Ватанны саклауга физик әзерлеген сынау һәм бу имтиханны уңышлы тапшырган кешеләргә күкрәккә тагыла торган почетлы значок тапшыру турында тәкъдим керткәч, пролетар әдәбиятын башлап жибәрүче Максим Горький, атаклы рус физиологы академик Иван Петрович Павлов, оборона халык комиссары Климент Ефремович Ворошилов һәм илебезнең башка күренекле кешеләре бу инициативаны яклап чыктылар. Профсоюзларның Үзәк советы да комсомол инициативасын тулысынча яклады, һәм ГТО физкультура комплексы, ә аннары БГТО (балалар өчен) ышанычлы рәвештә бөтен ил буйлап атлады.

Комплекс буенча нормалар тапшыру барча кешене жәлеп итте. Газеталарда завод һәм фабрикаларның бөтен-бөтен коллективлары, хәрби подразделениеләр, мәктәпләрнең нормалар тапшыруы турында хәбәрләр даими рәвештә басылып тора. Маркис Мнацаканян житәкчелегендәге пионер отряды тулысы белән нормаларны тапшырган беренче отряд була. Отрядның һәр пионеры, пионерларның оборона значоклары белән беррәттән, БГТО значогы алды. Отряд үзе генерал Франко житәкчелегендәге фетнәче фашистларның атакларын уңышлы рәвештә кире кайтарып килгән испан шәһәре Барселона пионерларының байрагы белән бүләкләнде.

Ә 1972 елның 1 мартыннан илебездә «Хезмәткә һәм СССР оборонасына әзер бул» дигән яңа физкультура комплексы кертелде. ГТО комплексы яшәрде һәм аны бүген совет

кешеләренен яңа буыны штурмлый. Чөнки ГТО — барлык дәүләт һәм жәмәгәт оешмалары, шул исәптән яшь ленинчылар оешмасы өчен дә физкультура һәм массовый спорт эшен оештыру буенча конкрет хәрәкәт программасы ул.

ГТО комплексы яшь аермаларын исәпкә алу принцибында төзелә. Ул алты баскычтан тора. Шунның өчесе октябрятлар һәм пионерларга туры килә.

Комплекстың «Стартларга әзер» дигән башлангыч баскычы — 7—9 яшьлек малайлар һәм кызлар өчен. Бу баскычның бурычы — балаларның физик күнегүләренә башкару күнекмәләренә ия булуы, аларда кыюлык, житезлек, хәрәкәтләрнең ярашуы кебек сыйфатларны үстерү, спорт белән кызыксыну тәрбияләү. Комплекс күнегүләре, кыенлыкларына карап, көмеш яки алтын значокка башкарылалар. Нормалар малайлар өчен дә, кызлар өчен дә бер үк.

Башлангыч баскыч программасы вожатыйга әле таныш булмаган яңа күнегүләренә дә күздә тотат. Мәсәлән, билгеле бер арада бара-кайта йөгәреш, тупны төз ыргыту, күп сикерешле ярыш. Болардан тыш, октябрятлар өчен ГТО комплексына башка күнегүләр дә кертелгән. Алар 201 нче биттәге таблицада бирелә. Шунда ук комплекс нормативлары да күрсәтелгән.

Әлегә ярышларны оештыру буенча кыскача киңәшләр.

Бара-кайта йөгәреш (3×10 м)

Нормативны үтәү өчен, спорт залында яисә спорт майданчыгында 10 метр озынлыгындагы ара үлчәп алына.

Бара-кайта йөгәрештә кимендә ике укучы катнаша. Старт сызыгында аларның һәркайсының 70×70 миллиметр зурлыгындагы ике жиңел кубигы була. «Стартка!» дигән команда янгырауга, норма тапшыручы старт линиясендәге кубиклар янына килеп баса. «Марш!» командасы бирелүгә (секундомер саны башлый), укучы, кубикларның берсен алып, 10 метр ераклыктагы икенче линиягә таба йөгәрә һәм кубигын сызыкның аргы ягына куя. Шуннан соң ярышта катнашучылар, туктап тормастан, яңадан старт линиясенә әйләнеп кайталар һәм, икенче кубикны алып, финишка, ягъни беренче кубик янына илтәләр. Икенче кубик идәнгә тиюгә, секундомер туктатыла.

Кубикны ташларга, ыргытырга яки 10 метрдагы сызыкның бирге ягына куярга ярамый. Нормативны үтәү өчен, укучыларга 1—2 омтылыш рөхсәт ителергә мөмкин.

Тупны төз ыргыту

Мишень итеп гимнастик кыршау алганда яхшырак була. Кыршау идәннән ике метр биеклектә беркетеп куела. Укучы 6 метр ераклыктан теннис тубын 3 мәртәбә кыршауга ыргыта. Нормативны үтү өчен һәр укучыга 3 омтылыштан торган бер-ике серия рәхсәт ителергә мөмкин.

Күп сикерешле ярыш

Майданчыкта 15 метргача озынлыкта туры сызык сызыла. Ул бер һәм ярты метр саен бүленгән була. Болардан тыш анда алтын һәм көмеш значок нормаларына туры килә торган билгеләр ясала. «Башла!» дип команда бирелүгә, укучы старт өчен билгеләнгән урыннан элгеле линия буйлап алмаш-тилмәш атлый-сикерә башлый. Мөмкин кадәр ераграк араны үтәргә тырышып, ул барлыгы 8 адым-сикереш ясый. Соңгы сикереш бер аяктагына яки ике аяк бергә тәмамланарга мөмкин. Метр һәм сантиметрлар белән исәпләнә торган нәтижә протоколга теркәп куела.

I баскыч — «Кыюлар һәм житезләр» — 10—13 яшьлек пионерлар һәм укучылар өчен. Максат — балаларда физик культура белән шөгыльләнүгә аңлы мөнәсәбәт тәрбияләү, аларның һәръяклап физик үсеше, спортның кайсы төре белән кызыксынуларын ачыклау. Комплекса кергән күнегүләр кешенең физик сыйфатларының (көч, тизлек, житезлек, чыдамлылык) үсеш дәрәжәсен һәм гамәли күнекмәләргә булдыруда (йөзү, чаңгыда йөрү, кросс һ. б.) элгеле сыйфатларны файдалана алу сәләтен билгелиләр.

ГТО комплексының II баскычы — «Спортка алмаш» — пионер һәм укучы өчен тагын да катлаулырак имтихан. Моннан алдагы группага тәкъдим ителгән күнегүләр белән бу баскычтагы күнегүләр арасындагы аерма юк дәрәжәсендә. Әмма 14—15 яшьлек үсмерләр күрсәткән нәтижәләр (алар таблицада китерелә) шактый югары булырга тиеш. Мондый таләп бу яшәгеләрнең физик үсеш дәрәжәсә югарырак булу белән аңлатыла.

ГТОның I баскычыннан аермалы буларак, II баскычта алтын значок алырга теләүчеләргә махсус күнегүләр тәкъдим ителми. Барытик гамәлдәге 8 норманың 6 сын алтын медаль өчен куелган таләпләр дәрәжәсендә үтәргә кирәк.

Әгәр дә физкультура укытучысы, үз эшен яхшы белеп, күнегүләргә жайга сала һәм гамәли нормативларны тапшыру буенча ярышларны тиешенчә оештыра алса, вожатыйның бурычы — мондый ярышларны оештыруда укытучыга ярдәм итү белән беррәттән, бала-

ларны комплекстың теоретик таләпләрен тапшыруга эзәрләү һәм аларны тапшыруны тәмин итү. Пионерлар кайсы группадан булуга карамастан, бу таләпләрдә күп кенә уртаклыklar бар. Таләпләр, нигездә, түбәндәгеләргә кайтып кала:

укучыларның «СССРда физик культура һәм спорт» дигән темага мәгълүматлары булырга;

алар төп гигиена чараларын һәм чыныгы кагыйдәләрен белергә һәм кулланырга, шәхси һәм җәмәгать гигиена кагыйдәләрен үтәргә;

гражданнар оборонасының төп кагыйдәләрен белергә һәм противогаз кигән хәлдә 30 минут торырга;

иртәнге гигиена гимнастикасының әһәмиятен аңларга, иртәнге зарядка тибындагы күнегүләр комплексын сайлап алырга һәм үтәргә тиешләр.

Санап үтелгән темаларның һәркайсы звено һәм отряд сборында тикшерелә ала. Әйтик, бер ише сборлар вожатый әңгәмәсә, укучылар чыгышы рәвешендә булырга, икенчеләрендә укучыларның белем һәм осталыкларын тикшерергә мөмкин. Соңгылары практик занятиеләр, уеннар, викториналар, шулай ук альбомнар эзәрләү, спорт почмаклары бизәү рәвешендә үтә. Болар һәм мәсә спорт буенча белемнәргә исәпләнә ала. Пионерларның норма таләпләрен үтәүләре рәсми исемлеккә кертелә.

Вожатый ГТО комплексы буенча эшнән тагын бер әһәмиятле үзгәртелгән исәпкә алырга тиеш. Малайлар һәм кызлар алты ел дәвамында, бер группадан икенчесенә күчкүчә, комплекстың билгеле бер яшькә караган баскычларына күтәрелү өчен, йөгерү, сикерү, ыргыту һ. б. белән бәйләнгән, чынлыкта шул бер үк төрле күнегүләргә өч тапкыр үтәргә тиешләр. Яшь үсә барган саен, балалар югарырак нәтижәләр күрсәтергә тиеш булса да, күнегү һәм тренировкаларның бертөрлелеге аларны ирексездән алыктыра. Хәтта аларның кайберләрендә бер үк күнегүләр очрый торган тренировкаларга карата илтифатсызлык та сизелә башлый. Шунан өчен дә без күнегүләр вакытында уен һәм ярыштыру методларын һәм, әлбәттә инде, балаларның күпчелеге ярата торган хәрәкәтле уеннарны ешрак кулланырга тәкъдим итәбез. Болар, нигездә, йөгерү, сикерү, ыргыту, каршылыklar аша йөгерү һәм башка шундый күнегүләр белән бәйләнешле уеннар. Алар нәкъ менә ГТО программасын үзләштерү өчен әһәмиятле тизлек, физик көч, житезлек һәм чыдамлылык кебек сыйфатлар тәрбиялиләр. Әлбәттә, уеннарны үсмерләр белән генә түгел, ГТО нормалары тапшырырга ке-

решүче балалар белән дә оештыру күздә тотыла. Әлеге уеннарны яктырткан әдәбият бүлек азагында бирелә.

ГТО ЧЕМПИОНЫ БУЛЫРГА!

Һәр көзне газеталар «Комсомольская правда» призына ГТО күпьярышы буенча Советлар Союзы беренчелегенә финал ярышлары турында хәбәр итәләр. Бу ярышлар 1973 елдан, ягъни ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм СССР Министрлар Советы каршындагы Физик культура һәм спорт комитеты тиешле карар кабул иткән елдан башлап, үткәрелеп килә.

Вожатыйларга әйтеп куйыйк: бу пионерларга һәм укучыларга да кагыла. Чөнки бөтенсоюз ярышлары программасында малайлар һәм кызлар өчен финал стартлары күздә тотыла. Ә бу ярышларда I һәм II баскыч ГТО нормаларын үтәгән укучылар гына көч сынаша ала.

Язын һәм жәен илебезнең төрле почмакларында «ГТО чемпионы бул!» дигән девиз астында стартлар бирелә. Мәктәп, югары уку йортлары, завод, төзелеш, колхоз һәм совхоз коллективлары ярыша. Эшче бригадаларында, мәктәп классларында, студент группаларында, район, шәһәр, өлкә һәм республикаларда ГТО чемпионнары ачыклана.

ГТО КОМПЛЕКСЫ КҮНЕГҮЛӘРЕ ҺӘМ НОРМАЛАРЫ

„Стартларга эзер“ дигән башлангыч баскыч
(7—9 яшьлек малайлар һәм кызлар өчен)

Күнегүләрнең төре	Көмеш значок	Алтын значок
1. Бара-кайта йөгәреш (3×10 м)(С) яки югары торыштан 30м га йөгөрү	10,0 6,0	9,5 5,5
2. Теннис тубын 6 метрдан төз ыргыту (өч мәртәбә, ничәсә тигән)	1	2
3. Вакытны исәпләмичә кросс йөгөрү (м)	300	500
4. Аякларны алмашып 8 мәртәбә сикереп атлау (м)	10,5	12,0
5. Элеп куелган арканга аяклар ярдәмендә үрмәләү (м)	1,5	2,5
6. Чаңгыда йөгөрү (км) яки кар булмаган районнарда велосипедта йөгөрү (км)	1 2	2 3
7. Теләсә нинди алым белән йөзү(м)	12	25
8. Каршылыклар куелган араны үтү (баллар саны)	7	9

(Малайлар һәм кызлар өчен нормалар бер үк)

Сезнең дружинада да һәр яктан хәзерлекле балалар бардыр. Аларда күпьярыш буенча спорт ярышларына карата кызыксыну уятылган, ГТО чемпионнары булган пионерлар ту-

рында әңгәмәләр үткәрегез, физкультура укытучысы белән берлектә, йөгәрешчеләр, сикерүчеләр, ыргытучылар, йөзүчеләр көне кебек, ачык стартлар оештыруны планлаштырыгыз һәм үткәрегез. Дружинада пионерларның күпьярышта күрсәткән нәтижеләрен яктырту таблицасын элеп куегыз. Анда метрлар һәм секундлар гына түгел, ярышта катнашучы һәрбер кеше жыйган очколар саны да чагылыш тапсын. Очколарны матбугатта махсус басылган таблица буенча исәпләп чыгару кыен түгел. ГТО күпьярышы буенча дружина, мәктәп чемпионнарын грамоталар, призлар белән бүләкләгез. Ярыш нәтижеләрен ил күләмендә үткәрелгән финал очрашулары вакытында теркәлгән рекорд күрсәткечләр белән чагыштырып карагыз. Исегезгә төшерәбез, ГТО күпьярышында жиңгән малайлар — 170—175, ә кызлар 190—195 очко жыйалар. Аларның ГТО программасының II баскычы буенча чыгыш ясаучы өлкәнрәк иптәшләре (14—15 яшьтәгеләр) тарафыннан ярышларның 5 төре буенча жыйелган иң күп очколар саны исә малайлар өчен — 183—188, кызлар өчен 184—194 очко тәшкил итә.

ГТО күпьярышы буенча ярышлар оештырганда шунысын да онытмаска кирәк, бу стратларга эзерләнү башка ярышларга эзерләнгән вакытта балаларның йөгөрү, сикерү, ыргыту һәм йөзү буенча үткәрелә торган күнегүеннән берничек тә аерылмый. Йөгер, сикер, йөз, ыргыт! — ГТО күпьярышының бу төрләре буенча күнегүләр пионерларга физкультура комплексының башка барлык нормативларын уңышлы үтәргә ярдәм итәчәк.

Хәтерегезгә төшереп үтәбез: ГТОның I баскычы өчен сайлап алу төрләре исемлегендә гимнастика буенча күпьярыш та бар. Аңа 10—11 яшьлек кызлар өчен ике төр: акробатик күнегүләр һәм бүрәнә, ә малайлар өчен тагын гимнастик сикерү дә керә.

Күрсәтелгән шушы ике төргә өстәмә рәвештә 12—13 яшьлек кызлар төрле биеклектәге борысларда күнегүләр дә башкаралар, ә бу яшьтәге малайлар дүрт төр буенча ярышлар (акробатика, тәбәнәк турник, борыслар һәм сикерү).

СССР гимнастлары — дөньяда иң көчлеләр. Аларның күбесе һәрьяклап эзерлекне таләп итүче ГТОның гимнастика буенча күпьярышларынан башлаганнар. Дружинада иң яхшы гимнастларның гимнастика буенча ГТО күпьярышы программасы нигезендә ярышлары — спорт гимнастикасын пропагандалауда иң яхшы чара.

КҮНЕГҮЛӘР, ЯРЫШЛАР

Күнегүләрнең төп принципларын белү балаларның үзләре өчен дә, пионерларны ярыш-

ка эзерләүгә житәкчелек итүчеләр өчен дә әһәмиятле. Теләсә нинди күнегүләрнең төп максаты — физик күнегүләр башкару ярдәмендә организмның йөрәк-кан тамырлары һәм тын алу юллары системаларын камилләштерү, тизлек һәм көч, житезлек һәм чыдамлык кебек сыйфатларны үстерү. Пионерларның күнегүләрен оештырганда түбәндәге берничә кагыйдәне истә тоту әһәмиятле:

— күнегүләр атнага кимендә 2—3 тапкыр үткәреләләр, иң яхшысы, 5—10 кешедән торган группа белән шөгыльләнү. Андый күнегүләр кызыктырак булалар, аларга уеннар һәм эстафеталар да катнаштырып жиберергә мөмкин. Бер-береңнең хаталары да яхшырак күренә, аларны төзәтүе дә жиңелрәк була;

— күнегүләргә керешкәнче тәнне яздыру хәрәкәтләре ясарга, тизләтелгән йөреш, салмак йөгерү, зарядка тибындагы күнегүләр башкарырга кирәк;

— һәр күнегү алдыннан конкрет бурыч куярга кирәк: билгеләнгән араны йөгереп үтү, нинди дә булса техник элементны, тактик алымны үзләштерергә тырышу һ. б.;

— занятиеләр барышында уен методын кинрәк файдаланырга: аерым күнегүләргә үтәү буенча ярышлар үткәргә: кем тизрәк, төгәлрәк, дөресрәк башкаруын чамалый барырга кирәк;

— занятиедә катнашучыларның үзләрен ничек хис итүләрен күзәтеп торырга, күнегүләр өчен билгеләнгән вакытны (60—90 мин) арттырмакка, балаларны үз-үзләренә контроль ясарга: пульсларын таба һәм бер минутта йөрәк тибеше санын исәпли белергә, күнегүдән соң йөрәк тибешенә нормаль хәлгә кайтуын күзәтә белергә өйрәтергә кирәк. Болар — йөрәк эшчәнлеген характерлаучы билгеләр.

10—12 яшьлек балаларда тыныч вакытта йөрәк тибеше гадәттә — минутка 85—90, ә 14—15 яшьлек үсмерләрдә 80—85 була.

Нормаль хәлдә минутка 18—20 тапкыр тын алына. Врачлар, яхшы чыныккан кешенең йөрәк тибеше күнегүгә үтәгәннән соң узган өченче минутның азагына нормага керә, дип исәплиләр. Канәгатьләнәрлек дәрәжәдә күнеккән кешеләрдә ул бишенче минутның азагында нормальләшә. Әгәр дә йөрәк тибеше саны 5—6 минуттан соң да башлангыч дәрәжәдәгедән артыграк булса, бу — кеше әле спорт формасына кермәгән һәм аңа күнегүләргә давам итәргә кирәк дигән сүз. Эмма организмны тәмам хәлсезләндерергә ярамый.

Спорт ярышларын оештыруда вожатыйның роле шактый зур. Спартакиадалар, спортның аерым төрләре буенча ярышлар, ГТО нормаларын тапшыру турында кайгырту башлыча физкультура укытучысы, лагерьда физик тәрбия житәкчесе, йортлар идарәсе инструкторы

өстенә төшә. Алар ярышны үткәру буенча положение эзерлиләр. Анда ярышларның программасы, катнашучыларның яше, ярышларны уздыру вакыты һ. б. билгеләнә. Вожатый исә бу эшләргә башкаруда аларга актив ярдәм итәргә тиеш.

Вожатый балалар арасында ярышларны пропагандалауда, отрядларда спорт командаларын сайлап алу өчен актив туплауда ярдәм итә ала, ярышларга почетлы кунакларны һәм күренекле спортсменнарны чакыра, судьялар коллегиясенә ярдәмгә вожатыйларны һәм пионер активын билгели. Балалар дружинада сувенирлар, жинүчеләргә бүләкләү өчен призлар, ярышларда катнашучы командалар өчен эмблемалар эзерли алалар.

Вожатый мәктәпнең спорт-хезмәт лагерен оештыруда нәтижәле ярдәм итә ала. Бу ярдәм лагеренң үзен эзерләү, иң яхшы комсомолец-вожатыйлар арасынан балаларны һәм спортны яратучы остазлар сайлап алудан гыйбарәт. Мондый лагерьда көндәлек тәртипне саклауның торышын, бюллетеньнәр чыгаруны, кызыклы спорт һәм культура-масса чаралары үткәрүне күзәтеп тору әһәмиятле.

ПИОНЕРЛАР ҺӘМ МӘКТӘП БАЛАЛАРЫНЫҢ СПОРТ КАЛЕНДАРЕ

Пионерлар һәм мәктәп балаларының ВЛКСМ Үзәк Комитеты, ВЦСПС, СССР Спорт комитеты, газеталар редакцияләре, радио һәм телевидение призларына Бөтенсоюз ярышлары балаларны массовый төстә спорт белән шөгыльләнүгә тартуны күздә тотта.

Илебезнең һәрбер районындагы комсомол, спорт, оборона-масса оешмалары, халык мәгарифе һәм сәламәтлек саклау органнарының бурычы — урындагы шартларга һәм яшәп килгән традицияләргә бәйләнешле рәвештә балалар спортын үстерүдә пионерларның спорт календарен мөмкин кадәр тулырак файдалану. Әлеге календарь спортның барлык төп төрләре буенча ярышлар үткәргәгә тәкъдим итә. Мәктәпләрдә һәм лагерьларда, Пионер йортлары һәм тору урыннарындагы коллективларда мондый ярышларны оештыру балалар арасында спорт тормышының дәрәжәсен бөтен ел давамында югары тотарга мөмкинлек бирәчәк. Бу исә балаларның сәламәтлеген ныгыту, аларда әһәмиятле физик һәм ихтыяр-эхлак сыйфатлары тәрбияләү бурычы белән тыгыз бәйләнгән. Ә ул коммунистик тәрбия системасының состав өлеше булып тора.

Пионерларның спорт календаре ярышлары балаларның «Өмет стартлары» дигән Бөтенсоюз спорт уеннары программасына керә. Бу уеннар ВЦСПС Секретариаты, ВЛКСМ Үзәк Комитеты Секретариаты, СССР Мәгариф

КҮНЕГҮЛӨР ҺӘМ НОРМАЛАР
1 нче баскыч — „Кыюлар һәм житезләр“

№	Күнегү төрләре	М а л а й л а р			
		10—11 яшьтәге		12—13 яшьтәге	
		көмеш значок	алтын значок	көмеш значок	алтын значок
1	Йөгерү 30 м (с)	5,8	5,2	—	—
	60 м (с)	—	—	10,0	9,2
2	Озынлыкка сикерү (см)	310	340	340	380
3	Биеклеккә сикерү (см)	95	105	105	115
4	Теннис тубын ераклыкка ыргыту (м)	30	35	35	40
5	Вакытны исәпләмичә йөзү (м)	25	—	50	—
	50 м (мин, с)	—	1,20	—	1,05
6	Чангыда узышу 1 км (мин, с)	8,00	7,30	—	—
	2 км (мин, с)	—	—	14,00	13,00
	яки кар булмаган районнарда: велосипед 5 км (мин)	16	15	15	14
	яки вакытны исәпләмичә кросс (м)	500	1000	1000	1500
	ориентлашу буенча ярышларда катнашу (км)	—	—	2	3
7	Турникта күтәрелү (ничә мәртәбә)	3	5	5	7

№	Күнегү төрләре	К ы з л а р			
		10—11 яшьтәге		12—13 яшьтәге	
		көмеш значок	алтын значок	көмеш значок	алтын значок
1	Йөгерү 30 м (с)	6,0	5,4	—	—
	60 м (с)	—	—	10,3	9,6
2	Озынлыкка сикерү (см)	260	300	300	350
3	Биеклеккә сикерү (см)	85	95	100	110
4	Теннис тубын ераклыкка ыргыту (м)	20	23	23	26
5	Вакытны исәпләмичә йөзү (м)	25	—	50	—
	50 м (мин, с)	—	1,30	—	1,15
6	Чангыда узышу 1 км (мин, с)	8,30	8,00	—	—
	2 км (мин, с)	—	—	16,30	15,30
	яки кар булмаган районнарда: велосипед 5 км (мин)	19	18	18	17
	яки вакытны исәпләмичә кросс (м)	300	500	500	1000
	ориентлашу буенча ярышларда катнашу (км)	—	—	1	2
7	Элеп куелган арканга, аяклар белән булышып, үрмәләп менү (м. см)	2,50	2,80	2,80	3,50

Алтын значок алу өчен болардан тыш түбәндәге күнегү төрләреннән теләсә нинди 2 (10—11 яшьлекләр) яки 3 төрне (12—13 яшьлекләр) сайлап тапшырырга кирәк:

НОРМАЛАР

№	Күнегү төрләре	М а л а й л а р		К ы з л а р	
		10—11 яшьтәге	12—13 яшьтәге	10—11 яшьтәге	12—13 яшьтәге
1	Каршылыклар куелган араны үтү 80 м	4 каршылык	5 каршылык	3 каршылык	4 каршылык
2	Гимнастика күпьярышы (күнегүләр саны)	3	4	2	3
3	Туристтик күнекмәләрне тикшереп, туристик поход	5—6 км	„Яшь турист“ значогы таләпләрен үтәргә	5—6 км	„Яшь турист“ значогы таләпләрен үтәргә
4	Ату	—	„Яшь атучы“ значогы таләпләрен үтәргә	—	„Яшь атучы“ значогы таләпләрен үтәргә
5	Гади тимераякта 100 м га узышу (с)	20	18	22	20
6	Спорт уеннары ярышларында катнашу (уен саны)	5	8	5	8

КҮНЕГҮЛӘР ҺӘМ НОРМАЛАР
2 нче баскыч — «Спорт алмашы»

№	Күнегү төрләрә	Малайлар		Кызлар	
		көмеш значок	алтын значок	көмеш значок	алтын значок
1	Йөгөрү 60 м (с)	9,2	8,4	10.0	9.4
2	Кросс 300 м (мин, с)	—	—	1.00	0.55
	500 м (мин, с)	1.45	1.30	—	—
	яки: гади тимераякта 300 м га узышу (мин, с)	0.58	0.50	1.05	1.00
3	Озынлыкка сикерү (см)	390	450	310	360
	яки: биеклеккә сикерү (см)	120	130	105	110
4	Теннис тубын ераклыкка ыргыту (м)	38	46	25	30
5	Чангыда узышу 2 км (мин)	—	—	15	14
	3 км (мин, с)	17.30	16.30	—	—
	Кар булмаган районнарда маршырым 1 км (мин, с)	—	—	5.20	5.00
	7 км (мин)	10	9	—	—
	Велокросс 5 км (мин)	—	—	15	5.14
	10 км (мин)	28	26	—	—
	Ориентлашу буенча ярышларда катнашу (км)	3	4	2	3
6	Йөзү 50 м (с)	1.00	0.50	1.10	1.00
7	Турникта күтәрелү (ничә мәртәбә) яки: кулларда асылынып торган хәлдә көч куеп яки әйләнеп күтәрелү	6	8	—	—
	Гимнастика эскәмиясендә, кулларга таянып яткан хәлдә, кулларны бөгү һәм турайту (ничә мәртәбә)	2	3	—	—
8	Туристик күнекмәләрне тикшереп, туристик поход (км)	—	—	8	10
	Туристик күнекмәләрне тикшереп, туристик поход (км)	12	16	12	16
9	Нинди дә булса спорт төре буенча разряд алу	—	үсмерләрнен II — III разряды	—	үсмерләрнен II — III разряды
	яки кече калибрлы мылтыктан ату: 25 м га (очколар)	—	—	—	32
	50 м га (очколар)	—	36	—	28
	яки пневматик мылтыктан ату 10 м га (очколар)	—	32	—	30
		—	35	—	—

Алтын значокка лаек булу өчен — алтын значокнын алты нормасын, көмеш значок өчен билгеләнгән нормаларның 2 сен (9 нчы норманы исәпләмичә) үтәргә кирәк.

министрлыгы һәм СССР Министрлар Советы каршындагы Физик культура һәм спорт комитеты коллегиясе карары нигезендә һәр мәктәптә үткәреләргә тиеш.

«ӨМЕТ СТАРТЛАРЫ»

1975 елның көзендә мәктәпләрдә балаларның Бөтенсоюз спорт уеннары — «Өмет стартлары» үткәрелә башлады.

Алар гомуми белем мәктәпләрендә спорт һәм сәламәтләндерү эшен тагын да яхшырту, балаларны һәм үсмерләрне массовый төстә физкультура һәм спорт белән шөгыльләнүгә тарту, пионерларны һәм мәктәп балаларын ГТО комплексы нормативларын эзерләү һәм тапшыруга актив тарту, спорт-масса эшендә

иң яхшы классны һәм иң яхшы гомуми белем мәктәбен, шулай ук спорт төрләрә буенча иң көчле яшь спортчыларны билгеләү максатында үткәреләләр.

Балаларның Бөтенсоюз спорт уеннарыннан берсе — «Өмет стартлары» мәктәп укучыларының Бөтенсоюз спартакиадасының состав өлеше булып тора һәм «Олимпиячеләр безнең арада» девизы астында үтә.

Спорт уеннарын уздыру сроклары һәм этаплары

Балаларның Бөтенсоюз спорт уеннары 5 этапта үткәрелә:

1 нче этап (уку елы барышында) — класс һәм мәктәп күләмәндәге ярышлар;

2 нче этап (20 июньга кадәр) — район һәм шәһәр күләмендәге ярышлар;

3 нче этап (1 августка кадәр) — өлкә (автономияле республикалар), край күләмендәге ярышлар (РСФСРда 1 сентябрьга кадәр);

4 нче этап (1 сентябрьга кадәр) — республика күләмендәге финал ярышлары (РСФСРдан кала)¹;

5 нче этап (сентябрь, октябрь) — балаларның «Өмет стартлары» дигән спорт уеннарының финал ярышлары.

Ярышта катнашучылар

Балаларның «Өмет стартлары» дигән спорт уеннары ярышларында сәламәтлекләре турында врач рөхсәте булган һәм агымдагы уку елында шушы класста укучы барлык пионерлар һәм мәктәп балалары катнаша.

Ярышлар гомуми белем мәктәпләренен 4—5, 6—7, 8—9 һәм 10 нчы класс укучылары арасында классларның һәр группасында аерым үткәрелә.

Балаларның «Өмет стартлары» дигән спорт уеннарының финал ярышлары гомуми белем, авыл мәктәпләренен класслары, спорт профилендәге класслар арасында аерым үткәрелә.

1 нче этап уеннарында класс тулы составта катнаша.

2 нче этапта исә жиңеп чыккан класстан ярышларда катнашучылар санын «Өмет стартлары»ның район, шәһәр, округ советлары билгеләләр. 3—4 нче этапларда катнашучылар саны 27 дән дә ким булмый.

5 нче этапта класс составында укучылар саны 27 дән артмаса тиеш. Шулар арасында 10 малай һәм 10 кыз, 4—5 нче классларда 2 укучы-судья, 6—7 нче классларда 2 күпьярышта катнашучы була.

Бөтенсоюз финал ярышларында 4—6 һәм 6—7 нче класслар арасында 4 нче этапта жиңеп чыккан класслар катнаша.

Ярышлар программасы

1 нче этап

4—5 нче класс укучылары өчен: йөгерү — 30 м, озынлыкка сикерү, биеклеккә сикерү, теннис тубын яки 150 граммлы тупны ераклыкка ыргыту, йөзү — 25 м, кросс — 300 м (кызлар) һәм 500 м (малайлар), турникта күтәрелү (малайлар) һәм яткан хәлдә, кулларга таянып, кулларны бөгү һәм турайту (кызлар), хәрәкәтле уеннар һәм эстафеталар, спорт-гимнастика чыгышлары.

¹ Өлкә, край һәм республика күләмендәге ярышлар республика каравы буенча үткәреләләр.

6—7 нче класс укучылары өчен: йөгерү — 60 м, озынлыкка сикерү, биеклеккә сикерү, теннис тубын яки 150 граммлы тупны ераклыкка ыргыту, йөзү — 50 м, кросс — 500 м (кызлар) һәм 800 м (малайлар), турникта күтәрелү (малайлар) һәм яткан хәлдә, кулларга таянып, кулларны бөгү һәм турайту (кызлар), басып торган килеш, пневматик мылтыктан 10 м ераклыктагы мишеньга ату (мишень П), хәрәкәтле уеннар һәм эстафеталар, спорт-гимнастика чыгышлары.

8—9 нчы класс укучылары өчен: йөгерү — 60 м, озынлыкка сикерү, биеклеккә сикерү, теннис тубын яки 150 граммлы тупны ераклыкка ыргыту, йөзү — 50 м, кросс — 800 м (кызлар) һәм 1000 м (малайлар), турникта күтәрелү (малайлар), яткан хәлдә, кулларга таянып, кулларны бөгү һәм турайту (кызлар), басып торган хәлдә, пневматик мылтыктан 10 м ераклыктагы мишеньга (мишень П) ату, спорт уеннары (сайлап алына).

10 нчы класс укучылары өчен: йөгерү — 100 м, озынлыкка сикерү, биеклеккә сикерү, кросс — 800 м (кызлар) һәм 1500 м (яшүсмерләр), яткан хәлдә, кулларга таянып, кулларны бөгү һәм турайту (кызлар), кечкенә калибры мылтыктан 25 яки 50 м га ату.

Классларда ярышлар программадагы уен төрләре буенча үткәрелә һәм бер үк вакытта малайлар һәм кызлар арасынан иң яхшы спринтерлар (кыска дистанциягә йөгерүчеләр), йөзүчеләр, сикерүчеләр, күпьярышта катнашучылар ачыклана.

2 нче этап

Район, шәһәр һәм округ күләмендәге ярышлар 1 нче этап программасы нигезендә 4—5, 6—7, 8—9 нчы класс укучылары өчен үткәрелә. Ярышларда катнашучылар саны «Өмет стартлары»ның жирле советлары тарафыннан билгеләнә.

Искәрмәләр:

1. Беренче ике этапта хәрәкәтле уеннар һәм эстафеталарның эчтәлеген һәм аларны үткәрү тәртибен «Өмет стартлары»ның жирле советлары билгели.

2. 1 нче этапта уеннар программасында ВЛКСМ Үзәк Комитетының «Алтын алка», «Үрелгән туп», «Күн туп», «Ак ладья», «Мог-жизалы шашка» клублары призына ярышлар, жиңел атлетиканың дүрт төре буенча «Дуслык» ярышлары, «Күнелле стартлар», кече баскетбол, «Пионерская правда» газетасы призына чаңгы ярышлары, «Көмеш тимераяк» призына тимераяк ярышлары кертелергә мөмкин.

3. Класс призчыларының спорт-гимнастика чыгышлары 3—4 минут дэвамында музыка астында башкарыла. Чыгыш түбэндәге элементлардан торырга тиеш: тезелү, урын алыштырулар, зарядка тибындагы күнегүләр, танец һәм акробатика элементлары. Чыгышларда төрлө предметлар (чукмар, тасма, флагчыклар, жылпәзә, шарф, гимнастик таякчыклар һәм кыршау, сикергеч һ. б.) кулланылырга мөмкин. Чыгышлар 10 баллы система нигезендә бәяләнә.

3—4 нче этаплар

Уеннарны үткөрү тәртибен, катнашучы класслар санын «Өмет стартлары» советлары билгелиләр.

4—5, 6—7 нче класслар өчен уеннар программасы балаларның «Өмет стартлары» дигән Бөтенсоюз спорт уеннарының финал ярышларына туры килә. Бу этап ярышлары башка класслар арасында үткәрелгән очракта, уеннар программасын 1 нче этаптагы спорт төрлөрә тәшкил итә.

5 нче этап

Балаларның «Өмет стартлары» дигән Бөтенсоюз спорт уеннарының финал ярышларында илебездәге гомуми белем мәктәпләренең иң яхшы спорт класслары һәм иң көчле купьярышчылары катнаша. Ярышлар программасы түбәндәгечә:

4—5 нче класслар өчен: йөгерү — 30 м, озынлыкка сикерү, 150 граммлы тупны ераклыкка ыргыту, йөзү — 25 м, кросс — 300 м (кызлар) һәм 500 м (малайлар), турникта күтәрелү (малайлар), яткан хәлдә, кулларга таянып, кулларны бөгү һәм турайту (кызлар), спорт уеннары элементларыннан һәм каршылыклар куелган араны үтүдән гыйбарәт катнаш эстафета, спорт-гимнастика чыгышлары;

6—7 нче класслар өчен: йөгерү — 60 м, озынлыкка сикерү, 150 граммлы тупны ераклыкка ыргыту, йөзү — 50 м, кросс — 500 м (кызлар) һәм 800 м (малайлар), турникта күтәрелү (малайлар), яткан хәлдә, кулларга таянып, кулларны бөгү һәм турайту (кызлар), басып торган хәлдә, пневматик мылтыктан 10 м ераклыктагы мишеньгә ату, спорт уеннары элементлары кергән һәм каршылыклар куелган араны үтүдән гыйбарәт катнаш эстафета, спорт-гимнастика уеннары.

Жинүчеләрне билгеләү

Барлык этапларда шәхси зачетта жинүчеләр программаның аерым төрлөрөндә күрсәткән иң яхшы нәтижеләре буенча билгеләнеләр.

Жинүче классны мәктәп, район, шәһәр беренчелегенә ярышларның һәр төрөндә, шулай ук финал уеннарында иң яхшы 20 күрсәткеч суммасына (10 малай һәм 10 кыз) карап билгелиләр.

Йөгерү, кросс, йөзү, катнаш эстафетада жинүче класс иң түбән нәтижеләр суммасы буенча, э озынлыкка сикерү, биеклеккә сикерү, туп ыргыту, граната ыргыту, турникта күтәрелү (малайлар), яткан хәлдә, кулларга таянып, кулларны бөгү һәм турайту (кызлар), атуда — иң югары нәтижеләр суммасы буенча билгеләнә.

Мәсәлән, ярышта катнашкан класстан исәпкә алына торган 20 нәтиженең суммасы озынлыкка сикерүдә — 83 м 67 см, тупны ыргытуда — 1 км 137 м, йөзүдә 13 мин 45 с тәшкил итә һ. б.

1, 2, 3, 4 һәм 5 нче этап ярышларында комплекслы зачетта иң яхшы спорт классы бу класс тарафыннан программаның барлык төрлөрөндә алган урыннар суммасының иң түбән булуына карап билгеләнә. Ике яки берничә классның урыннар суммасы тигез булса, программаның аерым төрлөрә буенча беренче, икенче, өченче һ. б. урыннарны күбрәк алган класска өстенлек бирелә. Бу күрсәткеч тә тигез булган очракта, шәхси зачетта беренче, икенче, өченче һ. б. урыннарны алучылар күбрәк булган класс жинүче дип билгеләнә.

Искәрмә

Класс укучылары — малайлар һәм кызлар — программаның аерым төрлөрә буенча тиешле 10 нәтиженә күрсәтә алмаса, аларның нәтижәсе соңгы урынны алган ярышучылар нәтижәсенә тигезләп билгеләнә. Бу нәтижеләргә штраф вакыт, метрлар һәм баллар кушыла яки алына.

Пионерларның жиңел атлетика буенча дүрт төрдән торган «Дуслык» исемле ярышлары

«Спорт королевасы» — жиңел атлетика мәктәп ярышларыннан башлап Олимпия уеннарына теләсә нинди дәрәжәдәге ярышларда почетлы урынны алып тора. «Йөгер, сикер, ыргыт!» — спортның бу мавыктыргыч төрөндә нәкъ менә шушы төшенчәләр күздә тотыла. Хәрәкәтләрнең табигый төрлөрөнә нигезләнгән мондый спорт балаларны һәрьяклап әзерләү проблемасын комплекслы хәл итәргә ярдәм итә.

Пионерларның жиңел атлетика буенча дүрт төрдән торган «Дуслык» ярышларының максаты — пионерстанның күп миллионлы армиясен жиңел атлетика байраklары тирәсенә туп-

лау. Мондый ярышлар Болгарияда, Венгрия, ГДР, Монголия, Польша, Чехословакия, Румыния һәм башка илләрдә киң колач алды. Төрле илләрнең балалар командалары катнашында һәр елны халыкара очрашулар да үткәрелә. Шунысы әйбәт, «Дуслык» ГТО физкультура комплексы белән бергә атлый һәм чынлыкта аның бөтен жиңел атлетика өлешен тәшкил итә.

Ярышлар 4 этапта үткәрелә.

1 нче этап — пионер дружиналарында ярышлар (сентябрь — апрель);

2 нче этап — район, шәһәр, өлкә, край һәм республика күләмендәге ярышлар (май);

3 нче этап — Бөтенсоюз финал ярышлары (июнь урталары);

4 нче этап — халыкара ярышлар.

«Дуслык» ярышлары программасында: 60 м га йөгерү, 500 һәм 800 м га йөгерү, биеклеккә сикерү, 150 граммлы тупны ераклыкка ыргыту.

2 нче һәм 3 нче этапларда катнашучы командалар составы: бер мәктәптә укучы 13—14 яшьлек 6 малай һәм 6 кыз.

«Нептун»

Һәркем йөзә белергә тиеш. Бала чакта йөзәргә өйрәнү жиңелрәк. Шуңа күрә дә байтак мәктәпләрдә һәм пионер лагерьларында, хәтта йорт идарәләре каршында «Нептун» клублары оештырылу очраклы түгел. Бу клубларның бурычы — балаларны йөзәргә өйрәтү һәм алар арасында ГТО нормалары тапшыру буенча ярышлар уздыру.

Гамәлдәге Положение нигезендә ярышларда шәһәр, шәһәр тирәсе, хәрби-спорт, үсмерләр өчен булган колхозара лагерьлар, шулай ук «Яшь диңгезчеләр», «Яшь коткаручылар» (суга батучыларны), «Нептун», Пионер сарайлары, йорт идарәләре һәм торак-эксплуатация конторасы каршындагы клуб командалары катнаша. Чөнки аларда йөзү буенча квалификацияле инструкторлар һәм жиһазландырылган сулыклар бар.

Ярышларга врач рөхсәте булган һәм йөзәргә өйрәтү буенча ким дигәндә 15 сәгатьлек программаны үткән пионерлар, мәктәп балалары һәм үсмерләр катнаша ала.

«Нептун» клубы призына ярышлар өч дистанциядә үткәрелә:

12 яшькәчә балалар өчен — 25 м.

12—13 яшьлек үсмерләр өчен — 50 м

14 яшьлек һәм аннан да югарырак яшьтәге егетләр һәм кызлар өчен — 100 м.

Һәр йөзүдә катнашучылар саны ярышлар үткәрелә торган урындагы шартларга карап билгеләнә (бассейндагы йөзү юллары саны, табигый сулыкның киртәләп алынган өлеше-

нәң киндәге). Йөзү стили ирекле. Ярышларда катнашучы йөзгән вакытта аягын су төбенә тидереп этәрелмәсә, юл билгеләгеч арканга тотынмаса, башкалар ярдәменнән файдаланмаса, борылып, юнәлешне үзгәрткәндә тукталып калмаса, дистанция үтелгән дип санала.

Пионер лагерьларында ярышлар смена азыгында үткәрелә һәм алар балаларның традицион бәйрәме «Нептун» программасына керә. Ярышлар командалап үткәрелә. Пионерлар һәм мәктәп балалары һәркайсы үз отрядларында ярышалар. Үз дистанциясен йөзеп үткән һәркем үз отрядына бер очко китерә.

Урыннарда йөзү буенча эшне оештыру өчен комсомолның тиешле комитетлары карамагында эшләүче штаблар, пионерлар һәм яшүсмерләр лагере каршында клуб советлары төзелә.

Мәктәптә, лагерьда һәм торак-эксплуатация конторасында үткәрелгән ярышларда жинүче отрядлар урындагы «Нептун» клубы штаблары тарафыннан эшләнгән положение нигезендә бүләкләнәләр. Штаблар ярышлар узганнан соң өч көн эчендә «Нептун» клубының ВЛКСМ Үзәк Комитеты каршындагы Үзәк штабына отчет жиберәләр. Үзәк штаб урыннардагы ярыш нәтижәләре буенча иң яхшы коллективларны бүләкли.

Йөзүне оештыручыларга киңәшләр

— Йөзәргә күмәкләп өйрәнү әйбәтрәк. Алай кызыграк та, куркынычсызрак та. Иң әһәмиятлесе, группаның өлкән яшьтәге квалификацияле житәкчесе булсын;

— баштарак ярдәмче чаралар: резин түгәрәкләр, йөзү такталары һ. б. киң кулланыла. Соңыннан аларны суда аякларның дәрәс хәрәкәт итүенә ирешү чарасы буларак кына кулланырга кирәк;

— эзерлек күнегүләре ярда һәм суда (сай жирдә) башкарылалар. Шунысын истә тоту әһәмиятле: йөзгәндә сулыш авыз һәм борын аша алына, ә тын исә бары тик авыз аша гына һәм суга чыгарыла.

«Күн туп»

Жәен мәктәп һәм лагерь стадионнары, йорт алдындагы һәм парктагы майданчыклар һич кенә дә бушап тормый. Туп артыннан чабарлык урын гына булсын.

Яшь футболчыларның «Күн туп» клубы призына Бөтенсоюз ярышлары күп меңләгән мәктәп балаларын футбол уенына оешкан төстә тартуны күздә тотта.

Командалар торак-эксплуатация конторасының бер участогында, бер ишегалдында, бер

авылда яшәүче. 8—9, 10—11, 12—13, 14—15 яшьлек малайлардан төзелә. Ярышларны урыннарда оештырылган судьялык коллегияләре һәм клуб штаблары үткәрәләр.

Тору урыны буенча оештырыла торган һәр командада 14 кеше була. Болар исәбенә бер запас капкачы һәм ике запас уенчы да керә. Уеннар әйләнеш системасы буенча үткәрелә һәм апрельдән дә соңга калмыйча башлана. Торак йорт, мәктәп, поселоктагы һәр команда, чиратлап, үз группасындагы барлык катнашучылар белән очрашып чыга.

Ярышлар этаплап үткәрелә. Илебезнең 24 иң яхшы (ишегалды) командасы — өлкә һәм республика ярышларында жиңүчеләр — һәр елны «КТ» клубы чемпионы исемен алу өчен үзара көрәшәләр.

Финал ярышлары августның икенче яртысында үткәрелә. Анда катнашучылар, яшь аермаларына карап, өч группага бүленәләр.

Уңышның нигезендә, спортның башка төрләрендәге шикелле үк, дәрәс оештырылган даими күнегүләр ята. Һәр күнегү тәнне язудан һәм техника, тактиканы камилләштерүдән гыйбарәт. Кайбер балалар кебек, күнегүләргә кара-каршы уйнауга гына кайтарып калдырырга һич тә ярамый.

Организмны спортның башка төрләргә ярдәмдә чыныктыру, уеннар вакытында кичерергә туры килә торган киеренкелеккә эзерләү дә әһәмиятле. Гимнастика, жиңел атлетика, йөзү, баскетбол, хоккей белән шөгыльләнәргә кирәк, чокырлы-чакырлы урында кросста кат-

нашу, велосипедта узышу да аяк мускуллары өчен бик файдалы.

Ике командага бүленеп уйнауны гадиләштерелгән кагыйдәләр нигезендә үткәрергә мөмкин. Моңың өчен кечерәйтелгән уен мәйданы алына, һәр яктан 6—7 уенчы катнаша (мини-футбол). Уен 60 минут давам итә. 30 минут үткәч, 10 минутлык тәнәфес ясала.

«Күңелле стартлар»

1973 елда «Күңелле стартлар» клубы уеннары һәм эстафеталары буенча пионерлар һәм мәктәп балаларының бөтенсоюз ярышлары турында карар кабул ителде. Бу ярышларның бурычы — балаларның һәрьяклап үсеше, аларны ГТО нормаларын тапшыруга хәзерләү. Ярышларны үткәрү шартлары түбәндәгеләр.

Ярышта октябриялар, пионерлар, мәктәп балалары катнашалар. Яшь аерымлыктарына карап алар өч группага бүленәләр — 8—9, 10—11 һәм 12—13 яшьтәгеләр.

Хәрәкәтле уеннар буенча ярышлар этаплап үткәреләләр. Мәктәптә, шәһәр һәм шәһәр тирәсендәге пионер лагерларында командалар бер класс (отряд, октябриялар группасы) укучыларынан төзеләләр. Команда 22 кешедән (10 малай, 10 кыз, 2 вәкил) тора.

Ярышлар программасына хәрәкәтле уеннар, катнаш эстафета, физкультура аттракционнары, укучыларның яшь үзгәрешләрен һәм физик культура буенча мәктәп программасы таләпләрен исәпкә алып оештырылган конкурслар кертелә.

БАЛАЛАРНЫ ЙӨЗЭРГӘ ӨЙРӘТ

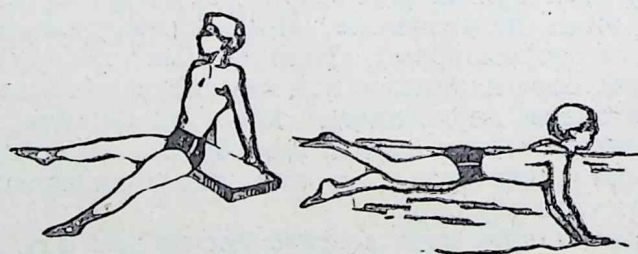
Моңың өчен төбә комлы, сөзәк кенә тирәнәя барган, чокырсыз, чоңылсыз урынны сайлап ал. Йөзәргә өйрәтү урынының иң тирән жире күкрәк турысында булырга тиеш. Балаларны йөзәргә өйрәткәндә суның температурасы $+15^{\circ}$ тан, ә һаваныкы $+22^{\circ}$ тан түбән булмасын.

Күнегүләргә башкарганда ярға карап бас, балалар суда 10—15 минуттан артык булмасын.

Беренче дәрәс

1 нче күнегү. Балалар бил тиңентен суга керәләр. Тирән итеп тын алалар һәм акрын гына алга таба иеләләр һәм битләрен суга тыгалар. Шуннан соң алар 10 га кадәр санасыннар һәм, башларын күтәрәп, тураеп бассыннар. Күнегүне тагын ике-өч тапкыр кабатларга кирәк, кабатлаган саен балалар башларын суга күбрәк батырсыннар.

2 нче күнегү. Бу күнегү «калкавыч» дип атала.

Балалар бил тиңентен суга керәләр. Ярға карап басалар. Тирән итеп сулыш алалар да, тезләрен куллары белән кочаклап, ә башларын тезләренә тидереп, тиз генә чүгәлиләр. Эчтән 15—20 гә кадәр санасыннар. Шулар арада алар өскә калкып чыгарлар. Балаларга әйтеп куй: тыннарның су астында чагында чыгарсыннар. Аннары, аякларын ычкындырып, су төбөнә бассыннар һәм гәүдәләрен турайтсыннар. Күнегү тагын ике-өч тапкыр кабатлана.

Жиңүчеләр ярыш программасының һәр төре буенча команда алган очколар суммасыннан чыгып билгеләнә (жиңү — 3 очко, ничья — 2, жиңелү — 1 очко).

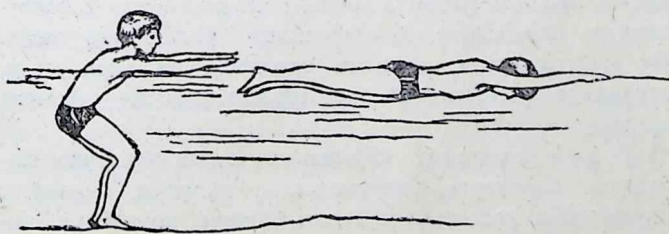
Ярышлар олимпия системасы буенча үткәрелә.

Уку елы барышында «Күңелле стартлар» клубы мәктәп күләмендә ярышлар, аннары мәктәптә (дружи́нада) жиңеп чыгучылар өчен район, шәһәр күләмендә ярышлар уздыра. Ярышлар өлкә, край, республика күләмендә дә оештырыла. Жәйге каникул көннәрендә исә мондый ярышлар пионер лагерьларында үткәрелә.

Республика, край һәм өлкәләрнең иң яхшы командалары арасында телевизион матч-очрашулар оештыру күздә тотыла.

«Пионерская правда» призына

Һәр пионер чаңгыда дәрәс йөри белергә тиеш. Моның әһәмияте практик кирәклеке белән генә чикләнми. Чаңгы спорты — сәламәтлекне яхшыртуда иң файдалы чараларның берсе. Октябриялар һәм кече яшьтәге пионерлардан башлап, хәрәкәтләнәргә сәләтле һәр кешегә чаңгыда йөрү тәкъдим ителүе очраклы түгел. Билгеле бер дистанцияне билгеләнгән вакыт эчендә чаңгыда үтә алу — ГТО комплексының мәжбүри күнегүләреннән берсе. Пионерларның чаңгы ярышлары безнең илебездә иң массовый, ярыш төренә әверелде. Яшь чаңгычыларның армиясә миллионлаган кешедән тора.

Икенче дәрәс

Башта балалар үткән дәрәстә өйрәнгән күнегүләргә ике-өч тапкыр кабатлап карасыннар, аннары яңа күнегүләргә кереш.

3 нче күнегү. Балалар суга бил тиңентен керәләр, тирән итеп сулыш алалар һәм башларын суга тыгалар. Су эчендә күзләрен ачып, су төбенә ыргытылган ташны табып алсыннар, шул арада тыннарын суга чыгарсыннар, күнегү тагын бер-ике тапкыр кабатлана.

Пионерларның Бөтенсоюз чаңгы ярышлары календарен һәм программасын белү дружина чаңгычылары белән эшләүне яхшырак оештырырга ярдәм итәр.

Ярышлар өч этапта үткәрелә:

1 нче этап — 20 февральгә кадәр мәктәп коллективларында;

2 нче этап — 21 февральдән башлап район, шәһәр, өлкә күләмендәге ярышлар;

3 нче этап — 24 марттан 26 марткача Бөтенсоюз финал ярышлары.

1 нче этап программасы буенча дистанцияләр:

10—11 яшьтәгеләргә, малайлар һәм кызлар — 1 км,

12—13 яшьтәгеләргә, малайлар һәм кызлар — 2 км,

14—15 яшьтәгеләргә, малайлар кызлар — 3 км, — 2 км.

2 нче һәм 3 нче этаплар программасы буенча дистанцияләр:

12—13 яшьтәгеләргә, малайлар — 3 км,
эстафета — 4×3 км,
кызлар — 2 км,

14—15 яшьтәгеләргә, малайлар — 5 км,
эстафета — 4×3 км,
кызлар — 3 км,
эстафета — 4×2 км.

3 нче этапта Бөтенсоюз финал ярышларында союздаш республикалардан, Мәскәү һәм Ленинградтан 2 нче этап ярышларында иң яхшы нәтижәләр күрсәткән 24 команда, 6 яшүсмер-

4 нче күнегү. Балалар тездән чак кына югарырак булырлык итеп суга керәләр. Ярга карап басалар. Чүгәлиләр һәм, су төбенә таянып, аякларын артка таба сузалар. Хәзер алар тирән итеп тын алырга һәм, башларын суга тыгып, иякләрен күкрәккә тидерергә тиешләр. Аннары башта бер кулларын жибәрәп алга сузсыннар, аның артыннан — икенчесен. Шуш хәлдә суда 10—14 секунд ятсыннар. Тыннарын суга чыгарсыннар. Күнегү тагын ике-өч тапкыр кабатлана.

Өченче дәрәс

Иң элек 1 нче һәм 2 нче күнегүләргә берәр тапкыр, ә 3 нче һәм 4 нче күнегүләргә ике-өч тапкыр кабатларга кирәк.

5 нче күнегү. Балалар бил тиңентен суга керәләр. Ярга карап басалар да тирән итеп тын алалар. Аннары, учларын аска каратып, кулларын алга сузалар һәм, аяклары белән баскан жирдән кинәт этәрелеп, башларын суга төшерәләр. Этәрелгәндә ияк күк-

ләр командасы, 6 малайлар командасы, 6 кызлар командасы катнаша.

Команда зачетына ярышларда катнашкан иң яхшы өч чаңгычының күрсәткечләре һәм эстафета нәтижәләре керә.

Финал ярышларында җиңгән һәм финалда катнашкан командалар, ярышлар положение-сендә каралган тәртиптә, призлар һәм грамоталар белән бүләкләнәләр.

«Көмеш тимераяк»

Тимераякта узышлар — балалар арасында киң таралган һәм алар иң ярата торган ярышларның берсе. Барлык зур шәһәрләрдә мәктәп укучыларының массовый стартлары оештырыла.

Тимераякта тиз шуучы сәләтле пионерларны һәр дружинада күпләп табарга мөмкин. ГТО программасы буенча, шулай ук «Пионерская зорька» редакциясе призына «Көмеш тимераяк» ярышлары нәкъ менә шундый оста шуучылар өчен оештырыла да инде. Бу ярышларның программалары күп яктан охшаш. Шуңа күрә «Пионерская зорька» редакциясе призына ярышларда катнашып уңышлы чыгыш ясаучыларның нәтижәләре ГТО комплексы нормаларын тапшыруга исәпләнә. Ә бу нормалар ярышучы теләгә буенча сайлап алына (ГТО таблицасын кара).

«Көмеш тимераяк» Бөтенроссия ярышлары дүрт этапта үткәрелә: мәктәпләрдәге шәхси-команда беренчелегенә ярышлар, район мәктәпләре арасында ярышлар, район ярышла-

рында җиңүчеләрнең шәһәр күләмендә ярышлары, финал ярышлары.

Ярышларны оештыру өчен, мәктәпләрдә, район һәм шәһәрләрдә оештыру комитетлары төзелә. Ярышларны турыдан-туры үткәру урыннардагы спорт комитетларына һәм тимераяк спорты федерациясенә йөкләнә. Финал ярышларында 1—4 нче урыннарны алган мәктәп җыелма командалары РСФСР Спорт комитетының тиешле дәрәжә дипломнары һәм истәлекле призлар белән бүләкләнәләр.

Вожатыйга берничә киңәш

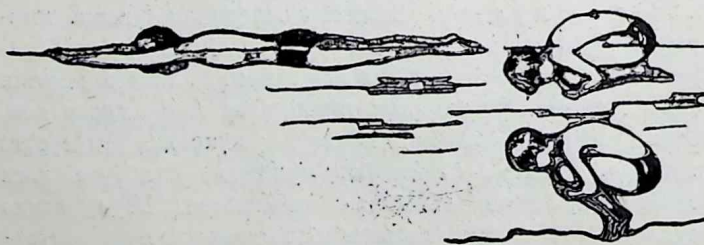
— Комсомол һәм пионер оешмалары көче белән мәктәптә каток (тимераякта шуу өчен 60—100 м озынлыкта юл) ясагыз. Балалар катокны үзләре карап тоталар, тәртипне дә үзләре күзәтәләр;

— катокта инструктор вазифасын тимераякта яхшы шуучы өлкән класс пионерлары һәм комсомоллар (вожатыйлар) үти алалар;

— башта тимераякта шуу техникасының нигезләре үзләштерелә, ә аннары күнегүләр арттырыла бара. Бозда атнасына 2—3 тапкыр 40—50 шәр минут шөгыльләнәргә кирәк;

— билгеләнгән араны, аяклар тездән бөгелгән хәлдә, иелә төшеп үтәргә, аяклар белән салмак һәм көчле итеп этелеп китәргә өйрәнергә кирәк, шуннан соң старттан кузгалып китәргә күнегергә була;

— тимераякта шуучының төп ялгышлары: тимераякның бөтен өслеге (күбесенчә аяк очы) белән артык кискен этелү, һәр этелүдән соң

рәккә тиеп торсын. Бу вакыт гәүдә, горизонталь хәлгә килеп, су өстеннән шуып китәчәк. Тынны суга чыгарырга кирәк. Күнегү өч-дүрт тапкыр кабатлана.

Дүртенче дәрес

Иң элек 3 нче һәм 4 нче күнегүләргә икешәр тапкыр кабатларга, аннары 5 нче күнегүгә дүрт-биш тапкыр эшләп карарга кирәк.

6 нчы күнегү. Куллар белән су төбенә таянып, балалар аякларын артка таба сузалар һәм, суда яткан

килеш, ритмлы рәвештә аякларын өскә-аска хәрәкәтләндерә башлыйлар. Аяклар тездән бөгелмәскә тиеш. Бу күнегүгә үтәр алдыннан аякларны иң элек ярда, эскәмиядә утырган көенчә хәрәкәтләндереп карарга кирәк.

7 нче күнегү. «Калвакыч» дигән күнегүгә эшләгәндә балаларга, учларын аска каратып, кулларын акрын гына алга таба сузарга, аннары шулай ук акрын гына аякларын артка таба сузарга тәкъдим ит. Аяклар аска батмасын өчен, иякне күкрәккә кыскан хәлдә, башны су астында тотарга кирәк.

Бу күнегүгә йөзәргә өйрәнүче һәркемнең иркен үти алуына иреш (аны кимендә дүрт-биш тапкыр кабатла).

Бишенче дәрес

4 нче һәм 5 нче күнегүләр — икешәр мәртәбә, аннары 6 нчы күнегү (аякларны кимендә 30—40 тапкыр чапылдату) һәм өч-дүрт тапкыр 7 нче күнегү башкарыла.

янбашны кирәгеннән артык югары күтәрү. Шуу техникасын начар белгән кешенең гәүдәсе аска-өскә тирбәлеп тора;

— сулдан уңга (сәгать теленә каршы юнәлештә) борылыш ясарга өйрәнергә, күнегүләргә эбәкле уйнау, эстафеталар, узышлар кушып жибәрергә, аяк мускулларын ныгыта, хәрәкәтләр яраштыруны үстерә торган махсус гимнастика белән шөгыльләнәргә кирәк.

«Алтын алка»

Яшь хоккейчылар клубы энә шулай атала. Һәр елны миллионнарча бала шул клуб флагы астында көч сынаша.

Клубның район, шәһәр, өлкә, республика штаблары теләгән барлык балаларның ярышларда катнашуын тәэмин итү турында кайгырталар. Командалар классларда, мәктәпләрдә, балалар йортларында, бер йорт идарәсенә караган территориядә яшәүче балалар өчен торак-эксплуатация конторасы каршында оештырылырга мөмкин.

«Алтын алка» клубы призына дүрт этаптан торган биш ярыш.

1 нче этап — торак-эксплуатация конторасы һәм мәктәпләрдә, училищеларда һ. б. ишегалды командаларының массовый уеннары (ноябрь — декабрь).

2 нче этап — микрорайон, поселок, район, шәһәр беренчелеге өчен турнирлар (январь — февраль).

3 нче этап — өлкә, край, республика күләмәндәге ярышлар. 10 мартка төгәлләнә.

4 нче этап — Бөтенсоюз финал турниры. Язгы каникуллар — март азагы.

Ярышларда 9—10, 11—12, 13—14 яшьләрдәге малайлардан торган командалар катнаша. Ярышларның барлык этапларында команда составы 12 кешедән тора. Уенда 5 уенчы һәм капкачы катнаша (алар тренер күрсәтмәсе буенча алышыналар). Һәр очрашу өч периодтан тора: яшьләре буенча беренче ике группа өчен 10 ар минутлык «саф» вакыттан торган период һәм өченче группа өчен 15 ар минутлык периодлар.

Илебезнең иң яхшы командалары — финалда катнашучылар — медальләр, истәлекле призлар, значоклар белән бүләкләнәләр.

«Үрелгән туп»

Россиядә туплы хоккей урта гасырда ук билгеле була. Боз катырылган футбол кырында уйнала торган бу уен зур тизлектә, кечкенә кәшәкә белән оста эш итә белүне таләп итә.

«Алтын алка» белән беррәттән илебездә «Үрелгән туп» клубы призына яшь хоккейчыларның Бөтенсоюз ярышлары да үткәрелә.

Ярышларда мәктәп, ишегалды, урам, поселок командалары катнаша. Ярышлар яшьләре буенча ике группага бүлеп үткәрелә: 11—12 һәм 13—14 яшьтәгеләр — 60 минут (30 минутлык 2 тайм һәм 10 минутлык тәнәфес).

8 нче күнегү. Ул 5 нче күнегү шикелле, тик судан шуып киткән вакытта балалар аякларын ритмик рәвештә чапылдаталар. Бу күнегүне тирәндегә бил тигенчә суда башкарырга була. Өйрәнүче ярга параллель рәвештә хәрәкәт итәргә тиеш. Балалар аякларын хәрәкәтләндерү исәбенә озаграк йөзсәненнәр, шуңа ирешергә тырыш.

Алтынчы дәрәс

3 нче һәм 4 нче күнегүләр, аннары 7 нче һәм 8 нче күнегүләр кабатлана (берничәшәр мәртәбә).

Жиденче дәрәс

9 нчы күнегү. Балалар, күкрәкләренә җиткәнчә суга кереп, тирән итеп сулыш алалар, аз гына чүгәлнәр, һәм, артка таба бөгелеп, салмак кына чалкан

яталар. Бу вакыт куллар як-якка яки югарыга сузыла, э башны ныгытып артка ташларга кирәк, су өстендә күзләр белән борын һәм авыз гына калырлык булсын. Кайберәүләр бу күнегүне тиз генә эшли алмый. Аларга ярдәм ит, кулың белән аркасыңнан тотып тор.

Дәрәс азагына бу күнегүне һәр баланың үти алуына иреш.

Сигезенче дәрәс

Башта 8 нче, аннары 9 нчы күнегү (ике-өч мәртәбә) башкарыла.

10 нчы күнегү. Балалар суга билдән чак кына югарырак булганчы керәләр. Авыз су өслегенә бик якын булырлык дәрәжәдә алга таба иеләләр һәм, тын алып, битләрен суга төшерәләр. Авыз һәм борын аша тыннарын суга чыгаралар да башларын акрын гына судан алалар, тагын тын алып, башларын тагын суга тыгалар. Шул рәвештә 30—40 секунд дәвамында бер көйгә башларын суга чумырып-алып торалар. Анна-

«Алтын туп» (мини-баскетбол)

Баскетбол — спортның олимпия төре һәм балаларның яраткан уены. «Алтын туп» символы астында баскетбол балаларның «Өмет сартлары» дигән спорт уеннары программасына керә. Мини-баскетбол — зур баскетболның кече туганы, ләкин аңардан беркадәр аерыла.

Менә 7 яштан өлкәнрәк балаларга исәпләнгән бу уенның халыкара кагыйдәләре.

Уен майданчыгы 26×14 м зурлыкта, хәер, әлеге пропорция сакланганда, майдан кечерәк тә булырга мөмкин. Майдандагы билгеләр һәркайда бертөрлө: алгы як һәм ян як сызыклары, үзәк түгәрәк, өч секундлык зона һәм штраф ыргыту сызыклары. Штраф сызыгы щитның майданга проекциясеннән 4 м ераклыкта була. Щитның аскы өлеше майданнан 2 м 35 см биеклектә булырга тиеш. Щитның зурлыгы: биеклегә — 90 см, киңлегә — 1 м 20 см. Кыршауның диаметры — 45 см, челтәрнең озынлыгы — 40 см.

Катнашучылар составы. Һәр команда 10 ар уенчыдан тора: бишесе майданда уйнаучы һәм бишесе запаста торучы. Командага тренер җитәкчелек итә. Уйнаучылар барысы да бер формадан һәм күкрәкләрендә шәхси номер булырга тиеш.

Уенны өч судья хөкем итә: майдандагы судья, секретарь-судья һәм секундомер-судья.

Уен вакыты һәм исәп. Уен егермешәр минутлык ике таймнан тора, таймнар арасында 10 минутлык тәнәфес була. Һәр тайм 10 ми-

нутлык ике периодка бүленә, алар арасында 2 минутлык тәнәфес ясау мәжбүри. Майдандагы судья уенны туктатуга, секундомер-судья сәгатен туктата.

Уендагы исәп һәм уенчыларны алыштыру. Хәзерге баскетболдагы кебек үк, туп кәрзингә уен барышында төшерелсә — 2 очко, штраф сызыгынан ыргыткач керсә, 1 очко исәпләнә.

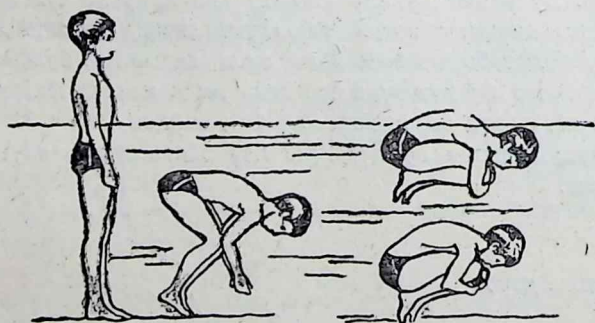
Команданың һәр уенчысы кимендә 10 минутлык бер период дәвамында уенда катнашырга тиеш.

Беренче өч период дәвамында уенчыларны бары тик тәнәфес вакытында гына алыштырырга мөмкин. Өченче период азагына команданың барлык 10 уенчысы бер яки ике период дәвамында (ләкин ике периодтан да артык түгел) уенда катнашкан булырга тиеш.

Дүртенче (соңгы) периодта, тренерның соравы буенча, һәр командага бер мәртәбә бер минутлык тәнәфес бирелергә мөмкин. Бу тәнәфесләр вакытында һәр ике тренер үз уенчыларын алыштыра алалар.

Уйнау кагыйдәләре хәзерге баскетболдагыдан әллә ни аерылмый. Бу — тупны сикертп алып баруга, тупны уенга кертү, бәхәсле туп өчен көрәш, туплы уенчының каршы як щиты янында булу вакыты (3 с), тупка ия булган команданың аны күпме вакыт эчендә кәрзингә ыргытырга тиешлегенә (30 с) дә кагыла.

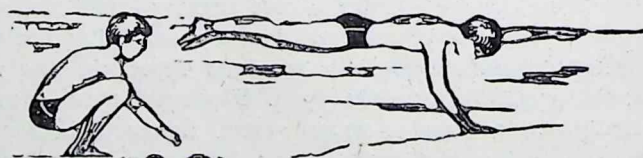
Тупас уен һәм тәртипсезлек шунда ук килә. Биш мәртәбә шәхси хата ясаган уенчы очрашу тәмамланганчыга кадәр уеннан чыгарыла. Аны запас уенчы алыштыра ала.

ры, башларын күтәрмичә, уңга яки сулга борып кына тын алып карасыннар.

Тугызынчы дәрәс

10 нчы күнегүне кабатлаудан башла (су өстендә тын алып, аны суда чыгару, беррәттән 40—60 мәртәбә). Аннары балалар 8 нче һәм 9 нчы күнегүләренә

үтәсеннәр һәм 11 нче күнегүгә — такта белән йөзүгә керешсеннәр. Куллары белән тактага тотынсыннар да аякларын хәрәкәтләндерү исәбенә йөзә бирсеннәр.

Унынчы дәрәс

3, 9 һәм 11 нче күнегүләр кабатлана. Аннары балаларга, кул һәм аякларын хәрәкәтләндерү буенча ярда ясаган күнегүләренә кулланып, тактасыз гына йөзәргә куш. Барып чыкмаса, бу хәрәкәтләренә, су төбенә басып бер урында торган килеш, яңадан эшләтер.

Штраф ыргытуын башкару кагыйдэләре дә көчөндә кала.

Мини-баскетболда кайсы да булса команда-ның жинүе мәжбүри булмаганлыктан, уен ур-так исәп белән тәмамланырга мөмкин.

«Волейбол орбитасы»

Балаларның «Өмет стартлары» дигән Бөтен-союз спорт уеннары программасында волей-бол, башка уеннар белән беррәттән, хаклы рә-вештә үз урынын алды. Совет волейболчыла-ры күп тапкырлар Олимпия уеннарында, дөнья һәм Европа чемпионатларында чемпион булдылар һәм призлы урыннарны яуладылар.

Пионер яшендәге балалар өчен волейбол уе-ны кагыйдэләре гомуми кабул ителгән кагый-дэләрдән аз аерылалар. Ятымәнең биеклеге — ким дигәндә: өске чите — жирдән 2 м 10 см. Майданчыкның зурлыгы — 9×18 м.

Һәр командада 6 уйнаучы һәм 2—3 запас уенчы була. Уен барышында туктап торган араларда тренер уенда катнашучыларны за-пас уенчылар белән алыштыра ала. Коман-дарның берсе (кагыйдә нигезендә) 15 очко жыйгач, тәнәфес ясала. Бу команда партияне откан санала. Әгәр командаларның берсе — 14 очко, икенчесе 15 очко жыйса, очколар аер-масы 2 гә тигез булганчы уен давам иттерелә.

Уен өч партиядән тора. Әгәр командаларның берсе ике партияне дә отса, ул жинүче була һәм өченче партия уйналмый. Әгәр ике коман-да да берәр партияне отса, өченче партия уйнала һәм ул жинүчене ачыклай.

Очрашуны ике судья хөкем итә. Аларның берсе кагыйдэләрнең үтәлешен күзәтә, икенче-се очколарны санап бара.

Уен кагыйдэләре буенча тупны тотып алу, тупка гәүдәнең билдән түбән өлеше белән оры-ну, тупка рәттән ике тапкыр кагылу, тупны үз майданчыгында торып уенга кертү тыела. Тупны уенга керткәндә, ул ятымәгә тисә яки ятымә астыннан чыкса, шулай ук каршы як майданыннан узып жиргә төшсә, команда туп-ны югалта.

Уен техникасын өйрәнүдә махсус күнегүләр һәм махсус әдәбиятта бирелгән уеннар ярдәм итә ала.

«Ак ладья»

Шахмат:— фикерләүнең түземлелекне, зир-һенне үстерә торган мавыктыргыч спорт уены. Шахмат турнирлары гаять зур ихтыяр көче һәм физик көч таләп итә. Спорт мастеры-шахматчының күнегүләр программасына көн-дәлек гимнастика, чаңгыда йөрү, кросслар,

теннис һәм спортның башка төрләре керә. Алар спортчыга һәрвакыт яхшы физик фор-мада булырга ярдәм итәләр.

Пионерлар һәм мәктәп балалары арасында шахмат уены киң таралган; күренекле гросс-мейстерларның күбесе, шул исәптән дөнья чемпионы Анатолий Карпов та — Пионерлар йортында тәрбияләнгән. Соңгы елларда иле-безнең иң зур шәһәрләрендәге Пионер сарай-лары арасында Бөтенсоюз ярышлары үткәре-лә. Безнең илебездә дөнья чемпионнары клу-бының «Ак ладья» призына пионер дружина-ларының Бөтенсоюз шахмат турниры зур по-пулярлык казанды. Бу ярышның шартлары түбәндәгеләр:

— турнирда пионер дружинасы коман-далары — бер үк мәктәпнең 3—7 нче класс уку-чылары катнаша;

— ярышлар уку елы давамында этаплап үткәрелә: мәктәптә, шәһәрдә (районда), өлкә күләмендә һ. б.;

— союздаш республикалар. Мәскәү һәм Ле-нинград командалары катнашында Бөтенсоюз финал ярышлары жәйге каникул вакытында үткәрелә;

— пионер дружинасы командасына 14 яшь-тән дә өлкәнрәк булмаган 5 кеше (4 малай һәм 1 кыз) керә. Катнашучылар арасыннан капитан сайлап куела.

«Могжизалы шашка»

Шашка — бик борынгы уен. Безнең иле-бездә ул III гасырда ук билгеле булган. Ча-гыштырмача гади һәм шул ук вакытта спорт ярышы элементларын эченә алган бу уен миллионнарча кешенә, шул исәптән мәктәп балаларын да, үзенә жәлеп итә. Шахмат ши-келле үк, шашка уены да үзенә бер төрле «акыл гимнастикасы» булып тора. Ул ихтыяр, түземлелек, алдан ук исәпләп кую сәләте тәр-бияли, хәтерне үстерү һәм күнектерүгә ярдәм итә.

Безнең илебездә рус (гадәти) шашкасы һәм йөз шакмаклы шашка буенча беренчелек өчен даими рәвештә ярышлар үткәрелә.

Мәктәпләрдә пионер дружиналарының «Мог-жизалы шашка» дигән бөтенсоюз ярышлары да киң колач алды.

Турнирда бер мәктәпнең 3—8 нче класс уку-чыларынан торган пионер дружинасы коман-далары катнаша.

Ярышлар этаплап үткәрелә: мәктәп, шәһәр (район), өлкә һ. б. күләмендәге ярышлар. Бө-тенсоюз финал ярышлары жәйге каникул көн-нәрендә үткәрелә. Анда союздаш республи-калар, Мәскәү һәм Ленинград командалары катнаша.

Пионер дружинасының команда составы 14 яшьтән өлкән булмаган 4 пионердан (3 май һәм 1 кыз) тора. Катнашучылар арасынан капитан сайлап куела.

Пионер лагеренда

Жәй көне спорт чаралары үткәргә аеруча игътибар бирергә кирәк.

КПСС Үзәк Комитеты 1974 елның апрелендә кабул иткән «Пионерлар һәм мәктәп балаларының ялын оештыруны тагын да яхшырту чаралары турында»гы карарында пионерлар һәм мәктәп балалары арасында физкультура-сәламәтлек эшен, спорт һәм экскурсия-туристлык эшен киң жәелдерү максатында жәйге каникулны активрак файдаланырга чакырды.

Физик культура һәм массовый спорт белән шөгыльләнү өчен пионер жәенен мөмкинлекләре бик киң. Пионер лагеренң көндәлек режимын өйрәнә, иртәнге зарядка, саф һавада йөрү, йөзү дәрәсләре, отрядтагы физкультура чаралары, спорт түгәрәкләре үткәрә торган занятиеләр бу режимның состав өлешен тәشкил итүенә ышанасың. Спорт һәм уеннар белән шөгыльләнүгә, якин-тирәгә походлар оештыруга әйләнә-тирәдәге жанлы табигать тә ярдәм итә.

Шунысы бик әһәмиятле, лагерьдагы вожатыйлар һәм барлык педагогик коллектив гигиена кагыйдәләре һәм көндәлек режимның үтәлешен, билгеләнгән физкультура чараларының тормышка ашырылуын күзәтеп торырга тиешләр.

1979 елның мартында ВЛКСМ Үзәк Комитеты һәм СССР Министрлар Советы каршындагы Физик культура һәм спорт комитеты тарафыннан расланган «Пионер лагеренда физик тәрбия буенча оештыру-методик күрсәтмәләр»дә массакуләм спорт чараларын үткәрү буенча төп рекомәндацияләр бирелгән. Шул ук вакытта анда пионер лагерендагы физик тәрбиянең бурычларынан берсе — пионерлар һәм мәктәп балаларын ГТО комплексының беренче ике баскычы таләпләрен һәм нормаларын тапшыруга әзерләү икәнлегә басым ясап әйтә. «Физик тәрбия чаралары балаларның яшенә (7—9 яшьтәгеләр, 10—11 яшьтәгеләр, 12—13 яшьтәгеләр, 14—15 яшьтәгеләр), аларның сәламәтлегенә, физик үсешенә һәм физик әзерлек дәрәжәсенә туры килергә, көнә кимендә 3 сәгать пионер лагеренң көндәлек режимының аерылмас өлеше булырга тиешлегә» күрсәтеп үтә.

Документта өлкән вожатыйның роленә тагын бер тапкыр басым ясала. Өлкән вожатый, лагерь начальнигы белән беррәттән, гомуми житәкчелекне тормышка ашыра һәм пионер лагеренда физик тәрбиянең куелышы өчен жа-

вап бирә, пионерлар һәм мәктәп балаларына физик культура белән актив шөгыльләнү өчен шартлар тудыра. Пионер отряды вожатының роле дә төгәл билгеләнгән. Ул:

— физик культура һәм йөзү житәкчеләре белән берлектә, физкультура һәм спорт, йөзү һәм туризм буенча өйрәнү-күнегү дәрәсләре, балаларның «Өмет стартлары» спорт уеннары программасы, ГТО комплексы һәм спортның төрле төрләре буенча отрядларда ярышлар үткәрә, лагерь күләмендәге ярышларда катнашу өчен командалар туплай;

— пионер активына уеннар һәм физик күнегүләр өйрәтә, үз отрядында иртәнге гимнастика, физик хәзерлек буенча занятиеләр, экскурсия һәм походлар, алар барышында уеннар оештыра;

— врач белән берлектә чыныгу чаралары оештыра һәм үткәрә. Пионерлар һәм мәктәп балаларының көндәлек режимны ничек үтәүләрен күзәтеп тора.

Физик культура һәм спорт игътибар үзәгендә булган шәһәр һәм шәһәр тирәсендәге пионер лагерьларында балаларның ялы һәм тормышы кызыклы уза. Пионерларны сәламәтләндерү урыннарында яшәүчеләр яңа уку елына сәламәт булып, күтәренке күнел белән килсеннәр өчен, вожатый бөтенесен дә эшләргә тиеш.

«Олимпия» клубы

«Олимпия» клубы — дружинада спорт эшенең штабы. Ул физкультура советы белән берлектә эш итә, физкультура укытучылары ярдәменә таяна. Комсомол — пионерлар спорт клубының ышанычлы ярдәмчесе һәм дусты. Клубның эше киң үзешчәнлеккә һәм пионернең шәхси җаваплылыгына нигезләнә.

Спортны чын-чынлап яраткан, мәктәптәге секцияләреннән берсендә шөгыльләнүче, ярышларда, спорт кичәләрендә актив катнашучы һәркем «Олимпия» клубы члены була ала.

«Олимпия»нең бурычы — дружинада спортны пропагандалау: спорт хроникасы стендларын, дружина чемпионнары тактасын булдыру, клуб бүлмәсен һәм башка урыннарны ГТО плакатлары, спорт техникасы буенча күргәзмә уку материаллары белән бизәү. «Олимпия» спортка багышланган радиогәзеталәр чыгаруны, киноленталар күрсәтүне, альбомнар һәм фотовитриналар әзерләүне оештыра.

Спортны пропагандалаудан тыш, клуб советы, физкультура укытучысының һәм өлкән вожатыйның актив катнашы белән, «Яшьлек» спорт жәмгыяте тәкъдимнәрен, районның спорт эше планын, пионерларның спорт календаре стартларын үткәрү буенча тәкъдимнәрен исәпкә алып, дружинаның спорт календарен төзи.

Клубның һәр члены ГТО значогына ия булырга тиеш.

«Олимпия» спорт майданчыкларын жиһазлауны, спорт буенча пионер-инструкторлар һәм судьялар эзерләү буенча эшне планлаштыра һәм тормышка ашыра.

Клуб эшенә, ул билгеләгән чараларны үткәргүгә спортның кайбер тарафдарлары — атаналар, укытучылар һәм вожатыйлар, шулай ук спортчылар һәм оештыручылар — иң яхшы пионерлар һәм комсомоллар жәлеп ителә. «Олимпия» клубы үз эмблемасын булдыра ала. Ул киёмгә тагыла, клубның флагын би-зәп тора.

Жәйге һәм кышкы лагерьларда, мәктәплә-рнең физкультура коллективларында ритуал-лары һәм оештыру формалары ягыннан хәзер-ге заман Олимпия уеннарына якын торган спорт олимпиадалары традициягә эверелде. Олимпия авыллары барлыкка килә, ярышлар тантаналы төстә ачып жибәрелә. Бу вакыт катнашучылар парады була, Олимпия уты ка-бызыла, спортчы пионерлар ант итәләр, күр-гәзмә чыгышлар оештырыла. Ярышлар тә-мамлангач, уеннар да шундый ук тантаналы төстә ябыла.

«Өмет стартлары» пионерларның спорт олим-пиадасы программасын оештыру өчен яхшы нигез булып тора, чөнки бу стартлар вакы-тында класслар беренче этап программасына кергән спорт төрләрәннән кимендә жиде төр буенча чыгыш ясыйлар.

Жәйге һәм кышкы пионер лагерьларында һәм мәктәп коллективларында пионерларның һәм мәктәп балаларының Олимпия уеннарын пионерларның Бөтенсоюз спорт календарена керә торган спорт төрләре программасы буен-ча үткәргү кулайрак. Чөнки спорт календарена кергән ярышлар «Өмет стартлары»ндагы ярышлар белән аваздаш. Мондый ярышлар ВЛКСМ Үзәк Комитеты, газеталар, радио һ. б. призларына өлкә һәм республика ярышларын-да катнашу өчен иң яхшы командаларны сай-лап алырга мөмкинлек бирәчәк.

Ярышларның үрнәк программасы

Кышкы уеннар (декабрь — февраль)

1. Чаңгы. «Пионерская правда» газетасы призына.

2. Тимераяк. «Пионерская зорька» редак-циясе призына («Көмеш тимераяк»).

3. «Күңелле стартлар» (бозда, карда). Хә-рәкәтле уеннар программасы.

4. Шахмат. Дөнья чемпионнарының «Ак-ладья» призына.

5. Шашка. «Могжизалы шашка» клубы призына.

6. Шайбалы хоккей. «Алтын алка» клубы призына.

7. Туплы хоккей. «Үрелгән туп» клубы при-зына.

Жәйге уеннар (май — октябрь)

1. Жиңел атлетика. «Дуслык» дүртъярышы.

2. «Күңелле стартлар» (хәрәкәтле уеннар).

3. Йөзү. «Нептун» клубы призына.

4. Футбол. «Күн туп» клубы призына.

5. Баскетбол. «Алтын туп» (мини-баскет-бол).

6. Волейбол. «Волейбол орбитасы».

7. Гимнастика буенча күмәк чыгышлар.

Һәр отряд һәм дружина ярышсын!

Ярыш — спортның жаны һәм принцибы, ярышта һәркем беренче булырга омтыла. Спорт ярышлары — педагогик процессның әһәмиятле өлеше, спорт осталыгын, физик һәм ихтыяри чыныкканлыкны тикшерү ул.

Ярышлар бик тәсирле булалар, балалар психологиясенә рухына туры киләләр, алар ярышны шатлыклы вакыйга буларак кабул итәләр.

Ярышларда катнашып, һәр пионер үзенә уңанлыгын, булганлыгын, физик хәзерлеген эштә күрсәтә ала. Һәм тагын шунысы да бик әһәмиятле — ярыш спортны пропагандалауда куәтле чара булып тора.

Тамашачылар өчен исә спорт ярышлары — мавыктыргыч, күңелле тамаша. Ул көчле һәм житезләрнең осталыгына сокланырга, яраткан командаң яки спортчың өчен борчылырга, дул-кынланырга мәжбүр итә.

Пионер дружинасында ярышлар, ГТО ком-плексында, пионерларның Бөтенсоюз спорт календаренда билгеләнгәнчә, балаларның яшь-ләрәңә карап бүленгән группалар буенча үт-кәреләләр.

Үзегезнең пионер гаскәрегезне стартка кыю-рак чыгарыгыз. Безнең көннәрнең «ГТО зна-чогынан олимпиада медаленә!» дигән сугыш-чан лозунгысы совет физкультура хәрәкәтенә төп асылы — массовыйлык һәм осталык, бө-тенхалык спорты икәнлеген һәм халыкара класслы мастерлар эзерләү булуын чагылды-ра. Бу лозунг бүген беренче чиратта безнең спорт алмашыбызга адреслана.

«АЖАГАН»

Һәр уку елы башында «Пионерская правда» газетасында пионерларның «Ажаган» дигән Бөтенсоюз хәрби-спорт уены командующиеный приказы игълан ителә. Приказда мәктәплә-дәге пионер дружиналарында яшә армиячеләр подразделениеләре: отрядлар, рота, батальон-нар оештыру буенча бурычлар куела, уенның

чираттагы яна этабының үр сызыклары билгеләнә. Бүгенге көндә бу уенда 16 миллионнан артык пионер һәм мәктәп баласы катнаша.

Балалар приказда әйтелгәннәргә бик теләп кушылалар. Уен күпләргә мавыктыра, чөнки малайлар һәм кызлар «Ажаган»ны үзләренә «батырлык мәктәбе» дип саныйлар. Һәм аларның һәркайсы, приказның мөһимлеген аңлау белән беррәттән, отряд, батальон оештыруның әһәмиятле булуына, эмма иң әһәмиятлесе алда икәнлегенә яхшы төшенәләр. «Ажаган» сафларына керү — бөтен уку елы дәвамында финал көрәшләренә хәзерлек алып бару, яшъ армиячеләр белгечлекләре буенча яна күнекмәләр һәм осталыкларга ирешү һәм булганнарын системалы рәвештә камилләштерү дигән сүз, үзенең физик хәзерлегенә камилләштерү һәм ихтиярыңны чыныктыру жиңәргә һәм үзәң өчен җавап бирергә генә түгел, дус була, урындагы уеннар вакытында һәм җырлап сафта йөрү смотрында отряд белән бергә сынауны үтә белү дә дигән сүз. Ажаганчы булу — һәрчак җитез, чыдам, тапкыр һәм батыр булырга өйрәнү дигән сүз.

«АЖАГАН» БӨТЕНСОЮЗ ХӘРБИ-СПОРТ УЕНЫ ПОЛОЖЕНИЕСЕННӘН

*ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросының
1981 ел 3 февраль карары белән расланган*

Пионерларның Бөтенсоюз хәрби-спорт уены «Ажаган» совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннары буйлап комсомолларның һәм яшьләренең Бөтенсоюз походында пионерларның һәм мәктәп балаларының актив рәвештә катнашу формасы, пионерларга һәм мәктәп балаларына хәрби-патриотик һәм физик тәрбия бирү буенча пионер отрядларының Бөтенсоюз маршында пионер коллективлары эшчәнлегенә состав өлеше булып тора, Советлар Союзы пионерларының «Пионер һәлак булган көрәшчеләрнең истәлеген хөрмәт итә һәм Туган илне саклаучылар сафына басарга эзәрләнә» дигән Законының конкрет эчтәлеген ачып бирә.

Уенның максатлары:

— В. И. Ленинның тормышын һәм эшчәнлеген, Советлар Союзы Коммунистлар партиясе тарихын, совет халкының һәм аның Кораллы Көчләренә революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләрен, Ленин комсомолы һәм пионер оешмасы тарихын актив һәм тирәнтен өйрәнү;

— социалистик Ватанны саклау турында Ленин васыятьләрен пропагандалау нигезендә пионер отрядларында хәрби-патриотик һәм

спорт-масса эшен тагын да камилләштерү, пионерларны һәм мәктәп балаларын идея ягыннан инанганлык, совет патриотизмы һәм интернационализм, Ватанны, социализм казанышларын сакларга эзәр тору рухында тәрбияләү;

— укуга җаваплы караш, иҗтимагый һәм хезмәт активлыгы тәрбияләү, югары эхлак сыйфатлары, инициатива һәм үзешчәнлек, аңлы дисциплина, иптәшлек һәм дуслык, коллективизм, ихтыяр көче, кыюлык, тапкырлык, чыдамлык кебек сыйфатлар булдыру;

— алга таба өлкән классларда башлангыч хәрби эзәрлек программасын үзләштерергә ярдәм итүче хәрби хезмәт нигезләрен өйрәнү, массовый юк итү коралынан саклану алымнарын үзләштерү;

— «Хезмәткә һәм СССР оборонасына эзәр!» дигән физкультура комплексы нормаларын һәм таләпләрен тапшыруга актив эзәрләнү һәм аларны тапшыру, балаларның «Өмет сартлары» Бөтенсоюз спорт уеннарында, пионерларның жиңел атлетика буенча «Дуслык» дүртъярышында, ВЛКСМ Үзәк Комитеты, үзәк газеталар клублары призларына чаңгыда, тимераякта һәм башка ярышларда катнашу;

— юл хәрәкәте һәм янгыннан саклану кагыйдәләрен өйрәнү, имгәнгәндә, яраланганда, пешкәндә беренче медицина ярдәме күрсәтү күнекмәләрен үзләштерү;

— «Бөркеткәй» Бөтенсоюз комсомол хәрби-спорт уенында катнашырга эзәрләнү.

Уенга җитәкчелек

Пионерларның «Ажаган» Бөтенсоюз хәрби-спорт уенын оештыручылар: ВЛКСМ Үзәк Комитеты, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советы, СССР Мәгариф министрлыгы, СССР Эчке эшләр министрлыгы, СССРның ДОСААФ Үзәк Комитеты, СССР Гражданнар оборонасы начальнигы идарәсе, СССР Министрлар Советы каршындагы физик культура һәм спорт комитеты, СССРның Кызыл Хач һәм Кызыл Ай җәмгыятьләре Союзының Башкарма комитеты, союздаш республикаларның янгын сүндерү ирекле җәмгыятенә Үзәк советлары.

«Ажаган»ны үткәрүдә катнашучы оешма һәм ведомстволарның эшен үзара яраштыру һәм уенга практик җитәкчелекне пионерларның Бөтенсоюз хәрби-спорт уены «Ажаган»ның ВЛКСМ Үзәк Комитеты каршындагы Баш штабы тормышка ашыра. Аның утырышлары кварталга бер мәртәбә үткәрелә.

Урыннарда уенга җитәкчелек итү өчен комсомолның республика, край, өлкә, округ, шәһәр, район комитетлары каршында «Ажаган» һәм «Бөркеткәй» уеннарының берләштерелгән

штаблары оештырыла. Анын башында уенный командующие тора. Штаб составына комсомол комитетлары, пионер оешмасы советларынын, халык мэгарифе, эчке эшлэр органны, ДОСААФ һәм спорт оешмалары, гражданныр оборонасы штаблары, Кызыл Хач һәм Кызыл Ай жәмгыятлэре комитетлары, хэрби комиссариатлар, хэрби частылар һәм хэрби уку йортларынын, янгын сүндерү ирекле жәмгыятлэре советларынын вэкиллэре, совет, профсоюз һәм хужалык оешмалары, матбугат, радио һәм телевидение вэкиллэре; пионерлар һәм мэктеп балаларын хэрби-патриотик тэрбиялэудэ катнашучы мэктептэн тыш учреждениелэрнең работниклары, сугыш ветеранныр, офицерлар, запастагы яки отставкадагы генераллар керэ.

«Ажаган» уенынын республика, край, өлкэ, округ, шәһэр, район штаблары

— уенны оештыру һәм аңа методик яктан житэкчелекне тормышка ашыралар, түбэнге штабларнын уңай эш тэжрибэсен өйрәнэлэр, гомумилэштерэлэр һәм киң тараталар, аларнын эшенэ контрольлек итэлэр, тэкъдимнэр кертэлэр, уен командующийларынын приказларын эзерлилэр, уенны матбугат аша пропагандалыйлар, уен командующийлары һәм штаб начальникларынын, «Ажаган» консультантлар советы председателлэрнең укуын оештыралар, уенны үткэрү белән кызыксынган оешма һәм учреждениелэрне уенда катнашуга жэлеп итэлэр, жиңүчелэрнең финалларын һәм слетларын үткэрэлэр, эшкэ йомгак ясыйлар;

— пионерларны һәм мэктеп балаларын хэрби-патриотик һәм физик тэрбиялэу мәсьэлэлэре буенча комсомол, пионер, ДОСААФ һәм спорт оешмаларына, халык мэгарифе, эчке эшлэр органнына, гражданныр оборонасы штабына, Кызыл Хач һәм Кызыл Ай комитетларына, янгынга каршы ирекле жәмгыятлэр советларына, хэрби комиссариатларга, жәмэгать оешмаларына үзлэрнең рекомендациялэрен һәм тэкъдимнэрен кертэлэр;

— яшь армиячелэрнең гомуми эзерлеге һәм яшь армиячелэр белгечлеклэре, ГТО нормативлары, кырда хэрби-спорт уеннары буенча ярышларда һәм яшь армиячелэр белән үткэрелэ торган башка чараларда жиңеп чыгучылар өчен призлар булдыралар;

— партия, комсомол, пионер оешмасы уенда актив катнашучыларны, сугыш һәм хезмэт ветеранныр, жәмэгатьчелек вэкиллэрен, уеннын консультантларын, инструкторларын һәм арадашчыларын «Ажаган»ны үткэрүдэ катнашучы оешмаларнын бүлэклэре белән бүлэклэу турында тэкъдимнэр кертэлэр.

Республика, край, өлкэ, округ штабларынын

утырышлары — кимендэ ике айга бер тапкыр, район, шәһэр штабларынын кимендэ кварталга ике тапкыр үткэрелэлэр.

Яшь армиячелэр батальонынын мэктеп штабы

Пионер дружинасы советы һэр уку елынын 1 октябрена яшь армиячелэр батальоны оештыра. Мэктеп штабы югарыгы штабларнын приказларын үтэуне тээмин итэ, консультантлар советы белән берлектэ штаб эшчэнлеге планын, яшь армиячелэрнең гомуми эзерлеге һәм яшь армиячелэр белгечлеклэре буенча отрядлар арасында уеннар һәм ярышлар үткэрүнең календарь планнарын тэзи, күнегү занятиелэре оештыра, совет халкы һәм анын Кораллы Көчлэре тормышындагы күренекле даталарга багышланган күмэк хэрби-патриотик чараларда яшь армиячелэрнең катнашуын тээмин итэ, батальондагы эшкэ йомгак ясый, район (шәһэр) штабына донесениелэр жиберэ, иң яхшы яшь армиячелэрне бүлэкли, регуляр рэвештэ сугышчан листовкалар чыгара, «Ажаган» уенын чагылдырган стендлар һәм экран булдыра, октябратларнын «Ажаганкай» уенын үткэрүдэ ярдэм итэ. Уеннын штабы батальоннын (дружина) гомуми жыелышында сайлана һәм пионер дружинасы советы житэкчелегендэ эшли. Штаб составына командир, штаб начальнигы, замполит, штабнын отряд составында яшь армиячелэрне эзерлэу тармаклары өчен һәм белгечлеклэр буенча, «Ажаганкай» уенында катнашучы отрядларга шефлык өчен жаваплы членнары керэ. Мэктеп штабынын утырышлары ай саен үткэрелэ.

Консультантларнын мэктеп советы

Консультантларнын мэктеп советлары мэктептэ «Ажаган» уенына педагогик житэкчелекне тормышка ашыралар.

Совет составына класстан тыш һәм мэктептэн тыш тэрбия эшен оештыручы хэрби житэкче, укытучылар, өлкән вожатый, врач (шэфкать туташы), комсомолларнын педагогик отряды членнары, хэрбилэр, сугыш ветеранныр, запастагы яки отставкадагы офицерлар, жәмэгатьчелек вэкиллэре керэ.

Класстан тыш һәм мэктептэн тыш тэрбия эшен оештыручы — советнын председателе, хэрби житэкче — совет председателенең урынбасары һәм баш консультант, физкультура укытучысы физик тэрбия буенча консультант булып тора.

Уенда катнашучылар

Яшь армиячелэр отряды бер үк класста укучы пионерлардан оештырыла. Отряд соста-

вында һәркайсы 7—10 яшь армиячедән торган 3 звено төзөргә тәкъдим ителә. Классларда укучылар саны аз булган мәктәпләрдә яшь армиячеләр отряды параллель классларда укучылардан яки 4—5 нче, 6—7 нче класс укучыларыннан оештырылырга мөмкин. Район (шәһәрдәге), өлкә, округ, край һәм республика финалларында катнашучы отрядтагы яшь армиячеләр саны һәр очракта бу финалларны үткөрү турындагы Положение белән билгеләнә. Ләкин бу сан 20 дән дә ким булмаска тиеш. Классларда укучылар саны аз булган мәктәпләрнең жыелма отрядлары район (шәһәр) штатлары рәхсәте белән финал ярышларына кертеләләр, һәм аларның ярыш нәтижәләре финалда катнашучы тулы булмаган комплектлы мәктәпләр категориясе буенча исәпләнеләр.

4—5 нче классларның яшь армиячеләр отряды отряд командирыннан, замполиттан, звено командирларыннан, флаг йөртүчедән, быргычы, барабанчыдан, стена газетасы (сугышчан листок) редакторыннан тора. Урынга чыгып, уенга эзерлек алып барганда һәм аны үткәргәндә, яшь армиячеләр санитар, элементче, разведчик һ. б. вазифаларын үзләштерә һәм үти алалар.

6—7 нче классларның яшь армиячеләр отряды отряд командирыннан, звено командирларыннан, замполиттан, разведчик, укчы, санитар, элементче, янгын сүндерүче, юл хәрәкәте инспекторларыннан, флаг йөртүче, быргычы, барабанчы, стена газетасы (сугышчан листок) редакторыннан тора.

Уенны планлаштыру һәм оештыру

Яшь армиячеләрнең уку елы 1 октябрьдан башлана. Һәр батальонда бердәм көн — яшь армияче-ажаганчы көне билгеләнә. Бу көнне штаб тарафыннан билгеләнгән чаралар дәрестән тыш вакытта үткәрелергә тиеш. Яшь армияче көнендә актив укуы, отрядның үз эчендә һәм белгечлекләр буенча занятиеләр үткәрелә. Батальон штабы, консультантлар советы белән берлектә, «Ажаган» уенының календарь планын һәм уку елыг расписаниесен төзи, дружина советын һәм класстан тыш тәрбия эшен оештыручыны расписание белән таныштыра. Пландә түбәндәге бүлекләр күздә тотылырга тиеш:

— яшь армиячеләрнең отряд составында ярышы (4—7 нче кл.);

— яшь армиячеләр белгечлекләре буенча ярыш (6—7 нче кл.);

— урынга чыгып уеннар (4—7 нче кл.).

Яшь армиячеләрнең гомуми хәзерлегә буенча отряд составындагы ярышлары параллель классларда һәм отрядның үз эчендә оеш-

тырыла. Яшь армияче белгечлекләре буенча (6—7 нче кл.) шәхси беренчелек өчен (иң яхшы пост, звено һ. б.) ярышлар батальонда үткәрелә.

Календарь планнарда түбәндәге төп чараларны үткөрү күздә тотыла:

октябрь — «Дуслар һәм кыюлар» конкурсы (турникта күтәрелү буенча ярышлар, гимнастика эскәмиясеннән кул белән этелү);

ноябрь — декабрь — «Төз атучы» деви-зы астында ату ярышлары, тир төзүдә һәм аны җиһазлауда катнашу, макетлар ясау;

январь — февраль — оборона-масса эше айлыгында катнашу, «Пионерская правда» газетасы призына, Совет Армиясе һәм Хәрби Дингез Флоты көненә багышланган чаңгы ярышлары;

март — апрель — герой комсомол исем-дәгә призга «Яшь армиячеләрнең өчъярышы» (кросс, граната ыргыту, ату);

май — Жиңү бәйрәменә багышланган Хәтер вахтасында катнашу.

Ярыш нәтижәләре гомуми йомгак таблицаларында (экраннарда), сугышчан листокларда чагылдырыла, мәктәп радиосы аша игълан ителә.

Батальонда жиңүче отрядларны бүлөкләү өчен — күчмә прирлар, э яшь армиячеләр белгечлекләре буенча ярышларда жиңүчеләр өчен — вымпеллар булдырыла.

Каникуллар вакытында, ял һәм бәйрәм көн-нәрендә походлар, урынга чыгып уеннар, спорт майданчыкларын, тирлар, классларны ремонт-лау һәм җиһазлау буенча эшләрне оештырыр-га тәкъдим ителә.

Ритуаллар:

— батальон оешып беткәч, штаб яшь ар-миячеләрнең тантанасы линейкасын уздыра. Анда пионер дружинасы байрагы, дружинага бүлөк ителгән истәлек байраклары чыгарыла, шунда ук батальонның оештырылуы турын-да 1 нче номерлы приказ, штабның составы, консультантлар советы, шеф комсомоллар составы, батальон составына 4 нче класс пио-нерларын кертү һәм аларга «Ажаган» уены-ның яшь армиячесе» дигән исем бирелү турын-да игълан ителә.

Штаб илебез, Кораллы Көчләр, Ленин ком-сомолы, пионер оешмасы тормышындагы кү-ренекле даталарга, бүлөкләр тапшыруга, «Ажаган» уены уңае белән рәхмәтләр белдерү-гә, приказлар игълан итүгә, «Ажаган» саф-ларына яңа уенчыларны кабул итүгә багыш-лап та тантаналы тезелүләр (линейкалар) үт-кәрә;

— Ватаныбыз азатлыгы өчен һәлак булган

сугышчыларга һәйкәлләр,obeliskлар янында почетлы каравыл булдыра.

«Ажаган» хәрби-спорт уены — пионерлар уены ул, шуңа күрә анда пионерларның барлык ритуаллары кулланыла.

Батальон пионер дружинасы байрагын тантаналы линейкалар, парадлар, смотрлар, мәктәп күләмендә финал ярышлары, митинглар вакытында алып чыга. Яшь армиячеләр отряды барлык очрақларда (ярышлар, походларда һ. б.) отряд флагы, быргы һәм барабан белән чыга.

Яшь армиячеләр уенның финалы, сборлар, ярышлар, тантаналы тезелүләр (линейкалар) вакытында штаб членнарын һәм уенны оештыручыларны пионер салюты белән сәламләләр.

Киенү формасы

Тантаналы тезелүләр (линейкалар) вакытында яшь армиячеләр «Ажаган» эмблемасы тагылган пионер формасы кияләр.

Спорт ярышларында спорт киemenнән булалар.

Финал уеннарында (жиңүчеләрнең өлкә, край, республика һәм бөтенсоюз слетларында) яшь армиячеләр махсус тегелгән форма: чалбар (кыска чалбар), пилотка (берет), куртка (күлмәк) кияргә, каеш буарга мөмкин.

Яшь армиячеләр формасында хәрби фуражка, каеш, пистолет кобуралары һ. б. куллану рөхсәт ителми.

Аеру билгеләре

Яшь армиячеләр курткасының сул жиңендә «Ажаган» эмблемасы була һәм аннан 2 см астарак яшел тасма (1,5×4 см) тегелә, аңа йолдыз беркетелә.

Батальон командирының тасмасында — ике зур йолдыз, аның урынбасарында һәм штаб начальнигында — бер зур йолдыз, батальон штабы членнарында өч кечкенә йолдыз була.

Отряд командиры — ике кечкенә йолдыз, аның ярдәмчесе бер йолдыз йөртә. Звено командирлары, ара калдырып, ике тасма тагалар.

Барлык яшь армиячеләргә галстук бәйләп йөрү мәжбүри.

Уенның эчтәлегә

Моңа хәрби-патриотик һәм хәрби-спорт характерындагы чаралар, яшь армиячеләр белгечлекләре буенча звенолар һәм отрядлар арасында ярышлар, эстафета, конкурс, викториналар, туристлык һәм крайны өйрәнү буенча походлар, урынга чыгып, уеннар һәм занятиеләр үткөрү, Кораллы Көчләр тарихы һәм уставы белән, гражданнар оборонасы бурычлары белән танышу керә.

Яшь армиячеләрне уеннарда эзерләү түбәндәге этапларда үткәрелә:

— яшь армиячеләрне отряд составында уенга эзерләү;

— яшь армиячеләр белгечлекләре буенча эзерләү.

Йомгак ясау

Батальонда отрядлар арасында уеннарда йомгак штаб тарафыннан өч этапта ясала:

— Ракета гаскәрләре һәм артиллерия көненә (19 ноябрьгә);

— Совет Армиясе һәм Хәрби Дингез Флоты көненә (23 февральгә);

— Жиңү көненә (9 майга).

Һәр елның маенда финал үткәрелә, финал барышында 4—7 класслар арасында иң яхшы яшь армиячеләр отрядлары билгеләнә.

Иң яхшы отрядны билгеләгәндә совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннары буйлап походта яшь армиячеләрнең катнашуы, яшь армиячеләр алып бара торган туристлык-туган якны өйрәнү, пионер һәм тимурчылар эшенең эчтәлегә, «Яшь армиячеләр эзерләү программасы» буенча яшь армиячеләр белән регуляр рәвештә дәрәсләр үткөрү, ярыш этапларында нинди урын яулаган булу исәпкә алына. 6—7 класслар арасынан иң яхшы отряд район (шәһәр) финалына жиберелә.

Югарыгы штаблар карары белән һәм жирле шартларны исәпкә алып, һәр елны 1 июньгә кадәр районда (шәһәрдә) «Ажаган» уены положениесе нигезендә уенның район (шәһәр) күләмендәге финаллары үткәрелә.

Ярышларның нәтижәләре буенча район (шәһәр) финалларында жиңеп чыккан яшь армиячеләр отрядлары һәм ел давамында уеннарны иң яхшы оештырган һәм үткәргән батальоннар билгеләнә.

Өлкә, край, республика финаллары «Ажаган» уенының Баш штабы раслаган программа нигезендә ике елга бер мәртәбә («Ажаган» уенында жиңүчеләрнең Бөтенсоюз слеты үткәрелгән елда) 20 июньгә кадәр үткәрелә. Жирле оешмалар теләгә буенча финаллар һәр елны үткәреләргә мөмкин.

Бөтенсоюз уены командующиенның приказларын үтәү турындагы донесениеләр район (шәһәр) штабларына һәм «Пионерская правда» газетасы редакциясенә жиберелә. Редакциянең адресы: Мәскәү, Сушевский урамы, 21. Уенның һәр өч этабы тәмамланган саен һәр этапның нәтижәләре турында

батальон штабы донесениеләре район (шәһәр) штабына житкерелә.

Шәһәр (район) штаблары һәр елны өлкә, край, республика штабларына уен йомгаклары турында отчет жиберәләр.

Өлкә, край, республика штаблары жиңүчеләрнең Бөтенсоюз слеты үткәрелә торган елны 25 июньгә түбәндәге адрес буенча йомгак отчетлары жиберәләр: Мәскәү, Яңа мәйдан, 6, В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының Үзәк Советы, пионерларның Бөтенсоюз хәрби-спорт уены «Ажаган»ның Баш штабына.

Уку елы дәвамында яшъ армиячеләрнең хәрби-спорт занятиеләрен, шулай ук «Ажаган» уенының район, шәһәр, округ, өлкә, край, республика финалларын һәм Бөтенсоюз слетын үткәрү белән бәйле финанс чыгымнарын каплау һәм кирәкле хәрби-техник средстволар, материалъ база белән тәмин итү комсомол, ДОСААФ, спорт оешмалары, халык мәгарифе, эчке эшләр органнары, Кызыл Хач һәм Кызыл Ай комитетлары, янгын сүндерүчеләрнең ирекле жәмгыятьләре советлары, гражданның оборонасы штаблары тарафыннан башкарыла.

Бүләкләүләр

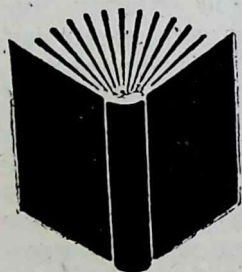
Батальон штабы иң яхшы яшъ армиячеләргә рәтләр алдында рәхмәт белдерергә, яшъ армиячеләрне пионер дружинасы бай-

рагы һәм истәлек байраклары янында фотога төшерү, һәйкәл якиobelisk янында карагылда почет вахтасы, Мәңгелек дан уты янында комсомол-пионер постында почет вахтасы белән бүләкләү турында пионер дружинасы советына тәкъдим кертергә, иң яхшы отрядларга герой комсомоллар һәм пионерлар, революция, сугыш һәм хезмәт ветераннары исемендәге призлар, яшъ армияче белгечлекләренен иң яхшы отделениеләренә (постларына), звеноларына күчмә вымпеллар тапшырырга хокуклы.

Район, шәһәр, округ, өлкә край, республика штаблары уенны яхшы оештырган яшъ армиячеләр батальоннарын һәм штабларын, финалда жиңүчеләрне, үзләрен аеруча күрсәткән яшъ армиячеләрне урыннардагы штабларның дипломнары, значоклары, медальләре белән бүләкли, Баш штаб дипломнары белән бүләкләүгә тәкъдим итә алалар.

Иң яхшы командующийлар, консультантлар, инструкторлар, уенны оештыручылар, өлкә, край, республика штаблары тәкъдире буенча, Баш штабның «Ажаган» дуствына значогы белән бүләкләнәләр.

Уенда жиңүчеләрнең Бөтенсоюз слетында катнашучы яшъ армиячеләр — значоклар белән, отрядлар — пионер дружинасы байрагына беркетелә торган «Жиңүчегә» медальләре белән, ә үзләрен аеруча күрсәткән яшъ армиячеләр Баш штаб дипломнары һәм «За отличие» медальләре белән бүләкләнәләр.

Синен китап киштәнә

Деркач А. А., Исаев А. А. Педагогическое мастерство тренера.— М.: Физкультура и спорт, 1981.

Доброва Л. Н. Приобщение к спорту.— М.: Физкультура и спорт, 1977.

Должиков И., Тульпо В. Комплекс ГТО в общеобразовательной школе.— Яңадан эшләнгән һәм

тулыландырылган 2 нче басма.— М.: Просвещение, 1978.

Исаев А. А. Олимпийцы среди нас.— М.: Мол. гвардия, 1979.— (пионер-активист китапханәчеге.)

Киселев В., Кузнецова Т. Старты надежд.— М.: Мол. гвардия, 1979.

Половинчик Н. И. Кирпичики для характера.— М.: Физкультура и спорт, 1981.

Соломянская Л. Л., Глязер С. В. Олимпиада во дворе, где живут «веселые чижи».— М.: Физкультура и спорт, 1978.

Сушков М. П. и др. Ваш друг — «Кожаный мяч».— М.: Физкультура и спорт, 1977.

Хенкин В. Л. «Куда идет король...».— М.: Мол. гвардия, 1979.

Чусов Ю. Н. Ты не бойся ни жары и ни холода.— М.: Дет. лит., 1977.— («Знай и умей» дигән пионер китапханәчеге.)

Энциклопедический словарь юного спортсмена / Авт.— төзүчеләр: И. Ю. Сосновский, А. М. Чайковский.— М.: Педагогика, 1980.

ЭЗТАБАРЛАР ЮЛГА ЧЫГА

Пионер оешмасында торган елларда балалар күнне белергә, үзләре өчен күп кенә ачышлар ясарга тиешләр. Шулардан иң гажәеп ачышларның берсе — Ватан! Бу жәһәттән туристик сәяхәтләрнең әһәмияте әйтеп бетергесез. Пионерлар, бу походларда катнашып, туган якның үткәне, хәзергесе, киләчәге турында, якташларының хезмәт казанышлары, туган жиребезнең Совет власте елларында ничек үзгәрүе турында беләләр.

Туристтик сәяхәтләр балаларның һәм үсмерләрнең актив ял итүенә, аларның сәламәтлеген ныгытуга ярдәм итә.

Яшь пионерларның Бөтенсоюз Маршында үрләр арты үрләр кичә барып, балалар пионерлар һәм мәктәп балаларының туган якны өйрәнү буенча Бөтенсоюз туристлык экспедициясендә катнашалар. «СССР — минем Ватаным» дип аталган бу экспедиция түбәндәге юнәлешләрдә үткәрелә:

1. Ленин хәзер дә барча тереләрдән терерәк

Бу юнәлешнең эчтәлеген В. И. Ленин һәм аның көрәштәшләренә тормышы һәм революцион эшчәнлеген, туган ягыгызда революцион хәрәкәт тарихын, Бөек Октябрь социалистик революциясенең дөньякүләм-тарихи әһәмиятен, Советлар Союзы Коммунистлар партиясе җитәкчелегендә Ленин васыйәтләренә тормышка ашырылуын өйрәнүдән гыйбарәт.

2. Бөек төзелешләр көндәлегенә

Совет кешеләренә хезмәт казанышлары тарихын өйрәнү, промышленность предприятийләрендәге, авыл хужалыгы, төзелеш, транспорт, элемент өлкәсендәге хезмәт коллективларының, әдәбият һәм сәнгать коллективларының елъязмаларын төзү. Экспедициядә катнашучылар хезмәт данына багышланган һәйкәл һәм мемориаллар турында кайгырталар, илебездә нык үскән социалистик җәмгыять төзү тарихы белән танышалар, КПСС һәм Совет хөкүмәтенә коммунистик төзелеш турындагы документларының төп положениеләрен өйрәнәләр.

2. Бөек төзелешләр көндәлегенә

Бу юнәлештәге экспедиция членнары Ленин комсомолы һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы тарихын өйрәнәләр, бөтенсоюз удар комсомол төзелешләре белән танышалар, комсомол һәм пионер оешмаларының елъязмаларын төзиләр, «Интернационал», СССРның Дәүләт гимны, гербы һәм флагы тарихын, ленинчыл дуслык, совет патриотизмы, пролетар интернационализм идеяләренә тантана итүе турындагы материалларны өйрәнәләр.

4. Көрәшләрдә саклап калдык Ватанны

Бу юнәлешнең төп максаты — яшь буынны гражданны сугышы һәм Бөек Ватан сугышы

елларында совет кешеләренен сугышчан һәм хезмәт батырлыгы белән таныштыру; СССР Кораллы Көчләренен үткәнен һәм бүгенгесен өйрәнү. Балалар фронтовикларның, партизаннар һәм подполье хәрәкәтендә катнашучыларның, тылдагы хезмәт ияләренен истәлекләрен жыйлар, сугыш һәм хезмәт ветераннары турында, совет сугышчыларына һәм партизаннарга куелган һәйкәлләр һәм мемориаллар турында кайгырталар.

5. Табигать серләренә

Экспедициядә катнашучылар туган якның үсемлекләре һәм хайваннар дөньясын, табигый ресурсларын өйрәнәләр, табигатьне саклау эше белән шөгыльләнәләр, табигать күренешләрендә һәм жәмгыятьнең социаль тормышында фәнни закончалыкларны күрә белергә өйрәнәләр.

6. Сәнгать — халыкныкы

Бу юнәлештәге экспедициядә катнашучылар туган якның халык авыз ижаты һәм гамәли ижаты, культурасы, әдәбияты һәм сәнгать белән танышалар, тарихи һәм культура истәлекләрен саклауда катнашалар.

7. ГТОдан — туристлык осталыгына

Туризм теориясен һәм практикасын өйрәнү, походларда йөрү тәжрибәсе туплау, оештыру эше күнекмәләре алу белән бергә, пионерлар һәм мәктәп укучылары туристлык, туган якны өйрәнү һәм экспедиция эшен камилләштерүдә мәктәпләр һәм мәктәптән тыш учреждениеләренң педагогик коллективларына ярдәм итәләр, пионер отрядында, укучыларның хезмәт һәм тору урыны буенча берләшмәсендә туризмның массовый төс алуына ирешәләр.

Экспедициядә катнашучылар өчен башта өлкә (край), ә аннары республика (зона) һәм бөтенсоюз тематик маршрутларына кергән объектлар исемлеген билгеләнә.

Мәктәптә өйрәнелә торган фәннәрнең программалары нигезенә туган якны өйрәнү принцибы салынган. «СССР — минем Ватаным» экспедициясе комплекслы булганлыктан, аерым фәннәрне укытучылар: тарих, география, биология, рус яки туган тел һәм әдәбият, жыр һәм рәсем укытучылары һ. б. синең беренче ярдәмчеләрең булачаклар.

Синә экспедициянең район (шәһәр) штабы, туристлык походларын оештыручы, Пионерлар сарае, яшь туристлар станциясе ярдәм

итәчәкләр. Табигатьне һәм һәйкәлләрне саклау Жәмгыятьләре бүлекләрендә, дәүләт, халык һәм мәктәп музейларында син яклау һәм кинәш табарсың.

Үзешчән туристлык походлары һәм сәяхәтләренң һәр төре өчен маршрутлар озынлыгының, сәяхәтләр дәвамлылыгының, балалар күтәрел бара алырлык йөк авырлыгының, хәрәкәт режимының, ял итүнең һ. б. якинча нормалары расланган.

БЕРЕНЧЕ МАРШРУТЛАР

Пионер оешмасына керүгә, балалар даими рәвештә ниндидер яңалык, элек аларга билгеле булмаган гадәттән тыш нәрсәнең отрядка килүен көтәләр. Күпләргә менә шушы гадәттән тыш яңа нәрсә поход тормышы романтикасы һәм кыенлыклары аша килә.

Балалар туган як буйлап туристлык походларында һәм сәяхәтләрдә 4 нче класстан катнаша башлыйлар. Беренче категория катлаулылыктагы маршрутлар буйлап сәяхәттә — 14 яшьтән дә кечкенә булмаган мәктәп балалары, икенче категория катлаулылыктагы маршрутларда — 15 яшьтән ким булмаган, өченче категория катлаулылыктагы маршрутларда 16 яше тулганнар гына катнаша алалар.

Оештырылу характеры ягыннан сәяхәтләр планлы (туристлык оешмалары һәм учреждениеләренң путевкалары буенча) һәм үзешчән була.

Туган яктан читкә планлы сәяхәтләр «СССР туристы» значогы нормасын үтәгән 7—10 нчы класс укучыларына рөхсәт ителә. Үзешчән сәяхәтләрдә катнашучылар маршрутларны үзләре сайлап алалар һәм тикшерәләр, сәяхәт вакытында үзләренә үзләре хезмәт күрсәтәләр, хәрәкәт ысулын үзләре сайлыйлар. Мәктәп балаларының үзешчән сәяхәтләре жәяүләп, чаңгыда, велосипедта, тауда, су буйлап һәм катнаш була.

Әгәр походка пионер отряды чыкса, поход штабы вазифаларын отряд советы үти ала. Поход группасы командирын да ул билгели.

БЕР КӨНЛЕК ПОХОДЛАР, ЯЛ КӨНЕ ПОХОДЛАРЫ

Походны уңышлы хәзерләү һәм үткөрү өчен анда катнашучылар составын билгеләргә кирәк. Бер көнлек походны өлкән житәкчегә 15 баладан артмаган группа белән оештырырга мөмкин. Походка 35—40 кеше чыкканда, житәкчедән тыш, кимендә ике өлкән ярдәмче булырга тиеш. Болар укытучылар, ата-аналар, производстводан килгән вожатыйлар булырга мөмкин. Алар арасында тәжрибәле

туристлар булса бик әйбәт. Инде булмаса, өлкән класс укучылары арасыннан туризм буенча кече инструкторларны чакырырга кирәк. Алар өлкәннәргә әйбәт ярдәмче булачаклар.

Отряд сборында походның максаты һәм бурычы билгеләнә. Аннан башка маршрут сайлау турында сүз дә булуы мөмкин түгел. Шунисын күздә тотарга кирәк, поход үз максат түгел, бәлки отрядның үз алдына куйган бурычларын үтәү чарасы. Эш планын тагын бер кабат игътибар белән карап чыгыгыз һәм отряд билгеләгән чараларның кайсысын поход ярдәмендә хәл итәргә мөмкинлеген ачыклагыз.

Туристлык группасы заданиене пионер дружинасы советыннан яки комсомол комитетыннан; мәктәптәге туристлар клубыннан яки мәктәп музейынан алырга мөмкин. Туган якны өйрәнүче яшь туристлар өчен дәүләт архивлары, фәнни учреждениеләр һәм жәмәгәт оешмалары (шул исәптән табигатьне саклау, совет жәмгыяте тарихи һәм культура истәлекләрен саклау жәмгыятләрененң жирле бүлекләре дә) күп кенә заданиеләр эзерлиләр.

Синең иң зур ярдәмчеләрең — балалар — һәрвакыт янәшәндә булу шактый әһәмиятле.

Кемнең нәрсә өчен җавап бирүен алдан ук ачыклап, балалар походка иртәрәк эзерләнә башласалар, эшнең уңышлы чыгуы инде нигездә хәл ителгән булыр. Үзгә дә эзерләнәргә, моның өчен туган якка багышланган һәм махсус әдәбиятны, туризм буенча тиешле әдәбиятны укырга, туристлык сәяхәтләрен оештыру кагыйдәләре белән танышырга кирәк. Вожатыйның балаларны үзгә таныш булмаган маршрут буенча походка алып чыгуы турында сүз дә булырга мөмкин түгел, әлбәттә.

ПОХОД ГРУППАСЫ ЧЛЕННАРЫ АРАСЫНДА ВАЗИФАЛАРНЫ БҮЛЭШҮ

Группа командиры итеп группаның иң авторитетлы, көчле ихтыярлы, тәҗрибәле члены сайлана. Ул поход планының уңышлы үтәлүенә җавап бирә, группада тәртипне, хәрәкәт барышын күзәтеп тора. Дежур тору тәртибен урнаштыра. Командир боерыгын үтәү группаның һәр члены өчен мәҗбүри.

Хуҗалык мәдире туристлык кирәк-яракларын һәм поход милкен барлау өчен җаваплы. Ул поход әйберләрен поход капчыкларына бүлөп чыга, зур күләмле һәм авыр әйберләргә күчәрәп йөртү тәртибен хәл итә. Милек һәм җиһазларның саклануын тәмин итә. Сафтан чыкканнарын алыштыру чарасын күрә.

Азык-төлек мәдире походта катнашучылар арасында азык-төлек эзерләү һәм аны йөр-

тү вазифаларын бүлә. Ул төрледән-төрле тәмле ризыклар эзерли белергә тиеш. Күпме продукт кирәклеген исәпләп чыгара, алынган һәм тотылган продуктларның исәбен алып бара. Дежурларга продуктлар бирә, тиешле кинәшләр әйтә, аларны өйрәтә. Командир белән берлектә продуктларны туристларның поход капчыкларына бүлөп чыга, кемдә нинди һәм күпме продукт барлыгын һәрвакыт белеп тора.

Казна башлыгы, маршрутны жентекләп өйрәнгәннән соң, туристлык сәяхәткә өчен нәрсәләр кирәклеген билгели. Аларны сатып алу өчен акча юллауда ярдәм итә. Сәяхәттә катнашучылардан акча җыя һәм аны үзгә саклай. Барлык керем-чыгымнарның исәбен алып бара, отчет документларының дөрес тугырылуы һәм саклануы өчен җавап бирә. Группа җитәкчесенен кушуы буенча акча белән бәйлә алыш-биреш эшләрен башкара.

Секретарь сәяхәткә эзерлек чорында маршрут пунктларындагы төрле оешмалар, учреждениеләр, мәктәпләр һәм туган якны өйрәнүчеләр белән группа арасында язышуны оештыра. Группа оештырылуның беренче көненнән башлап, поход тәмамланганчы көндәлек алып баруга җитәкчелек итә. Көндәлекнең чиратлап, дөрес һәм эчтәлекле итеп тугырылуын күзәтә. Алдан билгеләп куелган контроль срокларда походның ничек үтүе турында мәктәпкә хәбәр җибәрәп тора. Җәяү үткән көннәреннән хронометражын тәзи.

Санитар, сәяхәткә чыгар алдыннан, врач килгәнчә беренче ярдәм күрсәтү буенча махсус эзерлек үтә һәм, кирәк була калганда, шундый ярдәмне күрсәтә. Сәяхәт башланганчы һәм сәяхәттән соң группаның барлык членнары да медицина күзәтүгә үткән булуны тикшерә. Поход аптекасы ала, аны үзгә саклай, тулыландыра, группаның барлык членнарының санитария-гигиена кагыйдәләрен (шәхси гигиена, киемне, палатка һәм савыт-сабаны чиста тоту, продуктларның һәм эзерләнә торган ризыкның сыйфаты, судан дөрес файдалану, су коенуны оештыру, төн куну урынындагы чисталык һ. б.) ничек үтәүләрен күзәтә. Аптекадагы медикаментларны куллана белә һәм, җитәкчә кушуы буенча, аларны тиешле кешегә бирә.

Топограф компас һәм карта белән эш итә белә. Маршрут схемасын төзүдә актив катнаша. Сәяхәттә кирәк булачак карталарны сатып алуны яки күчәрәк кәгазь аша төшерүне оештыра. Маршрут буйлап хәрәкәт иткәндә группа алдыннан бара, хәрәкәт темпын билгели, маршрутта топографик сызымнар ясауга җитәкчелек итә. Карталар, топографик материаллар һәм инструментларның саклануы өчен җавап бирә.

Физкультура житөкчөсө саяхат алдыннан анда катнашучыларнын физик ээерлеген оештыруда катнаша. Группаны спорт инвентаре белән тээмин итә, анын саклануы һәм вакытында ремонтланган булуы өчен жавап бирә. Иртәнге зарядка, спорт уеннары һәм ярышлар оештыра. ГТО нормасы һәм таләпләрен үтәүне исәпкә ала бара, походта йөрү техникасын ничек үзләштерүләрен күзәтә.

Метеоролог һава торышын күзәтү күнекмәләренә ия була, монын өчен саяхат вакытында кирәк булачак приборларны алып куя. Приборларга һәм жирле сынамышларга карап, даими рәвештә һава торышын күзәтә. Метеокүзәтүләренә журналга язып бара. Күзәтү нәтижәләреннән чыгып (приборлар күрсәтүе, хайваннар, үсемлек, бөжәкләргә һ. б. карап), иртәгә һава торышы нинди буласын күмәк рәвештә алдан билгеләүгә житөкчелек итә.

Художник поход газетасын — «Яшен»не бизи, поход темасына төрле рәсемнәр ясый, көндәлекне бизи. Саяхат йомгаклары буенча отчетны, күргәзмәне һәм отчет кичәсен бизәүдә катнаша.

Фотограф тиешле фотоматериаллар, аппаратлар, кирәк-яраклар ала һәм аларнын саклануын тээмин итә. Секретарь һәм художник белән бергәләп, фотога төшерүнең тематик планын төзи. Көндәлек алып баруда, отчетны һәм отчет күргәзмәсен эзерләүдә катнаша.

Ботаник тиешле әдәбият белән таныша, белгечләр белән киңәшә, табигатьтә эш итү өчен кирәкле инвентарны эзерләп куя. Заданиенең үтәлуен һәм үсемлекләр дөньясын күзәтүне журналга теркәп бара. Кирәк булган тәкъдирдә, үсемлек үрнәкләре җыя. Саяхат нәтижәләре буенча гербарий ясый.

Зоолог саяхат буласы урындагы хайваннар дөньясы белән таныша. Күзәтүләр алып бара һәм аларны журналга теркәп куя.

Гидролог саяхат районындагы гидрологик үзгәллекләренә өйрәнә. Кирәкле инвентарны булдыра. Бирелгән задание һәм план нигезендә, сулык яки кечкенә елганы өйрәнүгә житөкчелек итә.

Геолог тиешле заданиенә һәм консультацияләренә алдан ук алып куя. Аппаратларны өйрәнә. Кирәкле инвентарны булдыру ягын кайгырта, барлык табылдыкларны билгеләп, тиешенчә язып куя. Аларнын саклануы өчен жавап бирә. Саяхат вакытында җыелган материалны йомгаклау күргәзмәсенә тапшыра.

Уеннар оештыручы ачык һавада һәм һава торышы начар булганда үткөрү өчен уеннар, җырлар, биоләр сайлап ала. Үзешчән сәнгать һәм турист җырлары кичәләре, поход агитбригадасы концертлары, күмәк уеннар оеш-

тыра. Отчет кичәсенен, культура-масса программасын хәзерләү өчен жавап бирә.

Радист поход группасын радиоалгыч һәм магнитофон белән, кирәкле батареялар, магнитофон тасмасы һ. б. белән тээмин итә. Группаны көндәлек радиотапшырулар программасы белән таныштыра. Радиодан соңгы хәбәрләренә, «Пионерская зорька»ны тыңлауны оештыра. Туган якны өйрәнү буенча заданиенә үтәү барышында теге яки бу вакытгаларда катнашкан кешеләрнең истәлекләрен, кызыклы кешеләр белән интервьюларны магнитофон тасмасына язып ала. Саяхат йомгакларына багышланган кичәне эзерләүдә катнаша.

Ремонт мастеры туристлык походына нинди кирәк-яраклар һәм җиһазлар алынганын белә. Кирәк чагында группаны тиешле инструментлар һәм материаллар белән тээмин итә, аларны саклый. Саяхат вакытында туристлык әйберләренен, хәрәкәт средстволарынын төзек, өс һәм аяк киёмнәренен әйбәт булуын күзәтә торә. Кирәк була калса, аларны үзе яки иптәшләре белән бергәләп ремонтлый.

Үзгәннән-үзе аңлашылганча, поход житөкчөсө, вожатый саяхаттә катнашучы һәр баланың ярышка ничек эзерләнүен җентекләп тикшерергә тиеш.

ПОХОДНЫҢ МАРШРУТЫ

Саяхатнең темасын һәм саяхат районын ачыклап, вазифаларны бүлешкәннән соң, билгеләнгән маршрутны һәрьяклап өйрәнә башларга кирәк. Бу эштә юл күрсәткеч брошюралар, белешмәләр ярдәм итә. Әгәр маршрут таныш булмаса, башта туристлар активы белән разведка ясап кайту хәерле.

Гадәттә бер көнлек поход өчен карта төзеп торуның кирәге булмый. Поход артык ерак һәм бик озак булмаганда, маршрут схемасы һәм хәрәкәт графигы да җитә. Маршрут схемасында түбәндәгеләр билгеләп куелган булырга тиеш: группаның җыелу урыны һәм вакыты, поход башланачак урынга бару юлы һәм хәрәкәт чаралары, беренче ял итү урынына кадәр юл һәм беренче тапкыр ял итү вакыты, юлда барганда заданиенә үтәү өчен кирәкле объектлар, озак ялга туктау урыны һәм вакыты, походтан кайту юлы, маршрутның соңгы ноктасына ничек һәм кайчан кайтып җитү.

Маршрут туры сызыклы, түгәрәк һәм радиаль (нурлар сыман) булырга мөмкин. Радиаль юнәлештәгеләре нинди дә булса объектлар белән танышу максатында төп маршруттан аерылып китәләр.

Маршрутка куела торган төп таләпләрнен берсе — башлангыч һәм кайту ягына борыла

торган пунктларга транспортның (тимер юл, су яки автомобиль) якын булуы.

Кече яшьтәге пионерлар белән бер көнлек походта үтеләсе юл 10 километрдан артмаска тиеш.

ПОХОДКА НӘРСӘЛӘР АЛЫРГА

Маршрутны төзү белән бер үк вакытта кирәк-ярак та эзерләнә. Походта кирәк булачак шәхси һәм коллектив куллану әйберләренен исемлеген төзеп, походта катнашучылардан кемнәр коллектив куллану әйберләренен кайсысын алып барачагын алдан ук беркетеп куярга кирәк.

Шәхси кирәк-яраклар

Поход капчыгы яки йомшак әйбер куеп тегелгән баулы спорт сумкасы; сөлге, сабын, алюмин коштабак, кашык, фляга, тастымал яки кәгазь салфеткалар; каләм, блокнот.

Өс һәм аяк киёмнәре: күнегүләр (чангы) костюмы, күлмәк яки озын жинле кофта, свитер һәм куртка (һава салкын булган очрак өчен), жиңелчә баш киеме; киелгән турист ботинкасы яки кедаль, берәр пар йон яки кижә-мамык оекбаш, яңгырдан сакдану өчен полиэтилен япма яки плащ.

15—20 кешелек группа өчен коллектив куллану әйберләре

Маршрутның схемасы, 3—5 компас, капкачлы 3 чиләк, 4 пычак, аш чүмече, консерва ачкыч, клеенка-ашъяулык, шырпы; чехол кидерелгән 2—3 турист балтасы, чехол кидерелгән 2 кечкенә саперлар көрәге, бер йомгак бау (5—8 метр), ак һәм кара җепле 2 кәтүк белән энә, поход аптекасы; пионер быргысы яки сигнал бирү өчен сыбызгы, сәяхәт көндәлеген алып бару өчен альбом яки дәфтәр, сәгать, фотоаппарат һәм 2—3 кассета фотоленка; төсле карандашлар яки кисточка белән буяулар, туп, шашка һәм шахмат.

Туган якны өйрәнү өчен түбәндәгеләр кирәк: гербарий жыю өчен папка һәм жыелган үсемлекләр арасына салу өчен газета, кечкенә үсемлекләрне казып алу өчен махсус көрәкчек, зурайткыч пыяла, пинцет, туфрак үрнәкләре салу өчен капчыклар, бөжәкләр тоту өчен челтәр чүмеч һәм тартмачыклар һ. б.

Походка чыгарга 3—4 көн кала киём формасы игълан ителә. Сәяхәттә катнашучы һәр кеше хәтеренә генә ышанмаса, шәхси әйберләрен һәм үзенә беркетелгән күмәк куллану кирәк-яракларын исемлек буенча барлап чыгарга тиеш.

ЮЛДА ТУКЛАНУ

Группаның хужалык мәсьәләләре өчен җаваплы членнары туристлык, хужалык һәм башка кирәк-яракларны кайгырткан арада, башкалар азык-төлек мәсьәләсен хәл итәләр. Беренчедән, ничә мәртәбә һәм кайсы ял вакытында туклану оештырылачагын билгеләргә кирәк. Балаларның иртән өйдән ашап чыгуларын истә тотып, икенче аш беренче ял вакытында оештырыла һәм ул май ягылган ике кисәк ипи, сыр һәм пешкән йомыркадан тора. Балалар чәйне үзләренен флягаларынан эчәләр, э фляганы алар өйдә тутырып чыккан булалар.

Зур ял вакытында төшке аш эзерләргә кирәк. Бер көнлек походка кайнар ашны өр-яңадан эзерләп тормыйлар. Безнең азык промышленности яшелчә-жимеш ырымфабрикатларының төрле төрләрен күпләп чыгара. Алар киптерелгән хәлдә, шул исәптән борщ, щи, аш, компот өчен эзер хәлдә булалар. Хәзерге методлар ярдәмендә киптерелгәндә аларның тукулыклыгы да, хәтта яшелчә һәм жимешләргә хас хуш исе дә саклана.

Ашларның составы һәм аларны хәзерләү ысулы һәр пакетта күрсәтелгән була. Әгәр полуфабрикатлар кулланылмаса, төшке ашны (бәрәңге һәм токмач яки ярма һәм ит консервасы белән) пешерергә мөмкин. Икенчегә — ботка (карабодай, дөгә, бодай ярмасы һ. б.), өченчегә куертылган сөт белән кофе яки кесәл эзерләргә була.

Кичен сыр, май, пешкән йомырка белән ипи дә җитә.

Ашамлыкларны күмәкләп алу хәерле. Юлга чыкканда тоз, суган, лавр яфрагы һәм, иң кирәге, шырпы алырга онытмагыз. Ашамлыкларны юлда йөртергә уңай булырлык итеп эзерләп куярга кирәк. Май — капкачы яхшылап ябыла торган пластмасса савытка, чәчеләсик белә торган ризыклар — тукумадан тегелгән капчыкка, яшелчәләр калын кәгазьдән ясалган пакетларга яки, иң яхшысы, тукумадан тегелгән капчыкка салына. Һәр кирпеч ипи тастымал яки чиста кәгазьгә яхшылап төрелә. Яңгырдан чыланырдай яки жылыда эри торган азыкларны (шикәр, тоз, ипи, банкага салынган май һ. б.) полиэтилен капчыкларга салсаң, әйбәт була. Азык-төлекне төрөп тутыргач, аларны поход вакытында алып бара чак кешеләргә бүлеп бирәләр.

Походта катнашучы һәркем үзенен нинди ризыклар алып баруын белергә һәм аларны поход дәвамында саклап йөртергә тиеш.

Кагыйдә буларак, көчлерәк малайлар — поход кирәк-яракларын һәм авыррак ризыкларны, э кызлар жиңелрәк ашамлыкларны алып баралар. Сәяхәт дәвамында азык-төлек кими, поход капчыклары да жиңеләя бара.

Поход вақытында группа алдан билгеләнгән тәртиптә, кагыйдә буларак, бер-бер артлы тезелеп атлый. Иң алдан юл күрсәтүче бара, бу вазифа топографка йөкләнергә мөмкин. Ул уңайлырак юлны сайлай, хәрәкәткә билгелә бер темп бирә. Эмма бу темп походта катнашучы иң йомшак бала да бара алырлык булырга тиеш. Соңгы кеше булып иң тәжрибәле һәм тәртипле, физик яктан көчле сәяхәтче бара. Группа житәкчесе белән килешенгән сигнал ярдәмендә ул тизлекне киметү яки өстәмә ялга туктау турында хәбәр бирә ала. Походта катнашучыларның көч-хәлен мөмкин кадәр сакларга, моның өчен беренче чиратта дәрәс атлап барырга күнегергә кирәк. Вожаый исә әлегә кагыйдәләргә белергә тиеш. Тигез юлда — башта аякның үкчәсе белән, аннары — бөтен табанга; үргә менгәндә — бөтен табанга; комлы үрдән төшкәндә — үкчәгә генә, анда да аяк жиргә батып керерлек итеп басалар. Тау бите буйлап барганда бер аяк тау астына таба, ә икенчесе тау бите буйлап куюла. Жәяү баруның төп кагыйдәләре шуннан гыйбарәт: атлаганда аунакламаска, очлыкмаска. Иркән атларга. Куллар, алга-артка селтәгәндә, гәүдәгә орынып диярлек хәрәкәтләнәләр. Эре атларга тырышу, тизлекне арттырса да, тиз арыта. Хәрәкәт итә башлап 20 минут үтүгә, группа 10 минутлык ялга туктап ала. Бу вақыт эйберләр уңайлап урнаштырыла, өс һәм аяк киеме тәртипкә китерелә. Хәрәкәт режимы поход киеренкелеге белән ял аралашырлык булсын. Шуңа күрә 40 минут саен 15 минутлык кыска ял ясап алырга кирәк. Гадәттә туристлар юлның $\frac{2}{3}$ өлешен көннең беренче яртысында — төшке ашка һәм озак ялга кадәр үтәләр.

Маршрут буенча сәяхәт иткәндә һәм бер көнлек ял вақытында көндәлек режим якынча менә мөндый булырга мөмкин:

Походта көндәлек режим үрнәге

7—00—8—00	йокыдан тору, зарядка, юйну, коену, эйберләргә жыештыру.
8—00—8—30	иртәнге аш.
8—30—9—00	маршрутка чыгарга эзерләнү, савыт-сабаны юу, куну урынын жыештыру.
9—00—12—00	маршрутта билгеләнгән араны үтү.
12—00—16—00	зур тукталыш, төшке аш, ял, ижтимагый файдалы эш, уеннар.
16—00—18—00	маршрутта билгеләнгән араны үтү.
18—00—19—30	куну урынын эзерләү.
19—30—20—00	кичке аш.
20—00—22—00	уеннар, учак янында кич утыру.
22—00—7—00	йокы ¹ .

¹ Өлкән класс укучылары өчен йокы 23-00 дән 7-00 гә кадәр.

Походта бер көнлек
ял вақытында режим үрнәге

8—00—9—00	йокыдан тору, зарядка, юйну, коену, куну урынын һәм палаткаларны жыештыру.
9—00—9—30	иртәнге аш.
9—30—10—30	шәхси вақыт, кер юу, ремонт, хат язү, көндәлекләр, уку.
10—30—14—30	Һавада йөрү, экскурсия, спорт уеннары, туган якны өйрәнү буенча тупланган материалны эшкәртү, уку.
14—30—15—00	төшке аш.
15—00—16—00	аштан соң ял.
16—00—19—30	коену, уеннар, спорт.
19—30—20—00	кичке аш.
20—00—22—00	учак янында кич утыру, жыр, бюу.
22—00—8—00	йокы ² .

Су эчү режимы

Су эчү режимын саклау походтагы көннең уңышлы үтүен тәэмин итүче шартларның берсе. Таныш булмаган сулыклардан су эчү катгый тыела. Кагыйдә буларак, хәрәкәт вақытында эчәргә ярамый. Әгәр кемнең дә булса бик тә эчәсе килсә, аңа эчә торган су белән авызын чайкарга, 2—3 йотым эчкелтләнделәргән су эчәргә яки эчкелтем конфет суырырга рөхсәт ителергә мөмкин. Бары тик кайнатылган, чишмәдән яки су үткәргечтән алынган суны гына эчәргә кирәк. Иртәнге, төшке, кичке аш вақытында гына сусавың басылганчы эчәргә ярый.

ПОХОДТА КАРТА, КОМПАСТАН НИЧЕК ФАЙДАЛАНЫРГА ҺӘМ НИЧЕК ОРИЕНТЛАШЫРГА

Карта — туристның дустан һәм юл күрсәтүчесе. Аның белән килешеп яши белергә кирәк. Карталар арасында иң таралганы — 1 : 600 000 (бер сантиметрда алты километр) масштабтагы өлкә карталары. Эмма Геодезия һәм картография буенча баш идарә тарафыннан туристлар өчен чыгарыла торган схемалар яшь туристка күбрәк ярдәм итә алалар. Бу схемаларның масштабы күп өлеш зуррак: бер сантиметрда 2,5 яки 2, хәтта 1,5 километр. Аларда экскурсия өчен иң кызыкклы объектлар билгеләнгән.

Яшь туристларга топографик карталар белән сирәк файдаланырга туры килсә дә, аларны укый алырга, барлык билгеләргә белергә кирәк: беренчедән, кайвакыт андый карталар белән эш итәргә туры киләчәк; икенчедән, группа маршрутны сызымга төшергәндә, табылдыкларны яисә группа тарафыннан табылган яңа экскурсия объектларын теркәгәндә аларны белүнең кирәге чыга.

² Өлкән класс укучылары өчен йокы 23-00 дән 8-00 гә кадәр.

Картада ераклыкларны үлчәү өчен үлчәгеч циркуль кулланылар. Аның жәпләре 5 миллиметр итеп куела һәм циркуль маршрут буйлап атлый башлай. Курвиметр белән үлчәү ысулы уңайсызрак һәм төгәлсезрәк, циркуль белән эшләгәндә турист картинаны тулаем күрә, юлның теге яки бу вариантына бәя бирә ала.

Карталар, гадәттә, маршрут турында консультация бирелә торган жирдә була. Картаны тулысынча күчереп алуның хажәте юк. Маршрут сызыгы белән группаның бару юлыгына: туристлар үтсә юл, юл өстендә һәм аннан 10—15 мм як-якта очрый торган барлык торак пунктлар төшереп алына. Бу исә группа адашкан очракта яисә сәяхәт вакытында тагын да кызыктырак вариант килеп чыкканда кирәк була.

Күчереп алынган карта яхшырак аңлашылышын, матур булсын, һәм нәрсә күренеп торсын өчен аны тагын да «ача төшәләр» — төсле карандашлар белән буйыйлар. Картаны полиэтилен планшета саклау әйбәтрәк.

Картаны гармун сыман итеп жыеп куялар. Чөнки аны кирәге чыккан саен жәеп карау, аеруча жыл яки яңгырда, бик уңайсыз. Картаны жыйганда шул көн өчен кирәкле өлеш өстә калырга тиеш.

Шундый хәлдә ул планшетка салына һәм аны кирәк чагында полиэтилен аша карап була.

Сәяхәт иткәндә компас та кирәк. Ул һәркемдә булырга тиеш. Қызганычка каршы, еш кына шулай була, кемдер жыләк яки гөмбә белән мавыгып китә дә адаша. Андый очракта компас туристка группасын табарга ярдәм итәр.

Компас күп кенә очракларда карта ярдәмендә тиешле юнәлешне табу, юл чатында кайсы юлдан китәргә икәнлеген белү өчен кирәк.

Турист, дингезче шикелле үк, барып юлын компаска карап билгели, маршрутның бер ноктасыннан икенче ноктасына кадәрге араны иң кыска юлдан үтә дип уйлау тирән ялгыш. Қоры жирдә юл йөрүнең үз кагыйдәләре бар. Туристлар юллар, сукмаклар буйлап баралар. Картага карасаң, юллар бер дә туры түгел. Беренче карашка, компас тотып, турыдан гына ярасаң, юлның кыскартып булыр кебек. Әмма чынлыкта башкача килеп чыга. Юл тиккә генә бормалы-бормалы түгел — ул иң уңайлы жирдән сузыла. Нәтижәдә, юлсыз гына ярып чыгарга теләгән кеше еш кына күбрәк ара үтәргә мәжбүр була: я колхоз кырын, я сазлыкны, яисә куак баскан урманны әйләнеп үтәргә туры килә, чокыр-чакыр аша да барып булмый. Ниндидер ориентирга — юлга, елгага һ. б. — чыгу өчен

зур булмаган араны гына компас ярдәмендә юлсыз жирдән үтәргә мөмкин. Қыш көне ачык күренеп торган ялан урынны чаңгыда компас ярдәмендә турыдан гына үтәргә була, ләкин бу ара 5—8 километрдан артмаска тиеш.

Карта белән компас бергә кулланыла. Картадан файдалану өчен, аны ориентлаштырырга, ягъни картаның төньяк өлеше — маршрут үтә торган урынның төньягына, ә көньяк өлеше — урынның көньягына туры киләргә тиеш.

Күпчелек карталарда төньяк өстә була. Бу очракта янда, ә кайчак картаның үзәндә очы белән төньякка караган ук ясап куела. Компасны шушы укка куялар да картаны акрын гына боралар. Компас угы картадагы ук белән тәңгәл киләргә тиеш. Картада төньяк-көньяк күрсәтелмәгән булса, компасны — меридианга, ә топография карталарында — картаның ян рамкасына куялар.

Картаны ориентлаштырып, анда үзәк басып торган урынны тапкач, кирәкле пунктка нинди юнәлештә яки кайсы юлдан барырга икән белергә мөмкин. Ләкин еш кына гадәти төньяк яки төньяк-көнбатыш юнәлешләре генә житми. Хәрәкәт юнәлешен төгәлрәк билгеләү өчен, транспорт ярдәмендә яки компас шкаласы буенча (соңгысы бик үк төгәл булмый) азимутны табалар.

Азимут — төньяк юнәлеш белән сәгать уңаена таба үлчәнә торган безгә кирәкле юнәлеш арасындагы почмак. Мәсәлән, көнчыгышка таба — төп-төгәл 90 градус, көнбатышка таба — 270 градус.

Кайбер очракларда якларны компассыз да билгеләп була. Мәсәлән, 7 сәгатьтә кояш — көнчыгышта, 13 сәгатьтә — көньякта, 19 сәгатьтә көнбатышта була.

Кояшлы көндә көннең теләсә кайсы вакытында сәгать ярдәмендә ориентлаштырга мөмкин. Моның өчен аны, телен кояшка каратып, горизонталь куялар. Сәгать теле белән 1 санына юнәлеш арасын урталай бүлүче сызык көньякны күрсәтә. Ләкин шунысын исәпкә алырга кирәк, бу ысул бик үк төгәл түгел, аның күрсәткече 25 проценткача ялгыш булырга мөмкин.

Болытсыз төндә төньякны Тимер казык йолдызына карап билеп була. Моның өчен күктә Зур Жидегән йолдызлыгын табалар. Ул чүмеч рәвешендә урнашкан жиде якты йолдыздан тора. Йолдызлыкның бета йолдызыннан альфа йолдызы аша шартлы рәвештә генә туры сызык үткәрәбез. Шушы сызыкта бета белән альфа арасы кадәр биш өлеш ераклыкта якты Тимер казык йолдызын табуы бик җиңел. Әгәр без шул йолдызга карап бассаң, алда — төньяк, артыбызда — көньяк, уңда — көнчыгыш, сулда көнбатыш булыр.

Нарат урманында агач кәүсәләренә карап ориентлашырга мөмкин. Нарат кәүсәсенен югарыгы өлеше шомә, тигезсез һәм карарак була. Кәүсәдәге икенчел кабык агачның төньягында көньяктагыга караганда 2—3 метрга югарырак.

Каенның кабыгы кәүсәнен көньягында, төньягындагыга караганда, шактый аграк була.

Күп кенә агач кәүсәләренен төньяк өлешендә мүк үләннәре үсә.

Жиләк-жимешләренен көньяк өлеше иртәрәк өлгәрә, димәк, алар иртәрәк кызара.

Зур урман хужалыкларында кишәрлекләр кисешкән урында утыртылган квартал баганаларындагы саннарның төньяк-көнбатыштагысы — иң кечкенә, көньяк-көнчыгыштагысы — иң зур сан була.

Яз көне якларны карның ничек эрүеннән белеп була. Көнъякка караган тау битләре кардан тизрәк арыналар.

Май-июнь айларында зур ташлар һәм агач төпләренен көньягындагы үлән, төньяктагыга караганда, сусылрак һәм биегрәк булып үсә. Чөнки анда кояш күбрәк төшә. Эмма июль — августта үлән төньяк өлештә яшелрәк һәм сусылрак, чөнки көньяк өлештәге үләнне кояш көйдергән була. Якларны бу ысул белән билгеләгәндә, соңгы айда һава торышының нинди: корымы, әллә явым-төшемлеме булганлыгын истә тотарга һәм шуннан чыгып эш итәргә кирәк.

Якларны агач төпләренә һәм ялгыз агачларга карап билгеләргә ярамый. Ялгыз үсүче агач ябалдашының формасы яктыга карап түгел, хакилек итүче жыллар тәэсирендә үзгәрә. Агач төпләрендәге еллык божралар көньякта кинрәк булалар дип әйтү дә дөрес түгел. Әгәр бер үк агачны төрлечә биекләктә кисеп карасак, агачның үзәге төрле биекләктә төрле якны күрсәтер. Кырмыска оясы агачның көньягында була дигән киң таралган фикер дә расланмый.

Урындагы билгеләргә карап ориентлашу бик зур күзәтүчәнлек һәм тәжрибә булуны таләп итә. Яшь туристлар исә, урындагы билгеләрне күзәтеп, тәжрибә туплаганда, үз нәтижеләрен компас угының торышы белән чагыштырып карарга бурычлылар. Компас ул — туристның даими һәм аерылмас юлдашы.

ЯЛГА ТУКТАЛУ УРЫНЫН ЭЗЕРЛӘУ

Озак ялга тукталу өчен жилдән ышык, коры, матур урын сайлап алына. Анда эчәргә яраклы су һәм учак ягу өчен коры-сары да булсын.

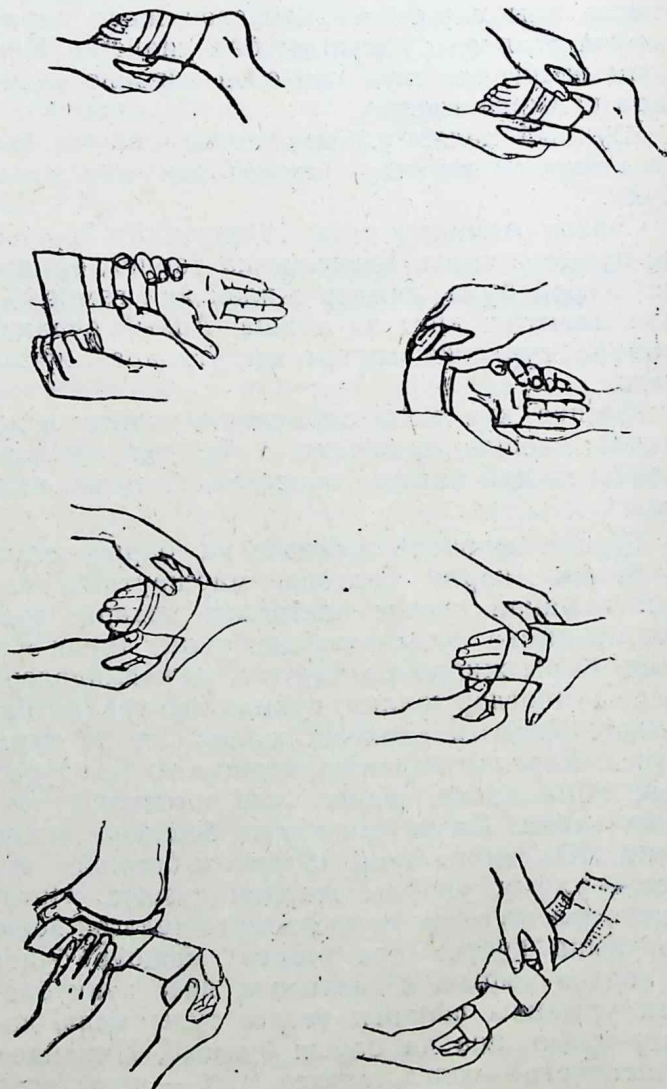
Таулы урыннарда лагерьны таш ишелерлек, тау катламы шуышырлык, пычрак ташкын яки тау елгасы агып төшәрлек урында корырга ярамый.

Палатка кую өчен житәрлек кадәр зурлыктагы тигез горизонталь мәйданчык сайлап алына. Учактан ул кимендә 10 метр ераклыкта булырга тиеш.

Мәйданчык яр. астында яки үзәнлектә булырга тиеш түгел, юкса көчле яңгыр вакытында палаткаларны су басып китәргә мөмкин.

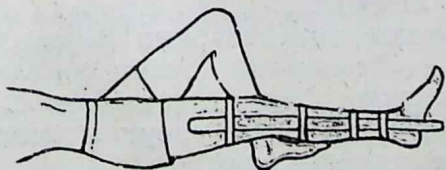
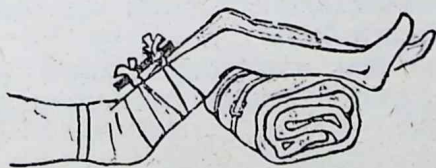
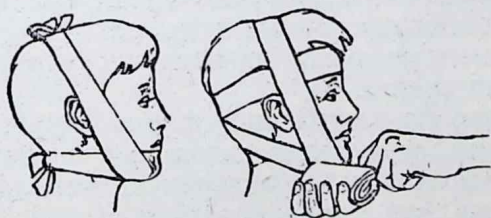
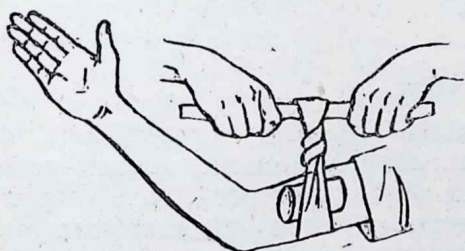
Хәзер палаткаларның бик күп төрләре бар. Кагыйдә буларак, күп урынлы (каркаслы) палаткаларны жыю һәм кую тәртибе, аларның конструкция үзенчәлекләреннән һәм куллану максатларыннан чыгып, палатканы эшләп чыгарган завод инструкциясендә күрсәтелә.

Гадәти (ике кыеклы) туристлар палаткасы ике зур казык, киндер беркетә һәм палатканы тарттыра торган 12 казыкчык ярдәмендә куела. Башта палатканың идәннен тарттыралар һәм казыкчыклар беркетеп куялар. Аннары ачылган һәм идәнгә беркетелгән керү авызында ике зур казык утырталар (палаткадан тышта булса әйбәтрәк) һәм тарттыргыч

казыкларын кагалар. Шуннан соң киндерне тарттырырга керешэлэр. Иң элек керү ачык-лыгы янындагы ике ян казыкчыкны, аннары арткы стена янындагы ике ян казыкчыкны кагалар. Иң соңыннан уртадагы тарттыргыч ян казыклар кагыла. Гадэттә идән тарттыргыч казыклары да, киндернеке дә бер үк була. Ул чагында палатка кую өчен барысы 8 казыкчык кирәк. Дөрөс итеп куелган палатканың түбәсе жыерылмый, стеналары шәлберәеп, салынып тормый, идәне кабармый. Агач казыкчыклар урынына металл эләктергечләр кулану уңайлырак. Яңгырда палатка чыланмасын өчен, аның түбәсен полиэтилен материал белән ябарга кирәк. Аны тарттыргычларга һәм палатка түбәсенә беркетәләр. Палатка — жилгә арты белән, э учакка алды белән куела.

Учак урыны ылыстан, ботаклардан һәм корыган үләннән тазартыла. Торфлы, ылыслы яшь агачлар үсә торган, агачлары киселеп, ботак-санак күп калган урыннарда, коры камышлы, күрәнле, мүк яки үләнле участокларда учак ягарга ярамый. Моның өчен иң элек

кәснә кубарып алырга яки учак урыны казырга тәкъдим ителә. Ут яккан урын агачлардан кимендә 8—10 метр ераклыкта, суга якынарак булырга тиеш. Учак өстендә агач ботаклары салынып тормасын.

Учакның иң кулай төре «кое» дип атала. Аның ялкыны зур һәм кызу була. Вак ботаклардан чистартылган агачлар яхшылап һәм тыгыз рәтләр белән бер-берсе өстенә куела. Мондый учак күбесенчә аш пешергәндә яки киёмне жылытканда һәм киптергәндә ягыла.

Учакның иң гади төре — «шалаш». Ул лагерь майданчыгын яктыртканда һәм аз гына итеп аш әзерләгәндә уңайлы. Ялкыны биек һәм якты була.

«Тайга» дип йөртелгән учак бер-берсенә янәшә яки бер башлары бергә жыеп куелган бүрәнәләрдән гыйбарәт. Ялкыны зур һәм кызу була, күмере күп төшә. Зур группа, озак вакытлы сәяхәткә чыккач, төн кунганда, берьюлы берничә савытта аш пешергәндә, киёмнәрне киптергәндә ягыла.

Группа ял иткән урыннан китәр алдыннан чүп-чарны жыеп яндырырга, консерва банкаларын күмәргә, учакны су сибеп сүндерергә кирәк. Кәс кубарып алынган булса, учак урынын кәс кисәкләре белән каплайлар. Ялга туктаган урын туристлар килгәнче нинди чиста һәм матур булган булса, алар киткәч тә шундый булып калырга тиеш.

БЕРЕНЧЕ МЕДИЦИНА ЯРДӘМЕ

Походка чыгар алдыннан, барлык яшь туристлар да үзләренә һәм иптәшләренә беренче ярдәм күрсәтә ала алармы — яхшылап тикшерегез.

Һәркем ярдәм күрсәтә белергә тиеш — поход законы энә шундый!

Менә иң әһәмиятле берничә киңәш.

Һушыннан язган кешене жиргә яткырыгыз, баш астына берни дә салырга кирәкми, аяклары башыннан югарырак торсын. Изүләрен чишегез, бил каешларың ычкындырыгыз. Битенә салкын су бөркегез һәм нашатырь спирты иснәтегез. Авыру озак вакыт аңына килмәсә, ясалма сулыш алдырыгыз.

Әсәе яки кояш суккан кешене, күлэгәле салкынча урынга утыртып, салкын чәй эчерегез, чишендереп, салкын суга манчылган сөлге белән ышкыгыз яки салкынча су бөркегез. Башына һәм йөрәк турысына салкын компресс куегыз.

Ярадан кан акканда яралы кулны яки аякны (походта барыннан да ешрак аяк, кул яралана) күтәрәләр һәм яраланган урыннан өстәрәк артерияне кысып тоталар. Кан агу бик көчле булганда, жгут салырга яки боргычлап бәйләргә һәм авыруны врачка илтергә кирәк.

Борыннан кан киткэндә, авыруны, башын арткарак ташлатып, утыртырга, борын тишек-ләрәнә чиста мамык яки марля тыгарга. Борынын 5—10 минут бармаклар белән кысып торырга мөмкинлек булса, салкыннан файдаланырга, ягъни авыруның маңгаена һәм борыны өстенә сулы чүпрәк яки боз куярга.

Берәр жир тайганда яки сынганда, утыртырга тырышмаска. Зарарланган урын кузгалмаслык итеп шин салырга яки бәйләргә. Авыруны кичекмәстән врачка илтергә.

Сеңер тартылганда яки өзелгәндә, хәрәкәтләнмәскә, салкын куярга һәм юеш бинт белән тыгыз итеп бәйләргә.

Бәрелгәндә, шул урынны бастырып торырылык итеп бәйләргә һәм салкын куярга. Тән сыдырылганда яки киселгәндә яра тирәсенә йод яки марганцовка сөртәләр, шәхсн пакеттагы материал яки чиста бинт белән бәйләләр.

Пешкәндә:

1 нче дәрәжә пешү вакытында (тире кызарганда яки беркадәр кабарганда), пешкән урынны куе марганцовка яки берәр төрле терлек мае, вазелин, тозсыз ак май яки орлык мае белән майлыйлар.

2 нче дәрәжә пешү вакытында (сулы куыклар барлыкка килгәндә), куыкларны тишмәскә, пешкән урынны 50 процентлы марганцовка эремәсендә чылатылган бинт белән бәйләргә.

3 нче дәрәжә пешү булганда (жәрәхәт барлыкка килү, тиренең жансызлануы), балык мае һәм стрептоцид белән чиста бинт ярдәмендә бәйләргә.

2 нче һәм 3 нче дәрәжә пешкәндә, беренче ярдәм күрсәтү белән үк, авыруны кичекмәстән врачка илтергә.

Жиңелчә өшегәндә (тиренең агаруы, тою сәләтен югалтуы) өшегән урынны чиста бияләй белән ышкырга, тире кызара башлагач, тозсыз туң май яки ак май сөртәргә. Тирене кар белән ышкырга ярамый. Өшү 2 нче дәрәжәдә булганда (тиредә куыклар барлыкка килү), тирене ышкы тыела. Авыруның өшегән жирен чиста марля белән бәйләргә һәм врачка илтергә кирәк.

Тәннең аерым өлешләре кырылганда, моның сәбәбен белергә (аяк киеме артык кысан яки зур, оекбаш яки оеклардагы жөйләр), аларны бетерү чарасын күрергә. Кырылган урын кызарган гына булса, вазелин сөртеп бәйләргә, аякка уңайлы эйбер кияргә. Яра барлыкка килсә, марганцовка эремәсә сөртәргә, ак стрептоцид порошогы сибәргә.

Тиредә ясалган куыкларны тишмәскә, спирт яки йод белән ышкырга һәм вазелин сөртеп бәйләргә.

Күзгә чүп кергәндә: 1) кружкага мөлдәрәмә итеп су салырга һәм, чүп кергән күзгә суда

тиз-тиз ачып йомарга; 2) өске күз кабагын, читеннән эләктереп, алга аска таба 10—15 секунд чамасы тартып торырга. Яшь белән чүп тә ияреп чыга.

Елан чаккан урыннан беркадәр югарырак жгут салырга, ярадан кан агуны туктатмаска, елан чаккан кул яки аякны түбән салындырып, ярадан канны кул белән кысып чыгарырга, ләкин ярага кагылмаска. Елан агуын авыз белән суырырга ярамый. Авыруны кичекмәстән врачка илтергә.

Яшен сукканда, кеше табигый сулыш ала башлаганчы (кайчак берничә сәгать дәвамында) ясалма сулыш алдырырга. Кичекмәстән врач чакырырга.

Суга баткан кешенең киemen салдырырга, бармак белән сак кына авызын пычрак һәм лайдан чистартырга, телен тартып чыгарырга һәм аны ияге турысында тотып торырга. Ашказанын һәм сулыш юлларын судан арындыру өчен, баткан кешене корсагы белән тезенә яткырырга. Ясалма сулыш алдырырга (кайчак шактый озак), бәлагә юлыккан кеше аңына килгәч, аны яхшылап төрергә, кайнар чәй яки кофе эчертергә.

«УРМАН АПТЕКАСЫ»

Походта вакытта кайбер даруларны аяк астында диярлек табарга мөмкин, моның өчен дару үләннәрен яхшы белергә генә кирәк. Мәсәлән, кайнаган су белән яхшылап юылган яшел бака яфрагын сыдырылган, кырылган, пешкән, бөжәкләр тешләгән урынга ябалар. Ак торф мүге — сфагнум, яки «саз мамыгы» — мамыкны алыштыра ала. Өлешчә ул дезинфекция максатында йодны да алыштыра. «Саз мамыгы»н юып, кояшта яки учакта яхшылап киптерергә.

Салкын тию һәм ютәлдән үги ана яфрагының сары чәчәкләре белән дөваланырга мөмкин. Аның яфрак һәм чәчәкләрен киптереләр һәм, кайнатып, чәй урынына эчәләр.

Аю колагы чәчәкләренә тажын да ютәлдән дөвалану өчен куллалар. Аны да чәй урынына эчәләр (эчемлектән бал исе килә, төмә дә беркадәр баллы була).

Кара жиләк һәм кара карлыганны (яңа жыйганын да, төнәтмәсен дә) эч йомшаганда куллалар.

ПОХОД ВАКЫТЫНДА БАЛАЛАРНЫҢ КОЕНУЫ

Туристлык походында һәм лагерьда коену — иң җаваплы моментларның берсе. Өлкәннәрнең моңа бик җитди каравы сорала.

Походта чагында коену гигиена һәм сәламәтлекне генә күздә тотып, спорт максатларыннан чыгып оештырылмый.

Торак пунктларда балаларны махсус жиһазландырылган пляжларда коендыралар. Коену урыны эйләндереп алына яки анда дежур торучы коткару көймәләре була.

Махсус жиһазландырылган пляжлар булмаган барлык очракларда коену урыны канализация, яңгыр сулары яки башка төрле пычрак сулар агып төшә торган жирдән читтә булырга тиеш.

Елгада коену урынын су агып төшә, кер чайкый, терлекләр эчерә, коендыра торган жирдән югарыдарак сайлап алырга кирәк.

Сулыкларда гидротехник корылмалар, плотина, шлюз, дамбалар янында, санитария ягыннан саклана торган беренче пояс чикләрендә, хужалык һәм эчү максатларында су белән тәмин итү чыганаclarы янында коену катгый тыела.

Житәкче коену урынының тирәнлеген һәм куркынычсызлыгын (иске свайлар, ташлар һ. б. юклыгын) шәхсән үзе тикшерергә бурычлы.

Елга агымының тизлеге секундка 0,5 метрдан артмаган тәкъдирдә, коену урынының тирәнлеген 1,5 метрдан артмаска тиеш.

Коену урынының тирәнлеген үлчәгәндә ярдан ярга туры сызык буенча кичеп чыгу белән генә чикләнмәскә, сайлап алынган участокны төрле юнәлешләрдә берничә тапкыр йөрәп чыгарга, коену урынының чикләрен барлык коенучыларга күрсәтергә кирәк.

Туристлык группасының үз көймәләре булса, алар коену урынында сакта торырга тиешләр.

Коену бары тик житәкче рөхсәтә белән генә һәм бары тик аның катнашында гына була.

Коенучыларны күзәтеп тору һәм, кирәк була калса, үз вакытында ярдәм итү максаты белән, житәкчеләрнең берсе ярда кала.

Әгәр группада разрядлы йөзүчеләр булса, аларны житәкчегә ярдәмгә жәлеп итәргә кирәк, әмма коенуны аларга гына ышанып тапшырырга һич тә ярамый.

Берьюлы коенучылар саны 8 кешедән, ә коену вакыты 10 минуттан артмаска тиеш.

Коенганда кычкырулар булмасын. Кычкыру — ярдәмгә чакыру икәнлеген балаларга аңлатып куярга кирәк.

А) көймәдән коену, күперләрдән, көймәдән, текә ярдан суга чуму, кичке энгер-менгердә һәм төнлә коену; Б) ашаганнан соң 1,5 сәгатьгән дә иртәрәк коену катгый тыела.

УРТА ЯШЬТӘГЕ ПИОНЕРЛАРНЫҢ ИКЕ КӨНЛЕК ПОХОДЫ

Балалар поход тормышының иң кирәкле беренче күнекмәләренә ия инде. Чөнки алар бу күнекмәләрен бер көнлек походларга хә-

зерләну һәм аларда катнашу вакытында алганнар.

Әмма төн кунулы поход тормышы элек алган күнекмәләрен тагын да камилләштерүне таләп итә. Топографик карта белән эш итә, урын сайлый, аны төн куну өчен әзерли, урында һәм урманда компас буенча, жирле предметларга, кояш, йолдызларга карап ориентлаша, беренче медицина ярдәме күрсәтә белүгә аеруча игътибар итәргә кирәк. Туган як, якташларның революцион, сугышчан һәм хезмәт даны белән бәйләнешле төп тарихи вакыйгаларны, районның тарихи, культура истәлекләрен һәм табигатен белү пионерларга походның маршрутын сайлап алуда, аңа яхшылап әзерләндә ярдәм итәчәк. Бу исә балаларның дөньяга карашын кинәйтүдә булышчак. Балалар туган як хайваннарын һәм кошларын, ағач һәм куакларның төп төрләрен, ашарга яраклы үсемлекләр һәм дару үләннәрен, агулы бөжәкләрне, яланнарны, чәчәкләрне беләргә тиешләр.

Бу яшьтә пионерлар туризм буенча ГТО нормасы тапшыралар, «Яшь турист» значогы таләпләрен үтилә.

Туристларның һәр группасында (жәяүле группа 15 кешедән, башка төр сәяхәтләрдә — 12 кешедән тора) житәкче һәм аның ярдәмчесе була. Туристлык сәяхәтенә житәкче мәктәп директоры тарафыннан билгеләнә.

Урта яшьтәге пионерлар өчен туристлык походларының якынча нормалары түбәндәгечә:

Жәяүле туризм	Үтәсе юл	Йөк
Бер көнлек	12 км	3 кг
Ике көнлек	20 км	5 кг
Чаңгы туризмы		
Бер көнлек	15 км	3 кг
Ике көнлек	28 км	5 кг
Су туризмы		
(Ишкәкле көймәдә)		
Бер көнлек	10 км	5 кг
Ике көнлек	20 км	7 кг
Тау туризмы		
Бер көнлек	11 км	5 кг
Ике көнлек	16 км	7 кг

Искәрмә. Елга агымына каршы йөзгәндә километрда ике тапкыр киметеп алына.

Кунулы походка чыкканда, ял көнендә бер көнлек поход вакытында үзгә белән ала торган әйберләрдән тыш, теш щеткасы, паста, ике кульяулык, йокы капчыгы яки жәймә белән жиңел одеал да алырга кирәк. Ә күмәк куллану әйберләреннән өстәмә рәвештә палаткалар, кесә фонарьлары (һәр группага

3—4), таба, кер сабыны, аш-су тастымалы, көзге, киём һәм хужалык щеткасы, аяк киёмнәре өчен крем алына.

Азык-төлек бөтен сәяхәт дэвамына чамалап, ике көн дэвамында 4 мәртәбә кайнар аш эзерләрлек итеп (беренче көнне — төшке һәм кичке аш, икенче көнне — иртәнге һәм төшке аш) алына. Беренче көнне — иртәнге ашны, икенче көнне кичке ашны балалар өйдә ашыйлар. Маршрутта исә беренче көнне — жиңелчә генә иртәнге аш, икенче көнне төшке аш белән чикләнәргә мөмкин.

ЭЗТАБАРЛАР ЭШКӘ КЕРЕШӨ

Ял көннәрендәге күнегү походлары үтте. Төн кунулы ике көнлек походларда балаларның күнекмә һәм осталыклары сыналды. Сезнең группа хәзер инде юл йөрөп шомарды. Сәяхәттә катнашучы һәркем үзенең даими вазифаларын яхшы белә. Хәзер инде күп көнлек сәяхәт турында күптәнге хыялны тормышка ашыра башларга мөмкин.

Походның максат һәм бурычларын, маршрутны ачыклаганнан соң, сәяхәт ни рәвешле булачагын (жәяү, су буйлап, тауда, велосипедта) хәл итәргә кирәк.

Туристлык походларында медицина тикшерүе үткән укучылар гына катнаша алалар. Жыелма группаны параллель классларда укучы, яшь агыннан, уку һәм физик эзерлекләре буенча бер төрләрәк балалардан (13—14 һәм 14—15 яшьлекләр) тупларга тәкъдим ителә.

I категория катлаулылыктагы (150 километрга) жәяүле походта — 14 яшьтән дә кече булмаган балалар; II категория катлаулылыктагы (180 километрга) походта 15 яшьтән дә кече булмаган балалар гына катнаша ала.

Күп көнлек (өч көннән артык) жәяүле сәяхәткә чыгучы туристлар группасында пионерлар 15 тән артык булырга тиеш түгел. Тауда, су буйлап, чаңгыда, велосипедта сәяхәт иткәндә, группа 12 кешедән артмый.

Бу таләпләр гомуми белем мәктәпләрендә укучылар белән туристлык походлары, сәяхәтләр һәм экскурсияләр оештыру һәм үткәру буенча Инструкциядә каралган. Вожатый, походның һәр житәкчесе бу таләпләрне белергә генә түгел, өлкән яшьтәге пионерлар өчен туристлык походлары һәм сәяхәтләре нормаларын бозарга ярамавын да хәтереннән чыгармаска тиеш.

Күп көнлек жәяүле поход алты-ун көнлек юлга исәпләнә, өч-дүрт көнлек юл үткән саен бер көнгә ялга туктыйлар.

Чаңгы туризмы

Бер көнлек	18 км	5/6 кг
Ике көнлек	35 км	7/10 кг
	көнгә	
Күп көнлек	18 км	8/14 кг

Күп көнлек чаңгы походлары 10 көнгә исәпләнә, шуның 8 көне юлда үтә, 2 көнөндә ял ителә.

Искәрмә. Көчле жыл һәм температура 15 градустан түбән булганда, чаңгыда походка чыгарга рөхсәт ителми.

Су туризмы

(Ишкәкле жинел көймәләрдә)

Бер көнлек	20 км	5/7 кг
Ике көнлек	40 км	7/12 кг
	көнгә	
Күп көнлек	25 км	8/15 кг

Су буйлап күп көнлек походның 6 көне юлда үтә, 1 көн ял бирелә.

Искәрмә. Агымга каршы йөзгәндә, тулаем километр саны ике тапкыр кимрәк алына.

Тау туризмы

Бер көнлек	12—15 км	7/8 кг
Ике көнлек	18—21 км	7/9 кг
Күп көнлек	6—10	10/12 кг
(категориясез)	көнлек юл	
Күп көнлек	6—8 көнлек юл	12/16 кг
(категорияле)		

Велосипед туризмы

(грунтлы юллар һәм сукмаклардан)

	Тулаем километр саны	Тизлек
Бер көнлек	32/24	10/8
Ике көнлек	50/35	10/8
Күп көнлек	100 км	10/7
(категориясез)	дан 200 км га кадәр	
Күп көнлек	350 км га кадәр	10/7
(категорияле)		

I категория катлаулылыктагы сәяхәттә катнашу өчен, туристлык группасы членнары туризмның шушы төре буенча биш көнлек походта катнашып, кыр шартларында төн куну тәжрибәсе алган булырга тиешләр.

II категория маршруты буенча сәяхәт итү өчен, группа членнарының өчтән ике өлеше —

Жәяүле туризм

Жәяүле туризм	Үтәсе юл	Йөк (кызлар) (егетләр)
Бер көнлек	15—18 км	4/5 кг
Ике көнлек	24—30 км	6/10 кг
Өч көнлек	30—45 км	8/12 кг
	Көнгә	
Күп көнлек	12—17 км	8/14 кг

туризмның шушы төре буенча I категория маршруты буйлап, калганнары көн саен 15 километр юл үтешле биш көнлек походта катнашып, кыр шартларында төн куну тәжрибәсе алган кешеләр булырга тиеш. Туризмның барлык төрләре буенча да сәяхәттә катнашучылардан йөзә белү таләп ителә.

Туристлык сәяхәте 5—6 класс пионерлары өчен — 10 көннән, 7—8 класс пионерлары өчен 20 көннән артмаска тиеш.

Бер көнлек, ике, өч һәм күп көнлек категориясез походлар үткәру хокукы бирүче документлар — маршрут кәгазе, экспедиция таныклыгы яки путевка, ә I—II категориядәге сәяхәтләр өчен — маршрут кенәгәсе.

Күп көнлек сәяхәттә катнашучы һәр туристлык группасына житәкче һәм аның урынбасары билгеләнә. Аларның кандидатурасы халык мәгарифенең район (шәһәр) бүлгеге тарафыннан раслана. 18 яше тулмаган кешеләргә группа белән житәкчелек итү рөхсәт ителми. Күп көнлек туристлык сәяхәте житәкчеләре яшь туристлар станциясе, Пионер йортлары һәм сарайлары, туристлар клублары тарафыннан оештырыла торган семинарларда тиешле әзерлек үтәләр.

I категория катлаулылыктагы маршрут буенча сәяхәт житәкчеләре — бер, ике, өч көнлек походларга житәкчелек итүдә туристлык тәжрибәсенә, ә II категория катлаулылыктагы маршрут буенча сәяхәт житәкчесе бер категория түбәнрәк сәяхәткә житәкчелек итү һәм туризмның шушы төре буенча шул ук категориядәге сәяхәттә катнашу тәжрибәсенә ия булырга тиешләр.

Туризмның башка төрләре буенча сәяхәт житәкчеләренә тагын кайбер өстәмә таләпләр куела.

Күп көнлек сәяхәткә әзерләнгәндә: катнашучыларны медицина күзәтүе аша үткәргә, туристлар активы белән берлектә сәяхәтнең бурычларын, темасын, районын һәм маршрутын билгеләргә; билгеләнгән маршрутны һәръяклап өйрәнергә, сәяхәтнең тематикасы, маршрут буенча хәрәкәт итү графигы, экскурсия буенча хезмәт күрсәтү, куну урыны һ. б. мәсьәләләрен ачыкларга; маршрутта эшләнәчәк эшләр планына мәктәп, фәнни, жәмәгать һәм хужалык оешмалары тарафыннан бирелгән заданиеләрне кертергә, колхозда, совхозда, урман һәм аучылык хужалыкларында ижтимагый файдалы эш башкаруны күздә тотарга.

Маршрутның катлаулы участокларын истә тотып, группа маршрут буйлап хәрәкәт итү планын һәм графигын эшли. Маршрутның запас варианты эшләнә, катнашучылар арасында вазифалар бүленә, чыгымнар сметасы төзелә, сәяхәтнең акча мәсьәләләре хәл ителә.

Походта катнашучылар, туризмның сайлап

алынган төренә карап, үтәргә кыен булган урыннарда хәрәкәт итү ысуллары, шәһәр урамнарында, автомобиль юлларында, тимер юлда, су һәм һава трассаларындагы хәрәкәт кагыйдәләре белән таныш булырга тиешләр.

Категорияле сәяхәтләр башланганчы: маршрут буйлап хәрәкәт итү графигын төзәргә, контроль пунктларны һәм аларны үтү срокларын, маршрутта куркынычсызлык чараларын билгеләргә, маршрутта катлаулы участоклар булу-булмавын ачыклап, аларны үтү ысулларын хәл итәргә; тиешле азык-төлек алырга, сәяхәт барышында азык запасларын тулыландыру мөмкинлеген ачыкларга, сәяхәткә чыгар алдыннан бер айдан да соңга калмыйча маршрут-квалификация комиссиясенә тапшырылган документлар нигезендә маршрут кенәгәсе алырга кирәк.

Туристлык сәяхәте вакытында житәкче кеше сәяхәтнең план нигезендә үтүен, максат һәм бурычларның (танып белү характерындагыларының да, сәламәтләндерү характерындагыларының да) үтәлүен тәэмин итәргә, яшь туристларның көнкүрешен, туклануын һәм аларга культура хезмәте күрсәтүне оештырырга бурычлы. Житәкче барыннан да бигрәк балаларның тормышы һәм сәламәтлеге өчен җаваплы. Алдан расланган маршрут һәм план буенча эш итәргә, житди сәбәп булмаганда, алардан тайпылмаска, кирәк була калганда, маршрутның запас вариантынан файдаланырга кирәк. Транспортта барганда, аңа туристлар утыруы яки туристлар төшеп калырга тиешлеге хакында транспортникларын кисәтеп куярга. Юлда очраган очраклы йөк машиналарынан файдалану тыела. Маршруттагы кыен һәм куркыныч урыннарны үтәр алдыннан аларны үтеп булу-булмавын жентекләп тикшерергә, куркынычсызлык кагыйдәләрен катгый үтәргә.

Походның хәвеф-хәтәрсез төгәлләнүе санитария һәм эпидемиядән саклану кагыйдәләрен үтәүгә, ашамлык-азыкларның сыйфатын тикшерүгә, кояшта пешү, эссе сугу, өшүләргә булдырмауга бәйләнгән. Билгеле бер вакыт үткән саен, алдан ук билгеләп куелган пунктлардан сәяхәтнең барышы һәм укучыларның сәламәтлеге турында мәктәпкә телеграф аша хәбәр итеп торырга кирәк. Маршрут кенәгәсендә маршрутны үтү турында билге ясап барыла. Походтан кайтуга, сәяхәттә катнашучыларга медицина тикшерүе үткәру мәжбүри. Житәкче педагогик һәм финанс отчеты, маршрут-квалификация комиссиясенә отчет хәзерли. Ата-аналар җыелышы уздырыла, поход кирәк-яраклары кайдан алынса, шунда тапшырыла. Балалар сәяхәт турында отчет чыгышлар, күргәзмәләр, отчет кичәләре, күп

көнлек сәяхәт материаллары буенча пионер сборы, «СССР туристы» дигән значок алу өчен документлар әзерлиләр.

ИЛ ГИЗЕП КАЙТКАЧ

Дистәләгән километр юл артта калды. Ә күпме яна тойгылар өстәлде! Сәяхәтчеләр, походны тәмамлап, өйгә, лагерьга кайттылар. Барысы да шат, үзара дуслашып беткәннәр, берәз гына арыганнар. Поход тормышы күп нәрсәгә өйрәткән. Хис-тойгыларны классташлар белән, сәяхәткә әзерләнүдә һәм аны үткәрүдә ярдәм иткән кешеләр белән кичекмәстән уртаклашасы килә. Әйе, сәяхәт барыннан да бигрәк үзенә ижтимагый әһәмияте белән кыйммәтле. Хикмәт маршрутта башкарылган эштә генә түгел, үткәрелгән сәяхәт башка туристларга да ярдәм итәчәк. Шунлыктан сәяхәт турында отчет аның әһәмиятле состав өлеше булып тора. Онытылганчы, көндәлек һәм язмаларны карап чыгарга, аларны тәртипкә китерергә кирәк. Группادا эшнә аерым участоклары өчен җаваплы кешеләр үз юнәлешләре буенча отчет хәзерлиләр. Коллекцияләргә тәртипкә китерергә, экспонатларны характерлаучы язуларны, фоторәсемнәргә тикшерергә, рәсемнәргә төзәтергә кирәк. Шунан соң сәяхәт турында гомуми отчетка керешергә мөмкин. Группаның көндәлек дәфтәре һәм сәяхәттә катнашучыларның язмалары моның өчен нигез булып тора. Отчетны походың ничек оештырылуы, аның бурычлары, маршрут һәм схема, катнашучылар составы һәм алар арасында вазифаларның ничек бүленүеннән башларга кирәк. Аннары сәяхәт планы нигезендә маршрутның һәр көне эзлекле рәвештә сурәтләнә һәм ул фоторәсемнәр, схемалар, тасвирламалар белән тулыландырыла. Туган якны өйрәнү буенча көндәлек эш аеруча басым ясап күрсәтелә. Сәяхәт нәтижеләре турындагы бүлектә сәяхәт алдына куелган максатны группаның ничек үтәп чыгуына бәя бирелә, туган якны өйрәнү материалларыннан чыгып, гомумиләштерүләр һәм нәтижеләр ясала. Музей өчен һәм практик яктан кыйммәтле материалларны музейларга, махсус оешма һәм учреждениеләргә тапшырырга кирәк. Әгәр махсус задание бирелгән булса, аны үтәү нәтижеләре, материалларның төп нөсхәләре задание биргән оешмага тапшырыла.

Маршрутның ни дәрәжәдә кызыклы булуы, аны башка туристлык группаларына тәкъдим итәргә мөмкинме-юкмы икәнлегенә турында үз фикереңне язарга кирәк.

Сәяхәт вакытында җыелган мәгълүматлар нигезендә туристлык маршрутының паспорты тугырыла.

Ана түбәндәгеләр керә:

Сәяхәт иткән группаның исеме _____

Сәяхәт вакыты (дата) _____

1. Маршрутның төп темасы (максаты) _____

2. Өлкә, район _____

3. Маршрутның юнәлеше (башлангыч, үзәк һәм соңгы пунктлар) _____

4. Туризмның төре (жәяүле, чаңгыда, су буйлап һ. б.) _____

5. Сәяхәтнең тәкъдим ителгән давамлылыгы (көннәр) _____

6. Маршрутның озынлыгы һәм төн куну пунктларының бер-берсеннән ераклыгы (км ларда) _____

Юл участогы	Хәрәкәт ысулы	Ераклык км ларда	Экскурсия объектларының исемнәре
...башлап			
...кадәр			

7. Юлны һәм экскурсия объектларын сурәтләп бирү.

8. Маршрутның схемасы (маршрут схемасы сызыла, анда масштаб һәм Төньяк белән Көнъякны күрсәтү мәжбүри)

9. Тәкъдим ителә торган ял итү, төн куну (кыр шартларында төн куну урыннары аерым күрсәтелә), ял көнен үткәрү урыннары, азык-төлек алынасы урыннары _____

10. Маршрутта очрый торган каршылыклар һәм аларны хәвеф-хәтәрсез үтү чаралары _____

11. Тәкъдим ителә торган әдәбият һәм карталар.

12. Маршрут буйлап барганда кайда консультация алырга (учреждениене яки консультация бирүче кешенең фамилиясен, исемнән, атасының исемнән, эш урынын һәм кем булып эшләвен күрсәтергә) _____

13. Паспорт кем тарафыннан төзелгән (исеме, фамилиясе) _____

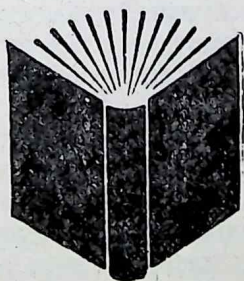
Отчет белән бергә коллекция һәм гербарийлар (тәртипкә китерелгән хәлдә), группаның көндәлек дәфтәре дә тапшырыла.

Отчет төзү төгәлләнгәч, отряд сборы үткәрелә. Анда, поход турында сөйләүдән тыш, җентекле рәвештә тикшереп, поход нәтижеләренә анализ ясарга кирәк. Поход йомгаклары нигезендә махсус оештырылган күргәзмәдә эзтабарлар тапкан материалларның төп нөсхәләрен, төрле коллекцияләр, гербарийларны куярга мөмкин. Фоторәсемнәр, слайдлар һәм походта төшереп алынган кинофильм сәяхәттә катнашучыларның чыгып сөйләүләрен бик әйбәт тулыландырачак һәм бик шәп күргәзмә агитация булачак.

Яшь туристлар башкарган эшләр турында сөйләү отчетлар, күргәзмәләр белән генә чикләнми. Туристлар сборлары һәм кичәләре аларга яхшы өстәмә була алалар.

Кичәнең матур итеп эшләнгән афишасы, алдан уйлап, матур итеп бизәлгән зал, отчет күргәзмәсе. Радиодан турист җырлары яңгырый. Кунаклар да күп — шефлар, укытучылар, ата-аналар, тәҗрибәле туристлар, группага задание биргән оешма вәкилләре. Сәяхәт-

тә катнашкан группа тулы поход формасында сәхнәгә чыгып баса. Походтагы көннәр турында кечкенә генә инсценировка башкарыла. Экранда кинофильм, слайдлар һәм фоторәсемнәр бер-берсен алыштыра. Киләчәккә планнар турында сөйләшү бара. Турист җырлары, уеннар, биюләр, викторина. Һәркем нәрсәдер уйлап табарга тырышса, нәрсәдер өстәсә, кичә уңышлы чыгачак.

Синен китап киштәңә

Бардин К. В. Азбука туризма.— М.: Просвещение, 1973.

Берман А. Е. Юный турист.— М.: Физкультура и спорт, 1980.

Глобус. Географический ежегодник.— Д.: Дет. лит. (Периодик рәвештә чыга.)

Клименко А. Карта и компас — мои друзья.— М.: Дет. лит., 1975.— («Знай и умей» дигән пионер китапханәчеге.)

Методические рекомендации по проведению экскурсий со школьниками.— М.: Турист, 1973.— (ВЦСПСның туризм һәм экскурсияләр буенча Үзәк советы. Баш экскурсия идарәсе.)

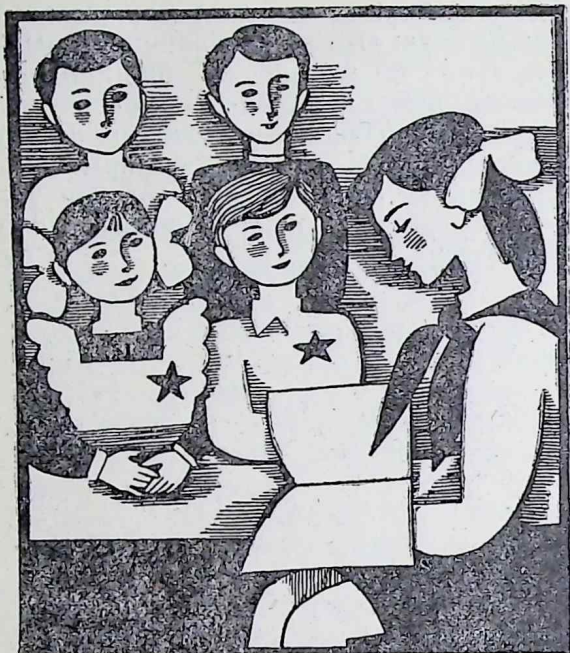
Москвин Б. От Карпат до Камчатки.— М.: Физкультура и спорт, 1975. Туризм буенча спорт мастеры очерклары.

Россия буенча сәяхәт / Төзүче П. Пасечный.— М.: Сов. Россия, 1975. (Маршрутлар тасвирламасы.)

Роза ветров.— Л.: Дет. лит., 1971 (Яшь корреспондентларның һәм язучыларның үзләре катнашкан походлар һәм сәяхәтләр турында көндәлекләре һәм истәлекләре.)

Смирнов В. География туризма в СССР.— М.: Знание, 1975.— (Тормыш, фән, техника яңалыклары.) «Наука о земле» сериясе.

Спутник туриста.— М.: Физкультура һәм спорт, 1969.

ПИОНЕР ДРУЖИНАСЫНДА ОКТЯБРЯТЛАР

Беренче октябрат группалары 1923 елның жәендә Мәскәүнең пионер отрядлары каршында төзелә. Ул октябратларның күбесе Бөек Октябрь социалистик революциясе яшътәшләрә була, менә шуңа да аларга октябратлар дигән горур исем бирелә.

1924 елның августында бу группалар рәсми рәвештә пионер оешмасына эзерлек группалары дип йөртелә башлый.

Октябратлар группасы I класс укучыларынан оештырыла һәм аңа өч ел буе берәр пионер отряды житәкчелек итә.

Пионер отряды, октябратларның коллектив вожатые буларак, аларны пионер сафына эзерләү өчен группада күп төрле эш алып бара. Октябратларны тәрбияләү — Ленин комсомолының пионерларга тапшырган бик мөһим поручениесе. Октябрат группалары һәм йолдызчылары белән конкрет эшләр алып бару өчен, отряд актив һәм инициативалы пионерларны вожатый итеп билгели. Пионерлар октябратларга укуда, йөкләмәләр үтәүдә булышалар, үзләренең кечкенә иптәшләрен дус яшәргә һәм жәмәгать эше алып барырга, Октябратлар кагыйдәләрен үтәргә өйрәтәләр, аларны пионер оешмасына керергә эзерлиләр.

Яңа эшли башлаган кайбер вожатыйлар, октябратларны пионер сафына эзерләгәндә, аларга пионер оешмасының тарихын сөйләп, герой-пионерлар белән таныштырып, хәзерге пионерларның нәрсә эшләүләрен санап чыгу житкән дип исәплиләр. Ләкин болар барысы

да октябрат группасы һәм йолдызчыгы төзелгән көннән башлап балалар **пионерның тормыш позициясен** кабул иткәнчегә кадәр давам итә торган зур эшнең бер кисәге генә.

Бу — һәр октябрат үзенең йолдызчыгы һәм группасында актив һәм мөстәкыйль хәрәкәт итәргә өйрәнә, уртақ эш өчен җаваплылык сизә, үзенең һәм иптәшләренең үз-үзен тотышына гадел бәя бирә белә, өлкәннәргә — коммунист һәм комсомолларга ышанычлы ярдәмче булырга өйрәнә дигән сүз.

Бу — октябрат группасы нәкъ пионер отряды кебек эшләргә өйрәнә, ягъни мөстәкыйль рәвештә планнар төзеп, аны күмәкләп тормышка ашыра, иртәгә кичәгедән дә яхшырак эшләү өчен, башкарган эшләрнең кайсысы яхшы, кайсысы начар булуы турында нәтиҗә чыгара белә, ә инчә эһәмиятлесе: бөтен кешенең дә тормышы тагын да матурайсын өчен тырыша дигән сүз.

Ә моңа ничек өйрәнәргә? Октябратларның көндәлек тормышында, уенда һәм хезмәттә, сборларда һәм бәйрәмнәрдә.

Октябрат илебездәге коммунистик балалар хәрәкәтенең ничек башлануын һәм үсүен кайдан белергә тиеш соң? Алар бу турыда китаплар уку, вожатый сөйләмен тыңлау белән генә чикләнмәсеннәр, үзләре эзләнсеннәр, балачакта кызыл галстук тагып йөргән кешеләрнең сөйләвен тыңласыннар һәм язып алысыннар. Пионерлар белән бергә гомуми эшләрдә күбрәк үзләре катнашсыннар.

КЫЗЫЛ ЙОЛДЫЗЧЫК БЭЙРЭМЕ

Беренче класс укучылары барысы да октябрат булырга хыялланалар һәм, традиция буенча, 7 ноябрь алдыннан ук теләкләренә ирешәләр дә.

Беренче класс балалары үзләре өчен яңа булган укучылык /вазифаларын үзләштереп бетергәч, пионерлар аларга октябрат группаларының төзелү тарихы турында, октябрат йолдызчыклары, Октябрат кагыйдәләре турында сөйләләр.

Беренче класс укучылары, октябратларча яшәргә өйрәнгәндә, Октябрат кагыйдәләрен җинелрәк һәм ныграк үзләштерәләр.

Кызыл йолдызчык бэйрәменә бөтенесе дә октябрат такмакларын ятлыйлар һәм бергәләп җырларга өйрәнәләр.

Йолдызчык бэйрәмендә октябрат группасына җитәкчелек иткән пионер отряды да катнаша. Өлкәннәр анда кунак итеп чакырыла. Пионерлар октябратларның күкрәкләренә октябрат значокларын тагалар, аларны котлап үзләре ясаган бүләкләрен тапшыралар, нәни дусларына концерт куялар, бәлки әле вожатый кызлар пешергән тәм-томнар белән чәй дә эчәрләр.

Пионерларга һәм октябратларга тагын бер пионер отряды каршында яңа октябрат группасы төзелүе турында дружина советы карарын укырга онытмыйк.

Кайвакыт, әгәр мәктәптә октябрат класслары, пионер отрядларынан күбәеп китсә нишләргә, дигән сорау бирелә. Зарар юк: бер отряд каршында ике октябрат группасы да төзеп була.

Бэйрәмнән соң берничә көн үткәч, беренче тапкыр октябратларның сборы үткәрелә. Алар өчен бэйрәмне пионерлар оештырган булса, бу юлы сборны үзләре үткәрәләр.

Эшнә йолдызчыкларга бүлүдән башларга кирәк. Йолдызчыкта биш-алты октябрат, шуларның берсе командир була. Гадәттә, аларның һәрберсе чиратлап командир булып чыга. Йолдызчыклар балаларның теләкләренә карап төзелә: балалар бакчасына бергә йөргән балалар, бер йортта торган балалар.

Шулай итеп, группада җиде-сигез йолдызчык төзелә, алар белән җиде-сигез вожатый эшли. Бу вожатыйлар группа советын тәзиләр, совет белән өлкән пионер яки бөтен октябрат группасын җитәкләүче комсомолцевожатый җитәкчелек итә. Һәр октябрат группасының үз флагы була.

Октябрат группасы вожатыйлары — дружина советында, ә йолдызчык вожатыйлары шефлык итә торган отряд советында раслана.

Йолдызчыклар беренче сборда үзләренә исем, девиз һәм эмблемалар уйлыйлар, йолдызчык командирларын сайлыйлар.

Беренче сбор беренче карарлар кабул итә. Ә алда пионерлар һәм вожатыйлар белән бергә үткәреләчәк күпме кызыклы һәм маңыктыргыч эшләр тора әле.

Кызыл йолдызчык бэйрәменнән соң октябратлар беренче йөкләмәләр алалар.

Йөкләмәләр ихтыяр көче, үз сүзгәндә нык торучанлык, мөстәкыйльлек, оешканлык һәм эшнә ахырына кадәр җиткерү күнекмәләре тәрбияли.

Әгәр вожатый октябратларын яхшы белсә, бу йөкләмәләр аларның һәвәсләкләрен, кызыксынуларын үстерә.

Октябратлар үзләренә тапшырылган эш-уенга чын җаваплылык хисе белән керешәләр. «Китапханә саклаучы», «чисталык сагында торучы», «укытучының төп ярдәмчесе» кебек эшләр уен ролен үтиләр бит. Октябратларның уйнавы бик яхшы.

Һәр йолдызчыкның «китапханә саклаучысы» билгеле бер темага китаплар җыюны игълан итә. Шимбә көн — китаплар алыштыру көне, балалар укып чыккан китапларын китереп тапшыралар, яңасын сайлап алалар. «Саклаучылар» вакыт-вакыт китапханә фондларын үзара алышалар.

«Чисталык сагында торучылар» октябрат пөхтә киенгәнме, чиста юынганымы, зарядка ясыймы, портфельләре тәртиптәме икәнлеген тикшерәләр.

«Төп ярдәмчеләр» иптәшләренә төрле фән-нәрдән дәрес хәзерләгәндә булышалар, дәрес-тә тарату материалларын өлешәләр, дәфтәр-ләренә җыеп алалар.

Йөкләмәләр ике атнага яки айга бер бирелә. Командирлар чиреккә бер алышыналар. Һәр октябратның елга бер мәртәбә командир булып эшләп алуы файдалы.

ОКТАБРАТЛАР УИНЫ — ДИМӘК, ЭШКӘ ӨЙРӘНӘ

Октябратлар белән эшләү ВЛКСМ Үзәк Комитеты тарафыннан расланган Октябрат кагыйдәләренә нигезләнгән уен формасында оештырыла:

Октябратлар — булачак пионерлар.

Октябратлар — тырыш балалар, мәктәпне яраталар, олыларны хөрмәт итәләр.

Эш сөйгәннәрне генә октябрат диләр.

Октябратлар дәрәсән сөйләләр, кыю, эшкә оста булалар.

Октябратлар — тату балалар, китап укыйлар, рәсем ясыйлар, уйныйлар, җырлыйлар, күңелле яшиләр.

Октябратлар белән эшләгәндә иң күп кулланылганы — дидактик уеннар. «Кем бу, нәрсә бу?» клублары, күп белергә теләүчеләр конкурсы, зирәкләр турниры, әдәплеләр мөк-

тәбе, «Ел фасыллары» викторинасы, «Хайваннар дөньясында», «Әкияттә кунакта», «Син беләсәңме?», «Могжиза — янәшәдә» кебек кичәләр...

Шулай ук октябриялар тормышын танып-белү уеннары белән генә тутырырга ярамаганын да әйтеп китәргә кирәк. Икенче төрле, ижади һәм рольгә кереп уйный торган уеннар проблема тудыра. Рольгә уеннар һәрвакыт социаль була, бала үзенә һәрвакыт өлкәннәр ролен сайлый, ягъни алар тормышын чагылдыра.

Октябриялар белән эшләү практикасында еш кына октябрияларның Бөтенсоюз уеннары кулланыла.

Октябриялар 1976 елдан бирле инде «Октябриялар — Октябрь илендә» дигән Бөтенсоюз уен-сәяхәтендә катнашалар.

Бу уен нинди максатны күз алдында тотар? Ул октябрияларның иҗтимагый-политик күзаллауларын киңәйтүгә хезмәт итә, мөстәкыйльлеккә һәм күмәклеккә өйрәтә, пионер оешмасына керергә әзерләндүдә булыша.

Бер караганда, бу тәрбияви бурычларны октябрияларның көндәлек гадәти тормышында, традицион эш формалары ярдәмендә дә хәл итеп була бит. Ләкин уен яхшырак нәтижә бирә. Уен вакытында алар үзләре эшләп карыйлар. Уенда балалар үзләрен өлкәннәр дип хис итәләр, алар исемнән эшлиләр, шунлыктан зурлар дөньясы, зурлар хезмәте аларга якынрак һәм аңлаешлырак булып китә. Уенда октябриялар нәни вакыттан ук үз-үзенә тотуның олылар кулланы торган кагыйдәләренә таяналар.

«Октябриялар — Октябрь илендә» дигән уен-сәяхәт күп төрле уеннарны үз эченә ала. Сәяхәт уены беренче класста — 1 сәгатькә, өченче класста ярты яки бер елга сузылырга мөмкин. Уенның кайбер очрагында һәр октябрияның һәм пионерның үз роле була, ә кайбер очракта рольлар булмый, ләкин уен бердәм сюжетка буйсындырыла.

Алай уйнау да әйбәт. Рольлар алышынсын, сюжет төрләре үзгәрсен, балаларның уен эшчәнлегенә яңадан-яңа эчтәлек белән баасын. Чөнки балалар бертөрлелектен яратмыйлар. Ләкин һәр яңа уен балаларга үз илен, аның героик тарихын, бүгенгесен һәм киләчәк тагын да күбрәк белергә ярдәм итсә, дөньяны танып белүгә, безнең көндәлек мәшәкәтләребезне, хезмәтебезне күз алдына китерергә булышсын.

Октябрияларның сәяхәт хыялы да, чынчыллыгы та булырга мөмкин. Үз өең яки мәктәпкә белән янәшәдә генә дә илдәге үзгәрешләргә күзәтергә, туган җирнең матурлыгын күрергә, коммунистларның эшләгән эшләре, комсомолларның аларга ярдәме, Ленин ва-

сыятыларының ничек үтәлүе белән танышырга мөмкин.

Мәктәптәге яки класстагы стенда октябриялар сәяхәт итә торган корабльләрен, самолет һәм поездларны ясап, аларның тәрәзәләренә һәм иллюминаторларына экипажлар итеп ул октябрияларның кечкенә портретларын урнаштырсаң әйбәт була. Стенда аларның кайда булулары, нәрсә күрүләре, кемнәр белән танышулары турындагы хәбәрләр дә урнаштырылсын.

Мәктәпнең яхшы күренә торган стенасына бишьяллыкның мөһим объектларын билгеләп бару өчен илебиз картасы куела. Аның янәшәсендә эшче коллективларның хезмәт җиңүләре турында октябрияларның нәрсәләр белүен яктырткан мәгълүматлар, эшчеләрдән килгән хатлар, котлау телеграммалары, шулай ук сәяхәт маршруты листовкалары, борт журналлары, сәяхәт көндәлегенә, юл бюллетененә, фотоальбомнар һәм рәсемнәр эленә.

Октябрия группалары һәм йолдызчылары төрле маршрутлар буйлап сәяхәт итәләр, сәяхәт итү атна яки ай буена сузыла ала, уен ахырында барысы бергә җыелып отчет сборы үткәрәләр. Сборда сәяхәттә нәрсә күрүләре, белүләре һәм аңлаулары, нәрсәгә өйрәнүләре, зурларга ярдәм йөзеннән бергәләшеп нәрсәләр эшләүләре, ничек итеп тагын да дуслашулары, мөстәкыйль эшләргә өйрәнүләре турында сөйләләр.

Мәктәптә октябрия уеннары белән кем җитәкчелек итә соң? Уенның штабын төзү яхшы нәтижә бирә, штабка педагоглар, ата-аналар, шеф-комсомоллар, вожатый пионерлар керә. Штаб октябрияларга маршрут сайлауда, әкият транспортны әзерләүдә ярдәм итә, уенга йомгак ясый.

Коллектив ижади уен — өлкәннәрдән төп методик белем, ә иң мөһиме, балалар белән уйный белү осталыгын таләп итә. Без хәзер уен методикасының төп кагыйдәләренә тукталып үтәрбез.

Ижади уен оештыручылар нәрсәләргә белергә тиеш?

Уен ул, кайберәүләребезнең уйлавынча, юктан гына, балалар хыялыннан гына килеп чыкмый. Балалар үз күргәннәрен, ишеткәннәрен яки укыганның, исләрендә калдырганнарның уйныйлар. Балалар уенының чыганагы — алар күңелендә уелып калган өлкәннәр дөньясы ул.

Димәк, шушы дөньяны уенда чагылдыру өчен, иң элек балаларда жанлы, ачык тәэсирләр запасы булдыру турында кайгырту кирәк.

Игътибар итсәң, балаларның стихияле башланып киткән теләсе нинди уенында һәркемнең үз роле бар. Шофер автобус йөртә, тук-

талышта пассажирлар керәләр һәм чыгалар, контролер билет тикшерә.

Роль — ижади уенның мөһим шарты, ләкин ул тулы шарт түгел әле. Әйтик, сатып алучы юк икән, син инде үзеңне чын сатучы итеп тоя алмыйсың. Рольләренң үзара мөнәсәбәте, бер-берсенә тәэсире дә кирәк.

Сюжетлы уеннарда һәр роль эченә яшерелгән кагыйдә — уенны хәрәкәтләндерүче пружина була. Уенда рольләренң үзара гади бәйләнеше генә түгел, ә аларның ижтимагый функциясен чагылдыручы бәйләнеш тә булырга тиеш. Рольгә кереп хәрәкәт итү логикасын аңлаганда гына балалар уен ситуациясе ясый һәм сюжет ижат итә алалар.

1—3 класслардагы октябрат группалары дүшәмбедән дингез корабле командасына әвереләләр. Алар Мурманскидан Владивостокка кадәр күп көплек сәяхәткә чыгып китәргә тиеш. Бик тиз арада класс бүлмәләре корабльгә әйләнә. Бөтен жирдә дингез тормышы башлана, вахталар алышына, уен гөрли, тик нигәдер 2А классында сүлпәлек, буталу, аңлашылмаучанлык сизелә.

Шеф пионерлар октябратларга рольләренә дә бүлгәннәр, корабльдә кешеләренң үз-үзләрен тоту логикасын да аңлатканнар, уен планын да билгеләгәннәр, классны да тиешенчә бизәгәннәр, тик уен мәйданын жайлаштырып карамаганнар: корабльнең рубкасы, кают-компаниясе, палубасы, кубригы кайда? Уен шуңа уңышсыз килеп чыга.

Уенны мәжбүр итеп уйнатырга ярамый. Зурлар өчен ул имитация генә булыр, ә балаларга бер файда да бирмәс иде. Ирекле уен барышында гына балалар үзләрен чын дингезче һәм очучы, төзүче һәм чик сакчысы, врач һәм медицина сестрасы итеп сизәләр. Шунда гына бала үз-үзенә кыю, житез, батыр булу, ярдәмгә мохтажларга булышу таләбен куя. Шунда гына ул үзен үзе теләгәнчә зур, көчле, намуслы кеше итеп сизә.

ОКтябратлар сБОРЫ

Сбор, башка шөгыльләр кебек үк, баланы нәрсәгә булса да өйрәтергә тиеш.

Иң яхшысы, октябратлар тормышны парта арасында утырып түгел, ә эштә, хәрәкәттә өйрәнсеннәр.

Сборның башка занятиеләрдән аермасы шунда: анда октябратлар үзләре һәм эшләре турында бергәләп уйлыйлар, уртақ карар кабул итәләр.

Бүген октябратларның сборы. Сбор «Чик буга һәм чик сакчылары турында» дип атала. Сборга бер атна кала октябратлар почмагында «Син тавышсыз атлап йөрүнең серен беләсеңме?», «Син караңгыда күрә аласың-

мы?», «Чын чик сакчысы белән очрашырга теләсеңме?», «Чик сакчыларының диверсантны ничек алдауларын белергә теләсеңме?» дигән рәсемле плакатлар эленгән була. Бу сораулар астына: «Сборга ... көн генә калды» дип язып куела.

Боларның барысын да октябратларның теләп эшләвенә ирешергә кирәк.

Менә үз октябратлары янына пилоткалар кигән, погоннар таккан вожатыйлар керә. Октябратларның да тизрәк погоннар тагасы, пилоткалар киясе килә.

Парад башланьрга биш минут кына калган. Кунаклар да килеп житә. Менә октябратлар сафка тезелеп узалар. Кунаклар булмаса, алар шулай матур тезелеп бармаса иде. Моньң серен онытмыйк.

Шуннан соң вожатый совет чик сакчыларының хезмәте турында сөйли. Ул әңгәмә бары алты минутка гына сузыла. Сборда 7—8 минуттан артык сөйләргә кирәкми.

Әңгәмәдән соң чик сакчысы — кунак — балаларны ярышта көч сынашырга чакыра. «Чик сакчылары» эстафетада үзләренң осталыкларын күрсәтергә тиеш (октябратлар үзләре кемнең кайсы этапта басып торакагын, аның нәрсә эшләргә тиешлеген хәл итәләр). Бер караганда, сборның бу өлешен йолдызчык вожатыйлары бик үк уйлап бетермәгәннәр кебек, ләкин бу алай түгел, алар нәниләренә таныш булмаган эштә мөстәкыйль рәвештә үз көчләрен бүлә белергә өйрәтәләр (сборның максаты яна нәрсәгә өйрәтү бит).

Шуннан соң октябратлар мәктәп бакчасына чыгалар, анда хәрби-спорт уены башлана. Кайбер «чик сакчылары» дозор катерларына утырып китәләр, ә икенчеләре дингез яры буендагы постларга таралалар. Монда штабта, радио элементәсе дә эшли...

Уен беткәч, барысы да түгәрәккә жыелалар, кемнәренң бик яхшы уйнаганлыгы, нәрсәнен бик үк килеп чыкмаганлыгы турында сөйләшәләр, киләчәктә нәрсәләр иһәпкә алынырга тиешлеген искәртәләр.

Сбор тәмамлана, эмма беркемнең дә китәсе килми.

Балаларның сборны эһә шулай дөвам итәселәре килүе бик әйбәт, димәк, аларга күңелле (октябратлар белән һәртөрле очрашуны тагын берәз уйнарга, сөйләшәргә яки эшләргә теләкләре бар вакытта туктату әйбәтрәк була).

Шунда вожатый үзенң кыр сумкасыннан сургыч басылган бер пакет чыгара. Анда балаларны чик сакчыларына кунакка чакырып азылган хат була.

Сбор нәкъ бер сәгать дөвам итә. Ә октябратлар бу уеннарны күп тапкырлар уйначак әле.

«Чик буге һәм чик сакчылары» сборының ничек үтүе турында уйлансаң, шахтерлар, балыкчы, очучы, төзүче, элемтәче, милиционер, янгын сүндерүчеләр, кибет һәм аптека хезмәткәрләренең эшләре белән таныштыра торган сборларны ничек үткәргә мөмкин икәнлеген күз алдына китереп була. Сборда рольле, ярышлы уеннар, шигырь сөйләү, җыр һ. б. чиратлашып барырга тиеш. Тынычсызрак балаларның игътибарын җәлеп итәрлек махсус алымнар табарга кирәк. Сборны артык сузмыйча, жанлы итеп үткәргә кирәк. Сборның иң кызыклы өлеше ахырга калсын. Тагын кабатлап әйтәбез, сбор балаларның белемен арттырырга, иң мөһиме, күмәк эшкә, үзара ярдәмләшүгә өйрәтергә тиеш.

УКЫРГА ӨЙРӘТӘБЕЗ

Кечкенәләр яхшы укырга өйрәнсеннәр өчен, без аларга ничек ярдәм итәргә тиеш соң?

Аларга белемнең файдасы турында сөйләп кенә әллә ни уңышка ирешеп булмый. Иң яхшысы, октябрат группасына һәм йолдызчыкка комсомоллар, пионерлар, ата-аналар, заводтан яисә колхоздан өлкән шефлар килсен. Алар балаларга белемнән башка йортлар да салып булмасын, корыч коеп та, икмәк үстереп тә, галәмгә космик корабльләр җибәрәп тә булмасын күрергә ярдәм итәрләр.

Балалар үзләре дә өлкәннәр эшли торган урыннарга барсыннар, теләсә нинди эштә белем кирәклеген үз күзләре белән күрсеннәр.

Төрле фәннәр буюнча турнирлар кызыксынучанлыкны үстерә. Команда-йолдызчыклар. Һәр команда икенчесенә хәйләле сораулар, мәсьәләләр, башваткычлар бирә.

Турнирны искә төшкәндә генә түгел, даими рәвештә, мәсәлән, айга бер мәртәбә үткәрсәң файдалы. Һәр октябрат үз йолдызчыгының даны аңа бәйле икәнлеген сизә, дәрестә дә, өйдә дә тырыша башлый.

Пионерлар өлкән класс укучылары белән бергәләп октябратлар өчен «Укырга өйрәтергә» дигән мәктәп ачалар. Бу мәктәптә эш урынының нинди булырга тиешлеге, көндәлек режимны ничек төзүгә, мәсьәләләрне ничек чишүгә, хәтердә ничек калдырырга, дәфтәр һәм китапларны ничек чиста тотарга кирәклеген турында сөйләшәләр.

ХЕЗМӘТ ШАТЛЫГЫ

Октябратлар файдалы кешеләр булырга, олыларга булышырга яраталар. Менә шуңа да дружина советы вакыт-вакыт октябратларга ярдәм сорап мөрәҗғәгать итә. Дружина советының заданиесе пакетларга салына,

элементчеләр аны группаларга һәм йолдызчыкларга китереп тапшыралар. Октябратлар заданиене укыйлар һәм вожатый белән бергәләп аны үтәү вакытын, җаваплы кешеләрен, кирәкле коралларны билгелиләр. Шунда ук ярышып эшләүне ничек оештыру, нәтиҗәләргә ничек чагыштыру, җиңүчеләрне ничек билгеләп үтү турында да уйлашалар.

Пионерлар октябратлар белән янәшә торып эшлиләр. Алар октябратларга эштә үрнәк булалар һәм эш алымнарын күрсәтәләр. Өлкәннәр белән бергә эшләү кызыклы да, күңелле дә.

Октябратларга заданиене бирү — әле бер нәрсә генә. Вожатый октябратларның үзләрен дә кирәкле һәм файдалы эшкә таба белергә өйрәтергә тиеш.

Хезмәт урыннарына разведка ясаудан тайчанмагыз. Вожатыйларның кайберләре, анда нәрсә эзләнсәң, дип уйларга мөмкин. Янәсе, октябратларга хезмәт объектын күрсәтергә һәм эшкә тиешенчә оештырырга гына кирәк.

Разведка ясау — Н. К. Крупскаяның илебезнең яшәү гражданның җәмгыятькә файдалы эшләргә үзләре эзләргә өйрәнергә тиеш дигән фикеренә тормагыз ашырылуы дигән сүз ул.

Әгәр бер көнне сезнең октябратларыгыз: «Без менә шунда барган идея, шундый-шундый эшләр эшләргә кирәклеген күрдүк...» — дип килеп әйтсәләр, үзегезне тәрбия эшендә зур җиңүгә ирештем дип санып аласыз.

Октябратлар, кечкенә булсалар да, үзләрен өлкән дусларына, пионерларга ышанычлы ярдәмче булырга теллиләр, менә шуңа да кечкенәләргә пионерлар белән бергә гомуми эшкә тартырга кирәк. Чөнки пионер эшләргә һәрвакытта да илебезнең зур эшләренә өлеш кертү бит.

Илебезнең бөтен халкы бишьеллык планнарын тормагыз ашыру өчен хезмәт итә. Пионерларның да Бөтенсоюз хезмәт бишьеллыгы бар. Октябратлар өлкән дуслары белән бергәләп нәрсәләр эшли алалар соң?

Пионерлар «Уренгой» операциясен, элбәтте, октябратларсыз да башкарып чыгалар. Металл ватыклары җыярга әле октябратларның көче җитми.

«Миллион — Ватанга!» операциясендә һәр пионер елга 10 килограмм тотылган кәгазь җыя, шулай итеп илебезнең дистәләргә миллион агачын һәм йөзләргә киловатт-сәгать электр энергиясен саклап кала. Әгәр октябратлар тырышсалар, һичшиксез, моңа һәрберсе тагын 3—5 килограмм өсти ала.

«Пионер фермасы» операциясендә октябратлар ничек ярдәм итә соң? Авыл җирләрендә кечкенәләр өлкән укучыларга кролик һәм кошларны карауда ярдәм күрсәтәләр. Алар ата-

аналарына йорт эшләрәндә булышырга гадәтләнгәннәр: октябрияларның бакчада үз түтәлләре, ишегалдында карап үстерә торган чебешләре, кроликлары була алмыймы?

«Ватаныбызның яшел күрке» операциясен башлаганда, пионерлар һәрберсе берәр агач утыртырга һәм аны карап үстерергә карар кабул иттеләр. Бер агач әллә ни күп тә түгел кебек. Ә бишьеллыкны исәпкә алсаң, йөз миллионлы пионер урманы калкып чыгачак бит! Әгәр октябриялар да елына берәр агач, куак утыртсалар? Пионер урманына янә 50 миллион агач һәм куак өстәләчәк.

Шулай ук «сакчылар походы» да пионерлар белән октябрияларның күмәк эшенә әйләп китте. Октябриялар бөтен нәрсәгә, бигрәк тә икмәккә, сак карарга тырышалар. Баштарак барысы да күпме икмәк эрәм булуын сизми иде. Ә хәзер аларда: икмәкне үзгә житәрлек кадәр генә ал, сынык калдырып ашама, аны ыргытып уйнама, дигән кагыйдә яши.

Октябриялар, пионерлар кебек үк, «Яшә, китап!» операциясендә катнаша, уенчык фабрикасында гади генә күрсәтмә эсбаплар ясауда эшли, класс һәм кабинет жиһазларын, китапханә китапларын һәм дәреслекләрен, акбур, кәгазь, электр энергиясен һәм суну, хезмәт дәресләрендә үзләре куллана торган корал һәм материалларны саклауда катнаша алалар.

Өлкәннәргә ярдәм итеп, алар белән бергә эшләп, октябриялар пөхтәлеккә һәм сакчылыкка өйрәнәләр, үз илләренә чын хужасы булып үсәләр.

ОКТАБРИЯ ВОЖАТЫЛАРЫН НИЧЕК ЭЗЕРЛӘРГӘ

Дружина советы, октябрия группалары вожатыйларын кертеп, октябриялар белән эшләүче штаб төзи. Штаб составына кайбер йолдызчык вожатыйларын да сайларга мөмкин. Штаб белән житәкчелекне октябриялар белән эш өчен турыдан-туры җаваплы дружина советы члены яки ВЛКСМ комитеты члены алып бара. Дружина советы күрсәтмәсе нигезендә штаб октябрия вожатыйларын сайлай һәм билгели ала, октябрия группалары һәм йолдызчыклары вожатыйларының укуын һәм үзара тәҗрибә уртаклашуын оештыра. Штаб октябрия группаларын житәкчелек отрядлар эшенә смотрлар да уздыра. Ул төрле уеннар һәм конкурсларны, бәйрәмнәр һәм хезмәт операцияләрен эзерли һәм үткәрә. Штаб пионер бүлмәсендә октябрия вожатыйларына ярдәмгә белешмәлекләр, методик материаллар, уен эшкәртмәләре, җыр текстлары һ. б. тупланган «Октябрия вожатыйлары почмагы»н төзи.

Штаб членнары, пионерлар үткәрә торган эшләргә карарга һәм соңыннан фикер алышырга дип, бергәләп октябрия группаларына керәләр.

Дружинагыз пионерлары октябрияларның чын дусты һәм житәкчесе булсын өчен, аларны моңа эзерләргә кирәк.

Булачак вожатыйларны эзерләүне кечкенәләр белән кызыксыну һәм аларны ярату тойгысы тәрбияләүдән, алар турында кайгырту ихтыяҗы, алар белән бергә булу теләге тәрбияләүдән, вожатый эшенә җаваплы, кирәкле һәм файдалы эш икәнлегенә ышандырудан, бу турыдагы ялгыш фикерләргә юкка чыгарудан башларга кирәк.

Булачак вожатыйларны анкета сорауларына алар үзләре үк язган җаваплар белән таныштыралар, мәсәлән: «Мин ни өчен октябриялар вожатые булырга уйладым?», «Безгә күбрәк нинди вожатыйлар ошый?», «Без вожатыйларның нинди булуын телибез?».

Вожатыйларны уку — аларны эзерләүнең икенче мөһим элементы.

Октябрия вожатыйларын уку — лекцияләр сөйләү һәм үгет-нәсихәт бирү түгел ул. Болай эшләгәндә укучы-вожатыйлар берәр төрле мәгълүмат ала, билгеле. Ләкин безгә аларның укуы түгел, өйрәнүе кирәк.

Менә ни өчен без һәрвакытта да сөйләүгә караганда күрсәтүгә артыграк күрәбез.

Әйтик, вожатыйның октябриялар белән аралашу стилин өйрәтәбез икән, беренче очрашуны үткәрә күрсәтүгә кирәк. Үз көчәң ышанмасаң, нишләргә? Октябриялар белән нинди мөгамәләдә булырга? Аларның игътибарын ничек җәлеп итәргә, ничек кызыксындырырга? Шаярсалар ничек туктатырга? Кисәтүне ничек ясарга? Ничек мактарга? Боеыргамы, әллә үтенергәме, кичәш итәргәме, кушаргамы? Жалобаларны ничек тикшерергә? Бәхәсләргә ничек хәл итәргә? Үпкәләтми генә ничек шаяртырга һ. б.

Уңай үрнәкне, ә кайчакта типик хата үрнәген күрсәтү түбәндәгечә алып барыла.

«Моңы вожатыйның ничек эшләгәнән хәтерлим» дигән балалар сочинениеләреннән өзекләр уку һәм фикер алышу.

Һәркемгә таныш булган оста группа һәм йолдызчык вожатыйның билгеле бер ситуациядә үз-үзен ничек тотышын хәтердә яңарту.

Конкрет бер тормыш ситуациясендә укучының, вожатыйның үз-үзләрен ничек тотуын күзәтү.

Вожатыйлар оештыру осталыгына да өйрәнәләр. Һәм биредә дә барыннан да элек конкретлык кирәк. Һәркем теге яки бу эштәге уңышларны һәм кимчелекләргә тикшерүдә катнаша. Һәркем аны үз иптәшләргә белән

уен формасында үткәреп карый. Тәмам булдыра алуына ышанып беткәч кенә аны октябриялар белән үткәрә.

Октябрия вожатыйлары укуында өлкән вожатыйлар белән бергә октябрия классы укытуучыларының да катнашуы кирәк. Балалар, өлкәннәреннән үзләрен көткәнлекләрен, өйрәтергә тырышканлыкларын күрә, үзләрен ышанычлырак итеп тоялар.

ОКТАБРИЯЛАР ТИЗДӘН ПИОНЕР БУЛЫРЛАР

Өч ел октябрия булу — яңа, әһәмиятле һәм мәһим тормыш баскычына — пионер оешмасы сафына гүзәл хәзерлек мәктәбе ул. Шушы еллар эчендә балада балалар бакчасыннан бөтенләй аерылып торган коллективизм тойгысы туа.

Соңгы ел бигрәк тә үзенчәлекле. Пионер исеменә лаек булачак көннәр турында хыялланып, һәрбер октябрия хәзер үк инде **пионер кебек** яши башлый. Озакламый йөртәчәк исемгә лаеклымы икәннән тикшерә. Беренче ике елга караганда өченче ел октябрияларны пионерга күбрәк хәзерли.

Өченче класслар, пионерга кемнәрен беренче итеп алырлар икән дип, зур кызыксыну һәм дулкынлану белән көтә башлыйлар.

Өченче класслар — бик таләпчән халык. Бер факт, очракны да алар кешегә ышанычны югалту өчен житәрлек сәбәп дип санылар. Начар эшнә бик тиз күрәп алалар, яхшылыкны — алай ук түгел. Мәнә шуңа күрә экранлап кенә октябрияларны классташларының яхшы якларын күрә белергә, начарлык белән яхшылыкны чагыштыра белергә өйрәтү бик мәһим. Әгәр шуның өстендә эшләсән, шуңа өйрәтсән (нәрсә яхшы, нәрсә начар; яхшы булсын өчен нәрсә эшләргә кирәк?), октябриялар үзләре һәм иптәшләре турында дөресрәк һәм гаделрәк фикер йөртәләр.

Кызганычка каршы, кайбер вожатыйлар октябрияларда яхшы укучыны яисә начар укучыны гына күрәләр, укучыларның өлгәрен һәм тәртибен генә исәпкә алалар. Бәхәсләшмәбез, тегесенә дә, монысына да игътибар ителсән, әмма тирәнгәрәк карарга, кешенң башка сыйфатларын да күрә белергә кирәк. Әйтик, октябрия «өчләр»ләп алган. Ялкаулыкны күрсәтмә бу, эшли белмәүнеме? Ә бәлки ул бу «өчләр»не алу өчен зур тырышлык куйгандыр?

Тәртип бозу белән дә шундый ук хәл. Тыныч, тыңлаучан малай. Шул ук малайның эгоист та булуы мөмкин түгелмени? Шук һәм тиктормас малай. Шул ук малайның туры сүзле, намуслы булуы бик мөмкин.

Билгеле булганча, өченче классларны пио-

нерга шефлык итә торган пионер отряды сборында кабул ителәр.

Монда «имтихан» алып торасы юк. Аларның хезмәттә, укуда ничек булуларын, аларны нигә мактауларын, хөрмәт итүләрен йолдызчык вожатыйларынан, шефларынан (һәрбер кабул ителүченң шеф пионеры була) сораштыралар.

Кабул ителүчеләрне тикшергәндә дөрес һәм дусларча тонны нәкъ мәнә пионерлар бирә инде. Бу тонны соңыннан октябриялар да үзләштерәләр, үз иптәшләренә дә шулай ук бәя бирәләр.

КАБУЛ ИТҮ КӨНЕ ЯКЫНЛАША

В. И. Ленин исемдәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советы өченче класс октябрияларын яшь ленинчылар сафына кабул итүне оештыручыларга ачык һәм төгәл аңлатма бирде.

Пионер отряды үз октябрия группасын пионерга керү өчен беренче класстан ук эзерли башлый. Отряд барлык октябрияларның да пионер сафына керергә лаеклы булулары өчен тырыша.

9 яше тулган һәм пионер буласы килгән, сәләтенчә укуга тырышкан, дисциплиналы, поручениеләрен үти торган октябриялар пионерга кабул ителә. Шул ук вакытта һәр баланың үзенчәлеген дә исәпкә алырга кирәк.

Октябрия йолдызчыгы вожатые (пионер) укытучы белән берлектә пионер оешмасына керергә теләүче һәр октябрия белән сөйләшә, аңа пионерга керергә эзерләнүдә булышырга тиеш.

Кабул итүне, һичшиксез, октябрияларның коллектив вожатые — пионер отряды үткәрә.

Пионер отряды сборына пионерга керүче октябриялар чакырыла. Йолдызчык вожатые балаларны үз октябриялары белән таныштырып чыга, йолдызчык тормышында ничек катнашуы, октябрия поручениеләрен ничек үтәве, ничек укуы, иптәшләренң аңа ничек каравы һәм башкалар турында сөйли.

Пионерлар пионерга керүче октябрияларга һәм йолдызчык вожатыена сораулар бирә алалар.

Шуннан соң отряд октябрияның ачык тавыш бирү юлы белән пионерга кабул ителүе турында карар кабул итә.

Октябрияны котлыйлар һәм пионер отряды эшендә аңа уңышлар теллиләр.

Сборда унлап октябрияны кабул итәргә мөмкин.

Пионерларның октябриялар белән очрашуга яхшы хәзерләнгән булуы һәм сборның дусларча шартларда үтүе бик мәһим.

Әгәр октябрат пионер оешмасына кабул ителми калса, пионерлар аңа кабул ителмәүнең сәбәпләрен күрсәтергә һәм ул житешсезлекләргә бетерүдә булышырга тиешләр.

Шуннан соң пионер отряды пионер галстугын тантаналы тапшыруга хәзерләп. Традиция буенча бу сбор-линейка музейларда, һәйкәлләр,obeliskлар янында, сугыш һәм хезмәт ветераннары, комсомоллар, ата-аналар, укытучылар катнашында үтә.

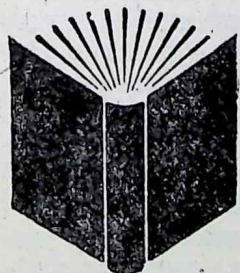
Һәркем Тантаналы вәгъдә текстын кабатлый.

Һәрберсенә пионер галстугы тагыла.

Беренче группа пионерларга галстук бәй-

ләгән көн пионер отрядының туган көне дип санала.

Октябрат группасы белән бер елда эшләгән эшкә йомгак ясап, апрельдә октябратларның Бөтенсоюз атналыгы үткәрелә. Бу атналык барышында дружина советы, октябрат вожатыйлары һәм отрядлар актив (октябратларның шефлары) белән берлектә, октябратлар хезмәте көнен, китап көнен, уен һәм уенчылар бәйрәмен, спорт көнен, интернациональ дуслык көнен, октябрат вожатые көнен, кызыл галстук бәйрәмен В. И. Ленинның туган көнендә уздыра.

Синен китап киштәңә

Зебзеева А. Пионер тормышы әлифбасы.— Казан, 1982.

Звездочка. Октябратлар календаре.— М.: Малыш. Ел саен чыгарыла.

Матвеев В. Твоя звездочка. (Беренче класс ок-

тябратлары вожатые белән сөйләшү.)— М.: Мол. гвардия, 1975.— (Пионер-активист китапханәсе.)

Матвеев В. Ты и твоя звездочка... (Икенче класс октябратлары вожатые белән сөйләшү.)— М.: Мол. гвардия, 1978.— (Пионер-активист китапханәсе.)

Матвеев В. Торжественно обещаю... (Өченче класс октябратлары вожатыйлары белән сөйләшү.)— М.: Мол. гвардия, 1978.— (Пионер-активист китапханәсе.)

Наше имя — октябрат. Хикәяләр, шигърьләр, җырлар, пьесалар, уеннар һәм табышмаклар.— М.: Дет. лит., 1972.

Приглашаем в Октябрятск! Йолдызчык вожатые китабы.— Тулыландырылган 3 нче басма.— М.: Мол. гвардия, 1975.

Что нам читать. 2—3 класс укучылары өчен рәсемле тематик каталог.— М.: Книга. Даими чыга.

Царева Н. Совет друзей октябрат.— М.: Мол. гвардия, 1980.— (Пионер-активист китапханәсе.)

ЖӘЙГЕ ПИОНЕР ЛАГЕРЕ

Жәй урам чатларындагы термометрлардан да, календарларыбызда ашкынып уза торган саннардан да үзен сиздереп тора.

Тиздән урамнарда быргы тавышлары ишетелә башлар, шәһәр үзегеннән төрле яklarга балалар утырган автобуслар төркеме кузгалыр, шәһәр бушап калыр.

Аның каравы, шәһәр читендәге урман, алан һәм эрәмәлекләр шау-гөр килеп яңгырап тоыр.

Пионер жәенен үзенчәлекләре, аның мөһим бурычлары партия документларында — пионерлар һәм мәктәп балаларының жәйге ялларын оештыру турындагы КПСС Үзәк Комитетының 1974 елгы карарында, КПСС Үзәк Комитеты һәм СССР Министрлар Советының «Гомуми белем мәктәпләре укучыларын укытуны, тәрбияләүне һәм аларны хезмәткә хәзерләүне камилләштерү турында»гы карарында чагыла. Балалар һәм яшүсмерләрнең ялларын оештыруның яңа таләпләре «1981—1985 елларга һәм 1990 елга кадәрге чорда СССРның экономик һәм социаль үсешенен төп юнәлешләре»ндә күрсәтелгән.

Пионер лагере, миллионлаган баланың ял итү һәм сәламәтлеген ныгыту урыны булу белән бергә, аларның идея-әхлакый һәм хезмәт чыныгуына, мөстәкыйльлекләре һәм инициативага һәвәслекләре формалашуга ярдәм итә һәм шулай булырга тиеш тә.

Бу бүлекнең максаты — күп кенә лагерьлар тәжрибәсе нигезендә балаларның мөстәкыйльлеккә, үзешчәнлеккә, коллектив иҗат-

ка ирешүенен тормышта сыналган ысулларын һәм юлларын педагогик яктан анализлап күрсәтү.

МӘКТӘП КАНИКУЛЛАРЫНА КҮП КАЛМАГАН

Жәйге каникуллар — иң гүзәл вакыт ул. Алар безнең балаларыбыз ял итсен өчен бирелә, без моны беләбез. Тик, Надежда Константиновна Крупская әйткәнчә, ялны төрлечә оештырып була: бер төрле ял физик көчне ныгытырга, аклылыкны үстерергә ярдәм итә, ләкин фәкать ардыра һәм миңгерәүләтә торган яллар да була.

Жәйге озын ял көннәре балаларыбызның сәламәтлеген, физик көчен, җитезлеген, кыюлыгын арттыру өчен бирелә. Әмма бу гына җитми. Жәйге каникуллар — әхлак ныклығы, рухи байлык туплау, үз көчене өлкәннәр белән бергә хезмәттә сынап карау, матур тәэсирләр жыю, үзешчән иҗат белән шөгыльләнү, табигатьтән, иптәшләреннән үзен өчен күп кенә яңа нәрсәләргә өйрәнү вакыты ул.

...Соңгы звоночка ерак булса да, вожатый инде октябрияларга «Синен каникулың» дигән анкета таратып чыга. Анда шундый сораулар була: Июньдә, июльдә, августта кайда булырга уйлыйсың? Лагерьга барасыңмы? Эти-әниен белән ялга китәсеңме? Колхозда эшләргә җыенасыңмы? Шәһәрдә каласыңмы? Спорт секциясенә йөрерсеңме? Пионерлар йортындагы түгәрәктә эшләвеннә давам итәрсәңме?

Шуннан соң вожатый алдына тулы бер картина килеп баса. Ул инде жәен кемнен кайда, кем белән булачагын, нәрсә белән шөгыльләнәчәген төгәл күз алдына китерә.

Балаларның күбесе шәһәр читендәге лагерьларда ял итәчәк, ата-аналары белән ялга китәчәк. Ә шәһәрдә калган балалар белән нишләргә?

Мәктәп походлар һәм экскурсияләр, жәйге майданчык һәм шәһәр лагерьлары; районнарда — спорт лагерьлары, Пионерлар йорты каршында активлар лагере оештыра; дуслык поездлары формалаша, шефлар һәм микрорайон советы ЖЭУлар каршында жыелма отрядлар төзи, укучыларның производство бригадасы үз эшен давам итә, дружина советы житәкчелегендә мәктәп каршында жәй бую Тимур отряды эшли, мөмкинлек булган жирләрдә мәктәп урманчылыгы үз эшен жәеп жибәрә. Жәйге каникул өчен сайлап алырга кызыклы формалар бик күп.

Директор һәм аның урынбасарлары, укучылар һәм вожатый укучылар жәйне күңелле һәм файдалы үткәрсеннәр өчен нәрсәләр эшләргә кирәклеке бергәләп киңәш итәләр.

Вожатый, син жәен шәһәр яны яки мәктәп лагеренда буласыңмы, балалар белән похода яки экскурсиядә йорисеңме, ишегалдындагы отрядлар белән житәкчелек итәсеңме, — кайда гына булсаң да синең төп бурычың — пионер коллективының ялын эчтәлекле, шат һәм романтик рухта итеп оештыру. Синең планыңда бу эшләрнен булган бөтен мөмкинлекләрен файдалануны күздә тоткан тулы программасы булырга тиеш. Әлбәттә, барынан да элек планда быелгы елда узачак иң мөһим ижтимагый-политик вакыйгалар искә алынырга тиеш.

Пионерларның жәйге ялын оештыруның эчтәлеген һәм методын сайлаганда, иң элек уку елы давамында башкарырга кыен булган эшләрне күз алдында тотарга кирәк. Икенче төрле әйткәндә, жәйнең мөмкинлекләреннән һәм балаларның укудан буш вакытыннан файдалана белергә кирәк.

Жәй — Туган илнең героик традицияләрен, халык батырлыгын өйрәнү өчен иң жайлы вакыт. Совет халкының революцион, сугышчан һәм хезмәт даны урыннары буйлап комсомол һәм яшыләрнең Бөтенсоюз походында һәм «СССР — минем Ватаным» дигән крайны өйрәнү буенча Бөтенсоюз туристик экспедициядә катнашып, пионер отрядлары совет халкы һәм ВЛКСМ тарихын өйрәнү өчен жанлы тарих эзләре буйлап походка чыгып китәләр.

Балалар каршында атаклы коммунистлар һәм комсомоллар, алдынгы яшыләр бригада-

лары членнары, коммунистик хезмәт ударниклары чыгыш ясы.

Пионерлар узган сугыш батырларына тугрылык салюты бирәләр: Мәңгелек ут янында, билгесез солдатларга данobeliskлары янында пионер колонналары тынып кала, алар сугыш булып узган урыннар буйлап күп километрлы юллар үтәләр, партизан землянкалары яки үлән баскан траншеялар каршында Мәскәү, Ленинград, Курск, Сталинград, Киев, Одесса, Новороссийскины... — Туган илне саклаган сугыш ветераннарының истәлекләрен тыңлыйлар.

Пионер жәен кызыклы итеп үткәрүдә вожатыйга гади календарь да ярдәм итә ала. Балалар белән киләчәк профессия турында, ничек чын гражданин һәм чын хезмәт кешесе булып житешү, кемнен үрнәк алу турындагы әңгәмәләр үткәрү, әлбәттә, вожатыйның эш планына керә. Ә бу әңгәмәләрне профессия бәйрәмнәренә хәзерлек барышында үткәрергә мөмкин. Жәй көне андый бәйрәмнәр бик күп: июньдә — Мелиораторлар көне, Жинел промышленность работниклары көне, Медицина работниклары көне (гадәттә бу көндә сәламәтлек бәйрәме үткәрелә); июльдә — Дингез һәм елга флоты работниклары көне, Металлургия көне, Сәүдә работниклары көне, Балыкчылар көне; августта — Тимер юлчылар, Төзүчеләр, Шахтерлар көне, Һава флоты көне, Физкультурачылар көне.

Ел саен жәй көннәрендә өлкәннәр белән бергә жәмгыятькә файдалы һәм житештерүчән хезмәттә катнашучы пионерлар һәм мәктәп балалары саны арта бара. Мәктәпләрдә жыелма ремонт-төзөлеш отрядлары, укучыларның производство бригадалары, хезмәт лагерьлары һәм башка төрле берләшмәләр төзәлә. Бу эшләр белән мәктәпнең комсомол комитеты житәкчелек итә. Вожатый һәм дружина советы бу берләшмәләргә пионер звеноларын беркетү, төрле яшътәге балаларга көчләре житәрлек эш участогы билгеләү, аларны ярышка катнаштыру турында кайгырта.

Жәй — авыл жирендә өлкәннәрнең генә түгел, балаларның да иң тыгыз эш вакыты. Вожатый, үз пионерлары белән эшләү белән беррәттән, колхоз һәм совхоз житәкчеләренә укучылар хезмәтенә вакытында бәя биреп барулары турында да онытмый. Авыл мәктәбе вожатые каникулда балалар белән үзләренә якынрак берәр шәһәрнең истәлекле урыннарына барып кайтуны, ерак сәяхәткә яки экскурсиягә баруны да планлаштырырга тиеш.

Табигий ки, мәсәлән, «белем иле» аларга бөтенләй яңа яклары белән ачыла. Шәһәр балалары урман һәм анда яшәүчеләр тормышы

турында, кошлар патшалыгының серлэре турында, елга, күл һәм диңгезлэрнең байлыгы турында, икмәкнең, яшелчә һәм жимешлэрнең ничек үстерелүе, авыл хужалыгында нинди машиналар кулланылуы турында китаптан укып кына түгел, боларның барысын да үзлэре авылга, табигатькә барып, тәҗрибә һәм күзәтүлэрненнән чыгып, өлкәннэргә ярдәм иткәндә күреп белэлэр.

Жәйге каникуллар — иң мавыктыргыч уеннар, ярышлар, күңелле бәйрәмнэр вакыты. Балалар аларның кайсыларын ныграк ярата, кайсылары аларның иҗатларын, сәләтлэрен, талантларын үстерә, шуларны белергә кирәк.

Пионер учаклары, линейкалар, Нептун һәм олимпиада бәйрәмнэре, сәламәтлек көне, әкият көне, үзешчәннэр ярышы, карнаваллар, сәхнэләштерелгән җыр кичэлэре, күңелле стартлар, шат күңеллелэр һәм зирәклэр конкурслары, туристик эстафеталар үткөрү шәһәр яны һәм шәһәр пионер лагерьларының, хезмәт һәм ял лагерьларының, җирле отрядларның традициясенә әйләнде. Ә менә халык уеннары, пионер циркы, Қояш бәйрәмнэре, хыялыйлар кичәсе, космик эрудитлар эстафетасы, күңелле сюрпризлар көне, кино сөючелэр конкурслары гаять зур тәәсир көченә ия булу аркасында лагерьдагы ял вакытын бизилэр. Ләкин алар бөтен җирдә дә оештырылмый.

Пионерлар үзлэре өчен кызыклы чаралар уйлаганда нәни дуслары — октябриялар турында да онытмаска тиешлэр. «Октябриялар — Октябрь илендә» дигән уен-сәяхәтне, лагерь «Аҗаган»ын оештырган көннөрдә октябриялар үзлэренә пионерлар да булышуына шатланырлар, пионерларның октябриялары Айболит, Белмәмеш, Буратино белән очраштыруларына, октябрия спартакиадасы оештыруга, ашыгыч санитария-гигиена ярдәмә күрсәтүгә сөенерлэр.

Тагын шуны да истән чыгармаска иде — кайчакта, физкультура бәйрәмнэре, спорт уеннары үткөрү белән мавыгып китеп, көндәлек физик күнегүлэр турында онытып куябыз. Ә каникуллар беткәч, күп пионерларның ГТО комплексының жәйге нормаларын тапшырмаганлыгы ачыклана.

Отряд кызларын һәм малайларын шәхси үрнәгендә жәйге нормаларны тапшырта алсаң, отрядында андый күңелсезлек килеп чыкмас.

Кайчакта бездән, жәй көне вожатыйның отрядны оештыруда һәм пионерлар белән мөнәсәбәттә позициясе үзгәрергә тиешме дисорыйлар. Монда җавап бер төрле генә була алмый.

Вожатый кышын да, жәен дә инанган һәм үз эшенә бирелгән, комсомолның пионер оеш-

масындагы ышанычлы вәкиле буларак үз ролен аңлаучы кеше булырга тиеш дигәндә, — үзгәрми.

Үзгәрә, чөнки балаларның кәефе икенче төрле була. Алар уку елы барышында арийлар, ә каникулга чыккач яңа омтылыш, яңа теләклэр барлыкка килә. Аларның планлаштырылган уйлары, хыяллары була. Менә шул чакта пионерлар үз вожатыйларына икеләнептә (хыяллар тормышка ашармы?) һәм ышанып та карыйлар. Әгәр дә боларны исәпкә алмасаң, ничек яшәргә һәм ял итәргә икәнлекне планлаштыруда отрядның күмәк фикирен тыңламасаң, отрядның мөстәкыйльлеген танымасаң, коллективтагы һәр баланың үзүзен ничек хис итүенә игътибарсыз булсаң, пионерларның белән күмәк иҗат итмәсәң, әлбәттә, отряд торышындагы киеренкелектән, каршылыклар килеп чыгудан качу кыен була, һәм мондый вожатый үзенә бөтен педагогик бурычларын үтәп чыга алмый.

Пионер жәен үткөрергә мәктәплэрнен өлкән вожатыйлары гына хәзерләнми. Завод, төзелеш, предприятие, институт, хәрби часть, колхоз һәм совхозларның комсомол оешмалары үзлэренә иң яхшы вәкиллэрен жәен балалар белән эшләр өчен, лагерьларга жиберэлэр. Аларның күбесе өлкән яки отряд вожатыйлары булып эшли.

Алга таба без пионер лагере турында, анда отрядтагы балаларның инициативалы, мөстәкыйль, күмәк эшлөрдә актив булуында, матур уйлар белән яшәвендә, кызыклы уеннар һәм бәйрәмнэр уйлап табарга тырышуында вожатыйның нинди зур роль уйнавы, моңа ничек ирешүе турында сөйләчәкбез. Икенче төрле әйткәндә, ничек итеп иҗади яшәргә икәнән аңлатырга тырышчакбыз.

ШӘҺӘР ЯНЫ ПИОНЕР ЛАГЕРЕ ТУРЫНДА ВОЖАТЫЙ НӘРСЭЛЭР БЕЛЕРГӘ ТИЕШ

Иң беренче, әлбәттә, 1976 елның 16 мартында ВЦСПС Президиумы һәм ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросы раслаган шәһәр яны пионер лагере турындагы Положениене, күрсәтмә документларны һәм пионер лагерьлары работникларына караган методик рекомендациялэрне белергә тиеш.

Шулай ук В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы тарафыннан һәр конкрет этапта хәл ителә торган тәрбия бурычларын, шәһәр читендәге лагерьларның пионерлары һәм педагогик коллективлары катнашырга тиешле бөтенсоюз, өлкә, край, район смотрлары һәм конкурсларының шартларын белергә тиеш.

Һәм, билгеле, яшь ленинчыларны оештыручы һәм тәрбияләрүче буларак үзенең вожатый

тыйлык багажынны даими рәвештә тулыландырып торырга, илебезнең алдынгы вожатыйлары тәҗрибәсен, яналыкларны, кызыклы тәрбия чараларын күзәтеп барырга кирәк.

Биредә без, ВЦСПС һәм ВЛКСМ Үзәк Комитеты документларына нигезләнеп, хәзерге пионер лагерьларына куела торган таләпләргә тукталырбыз.

Пионер лагере — балаларны мәктәптән тыш сәламәтләндерү учреждениесе. Положениедә аның турында шулай диелгән. Лагерь балаларны һәм үсмерләргә төрле яклап үстерергә һәм тәрбияләргә, аларның сәламәтлекләрен ныгытырга, физик яктан чыныктырырга, жәмгыятькә файдалы хезмәткә эерләргә булыша.

Лагерь дружинасы үзенең эшен пионерларның Тантаналы вәгъдәсен һәм Советлар Союзы пионерларының Законнарын үтәү нигезендә алып бара, балаларны жәмәгать тормышына, файдалы хезмәткә, отряд һәм звенолар эшенә, түгәрәк һәм секция занятиеләренә тарта, оештыру сәләтен тәрбияли, пионер-инструкторлар эзерли.

Лагерь пионер дружинасының бөтен эше балаларның инициативасына һәм мөстәкыйльлегенә нигезләнә һәм В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының эшчәнлек принциплары белән билгеләнә. Лагерьда дружинаның иң югары органы — пионер сборы. Ул иң мөһим чараларны билгели һәм аларны тормышка ашыруны оештыра. Дружина сборы ачык тавыш бирү юлы белән пионер үзидарәсенең коллектив органы — өч-унбиш кешедән торган дружина советын сайлый. Совет составына иң актив пионерлар керә. Аңа комсомоллар да сайлана ала. Өлкән вожатый да дружина советы составына керә. Совет членнары үз араларыннан дружина советы председателе, байрак йөртүче сайлыйлар, вакытлы яки даими эшләргә һәм йөкләмәләргә үзара бүлешәләр.

Лагерь дружинасы отрядлардан тора. Һәр отрядта 40 ар кеше була. Отрядлар балаларның яш үзенчәлекләренә карап төзелә. Пионер отряды эшен отряд сборында сайлап куелган 3—5 кешелек совет җитәкли. Ачык тавыш бирү юлы белән отряд советы председателе сайлана. Совет составына отряд пионер вожатые да керә.

Отряд звенолардан тора. Звенодагы эшләргә звено сборында сайланган звеньевоилар оештыра.

Лагерьда пионер отрядының кызыл флагы, быргысы һәм барабаны була.

6 яштән алып 9 яшкә кадәр булган балалар һәрберсе 25—30 ар кешелек октябрат группаларына берләшәләр. Алар белән вожатый һәм тәрбияче эшли. Октябрат группа-

сы 5—6 кешелек йолдызчыларга бүленә. Группаның үз кызыл флагчыгы була.

Лагерьда октябратлар белән эшенә эчтәлегә Октябрат-кагыйдәләрендә билгеләнә.

Лагерь эше белән лагерь начальнигы, вожатыйлар, тәрбиячеләр, врач, физрук, йөзү буенча инспектор, түгәрәк җитәкчеләре составындагы педагогик совет җитәкчелек итә. Совет лагерьдагы эшләргә оештыра, эш планын раслый, вожатый, тәрбияче, врачларның отчетын тыңлый, һәр сменаның эшенә нәтиҗә ясый.

Һәр лагерьда пионер бүлмәсе, китапханә һәм түгәрәк эшләргә өчен аерым бүлмәләр булырга тиеш.

Лагерьның трибунасы һәм флаг өчен мачтасы булган линейкалар үткөрү урыны, волейбол һәм баскетбол мәйданчыклары, футбол кыры, җиңел атлетика комплексы, җитәрлек санда спорт һәм туристик инвентарьлар белән җиһазландырылган спорт шөһәрчеге булырга тиеш.

ВЦСПС һәм ВЛКСМ Үзәк Комитеты тарафыннан тәкдим ителгән инструкцияда лагерь тормышы балаларның гомерен һәм сәламәтлеген саклауны күздә тотып оештырылырга тиешлеге әйтелә. Пионер лагеренң һәр хезмәткәре хезмәт дисциплинасын, лагерьның эчке тәртип кагыйдәләрен катгый һәм тайпылышсыз үтәргә тиеш. Вожатый һәм тәрбиячеләр үзләренә ышанып тапшырылган балаларның иминлегенә һәм сәламәтлегенә өчен җавап бирәләр. Отряд беркайчан да вожатыйсыз яки тәрбиячесез калырга тиеш түгел.

Балаларны лагерьга алып килгәндә һәм лагерьдан озатканда, походларга йөргәндә, уйнаганда һәм коенган вакытларда, спорт ярышлары уздырганда, хәрби уеннарда, эш вакытында куркынычсызлык кагыйдәләргә төгәл үтәләрә тиеш.

Мәсәлән, балаларга су коену бары тик билгеләнгән урында, 10 кешедән артык булмаган группалар белән, физрук яисә йөзү буенча инспектор, отряд вожатые, тәрбияче, медработниклар күз алдында гына рөхсәт ителә. Лагерьда суга батучыларны коткару чаралары тулы хәзерлектә торырга тиеш. Су буйларында лагерь хезмәткәрләренә дежур торышы оештырыла.

Поход һәм экскурсия вакытларында су коену фәкать поход җитәкчесе сулыкны тикшергәннән соң гына рөхсәт ителә. Балаларны көймәдә йөртү бары вожатый һәм тәрбиячеләр җитәкчелегендә генә үткәрелә.

Барлык биналар янгынга каршы чаралар (янгын сүндергеч, су тутырылган кисмәкләр, чиләкләр, багорлар һ. б.) белән тәэмин ителгән булырга тиеш. Учакны тиз кабынып китә

торган сыеклыклар белән кабызу катгый тые- ла.

Балаларны пионер лагерьларына анда ту- лы штат булганда һәм лагерьның хәзерлеген махсус комиссия тикшергәннән соң гына алып килергә ярый. Лагерьга килү алдыннан бар- лык балалар тулы медицина тикшерүе үтәләр.

Пионер лагерьларына, аның хезмәткәрлә- ренә, пионерларның ялын һәм эшләрән оеш- тыруга караган инструкциянең төп таләпләре менә шулар.

ПИОНЕР ЛАГЕРЕНЫҢ ТӘРБИЯ БИРҮ МӨМ- КИНЛЕКЛӘРЕ

Хәзер пионер лагерьдагы вожатыйның эш- ләре турында конкретрак итеп сөйләшк.

Хәзерге заман балалары үзләренәң элекке яшәтешләреннән бик нык аерылып торалар. Моңың шулай икәнлеген физиолог белгечләр һәм психологлар гына расламый, аны бала- лар белән эшләүче һәр кеше белә. Без инде балаларыбызның физик яктан тизрәк үсүенә гажәпләнмибез. Мәктәпнең хәзерге програм- масына баланың акыл үсешендәге элек фай- даланылмаган мөмкинлекләр дә кертелгән. Хәзерге балаларның ихтыяжлары һәм кы- зыксыну сфераларында да алга китеш кү- ренә.

Хәзерге жәйге лагерьлар үсмерләрдәге мон- дый үзгәрешләргә, жәмгыятьнең идея, хезмәт, эхлак, физик һәм эстетик тәрбия бирүдәге та- ләпләренә ничек җавап бирә соң?

Урманнарда, елга һәм дингез буйларында, далаларның яшел оазисларында, тау үзәннә- рендә пионер быргысының сигналлары яңгы- рый, балаларның шат тавышлары еракларга ишетелә. Заманча, төзелеш материалларын- нан матур итеп салынган лагерь корылмала- рына карап күнел сөенә.

Лагерьда спартаннарча яшәүне яклаучы- лар ни генә сөйләмәсен, балаларның жылы йокы бүлмәләре, матур ашханәләре, әйбәт жиһазланган стадионнары булу яхшырак. Ях- шы жиһазландырылган биналарда балалар үзләренәң физик, техник, әдәби иҗат сәләт- ләрен, талантларын үстерәләр. Ашарга да «пионерның идеалы» — бәрәңге генә түгел, өстәл өстенә витаминнарга, аксымнарга, май- ларга һәм углеводларга бай булган азыклар куела. Һәр лагерьда вожатыйлар, врачлар, педагоглар, спорт, техника, музыка, табигать белгечләре булу да бик әйбәт.

Илебез балалар турында аталарча кайгыр- та, без аларның актив һәм мөстәкыйль кеше булып, яңа жәмгыятьне төзүче көрәшчеләр булып үсүләре өчен тырышабыз.

Хәзерге лагерьдагы тормыш шартлары ба- лалардан күп вакыт сарыф итүне һәм күп

көч куюны таләп итми. Балалар вакытларын ничек файдаланалар соң? Аларның көчләре нәрсәгә юнәлдерелгән?

Пионер лагерьда үткән бу вакыт балала- рыбызга коллектив фикерләү, мөстәкыйль эшкә өйрәнү, уртақ хезмәттә катнашу, уйнау, спорт белән шөгыйльләнү, иҗат итү, техник модельләр ясау, музыка, бию, рәсем өлкәсен- дә осталыкны ачу, романтик пионер тормы- шында күмәк кичерешләр өчен бирелә.

Балалар колхоз кырларында, урманчы- лыкта, лагерь бакчасында күмәкләшеп эшли- ләр, бу аларга ихтыяр көчен, мөстәкыйль- лекне, оешканлыкны күрсәтергә мөмкинлек тудыра.

Поход тормышы да тапкырлык һәм житез- лек таләп итә. Алар үзләренә тукталыш өчен уңай урын сайлый, анда палаткалар кора, ашарга пешерә, утырып ашарга өстәл, утыр- гычлар ясый белергә тиеш. Палаткалар ба- лалар тормышыннан бөтенләй югалмасын. Алар яңа, кыен, таныш булмаган шартларда ориентлашырга өйрәтергә, физик һәм эхла- кый чыныгырга ярдәм итәргә тиеш.

Балаларның сәламәтлекләре турында кай- гырту, — аларны төрле имгәнүләрдән, салкын тиюдән, инфекцияләр элөгүдән саклап калу- ны тәмин итү белән бергә, табигатьнең бар- лык файдалы ресурсларыннан тулысынча файдалану дигән сүз. Моңың киресен эшләү — балаларның сәламәтлегенә җавапсыз карау, үз өстеннән барлык җаваплылыкны төшерер- гә тырышу булып иде.

Шәһәр баласы физик, биологик, географик күренешләр, табигать күренешләре турында күбесенчә китаптан укып кына белә. Ә жәй айлары аларга күп кенә табигать күренешлә- рен турыдан-туры танып-белергә ярдәм итә. Туган як урманнарының, дала, тау, елга һәм күлләрнең байлыгы һәм матурлыгы балалар- да гүзәллекне тоя белү хисләре, эстетик һәм рухи кичерешләр, Туган илгә мәхәббәт той- гысы формалаштырырга булыша.

Балаларның техник модельләр, конструк- цияләү һәм үзешчән сәнгать белән шөгыйльләнүләре жәй көне дә дәвам итәргә тиеш, әл- бәттә. Ләкин, лагерьдан кайткач элеккечә со- лыны бодайдан аера алмасалар, агач исемнә- рен белмәсәләр, берничә кошчыкны булса да тавышларыннан танымасалар, суда йөзә, иш- кәк ишә, урманнан чыга белмәсәләр, дәрәс булырмы икән?

Без әйләнә-тирә мохитны саклауның мөһим- леге турында сөйлибез. Әмма, сакланьрга тиешле әйберләргә яратырга өйрәтми торып, аларны сакларга өйрәтеп буламы соң?

Бер сүз белән әйткәндә, лагерьны чолгап алган табигатьтә гаять зур резервлар яше- релгән. Һәм ул резервларны балаларның сә-

ламәтлеген ныгыту һәм аларны тәрбияләв өчен файдаланырга кирәк.

Эмма ничек һәм нинди юллар белән?

Барыннан да бигрәк, аларны табигатьне саклауга багышланган, пионер лагерьлары өчен иң кулай булган актив һәм мөстәкыйль эшләрگә тартырга кирәк: мәсәлән, зәңгәр һәм яшел патрульләр, «Берендей заставалары», пионер урманчылыклары, яшь натуралистлар клублары, «уңыш дозорлары».

Лагерь тирәсендәгә бөтен нәрсә нейтраль зонага әверелергә дә, пионер кайгыртучанлыгы зонасы, пионер хәрәкәте зонасына әверелергә дә мөмкин.

Лагерь һәм аның әйләнә-тирәсе бала өчен яңа, таныш булмаган урын. Ул, әлбәттә, үзенә тартып тора, һәм балага бу табигатьнең матурлыгын күрергә ярдәм итәргә кирәк.

Бу урыннарда моңа кадәр — күп гасырлар элек яисә узган сугышта нәрсәләр булган? Халык культурасының, гореф-гадәтләренен, бәйрәмнәренен аларга таныш булмаган элементларын, тормышта еллар үтү белән була торган үзгәрешләргә аңлатырга кирәк.

Лагерь тирәсендәгә колхозлар, совхозлар, терлекчелек фермалары, кошчылык фабрикалары, жәнлек совхозлары, бакчалар, кырлар, яшелчә бакчалары хәзергә заман авыл хужалыгы производствосы нигезләре белән, алдыңгы хезмәтчәннәр белән таныштырырга мөмкинлек бирә.

Лагерьның вакытлы пионер коллективы да үзенчәлекле тәрбия мөмкинлекләренә ия.

Лагерьда яңа иптәшләр алдында үзенә бөтен сәләтеңне, көчеңне, булдыра алуыңны, ихтыяр көчеңне күрсәтергә телисең. Тыгыз һәм актив аралашуда шәхеснең бөтен сыйфатлары да тизрәк, тулырак ачыла, эмма монда мәктәптә сизелмәгән кайбер сыйфатлар да тизрәк күренә.

Лагерьда бала өйдәгегә караганда мөстәкыйльрәк була. Монда төрле чикләүләр шәһәрдәгегә караганда азрак, мөстәкыйльлекне үстерергә шартлар да күбрәк.

Монда лагерьга гына хас булган, үзгәч теләгән шөгыльне сайлап алу мөмкинлегенә бар: телисең икән, яшь натуралист та, биюче дә, курчак ясаучы да, авиамодельче дә була аласың. Түгәрәкләргә, секцияләргә, клубларга сайлап кабул итү дигән нәрсә юк.

Мәктәптә, коллектив каршында үз бурычларын аңлап, балалар яхшы укурга тырышалар. Бу балалардан күп көч куюны сорый. Укучы бу очракта коллективка үзе куйган көчнең нәтижәсен генә бирә. Коллектив йогынтысы астында, эмма коллективтан аерылып кечкенәләр турында кайгыртканда, өлкәннәргә өй эшләрендә булышканда да шундый ук хәл.

Лагерьда эш барысына да житәрлек. Бөтен кеше бергә эшләгәндә, бөтенесе синең коллектив шатлыгы өчен кайда, нәрсә эшләгәннең күрәп торганда, ничек итеп гомуми эшкә өлеш кертмисең; монда бер минутны да бушка уздырасы килми. Балалар спартакиадада, походта, үзешчән сәнгатьтә, хезмәт һәм уен ярышларында, хәтта үз-үзенә хезмәт күрсәткәндә дә коллектив өчен үзара ярдәмләшеп эшлиләр.

Һәм әгәр берәрсе сәхнәләштерелгән жыр конкурсына хәзерләнгәндә пассивлык күрсәтсә, артык куркыныч юк, чөнки монда хәзерләнергә вакыт мәктәптәгә шикелле өч-дүрт атна түгел, өч-дүрт көн генә бирелә. Аның артыннан ук башка эшләр «өөлә»: туристлар эстафетасы, малайлар өчен кер юу һәм үтүкләү осталыгына смотр яки чүкөч һәм отвертка белән эшли алучы кызлар смотры, экиятләр кичәсе, урман көне, бию кичәсе... Шулай итеп, пассив балалар да кызыксына башлый, мавыгып китә, активлаша, мөстәкыйльлек күрсәтә.

Баланың коллектив алдында үз гомерендә бердәнбер уңышлы эше дә аның бүгенге һәм киләчәк тормышына ямь бирә, күңелен күтәргә ярдәм итә. Әгәр коллективтагы һәр кеше үзенә сәләтен, талантын, булдыкылыгын күрсәтә ала икән, ул чакта бу коллектив рухи яктан байый, һәркемгә сөенеч китерә.

Лагерьдагы балалар — гади балалар коллективы гына түгел, ә яшәү принциплары күмәк максатка юнәлдерелгән пионер коллективы ул.

ЛАГЕРЬ СМЕНАСЫ НИЧЕК ОЕША

Лагерьга килгән ике йөз, өч йөз, биш йөз бала әле чын коллектив түгел, ләкин алар дөртле, күтәренке рухлы, шат коллектив булып оешырга тиешләр, аларның күмәк максатлары, мавыктыргыч шөгыльләре, кечкенәләр турында кайгыртучанлыклары һәм, гомумән, һәр лагерьдашның һәр уңышына уртақ шатлыклары булырга тиеш. Ә боларның барысына да бер генә сменада ирешеп бетеп буламы соң? Беркемгә дә сер түгел, кайбер мәктәп дружиналары ел әйләнәсендә дә балаларның мондый бердәмлегенә, ныкты дуслык хисләре белән үзара берегүләренә ирешә алмыйлар.

Коллектив мөмкин кадәр тизрәк оеша аласың, кыска срокта тәмам ныгысың, дустанә пионер гаиләсе булып берләшсәң өчен, отрядның, дружинаның эшен — ничек оештырырга соң?

Пионер яшендәгә балалар коллективта үз яшәтешләре һәм иптәшләреннән үрнәк алалар. Лагерьга килгән һәр баланы мондыйрак

сораулар борчый: «Биредә мине ни көтә? Лагерьдашлар миңа ничек карар? Алар арасында абруй яулау өчен нәрсәләр эшләргә кирәк? Мин үземне кайда һәм ничек күрсәтә алам?» Мондый халәтне «информация ачлыгы» дип әйтеп булыр иде.

Балалар хәзер теләсә нинди күмәк эшләрдә катнашырга әзер, чөнки аларның яңа танышларының, вожатыйларның һәм тәрбиячеләренең бөтен сыйфатларын да беләселәре, лагерьдагы таләпләренең үзенчәлекләренә, андагы тормышның перспективаларына төшенәселәре килә.

Вожатыйларның һәм педагогларның бурычы — бу процессны тизләтү, лагерьның булчак коллективы лагерьда үтәчәк тормышны матур итеп күз алдына китерсен өчен, вожатыйлар турында яхшы фикер тусын өчен барысын да эшләү.

Пионерлар вожатыйларының нинди сыйфатларын аеруча югары бәялиләр, әһәмиятле дип саныйлар соң? Беренче чиратта, вожатый һәр бала белән чын-чынлап кызыксынырга, аларның һәрберсенә гадел һәм теләктәш булырга, үзара аралашканда аларны түбәнсетмәскә, теләсә нинди ситуациядә дә үз-үзен тотып белергә, башкалар белән бергә бөтен эшнә дә эшли белергә, шат күңелле һәм шаян булырга тиеш. Пионер лагерьларындагы вожатыйлар балалар белән нәкъ менә шундый стильдә аралашалар да инде. Алар гадел, шат күңелле, игътибарлы. Шунлыктан балалар лагерь тормышының беренче көннәрендә аеруча зарур булган югары таләпчәнлекне табигый һәм җиңел кабул итәләр.

Искә төшерик, пионерлар белән эшләүнең беренче көннән соңгы көннә кадәр А. С. Макаренконың түбәндәге сүзләре вожатыйның девизы булырга тиеш: «Кешедән мөмкин кадәр күпне таләп итү — аңа шул кадәр үк олы хөрмәт күрсәтү дигән сүз».

Лагерьның балаларны үзәнә тартуында, мөгаен, аның тышкы күренеше дә, исеме дә билгеле бер роль уйный торгандыр. Лагерьның исеме матур гына түгел, ә билгеле бер тәрбияви мәгънәгә дә ия булырга тиеш. Пионер галстугын тагып йөргән һәр бала, әлбәттә, бер пионер гаиләсенең члены ул. Ләкин шунның белән бергә «Бөркеткәй» лагеренда без — бөркеткәйләр, А. П. Гайдар исемендәге лагерьда — гайдарчылар. Без — җәлилчеләр, без — яшь коммунарлар, без — зәңгәр тау балалары. Шулай итеп, хәтта лагерьның исеме генә дә балаларны бер үзәккә берләштерә ала.

Мондый үзәкләр күбрәк булган саен, аларның балалар өчен әһәмияте зурая, лагерьда чын коллектив тизрәк һәм җиңелрәк оеша. Аерым вожатый да, лагерь һәм отряд җыры

да, сменаның гомуми җыелышында кабул ителгән девизы һәм эмблемасы да берләшү үзәге була алалар. Алар балаларның уртақ омытылышларын, безнең еллар бую җыелып килгән традицияләребезне, гореф-гадәтләребезне чагылдыралар. Хәтта безнең киём формаларындагы кечкенә генә аеру билгеләре, үзбөз кабул иткән сәламләү формалары да безнең эшләребезнең иҗади яңалыкларын, тормышыбызның эстетикасын күрсәтеп тора-лар.

Әгәр дә балаларга лагерьның матурлыгы, андагы көндәлек тормышның бәйрәмчә күренеше, традицияләр, гореф-гадәтләр, ритуаллар, җырлар һәм пионер такмаклары ошаса, алар тәрбиячеләренең дә, үзләренең дә фикерләре исәпкә алына торган лагерь тормышының логикасына тизрәк төшенерләр.

Сменаның беренче ике-өч көнөндәге эшләре ике сыйфатка ия: беренчедән — темп, икенчедән — күптөрлелек. Лагерь тормышының бу чорында балалар эшчәнлегенә сыйфатын нәкъ менә шулар билгели: смена ачылырга һәм дружинаның беренче сборына ике көн кала күп нәрсәләргә эшләп өлгерергә кирәк. Отряд һәм звеноларны оештырырга, девиз һәм эмблема сайларга, күмәк разведка ясарга, отряд планнарын төзөргә һәм дружина планына тәкъдимнәр бирергә, лагерь ачылу көнөндәгә бөтен ритуалларга хәзерләнөргә, отряд сборлары өчен урын табарга һәм аны җиһазландырырга, отряд почмагы булдырырга, бәйрәм концертында яки спорт ярышларында катнашу өчен кешеләр сайларга.

Отряд үзенә беренче оештыручыларын, художникларын, осталарын, шагыйрьләрен, спортчыларын, артистларын, музыкантларын күрөргә тиеш.

Беренче көннәрдә оештырылган чаралар никадәр күп төрле булса, балалар бер-берсен шулкадәр тизрәк белерләр, чөнки кемдер бу эшнә белмәсә икенче эшкә һәвәс була, бер урында үзәгә күрсәтә алмасаң, икенче урында күрсәтергә мөмкинлек туа. Бу көннәрдә вожатый төрле ярышлар, турнирлар, конкурслардан файдалана ала: бер конкурста отрядның интеллектуаль көчләре ачыла, икенчөсөндә мавыгулар һәм кызыксынуларның кинәлегә һәм төрлөчәгә ачыклана, башкаларында хезмәт, иҗат, оештыру, спорт мөмкинлекләре күренә. Ә боларның барысын да күзалласаң һәркемнең күмәк тормыштагы иҗтимагый тәҗрибәсе, төрле балаларның әхлакый йөзө, шәхси юнәлеше, иптәшләренә, коллективка, эшкә мөнәсәбәте ачылачак. Балалар бер-берсен һәм вожатыйларын, ә вожатый үз пионерларын яхшырак беләчәк.

Әгәр дә смена ачылган көнгә, ягъни дружина сборына кадәр һәр отрядтагы балаларның

Һәркайсы лагерьның матур икәнлегенә, андагы тормышның кызыклы булачагына төмәм ышанып бетсәләр, аларның монда калырга теләкләре ихлас булса, һәр бала бер-берсе белән нәкъ менә шушы отрядта, шушы вожатый, шушы тәрбияче белән яшәргә теләк белдерсәләр, күпчелек балада алдагы күмәк тормышка кызыксыну уянса, без, тәрбиячеләр һәм вожатыйлар, тәүге оештыру эшләре уңышлы тормышка ашырылган дип уйлый алабыз.

Лагерьдагы отряд коллективлары үсешенә икенче этабы дружинаның беренче сборынан башлана.

Сбор вакытында вожатыйлар алдына куела торган бурычлар гаять катлаулы. Сборда дружина советы сайлана, гомуми эш планы раслана.

Монда барлык отрядларны берләштерерлек дуслык атмосферасы барлыкка килергә, чын пионер коллективына хас булган максатка омтылышлы һәм эшлекле яшәү теләге ныгырга тиеш.

Яңа коллектив белән эшләргә керешкәнче Антон Семенович иң элек барлык балаларны җыеп сөйләшә торган була. Ул бу сөйләшүне җыелыштан соң балалар яшәүнең матур һәм кызыклы булачагын тойсыннар һәм алда соклангыч, кызыклы тормыш ачылачагын хис итсеннәр өчен эшли.

Шулай итеп, сборның беренче бурычы — перспективаларны билгеләү. Отряд вәкилләре дружинаның эш планына үз тәкъдимнәрен кертәләр.

Сборның икенче мөһим элементы — коллективның тормышын һәм үзара мөнәсәбәтләренә җайга салучы норма һәм кагыйдәләренә кабул итү.

Надежда Константиновна Крупская пионер оешмасы эшчәнлегенә югары максаты һәм юнәлешләре чагылдырылган пионер законнарын балаларның үз-үзләрен тотышын һәм эшләрен җайга сала торган кагыйдәләр һәм нормалар белән ныгыту зарури дип саный. Алай булмаганда, сүзнең эштән аерылу куркынычы туа.

Мәктәп яки лагерь пионер дружинасында бергәләп кабул ителгән кагыйдәләр, мәсәлән, «төгәллек кагыйдәсе» яки «чиктән чыкмау кагыйдәсе», «кунакчыллык кагыйдәсе» яки «дингез (елга) законы», «кечкенеләр хокукы» яки «көчленең бурычы» кебек тормыш кагыйдәләре яши икән, бик дөрес.

Лагерь ачылгач, лагерь коллективы үсешендә иң катлаулы этап башлана. Без бу чорны нигә авыр дип атыйбыз соң?

Югыйсә, балалар үз тормышларын үзләре планлаштыргач, уртақ перспективалар билгеләгәч, барысы да «майлаган кебек» барыр-

га тиеш сыман. Ләкин вожатый булып берелгән булса да эшләгән кеше моның бик җиңел түгеллеген белә. Беренче сборларда балалар дус эшләргә, отрядның барлык эшләрендә дә катнашырга, үз отрядларын хезмәттә дә, спортта да, үзешчән сәнгатьтә дә, коллектив ижади эштә дә иң алга чыгарырга телиләр. Әмма «теләү» бит әле ул «эшләү» дигән сүз түгел.

Смена ачылуның беренче көнөндә үк балаларның күбесенә үз-үзенә хезмәт күрсәтә белмәве, кайберәүләренә көнкүрешне җайга салуда катнашмас өчен төрле хәйләләр уйлап чыгарулары сизелә башлый. Малайларга бары тик спорт кына булсын, алар иртәдән кичкә чаклы туп тибәргә әзер. Кайберәүләр модельчеләр түгәрәгендә ябышып ята, икенче берәүләрен йокы бүлмәсеннән куып чыгарып булмый — китап укып яталар. Бу көннәрдә кызларның да бер генә төрле эш белән мәшгуль буласы килә: берсе туктаусыз чигә, икенчесе җыр өйрәнә, өченчесе көн бие бию кичәсенә әзерләнә.

Ә ничек итеп үзара дус, коллектив яшәргә соң? Беренче ике көндә күмәк разведка, ижади уйланулар нәтижәсендә төзелгән гомуми программаны ничек үтәргә?

Идарә тәртибен төзеделәр дә — үзләре үк идарә ителми торганга әйләнделәрме?

Кемгә карый бу сораулар? Балаларга биреп карыйк.

Отряд икенче чорга — үз тормышын, үз эшчәнлеген төшенү чорына күчә. Бу чорда безнең максат — гомуми тормышка махсус педагогик күрсәтмәләр бирү, коллективны активлаштыру, эш төрләрен күбәйтү. Менә шушы җирлектә генә отрядтагы эшнең торышына бая биреп була.

Отряд сборы — балаларның үз тәҗрибәләренә күмәк анализ ясау методының иң көчлесе. Бөтенроссия «Бөркеткәй» пионер лагерь вожатыйлары аны «ут яктысы» дип атаганнар. Ул отряд сборы кич белән, пионер уचाгы янында уздырыла.

«Ут яктысы»нда отряд эшләре, кыенлыктар һәм каршылыктар кебек иң мөһим нәрсәләр турында фикер алышалар. Анда узган бер көн яки башкарылган бер эш анализлана, һәркемнең эшкә булган карашы, шәхси сыйфатлары бәяләнә. Берәздән, отряд үзенә беренче җиңү шатлыгын тойгач, бердәмлеккә күчә алагач, «ут яктысы» хыяллану, бәхәсләшү, яраткан җырлар җырлау, кызыклы сөйләшүләр урынына әйләнә.

Коллектив анализ гаять зур тәрбияви көчкә ия. Ул үз тормышына һәм эшенә тәнкыйть белән карарга, эшне начар яки яхшы башкарып чыгу нәтижәсен генә түгел, уңышның һәм уңышсызлыкның сәбәпләрен, оештыручы-

ларның эшен, звено һәм группаларның үзара ярдәмләшүен, һәркемнең эшкә мөнәсәбәтен күрә белергә өйрәтә.

Эшлэнгән эшне тикшергән вакытта һәркем түбәндәге сораулар буенча сөйли: «Нинди яхшы эшләр эшләнә? Нәрсәләр начар булды? Яхшырак булсын өчен нәрсәләр эшләргә кирәк?»

Активка беренче көннөрдә авырга туры килә. Киңәш сорап кемгә барырга? Элбәттә инде, вожатыйга. Ә ул шунда ук ярдәм кулын суза. Хәтта ул үзе алардан ярдәм кирәкмиме дип сорый. Һәм бу гадәти хәлгә әйләнә: звено вожатыйлары һәм отряд дежурныйлары, отчет ясарга эзерлэнгәндә, сөйләшүне нәрсәдән башларга, игътибарны нәрсәгә юнәлтергә кирәклегенә турында үзара һәм вожатыйлар белән киңәшлэшәләр.

«Ут яктысы»нда көнлек планың үтәлеше, звеноларның тапшырылган йөкләмәләренә ничек башкарып чыгулары, кайсы отрядның кисәтү алуы, бүген балаларның үзләрен ничек тотулары турында сөйләшәләр.

Звено вожатые, дежурный һәм башкаларның эшләрен дә шул ук позициядән чыгып бәялиләр: нәрсәне бик яхшы эшлэгәннәр, нәрсә өчен шөһәртләргә кирәк, киләчәктә нәрсәләргә истә тотарга.

Аннан узган көн турында звенолар фикерен тыңлыйлар. Алардан соң ирекле фикер алышулар була. Һәркем үз сүзен әйтә: килешә, риза булмый, хуплый, кире кага. Берәм-берәм сөйлиләр. Сөйләү вакыты билгеләп куелмаган булса да, бөтенесе дә: «Буш сүзләр сөйләп вакыт уздырма, иң кирәклесен кыска һәм ачык кына итеп әйт»,— дигәнне бик яхшы беләләр.

Балалар тәнкийтә күзлегеннән карап фикер йөртергә, хаталарның, уңышсызлыklarның сәбәпләрен анализларга өйрәнәләр. Бу бик әйбәт. Чөнки хатаның аңлау — аның яртысын төзәтү дигән сүз, шунысы да бар, көчле ихтиярлы кешеләр генә үзләренә йомшак якларын танийлар. Димәк, кимчелекләргә тикшерү үз көчәңә ышануны киметми, киресенчә, аны ныгыта гына. Шулай ук вакытта гамьсезлеккә, тынычланып калуга, масаюга юл куелмасын.

Югарыда сөйлэгәннәрдән чыгып, вожатый узган көнгә нәтижә ясау бик озака сузыла икән дип уйлый күрмәсен. Ул хәтта өлкән отрядларда да утыз минуттан артмый. Ә кайчакта алты-жиде минут кына дәвам итәргә мөмкин.

Күмәк тикшерү жәмәгәтчелек фикерен барлыкка китерә, ә ул исә отряд эшен уңай якка үзгәртә торган сикри көчкә ия.

Эмма вожатый отрядта тормышка ашырыла торган максатчан барлык эшләренә тәр-

биячеләр тырышлыгы икәнлеген белергә тиеш. Димәк, отряд тормышын күзәтеп, гомуми эшләргә комачаулаучы факторларны ачып, жәмәгәтчелек фикерен экренләп алдан ук хәзерләргә кирәк.

Беренче атнада коллективта туа торган таркаулыкны бетерү өчен, аларның килеп чыгу сәбәпләренә турында күмәк әңгәмәләр ясау белән бергә отряд эшчәнлеген үзгәртәлекле итеп оештырырга кирәк.

Балаларның теләкләре дә, кызыксынучанлыklары да төрлесенекә төрлечә. Бу табигый хәл. Киеренке уку елыннан соң алар каникулга чыгу, буш вакыт, яраткан эшләрен эшләү турында хыяллана алар.

Ләкин педагогик эшенең бурычлары укучыларыбызның бүгенге кызыксынуларыннан югарырак. Нишләргә соң?

Ватаныбыз педагогикасында гаять мөһим бер положение яши. Аның асылы бик гади: тәрбия эшен балаларның кызыксынулары һәм ихтияжларыннан башлап китәргә кирәк. Икенче төрле әйткәндә, һәр төрле тәрбиядә балаларның хәзерге теләкләрен, бүгенге омтылышларын белергә, аны яңа мөһим кызыксынулар, югары мотивлар һәм ихтияжлар белән баетырга кирәк.

Вожатый, шушы кагыйдәгә нигезләнеп, беренче атнада отряд эшләрен шундый итеп оештырырга тиеш, ул чаралар һәркем өчен кызыклы булсын, һәр баланың нәкъ менә бүгенге омтылышы исәпкә алынсын. Шулай булганда, ул чараларга бөтен балалар да катнашырга теләк белдерәчәк. Менә «Маяк» исемендәге пионер лагеренң ачылганнан соң беренче жиде көнгә отряд эш планы (11—12 яшьлек балаларга).

Беренче көн. 1. Урманга чәчәклә аланлык эзләргә бару. 2. «Күңелле стартлар» дигән спорт сәгате уздыру (звенолар буенча). 3. Отрядның учак урынын ясау. 4. Учак янында «Безнең лагерь риваятьләре» дигән кичә үткөрү.

Икенче көн. 1. Таңны каршылау. Балыкка бару. 2. «Исәнме, кояш!» дигән рәсем конкурсы уздыру (звенолар буенча). 3. «Восход» отряды белән футбол һәм волейбол ярышлары үткөрү. Түгәрәкләр көне. 5. «Нәниләргә әкият» операциясе уздыру.

Өченче көн. 1. «Эзтабарлар» уенын уздыру (октябрат группаларына шефлык итүчеләр өчен). 2. Отрядның «Жырлар жыентыгы»н чыгару (звенолар буенча). 3. Учак янында «Малайлар, кызлар, кызлар, малайлар» исемле әңгәмә оештыру.

Дүртенче көн. 1. «Жәйнен бер көне елны туйдыра» исемле әңгәмә үткөрү. 2. Авыл хужалыгы эшчәннәре өчен концерт куярга хә-

зерләнү. Концерт кыр станында куелачак. 3. «Биергә өйрәнү» кичәсе.

Бишенче көн. 1. Колхоз бакчасында эшләү. «Лагерьга компот» операциясе. 2. Түгәрәкләр көне. 3. «Безнең отряд Вега планетасында» дигән фантастик проектларны яклау (звенолар буенча). 4. Көн йомгакларын тикшерү буенча «ут яктысы»нда сөйләшү. Кинофильм карау.

Алтынчы көн. 1. Походка хәзерләнү. Турист эстафета (звенолар буенча). 2. «Комиссарларның сугышчан юллары» турында сөйләшү. 3. «Табигать һәм хыял» дигән конкурс уздыру (звенолар буенча). 4. Учасканың «Ин яраткан китаплар» турында сөйләшү.

Жиденче көн. 1. Походка хәзерләнү. Агитбригада концертына репетиция. 2. «Пионерская правда» битләре буйлап дигән әңгәмә үткөрү (звенолар буенча). 3. Футбол һәм волейбол командаларының күнегүләрен үткөрү.

Биредә вожатыйның педагогик эшнә бик оста алып баруы әллә кайдан күренеп тора. Планга балаларның бөтен хыяллары да кергән: учаска ягу, балыкка бару, походлар, таннны каршылау, бию, футбол, уеннар, үзешчән сәнгать, иҗат итү. Ләкин үзешчән сәнгать, иҗат, хезмәт, уеннар үзгә өчен генә булмасын, ул кечкенәләр өчен дә, бөтен лагерь өчен дә, авыл хужалыгы эшчәннәре өчен дә кирәк. Менә шулай әкрәнләп, балаларга якын һәм кызыклы эшләр ярдәмдә, тирә-якны матурайту өчен белән яшәүче чын пионер коллективы туплана.

Балаларның күбесендә коллектив намусы өчен көрәшү теләге барлыкка килү отряд тормышының кыен чоры артта калганын күрсәтә. Отрядта чын иптәшлек, бер-берсен хөрмәтләү атмосферасы барлыкка килә.

Балаларның вакытлы коллективы үзгә өченчә үсеш фазасына керә. Бу чорда вожатыйның төп бурычы — отрядның һәрбер эшендә максимум уңышларга ирешү. Жинүләр отряд коллективын туплый, дуслаштыра һәм эшкә сәләтлеләген арттыра. Балалар отряд сборларында тагын да ныграк таләпчәнлек күрсәтәләр. Актив та тырышыбрак эшли башлый. Отрядта дисциплина, тәртип, иҗат эше, шат күнеллек яшәү нормасына әверелә. Тик боларның барысы да отрядның уңышларына, үл уңышларны жәмәгәтчелекнең таңуына бәйле.

Вожатый отрядка спортта, үзешчән сәнгатьтә, үз-үзгә хезмәт күрсәтүдә уңышларга ирешергә ярдәм итте. Бу бик яхшы. Ләкин әгәр башка отрядлар көчлерәк булып чыкса нишләргә? Борчылырлык урын юк.

Уңышка ирешү өчен, бөтен кешегә дә билгеле булган бер эшчәнлек сферасы бар: гомуми файдага хезмәт итү. Бу сферада балалар-

ны һәрвакыт күрәп алалар һәм бәйләләр. Монда һәрвакытта да башкаларның башына килмәгән яки куллары тияргә өлгәргән эшнә табып була.

Нинди эшләр соң алар? Менә аларның кайберләре. Хезмәт операцияләре: «Чәчәклек» (лагерь территориясенә һәм авыл мәктәбе каршына чәчәкләр утырту); «Кырымска» (лагерь тирәсендәге урман массивынан кырымска ояларын эзләп табу һәм тирәсен тотып алу); «Әрдәнә», «Яшелчә бакчасы» (Бөек Ватан сугышында катнашучыларның йортларына тимурчы рейдлары ясау); «Балтырган», «Амброзия» (колхоз кырындагы чүп үләннәренә утау); «Югалган башак» (коелып калган башакларны жыю) һәм башкалар.

Бу эшләргә теләсә кайсы отрядның көчә жите. Жәмгыятькә фәйдалы эшнә үтәү, башкарган эшләрәңә алган бәя балаларда горурлык хисе тудыра, отрядка ныграк берләштерә, «без» дигән олы тойгыны ныгыта. Без — пионерлар, без — яшь ленинчыларча яши торган бердәм балалар коллективы.

Сменаның икенче яртысында ин мәһим бурыч — отрядлар арасындагы бәйләнешләрне ныгыту, гомумдружина коллективы төзү турында кайгырту.

Бу бурычны үтәргә отрядлар арасында ярыш үткөрү, гомумдружина сборлары, спорт бәйрәмнәре, башка лагерь пионерлары һәм производство вәкилләре белән иҗади очрашулар зур булышлык итә.

Бөтен дружина катнашкан сборлар һәм бәйрәмнәр эмоциональ тәэсир көчәңә ия. Э эмоция һәм тойгылар, билгеле булганча, тәрбия эшендә ин яхшы ярдәмче.

Дружинада «Сажиндай кин адымнар» (бишьеллык адымнары) дигән сбор яки пионер даны бәйрәме, Олимпия уеннары, дуслык фестивале, халык уеннары бәйрәме үткәрелә.

Дружинада барлык балалар өчен тантаналы, күңелле вакыйгалар күп була. Һәм һәр отряд башкаларга үзгәң иҗатын, үзгә уйлап чыгарган нәрсәңе, гадәти булмаган рапорт, яңа жыр, карнавал костюмнары моделе, үзгә төзөгән бию, лагерь тормышыннан сатирик обзорлар бүләк итә.

Менә шуннан соң барысы да: башка отрядларда да кызык һәм күңелле икән, яхшы балалар бездә генә жыелмаган икән дигән нәтижә чыгаралар, барыбыз да бер нәрсә турында хыялланабыз, уйлыйбыз һәм бер үк нәрсәңе яратабыз икән дигән фикергә киләләр. Шул көннән башлап аларда бергә булу, бергә эшләү, матур пионер туганлыгының намусы өчен бергә көрәшү теләге уяңа. Жәйге пионер дружинасы коллективы шулай туа һәм чәчәк ата.

Лагерь сменасы тәмамланып килә. Синәң

балаларын, гомуми эшләрҙә, спорт ярышларында, походларда, бәйрәмнәрдә, уяҡ янында эчкерсез сөйләшүләрдә катнашып, нығытып дуслашып китәләр. Ләкин аерылышу сәғәтләре дә ерак түгел. Мәнә шуңа балалар да, вожатый да моңсу.

Ләкин бу моңсулыкны жиңәргә туры килә. Сменаның соңғы көннәре күтәренке рухта үтәргә тиеш. Дружинада лагерьны ябу бәйрәменә хәзерлек алып барыла: тантаналы линейка, түгәрәк членнарының эшләренә күргәзмә, отрядларның лагерьдагы тормыш турында коллектив ижади отчетлары (26 көн эчендә отряд членнары кайда булганнар, нәрсә күргәннәр, ничек эшләгәннәр, кайсы өлкәдә үзләрен күрсәтә алганнар), һәрберсенә матур сүزلәр әйтелә торган хушлашу карнавалы яки пионер уягы.

...Автобуслар кояшта янган балаларны өйләренә алып кайталар. Озакламый — мәктәпкә. Алар классларына шат, көчле, көр күңелле булып килерләр. Без, вожатыйлар, балалар яхшылап ял итсәннәр, кызыклы яшәсәннәр, ныклап эшләсәннәр, мөстәкыйль, инициативалы, ижади кешеләр, үз иленең чын граждандары булып үсәсәннәр өчен барысын да эшләдек бит.

ШӘҺЭР ЯНЫ ПИОНЕР ЛАГЕРЕ ТУРЫНДАГЫ ПОЛОЖЕНИЕДЭН

(ВЦСПС Президиумы һәм ВЛКСМ Үзәк Комитеты Бюросының 1976 ел 16 март карары белән расланды)

Отряд вожатыйларын һәм өлкән пионер-вожатыйларны комсомол комитетлары сайлап ала. Бу эшкә предприятиеләр, учреждениеләр эшчеләре һәм хезмәткәрләре, мәктәпләренең өлкән вожатыйлары, укытучылар, югары уку йортлары студентлары арасынан иң актив комсомоллар жәлеп ителә.

Өлкән һәм отряд вожатыйлары тиешле комсомол комитетлары тарафыннан расланалар.

Начальникларга, өлкән һәм отряд пионер вожатыйларына, педагог һәм тәрбиячеләргә, физкультура һәм йөзү буенча инструкторларга, медицина персоналына балаларның гомерен һәм сәламәтлеген саклау буенча махсус курслар яки семинарлар, инструктажлар үткәннән соң гына лагерьда эшләргә рөхсәт ителә.

18 яше тулмаган кешеләр пионер лагерьна эшкә алынмыйлар.

Өлкән пионер вожатые бер үк вакытта лагерь начальнигы урынбасары да була, пионер дружинасында пионерларга һәм мәктәп балаларына коммунистик тәрбия бирү эшләр

рен оештыра, балаларга хезмәт тәрбиясе бирүне тормышка ашыра, отряд пионер вожатыйлары тәрбиячеләр, физкультура һәм спорт буенча инструкторлар эшчәнлегенә җитәкчелек итә.

Отряд пионер вожатые пионер эшен балаларның инициативасына һәм үзешчәнлегенә нигезләнеп оештыра.

Начальник, өлкән һәм отряд пионер вожатыйлары, тәрбиячеләр, физкультура һәм спорт буенча инструкторлар, медицина хезмәткәрләре су коену, походлар, прогулкалар, спорт һәм башка күмәк чаралар вакытында балаларның гомере һәм сәламәтлеге өчен катгый жавап бирәләр.

ПИОНЕР ЛАГЕРЕНДА ТӘРБИЯ ЭШЕН КАМИЛЛӘШТЕРҮ БУЕНЧА РЕКОМЕНДАЦИЯЛӘР

КПССның XXVI съезды, КПСС Үзәк Комитеты һәм СССР Министрлар Советы карарлары күрсәткәнчә, үсеп килүче яшь буында коммунистик тәрбия бирү бурычларын тормышка ашыру бездән укучыларның белем алуын, хезмәтен һәм иҗтимагый эшчәнлеген бердәм система итеп оештыруны таләп итә. Пионер лагерьларындагы тәрбия эше шушы системаның әһәмиятле һәм аерылгысыз бер кисәге булып тора, һәм ул тәрбия процессының эзлеклелеген һәм давамлылыгын тәмин итәргә тиеш.

Партия һәм Совет хөкүмәтенең даими кайгыртучанлыгы нәтижәсәндә безнең илебездә пионер лагерьларының киң челтәре булдырылды, тәрбия бирү һәм сәламәтлекне ныгыту өчен аларның материал базасы ныгыганнан-ныгый, тәрбия эшенең эчтәлегә тирәнәя, пионер вожатыйлары һәм тәрбияче кадрлар составы сыйфат ягыннан яхшыра бара.

Пионер лагерьларындагы тәрбия эшенең күпеллек тәҗрибәсе түбәндәгеләрне күрсәтә: бер яктан, иҗтимагый-политик, танып-белү, хезмәт эшчәнлегенең ял, уеннар һәм спорт белән чиратлашуы әйбәт нәтиҗәләр бирә, мәктәптә һәм пионер оешмасында тупланган тәрбия тәҗрибәсенең төрле-төрле формаларын һәм методларын лагерьдагы махсус шартларны да исәпкә алып кулланырга мөмкинлек туа, ә икенче яктан, без социаль мохит һәм табигать факторлары мөмкинлекләрен кирәк кадәр файдалана алмавыбызны, пионер оешмаларының үзләренә генә хас характерын, балаларның яшь һәм психологик үзенчәлекләрен җитәрлек дәрәжәдә исәпкә алмый торган күпсанлы күмәк күңел ачу чаралары белән мавыгуыбызны да күрәбез.

Балалар коллективы эшчәнлеген планлаштыруны һәм аңа педагогик җитәкчелекне, коммунистик тәрбия эше формаларын һәм ме-

тодларын пионер отрядларының Бөтенсоюз маршы программасы нигезендә камилләштерергә, жәйге каникуллар чорындагы бөтен эшнен югары сыйфатлы һәм нәтижәле булуына ирешергә, шәхесне үстерүдә тәэсир көчен һаман саен арттыра барырга кирәк.

Пионер лагеренда идея-политик тәрбия

Лагерьдагы пионер эше идеологик яктан тулы канлы булырга, партия, халык, ВЛКСМ, Бөтенсоюз пионер оешмасы тормышы белән тыгыз бәйләнештә алып барылырга тиеш.

Шушы максатлардан чыгып түбәндәге киңешләр тәкъдим ителә:

1. Пионерлар һәм мәктәп балаларына тәрбия бирү эшен В. И. Ленин һәм аның көрәштәшләренең тормышы һәм эшчәнлегенә мисалларында, партия, совет халкы һәм Ленин комсомолының революцион, сугышчан һәм хезмәт традицияләре белән тыгыз бәйләнештә алып барырга.

Лагерьның конкрет шартларынан чыгып, Ленин белән бәйле урыннарда, В. И. Ленин музее, сугышчан һәм хезмәт даны музейларына походлар һәм экскурсияләргә баруны, партия һәм комсомол съездлары һәм конференцияләре делегатлары, бишьеллык ударниклары, партия, комсомол һәм пионер ветераннары белән очрашуларны оештырырга, тарихи-революцион һәм мәктәп музейлары, «СССР — минем Ватаным» дигән экскурсия штаблары, комсомол комитетлары заданиеләрен үтәргә.

В. И. Ленин һәм аның көрәштәшләре турындагы китапларны, киноматериалларны, фотодокументларны, грампластинка язмаларын актив файдаланырга. «Эзләнү», «Кызыл эзтабарлар» отрядлары төзәргә, «Батырлар янәшәбездә яшиләр», «Тимур йолдызлары» операцияләре, пионер батырлыгы учаклары үткәргә, исемен лагерь йөрткән геройның тормышын һәм батырлыгын өйрәнергә.

Пионер лагерен шефлыкка алган предприятие, колхоз яки совхоз коллективы, Совет Армиясе сугышчылары белән тыгыз элемтә урнаштырырга, аларның тормышы белән якыннан танышырга, элек лагерьда эшләгән фронтовикларның истәлекләрен язып алырга. «Ажаган» программасы буенча лагерь тирәсендә хәрбиләштерелгән уен үткәргә, хәрби-спорт уеннары буенча ярышлар уздырырга, туганнар каберлегенә, һәйкәлләр һәмobeliskларга шефлык итәргә. Хәрби-Дингез Флоты көнен, Бөек Ватан сугышы тарихының истәлекле даталарын тантаналы рәвештә билгеләп үтәргә. ЮДСА, ЮИД һәм башка отрядлар булдырырга.

2. Пионерларга һәм мәктәп балаларына илебездәге һәм дөньядагы эһәмиятле вакыйгалар турында политик информация бирү формаларын һәм методларын камилләштерергә, аларга төп политик төшенчәләрен үзләштерергә ярдәм итәргә, һәр балада советча яшәүнең төп үзенчәлекләрен яхшы аңлый торган политик көрәшчә сыйфатларын булдырырга.

Пионерларны КПСС съездлары документлары, бишьеллык планнары, аларның ничек тормышка ашырылуы белән үтемле формаларда таныштырырга.

«Комсомольская правда», «Пионерская правда» газеталары, радио, телевидение материалларынан файдаланып, көн саен отрядларда политинформация үткәргә, өлкәнрәк яшьтәге пионерларга таянып, бу эшкә һәр баланы тартырга кирәк. Һәр атна саен, вожатыйлар көчә белән, үзәбездәге һәм дөньядагы политик вакыйгаларга күзәтү ясарга. Лагерьда пионер агитбригадалары, матбугат һәм радио үзәкләренең профиль отрядлары, политинформаторлар советлары, «Кыңгырау», «Яшьтәш», «Көзгә», «Планета», «Мин дөньяны күрәм» дигән политик клублар эшен оештырырга, «Планетаның кайнар нокталары», «Дөнья картасы янында», «Уникенчә бишьеллык яңалыклары», «Атналык хроника» дигән стендлар ясарга, отряд һәм дружина газеталары һәм «Яшен» листоклары чыгаруны гамәлгә кертәргә.

Эчкә һәм халыкара тормышның актуаль проблемалары буенча пресс-конференцияләр, сорау һәм җавап кичәләре үткәргә, капиталистик илләрдәге балалар һәм яшүсмерләренң аяныч хәленә, ул хөкүмәтләрнең халыкка каршы милитаристик курс алып баруларына протест митинглары, линейкалары, манифестацияләре үткәргә. ВЛКСМ һәм Бөтенсоюз пионер оешмасы үткәргән интернациональ чараларга пионерларны активрак тартырга.

Совет халкының уникаленчә бишьеллык йөкләмәләрен үтәүдәге хезмәт казанышлары, лагерьны шефлыкка алган предприятиеләр, күрше колхоз һәм совхозлар эше турында даими информация булдырырга, хезмәт коллективларына көчтән килгәнчә ярдәм итәргә.

3. Балалар һәм яшүсмерләреннән танып-белү активлыгы үсешенә, дөньяга карашлары киңәюгә һәрьяклап ярдәм итәргә.

Профиль түгәрәкләре һәм төрле кызыксынулар буенча клублар оештырырга, конкурслар һәм олимпиадалар, тематик әңгәмәләр, кызыклы кешеләр һәм галимнәр белән очрашулар, фән һәм техника, ачылган һәм ачылмаган серләр кичәләре, табигатькә экскурсияләр, фәнни-табигый темаларга викториналар

үткөрөргө. Боларның барысында да тире-як мохитны, балаларда булган белемне киң файдаланырга. Лагерьда китапханэ эшен юлга салырга, көндөлек режимда китап уку өчен махсус вакыт билгелэргө.

4. Күрсөтмэ агитация чаралары ярдөмөндө совет халкынын уникальче бишьеллыктагы бурычларын аңлатырга, Ленин комсомолы, Бөтөнсоюз пионер оешмасы, лагерьны шефка алган предприятие үткөн тарихи этаптар һәм эшләрне чагылдырырга, бу чараларның оператив, кызыклы һәм конкрет булуына ирешергө. Пионер бүлмэләре һәм линейкалар, отряд почмаклары, лагерь китапханәсе, спорт кирәк-яраклары, музейлар һәм күргәзмәләр, дружинаның пионер эшләрә елъязмасы үрнәк рәвештә жиһазландырылган булырга тиеш.

Пионер символикалары һәм ритуалларының тәрбияви әһәмиятен арттырырга, һәр көнне СССРның дәүләт Флагын күтәрүдә, СССР Гимнын башкаруда, пионер оешмасының Кызыл байрагын һәм отряд флагларын алып чыгуда төгәллеккә һәм тантаналылыкка ирешергө. Пионерларга бу ритуалларның тирән әхлакий мәгънәсен, аларның партия-без һәм халкыбызның революцион традицияләре белән тыгыз бәйләнештә икәнен аңлатырга, аларга карата хөрмәт тәрбияләргә.

Пионер бүлмәсендә СССРның дәүләт Флагын, дружина байрагын һәм отряд флагларын, быргылар һәм барабаннарны саклау өчен махсус урын эзерләргә.

Пионер ритуалларын көн саен үтәп бару лагерь тормышының нормасына әверелергә, аны романтика рухы белән сугаруда ярдәм итәргә тиеш.

Хезмәт тәрбиясе

Һәръяклап үскән шөхес тәрбияләү жәмгыять файдасы өчен хезмәткә ихтыяж формалаштыруны, хезмәт сөючәнлек, хезмәт кешеләренә карата хөрмәт тәрбияләүне, конкрет хезмәт күнекмәләре һәм хезмәт осталыгы булдыруны таләп итә. Пионер лагеренда мөһим өчен бөтен мөмкинлекләр дә бар.

Шушы максатларны тормышка ашыру өчен түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

1. Отрядларның бөтөнсоюз пионер операцияләрендә, партия һәм совет органнарының, министрлыктар һәм ведомстволарның җаваплы заданиеләрен үтәүдә актив катнашуларын тәмин итәргә. Бу — пионерларның хезмәт эшчәнлегенә ижтимагый әһәмиятен күтәрә, аларга совет халкының житештерүчән хезмәтендә көчләреннән килгәнчә катнашырга мөмкинлек тудыра.

Пионер хәрәкәте зоналарын билгеләргә, пионер лагерьларына даими хезмәт объектларын беркетергә, пионер отрядларының хезмәт заданиеләрен һәм паспортларын булдырырга. Лагерьга шефлык итүче предприятие эшчеләре һәм авыл хужалыгы хезмәтчәннәре белән яшүсмерләреннән бергәләп эшләвен гәмәлгә ашырырга, дару үләннәре һәм файдалы үсемлекләр җыюны оештырырга, хезмәт десантларының тәрбияви әһәмиятен арттырырга.

Ижтимагый файдалы хезмәт эшчәнлегенә өчен объектлар сайлауга, кызыклы эшләргә разведкалар ясауга, комсомол оешмалары вәкилләре, хужалык җитәкчеләре белән очрашуларны оештыруга балаларның үзләрен активрак тартырга.

Күрше авылда яки поселокта яшәүче өлкән яшьтәгеләргә, сугыш һәм хезмәт ветераннарына ярдәм итү өчен тимурчылар хәрәкәтен оештырырга. Һәр лагерьда Тимур штабы булдырырга.

2. Балалар һәм яшүсмерләреннән профессия сайлавы буенча эшнә дәвам итү өчен җәйнен бөтен мөмкинлекләрен файдаланырга.

Предприятиеләр һәм оешмалар комсомоллары белән дуслыкны ныгытырга. Күршедәге хужалыктарга, төзелешләргә, кырларга һәм фермаларга тематик экскурсияләргә барырга, комсомол оешмалары белән бергәләп «Ватаныбызны хезмәт белән данлыйбыз», «Минем хезмәтем республикам хезмәтенә кушыла» дигән бәйрәмнәр, төрлө һөнәр ияләре белән очрашулар, хезмәт кешеләре турында әңгәмәләр оештырып, хезмәт кешесенә эчке матурлыгы һәм профессиональ горурлыгын ачарга.

Лагерьга шефлык итүче предприятиеләреннән производство алдынгылары, КПСС съездларына шушы өлкәдән һәм республикадан сайланган делегатлар турында сөйләүче галереялар, стендлар ясарга, профессиональ бәйрәмнәргә билгеләп үтәргә, смена барышында эшләнгән эшләр буенча хезмәт коллективларына рапортлар бирергә.

Техник түгәрәкләр һәм техник иҗат мастерскойлары чөтәрән киңәйтергә. Укыту-производство комбинатлары базаларын, мәктәп, ПТУ, мәктәптән тыш учреждениеләр мастерскойларын мөмкин каләр кинрәк файдаланырга. Түгәрәкләр белән җитәкчелек итүгә иң алдынгы эшчеләргә, рационализаторларны, техник вузлар студентларын, югары класс комсомолларын тартырга. Пионерларның лагерьдан соң да техник иҗат белән шөгылләнүләрен дәвам иттерүләренә ирешергә.

3. Лагерьдагы эшнә: «Лагерь — безнең өебез, без — аның хужалары!» дигән девиз бе-

лән оештырырга, яшүсмерләргә иң гади хезмәт күнекмәләре бирергә.

Һәр отрядка пионер кайгыртуының конкрет участкаларын, зоналарын беркетергә. Территорияне, йокы бүлмәләрен, ашханәне, пионер бүлмәсен, спорт корылмаларын, мастерскойларны, уен мәйданчыкларын жыештыру буенча көнкүреш хезмәте төрләрен билгеләргә. Лагерьда һәркемгә уртақ гигиена таләпләре булдырырга.

Балаларга экономик белемнәр бирү буенча планлы эш алып барырга. Конкрет фактлар һәм мисаллар ярдәмендә партия һәм халыкның балаларга гаять зур игътибарын күрсәтергә. Оста хужалар мәктәпләре, сакчылык һәм пионер «фонарьчыгы» постлары эшләрен, лагерь жиһазларын саклау, электр энергиясен экономияләү буенча ярышлар оештырырга. «Унберенче бишьеллык үрләре» дигән экономик листоклар чыгарырга, «Бушлай дигәнә күпме тора?», «Тирә-ягыбызда экономика» дигән әңгәмәләр, «Бишьеллык — безгә, без — бишьеллыкка» дигән телдән журналлар үткәергә.

4. Пионер ярышының тәрбияви әһәмиятен күтәергә.

Жиңүчеләрне билгеләү өчен эшчәнлек төрләрен һәм шартларны жентекләп сайларга. Нәтижәләрне исәпкә алуда объективлык күрсәтергә, ярышларга нәтижәләрне бөтен коллектив белеп торырлык итеп ясарга. Формализмга юл куймаска, санлы нәтижәләргә генә түгел, ә хезмәт барышында туган мөнәсәбәтләргә, коллективтагы дуслык, иптәшлек, үзара ярдәмләшү атмосферасына игътибар итәргә.

Хезмәт белән ялның үзара чиратлашуын сакларга (лагерьда хезмәт өчен бирелгән гомуми вакыт көнгә ике сәгатьтән артмаска тиеш, өлкән пионерлар өчен дә шулай). Дружинада ижтимагый файдалы эшләрне оештыруны, эшлängән эшкә нәтижәләр ясауны, бүләкләү чараларын билгеләүне «Пионер төзелеше» штабына тапшырырга. Штаб составында бөтен отрядлардан да вәкилләр булырга тиеш.

Әхлак тәрбиясе

Пионер лагере шартларындагы тәрбия эше балаларда һәм яшүсмерләрдә гражданлык хисләре, чын кешеләргә хас булган югары әхлак сыйфатлары, гади, ләкин бик әһәмиятле булган мораль нормалар һәм төшенчәләр, кешеләр белән мөнәсәбәттә үз-үзенә күркәм тоту, һәр адымың өчен җаваплылык тою сыйфатлары формалаштыруда мәктәпкә ярдәм күрсәтерлек итеп оештырылырга тиеш.

Шушы максатлардан чыгып, түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

1. Балаларның лагерьда үз-үзләрен тотышлары Советлар Союзы пионерларының Тантаналы вәгъдәсе һәм законнары таләп иткән әхлак нормаларына җавап бирерлек булсын.

Пионерларның Тантаналы вәгъдәсе һәм Законнарының әхлакый таләпләрен аңлату буенча эш давам иттерелергә тиеш. Пионер отрядлары сборларында, әңгәмәләрдә, кичке «учакларда» яшүсмерләрнең эшчәнлегенә һәм үзара мөнәсәбәтләренә күмәк анализлар ясаганда бу таләпләрнең тирән мәгънәсе ачып бирелсен.

Һәр пионерның Тантаналы вәгъдә, Законнары ничек үтәвенә, звено, отряд һәм дружинаның күмәк җаваплылыгына ирешергә, яшүсмерләргә үз-үзләрен тотышындагы кимчелекләрне бетерергә ярдәм итәргә.

Бөтенсоюз маршы үрнәк программасының тәрбияви мөмкинлекләрен киңрәк файдаланырга, маршрутларның үзара тәэсир итүчәнлегенә, аларның идея-әхлакый аспекты артуына ирешергә. В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы, пионер эшенең традицион формалары турындагы «Эзер бул!» кулланмасын, сборлар, учаклар, линейкалар, эзләнү экспедицияләре, туристик походлар, хезмәт десантлары, кызыклы очрашулар клубларын һәм башка чараларны югары әхлак сыйфатлары тәрбияләүдә киң файдаланырга.

2. Пионер отрядларында вакытлы балалар коллективлары, яшүсмерләр арасында күмәклек мөнәсәбәтләре формалашу методикасын камилләштерергә.

Лагерь сменасы алдына анык бурычлар куюга, аның перспективасын билгеләүгә ирешергә, пионер отрядлары Маршы программасы нигезендә отрядның һәм дружинаның күмәк эшләренә пионерларның иң зур күпчелеген тартырга. Әлбәттә, монда жәй көнендәге эш шартларын истән чыгармаска кирәк.

Таләпләр, нормалар һәм кагыйдәләрнең төптән уйланган системасын булдырырга һәм тормышка ашырырга, аларның һәр пионер тарафыннан аңлы рәвештә үтәлүенә ирешергә. Лагерьда яшәп килгән традицияләренә оста файдаланырга, аларны үстерергә һәм камилләштерергә.

Яшүсмерләрдә күмәкчеллек сыйфатларын формалаштыруда пионер йөкләмәләре һәм йомышларының ролен һәм әһәмиятен арттырырга. Йөкләмәләрнең гадиләрен һәм катлаулыларын, үтәүче һәм оештыручы өчен булганнарын, вакытлыларын һәм даимиләрен чиратлаштырып, аларны төрлөндерә барырга. Пионер лагерена партия һәм комсомол оешмаларының, предприятиеләрнең күмәк йөкләмәләрен, йомышларын, заданиеләрен һәм наказ-

ларын тапшыруны гамәлгә кертәргә, пионерларга аларны уңышлы үтәп чыгарга булышырга.

Пионер коллективларының үзешчәнлеген һәм эшнә үзләре башлап жибәрүләрен һәр-яклап хупларга, аларның эшчәнлеген оештыруда пионер үзидарасе органның эһәмиятен күтәргә. Пионер отрядлары активының планлы рәвештә алмашынып торыуна ирешергә, пионер эшләрен оештыруда һәм башкарып чыгуда дружина советлары каршында инициатив һәм ижади группалар, эш советлары, штаблар, комиссияләр шикелле вакытлы берләшмәләр төзәргә.

Һәр пионер үзен Бөтенсоюз пионер оешмасы эшчәнлегендә катнашучы, коллектив тормышы һәм эшә өчен җаваплы кеше итеп тойсын. Моңа ирешү өчен төрледән-төрле пионер эшләрен, отряд һәм дружина сборларын билгелә бер гомуми фидер туарлык, коллектив эчендәгә үзара мөнәсәбәтләргә күмәк бәя бирерлек, алдагы бурычларны бергәләп билгеләрлек итеп оештырырга кирәк.

Аерым балаларның һәм бөтен коллективның аеруча нәрсә белән кызыксынуларын даими рәвештә искә алырга, аларның тормышка ашуы өчен тырышырга. Лагерьда тупаслыкка, саранлыкка, икейөзлелеккә, башкалар хисабына гына яшәргә тырышуга түзеп тора алмаслык шартлар тудырырга. Коллективчыллык һәм үзара ярдәм итешү, кунакчыллык һәм кече күңеллек, өлкәннәргә һәм кечкенәләргә хөрмәт, малайлар һәм кызлар арасында чын дуслык тәрбияләргә, күпчелек кабул иткән традицияләренә, нормаларны һәм кагыйдәләренә кадерләп саклауга нык игътибар итәргә.

Планлаштыру

Бөтен яктан уйланып төзелгән эш планы — пионер лагеренң эчтәлекле һәм максатка ярашлы эшчәнлеген оештыруга, тәрбия эшләренә комплекслы якин күлүнә тормышка ашыру дигән сүз ул.

Эш планнары алдына куела торган төп педагогик таләпләр түбәндәгеләр: алар Бөтенсоюз пионер оешмасы һәм пионер лагере максатларына һәм бурычларына яраклаштырылган, планлаштырылган бөтен эшләренә идея-политик һәм иҗтимагый файдага юнәлткән, балаларның яшә үзәнчәлекләрен, кызыксынуларын һәм мавыгуларын исәпкә алган, лагерьдагы бөтен эшчәнлекнең, эш формалары һәм методларының төрлелеген, эзлекле рәвештә катлаулана баруын күз алдында тоткан булырга тиеш.

Һәр пионер лагеренда перспектив, календарь, смена һәм көндәлек планнар төзәргә

тәҗдид ителә. Бу планнары лагерьның педагогик коллективы, пионер дружинасы советы, пионер отряды төзиләр. Лагерь начальнигы, өлкән һәм отряд вожатыйлары, тәрбиячеләр, түгәрәк җитәкчеләренә шәхси планнары була.

Лагерь педагогик коллективының перспектив эш планы пионер җәе башланганчы ук бөтен чорга төзелә. Аның кереш өлешендә, кагыйдә буларак, лагерьның иң актуаль бурычлары билгеләнә, андагы шартлар һәм материал база исәпкә алына, һәр сменаның балалар һәм өлкәннәр коллективларының, лагерь тирәсендәгә социаль мохитның (предприятеләр, совхозлар, колхозлар, пионер лагерьлары, тарихи һәм культура истәлекләре) үзәнчәлекләре истә тотыла, коммунистик тәрбиянең төп юнәлешләренә, эчтәлегенә, форма һәм методларына характеристика бирелә. Тәрбия эшләренә кагылган мәсәләләр вожатыйлар, дружиналар һәм отряд планнарында, сәламәтләндерү чаралары һәм лагерьның педагогия коллективы эшенә багышланган бүлекләрдә тагын да ачыкланып биреләләр.

Перспектив планның берничә кушымтасы булырга мөмкин: түгәрәкләр һәм берләшмәләр җитәкчеләренә эш планнары, пионер активы программасы, вожатыйлар һәм тәрбиячеләр белән үткәреләчәк семинар темалары һәм башкалар.

Сменаның перспектив эш планын отряд вожатыйлары һәм тәрбиячеләр төзи. Аларда, беренчедән, яшә аермаларына карап, балаларның кызыксынуларына һәм мавыгуларына характеристика бирелә; икенчедән, пионер отрядлары Маршы һәм «Ориентир» программасы, «Мәктәп балаларын тәрбияләүнең үрнәк эчтәлегә» дигән кулланма нигезендә тәрбия бурычлары ачыклана; өченчедән, «пионер эшләре разведкалары» процессында һәм күмәк планлаштыру вакытында пионерларның үзләре тарафыннан ачыкланган эш формалары билгеләнә; дүртенчедән, вожатыйлар һәм тәрбиячеләр теге яки бу эшнә оештырганда һәм үткәргәндә үзләренә эш методларының, үз карашлары һәм пионер активы карашларының ничек булачагын төгәл аныкыйлар. Отряд вожатыйлары һәм тәрбиячеләрен перспектив планнарын өлкән пионер вожатые раслый.

Перспектив планнары пионер дружинасының календарь планы (план-сетка) конкретлаштыра һәм тулыландыра. Бу планнары пионерлар үзләре төзиләр һәм сборларда раслыйлар.

Календарь планда смена эчендә отрядларда һәм дружинада башкарылачак төп пионер эшләре билгеләнә. Бу эшләренә үзара тыгыз бәйләнешен, төрлелеген, эшчәнлек төрләренә

катлаулана баруын, отряд һәм дружина эшләренен бер-берсен тулыландыруын исәпкә алу эһәмиятле.

Коллектив планлаштыру пионерларның инициативасын һәм үзешчәнлеген үстерергә ярдәм итә һәм түбәндәге эшләрне эченә ала; лагерьга һәм аның тирәсенә «пионер эшләрә разведкасы»; дружина яки отряд планына иң әйбәт тәкъдим кертү буенча конкурс; «Узган ел миңа лагерьда нәрсә ошады» дигән интервью оештыру, «Мин нәрсә белергә, нәрсәгә өйрәнергә, кайда булырга теләм» дигән анкета тутыру, бөтен тәкъдимнәрне отряд сборында күмәк тикшерү, файдалы һәм педагогик яктан максатка ярашлы дип табылган тәкъдимнәрне сайлап алу.

Пионер лагеренда яшәү үзенчәлекләрен искә алып, һәр смена алдыннан төзелә торган планда сменаның өч төрле чорын исәпкә алырга кирәк: оештыру чоры, төп һәм йомгаклау чорлары. Бу өч чорның һәрберсенен үзенә генә хас үзенчәлекләре, педагогик бурычлары, эш формалары һәм методлары бар. Көндәлек планнарда иртәнге, төшке һәм кичке аштан соң булган вакытны тәрбия һәм сәламәтлекне ныгыту, ял һәм спорт өчен тигезләп бүлә белергә кирәк.

Планлаштыру системасында дружина советы планы аеруча эһәмияткә ия — ул пионер үзидарә органны эшчәнлеген дәрәс оештыруны күздә тотат. Һәр клуб, штаб, октябриялар советы һәм башка берләшмәләр гомуми планын үтәүдә үзләреннән өлеш кертәләр, аңа бөтен отрядларны һәм пионерларны катнаштыруга ирешәләр.

Педагогик коллективның һәр члены үзенә көндәлек шәхси планын булдыра. Вожатыйлар, тәрбиячеләр, түгәрәк житәкчеләре бу планда теге яки бу чараны үткәрү формаларын һәм методларын күрсәтәләр, отрядлар, балаларның аерым группалары һәм аерым пионерлар белән эшләүнең эзлеклеген һәм нәтижәлеген күздә тоталар.

Лагерьда пионерларның эшенә житәкчелек итү

Лагерьда үткәрелә торган һәр эштә, һәр чарада иң югары тәрбияви нәтижәгә ирешү, яшүсмерләрнең шәхес буларак күпкырлы үсешенә тәәсир итү, шушы максатларны һәм бурычларны үтәү өчен аңлы рәвештә тәрбия эше алып бару, аның тирән эчтәлекле, форма һәм методлар ягыннан төрлө-төрлө булуы — лагерьдагы педагогик житәкчелекнең төп бурычы.

Педагогик житәкчелекне гамәлгә ашырганда, тәрбиячеләр һәм вожатыйлар пионерларны жәмәгать эшләрен һәм эш мәйданларын

үзара тигез бүлүгә, коллективның үсеш перспективасын билгеләүгә, отряд эшчәнлеген даими рәвештә анализларга өйрәтергә тиешләр.

Монда пионер үзидарә органнының ролен күтәрү, отряд тормышын оештыру эшенә мөмкин кадәр күбрәк балаларны тарту, аларның мөмкинлекләрен, сәләтләрен, кызыксынуларын дәрәс билгеләү, яшәү үзенчәлекләрен искә алып, аларда жәмәгать эшләренә һәм күмәк хезмәткә омтылыш тәрбияләү эһәмиятле.

Октябриялар белән эшләүче вожатыйлар һәм тәрбиячеләр кече яшәтәге мәктәп балаларының үз группаларының тормышын оештыруга гына түгел, ә даими рәвештә ярдәмгә һәм игътибарга мохтаж икәнлекләрен дә искә алырга тиешләр. Октябрия тәрбиячеләренен позициясе үзенчәлекле: алар балалар коллективларына пионер-шефлар ярдәмендә житәкчелек итәләр, аларда октябриялар белән эшләүгә кызыксыну уятырга омтылалар, пионерлар арасынан нәниләрне яратучыларны, төрлө уеннар һәм китаплар яратучыларны, спортсменнар, жырчыларны табарга тырышалар. Октябриялар белән эшләгәндә «Октябриялар — Октябрь иле буйлап» дигән Бөтенсоюз уен-сәяхәтә үткәрү тәжрибәсе кин файдаланыла.

Кече яшәтәге пионер отрядлары вожатыйлары һәм тәрбиячеләре балаларны звено, отряд белән житәкчелек итүгә тарталар, аларга пионер эше элементларын өйрәтәләр. Вожатый пионер эшләрен оештыра, балалар белән бергә тирә-юньдә үткәрелә торган уеннар, походлар, лагерьдагы бәйрәмнәр һәм очрашулар планларын төзи, бу эштә звено вожатыйларына, отряд советларына таяна, аларга практик ярдәм күрсәтә. Вожатый беренче линейка, отряд советының беренче сборы һәм башка эшләрне үзә үткәрсә, сонрак ул бу эшләрне башкаруны пионер активына тапшыра.

Урта яшәтәге пионерларның вожатыйлары һәм тәрбиячеләре балаларның мөстәкыйльлегенә, үз эзләнүләренә таяналар, пионерлар ярдәменә мохтаж булган кешеләр һәм объектларны эзләрәк ярдәм итәләр, аларны звенодагы, отрядтагы күмәк эшләренә оештыруга, октябриялар, кече яшәтәге пионерлар түгәрәкләренә һәм спорт секцияләренә житәкчелек итүгә тарталар.

Пионер лагерендагы өлкән пионерлар педагогик коллективның яхшы ярдәмчеләре булырга тиешләр. Алар хезмәт десантларында башлап йөриләр, «Ажаган» уенына житәкчелек итәләр, авыл пионерлары һәм комсомоллары белән элемтәне юлга салалар. Аларның аралашу сфералары киңәя. Алар отряд вожатыйлары, өлкән пионервожатыйлар һәм ла-

геръның башка житэкчеләре белән үзара бәйләнештә эшлиләр, практик эшчәнлекне, бигрәк тә спорт һәм хезмәтне яраталар.

Өлкән пионер отрядында вожатый һәм тәрбияченең житэкчелеге яшүсмерләренең үзешчәнлеген үстерүгә шартлар тудыруга һәм аларның үз-үзләрен тәрбияләүгә омтылышларын арттыруга юнәлдерелергә тиеш. Өлкән вожатый дружина советында, штабларда, комиссияләрдә, клубларда эшләүче пионерларга һәм октябрятлар, кече пионерлар вожатыйларына аерата игътибар итәргә тиеш.

Пионерлар белән житэкчелек эшендә В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советының «Өлкән пионерлар белән эшләү турында» дигән рекомендацияләрен киң файдаланырга кирәк.

В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советы программалары буенча пионер активын укытуны оештыру — өлкән пионервожатыйның иң мөһим бурычы. Моның өчен төп юллар түбәндәгеләр: активистларның коллектив иҗат эшчәнлегендә (ягъни тормышның үзеннән өйрәнүдә), даими һәм вакытлы пионер үзидарә органнарында катнашулары, пионер активы мәктәбенен төрле категорияләре (звено вожатыйлары, отряд һәм дружина советы председателләре һәм членнары, Бөтенсоюз маршы маршрутларын оештыручылар һ. б.) өчен даими укулар оештыру һәм үткәру.

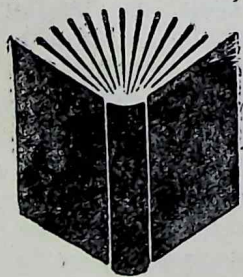
Пионер вожатыйлары һәм тәрбиячеләр КПССның XXVI съезды, ВЛКСМның XIX съезды материалларын һәм документларын тирән өйрәнергә, илебез һәм чит илләрен

политик һәм халыкара тормышын яхшы белергә, Бөтенсоюз пионер оешмасы, Ленин комсомолы, ВЦСПС эшчәнлегенен норматив документларын, педагогика һәм психология фәннәренен иң яңа казанышларын, алдыңгы тәҗрибәне, жәй көне лагерьда эшләргә хәзерләнгәндә алынган белемнәрен иҗади файдаланырга тиешләр.

Моңа лагерьдагы көндәлек планеркалар, вожатыйлар отрядындагы политик информация системасы, педагогик көндәлек алып бару, сменага ике-өч тапкыр була торган педсоветлар, вожатыйларның атна саен үткәрелә торган укуы, отрядларның үзара ярдәмләшүе, тәҗрибәле вожатыйларның яшь вожатыйларга шефлыгы, Пионер йортлары һәм сарайлары консультпунктларының лагерьларга чыгуы, коллективтагы иҗади шартлар ярдәм итә.

Пионерлар лагерьда булган көннәрдә, күмәк иҗади эшчәнлектә, пионерларның үзидарә органнары, пионер активы мәктәбе эшләрендә катнашып, үзләрен белемнәрен, сәләтләрен һәм осталыкларын арттыралар. Бу аларга яңа уку елында мәктәптәге дружина һәм отрядларда пионер эшен оешкан төстә башлап жиберергә ярдәм итә.

Рекомендацияләр В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасы Үзәк Советы, СССР Педагогика фәннәре академиясенен гомуми тәрбия проблемалары буенча фәнникшерену институтының комсомол һәм пионер эшләре педагогикасы бүлеге тарафыннан эшкәртелде.

Синен китап киштәңә

Азаров Ю. Игра и труд.— М.: Знание, 1973.— (Халык ун-ты. Педагогика фак-ты.)
Антокольский А. Большой сбор. Пионер пье-

салары.— М.: Сов. Россия, 1975.— (Үзешчәннәргә ярдәмгә.)

Глязер С. Ларчик с играми.— М.: Дет. лит., 1975.— («Знай и умей» пионер китапханәсе.)

Затейник. Жыентык.— М.: Мол. гвардия. Ел саен чыгарыла.

Иванова Л. Игра и пионерский отряд.— М.: Просвещение, 1975.

Матвеев В., Гаманин О. Дети с нами и без нас.— М.: Знание, 1975. Пионер лагеренда тәрбия эшенең үзәнчәлекләре турында.

Песня серебряных горнов. Төзүчесе В. Гринберг.— М.: Мол. гвардия, 1975.— (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.) «Артек» һәм «Бөркеткэй» пионер лагерьларының эш формалары турында.

Пионерское лето.— М.: Мол. гвардия, 1979.— (Пионерлар белән эшләүчеләр өчен.) Пионер лагере һәм авыл жыелма отряды эшләрен оештыру буенча күрсәтмәләр.

КАДЕРЛЕ ИПТӘШ!

Менә син бу китапны укып чыктың. Без ышанабыз: син анда язылганнарны үзәң житәкчелек иткән дружинаңның практик эшчәнлегендә файдаланырга тырышчаксың.

Ләкин тормыш һаман алга бара, һәм китап басылган арада нәрсәнендер инде искереп өлгерүе дә мөмкин. Без синең укылганнарға ижади якин килүеңә, кичә эйбәт булып та, бүген инде ниндидер яңа һәм кыйммәтле формалар һәм киңәшләр белән алыштырылырга тиешлеләренә сукуырларча иярмәссең дип ышанабыз.

Без чагыштырмача зур булмаган бу китапта пионер оешмасының бөтен күпкырлы эшчәнлеген, аның күпсанлы формалары турында сөйләп һәм тулы практик киңәшләр биреп бетерә алмадык. Ләкин без сине бу китаптан гына файдаланып калмассың, ә һәр бүлек ахырында күрсәтелгән китапларга һәм шулай ук түбәндәге газета-журналларга — «Вожатый», «Юный натуралист», «Юный техник», «Юный художник», «Техника — молодежи», «Знание — сила», «Ровесник», «Вокруг света», «Молодой коммунист», «Комсомольская жизнь», «Ялкын» журналларына, «Комсомольская правда», «Пионерская правда», «Яшь ленинчы» газеталарына да мөрәжәгать итәрсен дип ышанабыз.

Һәм сиңа тагын бер киңәш. Без аны китап эчендә дә биргән идек, әмма яңадан кабатлыйбыз: бу китапны һәм тагын башка бик күп китапларны күңел биреп укыйсың, анда язылганнарға битараф карыйсың икән, аларны йөз кат укысаң да дружина өчен файдалы нәрсә эшли алмаячаксың. Киресенчә, үз эшен яратып эшли торган вожатыйга кыска гына язылган һәр аңлатма да, кечкенә генә ишарә дә дружинада зур эшләр башкарырга ярдәм итә.

Комсомол һәм пионер работникларына, пионер методистларына бер үтенеч: яшь вожатыйларга китапны укып чыгуда, аңа пионер дружинасында тормышка ашырыдайларын сайлап алуда булышыгыз. «Вожатый китабы» вожатыйлар белән үткәрелә торган семинар занятиеләренең төп кулланмасына, аның һәр бүлегенә фикер алышу, бәхәсләшү һәм дискуссия предметына әверелсен.

ЭЧТӘЛЕК

Пионер комиссарларының эстафетасы давам итә	4
---	---

СИН ЭШЛИ ТОРГАН ОЕШМА

Ленин орденлы, В. И. Ленин исемендәге Бөтен-союз пионер оешмасы турында положение . . .	9
Пионер символлары һәм ритуаллары	11
Синең китап киштәңә	24

ПИОНЕР ОЕШМАСЫ ТАРИХЫ СӘХИФЭЛӘРЭ

Алар белән илебез горурлана, алар белән пионерстан горурлана	44
Синең китап киштәңә	49

ЯШЬ ЛЕНИНЧЫЛАРНЫҢ БӨТЕНСОЮЗ

МАРШЫ	51
Синең китап киштәңә	63

ВОЖАТЫЙНЫҢ ОСТАЛЫГЫ

Вожатый нинди булырга тиеш!	64
80 нче еллар вожатые	65
В. И. Ленин исемендәге Бөтенсоюз пионер оешмасының өлкән һәм отряд вожатыйлары турында положение	67
Вожатыйның эш методлары	68
Планлаштыру	74
Пионер бүлмәсе — дружина штабы	79
Мәктәптә пионер музей	81
Вожатыйның ярдәмчеләре	83
Хэзинәләр копилкасы	86
Өлкән пионерлар белән эшләү турында рекомендацияләр	88
Сораулар һәм җаваплар	88
Тору урыннарында эшләү	94
Педагогик комсомол отрядлары турында	95
Мәктәпләргә, мәктәп-интернатлар һәм балалар йортларының өлкән пионер вожатыйларына иҗтимагый аттестация үткөрү тәртибе турында положение	96
Синең китап киштәңә	99

АЛАРНЫҢ ИДЕАЛЛАРЫ

Октябрь юлбашчысының тормышы һәм эшчәнлеген үрнәгәндә	101
Синең бишьеллыгың	104
Яшь ленинчыларны КПССның һәм Совет дәүләтенең эчке һәм тышкы политикасы белән ничек таныштырырга	108
Дружинада атеистик тәрбия	111
Синең китап киштәңә	112

ПАТРИОТ-ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЛАР ТӘРБИЯЛӘРГӘ

СИМЕА Президиумы члены булган оешмалар	115
СИМЕА члены булган оешмалар	123
СИМЕА	132
Синең китап киштәңә	134

ПИОНЕРНЫҢ ТӨП ХЕЗМӘТЕ — УКУ

Һәр пионер отрядына — үз йолдызчысын	140
Белем көне	142
Физика-математика атналыгы	143
Китап уку турында	145
Пионерның һәм мәктәп баласының эшен фән-ни оештыру	150
«Иҗат ит, уйлап чыгар, эшләп кара!»	152
Турнирлар, олимпиадалар, ярышлар...	154
Синең китап киштәңә	155

ХЕЗМӘТТӘ ҺӘМ ХЕЗМӘТ ӨЧЕН

Хезмәтнең катлаулылыгы һәм күпъяклылыгы	159
Өйдә һәм мәктәптә	161
Кешеләргә һәм җәмгыятькә файда китер	163
Тимурчылар	164
Сакларга һәм ишәйтергә	166
Кем булырга?	166
Яшә, китап!	167
Ватаныбызның яшел күрке	168
«Бөртек»	169
«Кече тимиразевка»	170
Зәңгәр патруль	171
Мәктәп урманчылыклары	172
Синең китап киштәңә	173

ГҮЗЭЛЛЕК ДӨНЬЯСЫНА СӘЯХӘТ

Музыкаль лекторий	175
Бөтен дружина җырлый	177
Сәнгать сөючеләр клубы	179
«Ут яктысына»	180
Пионер театры	180
Кинотеатр һәм киностудия	181
Радио	182
Картина галереясы	183
Экрандагы картиналар	183
Борынгы истәлекләр	184
Матурлыкны күрә белергә	185
Җырны ничек өйрәнергә	186
Пионер бәйрәме. Аның үзенчәлекләре һәм тәрбияви әһәмияте	187
Биюне ничек өйрәнергә	187
Атна бие — бәйрәм	189
Китап атналыгы	189
Музыка атналыгы	190
Театр атналыгы	192
Кино атналыгы	193
Синең китап киштәңә	193

КӨЧЛӨЛӨР, КЫЮЛАР, ЖИТЕЗЛӨР

Хэрэгт, сәламәтлек, уку	195
Физкультура һәм яшь үзәнчәлекләре	196
Зарядка, режим, чыныгу	197
Күңел көрлегә, сәламәтлек һәм батырлык бас- кычлары	199
ГТО чемпионы булырга!	201
Күнегүләр, ярышлар	201
Пионерлар һәм мәктәп балаларының спорт ка- лендаре	202
«Өмет стартлары»	204
Балаларны йөзәргә өйрәт	208
«Ажаган»	215
«Ажаган» Бөтенсоюз хәрби-спорт уены положе- ниесеннән	216
Синең китап киштәңә	220

ЭЗТАБАРЛАР ЮЛГА ЧЫГА

Беренче маршрутлар	222
Бер көнлек походлар, ял көне походлары	222
Поход группасы членнары арасында вазифаларны бүлешү	223
Походның маршруты	224
Походка нәрсәләр алырга	225
Юлда туклану	225
Юлда хәрәкәт тәртибе һәм режимы	226
Походта карта, компас һәм ничек файдаланырга, ничек ориентлашырга	226
Ялга тукталу урынын эзерләү	228
Беренче медицина ярдәме	229

«Урман айтекасы»	230
Поход вакытында балаларның коенуы	230
Урта яшьтәге пионерларның ике көнлек походы	231
Эзтабарлар эшкә керешә	232
Ил гизеп кайткач	234
Синең китап киштәңә	235

ПИОНЕР ДРУЖИНАСЫНДА ОКТЯБРЯТЛАР

Кызыл йолдызчык бәйрәме	237
Октябратлар уйный — димәк, эшкә өйрәнә	237
Октябратлар сборы	239
Укырга өйрәтәбез	240
Хезмәт шатлыгы	240
Октябрат вожатыйларын ничек эзерләргә	241
Октябратлар тиздән пионер булырлар	242
Кабул итү көне якынлаша	242
Синең китап киштәңә	243

ЖӘЙГЕ ПИОНЕР ЛАГЕРЕ

Мәктәп каникулларына күп калмаган	244
Шәһәр яны пионер лагере турында вожатый нәр- сәләр белергә тиеш	246
Пионер лагеренң тәрбия бирү мөмкинлекләре	248
Лагерь сменасы ничек оеша	249
Шәһәр яны пионер лагере турындагы положение- дән	254
Пионер лагерьларында тәрбия эшен камилләштерү буенча рекомендацияләр	254
Синең китап киштәңә	260

Төзүчеләре:

А. ДЕРКАЧ, Г. ЧУБАРОВА, Л. ЯШУНИНА

Авторлар коллективы:

А. БРУДНОВ, А. БУДОВ, Ю. БУРАКОВ, О. ГАЗМАН, В. ГРИНБЕРГ, Д. ГУНИН, А. ДЕРКАЧ, В. ЕРМИЛОВА, И. ЗАРАХОВИЧ, А. ЗУЕВ, В. ИВАНОВ, В. ИГОШКИН, А. ИСАЕВ, Г. КАЗАРНОВСКАЯ, М. КОВАЛЬ, И. КОРОТКОВ, Т. КУНГУРОВА, Л. ЛЕБЕДЕВА, В. ЛЕБЕДИНСКИЙ, В. МАТВЕЕВ, Н. МЕДВЕДЕВА, И. МОРОЗ, Е. ОРЛОВА, А. ПАНОВ, В. ПОДТЫКАН, К. РАДИНА, В. СЕРГЕЕВ, Л. СИДОРОВА, Э. СОКОЛОВА, В. ТАБОРКО, Н. ТАРАСЕНКО, Т. ТРУХАЧЕВА, С. ФУРИН, З. ХОДОРОВСКАЯ, А. ЧИРВА, Г. ЧЕРНЫЙ, Г. ЧУБАРОВА, Б. ШИРВИНДТ, А. ЯКОВЛЕВА, Л. ЯШУНИНА.

КНИГА ВОЖАТОГО

(на татарском языке)

Редакторлары С. С. Гайфуллина, Е. Г. Абдульманова

Рецензенты Э. М. Закирова

Художники Т. В. Литвинова

Художество редакторы Л. С. Золондинова

Техник редакторы С. Г. Әхмәтҗанова

Корректорлары М. Р. Хәкимова, И. М. Хәнҗипова

ИБ № 3882

Наборга бирелде 25.06.85. Басарга кул куелды 5.10.85. Формат 84×108¹/₁₆. Типография кәгазе № 2. Гарнитура литературная. Печать высокая. Якынча басма табагы 27,7+рәс. 1,7. Усл. кр. отт. 35,2. Учетн.-изд. табагы 30,1+рәс. 1,9. Тираж 2800. Заказ А-396. Бәясе 1 сум 50 тиен.

Татарстан китап нәшрияты. 420084. Казан, Бауман ур., 19.

Татарское книжное издательство. 420084. Казань, ул. Баумана, 19.

Татарстан АССР Нәшрият, полиграфия һәм китап сәүдәсе эшләре дәүләт комитетының Камил Якуб исемендәге полиграфия комбинаты. 420084. Казан, Бауман ур., 19.

1 сум 50 тиен

